

38

**Marta Małachowicz
Sambor Grucza
(red.)**

**Polskie i europejskie
nurty terminologiczne**

Studi@ Naukowe
pod redakcją naukową Sambora Gruczy

Wydawnictwo Naukowe
Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej
Uniwersytet Warszawski

Studi@ Naukowe 38

Komitet Redakcyjny

prof. Sambor Grucza (przewodniczący), dr hab. Monika Płużyczka,
dr Ilona Banasiak, dr Michał Wilczewski

Rada Naukowa

prof. Elżbieta Jamrozik (przewodnicząca), prof. Silvia Bonacchi, prof. Adam Elbanowski,
dr hab. Krzysztof Fordoński, dr hab. Magdalena Latkowska, prof. Ludmiła Łucewicz,
dr hab. Magdalena Olpińska-Szkielko, prof. Olena Petrashchuk, dr hab. Boris Schwencke,
dr hab. Paweł Szerszeń, prof. Anna Tylusińska-Kowalska, prof. Ewa Wolnicz-Pawłowska,
dr hab. Bernadetta Wójtowicz-Huber, prof. Ewa Żebrowska

Wydawnictwo Naukowe
Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej
Uniwersytet Warszawski

Warszawa 2017

Marta Małachowicz
Sambor Grucza
(red.)

Polskie i europejskie nurty terminologiczne

Wydawnictwo Naukowe
Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej
Uniwersytet Warszawski

Warszawa 2017

Komitet redakcyjny

prof. Sambor Grucza (przewodniczący), dr hab. Monika Płużyczka,
dr Ilona Banasiak, dr Michał Wilczewski

Skład i redakcja techniczna

Sambor Grucza, Marta Małachowicz

Projekt okładki

BMA Studio

e-mail: biuro@bmastudio.pl

www.bmastudio.pl

Założyciel serii

prof. dr hab. Sambor Grucza

ISSN 2299-9310

ISBN 978-83-64020-57-5

Wydanie pierwsze

Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za zawartość merytoryczną oraz stronę językową publikacji.

Publikacja *Polskie i europejskie nurty terminologiczne* jest dostępną na licencji Creative Commons. Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz autora. Zezwala się na wykorzystanie publikacji zgodnie z licencją–pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej oraz wskazania autora jako właściciela praw do tekstu. Treść licencji jest dostępna na stronie: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

Adres redakcji

Studi@ Naukowe

Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej

ul. Szturmowa 4, 02-678 Warszawa

tel. (+48 22) 55 34 253 / 248

e-mail: sn.iksi@uw.edu.pl

www.sn.iksi.uw.edu.

Spis treści

Wprowadzenie6

Polska szkoła terminologii

Polskie badania terminologiczne – *Marta Małachowicz*8

Polska szkoła terminograficzna – *Marek Łukasik*26

Wiedze specjalistyczne – terminy – ontologie terminologiczne – *Anna Bajeroska* ..70

Języki specjalistyczne – terminy – uczenie języków specjalistycznych – *Paweł Szerszeń*89

Europejskie nurty terminologiczne

Prague School of Terminology – *Ivana Bozděchová*108

Frankofońska szkoła terminologii – *Małgorzata Tryuk*121

Russian School of Terminology – *Elena Nikulina*140

Wiedeńska szkoła terminologii – *Iwona Jacewicz*150

Historia badań terminologicznych w Niemczech – *Krzysztof Nycz*167

Finding one's way: the case of Slovak terminology (general overview from 1844 onwards) – *Jana Levická, Miroslav Zumrík*180

Ukrainian School of Terminology – *Wiktoria Iwaszczenko*198

Anglosaskie badania terminologiczne: Wielka Brytania i Stany Zjednoczone – *Tomasz Michta*226

Terminology work in Sweden – *Anna-Lena Bucher*266

Instytucjonalna działalność terminologiczna

Standaryzacja terminologiczna w skali globalnej (na przykładzie terminów używanych przy standaryzacji nazw geograficznych) – *Ewa Wolnicz-Pawłowska* ..284

Międzynarodowa normalizacja terminologii: „terminologiczny” komitet Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej ISO (TC 37) oraz jego polski odpowiednik (KT 256 w Polskim Komitecie Normalizacyjnym) – *Mariusz Górnicz*296

Normalizacja terminologii z dziedziny wojskowości w strukturach NATO i siłach zbrojnych RP – *Grzegorz Bździuch*313

Praca terminologiczna w instytucjach UE: zapewnianie wysokiej jakości tłumaczenia w warunkach wielojęzyczności – *Karolina Stęfaniak*324

Historia Komisji Terminologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów – *Stanisław Gajda, Wiktoria L. Iwaszczenko*334

Terminology Work in Finland – TSK’s Role – <i>Katri Seppälä, Sirpa Suhonen</i>	342
TERMCAT (the Catalan Centre for Terminology) and its role in developing terminology work in Catalonia. Current challenges – <i>Jordi Bover, Sandra Cuadrado</i>	354

Autorki i autorzy

Wprowadzenie

Zalążkiem, który zainicjował powstanie niniejszej książki, była chęć podjęcia próby syntetycznego przedstawienia dokonań polskiej terminologii. W miarę upływu czasu i dalszego namysłu nad ostatecznym kształtem tej publikacji doszliśmy do wniosku, że warto przedstawić także dokonania innych terminologii europejskich. Zdawało nam się bowiem, że przedstawienie terminologii polskiej w kontekście badań europejskich umożliwi nakreślenie bardziej szczegółowego jej obrazu. Stąd też bierze się nominalne wyróżnienie części pierwszej pt. *Polska szkoła terminologii* i części drugiej *Europejskie nurty terminologiczne*. Część trzecia pt. *Instytucjonalna działalność terminologiczna* przedstawia wybrane aspekty praktycznej działalności terminologicznej w poszczególnych krajach i instytucjach.

Dotychczasowe koncepcje terminologii jako nauki oraz ogromny potencjał aplikacyjny badań terminologicznych pozwalają zakładać, że perspektywy rozwoju tej dyscypliny są szerokie, zaś współczesne możliwości technologiczne wprowadzają do rozważań terminologicznych nową jakość.

W niniejszym tomie zamieściliśmy artykuły w języku polskim i angielskim przygotowane przez znakomitych przedstawicieli zarówno środowiska akademickiego, jak i krajowych lub branżowych służb terminologicznych. Mamy nadzieję, że teksty te nie tylko naszkicują kształt współczesnej terminologii, lecz także przyczynią się do wzrostu świadomości wagi prac terminologicznych.

W tym miejscu chcieliśmy bardzo serdecznie podziękować wszystkim autorom tomu za czas i trud poświęcony na przygotowanie artykułów. Szczególnie serdeczne podziękowania pragniemy złożyć na ręce Pani prof. dr hab. Ewy Wolnicz-Pawłowskiej za „udostępnienie” swoich europejskich kontaktów naukowych na rzecz niniejszej publikacji. Pani mgr Joannie Otockiej dziękujemy za pomoc językową.

Warszawa, 25.05.2017 r.

Marta Malachowicz
Sambor Grucza

Polska szkoła terminologii

Polskie badania terminologiczne

Marta Małachowicz
(Uniwersytet Warszawski)

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest badaniom terminologicznym na gruncie polskim. Pierwsza część zarysowuje okoliczności oraz specyfikę kształtowania się polskiej terminologii na przestrzeni wieków zaznaczając równocześnie moment rozpoczęcia świadomej i systematycznej pracy terminologicznej. W drugiej części ukazane zostały podstawowe kierunki badań w obrębie terminologii w czasach współczesnych, tj. w XX wieku i obecnie. Trzecia część naświetla znaczenie działalności terminologicznej w rozwoju działalności naukowej i zawodowej oraz świadomości wagi prac terminologicznych w społeczeństwie.

Abstract

Terminology research in Poland

The paper presents ways of terminology research development in Poland. The first part outlines the circumstances and distinctive qualities of terminology creation in Polish language throughout the centuries and emphasizes the moment of starting planned and systematic terminology work. The second part presents the main research directions in terminology in Poland in recent times, i.e. in the 20th century onwards. The third part shows the importance of terminology work in developing scientific and professional activities as well as the significance of terminological awareness in society.

Wprowadzenie

Słowo *terminologia* w słownikach języka polskiego, a także w literaturze przedmiotu występuje przede wszystkim w dwóch podstawowych znaczeniach (szerzej o etymologii i użyciu wyrazu *terminologia* zob. F. Grucza 1991: 11-16). Po pierwsze, oznacza ono zbiór terminów, które nazywają pojęcia danej dziedziny wiedzy lub działalności zawodowej człowieka. Ów zbiór terminów, a więc część słownictwa o zasięgu ograniczonym do określonych środowisk zawodowych, naukowych czy technicznych powstaje nie w długotrwałym naturalnym procesie słowotwórczym, lecz w sposób sztucznie przyspieszony jako wytwór tychże środowisk, towarzyszący rozwojowi reprezentowanych przez nie dyscyplin i dziedzin wiedzy praktycznej, często pod silną presją języków obcych (zob. S. Czerni 1977: 12). Po drugie, *terminologia* oznacza naukę o terminach i w tym znaczeniu tożsama jest z określeniem *terminoznawstwo*,

choć nie jest to powszechnie stosowana nazwa – nie rejestrują jej słowniki współczesnego języka polskiego¹, a i w słownikach językoznawstwa też nie zawsze się pojawia². Pojawiają się w literaturze przedmiotu głosy, że terminologia jako nauka o terminach jest „bardziej postulowana niż realizowana” (zob. D. Brzozowska/ W. Chłopicki 2012: 20). Tzw. działalność czy praca terminologiczna, tj. terminologia rozumiana jako praktyczne zajmowanie się terminami (jako współczynnikami języków specjalistycznych), a mianowicie poszukiwanie relacji pojęcie-znak pojęcia (termin) lub odwrotnie w obrębie danej dziedziny wiedzy lub działalności zawodowej człowieka, gromadzenie, opisywanie, porządkowanie zbiorów (składów) terminów, ich udostępnianie i upowszechnianie bądź to grupie zainteresowanych specjalistów, bądź szerokiego ogółowi, jest nierozzerwalnie związana z działalnością poznawczą człowieka i bez większych wątpliwości można sobie wyobrazić, że w określony sposób była obecna od momentu, od kiedy istnieje komunikacja międzyludzka, w szczególności komunikacja pisana. Jednak to czasy nowożytne zrodziły świadomość konieczności prowadzenia takiego rodzaju pracy w sposób usystematyzowany, co w konsekwencji przyniosło lingwistyczne zajmowanie się terminami. Na przykładzie zamieszczonych w niniejszym tomie artykułów można zauważyć, że istnieją pewne uniwersalia terminologii jako nauki, a jednocześnie, że różne regiony świata w sposób sobie właściwy rozwijają tę dyscyplinę, co ma odzwierciedlenie w różnorodnych szkołach lub kierunkach badań terminologicznych. W niniejszym artykule podjęta została próba prześledzenia, w jaki sposób terminologia jako nauka rozwijała się na gruncie polskim (tzn. na gruncie języka i kultury polskiej).

1. Specyfika kształtowania się polskiej terminologii w dobie staropolskiej, średniopolskiej i nowopolskiej

Odnosząc się do historii języka polskiego i poszukując w niej śladów działalności terminologicznej, należy najpierw zauważyć, że świadoma i systematyczna praca terminologiczna rozpoczęła się w Polsce dopiero w XIX wieku. Niemniej ciekawym jest prześledzenie, w jaki sposób i pod wpływem jakich czynników na przestrzeni wieków kształtowała się terminologia w pierwszym podstawowym znaczeniu tego słowa, tj. jako ogół terminów danej dziedziny wiedzy lub działalności zawodowej człowieka.

Doba staropolska, tj. okres od czasów najdawniejszych do początków XVI wieku, charakteryzuje się brakiem źródeł pisemnych w wielu dziedzinach życia. Niemniej w zasobie słownictwa orientacyjnie szacowanego na 15 000 wyrazów badacze wyróżniają pewne kategorie tematyczne terminów, jak najstarszą, ukształtowaną w średniowieczu warstwę języka prawniczego (np. *prawo, zakon, rota, rząd, władca, gospodyn, żupan, starosta, przystaw, cześnik* i in.), terminy górnicze powstałe w XI i XII wieku,

¹ Hasła *terminoznawstwo* brak np. w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego (1967), *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. S. Dubisza (2003), *Praktycznym słowniku współczesnej polszczyzny* pod red. H. Zgółkowej (2003).

² *Terminoznawstwo* zdefiniowane jako „dyscyplina naukowa, której przedmiotem jest słownictwo specjalistyczne odzwierciedlające określony system pojęciowy” pojawia się w *Tezaurusie terminologii translatorycznej* pod red. J. Lukszyna (1993), natomiast nieobecne jest w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* pod red. K. Polańskiego (2003), *Podręcznym słowniku językoznawstwa stosowanego* A. Szulca (1984), *Słowniku terminologii językoznawczej* Z. Gołąba, A. Heinza, K. Polańskiego (1986).

a także terminy budowlane (np. *buda, chałupa, chycze* – zagroda chłopska, *cieplica* – łaźnia, *jata, jatka* – schronienie i in.) oraz nazewnictwo roślin leczniczych, zwierząt i minerałów. Osobną grupę tworzą w terminologii zapożyczenia, które Polacy przejmowali wchodząc w zachodni krąg cywilizacyjno-kulturowy, a więc np.

z łaciny:

- terminologię chrześcijańską (przez pośrednictwo języka czeskiego lub niemieckiego, a następnie czeskiego) (np. *apostoł, cmentarz, pleban, pogan; żegnąć, wigilie, nieszpór, pielgrzym, kruchta, psalm, post* i in.);
- słownictwo lekarskie, przyrodnicze, gastronomiczne (np. *ambirz* – imbir, *burak, cebula, cynamon, kryształ, lawenda, migdały, ocet* i in.);
- słownictwo dotyczące pracy umysłowej, pracy szkoły, urzędu (np. *atrament, bakalarz, inkaust, mandat, metryka, pergamin, rejestr, statut, tryb* i in.);
- słownictwo z zakresu budownictwa oraz nazywające sprzęty (np. *cysterna, kanał, cyrkiel, organy, tablica, kaptur* i in.);

z języka niemieckiego:

- terminologię górniczą (*antrycharz, bachmistrz lub barkmistrz, bergmagister* lub *bergmajster, gwarek, halda, huta, kierat, kilof, sztolnia, sztygar, szyb* i in.);
- terminologię organizacji życia społecznego (np. *burmistrz, gmina, sołtys* i in.);
- terminologię budowlaną (np. *bagstele* – podstawa z drzewa do murowania sklepienia, *bruk, cegła, folwark, gasa* – ulica, *lamus* – skład, *ratusz, rynek, żump* – studnia i in.);
- terminologię z zakresu życia gospodarczego (np. *achtel* – mała beczka, *ambus kowadło, bednarz, browar, burgrabia, cech, hebel, jarmark, kielnia, kuśnierz, listwa, ludwisarz, mistrz, murarz, rymarz, śruba* i in.);
- terminologię sądowniczą (np. *borg* – kredyt, *clo, czynsz, glejt* – list żelazny, *lichwa, myto, sztrof* – kara i in.);
- terminologię krawiecką (np. *abszlag* – obramowanie, *bawetna, bursa* – mieśzek na pieniądze, *fartuch, kitel, kołnierz, pończocha, sznur* i in.);

oraz rzadsze zapożyczenia wschodnie, np. z języka arabskiego (np. *adamaszek, atlas* lub *hatlas, bisior* i in.) i tureckiego (np. *altambas* – złotogłów, *bachmat* – koń tatarski, *basalyk* – bicz z uwiązaniem na końcu ołowiem i in.) (zob. Z. Klemensiewicz 2002: 124-140).

Często źródło terminologii w języku polskim w opisywanym okresie stanowią polskie dopiski w łacińskim tekście różnych dzieł (np. medycznych i przyrodniczych), tzw. glosy, oraz rozmówki łacińsko-polskie (dla użytku szkolnego zawierające oprócz tekstu łacińskiego polski przekład w mowie potocznej), a także właściwe słowniki (por. M. Łukasik w niniejszym tomie). Z tego względu, że do XV wieku nie istniało piśmiennictwo naukowe w języku polskim, a więc w zakresie terminologii naukowej w zasobach leksykalnych polszczyzny okresu staropolskiego były oczywiste braki, rola autorów słowników nie ograniczała się do zbierania istniejących już wyrazów, często tworzyli oni własne propozycje terminów (zob. M. Bąk 1984: 8).

M. Bąk analizując polską terminologię nauk ścisłych wysnuwa wnioski, w których wiąże jej specyfikę z charakterem ówczesnej kultury polskiej:

Odmienność polskiej kultury naukowej w okresie staropolskim znalazła swoje odbicie m.in. w opóźnieniu procesu powstawania polskiego słownictwa naukowego. Na kształt życia intelektualnego w okresie staropolskim w decydującej mierze wpływał szlachecki charakter ówczesnej kultury, wynikający ze zdobycia przez szlachtę dominującej pozycji społecznej, przy jednoczesnym ograniczeniu praw mieszczan i niekorzystnej dla miast polityce ekonomicznej. Tymczasem korzystna dla szlachty sytuacja gospodarcza i związane z tym duże środki finansowe umożliwiały kultywowanie rozbudzonych przez humanizm zainteresowań kulturowych. W rezultacie ośrodkami kultury stały się nie miasta, lecz dwory ziemiańskie, gdzie istniały najlepsze warunki dla twórczości piśmienniczej. Taki stan rzeczy był jednak niekorzystny dla nauki, ponieważ miejski sposób życia w większym stopniu sprzyjał kształtowaniu się cech intelektu sprzyjających twórczości umysłowej. Działalność handlowa wymagała przedsiębiorczości i inteligencji, ciągle zaś kontakt z obcymi sprzyjał wymianie myśli. Ponadto w miastach istniały większe możliwości uzyskania niezbędnych informacji poprzez biblioteki i archiwa miejskie i kościelne. Życie w dworach wiejskich (...) sprzyjało twórczości literackiej lub tworzeniu dzieł religijnych i moralnych. Działalności naukowej nie sprzyjał również akceptowany przez szlachtę ideał człowieka silnego, walecznego i związana z tym mała atrakcyjność ideału myśliciela i uczonego (M. Bąk 1984: 45-46).

Doba średniopolska, tj. okres od początków XVI wieku do lat 80. XVIII wieku, charakteryzuje się wzmocnieniem roli języka ogólnonarodowego (polskiego) oraz wzbogaceniem ilościowym i jakościowym piśmiennictwa naukowego. Zasób słownictwa w tym okresie badacze orientacyjnie szacują na 50 000 wyrazów, zaś wyróżniającymi się kategoriami tematycznymi słownictwa specjalistycznego są:

- terminy prawnicze (najczęściej zapożyczone z łaciny, np. *apelacyja, dekret, kauza, testament, przywilej, hipoteka* i in.);
- nazwy odzieży i ozdób (przeważają wyrazy obcego pochodzenia, np. *gzło, fartuch, szarawary, kaftan, żupan, kontusz, zausznicie, naramienniki* i in.);
- terminy myśliwskie (np. *łowy, psarze, bobrownicy, sokolnicy, dziwok* – ptak łowczy na swobodzie, *pod pieprzem szczwać* – polować z ptakami, *pomyk* – sieć składana, *kołowrot* – rodzaj pułapki; warto wspomnieć tutaj o bogactwie mianownictwa własnego psów, które odzwierciedla poradnik myśliwski Jana Ostroroga *Myślistwo z ogary* (Kraków, 1618));
- terminy kuźnicze (np. *blotnica* – ruda błotna, *kowalno* – kowadło, *sadzielnik* – kominiarz i in.);
- terminy religijno-teologiczne (np. *upamiętanie, pokajanie* – pokuta, *zbór, zgromadzenie* – kościół i in.);
- terminy techniczne (np. słownictwo miernicze – źródła: Stanisław Grzepski, *Geometria, to jest miernicka nauka, po polsku krótko napisana z greckich i łacińskich ksiąg* (1566), Olbrycht Strumieński, *O sprawie, sypaniu, wymierzaniu i rybieniu stawów* (1573), Stanisław Solski, *Geometra polski, to jest nauka rysowania, podziału, przemieniania i rozmierzania linii, angułów, figur i brył pełnych* (1683) wraz ze słowniczkiem matematyczno-technicznym polsko-łacińskim *Terminy geometry*; słownictwo budownictwa wodnego –

źródła: Stanisław Solski, *jak wyżej*, memoriał dotyczący żeglugi śródziemnej *Myśli o sposobach dania bezpiecznego i wygodnego splawu rzekom polskim i litewskim, podane prześwietnym Komisjom skarbowym Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego* (1767); słownictwo budownictwa wiejskiego – źródła: Piotr Crescentyn (w przekładzie), *Księgi o gospodarstwie* (1549, 1571), Anzelm Gostomski, *Gospodarstwo* (1588); słownictwo z zakresu budownictwa dworów i obiektów sakralnych – źródła: inwentarze i opisy kościołów, cerkwi, kaplic, dworów, folwarków itp., *Krótką nauka budownicza dworów, pałaców, zamków podług nieba i zwyczaju polskiego* (1659); słownictwo z zakresu mechaniki i budowy maszyn – źródła: Stanisław Solski, *Architekt polski. To jest nauka ulżenia wszelkich ciężarów. Używania potrzebnych machin, ziemnych i wodnych. Stawiania ozdobnych kościołów małym kosztem. O proporcji rzeczy wysoko stojących* (1590), Józef Rogaliński, *Doświadczenia skutków rzeczy pod zmysły podpadających* (1765-1776));

- terminologia nauk przyrodniczych (źródła: Józef Rostafiński, *Symbola ad historiam naturalem medii aevii* (wyd. 1900, słownictwo ze średniowiecza i pierwszej poł. XVI wieku), Stefan Falimirz, *O ziołach i mocy ich* (1534), Gabriel Rączyński, *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae* (1721, mineralogiczne terminy polskie), Jakub Klein, *Sciographia lithologica curiosa seu lapidum figuratorum nomenklator* (1740, zawiera polski słowniczek mineralogiczny));
- terminologia rzemiosł (źródła: m.in. inwentarze zamków, arsenałów, cekhausów);
- terminologia wojskowa (pełna zapożyczeń, rodzime słownictwo miała tylko jazda; źródła: Diego Uffan, *Archelia albo artilleria* (1643, przekład Jana Dekana, nieudane próby stworzenia polskiego słownictwa artyleryjskiego));
- terminy gramatyczne (źródła: *Regulae grammaticales, regimina et constructiones* (1542, przekład Andrzej Glaber lub Franciszek Mymer), podręcznik Eliusza Donata z 1583 r. w przekładzie Franciszka Mymera, I.I. Moravus, *Quaestiones de Primus grammatices rudimentis* (1592, zastępowanie terminów łacińskich formułami opisowymi)).

Jak zostało powyżej wspomniane, częstym źródłem terminologii polskiej nadal były zapożyczenia. W porównaniu z epoką poprzednią przybrały jeszcze na sile ze względu na ściślejsze związki Rzeczypospolitej z narodami ościennymi i dalszymi, a także ówczesną poważną pozycją Polski w Europie, która wymagała znajomości języków obcych. Najsilniej na polszczyznę oddziaływała w tamtym okresie łacina (terminologia prawnicza, lekarska, liturgiczna, matematyczna, geograficzna i in.), która w XVII i XVIII wieku załała ją na tyle, że podkreśla się negatywny wpływ nie tylko zapożyczeń leksykalnych-latynizmów, które powodowały lekceważenie lub zapomnienie dawnych zasobów słownikowych, ale również pewnych tendencji słowotwórczych w polskim języku ogólnym pod wpływem języka łacińskiego (dodawanie rodzimego formantu -ować do słów łacińskich, np. *peregrynować*, dodawanie rodzimej końcówki do słów łacińskich, np. *konstytucja* (od łac. *constitution*), *sesyja* (od łac. *sessio*), stosowanie derywacji wstecznej, np. *pens* z łac. *pesum*, *progres* z łac.

progressus). Wpływ germanizmów stopniowo się osłabiał, co związane było z mniejszą liczbą niemieckich przybyszów, choć w związku z napływem z Holandii tzw. Olędrów germanizmy pojawiły się w handlu, rękodziele, budownictwie, wojskowości i in. Znakiem wykształcenia i ogłady była w opisywanym okresie znajomość języka czeskiego, jednak jego wpływ miał charakter literacki i związany był głównie z literaturą polemiczno-teologiczną okresu reformacji. W wieku XVI i XVII intensywnie pojawiały się italianizmy, co związane było z nasileniem wpływów włoskich, głównie na dworze królewskim oraz wyjazdami na studia na włoskie uniwersytety. Zapożyczenia włoskie pojawiły się w terminologii z dziedziny m.in. mody, kuchni, muzyki, tańca, architektury, sztuki ogrodowej, wojskowości i bankowości. Zainteresowanie Francją oraz wzrost wpływów francuskich na dworze królewskim od XVII wieku, a nawet kult francuszczyzny w XVIII wieku zaowocował zapożyczeniami w terminologii z dziedziny m.in. gier, tańca, mody, sprzętów domowych, kuchni, budownictwa i wojskowości, choć obecnymi tylko w języku warstw wyższych. Ekspansja Rzeczypospolitej na Wschód spowodowała obecność rutenizmów, szczególnie widoczną w XVI i XVII wieku, oprócz słownictwa języka ogólnego, w terminologii wojskowej. Wpływy tureckie, których główna fala przypadła w tym okresie na XVII wiek, zauważalne są w nazewnictwie materiałów, zaś w terminologii wojskowej pozostały z czasu panowania Stefana Batorego zapożyczenia węgierskie (zob. Z. Klemensiewicz 2002: 317-357).

Choć, jak wspomniano, łacina dominowała w dobie średniopolskiej w większości dyscyplin, to pomimo jej uprzywilejowanej pozycji w terminologii, rozpoczyna się nobiletacja polszczyzny, głównie w literaturze pięknej. Jak pisze M. Bąk,

Aż do drugiej połowy XVIII w. jedyną literaturą zawierającą polską terminologię nauk ścisłych było piśmiennictwo tworzone z myślą o potrzebach praktyków, a także popularna literatura astrologiczna i astronomiczna. Tylko niewielka część tego rodzaju piśmiennictwa powstawała w języku polskim. Taki stan rzeczy wynikał z uprzywilejowanej pozycji, jaką zapewnił sobie język łaciński w polskim życiu kulturalnym w pierwszej połowie XVI w. (...) Braki polszczyzny były szczególnie widoczne w słownictwie specjalistycznym. Doprowadziło to do powstania przekonania, iż o nauce można rozprawiać tylko po łacinie, polszczyzna zaś nadaje się tylko do omawiania zagadnień życia codziennego. (...) Jednak oprócz przekonania o wyższości języka łacińskiego jako środka przekazu treści kulturowych istniał również kierunek kładący nacisk na wprowadzanie polszczyzny do życia politycznego, religijnego, a przede wszystkim do literatury pięknej. (...) Wzrost zasobów leksykalnych języka ogólnego, a także recepcja humanistycznych idei – przekonania, że skoro Rzymianie doprowadzili do takiej doskonałości łacinę, iż jest ona sprawnym narzędziem przekazywania myśli we wszystkich dziedzinach, to obowiązkiem pisarzy ówczesnych jest doprowadzenie do równej doskonałości języka narodowego, znalazły swój wyraz w dążeniu do ujęcia bogactwa języka w słowniki ogólne. (...) Brak piśmiennictwa naukowego czy chociażby zawierającego elementy naukowe i stworzonego w języku narodowym powodował, iż autorzy XVI- i XVII-wiecznych słowników nie mogli w zakresie słownictwa naukowego opierać się na wzorach stworzonych przez kompetentnych autorów i sami byli zmuszeni tworzyć terminologię w najbardziej podstawowym zakresie (M. Bąk 1984: 46-52).

Jednakże wspomniane starania autorów słowników w sprawie tworzenia terminologii skutkowały tym, iż terminologia zawarta w polskich słownikach XVI i XVII-wiecznych była sztuczna i rzadko używana, ich autorzy tworzyli terminy, których poza nimi nikt nie używał i które nie wywarły wpływu na kształtowanie się polskiej terminologii nauk ścisłych – terminologia ta powstała w wyniku działalności autorów literatury fachowej. Taki pogląd funkcjonuje w literaturze przedmiotu (zob. M. Bąk 1984: 57-59, por. też S. Gajda 1990b: 54).

Doba nowopolska oznacza w historii języka polskiego okres od lat 80. XVIII wieku do roku 1939. W leksyce języka ogólnonarodowego wyodrębniają się wyraźnie dwie warstwy: uniwersalna i specjalistyczna. Warstwę specjalistyczną stanowi terminologia i nomenklatura różnych dziedzin nauki, przemysłu, rzemiosła, działalności zawodowej itp. Co ważne, w porównaniu z poprzednimi okresami rozwoju polszczyzny, jest to czas pełnego rozwoju słownictwa specjalistycznego, przy czym tylko stosunkowo nieliczne wyrazy warstwy specjalistycznej upowszechniają się we wspólnych, uniwersalnych zasobach słownictwa języka ogólnonarodowego. Dopiero w tym okresie można mówić o ukształtowaniu się polskiej terminologii (w znaczeniu zbioru terminów), a w związku z tym o świadomej działalności terminologicznej.

Do właściwego rozwoju terminologii w języku polskim przyczyniły się różne okoliczności. Były to zarówno powstanie i/ lub działalność różnego rodzaju instytucji (jednostek akademickich, naukowo-badawczych, komisji czy towarzystw), w których język polski był językiem pracy i badań, jak i publikacja różnorodnych źródeł (słowników, podręczników, przekładów monografii obcojęzycznych).

Na rozwój słownictwa technicznego (budownictwo dróg i mostów, kolej, budownictwo wodne, słownictwo morskie, lotnictwo, miernictwo, architektura, górnictwo, hutnictwo, węglarstwo, leśnictwo, włókiennictwo, tkactwo, młynarstwo, technologia metali, drewna, włókna, zboża, mechanika, elektrotechnika, radio) miały wpływ następujące wydarzenia:

- wprowadzenie języka polskiego jako języka wykładowego w Politechnice Lwowskiej w 1871 r.; powołanie przez Towarzystwo Politechniczne we Lwowie w 1878 r. Komisji Słownikowej, która zajmowała się gromadzeniem materiału;
- utworzenie Wydziału Słownictwa Technicznego przy Stowarzyszeniu Techników w Warszawie w 1899 r.;
- powstanie Komisji Polskiego Słownictwa Technicznego Akademii Nauk Technicznych w Warszawie w 1923 r.;
- prace Polskiego Komitetu Normalizacyjnego;
- publikacja *Słownika technicznego* autorstwa prof. Karola Stadtmüllera i inż. Karola Stadtmüllera (*Część niemiecko-polska* Kraków, 1913, Warszawa, 1923-25; *Część polsko-niemiecka* Poznań, 1936).

Terminologia wojskowa w polszczyźnie była przepelniona zapożyczeniami. W proces jej spolszczenia wpisują się zarówno publikacje (np. Józef Jakubowski, *Słownik artyleryczny* (1781-1783), Józef Łęski, *Teoretyczna i praktyczna nauka żołnierskich rozmiarów czyli miernictwo wojenne* (1790, przekład z j. angielskiego), Filip Meciszewski, *Fortyfikacja polowa* (1825), Mikołaj Rouget, *Dykcjonarz doręczny dla*

inżynierów (1925), Stefan Malinowski, *Słownik wojskowy niemiecko-polsko-francusko-rosyjski. Część techniczno-wojskowa* (1918), Waclaw Gąsiorowski, *Słownik wojskowy francusko-polski* (1919), A.³ Chmielowski, *Podręczny słownik wojskowy rosyjsko-polski* (1920), Tadeusz Bałaban, Waclaw Berka, Tadeusz Frasunkiewicz, *Słownik taktyczny polsko-francusko-niemiecko-rosyjski* (1924), jak i utworzenie instytucji branżowych (w 1918 r. w Warszawie powstał Referat do Spraw Słownictwa Wojskowego; w 1920 r. przy Ministerstwie Spraw Wojskowych utworzono Centralną Komisję Słownictwa Wojskowego, która nie publikowała słowników, ale instrukcje, regulaminy, podręczniki, katalogi materiałowe itp.). Warto w tym miejscu pamiętać o tym, że po roku 1831, po upadku powstania listopadowego, polska armia w swojej regularnej formie przestała istnieć i dopiero po dłuższej przerwie, na początku XX wieku na nowo podjęto prace nad jej odbudowaniem. Znamienne w tym kontekście są słowa z przedmowy do wspomnianego *Podręcznego słownika wojskowego rosyjsko-polskiego* o tym, że „narodowość Armji winna się wyrażać nie tylko w czynach i duchu żołnierza, lecz i w poprawności jego językowej” (s. VII, pisownia oryginalna).

Polskie słownictwo rzemieślnicze było przepelnione zapożyczeniami, głównie niemieckimi. Niemniej w XX wieku powstało kilka obszerniejszych prac mających na celu jego uporządkowanie i ujednoczenie (Stanisław Nakielski, *Książka narzędziowa* (1902), Bolesław Darowski, Henryk Machalski, Juliusz Bykowski, *Słownik wyrazów technicznych dla rzemieślników* (1902), Tadeusz Pawlicki, *Słownik techniczny dla rękodziela zegarmistrzowskiego, złotniczego, jubilerskiego, rytowniczego i pokrewnych branż* (1926), Franciszek Kuśmierski, *Słownik stolarski* (1917), Karol Stadtmüller, *Słownictwo rzemieślnicze* (1921-25)).

Terminologią nauk ścisłych (m.in. chemiczną, fizyczną, matematyczną, geograficzną, przyrodoznawstwa) zajmowali się znakomici badacze, którzy opublikowali znaczącą liczbę dzieł, mających na celu opracowanie podstawowej i bardziej szczegółowej terminologii w języku polskim. Ujednoczeniem polskiego słownictwa chemicznego zajmowali się m.in. Ludwik Plater, Jędrzej Śniadecki, Aleksander Chodkiewicz, Filip Walter, Emilian Czarniański). Polskie słownictwo fizyczne usystematyzowali m.in. Józef Rogaliński, Józef Lisikiewicz, a także Polskie Towarzystwo Fizyczne, podejmujące inicjatywy zakończone częściowym ustaleniem polskiej terminologii w 1918 r. Polska terminologia matematyczna opracowana została m.in. przez Antoniego Lenczewskiego, Józefa Torzewskiego, Patrycego Skaradkiewicza, Andrzeja Sebastiana Ustrzyckiego. Polskie słownictwo geograficzne opracowywali m.in. Dominik Szybiński, Remigiusz Ładowski, Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Józef Haliczer. Polską terminologią przyrodoznawstwa zajmowali się Krzysztof Kluk, Remigiusz Ładowski, Stanisław Bonifacy Jundziłł, Józef Morożewicz.

Polska terminologia z zakresu filozofii i logiki została usystematyzowana m.in. przez Kazimierza Narbutta i Wincentego Karczewskiego, zaś polskie słownictwo lekarskie opracowywali m.in. Jędrzej Krupiński, Tadeusz Browicz, Franciszek Giedroyc (zob. Z. Klemensiewicz 2002: 629-661).

³ Brak w publikacji imienia jej redaktora w pełnym brzmieniu (Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1920).

Trzeba w tym miejscu wspomnieć o specyfice okresu zaborów w kontekście terminologii, a nawet szerzej języka i kultury polskiej. W latach zaborów opierano prace terminologiczne na działalności społecznej. Społeczeństwo widziało w nich przejaw obrony kultury polskiej. Rusyfikacja i germanizacja nieuchronnie pozostawiła swój ślad w polskim języku ogólnym oraz naturalnie w językach specjalistycznych, przede wszystkim właśnie w postaci wspomnianego ogromu zapożyczeń. Czy wzrost świadomości narodowej może być więc uznany za czynnik sprzyjający kształtowaniu się narodowych terminologii? Na to pytanie z pewnością można odpowiedzieć twierdząco patrząc przez pryzmat rozwoju polskiej terminologii na przestrzeni XIX wieku. Jednakże mając na uwadze samo powstanie terminologii narodowych pojawiają się też racjonalne argumenty za tym, że przyczyn powstania narodowych terminologii należy szukać w historii rozwoju poszczególnych dyscyplin, nie zaś w historii rozwoju języka. Na przykładzie terminologii nauk ścisłych i w kontekście stosowania łaciny jako języka międzynarodowego M. Bąk stwierdza na przykład, iż na powstanie terminologii narodowych decydujący wpływ miały czynniki o charakterze naukowym:

Eksperymentalne podejście do nauki w XVII wieku wymagało nowego języka. Wprowadzenie nowych instrumentów, a także zafascynowanie ich możliwościami poznawczymi, skłaniało przede wszystkim eksperymentatorów do gromadzenia jak największej liczby danych, często bez prób ich wyjaśnienia. To z kolei postawiło uczonych przed koniecznością tworzenia nazw oznaczających nowo odkryte obiekty i zjawiska, a także nowe instrumenty i techniki. Ilościowy wzrost słownictwa naukowego wyjaśnia konieczność opracowania nowego języka, lecz nie wyjaśnia, dlaczego tworzono ten język, opierając się na językach narodowych. Wzrost świadomości narodowej jest zbyt słabym argumentem wobec racjonalności łaciny jako powszechnie znanego i akceptowanego środka porozumiewania się społeczności uczonych. Reprezentanci XVII-wiecznej nauki eksperymentalnej zrezygnowali z posługiwania się łaciną, aby się przeciwstawić filozoficznej tradycji nauki arystotelesowskiej. Zerwanie z tradycją stało się możliwe dzięki dwutorowości aktywności badawczej w tym okresie, dwutorowości wynikającej z braku punktów stychnych między reprezentantami nauki eksperymentalnej i nauki uprawianej na uniwersytetach. Obydwie grupy stawiały działalności naukowej odmienne cele i posługiwały się odmiennymi metodami, a dodatkowo porozumienie uniemożliwiał brak podstaw teoretycznych nauk eksperymentalnych. Odrzucenie średniowiecznej koncepcji uprawiania nauki ułatwiło zerwanie ze scholastyczną terminologią. Ponadto reprezentanci nauk eksperymentalnych znacznie silniej niż ze starą wiedzą czuli się związani ze środowiskiem techników, posługujących się już od ponad stu lat językami narodowymi (M. Bąk 1984: 9-10).

Niemniej w Polsce spotykamy się raczej z recepcją terminologii powstałej w wyniku rozwoju nauki w innych krajach. Polska terminologia naukowa powstała później w porównaniu z krajami, w których narodziła się nauka nowożytna. Przyczyn opóźnienia należy szukać przede wszystkim w braku ośrodków nauk eksperymentalnych. W Polsce pierwsze ośrodki nauk eksperymentalnych powstały dopiero w XVIII wieku wraz z upowszechnieniem nauki nowożytnej na potrzeby szkolnictwa i dopiero wtedy powstały pierwsze systemy terminologiczne. Preferowany przez autorów polskich dobór tematów narzucał korzystanie raczej z dorobku tradycyjnej wiedzy uniwersyteckiej aniżeli z dorobku nauk eksperymentalnych. W środowisku polskich autorów prac

naukowych nie wykrystalizowało się poczucie odrębności wobec nauki tradycyjnej, wobec średniowiecznego modelu nauki – stąd używanie tradycyjnego języka nauki, łaciny. Przewaga prac łacińskich utrzymywała się aż do połowy XVIII wieku. Odmienności polskiej kultury naukowej spowodowały większy niż w innych krajach wpływ procesów zachodzących w języku ogólnym na kształt terminów. Na ten kształt mieli wpływ nie tylko autorzy piszący prace zawierające elementy nauk ścisłych, ale również twórcy związani z ogólną kulturą języka, a więc autorzy słowników i w niewielkim stopniu autorzy dzieł literackich. Polska terminologia nauk ścisłych powstawała nierównomiernie. Najwcześniej pojawiło się słownictwo matematyczne i astronomiczne (XVI wiek). Stosunkowo późno powstała terminologia chemiczna (koniec XVIII wieku). Wypowiedzi odnoszące się do reguł tworzenia terminów z zakresu nauk ścisłych pojawiają się dopiero w XVII wieku w pracach matematycznych Józefa Narońskiego i Stanisława Solskiego. Próbowali oni po raz pierwszy ustalić generalne zasady tworzenia polskiej terminologii, jednak nie zdawali sobie sprawy z koniecznej jednoznaczności terminów naukowych. Ich działalność przyczyniła się do powstania pojedynczych terminów, ale nie doprowadziła do powstania polskiej terminologii matematycznej. Koniec XVIII przynosi już pewność, że nauka powinna być uprawiana w języku narodowym, co dzieje się na przestrzeni XIX wieku. Początki XX wieku uznaje się zaś za moment zamknięcia procesu kształtowania się polskiej terminologii nauk ścisłych (zob. M. Bąk 1984: 7-10, 44, 158-164, por. też S. Gajda 1990b: 51-54).

2. Badania terminologiczne po roku 1939

Plasując moment rozpoczęcia świadomej i systematycznej pracy terminologicznej w Polsce na wiek XIX spróbujemy w niniejszej części zastanowić się, jakie kierunki badań w obrębie terminologii jako nauki pojawiły się w polskim terminoznawstwie w czasach współczesnych.

Terminologia jako nauka korzysta m.in. z logiki, filozofii języka i metodologii nauk. Bardzo znaczący wpływ na rozwój filozofii języka nie tylko w Polsce, ale także w wymiarze europejskim wywarły prace przedstawicieli lwowsko-warszawskiej szkoły filozofii – nurtu filozofii analitycznej zapoczątkowanego przez Kazimierza Twardowskiego, a rozwiniętego przez jego następców: Kazimierza Ajdukiewicza, Stanisława Leśniewskiego, Jana Łukasiewicza, Alfreda Tarskiego, Tadeusza Kotarbińskiego. Przedstawiciele filozofii języka w ogóle, a szczególnie przedstawiciele szkoły lwowsko-warszawskiej, bardzo wyraźnie zwracali uwagę na fakt, iż precyzja rozważań filozoficznych, czyli formułowanie sądów naukowych ma „sens” jedynie wtedy, gdy formułujący te sądy posługuje się ściśle określoną „aparaturą pojęciową” (a mówiąc precyzyjniej, aparaturą terminologiczną) (S. Grucza 2013b: 64). Wśród przedstawicieli ww. dyscyplin pojawiają się głosy, że w nauce terminologia to przede wszystkim Ajdukiewiczowska aparatura pojęciowa (D. Brzozowska/ W. Chłopicki 2012: 20). Z pewnością trzeba tu zauważyć, że postrzeganie języka specjalistycznego jako właśnie odrębnego języka, a nie „odmiany funkcjonalnej”, „wariantu”, „podjęzyka” czy „stylu” polszczyzny, co stanowi jedną z koncepcji obecnych w polskim językoznawstwie, postulował Kazimierz Ajdukiewicz w swoim artykule z 1934 r.:

Trwając przy tym ścisłym pojęciu języka nie będziemy mogli powiedzieć, że istnieje jeden język polski, lecz musimy twierdzić, że istnieje wiele języków polskich, które mogą być wszystkie równobrzmiące, lecz różnią się – chociaż nie bardzo znacznie – przyporządkowaniem słów i znaczeń. Faktycznie można wyliczyć kilka języków polskich (pomijając różne gwary i fazy historyczne); istnieje kilka równobrzmiących polskich języków potocznych, istnieje polski język fizyki, polski język medyczny itd. (K. Ajdukiewicz 2006: 173).

Takie podejście do języka specjalistycznego i relacji pomiędzy językami specjalistycznymi a językiem ogólnym, gdzie język ogólny i języki specjalistyczne nie są traktowane jako języki funkcjonalnie kompatybilne, lecz jako funkcjonalnie komplementarne, a więc języki w dużej mierze, zwłaszcza funkcjonalnie odrębne, na gruncie lingwistyki zainicjował F. Grucza (1994). Zaowocowało ono wzrostem liczby prac badawczych z zakresu lingwistyki języków specjalistycznych i stosowanie wyrażień „języki specjalistyczne” i „technolekty” w polskiej literaturze przedmiotu. Szczególną rolę w tym zakresie odegrał ośrodek warszawski, tj. środowisko badaczy skupionych głównie na Wydziale Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego.

We współczesnym terminoznawstwie szczególnie wyróżniają się lingwistycznie ukierunkowane badania terminologiczne. F. Grucza (2013: 242-243) ich początek na osi czasu umieszcza jeszcze przed wojną, w pierwszych latach okresu międzywojennego, kiedy Karol Stadtmüller ogłosił w 1922 r. na łamach „Poradnika Językowego” artykuł *Słownictwo techniczne*. W okresie powojennym natomiast wyróżnia:

- lingwistycznie ukierunkowane badania terminologiczne;
- Od lat 60. pojawiało się coraz więcej publikacji poświęconych terminologii. Pierwszą ściśle lingwistyczną tego typu pracą jest artykuł Mieczysława Szymczaka *Uwagi słowotwórczo-semantyczne o polskim słownictwie technicznym* opublikowany na łamach „Poradnika Językowego” (1961). W tym samym roku ukazała się monografia pt. *Terminologia techniczna*, której autorem był nie językoznawca, a inżynier Marian Mazur. Na specjalne wyróżnienie, jak podaje F. Grucza, zasługuje w tym kontekście książka Kazimierza Zbierskiego *Poradnik językowy dla technika* (1964), artykuł Ireny Bajerowej *Językoznawca wobec tzw. zasad słowotwórstwa technicznego* (1979), w którym autorka poddaje krytyce systematykę tych zasad i podkreśla doniosłość ich hierarchizacji, oraz artykuł Mieczysława Szymczaka *Rola i miejsce terminologii w języku ogólnonarodowym* (1978). U. Juskiewicz (1982: 84-85) akcentuje w odniesieniu do tych publikacji coraz częściej sygnalizowaną po II wojnie światowej konieczność stałej i zorganizowanej pracy w obrębie terminologii technicznej, zaś w latach siedemdziesiątych szerokie nią zainteresowanie i to zarówno wśród przedstawicieli nauk technicznych, jak i językoznawców (por. m.in. M. Szymczak 1961, M. Mazur 1961, K. Zbierski 1964, A. Troskołański 1978).
- badania nad terminologią poszczególnych nauk, w tym języka nauki w ogóle oraz szersze ujmowanie terminologii (jako nauki o językach specjalistycznych);

- Z początkiem lat 70. coraz więcej uwagi zaczęto poświęcać terminologii różnych nauk, zwłaszcza nauk ścisłych. F. Grucza zwraca tu szczególną uwagę na artykuł Teresy Skubalanki *Język współczesnej polskiej literatury naukowej* (1969), która po raz pierwszy wyraźnie włączyła do zakresu swoich zainteresowań także nieleksykalne zagadnienia języka nauki, a podjęty temat rozważa w terminach nauki o językach specjalistycznych. Ten kierunek myślenia zasignalizował na gruncie polskim wcześniej czeski językoznawca Karel Hausenblas w artykule *Terminologia a kompozycja tekstu* (1962). W zakresie języka nauki dorobek polski do roku 1990 podsumował Stanisław Gajda w monografii *Współczesna polszczyzna naukowa. Język czy żargon?* (1990).
- zainteresowanie językami specjalistycznymi w powiązaniu z problemami translatoryki i glottodydaktyki;
- Od początku lat 80. coraz większe zainteresowanie językami specjalistycznymi zaczęły wykazywać polskie neofilologie – w kontekście translatoryki powstała monografia Barbary Z. Kielar *Language of the law in the aspect of translation* (1977), a w kontekście potrzeb glottodydaktyki F. Grucza wymienia artykuł S. Wojnickiego *Cele specjalne w glottodydaktyce i ich wpływ na kryteria doboru materiału językowego* (1979). Kluczowe w tym okresie publikacje dotyczące terminoznawstwa w ujęciu ogólnym to *Podstawy terminologii* Witolda Nowickiego (1986), *Wprowadzenie do teorii terminu* Stanisława Gajdy (1990) i tom zbiorowy pod redakcją Franciszka Gruczy pt. *Teoretyczne podstawy terminologii* (1991). W latach 90. badania terminologiczne w odniesieniu do problemów translatoryki i glottodydaktyki prowadził warszawski Instytut Lingwistyki Stosowanej, w 1992 r. był organizatorem konferencji naukowej poświęconej językom specjalistycznym, której pokłosie prezentuje tom *Języki specjalistyczne* pod redakcją Franciszka Gruczy i Zofii Kozłowskiej (1994). F. Grucza wskazuje również, że artykuł Barbary Z. Kielar *O tłumaczeniu tekstów specjalistycznych* (2000) jest pierwszą polską próbą teoretycznego ufundowania zarówno analitycznych refleksji, jak i praktycznych uwag na ten temat.

Wśród normatywnie ukierunkowanych badań terminologicznych w XX wieku należy wymienić przede wszystkim inicjatywy Polskiego Komitetu Normalizacyjnego. Normatywne podejście do terminologii, zarówno w postaci norm przedmiotowych, jak i tzw. słowników normatywnych, źródeł będących swego rodzaju autorytatywnym punktem odniesienia, ale przy tym zawierających jednostki terminologiczne w ogóle nie używane, lecz uznane za godne wprowadzenia, jest oczywiście potrzebne, a czasem konieczne (por. działalność ISO i w kontekście polskim PKN np. M. Górnicz w niniejszym tomie), ale nie wyczerpuje metod pracy terminologicznej. Można w tym miejscu przypomnieć za S. Gajdą, iż „w większości dziedzin nauki nie da się zaprowadzić ładu terminologicznego administracyjnie. Najczęściej nie istnieje w nich jeden powszechnie akceptowany system pojęciowy. Występuje raczej szereg następujących po sobie i (lub) współistniejących w czasie koncepcji o różnym stopniu spójności” (1990b: 40). Niemniej, „nie można mówić o zupełnej swobodzie w stosowaniu terminologii w zależności od osobistych upodobań poszczególnych osób, gdyż byłoby to

równoznaczne z legalizacją chaosu” (M. Mazur 1961: 12). Do czasu przemian ustrojowych w Polsce rozwijał się silny trend normalizatorski, co było też związane z internacjonalizacją terminologii w związku ze współpracą w wielu dziedzinach w ramach tzw. bloku wschodniego (por. o praktyce terminograficznej M. Łukasik w niniejszym tomie). Działalność normalizacyjna związana jest ze zmianami wewnątrz systemów terminologicznych, co jest zadaniem niekiedy bardzo trudnym biorąc pod uwagę zróżnicowanie historyczne terminologii czy obecność mikrosystemów terminologicznych różnych szkół, kierunków itp. Niemniej taka właśnie działalność, tj. rejestrowanie realnie istniejących terminów danego systemu terminologicznego i opis skorelowanego systemu pojęciowego danej dziedziny wiedzy, jest podstawą budowania świadomości terminotwórczej (zob. J. Biniewicz 1996: 14-18).

Badania terminologiczne związane z polityką językową nie są na gruncie polskim rozpowszechnione. Sytuacja taka wynika zapewne z samego stosunku do zagadnienia polityki językowej w polskiej tradycji lingwistycznej (zob. W. Lubaś 2009: 35-42) oraz ze specyfiki sytuacji socjolingwistycznej w Polsce. Ustrój Polski Ludowej zakładał nieistnienie mniejszości językowych, zaś w poprzednich stuleciach uprzedzenia historyczne spotęgowane okresem zaborów ukształtowały dbałość o kulturę polszczyzny, jej poprawność i niezależność od obcych wpływów. Poza tym Polska jest wśród państw słowiańskich jednym z niewielu krajów z absolutną przewagą języka narodowego (zob. W. Lubaś/ M.Lubaś 2005: 28). Nowe kierunki w terminologii, jak socjoterminologia, terminologia socjokognitywna, terminologia komunikacyjna powstałe w innych krajach (por. M. Tryuk w niniejszym tomie) nie są na razie obecne w polskich publikacjach terminoznawczych.

Zarówno w poprzednim stuleciu, jak i obecnie formułowane były i są wnioski, że należy po pierwsze ukonstytuować w Polsce solidne podstawy terminologii jako nauki, i to nauki interdyscyplinarnej, a po drugie wprowadzić ją do kształcenia uniwersyteckiego. Każdy spotyka się z terminologią na pewnym etapie swojego życia, każdy musi się z terminami zapoznać, każdy też musi porozumiewać się w obrębie pewnej dziedziny swojej działalności zawodowej. Na tle zestawienia zasobu słownictwa języka potocznego koniecznego do porozumienia się w sprawach życiowych czy też zasobu słownictwa ludzi wykształconych ze zbiorem terminów różnych dziedzin, który to M. Mazur (1961:7) oszacował na liczbę przekraczającą milion, S. Gajda pisze zaś o milionach nazw fachowych pojęć wobec najwyższej kilkudziesięciu tysięcy tzw. słów ogólnych znanych niefachowcom (1990b: 39, por. też *ibid.*, str. 42-43), sformułowana została obserwacja, że zaskakującym jest fakt, iż na wszystkich uniwersytetach istnieją ośrodki (katedry, instytuty) zajmujące się językoznawstwem, nie ma zaś ani jednej placówki naukowej, przeznaczonej do prowadzenia studiów nad terminologią specjalną (M. Mazur 1961: 7). To opinia z ubiegłego wieku, kiedy terminologię odnoszono przede wszystkim do zbiorów (składów) terminów i zajmowania się nimi. Niemniej i obecnie pogląd, że nauka o terminach w zasadzie nie istnieje, nie jest odosobniony (zob. D. Brzozowska/ W. Chłopicki 2012: 26).

W roku 2000 na Wydziale Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich Uniwersytetu Warszawskiego została powołana do życia Katedra Języków Specjalistycznych, pierwsza w Polsce samodzielna jednostka akademicka o profilu badań

terminologicznych ukierunkowanych lingwistycznie (zob. S. Grucza/ M. Kornacka/ A. Marchwiński 2007: 16-18). Idea jej utworzenia została przygotowana, jak podaje F. Grucza (2013: 244), w ramach dyskusji w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW. Jej założycielem był prof. Jurij Lukszyn, który we współautorstwie z Wandą Zmarzer opublikował pracę *Teoretyczne podstawy terminologii* (2001) i został redaktorem słownika dziedzinowego *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej* (2002). Katedra podjęła działalność naukową oraz dydaktyczną i w obu tych obszarach ma znaczne osiągnięcia: serię „Języki specjalistyczne” pod redakcją J. Lukszyna (ukazało się w niej 10 tomów w latach 2001-2010) oraz zainicjowanie publikacji czasopisma naukowego „Komunikacja specjalistyczna” (wydawane od 2009 r. w zasadzie jako rocznik, nieregularnie pojawiają się dwa numery czasopisma rocznie), które na początku tematycznie współlistniało z „Językami Specjalistycznymi”, a po ich wygaśnięciu kontynuuje tę tematykę. W 2010 r. w wyniku połączenia Katedry Języków Specjalistycznych i Katedry Teorii Języków i Akwizycji Językowej, powstał Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej, który zmienił w 2014 r. nazwę na obecnie obowiązującą, tj. Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej. Od początków swego istnienia na Uniwersytecie Warszawskim jednostka starała się i w badaniach, i w kształceniu studentów podejmować i rozwijać tematy związane z komunikacją specjalistyczną, a więc m.in. teorię języków specjalistycznych, lingwistykę tekstów (i dyskursów) specjalistycznych (S. Grucza 2013a), dydaktykę języków specjalistycznych, translację tekstów specjalistycznych, dydaktykę translacji tekstów specjalistycznych, leksykologię i terminologię, a także leksykografię i terminografię. Na przestrzeni kilkunastu lat funkcjonowania Instytutu powstało w nim kilkanaście rozpraw doktorskich, dotyczących wymienionych zagadnień (zob. A. Waszczuk-Zin 2009: 451-455). Obecnie Instytut wydaje serię Studi@Naukowe (dedykowaną wydawanym w otwartym dostępie publikacjom naukowym przede wszystkim pracownikom Instytutu) oraz czasopismo „Lingwistyka Stosowana” (ukazuje się od 2009 r. stopniowo zwiększając liczbę numerów wydawanych rocznie, obecnie jako kwartalnik wydawany tylko w wersji elektronicznej w wolnym dostępie). W środowisku Instytutu terminologia jako nauka umiejscawiana jest w obrębie lingwistyki języków specjalistycznych i z zaproponowanej przez F. Gruczę antropocentrycznej teorii języków ludzkich wywodzi się jej podstawy teoretyczne. Jest to z jednej strony szersze ujmowanie terminologii, tj. jako nauki o językach specjalistycznych zasygnalizowane już wcześniej, w której językowi (językom) specjalistycznemu (specjalistycznym) przypisuje się taki cel podstawowy, jak tworzenie tekstów specjalistycznych oraz dwie podstawowe funkcje: poznawczą i komunikacyjną. Z drugiej strony jest to stratyfikacja znaczenia wyrażenia ‘termin’. Po pierwsze, ‘termin’ może odnosić się a) do pewnej konkretnej językowej jednostki wyrażeniowej, b) do treści tej jednostki wyrażeniowej (jej znaczenia). Następnie treść może odnosić się a) do płaszczyzny denotatów, b) do płaszczyzny desygnatów. Kolejne rozróżnienie to a) leksykalna forma terminu i b) konkretna realizacja substancjalna (foniczna, literowa, taktylna) terminu implementująca tę formę. Poza tym odróżnia się a) komponenty terminu jako zinternalizowanej struktury językowej i b) komponenty konkretnych jednostek wyrażeniowych (zob. S. Grucza 2013b: 123-124). Mimo jednak dużych osiągnięć lingwistyki

języków specjalistycznych, wciąż brak precyzji jej własnego języka, a uporządkowanie terminologii tej dziedziny nauki sygnalizuje się jako pilną potrzebę w obecnym czasie (zob. D. Brzozowska/ W. Chłopicki 2012: 23).

Na witrynie internetowej czasopisma „Komunikacja Specjalistyczna” redakcja publikuje informację, że periodyk kontynuuje m.in. tradycje warszawskiej szkoły terminologicznej. Biorąc pod uwagę opisany powyżej dorobek jednostki uniwersyteckiej, w której zainicjowane zostały badania terminologiczne ukierunkowane lingwistycznie, można z pewnością mówić o warszawskim ośrodku badań terminologicznych. Wydaje się jednak, że upowszechnienie sformułowania „warszawska szkoła terminologiczna” potrzebuje jeszcze czasu, aby z odpowiedniej perspektywy zweryfikować jego treść i wiarygodnie ocenić oddziaływanie dorobku badaczy do niej zaliczanych.

3. Świadomość wagi prac terminologicznych w Polsce

Rozpowszechnione w zachodnioeuropejskich badaniach (por. A.-L. Bucher w niniejszym tomie) postulaty budowania i przyczyniania się do wzrostu świadomości wagi prac terminologicznych w społeczeństwie (*terminological awareness*) są obecne także w kontekście polskim. S. Gajda podaje, że to w okresie oświecenia, w epoce systematyzowania wiedzy i terminologii, kształtowała się świadomość terminologiczna uczonych. Dzięki niej istnieje w pełni udokumentowana historia wielu terminów, a nawet całych systemów terminologicznych (zob. S. Gajda 1990b: 52-54). Niemniej, mówiąc o ogóle społeczeństwa, współcześnie świadomość wagi prac terminologicznych w Polsce nie jest wysoka, a głosy na jej temat nie są zwielokrotnione, a raczej odosobnione, choć podskórnie taka potrzeba odczuwana jest przez wszystkich, kto zajmuje się dydaktyką języka (obcego), szczególnie dla celów zawodowych, dydaktyką translacji tekstów specjalistycznych, praktyczną działalnością tłumaczeniową czy też gromadzeniem lingwistycznych baz danych w różnorodnych formach.

Szczególnie w drugiej połowie XX wieku omawiana potrzeba stała się wyjątkowo paląca w związku z coraz dalej posuwającą się specjalizacją różnych grup i warstw społecznych oraz lawinowym przyrostem innowacji terminologicznych. Dziś już słychać głosy, że nie tyle szybkość pojawiania się nowych terminów jest groźna dla procesu komunikacji, ile brak konsekwencji w ich używaniu. Taki zamęt terminologiczny jest szczególnie odczuwalny w naukach humanistycznych, które są obszarem istnienia wielu, z jednej strony, terminologii w konkurencyjnych paradygmatach badawczych lub, z drugiej strony, terminów o tej samej formie wyrażeniowej w różnych znaczeniach w ramach jednego paradygmatu badawczego. Ujednolicenie terminologii naukowej, jak pokazuje przykład nauk przyrodniczych i technicznych, jest możliwe i potrzebne. W humanistyce natomiast, jak podkreślają niektórzy badacze, radykalne ujednolicenie terminologii nie jest jednak pożądane, znaczenia terminów są „negocjowane przez interpretację” (por. koncepcje języka w językoznawstwie), co jednak utrudnia w znacznej mierze prace translatorskie (zob. D. Brzozowska/ W. Chłopicki 2012: 32-46).

W 1986 r. Witold Nowicki, inżynier, pisał, że prace terminologiczne w Polsce dotyczyły głównie nauk technicznych i ścisłych, ale nigdy nie były prowadzone w

sposób ciągły i zorganizowany, tak aby objąć wszystkie dziedziny wiedzy. Podkreślał również, że nie istnieje w Polsce szkolenie terminologiczne, zaś publikacje dotyczące metodyki prac terminologicznych są nieliczne i naświetlają sprawę w sposób jednostronny. Zauważał, że „nie obserwujemy masowego, uporządkowanego i koordynowanego ruchu terminologicznego. Bardzo wielu ludzi, nawet mających pewną styczność z terminologią, skłonnych jest nadal hołdować uproszczonemu pogładowi, że istotą terminologii jest pewnego rodzaju umiejętność dobierania nazw-terminów do gotowych pojęć. Rozumują oni w ten sposób, jak gdyby pojęcia leżały gotowe na ulicy: trzeba więc pojęcia te pozierać i przydzielać im nazwy. Natomiast porządkowanie pojęć i ich definiowanie, a zatem kształtowanie systemów pojęciowych jest sprawą na ogół niedocenianą, jeżeli w ogóle braną pod uwagę. (...) Nadzieja (...), jaką niektórzy wiali z powołaniem do życia w 1979 r. Komitetu Terminologii Polskiej Akademii Nauk, dotychczas niestety nie ziściła się. Bardzo często prace terminologiczne prowadzone są przez hobbystów, uprawiających umiłowane przez nich zajęcia” (W. Nowicki 1986: 114-115). Postulował uznanie działalności terminologicznej za nieodzowne uzupełnienie każdej działalności naukowej, technicznej, gospodarczej, czy w ogóle zawodowej, a za początek takiego procesu uważał wyszkolenie kadry fachowców-terminologów podkreślając, że „nie jest dobrze, jeżeli w działalności tej wyżywają się tylko hobbisci i emeryci” (*ibid.*, str. 116).

Obecnie nie można raczej stwierdzić, że spełniają się w kontekście polskim przewidywania sformułowane przez Sergiusza Czerniego w 1977 r.: „Powoli kształtuje się na całym świecie nowa specjalność: terminolog, czyli informatyk-lingwista. Będzie to w przyszłości organizator współpracy w zakresie terminologii (w skali krajowej i międzynarodowej) między specjalistami różnych gałęzi wiedzy a językoznawcami, organizator banków informacji terminologicznej, organizator normalizacji terminologii, redaktor słowników naukowych i technicznych” (S. Czerni 1977: 8). Z pewnością jednak jest to wizja, do której powoli, małymi krokami dąży się w Polsce, i wypada mieć nadzieję, że wypracowywane podstawy teoretyczne pracy terminologicznej stworzą stabilne fundamenty pod praktyczną działalność terminologiczną, która zostanie doceniona, a przede wszystkim zintegrowana. Potrzeba współpracy przedstawicieli różnych dziedzin nauki i działalności zawodowej z językoznawcami jest wyrażana *explicite* przez wiele osób. W panelu dyskusyjnym „Termin w poznaniu i w komunikacji” w 2010 r. prof. Jarosław Świdorski z Instytutu Technologii Elektronowej stwierdził, że „bardzo nam brakuje współpracy z językoznawcami. Niestety, w tej chwili w wielu dziedzinach szybko rozwijających się zaczynamy się w Polsce gubić. Komitety normalizacyjne rozpadają się, ponieważ naukowcy i technicy nie potrzebują tłumaczeń, bo posługują się językami obcymi. Natomiast właściciele małych i średnich przedsiębiorstw jak powietrza potrzebują norm, żeby mogli się porozumieć w kraju i za granicą. Sami tych norm nie opracują. (...) Włączenie się humanistów jest niezbędne. Normy służą głównie technice. Ale przecież technika to jest prawie cały świat” (D. Brzozowska/ W. Chłopicki 2012:42).

Podsumowanie

Rozwój języka, a co za tym idzie terminologii, jest nierozzerwalnie związany z rozwojem człowieka i jego działalności. Okoliczności powstawania i rozwoju polskiej terminologii poszczególnych nauk poświadczają, jak silnie zjawiska językowe powiązane są z rozwojem pracy poznawczej, kształtowaniem i wyodrębnianiem się poszczególnych dyscyplin. Przykłady zapożyczeń w terminologii poszczególnych dziedzin powstających w wyniku zarówno obecności przedstawicieli innych krajów, korzystania z ich dorobku, jak i pod wpływem przenikania elementów kultury z innego obszaru językowego, odzwierciedlają historię kształtowania się systemów terminologicznych. Uderzającym jest fakt wzmocnienia pracy terminologicznej w obliczu zagrożenia lub utraty państwowości. Czasy współczesne są epoką nieskrępowanej wymiany międzynarodowej, współpracy w skali globalnej i możliwością szerokiego dostępu do zdobyczy technologii, odkryć naukowych, dorobku najważniejszych ośrodków czy badaczy. Komunikacja specjalistyczna, umiejętność tworzenia i korzystania z tekstów specjalistycznych, kompetencja precyzyjnego nazywania pojęć i systematyzowania wiedzy jest sprawą priorytetową w każdej praktycznie dziedzinie działalności człowieka. Nie można mieć zatem wątpliwości, że kwestie terminologii w obu jej podstawowych znaczeniach będą wciąż aktualne. Przedstawione w artykule dokonania w zakresie badań terminologicznych w Polsce są dobrą podstawą do tego, aby zintensyfikować ich realizację w kontekście interdyscyplinarnej współpracy lingwistów z przedstawicielami innych dyscyplin, co, jak podkreślano wcześniej i podkreśla się obecnie, jest najlepszą możliwą perspektywą.

Bibliografia

- Ajdukiewicz K. (2006), *Język i znaczenie*, (w:) K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie. Wybór pism z lat 1920–1939. T. 1*. Warszawa.
- Bajerowa I. (1979), *Językoznawca wobec tzw. zasad słowotwórstwa technicznego*, (w:) „Poradnik Językowy” 3, 127–138.
- Bąk, M. (1984), *Powstanie i rozwój polskiej terminologii nauk ścisłych*. Wrocław (etc.).
- Biniewicz J. (1996), *Normalizacja polskiej terminologii nauk ścisłych (plan diachroniczny)*, (w:) „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego” 16 (Językoznawstwo), 13–18.
- Brzozowska, D./ W. Chłopicki (2012) (red.), *Termin w językoznawstwie*. Seria Język a komunikacja 31. Kraków.
- Czerni, S. (1977), *Słowniki specjalistyczne*. Warszawa.
- Gajda, S. (1990a), *Wprowadzenie do teorii terminu*. Opole.
- Gajda, S. (1990b), *Współczesna polszczyzna naukowa. Język czy żargon?* Opole.
- Grucza, F. (red.) (1991), *Teoretyczne podstawy terminologii*. Wrocław (etc.).
- Grucza, F. (1994), *O językach specjalistycznych (=technolektach) jako pewnych składnikach rzeczywistych języków ludzkich*, (w:) F. Grucza/ Z. Kozłowska (red.), *Języki specjalistyczne. Materiały XVII Sympozjum ILS UW*. Warszawa.

- Grucza, F. (2013), *Lingwistyka stosowana. Historia – zadania – osiągnięcia*. Seria Studi@ Naukowe (dostępny PDF on-line). Warszawa.
- Grucza, F./ Z. Kozłowska (1994) (red.), *Języki specjalistyczne. Materiały XVII Sympozjum ILS UW*. Warszawa.
- Grucza S. (2013a), *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*. Seria Studi@ Naukowe (dostępny PDF on-line). Warszawa.
- Grucza S. (2013b), *Lingwistyka języków specjalistycznych*. Seria Studi@ Naukowe (dostępny PDF on-line). Warszawa.
- Grucza S./ M. Kornacka/ A. Marchwiński (2007) (red.), *W kręgu teorii i praktyki lingwistycznej. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Jerzemu Lukszynowi z okazji 70. rocznicy urodzin*. Warszawa.
- Hausenblas, K. (1962), *Terminologia a kompozycja tekstu*, (w:) „Poradnik Językowy” 9–10, 400–408.
- Juszkiewicz U., *Z historii i teorii prac nad polską terminologią techniczną*, (w:) „Poradnik Językowy” 2, 82–88.
- Kielar, B.Z. (1977), *Language of the Law in the Aspect of Translation*. Warszawa.
- Kielar B.Z. (2000), *O tłumaczeniu tekstów specjalistycznych*, (w:) B.Z. Kielar/ T.P. Krzeszowski/ J. Lukszyn/ T. Namowicz (red.), *Problemy komunikacji międzykulturowej: lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka*. Warszawa, 235–246.
- Klemensiewicz, Z. (2002), *Historia języka polskiego*. Warszawa.
- Lubaś W. (2009), *Polityka językowa*. Opole.
- Lubaś W./ M. Lubaś (2005), *Czy możliwa jest „europejska polityka językowa w krajach słowiańskich*, (w:) „Socjolingwistyka” 19, 19–30.
- Lukszyn J. (red.) (2005), *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*. Warszawa.
- Lukszyn J./ W. Zmarzer (2001), *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa.
- Mazur, M. (1961), *Terminologia techniczna*. Warszawa.
- Nowicki, W. (1986), *Podstawy terminologii*. Wrocław.
- Skubalanka T. (1969), *Język współczesnej polskiej literatury naukowej*, (w:) S. Urbańczyk (red.), *Język polski. Poprawność, piękno, ochrona*. Bydgoszcz, 35–43.
- Sordylowa B. (1994) (red.), *Słownik polskich towarzystw naukowych. Tom II. Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich. Cz. 2*. Warszawa.
- Szymczak, M. (1961), *Uwagi słowotwórczo-semantyczne o polskim współczesnym słownictwie technicznym*, (w:) „Poradnik Językowy” 6, 269–278.
- Szymczak, M. (1978), *Rola i miejsce terminologii w języku ogólnonarodowym*, (w:) „Zagadnienia Naukoznawstwa” 4, 513–521.
- Troskoleński, A. (1978), *O twórczości. Piśmiennictwo naukowo-techniczne*. Warszawa.
- Waszczuk-Zin, A. (2009) (red.), *W kręgu problematyki technolektalnej. Publikacja jubileuszowa z okazji 10-lecia Katedry Języków Specjalistycznych Uniwersytetu Warszawskiego*. Warszawa.
- Wojnicki, S. (1979), *Cele specjalne w glottodydaktyce i ich wpływ na kryteria doboru materiału językowego*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 4, 43–56.
- Zbiński K. (1964), *Poradnik językowy dla technika*. Warszawa.

Polska szkoła terminograficzna

Marek Łukasik
(Akademia Pomorska w Słupsku)

Streszczenie

Dorobek polskiej terminografii jest imponujący, mimo pewnych niedostatków w zakresie teorii i metodologii, jak również braku konkretnych typów dzieł terminograficznych czy słowników wybranych dziedzin. Z całą pewnością jednak osiągnięcia wielowiekowej praktyki, jak i prowadzone intensywnie badania metaterminograficzne upoważniają do stwierdzenia, że jesteśmy świadkami ukonstytuowania się – w sposób mniej lub bardziej formalny – polskiej szkoły terminograficznej. W niniejszym artykule podejmuję próbę syntetycznego nakreślenia historii rozwoju polskiej praktyki tworzenia słowników terminologicznych oraz przedstawiam zarys polskich badań metaterminograficznych, które zdają się potwierdzać wysuniętą tezę.

Abstract

Polish School of Terminography

Achievements of Polish terminography are impressive, despite some loopholes in theory, patchy methodology and lack of dictionaries of specific types or covering particular domains. Undoubtedly, however, the centuries old dictionary-making practice as well as intensive metaterminographic studies undertaken in the last hundred years or so have created the grounds for the isolation of some common views and practices shared by terminographers in Poland, giving rise to the what might be called the Polish School of Terminography. This paper aims at supporting this contention by way of outlining the history of specialised dictionary-making in Poland and summarising theoretical and methodological studies in terminography conducted by Polish scholars.

Wprowadzenie

Tak jak w przypadku wielu nauk stosowanych, komponent teoretyczny leksykografii (terminografii) jest wynikiem namysłu nad osiągnięciami wielowiekowej praktyki przedmiotu, i w tym sensie jest wobec niego wtórny. Według W. Doroszewskiego w leksykografii fazę rozwoju teorii poprzedzają dwie wcześniejsze fazy praktycznej działalności słownikarskiej (zob. W. Doroszewski 1970: 23). Stąd opracowanie np. typologii, metodologia pracy leksykograficznej (terminograficznej), leksykograficzne (terminograficzne) badania diachroniczne i synchroniczne, w tym analizy sprawdzonych i wadliwych rozwiązań makro- i mikrostrukturalnych – opierają się na analizie istniejących dzieł.

Ponadto wydane słowniki stanowią, choćby pośrednio, empiryczną podstawę prac nad każdym nowym dziełem leksykograficznym (zob. H. Bergenholtz, S. Tarp 1995: 232; I. Burkhanov 1999: 263; R. Quirk 1986: 3; Z. Saloni 1988: 341-342). Jeśli więc

podczas konstruowania leksykograficznego (terminograficznego) stosowane są wypracowane przez teoretyków zasady pracy leksykograficznej (terminograficznej), w tym metodologie i zestawy parametryczne, mamy do czynienia ze swoistym sprzężeniem zwrotnym. Nie można więc w przypadku leksykografii (terminografii) mówić o osiągnięciach całej nauki, w tym wyróżnić pewnych nurtów i kierunków rozwoju dziedziny, bez odniesienia się do istniejącej praktyki przedmiotu.

W związku z powyższym w dalszych rozważaniach jako punkt wyjścia przyjęto dotychczasowy dorobek polskiej praktyki terminograficznej na przestrzeni wieków (zostanie ona przedstawiona w rozdziale 1). W pierwszym etapie pokrótce zostanie nakreślony kontekst włączania polskiego słownictwa specjalistycznego do słowników oraz innych dzieł niesłownikowych. Następnie opisany zostanie okres najbardziej istotny z perspektywy współczesnej terminografii, a więc w rzeczywistości trwający od momentu uświadomienia potrzeby prac nad polskim słownictwem specjalistycznym, tj. od XIX wieku. To właśnie prace terminologiczne tego okresu doprowadziły do ukonstytuowania się w Polsce słownika terminologicznego w jego współczesnej postaci. Dlatego okres najnowszy zostanie potraktowany w niniejszej pracy w sposób bardziej szczegółowy i to na jego podstawie zostaną wykazane główne nurty rozwoju polskiej praktyki terminograficznej (rozdział 1.6).

Ponieważ pośrednim celem niniejszego artykułu jest udowodnienie, że można *de facto* mówić o polskiej szkole terminograficznej, oprócz osiągnięć na gruncie meta-terminograficznym (rozdział 2), na kolejnych kartach przedstawiony zostanie również zarys polskiej działalności uniwersyteckiej w zakresie badań i kształcenia terminograficznego (rozdział 3).

Dokonania polskiej leksykografii terminologicznej¹ (=terminografii), tak w aspekcie teoretycznym, jak i przede wszystkim praktycznym są imponujące. Z tego powodu szczegółowa prezentacja choćby głównych nurtów badawczych byłaby niemożliwa w ograniczonym objętościowo rozdziale niniejszej monografii. Poniższy tekst jest więc jedynie próbą syntetycznego i ogólnikowego nakreślenia najważniejszych osiągnięć polskiej szkoły terminograficznej.

1. Praktyka terminograficzna

Jak wspomniano powyżej, praktyka leksykograficzna, w tym w zakresie konstruowania terminograficznego, rozwinęła się na długo przed rozwinięciem badań teoretycznych w zakresie słownictwa specjalistycznego. Doprowadziło to do sytuacji, w której dominuje istniejąca (i właściwie niezmienną od dziesięcioleci) tradycja terminograficzna, wzmocniona po 1989 r. przez konieczność dostosowania się do reguł wolnorynkowych. Warto już w tym miejscu podkreślić fakt, że osiągnięcia leksykografii terminologicznej na tle leksykografii ogólnej są zdumiewające: już P. Grzegorzczak zauważa w swojej bibliografii słowników polskich, *Index Lexicorum Poloniae*, że

¹ Pary terminów 'leksykografia specjalistyczna' oraz 'leksykografia terminologiczna' (=terminografia), jak również 'słownik specjalistyczny' oraz 'słownik terminologiczny' autor traktuje synonimicznie, choć zdaje sobie sprawę z faktu, że u niektórych autorów terminy 'leksykografia specjalistyczna'/'słownik specjalistyczny' są szersze zakresowo (zob. *Dictionary of Lexicography* 2002: 129, 140).

dział ‘słowniki dziedzin i zagadnień’ jest najobszerniejszą częścią opracowania (zob. P. Grzegorzcyk 1967: 7).

Dokonując analizy istniejących dzieł terminograficznych oraz badając tło historyczne, można wyróżnić pięć zasadniczych etapów praktyki terminograficznej:

- (a) okres przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości, tj. do 1918 r. – rozdział 1.1;
- (b) okres międzywojenny (1918-1939) – rozdział 1.2.;
- (c) okres II wojny światowej (1939-1945) – rozdział 1.3.;
- (d) okres powojenny Polski socjalistycznej (1945-1989) – rozdział 1.4.;
- (e) okres najnowszy (1989-obecnie) – rozdział 1.5.

Poniżej przedstawiono krótką charakterystykę każdego z okresów, w ramach której omówione zostanie tło rozwoju oraz najważniejsze osiągnięcia praktyki terminograficznej. W rozdziale 1.6. podsumowano praktykę terminograficzną na przestrzeni lat, ze wskazaniem głównych tendencji metodologicznych i kierunków rozwoju. Tak nakreślone tło pozwoli umieścić polskie badania terminograficzne (przedstawione w rozdziale 2) we właściwym kontekście i umożliwi podjęcie całościowej oceny okresu (rozdział 4).

1.1. Okres przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości, tj. do 1918 r.

Potrzeba wydawania słowników specjalistycznych jest z jednej strony ściśle związana z rozwojem działalności naukowej i profesjonalnej, z drugiej zaś z rozwojem języka (w tym języka specjalistycznego) danej społeczności. Niestety, na przestrzeni wieków, a szczególnie od średniowiecza do przynajmniej połowy XIX wieku rozwój polskich języków specjalistycznych, a więc i terminologii, nie przebiegał równomiernie (zob. S. Gajda 1999: 1552). Na ten stan rzeczy wpływały zarówno zjawiska pozajęzykowe, jak i językowe. Kolejne wojny, rozbiory, ale również struktura społeczna, która faworyzowała szlachtę, a niekoniecznie mieszczan, ich uniwersytety czy biblioteki i archiwa miejskie i kościelne – nie sprzyjały rozwojowi niektórych nauk ścisłych, a już na pewno opóźniały proces powstawania polskiego słownictwa naukowego (zob. M. Bąk 1984: 46). Nakłada się na to przeświadczenie o wyższości łaciny nad polszczyzną jako narzędzia komunikowania wiedzy: według S. Gajdy przeświadczenie to utrzymywało się w Polsce do końca XIX wieku (zob. S. Gajda 1999: 1555). Miało to swoje bezpośrednie przełożenie na praktykę słownikarską: do XV wieku nie istnieje *de facto* piśmiennictwo naukowe w języku polskim (zob. M. Bąk 1984: 8), które mogłoby być podstawą opracowania list słownictwa specjalistycznego. Na przykład pierwsze prognozyki i kalendarze astronomiczne w języku polskim zaczęły pojawiać się od trzeciej dekady XVI wieku (zob. J. Waniakowa 2003: 53). Były to jednak i tak jedne z nielicznych naukowych dzieł w języku polskim.

Jednymi z pierwszych źródeł, w których odnajdujemy wyróżnione listy słownictwa specjalistycznego były słowniczkę z łacińskim i polskim dodawane do obszerniejszych prac, np. słownik prawniczy łacińsko-polski w *Farrago actionum civilium Juris Magdeburgensis* (Cracoviae, 1531²) czy słowniczek polsko-łaciński *Registr o ziołach*

² Prawo magdeburskie. Kolejne wydania: 1535, 1539, 1540, 1542, 1546, 1558, 1607.

w pracy Hieronima Spiczyńskiego *O ziołach tutecznych i zamorskich y o mocy ich ...* (Kraków, 1542). Niemalże równolegle zaczęły pojawiać się publikacje niezależne, np. słowniczek łacińsko-polski nazw ziół i chorób Szymona z Łowicza pt. *Enchiridion medicinae: Pro tyrunculis huius artis, quam compe[n]diosissime* (Cracovi[a]e, 1537) czy słownik botaniczny łacińsko-polski *Catalogus stirpium quarundam Latine et Polonice conscriptus* Antoniusa Schneebergera (Cracoviae, 1557). W XVII wieku prace słownikarskie nie nabrały istotnego tempa, choć opublikowano kilka mniejszych dzieł, np. pierwszy słownik anatomiczny łacińsko-polski Ursinusa Joannesa Leopoliensisa *De ossibus humanis tractatus tres. 1. De nomenclatura ossium; 2. De processibus et appendicibus ossium; 3. De commissione ossium* (Zamoscii, 1610). Większa liczba słowników, tak jednojęzycznych, jak i wielojęzycznych – najczęściej z łaciną, francuskim oraz rosyjskim – przypada na kolejne stulecie: powstają słowniki z zakresu m.in. botaniki, chemii, filozofii, kultury antycznej, matematyki, medycyny, prawa (jako dodatek do wydawnictw prawodawczych), religioznawstwa czy wojskowości. Do bardziej znamienitych należy wydane 1782 r. w Warszawie dzieło rejestrujące terminologię hutniczą Józefa Osińskiego *Opisanie polskich żelaza fabryk...*, do którego dołączono *Słownik Koźniacki, oprócz wyrazów technicznych wiele wiadomości zawierający*.

Część wyrazów specjalistycznych odnotowywały słowniki ogólne, przede wszystkim szesnasto- i siedemnastowieczne słowniki dwu- i wielojęzyczne zawierające dział polski. Dzieła te są dowodem na chęć zrównania statusu polszczyzny i łaciny, mimo silnej dominacji drugiego z wymienionych języków. Pierwszy taki słownik to łacińsko-niemiecko-polski *Dictionarius Joannis Murelii variarum rerum, tum pueris, tum adultis utilissimus cum Germanica atque Polonica interpretatione...* (Cracoviae, 1526), będący wersją popularnego słownika do nauki łaciny Johanna Mureliusa, który notuje na przykład stosunkowo obszerne słownictwo astronomiczne (jednak z perspektywy astrologii) i dąży do oddania znaczeń korzystając jedynie z rdzennie polskich zasobów leksykalnych.

Niestety, brak źródeł polskojęzycznych oraz brak ustalonych polskich odpowiedników dla istniejących terminów łacińskich lub obcojęzycznych odcisnął swoje piętno na leksykografii. Autorzy ówczesnych słowników nie ograniczali się jedynie do zbierania istniejących wyrazów (których w przypadku nauk ścisłych nie znajdowali), ale sugerowali własne polskie propozycje terminologiczne (zob. M. Bąk 1984: 52). Oprócz neologizmów autorskich w słownikach stosowano glosy oraz peryfrazę w celu uniknięcia podania zapożyczenia łacińskiego. Tak czyni w stosunku do leksyki specjalistycznej Bartłomiej z Bydgoszczy, tłumacząc *Vocabularius brevilocus* z 1488 r. (dzieło na oddzielnych kartach notuje słownictwo specjalistyczne). Podobnie postępuje Jan Mączyński w *Lexicon Latino Polonicum ex optimis Latinae linguae Scripturis concinnatum* (Königsberg, 1564), wprowadzając peryfrazy i definicje, niestety, niekiedy wyłącznie po łacinie, a niekiedy podając znaczenie potoczne, a nie naukowe terminu wyjściowego (zob. M. Bąk 1984: 55-56). Jak twierdzi M. Bąk większość tego typu odautorskich propozycji nie przyjęła się, o czym świadczą wydane za granicą dzieła leksykograficzne z polskim, które w wielu miejscach nie notują polskich odpowiedników (zob. M. Bąk 1984: 59).

Tymczasem w Europie dokonywał się przełom: eksperymentalne podejście do nauki w XVII wieku, w tym powstanie nowych jakości, tak metod, teorii, jak i przyrządów wymagało nowych nazw. Łacina, kojarzona z tradycyjnym aparatem pojęciowym, musiała ustąpić miejsca językom narodowym. Ponadto praktycy poszczególnych specjalności od ponad stu lat posługiwali się już tylko językiem narodowym. Spowodowało to z początku powstawanie swoistych dwujęzyków, ale w końcu doprowadziło do rozwoju narodowych systemów terminologicznych (zob. M. Bąk 1984: 32). W Polsce ośrodki nauk eksperymentalnych powstają dopiero w XVIII wieku w wyniku wprowadzenia zasad nowożytnej nauki do szkolnictwa: w tym momencie zaczynają kształtować się polskie systemy terminologiczne. Przy tym był to proces powolny i trudny, przede wszystkim z powodu wspomnianej niewielkiej liczby prac pisanych po polsku (zob. M. Bąk 1984: 44).

Na terenach polskich dopiero w XIX wieku słownik terminologiczny przyjmuje właściwą, współczesną postać ekonomicznego narzędzia prezentacji wiedzy specjalistycznej danej dziedziny (zob. S. Gajda 1999: 1552). Należy zauważyć, że od samego początku technika terminograficzna była podporządkowana ogólnym tendencjom zachodzącym w terminologii, a więc na przykład prezentowania znormalizowanych jednostek oraz próbie klasyfikowania terminów (zob. S. Gajda 1999: 1555). Jest to szczególnie widoczne w liczbie wydawanych w XIX i na początku XX wieku słowników różnych dziedzin, w tym dziedzin, które dotychczas nie były reprezentowane w dziełach leksykograficznych. Ponieważ okres ten zbiega się z europejską rewolucją przemysłową, nie dziwi fakt pojawienia się na rynku słowników wielu nowych, głównie technicznych, dziedzin, np. budownictwa (architektury), drukarstwa, geologii, górnictwa, kolejnictwa czy ogólnie techniki. Powstają również słowniki łowiectwa, gastronomii, leśnictwa, handlu, prawa, sportu oraz zwiększa się liczba słowników chemicznych, medycznych i farmaceutycznych. Od połowy XIX wieku obserwuje się wzmożoną pracę nad polskim słownictwem specjalistycznym: na łamach czasopism branżowych lub jako oddzielne publikacje pojawiają się dysertacje poświęcone słownictwu (np. *Wykład nomenklatury chemicznej polskiej i porównanie jej z nomenklaturami: łacińską, francuską, angielską i niemiecką* (F.N. Walter 1844), *Słownictwo polskie chemiczne* (E. Czarniański 1853) czy *O chemicznej polskiej terminologii* (J. Filipowicz 1856)) oraz zestawy terminów, których celem było wywołanie dyskusji terminologicznych w środowisku zawodowym. Te ostatnie zazwyczaj pojawiają się jako ‘projekty słownictwa/ nomenklatury’ (*Projekt nomenklatury chemicznej* (J. Zdzitowiecki 1852) lub ‘materiały do słownika’ (np. *Materiały do słownika technicznego. Cz. 1: Słownik niemiecko-polski* (K. Stadtmüller 1892)). W dyskusje tego typu, oprócz specjalistów dziedzinowych, włączali się również uznani językoznawcy, jak na przykład Jan Baudouin de Courtenay (*Głos członka Akademii... w sprawie słownictwa chemii* (J.B. de Courtenay 1900)). Prace nad polskim słownictwem specjalistycznym prowadzą wybitni naukowcy, jak na przykład bracia Jan i Jędrzej Śniadeccy, którzy znacząco przyczynili się do rozwoju polskiej terminologii z dziedziny matematyki i astronomii oraz chemii (zob. S. Czerni 1977: 27).

Powoływane są pierwsze komisje terminologiczne, których celem jest ujednoczenie i standaryzacja polskiej leksyki specjalistycznej. W 1877 r. powołana zostaje

np. Komisja Terminologiczna Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego, której owocem prac jest *Słownik terminologii lekarskiej polskiej* (Kraków, 1881), z kolei uchwałami Akademii Umiejętności w Krakowie sankcjonowano słownictwo chemiczne (*Polskie słownictwo chemiczne. Uchwalone przez Akademię Umiejętności w Krakowie* (Akademia Umiejętności 1901)). Dyskusje na temat słownictwa fachowego toczyły się również w innych towarzystwach i stowarzyszeniach: na przykład Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie, przy którym od 1879 r. działała Komisja Słownictwa, wraz z Krakowskim Towarzystwem Technicznym, Stowarzyszeniem Techników w Poznaniu oraz Stowarzyszeniem Techników w Warszawie organizowało Zjazdy Techników Polskich³, podczas których omawiano m.in. polskie słownictwo techniczne (zob. J. Piłatowicz 2005: 108). Komisja lwowska we współpracy z krakowską Akademią Umiejętności planowała sukcesywne opracowywanie słowników obejmujących terminologię poszczególnych działów techniki. Pierwsze takie dzieło, *Słownik kolejowy*, ukazał się w 1889 r. i zawierał terminologię polską wraz z odpowiednikami w językach niemieckim, rosyjskim, francuskim i angielskim (zob. S. Czerni 1977: 27). Niezwykle pilne okazało się ujednoczenie nomenklatury chemicznej z powodu rozbieżności w stosowanej terminologii między Galicją a Królestwem Polskim, jak również wobec indywidualnej terminologii stosowanej przez osoby kończące studia za granicą. Pracowała nad nią m.in. Sekcja Chemiczna Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu w konsultacji z Akademią Umiejętności w Krakowie, a jej wyniki publikowane były na łamach „Chemika Polskiego”. W ramach tego samego Towarzystwa podobne działania podejmowano w innych sekcjach: w ramach Sekcji Cukrowniczej powołano w 1887 r. Delegację Słownikową, która wyniki swoich prac opublikowała na łamach „Przeglądu Technicznego”, natomiast w 1910 r. powołano Komisję Słownikową przy Sekcji Górniczo-Hutniczej (wyniki prac publikowano na łamach „Przeglądu Górniczo-Hutniczego” (zob. J. Piłatowicz 2005: 111-145). Prowadzono również dynamiczne prace nad polskim słownictwem elektrotechnicznym (kontynuowane aż do rozpoczęcia II wojny światowej): jeszcze w 1899 r. powołano Komisję Słowniczą Delegacji Elektrotechnicznej; już w 1904 r. wydano *Materiały do słownictwa elektrotechnicznego* (T. Żerański 1904), a w 1911 r. Sekcja Elektrotechników Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie wydała *Słowniczek elektrotechniczny niemiecko-polski* (Lwów, 1911), natomiast Centralna Komisja Słownictwa Elektrotechnicznego, powołana w 1917 r. przez Koło Elektrotechników Stowarzyszenia Techników Warszawie, wydała *Opisowy słowniczek elektrotechniczny ze skorowidzem niemiecko-polskim* (Warszawa, 1917). Duże osiągnięcia w tym okresie miał powołany w 1899 r. (zaledwie rok po ukonstytuowaniu się Stowarzyszenia) Wydział Słownictwa Technicznego Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie, którego prace publikowano na łamach „Przeglądu Technicznego”. Co ciekawe, ogłaszano konkursy na polską terminologię techniczną (zob. J. Piłatowicz 2005: 294). Przy Wydziale Technicznym Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk powołano w 1904 r. komisję terminolo-

³ Do 1917 r. zjazdów takich odbyło się siedem.

giczną, która zajęła się polszczeniem niemieckich terminów technicznych (zob. J. Piłatowicz 2005: 364).

Dominującymi językami obcymi w publikacjach wielojęzycznych są łacina, niemiecki, francuski oraz angielski. Co ciekawe, pozycje z angielskim dopiero nabrały znaczenia: powodem małego zainteresowania tym językiem były dość ograniczone kontakty językowe z Wielką Brytanią. Według K. Wojan pierwszymi polskimi opracowaniami terminograficznymi z angielskim są: trzytomowy *Dykcyonarzyk Geograficzny Czyli Opisanie Krolestw, Prowincyi, Miast, Biskupstw, Xięstw, Hrabstw, Margrabstw, Portow, Fortec y innych mieysc znaczniejszych w czterech częściach świata [...] Po Angielsku Napisany przez Pana Echarda*, przetłumaczony przez F. Siarczyńskiego (Warszawa, 1782-1783) oraz *Geografia Czyli opisanie Naturalne, Historyczne Y Polityczne Kraiow Y Narodow We czterech częściach świata zawierających się z Dołączeniem Geografii Astronomiczney*, zawierający wielojęzyczny *Słownik Wyrazów Geograficznych* z 1790 r. (zob. K. Wojan 2014: 18).

1.2. Okres międzywojenny (1918-1939)

Okres po I wojnie światowej wyróżnia się na gruncie europejskim powszechną współczesną metodą badawczą, wyznaczającą początki nowoczesnej nauki, charakteryzującej się profesjonalizmem i zinstytucjonalizowaniem. Przypadający na ten okres szybki rozwój wielu dziedzin i poszczególnych dyscyplin, trwający *de facto* do dziś, znajduje swoje odzwierciedlenie w gwałtownym przyroście specjalistycznych jednostek leksykalnych (terminów), prowadząc do zjawiska zwanego *boomem terminologicznym* (zob. J. Lukszyn/ W. Zmarzer 2001/2006: 125), który z kolei prowadzi do większej liczby narzędzi upowszechniania terminów – słowników specjalistycznych.

Sytuacja w kraju w tym czasie jest o tyle trudniejsza, że odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. oznaczało z jednej strony trud ustanawiania władzy na terenach przywróconych na mocy traktatu wersalskiego, odtwarzania lub tworzenia na nowo struktur państwa oraz odbudowy praktycznie każdej sfery życia obywateli, w tym życia naukowego, zawodowego itd. Nieustannie konstytuowano relacje z sąsiadującymi państwami, w tym poprzez dalsze potyczki wojenne.

Zdawano sobie również sprawę, że niezwykle istotnym elementem stanowiącym o tożsamości i rozwoju narodu jest język. Stąd dostrzegano potrzebę uporządkowania (w tym normalizacji), a niekiedy opracowania polskich terminologii. Jak już wspomniano powyżej, prace w zakresie polskiej terminologii niektórych dziedzin podjęto jeszcze w II połowie XIX wieku. Pracami nad polskim słownictwem fachowym zajmowały się również pojedyncze osoby, jednak największy wpływ wywarły istniejące lub powoływane ówczesne komisje terminologiczne oraz zorganizowane grupy zainteresowanych specjalistów, które aktywnie publikowały zbiory terminów w formie uporządkowanej (słowniki) lub w formie dyskusyjnej (projekty słownictwa, materiały do słownika itp.) – czasami w postaci oddzielnych publikacji (np. *Słownik wojskowy niemiecko-polsko-francusko-rosyjski (projekt)*, Warszawa 1918), najczęściej jednak na łamach czasopism branżowych, gdzie były również szeroko komentowane (np. *Projekt polskiego słownictwa geologicznego*, „Kosmos”, R. 54, 1929; polemika na

łamach czasopisma „Przyroda i Technika”, R. 10, 1931). W prasie branżowej wysuwano również postulaty stworzenia słownika terminologicznego dla konkretnej dziedziny. Komentarze i recenzje pojawiały się również w prasie pozabranżowej, np. na łamach „Poradnika językowego” czy „Języka polskiego”. Wśród komisji terminologicznych jedną z nadrzędnych była Komisja Polskiego Słownictwa Technicznego Akademii Nauk Technicznych w Warszawie, powołana w 1923 r., której zadaniem było „zbieranie i ocena materiałów do polskiego słownictwa technicznego oraz opracowanie i wydawanie według jednolitego programu polskich słowników technicznych z poszczególnych dziedzin” (S. Czerni 1977: 27). Wśród nie mniej ważnych komisji można wymienić⁴: Komisję Polskiego Słownictwa Budowlanego w Warszawskim Kole Architektów, Komisję Polskiego Słownictwa Budowlanego Akademii Nauk Technicznych w Warszawie, Komisję Terminologiczną Morską przy Polskiej Akademii Umiejętności, Morską Komisję Terminologiczną przy Lidze Morskiej i Rzecznej, Centralną Komisję Słownictwa Elektrotechnicznego przy Stowarzyszeniu Elektrotechników Polskich (Lwów), Komisję Słownictwa Odlewniczego Stowarzyszenia Technicznego Odlewników Polskich, Komisję Słownictwa przy Stowarzyszeniu Elektrotechników Polskich (Warszawa), Komisję Słowniczą Stowarzyszenia Teletechników Polskich, Komisję Słownictwa przy Zarządzie Głównym Polskiego Komitetu Techniki Sanitarnej i Higieny Miast, Centralną Komisję Słownictwa Wojskowego, Komisję do opracowania i uporządkowania polskiego słownictwa z zakresu technologii taktwa czy Komisję Terminologiczną Polskiego Towarzystwa Chemicznego. W ramach niektórych komisji pracowały również specjalistyczne podkomisje zajmujące się jedynie wycinkiem terminologii danej dziedziny. Przykładem może być Komisja Polskiego Towarzystwa Chemicznego do Ustalenia Słownictwa Chemii Organicznej. Jako przykłady terminologii opracowanych przez poszczególne komisje można wymienić *Słowniczek związków i produktów organicznych. Opracowany przez Komisję Polskiego Towarzystwa Chemicznego w ciągu lat 1921-1923 i polecony do użytku ogólnego* (Warszawa, 1924) czy wielotomową pracę dotyczącą terminologii morskiej i żeglugi (*Słownik; Statki żaglowe: maszty, liny i żagle*, Warszawa, 1931; *Porty morskie*, Warszawa, 1933; *Statki i teoria statku*, Warszawa, 1929; *Statek żelazny (stalowy)*, Warszawa, 1930, Warszawa, 1936; *Praktyka morska*, Warszawa, 1937⁵).

Nie zawsze opracowaniem słownictwa zajmowały się wydzielone komisje: na przykład w 1931 r. Zarząd Polskiego Towarzystwa Fotogrametrycznego podjął prace nad ustaleniem polskiego słownictwa fotogrametrycznego (za podstawę przyjęto wówczas słownik niemiecki) i do końca 1938 r. zebrano łącznie 633 terminy fotogrametryczne (zob. J. Piłatowicz 2005: 101).

⁴ Wyliczenie ma na celu ukazanie rozmachu prac terminologicznych podejmowanych w omawianym okresie.

⁵ Wszystkie dzieła w serii (z. 1-6) to publikacje pod wspólnym tytułem *Słownik morski polsko-angielsko-francusko-niemiecko-rosyjski*. Zeszyty 1-3 – opracowanie Liga Morska i Rzeczna. Okręgowy Oddział Warszawa. Komisja Terminologiczna; zeszyty 4-6 – opracowanie Polska Akademia Umiejętności. Komisja Terminologiczna Morska.

W wyniku rosnącego zapotrzebowania na standaryzację w 1924 r. zostaje powołany Polski Komitet Normalizacyjny, a rok później PKN powołuje własny organ prasowy, tj. „Wiadomości P.K.N.”, na łamach którego omawiane są m.in. konkretne problemy terminologiczne. W ramach poszczególnych Komisji branżowych PKN powoływane są podkomisje terminologiczne, których przykładem może być Podkomisja Słownictwa Komisji Lotniczej PKN.

Pod względem liczby wydanych zwartych publikacji słownikowych omawiany okres nie należy do najbardziej wydajnych. Łącznie wydano kilkadziesiąt⁶ słowników terminologicznych, przede wszystkim dwu- i wielojęzycznych. Wśród słowników dwujęzycznych dominują publikacje polsko-niemieckie (niemiecko-polskie), na drugim miejscu plasują się słowniki polsko-łacińskie (łacińsko-polskie), a na kolejnych dwujęzyczne słowniki z angielskim, francuskim, rosyjskim, litewskim oraz rumuńskim. Według S. Czerniego po 1918 r. dwujęzyczne słowniki z niemieckim, szczególnie niemiecko-polskie, stały się przydatnym narzędziem do usuwania naleciałości niemieckich w słownictwie polskim (zob. S. Czerni 1977: 28). Dominującym językiem w słownikach wielojęzycznych⁷ jest ponownie niemiecki, a następnie w kolejności: francuski, angielski, rosyjski, łaciński, hebrajski i czeski.

W przekroju dziedzinowym dominują słowniki techniczne (prawie 1/3 wszystkich wydanych słowników terminologicznych⁸), a następnie słowniki różnych rzemioł⁹, słowniki morskie, wojskowości, medycyny, handlu, kolejnictwa czy farmacji. Należy zauważyć, że pewna część terminologii powstawała lub dostrzegano potrzebę jej stworzenia (standaryzacji, rozpowszechnienia) dopiero na początku dwudziestego stulecia. Zmiana sytuacji w kraju powodowała również potrzebę rewizji istniejących terminologii. Na przykład w wyniku odzyskania przez Polskę dostępu do morza niezwykle paląca stała się kwestia opracowania terminologii morskiej, co znalazło swój wyraz w większej liczbie słowników oraz innych prac poświęconych tej warstwie słownictwa. Z kolei dynamiczny rozwój motoryzacji czy lotnictwa wymagał opracowania całkiem nowych zestawów terminów.

Głównym ośrodkiem wydawczym była Warszawa, a jedynie nieliczne dzieła wydano we Lwowie czy w Wilnie.

1.3. Okres II wojny światowej (1939-1945)

Okres II wojny światowej, z oczywistych względów, nie należy do najłatwiejszych z punktu widzenia praktyki słownikarskiej. Prace terminologiczne oraz słownikarska działalność wydawnicza na terenie kraju zostały przerwane i były podejmowane, choć

⁶ Określenie dokładnej liczby nie jest możliwe z powodu znacznej niekompletności zbiorów bibliotecznych, a przez to istniejących bibliografii.

⁷ Oczywiście z językiem polskim jako wyjściowym lub jednym z języków docelowych.

⁸ Szczególne miejsce na liście osiągnięć słownikarstwa specjalistycznego zajmuje trzypiętomowy *Słownik techniczny angielsko-polski*, autorstwa L. Bryczkowskiego (Warszawa, 1938).

⁹ Na plan pierwszy wysuwa się seria publikacji autorstwa K. Stadtmüllera o wspólnym tytule *Słownictwo rzemieślnicze*, obejmująca 10 działów odpowiadających dość szerokim leksykonom terminologicznym poszczególnych rzemioł, podzielonych na mniejsze pola terminologiczne (np. dział metalowy obejmuje blacharstwo, kłodkarstwo, podkotlarstwo, kowalstwo, rusznikarstwo, ślusarstwo, tokarstwo, zegarmistrzostwo, złotnictwo i wyrażenia wspólne). Niestety, objętość publikacji nie przekracza kilkudziesięciu stron.

w bardzo ograniczonym zakresie, głównie poza granicami Polski. Największą aktywność wydawniczą przejawiały poszczególne jednostki polskiej armii na uchodźstwie (ponad 70% wszystkich wydawnictw), przede wszystkim w Wielkiej Brytanii, choć również w dużo mniejszym stopniu w innych częściach globu (Palestyna, Włochy, Francja), odzwierciedlając niekiedy szlak żołnierza polskiego¹⁰. Celem tego typu publikacji było ułatwienie komunikacji między wojskowymi konkretnych jednostek lub specjalności (np. lotnikami, technikami itd.). Zmiana funkcji słownika, tj. prymarnie z narzędzia ustalania (normalizacji) i rozpowszechniania terminologii na narzędzie komunikacji specjalistycznej, zostaje odzwierciedlona w kierunkowości słowników: znakomita większość publikacji to słowniki dwujęzyczne, przy czym dominują słowniki polsko-angielskie i/ lub angielsko-polskie (ok. 80% wszystkich publikacji terminograficznych¹¹). Większość wydanych w tym czasie słowników poświęcona jest terminologii wojskowej oraz technice, w tym przede wszystkim terminologii lotniczej, natomiast pojedyncze dzieła dotyczyły terminologii rolniczej, geograficznej, medycznej, politycznej (dla wojskowych), górnictwa, handlu, budownictwa czy żeglugi.

W tym okresie powstały również nieliczne słowniki wydane przez zrzeszenia specjalistów, które ukonstytuowały swoją działalność poza granicami Polski (np. wydany przez The Association of Polish Engineers in Great Britain *Słownictwo warsztatowe angielsko-polskie w ujęciu rysunkowym*, London, 1941 czy *Niemiecko-angielsko-polski słownik wyrażeń z dziedziny mechaniki gruntów*, Londyn, 1945 wydany przez Podsekcję Drogową Stowarzyszenia Techników Polskich w Wielkiej Brytanii). Jedynie pojedyncze publikacje wydawane były na terenie okupowanej Polski, np. *"Omega": słownik polsko-niemiecki i niemiecko-polski zawierający wyrazy i zdania najczęściej używane w korespondencji handlowej* (Kraków, Księgarnia Lingwistyczna, 1943) czy *Słownik techniczny budowlano-komunikacyjny: niemiecko-rosyjsko-polski* (Warschau, Polnischer Verlag, 1942). Warto dodać, że działalność terminograficzna podejmowana poza granicami kraju kontynuowana była po 1945 r.

1.4. Okres powojenny Polski socjalistycznej (1945-1989)

Okres bezpośrednio po II wojnie światowej był niezwykle trudny dla polskiej praktyki terminograficznej, przede wszystkim z powodu zniszczeń wojennych i potrzeby odbudowy działalności wydawniczej. Stąd w pierwszych latach po wojnie publikowano zaledwie pojedyncze tytuły. Dość szybko ówczesne władze postawiły na centralizację działalności wydawniczej i likwidację prywatnego sektora wydawniczego, co udało się osiągnąć w ciągu zaledwie kilku lat po wojnie (zob. S. Kondek 1993: 61-63)¹².

Z punktu widzenia praktyki słownikarskiej można jednak mówić o profesjonalizacji zawodu leksykografa i instytucjonalizacji prac słownikarskich. Od tej pory

¹⁰ Tak na przykład słowniki poświęcone terminologii lotniczej, wydawane w 1940 r. jeszcze we Francji, potem wyłącznie w Wielkiej Brytanii, pt. *Angielsko-polski słownik techniczny (dla lotnictwa)*, Wielka Brytania, 1942, 1943, 1944.

¹¹ Na podstawie danych zebranych przez Autora niniejszego opracowania.

¹² Sprzyjała temu katastrofalna sytuacja przemysłu papierniczego, przez co wprowadzono reglamentację papieru i „odpowiedni” przydział wydawcom prywatnym 4% puli papieru (wobec 72% puli dla wydawców państwowych oraz 23% puli dla wydawców spółdzielczych, np. Naszej Księgarni (10%)) (zob. S. Kondek 1993: 61).

dzieło słownikowe jest wynikiem pracy zespołu, zazwyczaj w dużym, renomowanym wydawnictwie; oprócz autorów poszczególnych haseł zespół składał się z redaktora prowadzącego, redaktora/-ów naukowego, redaktorów technicznych, adiustatorów, korektorów; terminy przechodziły proces weryfikacji specjalistów (ankietowanie); tekst słownika podlegał rygorystycznej recenzji wewnętrznej oraz poddawany był ocenie zewnętrznej. Recenzje i komentarze przesyłane przez czytelników były wnikliwie analizowane i brane pod uwagę przy opracowywaniu kolejnych wydań.

Jednym z największych wydawnictw zajmujących się publikowaniem słowników terminologicznych były Wydawnictwa Naukowo-Techniczne¹³, założone w 1949 r. jako Państwowe Wydawnictwa Techniczne (PWT), a przekształcone w WNT w 1961 r.. Należy wspomnieć, że w wydawnictwie powołano Dział Słownictwa Technicznego, którego zadaniem było opracowywanie zbiorów terminologicznych dla słowników. Zadanie opracowania słowników, nawet podstawowych, było prymarnym zadaniem wobec braku jakichkolwiek aktualnych słowników tuż po wojnie. Nakładem WNT publikowane były głównie słowniki dwu- oraz wielojęzyczne.

Omawiany okres charakteryzował silny trend normalizatorski, w tym w zakresie terminologii. W 1949 r. reaktywowano Polski Komitet Normalizacyjny¹⁴, a wprowadzone do użytku normy zdefiniowane zostały jako dokumenty do obowiązkowego stosowania¹⁵. W 1950 r. powołano Zakład Słownictwa Technicznego w PKN, w ramach którego podjęto wysiłek wydania kilkudziesięciu słowników wielojęzycznych, głównie ze słownictwem znormalizowanym. Łącznie w latach 1949-1964 udało się wydać – we współpracy z PWT – około 60 takich słowników w łącznym nakładzie 500000 egzemplarzy (zob. P. Grzegorzczak 1967: 7). O jakości tych dzieł oraz kunszcie leksykograficznym WNT świadczy m.in. ścisła współpraca wydawnictwa – polegająca na koedycji konkretnych dzieł – z zagranicznymi wydawnictwami, m.in.: Pergamon Press (Oxford)¹⁶, ALFA (Bratysława), VEB Verlag Technik (Berlin), SNTL (Praga) czy Советская Энциклопедия (Moskwa). Była redaktorem naczelnym WNT, dr Aniela Topulos, potwierdza, że wydanie dzieła o niskiej jakości, tak podręcznika, jak i słownika terminologicznego, nie mogło mieć miejsca z powodu wysokiego zorganizowania prac redakcyjnych i dbałości o najdrobniejszy szczegół oraz z uwagi na świadomość renomy wydawcy¹⁷. Dość powiedzieć, że w wydawnictwie powstała bardzo obszerna wielojęzyczna baza terminologiczna (kartoteka fiszek), która była nieustannie uzupełniana i weryfikowana: terminy ekscerpowane były z najnowszej literatury

¹³ Obok słowników wydawano podręczniki szkolne i akademickie, monografie, poradniki, encyklopedie itp.

¹⁴ W kolejnych latach PKN przekształcano dwukrotnie, poszerzając jego kompetencje: w 1972 r. w Polski Komitet Normalizacji i Miar, natomiast w 1979 r. w Polski Komitet Normalizacji, Miar i Jakości.

¹⁵ W przeciwieństwie do okresu przedwojennego, gdy stosowanie norm miało charakter dobrowolny.

¹⁶ Szczególnie współpraca z wydawnictwem „zachodnim” była dla WNT prestiżowa, a wydawane dzieła uzyskiwały przychylne przyjęcie na rynku światowym (np. *Dictionary of Chemistry and Chemical Technology in four languages: English, German, Polish, Russian* (Warszawa-Oxford, 1962, dodruk 1964) oraz wydanie sześciojęzyczne słownika dodatkowo z językiem francuskim i hiszpańskim (Warszawa-Oxford, 1965)) (zob. S. Czerni 1977: 49-50).

¹⁷ Rozmowa Autora niniejszego artykułu z dr Anielą Topulos, styczeń 2015 r.

o światowym zasięgu, do współpracy zapraszani byli specjaliści, którzy – jak wspomniano – analizowali proponowaną terminologię i obszernie komentowali propozycje terminologiczne¹⁸. Stosowano również zalecenia komitetu ISO/ TC37¹⁹ dotyczące układu słowników systematycznych.

Polski Komitet Normalizacyjny zajmował się nadal niezależną działalnością wydawniczą: w omawianym okresie wydano ponad tysiąc norm terminologicznych; np. do 1977 r. wydano ich już około 900 (zob. S. Czerni 1977: 26). Wydawano również pojedyncze tytuły słownikowe pod szyldem Wydawnictw Normalizacyjnych (np. *Słownik górniczy: znormalizowane nazwy i określenia*, Warszawa, 1969).

Podobnie jak w minionych okresach terminologię poszczególnych dziedzin omawiano na łamach prasy profesjonalnej. Przywiązywano przy tym bardzo dużą wagę do poprawności językowej oraz – jak wspomniano wyżej – ustalania jednostek znormalizowanych. Na łamach czasopisma „Wiadomości PKN” (od 1955 r. wydawanego pt. „Normalizacja”) wydawano w latach 1951-1975 rubrykę (dodatek) „Przegląd językowy normalizacji”. Wśród najczęściej poruszanych tematów były: normalizacja poszczególnych terminologii dziedzinowych, metodologia opracowania dziedzinowego słownika terminologicznego, recenzje poszczególnych słowników, metody pracy nad słownictwem konkretnej dziedziny (w tym poprawność językowa, definiowanie, stosunek do neologizmów), poprawność języka norm/ czasopism technicznych, międzynarodowa normalizacja terminologii itd. Nierzadko była to polemika z czytelnikami czasopisma lub odpowiedzi na nurtujące ich pytania natury poprawnościowej. Na łamach dodatku publikowane były również podstawy teoretyczne opracowywania tezaurusów informacyjno-wyszukiwawczych – swoistej nowości w metodologii informacji naukowej oraz terminografii (zob. np. M. Leska 1973: 55-56; 1975a: 59-60; 1975b: 70-71; 1975c: 81-83); prace te zbiegły się z publikowaniem tego typu dzieł w Polsce (zob. poniżej).

Obok WNT, do największych wydawnictw publikujących słowniki terminologiczne należały: Wiedza Powszechna, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Państwowe Wydawnictwo Naukowe (głównie słowniki jednojęzyczne), Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, jak również wydawnictwa poszczególnych instytutów badawczych (np. Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Informatyki, Branżowy Ośrodek Informacji Naukowo-Technicznej) czy uczelni: Uniwersytetu Łódzkiego, Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, Wyższej Szkoły Morskiej czy Politechniki Łódzkiej.

Najczęściej wydawanymi jednojęzycznymi słownikami terminologicznymi były leksykony oraz słowniki encyklopedyczne, natomiast wśród słowników dwu- i wie-

¹⁸ Niestety, losy kartoteki po ogłoszeniu likwidacji Wydawnictw Naukowo-Technicznych w 2010 r. nie są znane: zapytanie skierowane przez Autora do redakcji obecnie istniejącego Wydawnictwa WNT, które przejęło schedę po dawnym wydawnictwie, potwierdziło, że nowy wydawca nie przejął wspomnianych zasobów i nie posiada żadnych informacji na ich temat (korespondencja prywatna).

¹⁹ ISO/ TC 37 – International Organization for Standardization – Technical Committee 37 – Terminology and other language and content resources.

lojęzycznych dominowały glosariusze. W omawianym okresie zapoczątkowano publikację tezaurusów, a należą do nich m.in. *Tezaurus: transport bliski i urzędzenia budowlane: dla potrzeb informacji technicznej i ekonomicznej* (Warszawa, 1969), *Tezaurus informacji naukowej* (Warszawa, 1972), *Tezaurus podstaw normalizacji* (Warszawa, 1976), *Tezaurus z zakresu informatyki* (Warszawa, 1976) czy *Tezaurus gospodarki morskiej* (Gdańsk, 1985)²⁰.

Najpopularniejszą makrostrukturą był układ alfabetyczny, przy czym normy terminologiczne, słowniki terminów zestandaryzowanych oraz tezaury charakteryzowały się strukturą systematyczną, często w przypadku tych ostatnich obowiązkowo włączano alfabetyczny wykaz deskryptorów, a w słownikach systematycznych obowiązkowe były indeksy alfabetyczne.

Z analizy terminograficznej słowników z terminologią polską i angielską wydanych w Polsce w latach 1945-1989 wynika, że ponad 80% słowników dotyczyło dziedzin naukowo-technicznych, 11% dziedzin nauk humanistycznych (w tym językoznawstwa) i społecznych (głównie pedagogiki), 6% nauk ekonomicznych, a zaledwie 2% nauk prawnych. Większy udział słowników naukowo-technicznych wynika z jednej strony z mnogości dziedzin i dyscyplin w ramach szerokiej makrodyscypliny NAUKOWO-TECHNICZNE²¹, jak również z czynników pozajęzykowych, m.in. odbudowy i rozwoju poszczególnych dziedzin i gałęzi gospodarki w powojennej Polsce (zob. więcej M. Łukasik 2013, 2015a). Język angielski jest głównym językiem wymiany myśli naukowo-technicznej: w badanym okresie wydano około 330 słowników z terminologią angielską i polską, przy czym słowników dwujęzycznych (angielsko-polskich i/ lub polsko-angielskich) wydano niewiele ponad 100. Równie ważnym językiem w leksykografii terminologicznej, z racji sytuacji geopolitycznej Polski w tamtym okresie, jest język rosyjski: samych słowników dwujęzycznych z terminologią rosyjską i polską wydano około 60, natomiast ponad 80% słowników wielojęzycznych zawiera hasła w tym języku. Mimo wyraźnej przewagi języka angielskiego kierunek transferu wiedzy specjalistycznej nie jest jednak wyraźnie zaznaczony: dominują słowniki wielojęzyczne z polskim jako wyjściowym, co wskazuje na specyficzną funkcję tego typu dzieł w badanym okresie, tj. narzędzia standaryzacji/ ujednoczenia terminologii. Publikacji tego typu słowników sprzyjała atmosfera normalizacji i internacjonalizacji terminologii oraz ścisła współpraca gospodarcza oraz naukowo-techniczna bloku RWPG.

W porównaniu z okresem przed II wojną światową publikowane słowniki terminologiczne są znacznie większej objętości i wydawane są w o wiele większym nakładzie. Mimo że najczęściej pojawiają się słowniki o objętości od 1000 do 10000 terminów, a więc odpowiadające zakresowi słownictwa specjalistycznego jednej dziedziny²², nie brakuje słowników o objętości powyżej 40000. Do osiągnięć tego okresu

²⁰ Tezaury powstały również w zakresie archiwistyki, poczty, służby zdrowia, telekomunikacji, taboru szynowego, mechanizacji rolnictwa, źródeł archeologicznych, kultury fizycznej, metalurgii żelaza, ekonomiki przemysłu budowlanego, maszyn elektrycznych i in.

²¹ Dla potrzeb badania przyjęto, że do makrodziedziny NAUKOWO-TECHNICZNE zaliczać się będą nauki ścisłe i przyrodnicze.

²² O ile dane do słownika były kompletne, a słownik został wykonany rzetelnie.

należy wydanie przez WNT politechnicznego i ogólnonaukowego *Słownika naukowo-technicznego* (w rosyjskojęzycznej wersji pt. *Wielki słownik techniczny...*), często aktualizowanego i poszerzanego w wersjach językowych z angielskim, niemieckim, rosyjskim i francuskim, o objętości w nowszych wydaniach dla badanego okresu około 100000 artykułów hasłowych²³.

Mimo trudności z dostępem do papieru, imponujące są również nakłady słowników terminologicznych w tym okresie – w większości od kilku do kilkunastu tysięcy egzemplarzy/ wydań. Największy nakład odnotowały słowniki ogólnotechniczne (np. *Mały słownik techniczny angielsko-polski i polsko-angielski*, Warszawa, 1979 – 40000 egz., 1985 – 50000 egz.).

W omawianym okresie, oprócz sukcesów na polu jakości słowników, wydawnictwa musiały mierzyć się z problemami natury ekonomicznej oraz – jak wspomniano – dostępnością papieru. Wydawcy byli więc zmuszeni do podejmowania pewnych kroków, np. zmniejszania nakładów, obniżania jakości papieru, na jakim drukowane były słowniki lub wywania dzieł w koedycji z zainteresowanym partnerem zagranicznym (zob. S. Czerni 1977: 37). Interesującym, choć zapewne niepraktycznym rozwiązaniem była wydawana przez WNT seria MICRO – zminiaturyzowanych pełnych wersji słowników technicznych z dołączaną lupą (wielkość czcionki nie pozwalała na swobodny odczyt tekstu), np. *Słownik techniczny angielsko-polski i polsko-angielski: MICRO*, Warszawa, 1973²⁴.

Silny wpływ na działalność terminologiczną oraz terminograficzną w tym okresie miały poglądy szkoły wiedeńskiej. Podjęto próbę wdrażania pewnych idei terminograficznych Eugena Wüster, m.in. publikowania słowników równoległych, tj. osobnych tomów językowych o tej samej bazie terminologicznej (taki sam zestaw terminów) i tym samym układzie leksykograficznym, ale w których definicje opracowane byłyby osobno dla każdego języka, aby oddać odcienie znaczeniowe terminów (zob. S. Czerni 1977: 25). WNT wydało w uruchomionej serii „Paralel” trzy słowniki: *Słownik wydawcy* (1967), *Słownik budowy okrętów: rodzaje statków* (1969) oraz *Słownik budowy okrętów: teoria okrętu* (1972) – w językach polskim, rosyjskim i angielskim (łącznie więc 9 zeszytów²⁵). Celem serii była bardziej efektywna współpraca międzynarodowa wydawców, dzięki ułatwionej procedurze opracowania kolejnych, analogicznych wersji językowych słownika. Inicjatywa ta nie była jednak kontynuowana z powodów finansowych oraz problemów wynikających z praw autorskich (zob. S. Czerni 1988: 15).

Nadal nad jakością polskiej terminologii pracowały zespoły ekspertów i komisje. Podobnie jak w okresie przed II wojną światową propozycje terminologiczne publikowane były na łamach czasopism fachowych i tamże dyskutowane i recenzowane. Niekiedy zbiory takie przyjmowały formę kompletnych słowników, które wydawane

²³ *Wielki słownik techniczny rosyjsko-polski* notował prawie 120000 terminów wyjściowych już 1963 r. (dwa oddzielne tomy), natomiast w latach osiemdziesiątych XX wieku uzyskał objętość 130000 haseł.

²⁴ Podobnie wydane słownik techniczny z niemieckim (Warszawa, 1975), francuskim (Warszawa, 1977).

²⁵ Niestety, dość niewielkich. Objętość dla wymienionych dzieł wyniosła odpowiednio: ok. 220, 300 oraz 670 terminów.

były w kolejnych numerach czasopisma w formie przygotowanej do opracowania in-troligatorskiego (np. *Mały słownik poligraficzny* w wersji niemiecko-polskiej oraz angielsko-polskiej – jako dodatek do czasopisma „Poligrafika”, wydane odpowiednio w numerach 1958, Nr 5 – 1960, Nr 4 oraz 1960, Nr 5 – 1963, Nr 2). Wydawano również zeszyty próbne, materiały do słowników oraz projekty słownictwa/ słownika (np. *Materiały do sześciojęzycznego słownika pogłębiarskiego (słownik polsko-angielsko-francusko-holendersko-niemiecki)*, Gdańsk-Słupsk-Szczecin, 1977). Reaktywowano niektóre komisje terminologiczne, jak na przykład Centralną Komisję Słownictwa Elektrycznego Stowarzyszenia Elektryków Polskich, lub powoływano nowe, jak na przykład Komisję Słownictwa Mechaniki Teoretycznej i Hydromechaniki przy PKN czy Komisję Słownictwa Odlewnictwa. W 1982 r. powołano z inicjatywy Zygmunta Stoberskiego²⁶ Międzynarodową Komisję Unifikacji Neologizmów Terminologicznych, MKUNT (później pod nazwą: Międzynarodowa Organizacja Unifikacji Neologizmów Terminologicznych, MOUNT²⁷, obecnie działającą pod nazwą Międzynarodowa Organizacja Terminologii Specjalistycznej, MOTS), której celem było przede wszystkim umiędzynarodawianie terminologii poprzez jej udostępnianie w imię idei, że wiedza jest własnością całej ludzkości (zob. Z. Stoberski 1991: 2-4). Cel ten osią-gany był m.in. przez dyskusje terminologiczne na łamach czasopisma „Neoterm” oraz – głównie po 1990 r. – przez publikację glosariuszy terminologicznych (angielsko-polskich).

1.5. Okres najnowszy (1989-obecnie)

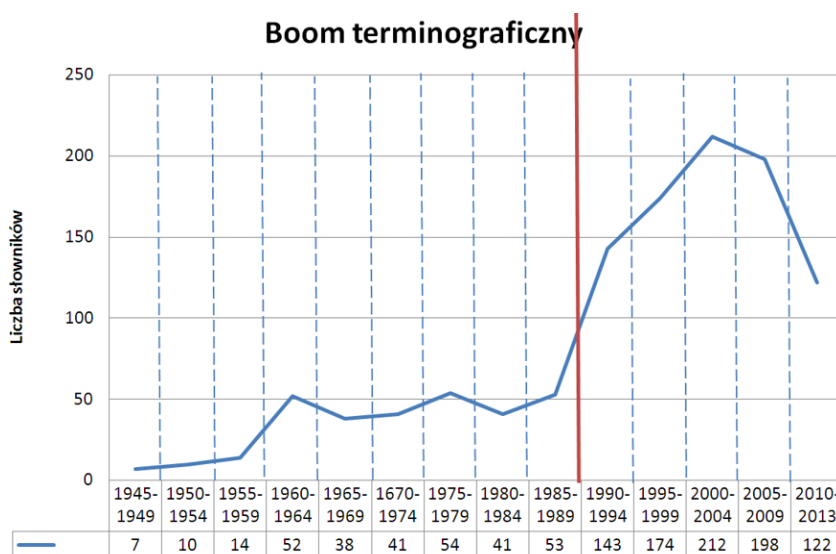
Przełom polityczno-gospodarczy w 1989 r. przyniósł znaczące zmiany w leksykografii, w tym leksykografii specjalistycznej. Przejawiały się one przede wszystkim w demonopolizacji działalności wydawniczej, przekształcaniu istniejących wydawnictw (w tym ich prywatyzacji i reorganizacji) oraz powstawaniu wydawnictw komercyjnych, co na pewno sprzyjało rozwojowi konkurencji. W warsztacie leksykografa na stałe pojawił się komputer. Rozwijają się również badania metaterminograficzne, głównie na uczelniach wyższych, gdzie wprowadzona zostaje również dydaktyka w zakresie teorii i praktyki terminografii (zob. kolejne podrozdziały). Niestety, podobnie jak w przypadku leksykografii ogólnej (zob. T. Piotrowski 2001a: 62-63), zmiany te nie przełożyły się na poprawę jakości publikowanych słowników, czego dowodzą szczegółowe analizy poszczególnych tytułów słowników oraz globalny obraz praktyki terminograficznej (zob. M. Łukasik 2015b).

Z całą pewnością należy jednak uznać, że pod względem liczby wydawanych dzieł terminograficznych najnowszy okres jawi się jako bezprecedensowy w całej historii praktyki terminograficznej. Wydano bowiem więcej dzieł terminograficznych niż we wszystkich poprzednich okresach wziętych razem: samych tylko słowników terminologicznych z angielskim i polskim wydano w latach 1990-2013 ponad 850, przy czym w poprzedzającym okresie, a więc w latach 1945-1989 liczba ta przekroczyła 330, nie licząc norm terminologicznych (zob. M. Łukasik 2015a). Ten *boom*

²⁶ Oprócz MKUNT/ MOUNT, Zygmunt Stoberski założył również Światowy Bank Terminologii Międzynarodowej oraz Międzynarodową Federację Banków Terminologii.

²⁷ ang. International Organisation for the Unification of Terminological Neologisms.

terminograficzny wynikał przede wszystkim z chęci uszczknięcia kawałka tortu nienasyconego rynku słowników specjalistycznych oraz był odpowiedzią na zmieniające się (nowe) potrzeby użytkowników słowników terminologicznych (nowe realia gospodarcze, nowa ekonomia, nowe zdobycze myśli naukowej i technicznej, częściowo importowane z Zachodu, przystąpienie do NATO, akcesja do UE itd.). Co ciekawe, trend wzrostu liczby słowników osłabł po 2005 r., choć przyczyn tego stanu jeszcze nie znamy. Z jednej strony możliwe, że wynika to z niekompletności baz danych bibliograficznych i zasobów bibliotecznych będących źródłem badań ogólnej analizy terminograficznej, z drugiej zaś nie można wykluczyć rzeczywistego osłabienia zainteresowania publikacjami w tradycyjnej postaci. T. Piotrowski zauważa, że trend taki – obejmujący dzieła dwujęzyczne w ogóle – jest być może następstwem coraz większej popularności niesłownikowych narzędzi elektronicznych, jak na przykład translatory online (zob. T. Piotrowski 2016).

Ryc. 1 Liczba słowników terminologicznych z angielskim i polskim wydanych w Polsce w latach 1945-2013 w przedziałach pięcioletnich. Opracowanie własne.

W odniesieniu do zakresu dziedzinowego publikowanych słowników rozpatrywanych *sensu largo* należy odnotować nieznaczne poszerzenie oferty. Dotyczy to wyłącznie globalnego obrazu poszczególnych makrodziedzin: mimo że przybywa słowników poszczególnych specjalności, nadal brakuje dzieł dla wielu dziedzin działalności naukowej/ technicznej/ profesjonalnej (zob. M. Łukasik 2010: 198)²⁸. Z całą pew-

²⁸ O zakresie braków niech świadczy fakt, że nie jest możliwe wymienienie w niniejszej pracy choćby najważniejszych dziedzin naukowych i technicznych, dla których powinien powstać słownik terminologiczny. Wstępne szacunki w tym zakresie, dokonane na podstawie istotności poszczególnych dziedzin/ dyscyplin dla gospodarki kraju oraz roli na arenie światowej – można liczyć w dziesiątki.

nością pojawiające się dzieła terminograficzne odpowiadają ściślej na potrzeby użytkowników, choć potrzeby użytkowników są jedynie określane szacunkowo. Na przykład w związku z rozpoczęciem procesu akcesji Polski do Unii Europejskiej w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku na rynku pojawiają się leksykony jednojęzyczne (np. *Słowniczek europejski*, Warszawa, 1996) oraz dzieła dwujęzyczne (np. *Glosariusz terminów Układu Europejskiego: angielsko-francusko-polski*, Warszawa, 1998; *Słownik Unii Europejskiej: angielsko-polski, polsko-angielski*, Warszawa, 2005). Nowa sytuacja prawna i gospodarcza Polski wskazuje nowe pola terminologiczne, które wymagają podjęcia konstruowania terminograficznego. Rozkwit przeżywa segment słowników ekonomicznych oraz terminologii prawnej i prawniczej; pojawiają się również pierwsze słowniki biznesu i słowniki biznesmena, których terminologia obejmuje zarówno terminologię prawa, jak i ekonomii czy finansów (np. *Mały słownik biznesmena*, Warszawa, 1991), często ze szczególnym akcentem położonym na terminologię obcojęzyczną (np. *Business English dictionary*, Legnica, 1990; *Mały praktyczny słownik biznesmena francusko-polski, polsko-francuski*, Warszawa, 1992; *Słownik biznesmena niemiecko-polski*, Zielona Góra, 1992; *Mały praktyczny słownik biznesmena rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*, Warszawa, 1994). Publikuje się również słowniki, które zakresem obejmują konkretne zainteresowania (hobby), np. *Słownik filatelistyczny angielsko-polski*, Namysłów, 2001. Wydawnictwa Naukowo-Techniczne kontynuują udaną²⁹ serię dwujęzycznych i dwukierunkowych *Słowników naukowo-technicznych* z językami angielskim, niemieckim, francuskim oraz rosyjskim, przy czym należy podkreślić, że każde nowe wydanie (oprócz rzecz jasna dodruków) jest w rzeczywistości przejrzanym i zweryfikowanym pod względem merytorycznym, terminologicznym oraz językowym zestawem terminów.

Wspomniane braki słowników poszczególnych dziedzin są w szczególności dotkliwe w zakresie dzieł dwujęzycznych z angielskim, przede wszystkim w kontekście globalnego obiegu informacji i roli języka angielskiego jako *lingua franca*³⁰ współczesnej międzynarodowej komunikacji profesjonalnej. Nakłada się na to brak słowników poszczególnych typów (np. dydaktycznych) oraz słaba jakość publikowanych dzieł: na podstawie przeprowadzonych przez autora niniejszego tekstu badań, co czwarty słownik nie spełnia podstawowych (a deklarowanych przez autora słownika/redaktora) funkcji (zob. M. Łukasik 2015a). W badanym okresie stanowczo dominują słowniki dwu- i wielojęzyczne z angielskim (około 900 słowników). Zaznacza się również wyraźny kierunek transferu wiedzy specjalistycznej, szczególnie w naukach ścisłych i technicznych, tj. z angielskiego do polskiego³¹ (zob. Tabela 1).

²⁹ Tak o słowniku, mimo pewnych zastrzeżeń – A. Voellnagel (1998: 63, 148).

³⁰ Angielski staje się podstawowym językiem komunikacji zawodowej nie tylko w naukach ścisłych i technicznych.

³¹ Na podstawie szczegółowej analizy terminograficznej w badaniu kierunkowości przyjęto, że słowniki obcojęzyczno-polskie w przeważającej większości są pasywne, a więc służą jako pomoc podczas odbioru tekstu obcojęzycznego/ translacji z języka obcego na język polski (mimo dużo szerszych funkcji deklarowanych przez autorów/ redaktorów).

	en>pl	pl>en	en>pl/pl>en	W
1945-1989	23%	8%	7%	62%
1990-2013	37%	19%	16%	28%

Tabela 1 Kierunkowość słowników terminologicznych z angielskim i polskim w latach 1945-2013.

Znacząco wzrasta liczba słowników polsko-obcojęzycznych, co można tłumaczyć odpowiednią na potrzeby przede wszystkim tłumaczy. Zaznacza się wyraźny spadek udziału słowników wielojęzycznych w rynku słowników terminologicznych: może on wynikać ze słabnącej pozycji innych języków światowych (konferencyjnych) na rzecz angielskiego, a z drugiej strony z czasochłonności i kosztów tworzenia tego typu dzieł. Należy pamiętać, że przydatność słownika wielojęzycznego na gruncie innym niż międzyjęzykowe ujednocianie terminologii wymaga względnie dużej kompletności opisu znaczenia i użycia poszczególnych jednostek w konkretnych tekstach lub konsekwentne stosowanie normy terminologicznej. Zastosowanie tych zasad jest praktycznie niemożliwe w przypadku komercyjnego podejścia do produktu jakim jest słownik. Warto dodać, że rzadkością są słowniki wielojęzyczne bez angielskiego³², a język rosyjski traci na znaczeniu, wyprzedzony przez angielski, niemiecki i francuski. Na mapie nowych języków, które ujmowane są w słownikach terminologicznych jest przede wszystkim ukraiński, jedynie pojedyncze dzieła ukazują się z litewskim czy białoruskim, natomiast niektóre z języków nie są już reprezentowane w słownikach terminologicznych (np. bułgarski).

Podobnie jak w poprzednim okresie, słowniki jednojęzyczne to zazwyczaj leksykony (słowniki szkolne) lub publikacje o charakterze encyklopedycznym, podające znaczenie hasła w formie definicji lub szerszego opisu, natomiast słowniki dwu- i wielojęzyczne to zazwyczaj alfabetyczne glosariusze, podające jedynie odpowiedniki obcojęzyczne, często bez żadnych dodatkowych informacji pozwalających na identyfikację ekwiwalentu poprawnego w danym kontekście. Na przykład w segmencie słowników z angielskim i polskim jedynie ok. 1/3 dzieł terminograficznych podaje definicje. W porównaniu z okresem poprzedzającym publikowana jest dużo większa liczba słowników skrótów, przede wszystkim z zakresu informatyki, handlu morskiego i techniki, jak również tezaursów, szczególnie wielojęzycznych, przy czym należy zauważyć, że znakomita większość należy do jednej serii Wydawnictwa Sejmowego – *Mikrotezaurus...* (20 publikacji w latach 1998-2003).

Wraz z nadejściem ery komputera można by spodziewać się coraz większego udziału słowników elektronicznych na rynku. I choć opublikowano dotychczas kilkadziesiąt słowników terminologicznych w formie elektronicznej³³, głównie na nośni-

³² Potwierdzają tę regułę np. słowniki autorstwa i pod redakcją G. Ojcewicza, będące siostrzanymi, ale nieidentycznymi wydaniem publikacji z językami 'zachodnimi', por. *Praktyczny słownik policyjno-prawniczy: polski, białoruski, litewski, rosyjski, ukraiński*, Szczytno, 2006 czy *Podręczny słownik administracji: polski, białoruski, litewski, rosyjski, ukraiński*, Szczytno, 2009.

³³ Liczba ta i tak wydaje się dość mała w porównaniu z liczbą słowników w wersji książkowej, szczególnie w erze najnowszej.

kach CD-ROM oraz DVD-ROM, są to jedynie elektroniczne wersje słowników papierowych. Do tej pory niewykorzystywane są w pełni możliwości informatyki w tym zakresie: z całą pewnością w słownikach elektronicznych brakuje elementów multimedialnych, nie wykorzystuje się potencjału, jaki stwarzają zewnętrzne, aktualizowane bazy danych słownikowych³⁴. Tworzone są za to dość liczne banki i repozytoria terminologiczne online: jednym z przykładów jest EuroTermBank (www.eurotermbank.com), bank zharmonizowanej terminologii odnoszącej się do realiów Unii europejskiej o łącznej objętości około 2,3 miliona jednostek (zob. T. Borkowski 2007); innym przykładem jest IATE – InterActive Terminology for Europe (<http://iate.europa.eu>) – baza danych terminologii organów europejskich, tworzona od 1999 roku przez 10 instytucji unijnych, a udostępniona i wykorzystywana przez nie od 2004 r.

Nadal działają liczne komisje terminologiczne, jednak ich aktywność nie wpływa znacząco na wyniki prac terminograficznych. Istnieje (prawdopodobnie³⁵) na przykład Komisja ds. Terminologii Astronomicznej w Języku Polskim, jednak autorowi nie są znane żadne prace ww. organu. Najbardziej aktywny na tym polu jest Polski Komitet Normalizacyjny, który nadal publikuje normy terminologiczne (ich stosowanie nie jest jednak obligatoryjne od 1993 r.) i zbiory słownictwa znormalizowanego (zob. H. Kłodnicka et al. 1999). W ramach PKN powołany został w 1994 r. Komitet Techniczny 256 (KT 256) ds. Terminologii, innych zasobów językowych i zarządzania treścią, który współpracuje ze wspomnianym już komitetem ISO/TC 37, a który zajmuje się m.in. opracowywaniem i sposobem prezentacji norm i innych dokumentów terminologicznych, w tym układem, zawartością i sposobem prezentacji haseł terminologicznych, symbolami leksykograficznymi i konwencjami typograficznymi (www.pkn.pl). W ramach PKN prowadzono liczne bazy danych, w tym na bieżąco aktualizowany Bank Terminów Znormalizowanych (BTZ), czyli zbiór terminów objętych normą terminologiczną³⁶.

Niestety, terminologia nie jest już tak szeroko omawiana na łamach czasopism fachowych, a dobór (w tym kompletność) i prezentacja haseł, tak definicji, jak i ewentualnych ekwiwalentów obcojęzycznych, w słownikach pozostawia wiele do życzenia. W porównaniu z minionym okresem normatywność tego typu dzieł, przynajmniej w dziedzinach, w których cecha taka byłaby wymagana, nie jest przestrzegana: jedynie 1% wszystkich słowników z angielskim i polskim cytuje normę terminologiczną jako jedno ze źródeł danych terminograficznych.

³⁴ Funkcje takie są dostępne w części oprogramowania, jednak bazy danych nie są aktualizowane.

³⁵ Autor odnalazł jedynie jedną stronę internetową, na której jest odwołanie do wspomnianej komisji: https://www.eso.org/public/poland/images/eson_krzysztof/, data dostępu: 14.12.2015.

³⁶ W pewnym momencie baza danych służyła również jako źródło dla znormalizowanych słowników terminologicznych. O dynamizmie bazy świadczą liczby: w samym 1999 r. baza liczyła 60 tysięcy jednostek, przy czym odnotowano przyrost prawie 5 tysięcy jednostek, a zastąpiono lub wycofano prawie 1,5 tysiąca (źródło: PKN http://www.pkn.pl/sites/default/files/sprawozdanie_1999.pdf), dostęp: 12.12.2015). Prawdopodobnie rozwój bazy został zaniechany (rozmowa Autora z Wydziałem Sprzedaży i Marketingu PKN, grudzień 2015).

Prace kontynuuje również MOUNT, dalej wydając periodyk „Neoterm” oraz inicjalizując serię słowników angielsko-polskich (26 niewielkich publikacji, tj. od kilkudziesięciu do kilkuset terminów, w latach 1992-2001).

Najnowszy okres jest niezwykle trudny z punktu widzenia wydawców. Rynek słowników, otwarty dla każdego, staje się dość ciasny: wydawnictwa tną koszty, co z kolei odbija się na jakości wydawanych dzieł. Nakłady z kilkudziesięciu tysięcy dla popularnych słowników technicznych WNT przed 1989 r. spadają do kilku tysięcy około roku 2000. O trudnościach świadczy fakt, że WNT, największy państwowy wydawca słowników terminologicznych przed okresem przemian, zostaje postawione w stan likwidacji w 2010 r.. Konkurencja i chęć utrzymania pozycji (lub utrzymania się) na rynku powoduje, że wydawcy sięgają po nieuczciwe praktyki: manipulują liczbami, jak na przykład numerami kolejnych wydań (gdy nie ma ku temu podstaw, szczególnie w przypadku zwykłych dodruków) czy liczbą haseł w słowniku (szczególnie często w słownikach dwujęzycznych podawana jest globalna liczba terminów, tj. terminów hasłowych i ich obcojęzycznych ekwiwalentów) (zob. M. Łukasik 2010, J. Wawrzyńczyk 2001: 31).

1.6. Podsumowanie praktyki terminograficznej

Próbując wyznaczyć główną oś działalności praktycznej terminografii, należy przyznać rację S. Gajdzie, który stwierdza, że leksykografia terminologiczna jest w Polsce silnie związana z tendencjami zachodzącymi w terminologii. A te w ciągu ostatnich prawie dwóch stuleci miały zasadniczo charakter normalizatorsko-klasyfikacyjny, szczególnie w naukach technicznych (zob. S. Gajda 1999: 1552). Prawdopodobnie w wyniku zainteresowania przeważnie terminologiami języków technicznych oraz nauk ścisłych, przyrodniczych i medycznych (przynajmniej do 1989 r.) przyjmowano tradycyjne zasady terminologiczne, a więc zgodne z wytycznymi szkoły wiedeńskiej, gdzie preskrypcja i normalizacja były nierozdzielnie związane ze znakiem pojęcia (terminem) i opisem pojęcia (definicją). Dodatkowo stosowanie norm, w tym norm terminologicznych było w Polsce socjalistycznej obowiązkowe, co tym bardziej wzmacniało dość tradycyjną metodę terminologiczną. Z uwagi na fakt, że zgodnie z tradycyjnym podejściem do terminologii terminografia ma za zadanie gromadzić, rejestrować i prezentować (w sposób uporządkowany) dane terminologiczne, a te z kolei w bezpośredni sposób odnoszą się do relacji pojęcie-znak pojęcia (=termin) (zob. H. Felber/ G. Budin 1994: 28), słownik terminologiczny jawi się prymarnie jako narzędzie w rękach terminologa-normalizatora. Dlatego też w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku w Polsce popularność zyskały tezaury dokumentacyjne, przede wszystkim jako narzędzia porządkowania terminologii i ułatwienia dostępu do informacji naukowej. Tezaurus bowiem zapewniał zerojedynkowe podejście do kwestii poprawności terminów: termin był albo znakiem preferowanym, czyli deskryptorem w tezaursie, podlegającym pełnemu opisowi, albo był terminem zabronionym (względnie niezalecanym, jak np. synonimy/ dublety terminologiczne), czyli askryptorem i tworzył co najwyżej hasło odsyłaczowe. O słownikach jako narzędziach porządkujących świadczą również m.in. sami autorzy/ redaktorzy słowników, którzy we wstępach do swoich dzieł wśród deklarowanych funkcji słownika często odnosili się

do potrzeby uporządkowania terminologii dziedziny. Stwierdzenie to podzielają również inni badacze.

Takiemu podejściu do konstruowania terminograficznego sprzyjała działalność licznych komisji terminologicznych, a także centralizm leksykografii polskiej w ogóle, do czego przychylnie odnosił się sam W. Doroszewski, ale co należy z pewnością ocenić – w globalnym ujęciu – jako zjawisko niekorzystne, ponieważ, jak pisze W. Miodunka, doprowadza to do „monopolizacji leksykografii przez jakiegoś człowieka lub grupę ludzi” (zob. W. Miodunka 1989: 220). To z kolei prowadzi do swiastego skostnienia metodologicznego i braku innowacyjności, co potwierdzają badania parametryczne słowników wydanych do 1989 r. oraz stosunkowo uboga siatka typologiczna słowników.

Można by się spodziewać, że najnowszy okres praktyki słownikarskiej przyniesie znaczący przełom wobec możliwości swobodnej wypowiedzi, uwolnienia rynku wydawniczego oraz techniki komputerowej. Tymczasem słownik stał się jedynie dochodowym towarem, a praca leksykograficzna kosztem. W związku z tym normą jest kopiowanie istniejących metod/ procedur pracy leksykograficznej (a nawet ich uproszczenie) i struktur słownikowych, tłumacząc to ostatnie „przywyczajeniami odbiorców”. Jak pisze T. Piotrowski:

Wydawnictwa komercyjne nie są zwykle zainteresowane słownikami, które nie przynoszą szybkiego zwrotu inwestycji, czyli słownikami nie tylko nowatorskimi, ale nawet słownikami, w których pojawiają się innowacyjne cechy (T. Piotrowski 2001a: 62).

Ponownie potwierdzają to badania analizy terminograficznej: w porównaniu globalnym struktury słowników jedno-, dwu- i wielojęzycznych są generalnie takie same jak w okresie poprzedzającym, tj. przed 1989 r. (zob. M. Łukasik 2015a). Niewielkie innowacje dotyczą być może nieznacznego przesunięcia środka ciężkości z preskrypcji w kierunku deskrypcji, jednak nie jest to zmiana jakościowo zauważalna: nadal na rynku słowników terminologicznych brakuje dzieł opartych o dane korpusów tekstów specjalistycznych: dość powiedzieć, że brakuje ogólnodostępnych korpusów tego typu.

Ponadto mimo wydawania słowników w postaci elektronicznej, są one najczęściej zdigitalizowaną wersją istniejących słowników, będąc co najwyżej kompilacją kilku pochodnych tematycznie słowników obsługiwanych przez wspólny interfejs. Jedynymi ułatwieniami w tego typu słownikach, powszechnymi również w innych produktach informatycznych, jest funkcjonalność wyszukiwania pełnotekstowego oraz możliwość dodawania własnych haseł. Niektóre programy umożliwiają dokonanie aktualizacji bazy danych słownikowych, czego jednak wydawnictwa nie czynią. Jak również wspomniano powyżej, nadal nie wykorzystuje się potencjału współczesnej informatyki, choćby w zakresie współpracy słowników elektronicznych z innymi programami, np. narzędziami CAT (ang. *computer-assisted translation tools*). Niewykluczone, że działalność leksykograficzna (terminograficzna) w tradycyjnym znaczeniu tego słowa przestaje funkcjonować: być może to, co kiedyś nazwalibyśmy kompilacją słownika, jest dziś częścią czynności związanych z budowaniem kontekstowej bazy danych dla aplikacji o dużo bardziej złożonym działaniu, jak np. automatyczne translatory, systemy automatycznych odpowiedzi itp.

To właśnie na takich podwalinach powstawała polska teoria terminograficzna, z jednej strony jako odpowiedź na zastany stan praktyki przedmiotu, z drugiej zaś w rezultacie przenikania na grunt polski wyników badań zagranicznych grup badaczy, w tym przede wszystkim szkoły niemieckiej (badania nad językami specjalistycznymi, terminologią i terminografią) oraz szkoły rosyjskiej (teoria systemów terminologicznych, terminotwórstwo, systemowe słowniki terminologiczne).

2. Badania metaterminograficzne

W literaturze przedmiotu można wyróżnić następujące zadania badawcze „teoretycznej” strony leksykografii, tj. metaleksykografii:

- wypracowanie teorii i metodologii słowników, obejmujące m.in. opracowanie typologii słowników, określenie projektowanych funkcji słowników, wypracowanie modeli leksykograficznych, opracowanie technik przetwarzania danych leksykograficznych, opis organizacji prac leksykograficznych itd.;

- systematyczne badania istniejących dzieł leksykograficznych;
- krytyka słowników;
- badania użytkowania słowników;
- badania potrzeb adresatów słowników;
- badania wydanych słowników w kontekście rynkowym (np. marketing słowników);
- opracowanie historii leksykografii.³⁷

Analogiczne badania są (mogą być) prowadzone w odniesieniu do słowników specjalistycznych, a więc można by je nazwać badaniami metaterminograficznymi. Należy w tym miejscu podkreślić, że głównym i ostatecznym celem badań teoretycznych leksykografii (terminografii) jest tworzenie coraz doskonalszych słowników. Aby jednak cel ten został osiągnięty, badania metaterminograficzne powinny obowiązkowo obejmować element deskrypcji terminograficznej (opis istniejących dzieł terminograficznych w celu ustalenia poprawnych i/ lub błędnych rozwiązań terminograficznych, charakterystyka potrzeb odbiorców, badania rynku), parametryzacji (ustalenie roboczych parametrów słownika na podstawie charakteru leksykonu terminologicznego, w tym zasad włączania jednostek, definiowania, metod gromadzenia danych itd.) oraz etap konstruowania terminograficznego, a więc pracę z konkretnymi danymi terminograficznymi, zgromadzonymi na podstawie poprawnie skonstruowanych korpusów tekstów specjalistycznych.

Poniżej przedstawiony zostanie przegląd prowadzonych w Polsce badań nad słownikami terminologicznymi. Niestety, nie wszystkie postulowane analizy są realizowane: nie prowadzi się obecnie badań w kierunku potrzeb odbiorców i użytkowania słowników terminologicznych, opracowania monograficznego nie doczekała się historia polskiej terminografii, nie bada się również (albo nie ujawnia) aspektu finansowego i marketingowego wydawania słowników.

³⁷ Zob. M. Bańko 2001: 21, H. Bergenholtz/ S. Tarp 1995: 31, R.R.K. Hartmann 2001: 6-7, 27-30, T. Piotrowski 1994: 11, P. Żmigrodzki 2005: 16.

2.1. Badania w zakresie teorii i metodologii słowników

Najobszerniejszym polem badań metaterminograficznych w Polsce jest szeroko pojęta teoria słowników specjalistycznych oraz metodologia (technika) ich tworzenia. Szczegółowo badania te obejmują problematykę: (a) ogólnych zasad pracy terminograficznej, (b) typologii słowników terminologicznych, (c) reprezentacji wiedzy specjalistycznej w słowniku terminologicznym, (d) uniwersalnych modeli słowników terminologicznych, (e) parametrów i metodologii budowy konkretnych typów słowników terminologicznych, w tym słowników dla konkretnych dziedzin.

(a) Ogólne zasady pracy terminograficznej

Zasady pracy terminograficznej wyznaczają ramy teoretyczne dla praktycznych czynności leksykografii, stąd ich opracowanie było niejako elementem obligatoryjnym na gruncie metaterminografii. Najbardziej szczegółowo na ten temat wypowiedzieli się J. Lukszyn i W. Zmarzer (2006: 133-141), definiując m.in. zakres źródeł terminologicznych, omawiając etapy porządkowania zbioru terminologicznego na etapie przygotowania dzieła terminograficznego, jak również przedstawiając struktury konkretnych (makro)typów słowników terminologicznych. Elementarne zasady konstruowania i porządkowania terminograficznego wyprowadził M. Łukasik (2014b). Ogólną problematykę tworzenia słowników terminologicznych podjął R. Hajczuk i A. Zubow (2004), natomiast jego lingwistyczne aspekty badał R. Szymula (2008). Nowe rozumienie pojęć makro- i mikrostruktury proponuje S. Grucza (2001). W zakresie konkretnych etapów pracy w ramach konstruowania terminograficznego wypowiedział się m.in. S. Gajda (1990: 119) oraz Ł. Karpiński (2008). Na uchybienia w sztuce terminografii szerzej zwrócili uwagę m.in. J. Lukszyn i W. Zmarzer (2006: 149-157), M. Łukasik, jako rezultat przeprowadzonej analizy terminograficznej (2010: 153-196), w postaci skondensowanej S. Gajda (1990: 118), a dla słowników poszczególnych typów lub dziedzin również inni autorzy, np. J. Pieńkos (2003: 305-307, 311) czy M. Nasiadka (2011). Problemy definiowania podjęła W. Babik (1999). Etapy pracy słownikarskiej w wydawnictwie przedstawił S. Czerni (1977: 33-42). Potrzebę tworzenia korpusów tekstów specjalistycznych wyraził S. Grucza (2008), natomiast szczegółowe parametry i metodologię konstruowania korpusów tekstów specjalistycznych dla celów terminograficznych przedstawił M. Łukasik (2015d).

(b) Typologie słowników terminologicznych

Z punktu widzenia rozważań metaterminograficznych typologie przedstawiane w literaturze ogólnoleksykograficznej należy uznać za nieadekwatne, gdyż nie pozwalają na wyróżnienie nawet podstawowych typów słowników terminologicznych wraz z ich specyfiką (zob. np. S. Kania/ J. Tokarski 1984: 231-242, P. Żmigrodzki 2008: 79-97). Stąd na gruncie terminograficznym niezbędne jest wypracowanie nowych typologii, mimo że dla części parametrów będą one zbieżne z typologiami opracowanymi dla słowników ogólnych. Należy przy tym pamiętać, że typologie opracowuje się w oparciu o istniejące dzieła. Jedną z pierwszych współczesnych prób opracowana typologii na podstawie praktyki przedmiotu podjął S. Czerni (1977: 19-26). Z kolei najbardziej szczegółowe typologie projektujące, tj. takie, które przewidują potencjalne typy słowników, zaproponowała na polskim gruncie W. Zmarzer (2001, 2004 oraz J. Lukszyn/

W. Zmarzer 2006: 141-149). Nieznaczące uzupełnienia w tym zakresie proponowali również inni autorzy.

(c) Reprezentacja wiedzy specjalistycznej w słowniku terminologicznym
Jednym z bardziej istotnych aspektów w terminografii jest sposób reprezentacji systemu pojęciowego w słowniku z racji jego funkcji narzędzia pracy kognitywnej. Dotyczy to nie tylko charakterystyki pojęcia (definicji), ale również pozostałych poziomów opisu oraz struktury dzieła terminograficznego. W związku z tym każde rozważania na temat zawartości czy budowy słowników terminologicznych w mniejszym lub większym stopniu dotyczą istoty reprezentacji wiedzy. W przypadku charakterystyki pojęcia czy typów myślenia zawodowego rozważania metaterminograficzne zbiegają się z badaniami terminologicznymi (zob. np. Nowicki 1986, J. Lukszyn 1998). W kontekście terminografii badania ogólne w powyższym zakresie prowadzili A. Woźnicka (2008) i P. Michałowski (2010, 2011), natomiast w projekcji na strukturę słownika np. P.P. Nagórka (2009) oraz T. Michta (2014, 2015).

(d) Uniwersalne modele słowników terminologicznych

Na przestrzeni lat polska szkoła terminograficzna wypracowała liczne modele słowników terminologicznych. Jako konstrukty teoretyczne modele takie służą przede wszystkim jak punkt odniesienia dla opracowania parametrów rzeczywistych słowników terminologicznych oraz podjęcia krytyki terminograficznej. Wiele miejsca w ogólnoterminograficznych rozważaniach poświęca się słownikom idealnym. Bliższe praktyce terminograficznej są jednak zmodyfikowane zestawy parametryczne dostosowane do potrzeb odbiorców i możliwości wydawców (słownik optymalny) oraz zawartości materiału terminologicznego (słownik maksymalny) (zob. M. Łukasik 2009). W podziale na słowniki konkretnego typu najwięcej miejsca poświęcono branżowym słownikom terminologicznym (zob. m.in. J. Lukszyn 2001, P. Michałowski 2004); prowadzone są również badania w zakresie słowników interdyscyplinarnych (zob. A. Rzepkowska 2015). Badania prowadzone były również w zakresie szeroko pojętej spójności w słowniku (zob. M. Łukasik 2014a) oraz spójności kognitywnej zestawu słowników, czyli tzw. serii terminograficznej (zob. J. Lukszyn 2004). Na struktury wewnętrzne w słowniku zwracała uwagę m.in. A. Waszczuk (2004).

(e) Parametry i metodologie budowy konkretnych typów słowników, w tym słowników konkretnych dziedzin

Najwięcej miejsca w badaniach z zakresu teorii i metodologii konstruowania terminograficznego poświęcono słownikom poszczególnych dziedzin. Najczęściej przywoływanym typem słownika jest tezaurus branżowy – przede wszystkim jako narzędzie porządkowania terminologii (leksykonów terminologicznych), skutecznej reprezentacji wiedzy specjalistycznej, generatora nowej wiedzy. Wynika to zapewne z poglądów naukowych założyciela i wieloletniego kierownika Katedry Języków Specjalistycznych UW, profesora Jerzego Lukszyna, pod którego skrzydłami wyrosło pokolenie terminografów, którzy do dziś prowadzą szeroko zakrojone badania (meta)terminograficzne. Źródłem tego zainteresowania były m.in. prace nad tezaurusami informacyjno-wyszukiwawczymi, prowadzone w Polsce w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Prócz tezaurusów, liczne dyskusje dotyczyły również słowników

przekładowych oraz dydaktycznych. Należy dodać, że część z postulowanych słowników została w rzeczywistości skonstruowana i wydana drukiem bądź w postaci elektronicznej. Poniżej podsumowano w postaci zestawu odnośników zakres badań nad słownikami terminologicznymi różnych typów i dziedzin.

Badania w zakresie poszczególnych typów słowników dotyczyły:

- tezaurusów (zob. J. Tomasiak-Beck 1977, K. Leski 1978, J. Lukszyn/ W. Zmarzer 2001/ 2006: 157-165, M. Łukasik 2005, P.P. Nagórka 2008, Ł. Karpiński 2008b, W. Mela 2009, P.P. Nagórka 2011, A. Rzepkowska 2011);
- słowników (glotto)dydaktycznych (zob. S. Gucza 2001, A. Waszczuk 2003, P.K. Filipowicz 2009, J. Lukszyn 2010, P.P. Nagórka 2011);
- słowników przekładowych (zob. D. Urbanek 1994, W. Szemińska 2009);
- słowników systemowych (zob. T. Michta 2009);
- słowników skrótów i skrótowców (zob. S. Szadyko 2008, S. Szadyko/ P. Michałowski 2011);
- słowników modułowych (zob. Ł. Karpiński 2005, 2008);
- minimów terminologicznych (zob. E. Jendrych 2010).
- Badania w zakresie poszczególnych dziedzin obejmowały:
 - astronomię (zob. M. Łukasik 2005, 2010, 2015c);
 - chemię (zob. T. Michta 2009);
 - medycynę (zob. I. Dobrotová 2000);
 - muzykę (zob. A. Borowska 2004);
 - prawo (zob. W. Szemińska 2011, 2014, T. Borkowski 2011, A. Rzepkowska 2015, W. Mela-Cullen 2015);
 - terminy kulturowe (zob. R. Parowenko 2007, O. Wasilewski 2011);
 - terminy Unii Europejskiej (zob. K. Szczurek 2011);
 - ubezpieczenia (zob. W. Mela 2009).

Badania metaterminograficzne dotyczące słowników z polskim prowadzono również poza Polską, np. w zakresie niemiecko-polskich słowników prawa – A. Stępnikowska 1998.

2.2. Systematyczne badania istniejących dzieł terminograficznych

Pod pojęciem systematyczne badania mogą kryć się *de facto* wszelkiego typu analizy prowadzone z wykorzystaniem określonej metodologii, na określonych przedmiotach badań i w określonym przedziale czasu. W przypadku terminografii badania systematyczne oznaczają z jednej strony globalną analizę stanu praktyki terminograficznej na danym rynku wydawniczym, tak w perspektywie diachronicznej, jak i synchronicznej, z drugiej zaś mogą dotyczyć analiz konkretnych dzieł lub typów dzieł terminograficznych pod względem pewnych parametrów. W obu przypadkach badania, nazywane analizą terminograficzną, są etapem wspomnianej wyżej deskrypcji terminograficznej. Innych (innego typu) systematycznych badań do tej pory nie przeprowadzono.

Niejako etapem wstępnym w badaniach tego typu jest zebranie odpowiedniej bazy danych i opracowanie bibliografii.

2.2.1. Bibliografie słowników specjalistycznych

Bibliografie przedmiotu są istotnym narzędziem rejestrowania dorobku dziedziny. Potrzeba ich sporządzania z jednej strony wynika z chęci podsumowania pewnego okresu działalności naukowej/ praktycznej, z drugiej zaś świadczy o „dojrzałości” dyscypliny i jest przejawem podjęcia własnych metabadań.

W zakresie leksykografii specjalistycznej autorowi znane są dwie obszerne, ukierunkowane tematycznie bibliografie adnotowane: *Język angielski w polskiej leksykografii. Słowniki terminologiczne wydane w latach 1782-2012*, autorstwa K. Wojan (zob. K. Wojan 2014) oraz *Angielsko-polskie i polsko-angielskie słowniki specjalistyczne 1990-2006. Analiza terminograficzna*, opracowana przez Autora niniejszego artykułu (zob. M. Łukasik 2007a).

Pierwsza z publikacji przedstawia ponad 3800 wpisów bibliograficznych, przyporządkowanych do 285 grup tematycznych, reprezentujących, według autorki, dzieła terminograficzne z językiem angielskim. To bardzo obszerne opracowanie uwzględnia jednak nie tylko prace terminograficzne w ścisłym znaczeniu tego słowa, ale również komentarze terminologiczne, podręczniki, atlasy, poradniki oraz rozmówki, zawierające komponent w postaci terminów angielskich. Pewnym naturalnym uzupełnieniem są dwie inne publikacje bibliograficzne autorki w zakresie leksykografii ogólnej, w których czytelnik również odnajdzie wpisy odnoszące się do dzieł specjalistycznych. Jest to publikacja w zakresie języka angielskiego pt. *Język angielski w polskiej leksykografii: słowniki przekładowe, lingwistyczne i encyklopedyczne, wydane w latach 1782-2012* (zob. K. Wojan 2013) oraz w zakresie języka rosyjskiego pt. *Język rosyjski w polskiej leksykografii przekładowej: bibliografia słowników za lata 1795-2005* (zob. K. Wojan 2006).

Drugie z wymienionych opracowań jest niejako produktem ubocznym prowadzonej analizy terminograficznej ponad 600 tytułów słowników specjalistycznych z terminologią angielską i polską. Stąd też kolejne wpisy bibliograficzne w pracy prezentują również parametry makro- i mikrostruktury badanych dzieł (każdy słownik był przebadany pod kątem wybranych cech) i stanowią podstawę dalszych badań meta-terminograficznych, których rezultaty ukazano zarówno w publikacji źródłowej, jak i w innych pracach (zob. m.in. M. Łukasik: 2010, 2012, 2015c). Częściowym uzupełnieniem tej pozycji jest typowo bibliograficzne opracowanie autora pt. *Najnowsze słowniki specjalistyczne z terminologią angielską i polską. Przegląd bibliograficzny w ramach analizy terminograficznej za lata 2007-2013* (zob. M. Łukasik 2014c), natomiast pewną wcześniejszą próbą w zakresie słowników z angielskim i polskim była praca T. Piotrowskiego (2001b). Warto w tym miejscu odnotować projekt metaleksykograficzny, realizowany w ramach Laboratorium Nowoczesnych Metod Lingwistyki Stosowanej Akademii Pomorskiej w Słupsku, którego celem jest stworzenie szeroko dostępnej bazy danych słowników specjalistycznych, uzupełnionej o istotne informacje metaleksykograficzne i stanowiącej zasadniczą treść portalu www.leksykografia.pl.

Pozostałe prace wydane w Polsce, przywołujące tytuły słowników specjalistycznych w postaci wykazów bibliograficznych, prezentują dość wąski zakres dziedzi-

nowy i/ lub językowy. Przykładem takiej publikacji jest *Bibliografia słowników przekładowych handlowych i okołohandlowych: (język polski, rosyjski, ukraiński) za lata 1990-2010 w układzie chronologicznym* (zob. D. Szuper-Jakubiuk 2010).

Innym opracowaniem o zasięgu globalnym, które może okazać się przydatne podczas ustalania produktywności polskiej terminografii, jest międzynarodowa bibliografia słowników naukowych i technicznych, opracowana pod auspicjami UNESCO, pt. *Bibliography of interlingual scientific and technical dictionaries* (kolejne wydania oraz suplementy w latach: 1951, 1952, 1953, 1961, 1965, 1969, zob. UNESCO). Z kolei w Polsce szczególną pozycją bibliograficzną, będącą ważnym źródłem badań metaterminograficznych, choć obejmującą słowniki wszystkich typów, ogólne i specjalistyczne, jest dziewięciotomowa *Bibliografia słowników...*³⁸, rejestrująca ponad 8500 dzieł leksykograficznych wydanych w krajach socjalistycznych³⁹ w latach 1945-1978. Warto nadmienić, że sam zamysł jest wynikiem realizacji uchwał III Międzynarodowej Konferencji Wydawnictw Słowników Specjalistycznych i Ogólnojęzycznych, która odbyła się w Warszawie w 1961 r. i jest przejawem dążenia do systematycznej rejestracji dorobku leksykograficznego na danym obszarze. Warto dodać, że opracowaniem bibliografii zajmowały się Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, a materiały przesyłane były z wydawnictw państw stowarzyszonych. Dzięki wzmożonym kontaktom między wydawcami ożywiła się również robocza współpraca między nimi (zob. S. Czerni 1977: 47). Inną pozycją rejestrującą, poza słownikami ogólnymi, słownikami specjalistycznymi, opatrzoną komentarzami oraz odnośnikami do dzieł pochodnych oraz recenzji, jest *Bibliografia słowników polskich* P. Grzegorzcyka, czyli *Index Lexicorum Poloniae* (zob. P. Grzegorzcyk 1967).

2.2.2. Analiza terminograficzna

Jak wspomniano wyżej, element deskrypcji terminograficznej, tj. analizy istniejących słowników, stanowi podstawowy i pierwotny element wszelkich innych badań terminograficznych, których ostatecznym celem jest opracowanie coraz doskonalszych dzieł terminograficznych. Jak pisze W. Doroszewski:

Podstawę empiryczną pracy teoretycznej stanowią osiągnięcia leksykografii w postaci słowników, dzięki którym staje się możliwe, przynajmniej roboczo i prowizorycznie, ogarnięcie wzrokiem całości materiału mającego stanowić przedmiot analizy. (...) W historii leksykografii jako procesie społeczno-historycznym interesują nas z jednej strony słowniki jako wytwory pracy leksykografów, z drugiej – stopniowe krystalizowanie się sposobów pojmowania celów tej pracy (W. Doroszewski 1970: 23).

W literaturze leksykograficznej od lat postuluje się, *explicite* bądź *implicite*, podjęcie systematycznych wieloaspektowych badań nad słownikami, których wyniki można by wykorzystać w wydaniu nowych (=ulepszonych) lub poprawionych dzieł (zob. Z. Saloni 1988: 8-9). Odpowiedzią na te postulaty jest analiza terminograficzna ponad 1200 słowników z angielskim i polskim przeprowadzona za lata 1945-2013.

³⁸ Różne tytuły. Zob. kolejne pozycje w Bibliografii.

³⁹ W różnych okresach współpracę podejmowały różne państwa (maksymalnie dziesięć, zob. tytuły dzieła w Bibliografii).

Słowniki badane były pod kątem wybranych parametrów, istotnych z perspektywy deklarowanych funkcji i potrzeb odbiorców. Kompletnie wyniki ogólnej analizy terminograficznej za lata 1990-2006 zostały przedstawione w monografii (zob. M. Łukasik 2007) oraz w rozprawie doktorskiej (zob. M. Łukasik 2010), natomiast cząstkowe dane za cały okres w poszczególnych artykułach (zob. M. Łukasik 2013, 2015c). Również inni autorzy stosują zaproponowaną metodologię: w zakresie szczegółowej analizy terminograficznej opracowano analizę słowników terminologicznych z rosyjskim (zob. M. Klejnowska-Borowska 2014a), analizę słowników wielojęzycznych z rosyjskim (zob. M. Klejnowska-Borowska 2014b) oraz słowników medycznych (zob. M. Klawe 2014), astronomicznych (zob. M. Łukasik 2015c) czy standaryzacji nazw geograficznych (zob. M. Łukasik/ M. Zych 2014). Ciekawą propozycją metodologiczną jest porównanie dwóch słowników terminologicznych zaproponowane przez M. Górnicza (2014).

2.3. Krytyka słowników terminologicznych

Jak już wielokrotnie wspomniano, krytyka słowników terminologicznych publikowana była w minionych dekadach zazwyczaj na łamach prasy fachowej. Niestety, obecnie liczba recenzji gwałtownie spadła po 1990 r., a w dobie najnowszej przeniosła się do przestrzeni wirtualnej. Należy zauważyć, że recenzje publikowane w Internecie są dwójakiego rodzaju: z jednej strony mamy do czynienia z pracami o mniej lub bardziej zorganizowanej strukturze (na wzór recenzji w prasie specjalistycznej), z drugiej – z opiniami użytkowników podobnymi do tych, z jakimi mamy do czynienia na portalach aukcyjnych czy portalach zbierających opinie użytkowników na temat różnych produktów. W tym ostatnim przypadku ograniczają się one do wyrażenia pewnego stopnia „zadowolenia” w postaci zaznaczenia odpowiedniej liczby gwiazdek pod produktem. Liczne dzieła omawiane są na forach internetowych, szczególnie poświęconych tłumaczeniom. Z całą pewnością nie można nazwać powyższych ocen źródłem jakościowej systematycznej krytyki (mimo pewnych trafnych spostrzeżeń i uwag). Dość powiedzieć, że brakuje teoretycznych opracowań i wytycznych, na podstawie których formułować można byłoby naukowe recenzje dzieł terminograficznych. Wyjątkiem na tym gruncie jest propozycja W. Zmarzer i J. Lukszyzna (2006: 149-157). Pierwszym ważnym etapem w tym kierunku jest z całą pewnością podjęcie analizy terminograficznej, dzięki której ujawnione zostają parametry poszczególnych słowników i typów słowników, przez co stają się możliwe porównania recenzowanych dzieł z istniejącą praktyką terminograficzną. Kolejnym krokiem jest doprecyzowanie pewnych pojęć metaterminograficznych, przede wszystkim ‘jakości’ słownika oraz jego ‘przyjazności’. Pewne kroki w tym zakresie zostały już podjęte (zob. M. Łukasik 2015b), jednak nadal niezbędne są pogłębione badania w zakresie większej liczby typów i funkcji słowników, jak również w kontekście różnych potrzeb heterogenicznych grup odbiorców.

2.4. Badania użytkowania i użytkowników słowników

Niestety, polska terminografia nie może poszczycić się współczesnymi badaniami w zakresie użytkowania i użytkowników słowników terminologicznych. Jedyne badania

w tym zakresie na szerszą skalę zostały przeprowadzone w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku (zob. S. Czerni 1977: 34-36). W 1970 r. Dział Słownictwa WNT przeprowadził ankietę wśród użytkowników, aby lepiej dostosować swoje plany wydawnicze (tzw. plany perspektywiczne). Była ona skierowana m.in. do ośrodków informacji naukowo-technicznej, central handlu zagranicznego, bibliotek uczelnianych oraz poszczególnych osób prywatnych. W ankiecie proszono o wskazanie najbardziej przydatnego rodzaju słownika, na podstawie załączonego spisu 13 typów słowników – od politechnicznych po wąskoziedzinowe, od słowników encyklopedycznych po glosariusze. Dla większości typów podano tytuły konkretnych dzieł zgodnych z opisem. W ankiecie pytano również, do jakich czynności wymienione wyżej typy słowników są najczęściej wykorzystywane (tłumaczenia, czytanie literatury fachowej, analizowanie dokumentów, uprawianie publicystyki, prace wydawnicze/ redakcyjne, prace w centralach handlu zagranicznego (wyjazdy, kontakty z cudzoziemcami), prace dydaktyczne, samokształcenie). Ankieta „potwierdziła pogląd, że najbardziej poszukiwane na rynku są słowniki dwujęzyczne ogólnotechniczne i szerokobranżowe (...)” oraz „wskazała również na przydatność słownika encyklopedycznego (leksykonu polskiego) do tłumaczeń zarówno na język polski, jak i z polskiego na języki obce” (S. Czerni 1977: 36). Co ciekawe, wnioski z ankiety miały – według autora – przełożyć się na zmianę w polityce wydawniczej, przede wszystkim ze względu na chęć zaspokojenia istniejących potrzeb oraz szukania nowych doskonalszych rozwiązań (zob. S. Czerni 1977: 36). Znamiennym jest fakt, że wyniki ankiety pozostają w zgodzie z wynikami badań analizy terminograficznej za lata 1945-1989.

Pozostaje żałować, że badania tego typu nie były kontynuowane i nadal nie są podejmowane, tworząc olbrzymią lukę w badaniach metaterminograficznych w Polsce, choć wzorce dobrej praktyki można znaleźć w leksykografii ogólnej (zob. np. R. Lew 2002, 2004, 2011, A. Dziemianko/ R. Lew 2006).

2.5. Publikacje poświęcone badaniom terminograficznym

Niestety nie ma w Polsce czasopisma poświęconego leksykografii/ terminografii. Oprócz monografii, w tym opracowań wieloautorskich, najwięcej miejsca praktycznym zagadnieniom terminograficznym poświęca się na łamach czasopism branżowych: oprócz – jak już wspomniano – recenzji oraz omówień zbiorów słownictwa, pojawiają się tam również postulaty konieczności wydania konkretnych słowników (zob. np. „Policja: kwartalnik kadry kierowniczej policji”). Rozważania natury praktycznej (w tym recenzje), jak również analizy teoretyczne publikowano na łamach miesięcznika „Wiadomości PKN” w latach 1955-2007 wydawanego pt. „Normalizacja” (szczególnie w dodatku „Przegląd językowy normalizacji” w latach 1951-1975). Istotne prace pojawiały się również na łamach m.in. następujących czasopism: „Neoterm”, „Zagadnienia Naukoznawstwa”, „Nauka Polska” czy „Poradnik Językowy”.

W dobie najnowszej najważniejszym forum wymiany myśli terminograficznej był rocznik „Języki Specjalistyczne” wydawany przez Katedrę Języków Specjalistycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Łącznie w latach 2001-2010 na łamach serii wydano 26 rozpraw naukowych poświęconych zagadnieniom słownictwa specjali-

stycznego, w tym przede wszystkim parametrom konkretnych typów słowników, zasadom pracy terminograficznej, modelom konkretnych słowników specjalistycznych i in.. Obecnie zadania te przejął punktowany półrocznik pt. „Komunikacja Specjalistyczna” wydawany w Instytucie Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej UW. Rozprawy na temat terminografii pojawiają się m.in. na łamach czasopism: „Linguodidactica”, „Kwartalnik Neofilologiczny”, „Przegląd Rusycystyczny”, „Prace Filologiczne” czy „Cognitive Studies”.

Dwie publikacje zwarte zasługują tu na oddzielny komentarz. Jedną z nich jest słownik terminologiczny poświęcony zagadnieniom badań nad językami specjalistycznymi pt. *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej* (zob. STP, Warszawa, 2001/ 2005). W słowniku zdefiniowane zostały obok siebie terminy dziedzin blisko ze sobą powiązanych: terminologii, terminografii, lingwistyki, lingwistyki tekstu, języków specjalistycznych, teorii systemów itp. Ujawnione dodatkowo powiązania semantyczne między poszczególnymi terminami (mikrotezaurus) ułatwiają umieszczenie pojęć, w tym pojęć terminograficznych, w o wiele szerszym kontekście teoretycznym.

Drugą jest jedyny jak dotąd podręcznik akademicki z zakresu terminografii pt. *Zarys leksykografii terminologicznej* (Ł. Karpiński 2008a). Książka podzielona została na 15 rozdziałów, w ramach których omawiane tematy prowadzą czytelnika od fundamentalnych do bardziej zaawansowanych zagadnień terminograficznych. Rozdziały zaprojektowano tak, aby możliwe było rozwijanie kompetencji leksykograficznej: podawane są liczne definicje podstawowych pojęć oraz przykłady i ilustracje konkretnych rozwiązań terminograficznych. Na końcu każdego rozdziału znajdują się pytania kontrolne i zadania praktyczne. Publikację zamyka słowniczek ponad 100 terminów odnoszących się do tytułowej dziedziny.

3. Ośrodki badawcze i dydaktyka z zakresu terminografii

Na polskim gruncie najwięcej badań metaterminograficznych przeprowadzono w ośrodku warszawskim, przede wszystkim na Wydziale Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego. Stąd też niektórzy badacze tam dopatrują się początków nowej polskiej szkoły terminologii i terminografii (zob. A. Rzepkowska 2014: 48). Potwierdzeniem statusu ośrodka warszawskiego jest wieloletnia działalność naukowa Zakładu Terminologii i Terminografii w ramach struktur Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej UW (dawniej Katedra Języków Specjalistycznych, obecnie Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej UW), jak również działalność dydaktyczna i popularyzatorska prowadzona w jednostce.

Dobrym przykładem działalności naukowej i popularyzatorskiej w zakresie konstruowania terminograficznego jest projekt studentów Koła Naukowego BAJT, działającego przy ówczesnej Katedrze Języków Specjalistycznych UW. Projekt pod nazwą Eksperymentalnej Bazy Danych Terminologicznych realizowany był w latach 2007-2009 i polegał na zebraniu korpusu tekstów specjalistycznych oraz budowie na jego podstawie słowników terminologicznych. W trzech edycjach projektu wzięło łącznie udział około trzystu studentów, zgromadzono korpus angielskich tekstów merytorycznych o objętości 10 milionów słowoform oraz powstały trzy słowniki: *Studencki*

słownik kontekstowy (angielskie teksty i terminy medyczne) (Warszawa, 2007), *Studencki słownik terminoelementów angielskiego języka medycyny* (Warszawa, 2008) oraz *Studencki słownik kolokacji angielskiego języka medycyny* (Warszawa, 2009). Projekt zasługuje na pozytywną ocenę z kilku powodów: po pierwsze, służył nabyciu praktycznych umiejętności leksykograficznych (aspekt dydaktyczny), w tym wymagał stworzenia zespołu redaktorsko-autorskiego, w ramach którego poszczególne zadania były planowane, przeprowadzane i oceniane. Po drugie, w pracach zastosowano nowoczesne technologie i współczesną metodologię pracy słownikarskiej, w tym przede wszystkim zebrano elektroniczny korpus tekstów specjalistycznych, z którego – za pomocą odpowiedniego oprogramowania – ekscerpowano dane leksykograficzne, służące następnie do zbudowania bazy danych terminologicznych. Ponadto w projekcie wykorzystano metodę *crowdsourcingu*, gdyż w pracę nad korpusem tekstów oraz nad cząstkowymi bazami danych zaangażowana była znaczna liczba studentów.

Warto jednak odnotować, że istotne z punktu widzenia rozwoju terminografii w Polsce badania prowadzone są również m.in. na Uniwersytecie w Białymstoku, Uniwersytecie Rzeszowskim, w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie, na Uniwersytecie Gdańskim, Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach czy Akademii Pomorskiej w Słupsku.

Dydaktyka uniwersytecka w zakresie terminografii odbywa się zazwyczaj w ramach przedmiotów teoretycznych i praktycznych o szerszym zakresie tematycznym. Słownictwo specjalistyczne jest więc tradycyjnie omawiane w ramach kursów z leksykologii i/ lub leksykografii, terminologii, w tym terminologii poszczególnych dziedzin, translatoryki (traduktologii, przekładoznawstwa itp.) czy teorii języków specjalistycznych, prowadzonych jako element kształcenia polonistycznego, kształcenia w zakresie języków obcych (tłumaczy, nauczycieli języków obcych), jak również kształcenia w innych obszarach, takich jak informacja naukowa i bibliotekoznawstwo czy teoria informacji.

Na szczególną uwagę zasługują kursy, których szczegółową tematyką albo całkowicie, albo w dużym zakresie dotyczy zagadnień terminografii. Na tym tle wyróżnia się Wydział Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, a w szczególności Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej. Przez wiele lat (2001-2012) w jednostce był prowadzony oddzielny przedmiot poświęcony wyłącznie omawianej dziedzinie pt. „leksykografia terminologiczna”, który obecnie oferowany jest pod nazwą „terminologia i terminografia”. Ponadto prowadzone były liczne prosemnaria, seminaria licencjackie oraz magisterskie poświęcone terminografii, efektem których są setki prac licencjackich i magisterskich poświęconych konstruowaniu słowników terminologicznych (rzadziej zagadnieniom metaterminograficznym). Potwierdzeniem tego są badania bibliograficzne: w latach 2004-2008 w ówczesnej Katedrze Języków Specjalistycznych obroniono 501 prac magisterskich z zakresu terminografii, głównie w trzech językach wiodących: angielskim, niemieckim, rosyjskim i polskim (zob. W. Mela, T. Michta 2009: 125-249).

W Instytucie Filologii Słowiańskiej UMCS prowadzone są bliźniacze kursy pod nazwą „terminografia ukraińska”, „terminografia rosyjska”, w ramach których bardzo

dużo miejsca poświęca się zagadnieniom teoretycznym terminografii oraz częściowo terminologii. Kształcenie w podobnym zakresie prowadzi się również w Lingwistycznej Szkole Wyższej w Warszawie, gdzie na studiach II stopnia oferowany jest kurs „leksykografia specjalistyczna i badania terminologiczne”. Warto zauważyć, że projekt konstruowania dziedzinowego słownika terminologicznego jest współcześnie popularnym tematem prac dyplomowych kierunków translatorskich czy lingwistyki stosowanej.

Podsumowanie

Choć w leksykografii znaczna część podglądów, metod i rozwiązań praktycznych ma charakter uniwersalny, specyfika tak konkretnego języka, jak i sytuacja danego narodu i państwa, w którym prowadzona jest działalność słownikarska oraz stopień otwarcia na globalne zdobycze danej nauki mają duży wpływ na kształtowanie się odrębnych, „lokalnych” cech podejścia leksykograficznego. Analiza praktyki terminograficznej oraz wypracowane fundamenty teoretyczne pozwalają na stwierdzenie, że z całą pewnością istnieją podstawy, aby mówić o polskiej szkole terminograficznej. Należy przy tym zauważyć, że wiele pozostało jeszcze do zrobienia: dotyczy to przede wszystkim badania potrzeb użytkowników słowników terminologicznych oraz użytkowania tego typu dzieł. Ponadto nie skonstruowano dotychczas uniwersalnej teorii terminograficznej ani nie podjęto próby monograficznego opracowania historii terminografii. Zainicjowane zostały natomiast szeroko zakrojone systematyczne badania nad słownikami terminologicznymi, co wyróżnia polską metaterminografię na tle badań europejskich.

Być może niewielkim pocieszeniem jest fakt, że w zakresie badań metaterminograficznych sytuacja w Polsce nie odbiega zasadniczo od ogólnej tendencji w Europie. Jak pisze S. Tarp:

Specialised lexicography has produced a big and growing quantity of practical products during the past two decades; however, when it comes to the quality of these products and the underlying theory that has to support and guarantee this quality, specialised lexicography – including terminography – has more than anything else been characterised by twenty years in slow motion (S. Tarp 2012: 125).

Wśród przyczyn takiej sytuacji Tarp wymienia m.in. brak przygotowania teoretycznego leksykografów-praktyków, niekorzystny dla leksykografów model finansowania projektów naukowych oraz same wydawnictwa, które tną koszty, zgadzając się na coraz niższą jakość produktu (m.in. przez wydawanie słowników tworzonych automatycznie). Według badacza jedyną szansą na zmianę tej sytuacji jest opracowanie kompletnej teorii leksykografii specjalistycznej, dającej szansę na tworzenie dzieł terminograficznych o znacznie wyższej jakości (zob. S. Tarp 2012: 126). Prowadzone w Polsce badania metaterminograficzne mają szansę wzmocnić efektywność i jakość słowników terminologicznych, jednak tylko wtedy, gdy proponowane modele terminograficzne zostaną przekute na realnie skonstruowane i wydane na szerszą skalę dzieła. Z całą pewnością zmianą jakościową w tym zakresie są (choć nadal nieliczne)

słowniki terminologiczne publikowane na podstawie parametrów wyprowadzonych w toku analizy naukowej⁴⁰.

Po stronie praktyki uchybienia i braki są równie zauważalne. Najlepszym podsumowaniem są opisane powyżej okresy działalności praktycznej, szczególnie te najnowsze. Luki w zakresie tak słowników poszczególnych dziedzin, jak i konkretnych typów słowników sprawiają, że dobrze sprzedają się dzieła nawet niskiej jakości. Należy zdać sobie jednak sprawę, że mija już okres, gdy słowniki stanowią jedyne narzędzie wspomagające komunikację profesjonalną, w tym międzyjęzykową, oraz umożliwiające upowszechnienie i uporządkowanie terminologii na szeroką skalę. Dziś przed terminografami stoi wyzwanie dostosowania się do wymogów świata cyfrowego, zanurzonego w Internecie i licznych aplikacjach, gdzie słownikowe narzędzia elektroniczne mogłyby znaleźć swoje zastosowanie. Wymaga to jednak opracowania nowych pojęć i wypracowania nowych metodologii, gdyż stare pojęcia, na przykład makro- i mikrostruktury, nabierają w kontekście dzieł elektronicznych zupełnie innego znaczenia lub przestają być adekwatne. Z całą jednak pewnością podwaliną wszelkiej praktyki musi być solidna teoria, również w zakresie słowników elektronicznych. Wielką rolę mają tu więc do odegrania współczesne uniwersytety, w ramach których należałoby wdrażać współczesne, warsztatowe kształcenie w zakresie dobrych praktyk leksykograficznych, jako że wydawnictwa komercyjne nie będą zainteresowane prowadzeniem własnych badań metaleksykograficznych. W Polsce panuje w tej sferze dobry klimat, szczególnie w kontekście ministerialnych wymogów komercjalizacji badań naukowych. Jednak przez wiele najbliższych lat – podobnie jak miało to miejsce w przypadku leksykografii (terminografii) tradycyjnej (książkowej) – praktyka tworzenia dzieł elektronicznych będzie zawieszona w teoretycznej pustce i jedynym skutecznym podejściem będzie metoda prób i błędów, również z powodu małej jak dotąd liczby słowników elektronicznych i braku innowacji w tym zakresie. Pod tym względem na świecie poczyniono już dużo większe postępy. Dopiero charakterystyka większej liczby sprawdzonych i/ lub wadliwych elektronicznych dzieł terminograficznych pozwoli na wypracowanie nowych modeli i bardziej efektywnych struktur słownikowych. Jak się zdaje, obok powyższych rozważań nadal należy promować i przypominać autorom/ wydawcom dwie nadrzędne zasady terminograficzne: prymat potrzeb odbiorców słowników oraz nakaz niezniekształcania wiedzy specjalistycznej w słowniku.

Bibliografia

Słowniki

Business English Dictionary = Angielsko-polski słownik biznesmena (1990), P. Ratajczak (red.). Legnica.

⁴⁰ Np. *Polsko-angielski słownik terminów prawnych Polterm z definicjami* (Warszawa, 2011), autor T. Borkowski, *Tezaurus enologii polsko-angielski/ Thesaurus of oenology: English-Polish* (Warszawa, 2013), autor P.P. Nagórka. Powstają również inne dzieła terminograficzne o większym zasięgu, np. w Katedrze Ukrainistyki UW *Polsko-ukraiński i ukraińsko-polski słownik prawa cywilnego*, M. Jeż (w opracowaniu).

- Catalogus stirpium quarundam Latine et Polonice conscriptus* (1557), A. Schneeberger. Cracoviae.
- De ossibus humanis tractatus tres. 1. De nomenclatura ossium; 2. De processibus et appendicibus ossium; 3. De commissione ossium* (1610), U.J. Leopoliensis. Zamoscii.
- Dictionarius Joannis Murmelii variarum rerum, tum pueris, tum adultis utilissimus cum Germanica atque Polonica interpretatione...* (1526), J. Murmelius. Cracoviae.
- Dictionary of chemistry and chemical technology: in four languages: English, German, Polish, Russian* (1962), Z. Sobeca i in. (red.). Warszawa – Oxford.
- Dictionary of Lexicography* (2002), R.R.K. Hartmann/ G. James (red.). London – New York.
- Dykcjonarzyk Geograficzny Czyli Opisanie Krolestw, Prowincyi, Miast, Biskupstw, Xięstw, Hrabstw, Margrabstw, Portow, Fortec y innych mieysc znaczniejszych w czterech częściach świata (...), Po Angielsku Napisany przez Pana Echarda* (1782), E. Laurence/ tłum. F. Siarczyński. Warszawa.
- Enchiridion medicinae: Pro tyrunculis huius artis, quam compe[n]diosissime* (1557), Szymon z Łowicza. Cracovi[a]e.
- Farrago actionum civilium Juris Magdeburgensis* (1531 i kolejne wydania: 1535, 1539, 1540, 1542, 1546, 1558, 1607), Cervus Joannes Tucholiensis. Cracoviae.
- Geografia Czyli opisanie Naturalne, Historyczne Y Polityczne Kraiow Y Narodow We czterech częściach świata zawierających się z Dołączeniem Geografii Astronomiczney* (1790), F. Siarczyński (tłum.). Warszawa.
- Glosariusz terminów Układu Europejskiego: angielsko-francusko-polski* (1998), W. Masłowski/ D. Staniszevska-Kowalak (oprac.). Warszawa.
- Lexicon Latino Polonicum ex optimis Latinae linguae Scriptoribus concinnatum* (1564), J. Mączyński. Königsberg.
- Mały praktyczny słownik biznesmena francusko-polski, polsko-francuski*, (1992), J.-M. Fèvre/ M. Zając. Warszawa.
- Mały praktyczny słownik biznesmena rosyjsko-polski, polsko-rosyjski* (1994), J. Grabowska. Warszawa.
- Mały słownik biznesmena* (1991), E. Rumowska/ R. Czerniawski. Warszawa.
- Mały słownik poligraficzny angielsko-polski* (1963), W. Tacikowski. Warszawa.
- Mały słownik poligraficzny niemiecko-polski* (1958-1960). Warszawa.
- Mały słownik techniczny angielsko-polski i polsko-angielski: część angielsko-polska, część polsko-angielska* (1979), S. Czerni/ M. Skrzyńska. Warszawa, Wyd. 2.
- Mały słownik techniczny francusko-polski, polsko-francuski* (1992), S. Janicka/ J. Szarski/ A. Gawlikowska (red.). Warszawa.
- Materiały do sześciojęzycznego słownika pogłębiarskiego, Słownik polsko-angielsko-francusko-holendersko-niemiecki* (1977), P. Szawernowski. Gdańsk – Szczecin – Słupsk.
- Niemiecko-angielsko-polski słownik wyrażen z dziedziny mechaniki gruntów* (1945), S. Mazur (oprac.). Londyn.
- Niemiecko-polski słownik biznesmena* (1992), P. Ratajczak (red.). Zielona Góra.

- "Omega": słownik polsko-niemiecki i niemiecko-polski zawierający wyrazy i zdania najczęściej używane w korespondencji handlowej* (1943). Kraków.
- Opisanie polskich żelaza fabryk...* (1782), J. Osiński. Warszawa.
- Opisowy słowniczek elektrotechniczny ze skorowidzem niemiecko-polskim* (1917), S.O. Wysocki (oprac.). Warszawa.
- O ziołach tutecznych i zamorskich i o mocy ich* (1542), H. Spiczyński. Kraków.
- Podręczny słownik administracji: polski, białoruski, litewski, rosyjski, ukraiński* (2009), G. Ojcewicz i in. Szczytno.
- Polsko-angielski słownik terminów prawnych Polterm z definicjami* (2011), T. Borkowski. Warszawa.
- Praktyczny słownik policyjno-prawniczy: polski, białoruski, litewski, rosyjski, ukraiński* (2006), G. Ojcewicz i in. Szczytno.
- Słowniczek elektrotechniczny niemiecko-polski* (1911), Sekcja Elektrotechników Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie (oprac.). Lwów.
- Słowniczek europejski* (1996), Z. Czachór. Warszawa.
- Słowniczek związków i produktów organicznych* (1924), Polskie Towarzystwo Chemiczne (oprac.). Warszawa.
- Słownik biznesmena niemiecko-polski* (1992), G. Hatała/ P. Ratajczak (red.). Zielona Góra.
- Słownik budowy okrętów: rodzaje statków* (1969), L. Kobyliński/ J. Wiśniewski (aut.)/ S. Milewski (red.). Warszawa.
- Słownik budowy okrętów: teoria okrętu* (1972), L. Kobyliński/ J. Wiśniewski (aut.)/ S. Milewski (red.). Warszawa.
- Słownik filatelistyczny angielsko-polski* (2001), L.K. Malendowicz. Namysłów.
- Słownik górniczy: znormalizowane nazwy i określenia* (1969), M. Najberg/ J. Lubert. Warszawa.
- Słownik kolejowy* (1889), B.W. Darowski (aut.)/ I. Kempniński (współudz.). Lwów.
- Słownik naukowo-techniczny niemiecko-polski* (1975), Z.J. Koch (red.). Warszawa, Wyd. 5.
- Słownik naukowo-techniczny polsko-angielski* (1976), S. Czerni/ M. Skrzyńska (red.). Warszawa, Wyd. 3.
- Słownik nurkowy: angielsko-polski, polsko-angielski* (2010), J. Czackowska. Łańcut.
- Słownik techniczny angielsko-polski i polsko-angielski* (1973), S. Czerni/ M. Skrzyńska (red.). Warszawa.
- Słownik techniczny francusko-polski i polsko-francuski [micro]* (1977), M. Berger/ S. Milewski/ J. Szarski (red.). Warszawa.
- Słownik terminologii lekarskiej polskiej* (1881), S. Janikowski i in. Kraków.
- STP = Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej* (2002/ 2005), J. Lukszyn (red.). Warszawa.
- Słownik Unii Europejskiej: angielsko-polski, polsko-angielski* (2005), I. Kienzler. Gdańsk.
- Słownik wojskowy niemiecko-polsko-francusko-rosyjski: (projekt)* (1918), S.W. Malinowski (red.). Warszawa, Wyd. 1.
- Słownik wydawcy* (1967), T. Zadrożna-Gołaszewska (red.). Warszawa.

- Studencki słownik kontekstowy (angielskie teksty i terminy medyczne)* (2007), M. Łukasik (red). Warszawa.
- Studencki słownik terminoelementów angielskiego języka medycyny* (2008), T. Michta et al. (red). Warszawa.
- Studencki słownik kolokacji angielskiego języka medycyny* (2009), T. Michta (red.). Warszawa.
- Technisches Wörterbuch für Bau- und Verkehrswesen: deutsch-russisch-polnisch = Słownik techniczny budowlano-komunikacyjny: niemiecko-rosyjsko-polski* (1942), S. Kunicki/ S.F. Koziński (red.). Warschau.
- Tezaurus enologii polsko-angielski/ Thesaurus of oenology: English-Polish* (2013), P.P. Nagórka. Warszawa.
- Tezaurus gospodarki morskiej* (1985), T. Piotrowski. Gdańsk.
- Tezaurus informacji naukowej* (1972), M. Leska/ K. Leski. Warszawa.
- Tezaurus podstaw normalizacji: [usystematyzowany semantycznie słownik terminów podstaw normalizacji]* (1976), M. Leska i in. Warszawa.
- Tezaurus: transport bliski i urządzenia budowlane: dla potrzeb informacji technicznej i ekonomicznej* (1969), R. Bednarczyk i in. Warszawa.
- Tezaurus z zakresu informatyki* (1976). Warszawa.
- Vocabularius breviloquus* (1488), Bartłomiej z Bydgoszczy (tłum.).
- Wielki słownik techniczny rosyjsko-polski* (1961 wyd. 1, 1963 wyd. 2), M. Porwit (red.). Warszawa.

Inne źródła

- (1965), *Bibliografia słowników wydanych w Bułgarskiej Republice Ludowej, Chińskiej Republice Ludowej, Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Rumuńskiej Republice Ludowej, Węgierskiej Republice Ludowej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1945-1961*. Warszawa.
- (1968), *Bibliografia słowników wydanych w Bułgarskiej Republice Ludowej, Chińskiej Republice Ludowej, Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Rumuńskiej Republice Ludowej, Socjalistycznej Federacyjnej Republice Jugosławii, Węgierskiej Republice Ludowej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1962-1964*. Warszawa.
- (1969), *Bibliografia słowników wydanych w Bułgarskiej Republice Ludowej, Chińskiej Republice Ludowej, Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej, Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Rumuńskiej Republice Ludowej, Socjalistycznej Federacyjnej Republice Jugosławii, Węgierskiej Republice Ludowej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1965-1966*. Warszawa.
- (1970), *Bibliografia słowników wydanych w Bułgarskiej Republice Ludowej, Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Rumuńskiej Republice Ludowej, Węgierskiej*

- Republice Ludowej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1967-1968.* Warszawa.
- (1972), *Bibliografia słowników wydanych w Bułgarskiej Republice Ludowej, Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Socjalistycznej Republice Rumunii, Węgierskiej Republice Ludowej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1969-1970.* Warszawa.
- (1974), *Bibliografia słowników wydanych w Bułgarskiej Republice Ludowej, Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Socjalistycznej Republice Rumunii, Węgierskiej Republice Ludowej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1971-1972.* Warszawa.
- (1976), *Bibliografia słowników wydanych w Bułgarskiej Republice Ludowej, Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Socjalistycznej Republice Rumunii, Węgierskiej Republice Ludowej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1973-1974.* Warszawa.
- (1978), *Bibliografia słowników wydanych w Bułgarskiej Republice Ludowej, Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Socjalistycznej Republice Rumunii, Węgierskiej Republice Ludowej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1975-1976.* Warszawa.
- (1981), *Bibliografia słowników wydanych w Bułgarskiej Republice Ludowej, Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej, Niemieckiej Republice Demokratycznej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Socjalistycznej Republice Rumunii, Węgierskiej Republice Ludowej, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1977-1978.* Warszawa.
- (1901), *Polskie słownictwo chemiczne. Uchwalone przez Akademię Umiejętności w Krakowie.* Kraków.
- Babik, W. (1999), *O definiowaniu w leksykografii wielojęzycznej*, (w:) „Neoterm” 13/14, 50–56.
- Bańko, M. (2001), *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa.* Warszawa.
- Bąk, M. (1984), *Powstanie i rozwój polskiej terminologii nauk ścisłych.* Wrocław.
- Bergenholtz, H./ S. Tarp (1995), *Manual of Specialised Lexicography.* Amsterdam – Philadelphia.
- Borkowski, T. (2007), *EuroTermBank – nowoczesne narzędzie wyszukiwania specjalistycznych danych terminologicznych*, (w:) M. Kornacka (red.), *Języki Specjalistyczne 7. Teksty specjalistyczne jako nośniki wiedzy fachowej.* Warszawa, s 177–198.
- Borkowski, T. (2008), *Polsko-angielski tezaurus terminologii prawnej a harmonizacja prawa. Zasady konstruowania.* [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.
- Borkowski, T. (2011), *Terminologia prawna w ujęciu terminograficznym*, (w:) „Komunikacja Specjalistyczna” 4, 225–238.

- Borowska, A.P. (2004), *Zasady konstruowania trójjęzycznego słownika dydaktycznego z zakresu terminologii muzycznej*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Języki specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*. Warszawa, 221–229.
- Burkhanov, I. (1999), *Linguistic foundations of ideography. Semantic Analysis and Ideographic Dictionaries*. Rzeszów.
- Czerni, S. (1977), *Słowniki specjalistyczne*. Warszawa.
- Czerni, S. (1988), *International Cooperation in Lexicography*, (w:) “Neoterm” 9/10, 12–16.
- Czyrniański, E. (1853), *Słownictwo polskie chemiczne*. Kraków.
- de Courtenay, B. (1900), *Głos członka Akademii... w sprawie słownictwa chemii*. Kraków.
- Dobrotová, I. (2000), *Słowniki terminologiczne, struktura słownika medycznego*, (w:) „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Slavica” Z. 5, 157–174.
- Doroszewski, W. (1970), *Elementy leksykologii i semiotyki*. Warszawa.
- Dziemianko A./ R. Lew (2006), *Research into dictionary use by Polish learners of English: Some methodological considerations*, (w:) K. Dziubalska-Kołaczyk (red.), *IFAtuation: A life in IFA. A festschrift for Professor Jacek Fisiak on the occasion of His 70th birthday*. Poznań.
- Felber, H./ G. Budin (1994), *Teoria i praktyka terminologii*. Warszawa.
- Filipowicz, J. (1856), *O chemicznej polskiej terminologii*. Wilno.
- Filipowicz, P.K. (2009), *Słownik terminologiczny jako tekst edukacyjny*, (w:) M. Łukasik (red.), *Debiuty Naukowe III. Leksykon – tekst – wyraz*. Warszawa, 23–32.
- Gajda, S. (1990), *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole.
- Gajda, S. (1999), *Languages for special purposes in Poland in the 20th century and their investigation. A survey*, (w:) L. Hoffmann/ H. Klaverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Languages for Special Purposes. International Handbook of Special-Language and Terminology Research*. Berlin – New York, 1551–1558.
- Grzegorzczak, P. (1967), *Index Lexicorum Poloniae: bibliografia słowników polskich*. Warszawa.
- Grucza, S. (2001), *Struktura i funkcja słowników glottodydaktycznych. Słowniki do nauki języka obcego*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 17, 131–150.
- Grucza, S. (2007), *O konieczności tworzenia korpusów tekstów specjalistycznych*, (w:) S. Grucza (red.), *W kręgu teorii i praktyki lingwistycznej*. Warszawa, 103–122.
- Górnicz, M. (2014), *“Bilingualised” Terminological Dictionaries As A Tool In Translator Training*, (w:) K. Uzule (red.), *Mutidisciplinary translation: from Science to Arts*, Baltic International Academy. Riga, 264–272.
- Hajczuk, R./ A. Zubow (2004), *Podstawy tworzenia słowników terminologicznych*. Białystok.
- Hartmann, R.R.K. (2001), *Teaching and Researching Lexicography*. Harlow.
- Jendrych, E. (2010), *Minimum terminologiczne dla potrzeb glottodydaktyki języków specjalistycznych (na materiale angielskich tekstów biznesowych)*. [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.

- Kania, S./ J. Tokarski (1984), *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*. Warszawa.
- Karpiński, Ł. (2005), *Teoretyczne podstawy sporządzania modułowego słownika terminologii branżowej (na materiale lądowego budownictwa transportowego w języku polskim, rosyjskim i angielskim)*. [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.
- Karpiński, Ł. (2008a), *Zarys leksykografii terminologicznej*. Warszawa.
- Karpiński, Ł. (2008b), *Trzy aspekty makrostruktury tezaury*, (w:) Ł. Karpiński (red.), *Języki Specjalistyczne 8. Kulturowy i leksykograficzny obraz języków specjalistycznych*. Warszawa, 206–222.
- Klawe, M. (2014), *Analiza terminograficzna angielsko-polskich i polsko-angielskich słowników medycznych wydanych w Polsce w latach 1990–2012*, (w:) M. Łukasik/ B. Mikołajewska (red.), *Języki specjalistyczne wczoraj, dziś i jutro*. Warszawa, 17, 115–126.
- Klejnowska-Borowska, M. (2014a), *Analiza polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich słowników specjalistycznych wydanych w latach 1990–2012*, (w:) „Linguodidactica” XVIII, 85–99.
- Klejnowska-Borowska, M. (2014b), *Analiza wielojęzycznych słowników specjalistycznych z językiem polskim i rosyjskim wydanych w latach 1990–2012*, (w:) M. Łukasik/ B. Mikołajewska (red.), *Języki specjalistyczne wczoraj, dziś i jutro*. Warszawa, 17, 127–139.
- Kłodnicka, H. (1999), *Technika informatyczna: słownictwo znormalizowane*. Warszawa.
- Kondek, S.A. (1993), *Władza i wydawcy. Polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944–1949*. Warszawa.
- Leska, M. (1973), *Tezaurus informacji naukowej*, (w:) „Normalizacja” 1, 55–56.
- Leska, M. (1975a), *Potrzeba stworzenia banku terminologii normalizacyjnej*, (w:) „Normalizacja” 6, 63–64.
- Leska, M. (1975b), *Język informacyjny i język informacyjno-wyszukiwawczy*, (w:) „Normalizacja” 9, 70–71.
- Leska, M. (1975c), *Terminologia i języki informacyjne w normalizacji*, (w:) „Normalizacja” 11–12, 81–83.
- Lew, R. (2002), *Questionnaires in dictionary use research: A reexamination*, (w:) A. Braasch/ C. Povlsen (red.), *Proceedings of the Tenth EURALEX International Congress*. Copenhagen, 267–271.
- Lew, R. (2004), *Which dictionary for whom? Receptive use of bilingual, monolingual and semi-bilingual dictionaries by Polish learners of English*. Poznań.
- Lew, R. (2011), *Studies in dictionary use: Recent developments*, (w:) „International Journal of Lexicography” 24 (1), 1–4.
- Lukszyn, J. (1998), *Język specjalistyczny a myślenie zawodowe*, (w:) „Przegląd Rucystyczny” 21 (3–4), 49–56.
- Lukszyn, J. (2001), *Systemowy słownik terminologii branżowej*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Języki specjalistyczne. Metajęzyk lingwistyki – systemowy słownik terminologii przedmiotowej*. Warszawa, 103–119.

- Łukaszyn, J. (2004), *Leksykon specjalistyczny – słownik terminologiczny – seria terminograficzna*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Języki Specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*. Warszawa, 55–64.
- Łukaszyn, J. (2010), *Słownik przedmiotowy jako tekst edukacyjny*, (w:) S. Grucza/ A. Marchwiński/ M. Płużyczka (red.), *Translatoryka: koncepcje – modele – analizy*. Warszawa, 92–98.
- Łukaszyn, J./ W. Zmarzer (2001/ 2006), *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa.
- Łukasik, M. (2005), *Teksty terminonośne – filtry terminograficzne – stopień dokładności tezaurusu*, (w:) J. Lewandowski/ M. Kornacka (red.), *Języki Specjalistyczne 5. Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach*. Warszawa, 155–164.
- Łukasik, M. (2007), *Angielsko-polskie i polsko-angielskie słowniki specjalistyczne (1990–2006). Analiza terminograficzna*. Warszawa.
- Łukasik, M. (2009), *Idealny – optymalny – maksymalny słownik terminologiczny*, (w:) M. Łukasik (red.), *Publikacja jubileuszowa 1. Na drodze wiedzy specjalistycznej*. Warszawa, 64–78.
- Łukasik, M. (2010), *Teksty specjalistyczne a konstruowanie terminograficzne*. [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.
- Łukasik, M. (2012), *Terminological dictionary as a comprehensive cognitive and linguistic tool*, (w:) „Language in Different Contexts” 5 (1), 98–108.
- Łukasik, M. (2013), *Słowniarstwo specjalistyczne w Polsce po 1945 roku (wybrane aspekty analizy terminograficznej słowników terminologicznych angielsko-polskich i polsko-angielskich)*, (w:) K. Fordoński/ Ł. Karpiński (red.), *W dialogu języków i kultur III*. Warszawa, 111–124.
- Łukasik, M. (2014a), *Spójność w słowniku terminologicznym*, (w:) M. Kornacka (red.), *Spójność tekstu specjalistycznego. Studi@ Naukowe 23*. Warszawa, 69–80.
- Łukasik, M. (2014b), *Zasady i narzędzia porządkowania terminograficznego*, (w:) T. Michta (red.), *Narzędzia pracy lingwistycznej*. Warszawa, 140–170.
- Łukasik, M. (2014c), *Najnowsze słowniki specjalistyczne z terminologią angielską i polską. Przegląd bibliograficzny w ramach analizy terminograficznej za lata 2007–2013*, (w:) M. Łukasik/ B. Mikołajewska (red.), *Języki specjalistyczne wczoraj, dziś i jutro. Studi@ Naukowe 17*. Warszawa, 261–277.
- Łukasik, M. (2015a), *Struktura dwu- i wielojęzycznych słowników terminologicznych wydanych w Polsce po 1945 roku (na przykładzie słowników z angielskim i polskim)*, (w:) „Prace filologiczne” 68 (w druku).
- Łukasik, M. (2015b), *Quality of multilingual specialised lexicography in Poland*, (w:) “Cognitive studies/ Études Cognitives” 15, 3–19. (DOI: 10.11649/cs.2015.007).
- Łukasik, M. (2015c), *Na krawędzi Wszechświata. Analiza terminograficzna słowników z terminologią astronomiczną*, (w:) K. Fordoński/ Ł. Karpiński (red.), *W dialogu języków i kultur IV*. Warszawa, 29–45.
- Łukasik, M. (2015d), *Compiling a Corpus for Terminographic Purposes*, (w:) „Komunikacja Specjalistyczna” 7, 71–83.

- Łukasik, M./ M. Zych (2014), *Detailed Terminographic Analysis of "Glossary of Terminology Used in the Standardization of Geographical Names*. New York, No. 38/10. (URL http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/28th-gegn-docs/WP/WP38_Detailed_Terminographic_Analysis_of_Glossary_of_Terminology_Used_in_the_Standardization_of_Geographical_Names.pdf). [Pobrano 20.04.2014].
- Mela, W. (2009), *Wybrane zagadnienia konstruowania wielojęzycznego tezaurusa z dziedziny ubezpieczeń*, (w:) M. Łukasik (red.), Publikacja jubileuszowa 1. Na drodze wiedzy specjalistycznej. Warszawa, 86–98.
- Mela-Cullen, W. (2015), *Łączliwość terminologiczna w słowniku polskiego i rosyjskiego prawa farmaceutycznego*. [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.
- Mela, W./ T. Michta (2009), *Bibliografia prac magisterskich Katedry Języków Specjalistycznych (2004–2008)*, (w:) M. Łukasik (red.), Publikacja jubileuszowa 1. Na drodze wiedzy specjalistycznej, 125–249.
- Michałowski, P. (2004), *W poszukiwaniu idealnego modelu słownika terminologii branżowej*, (w:) J. Lewandowski (red.), Języki specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka. Warszawa, 193–201.
- Michałowski, P. (2010), *Struktura wiedzy zawodowej w ujęciu terminograficznym*. [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.
- Michałowski, P. (2011), *Rodzaj wiedzy a słownik terminologiczny*, (w:) „Komunikacja Specjalistyczna” 4, 148–167.
- Michta, T. (2009) *O słowniku systemowym na materiale terminologii chemicznej*, (w:) M. Łukasik (red.), Publikacja jubileuszowa 1. Na drodze wiedzy specjalistycznej. Warszawa, 99–111.
- Michta, T. (2014), *Słownik jako model wiedzy*, (w:) T. Michta (red.), Narzędzia pracy lingwistycznej. Warszawa, 171–198.
- Michta, T. (2015), *Struktura konceptualna wiedzy w słowniku terminologii przedmiotowej*. [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.
- Miodunka, W. (1989), *Podstawy leksykologii i leksykografii*. Warszawa.
- Nagórka, P.P. (2008), *Metodyka budowy tezaurusa terminologii branżowej*, (w:) Ł. Karpiński (red.), Języki specjalistyczne 8. Kulturowy i leksykograficzny obraz języków specjalistycznych. Warszawa, 194–205.
- Nagórka, P.P. (2009), *Miejsce tezaurusa na mapie poznania naukowego*, (w:) A. Waszczuk-Zin (red.), Publikacja jubileuszowa 2. W kręgu problematyki technolektalnej. Warszawa, 192–225.
- Nagórka, P.P. (2011), *Tezaurus terminologii branżowej jako tekst edukacyjny*. [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.
- Nasiadka, M. (2011), *Jak nie należy tworzyć dzieła leksykograficznego (słownika terminologicznego)*, (w:) „Komunikacja Specjalistyczna” 4, 53–61.
- Nowicki, W. (1986), *Podstawy terminologii*. Wrocław.
- Pieńkos, J. (2003), *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Kraków.

- Piłatowicz, J. (2005), *Ruch stowarzyszeniowy inżynierów i techników polskich do 1939 r.*, (w:) Słownik polskich stowarzyszeń technicznych i naukowo-technicznych do 1939 r., tom 2. Warszawa.
- Piotrowski, T. (1994), *Problems in bilingual lexicography*. Wrocław.
- Piotrowski, T. (2001a), *Zrozumieć leksykografię*. Warszawa.
- Piotrowski, T. (2001b), *Słowniki angielsko-polskie i polsko-angielskie w dobie najnowszej. Próba analizy bibliograficznej*, (w:) W. Gruszczyński (red.), Nie bez znaczenia: prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Saloniemu z okazji jubileuszu 15000 dni pracy naukowej. Białystok, 203–210.
- Piotrowski, T. (2016), *Zmiany w najnowszej leksykografii polskiej*, (w:) M. Zaśko-Zielińska/ M. Misiak/ J. Kamieniecki/ T. Piekot (red.), *Lingua et gaudium*. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Janowi Miodkowi. Wrocław, 431–438.
- Quirk, R. (1986), *Opening remarks*, (w:) R. Ilson (red.), *Lexicography. An emerging international profession*. Manchester, 1–6.
- Rzepakowska, A. (2011), *Tezaurus jako narzędzie pracy profesjonalisty*, (w:) J. Lizak (red.), *Filologiczne konteksty współczesności. Język a dydaktyka*. Rzeszów, 133–140.
- Rzepakowska, A. (2014), *Analysis of professional dictionaries prepared as part of doctoral dissertations at Faculty of Applied Linguistics, University of Warsaw*, (w:) „Komunikacja Specjalistyczna” 7, 31–50.
- Rzepakowska, A. (2015), *Interdyscyplinarny słownik specjalistyczny jako przedmiot konstruowania terminologicznego (na materiale tekstów specjalistycznych z zakresu prawa podatkowego)*. [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.
- Saloni, Z. (1988), *Słowo wstępne*, (w:) Z. Saloni (red.), *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, tom 1. Wrocław – Warszawa – etc., 7–18.
- Saloni, Z. (1988), *Uwagi o organizacji prac nad Wielkim słownikiem współczesnego języka polskiego i ich obsłudze komputerowej*, (w:) Z. Saloni (red.), *Studia z polskiej leksykografii współczesnej 2*. Białystok, 335–379.
- Stadtmüller, K. (1892), *Materiały do słownika technicznego. Cz. 1: Słownik niemiecko-polski*. Kraków.
- Stępnikowska, A. (1998), *Stand, Probleme und Perspektiven der zweisprachigen juristischen Fachlexikographie*. Frankfurt/ Main.
- Stoberski, Z. (1991), *Życ i przetrwać*. Warszawa.
- Szadyko, S. (2008), *Słowniki skrótów i skrótowców rosyjskich*, (w:) Ł. Karpiński (red.), *Języki Specjalistyczne 8. Kulturowy i leksykograficzny obraz języków specjalistycznych*. Warszawa, 160–167.
- Szadyko, S./ P. Michałowski (2011), *W kwestii idealnego słownika skrótów i skrótowców*, (w:) „Komunikacja Specjalistyczna” 4, 35–52.
- Szczurek, K. (2011), *Projekt słownika terminologii funkcjonowania Unii Europejskiej – założenia i przykłady*, (w:) „Komunikacja Specjalistyczna” 4, 118–127.
- Szemińska, W. (2009), *Terminologiczny słownik przekładowy: w poszukiwaniu narzędzia doskonałego* (w:) M. Łukasik (red.), *Publikacja jubileuszowa 1. Na drodze wiedzy specjalistycznej*. Warszawa, 112–122.

- Szemińska, W. (2011), *Translating Law into a Dictionary: A Terminographic Model*, (w:) "Research in Language" 9(1), 177–186.
- Szemińska, W. (2014), *Translating Law into Dictionaries, Or Why One Dictionary Is Not Enough*, (w:) G. Budin/ V. Lušický (red.), *Languages for Special Purposes in a Multilingual, Transcultural World. Proceedings of the 19th European Symposium on Languages for Special Purposes*, 8–10 July 2013, Vienna, Austria. Vienna, 118–125.
- Szuper-Jakubiuk, D. (2010), *Bibliografia słowników przekładowych handlowych i okołohandlowych: (język polski, rosyjski, ukraiński) za lata 1990–2010 w układzie chronologicznym*, (w:) „Linguodidactica” 14, 243–250.
- Tarp, S. (2012), *Specialised lexicography. 20 years in slow motion*, (w:) „Iberica” 24, 117–128.
- Tomasik-Beck, J. (1977), *Zasady budowy tezaurusów wielojęzycznych*. Warszawa.
- UNESCO (1951/ 1952/ 1953/ 1951/ 1965/ 1969), *Bibliography of interlingual scientific and technical dictionaries*. Paris.
- Urbanek, D. (1994), *Słownik przekładowy w świetle teorii leksykograficznej*, (w:) „Przegląd Rusycystyczny” 3–4 (67–68), 235–243.
- Voellnagel, A. (1998), *Jak nie tłumaczyć tekstów technicznych*. Warszawa.
- Walter, N.F. (1844), *Wykład nomenklatury chemicznej polskiej i porównanie jej z nomenklaturami: łacińską, francuską, angielską i niemiecką*. Kraków.
- Waniakowa, J. (2003), *Polska naukowa terminologia astronomiczna*. Kraków.
- Wasilewski, O. (2011), *Tezaurus terminów kulturologicznych w ujęciu holistycznym*. [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.
- Waszczuk, A. (2003), *Słownik terminologiczny jako narzędzie pracy dydaktycznej*, (w:) P. Mamet (red.), *Języki specjalistyczne. Zagadnienia dydaktyki i przekładu*. Katowice, 141–145.
- Waszczuk, A. (2004), *Słownik w słowniku*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Języki specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*. Warszawa, 213–220.
- Wawrzyńczyk, J. (2001), *Moda na sukces (leksykograficzny)*, (w:) „Semiosis lexicographica” VII, 31–33.
- Wojan, K. (2013), *Język angielski w polskiej leksykografii: słowniki przekładowe, lingwistyczne i encyklopedyczne, wydane w latach 1782–2012*. Gdańsk.
- Wojan, K. (2013), *Język rosyjski w polskiej leksykografii przekładowej: bibliografia słowników za lata 1795–2005*. Gdańsk.
- Wojan, K. (2014), *Język angielski w polskiej leksykografii. Słowniki terminologiczne wydane w latach 1782–2012*. Gdańsk.
- Woźnicka, A.M. (2008), *Ways of Representing Specialist Knowledge in a Terminological Dictionary (on the Basis of Polish and English Medical Terminology)*. [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Warszawa.
- Zdzitowiecki, J. (1852), *Projekt nomenklatury chemicznej*. Warszawa.
- Zmarzer, W. (2001), *Typologia słowników terminologicznych*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Języki specjalistyczne. Metajęzyk lingwistyki – systemowy słownik terminologii przedmiotowej*. Warszawa, 65–72.

- Zmarzer, W. (2004), *W kwestii typologii słowników terminologicznych*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Języki Specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*. Warszawa, 65–72.
- Żerański, T. (1904), *Materiały do słownictwa elektrotechnicznego*. Warszawa.
- Żmigrodzki, P. (2005), *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*. Katowice.
- Żmigrodzki, P. (2008), *Słowo – słownik – rzeczywistość*. Kraków.

Wiedze specjalistyczne – terminy – ontologie terminologiczne

Anna Bajerowska
(*Uniwersytet Warszawski*)

Streszczenie

Niniejszy artykuł stanowi próbę podjęcia zagadnienia relacji łączących ontologie terminologiczne z odpowiadającymi im terminami oraz partiami wiedz specjalistycznych w świetle teorii antropocentrycznej oraz korelatywnych modeli wiedzy. Konsekwencję ustalenia statusu ontologicznego oraz przeprowadzenia dyferencjacji pojęciowej w obrębie zakresów rzeczywistości określanych wyrażeniem „wiedza specjalistyczna” na gruncie lingwistyki stanowi m.in. ujmowanie terminów jako specyficznych, istotnych lecz nie wyłącznych wyznaczników specjalistyczności tekstów. W wyniku ustalenia proceduralnego, w wymiarze temporalnym dyspersyjnego charakteru wiedzy ludzkiej, na gruncie neurobiologii nastąpiło odejście od poglądów lokacjonistycznych (sekwencyjno-linearnych modeli wiedzy) na rzecz osadzonych w perspektywie funkcjonalnej modeli korelatywnych. Zarówno w perspektywie funkcjonalnej, jak i antropocentrycznej ontologie terminologiczne należy zatem ujmować jako pewien szczególny, sformalizowany rodzaj systemowych eksponentów określonych partii wiedz specjalistycznych.

Abstract

Specialist Knowledge, Terms and terminological Ontologies

In information science ontologies are defined as content theories about the entities, properties of entities and relations between entities in a specified domain of discourse. This article provides a conceptual introduction to applied ontologies and their role in describing knowledge in the light of the anthropocentric theory of human languages created by F. Grucza. The Author discusses what kind of knowledge ontologies primarily represent and deliberates on relations between knowledge, terms and ontologies.

Wprowadzenie

Ontologie terminologiczne stanowią wysoce sformalizowane modele określonych partii wiedzy. Szczególnego znaczenia wydaje się nabierać cyfrowe modelowanie wiedzy specjalistycznej – zarówno w perspektywie pragmatycznej, jak i czysto poznawczej. Ze względu na tę ostatnią (która przecież nie usuwa w cień płaszczyzny pragmatycznej, a wręcz rzuca na nią pewne światło) należy poddać analizie relacje łączące ontologie terminologiczne i odpowiadające im partie wiedzy. Prześledzenie charakteru wspomnianych relacji z uwzględnieniem statusu ontologicznego obiektów stanowiących ich źródła wymaga zatem spojrzenia na zagadnienie wiedzy (specjalistycznej), terminów oraz samych ontologii z perspektywy funkcjonalnej (korelatywnych modeli wiedzy) i antropocentrycznej.

1. Wiedza ludzka – jej status ontologiczny i dyferencjacja pojęciowa

W świetle antropocentrycznej teorii języków ludzkich (zob. F. Grucza 1997) status ontologiczny rzeczywistości werbalnie wyróżnianej za pomocą wyrażenia „wiedza” stanowi podstawę wszelkich dociekań (również tych o podłożu empirycznym) mających na celu zgłębienie jej fenomenu. Jak stwierdza F. Grucza, „(...) ontologiczny status wszystkich rodzajów wiedzy jest taki sam.” (F. Grucza 1997: 12, por. M.A. Krąpiec 1995), a więc wiedza istnieje wyłącznie w mózgach konkretnych ludzi jako ich specyficzna immanentna właściwość. Brak prototypu wiedzy o charakterze zewnętrznym, czyli autonomicznym względem mózgow ludzkich wyklucza możliwość zaistnienia jej reprezentacji wewnętrznych. Wtłaczanie problematyki wiedzy w kategorie reprezentacji enigmatycznego bytu istniejącego rzekomo autonomicznie względem ludzi wyklucza zatem adekwatną rekonstrukcję tego obszaru mentalnej rzeczywistości ludzkiej, a zarazem znacząco ogranicza możliwość trafnej eksplikacji jego istotnych własności.

W konsekwencji głębokich zmian, jakie zaszły w związku z wynikami badań empirycznych, zarówno na gruncie lingwistyki, jak i neurobiologii powstawać zaczęły modele uwzględniające dynamikę zagadnienia wiedzy i informacji. Zanegowano wizję zakładającą ich podmiotowość jako bytów autonomicznych. Podważono także zasadność teorii lokacjonistycznych, wedle których stany mózgu określane mianem wiedzy miałyby być zdeterminowane przestrzennie (zob. A.R. Damasio 1997, E. Linz 2002, M. Schwarz 1992).

Miejsce koncepcji zdeterminowanych strukturalnie, przeczących ontologicznemu statusowi wiedzy ludzkiej (a raczej wiedz ludzkich), zajęły modele osadzone w perspektywie funkcjonalnej:

Entscheidend für die neueren Modelle ist dabei insbesondere die Idee, dass es sich bei den neuronalen Verbänden, die als grundlegende funktionelle Einheiten betrachtet werden, nicht um *fest-verdrahtete* Schaltkreise, sondern um hoch dynamische, wechselwirkende Neuronensembles handelt, deren Verbindung über die Kohärenz der Aktivität definiert ist (E. Linz 2002: 161).

Podejście funkcjonalne odsłania więc dynamizm wiedzy ludzkiej jako rzeczywistości, którą rekonstruować należy nie pod kątem możliwości wyodrębnienia sztywnych struktur, lecz przez pryzmat jej spójnej dynamiki, wyrażającej się poprzez synchronizację efektów aktywności neuronalnej w czasie. Efekt przyjęcia perspektywy funkcjonalnej w neurobiologii stanowią modele korelatywne (zob. E. Linz 2002: 162). Są one konstruowane w oparciu o ideę korelacji czasowej procesów neuronalnych. Domena lokalizacji wiedzy ustępuje miejsca idei syntezy informacji zdeterminowanej przez przebieg pewnych procesów na poziomie neuronalnym w określonym czasie. Syntezę informacji można zatem postrzegać jako wynik aktywności określonych neuronów reagujących na dane bodźce w „wyspecjalizowany” sposób w określonym przedziale czasu – jednak bez zachowania jedności przestrzennej reakcji (*ibid.*) Aktywizacja neuronów nie przebiega w sposób sekwencyjny ani równomierny przestrzennie, lecz w postaci tzw. oscylacji (zob. E. Linz 2002: 163). Oscylacje przy-

mują postać periodycznej, czasowo spójnej, lecz rozproszonej przestrzennie aktywizacji określonych neuronów. Dzięki synchronizacji temporalnej aktywności neuronów (również tych od siebie oddalonych) możliwa staje się ich integracja funkcjonalna bez konieczności osiągnięcia integracji przestrzennej poprzez angażowanie kolejnych arealów neuronów. Synchronizacja efektów aktywności neuronalnej przy braku ograniczenia przestrzennego umożliwia aktywizację określonych neuronów w rozmaitych konstelacjach, co gwarantuje ład w wymiarze funkcjonalnym, pozwalając na wygenerowanie określonego wzorca aktywności zaangażowanych neuronów. Koncepcja czasowej synchronizacji efektów aktywności neuronalnej odsłania zatem nieadekwatność sekwencyjno-linearnych modeli przetwarzania informacji w opozycji do dynamicznej i wysoce elastycznej pod względem funkcjonalnym rzeczywistości ludzkich aktów mentalnych.

W nurt modeli korelatywnych (zakładających korelację czasową aktywności neuronów oraz ich rozproszenie przestrzenne) wpisuje się dynamiczny model wiedzy, opracowany przez A.R. Damasio (1989, 1997). U podstaw modelu leży założenie o konstruktywnym charakterze procesów postrzegania, przetwarzania, generowania i odtwarzania informacji. A.R. Damasio rozważa akty poznawcze w perspektywie aktywizacji wzorców aktywności neuronów w reakcji na konkretne bodźce, wykluczając zarazem możliwość gromadzenia w umyśle tzw. „wewnętrznych obrazów” postrzeganego odcinka rzeczywistości (niem. *innere Abbilder*; zob. E. Linz 2002: 170).

W świetle wniosków wysnutych przez A.R. Damasio (1989, 1997), F. Gruczę (1997), S. Gruczę (2004, 2008), E. Linz (2002) należy zauważyć, iż reakcja określonego neuronu bądź grupy neuronów na bodziec zidentyfikowany jako „taki sam” względem odebranego wcześniej będzie za każdym razem odmienna od reakcji pierwotnej. Dzieje się tak choćby ze względu na zmiany wewnętrznych i zewnętrznych okoliczności przebiegu reakcji oraz na niepowtarzalność procesów zachodzących w obrębie danej rzeczywistości mentalnej. Każdorazowa reakcja neuronów konkretnego człowieka na informację o odebraniu określonego bodźca, a tym samym (re)konstrukcja danej partii wiedzy, będzie w pewnej mierze odmienna od poprzedniej (zob. A.R. Damasio 1989, E. Linz 2002: 207).

Na podstawie przedstawionych rozważań można stwierdzić, iż wiedza ludzka stanowi efekt ściśle ukierunkowanej syntezy wzorców aktywności określonych neuronów, będącej reakcją na dany bodziec. Generowanie, przetwarzanie oraz porządkowanie wiedzy jest prawdopodobnie związane z modyfikacją stopnia lub rodzaju aktywności neuronalnej bądź ze zróżnicowaniem stopnia intensywności lub rodzajów syntezy jej wzorców (zob. Linz 2002: 185).

2. Wiedze specjalistyczne

W ślad za S. Gruczą (2008) elementem inicjalnym rozważań dotyczących wiedzy specjalistycznej należy uczynić rozstrzygnięcie problemów ogniskujących się wokół sposobu istnienia fragmentu rzeczywistości określanego mianem „wiedza specjalistyczna”. W pierwszej kolejności wyrażenie to oznacza wiedzę specjalistyczną istniejącą w mózgu konkretnego specjalisty. Rzeczywistą wiedzę specjalistyczną, stanowiącą immanentną właściwość mózgu danego specjalisty, S. Grucza (2008) wyróżnia

nominalnie poprzez wyrażenie „idiowiedza specjalistyczna”. Autor *Lingwistyki języków specjalistycznych* podkreśla zarazem, że wyrażenie „wiedza specjalistyczna” może odnosić się także do konstruktów intelektualnych, czyli (odpowiednio) „poliwiedzy specjalistycznej”, nie posiadającego statusu bytu rzeczywistego (samoistnego). Poliwiedzę zdefiniować można w kategoriach sumy i/lub przekroju logicznego poszczególnych idiowiedz specjalistycznych zinternalizowanych przez wziętych pod uwagę specjalistów. Element rzeczywistości stanowią wyłącznie poliwiedze specjalistyczne ujmowane jako przekroje logiczne wszystkich idiowiedz specjalistycznych określonego zbioru specjalistów, ponieważ stanowią one pewien zakres każdej wziętej pod uwagę (rzeczywistej) idiowiedzy specjalistycznej. Sumy logiczne idiowiedz specjalistycznych branych pod uwagę specjalistów stanowią natomiast konstrukty intelektualne, w związku z czym nie sposób zaliczyć ich do zbioru bytów rzeczywistych (zob. S. Grucza 2008: 164).

Zaadaptowanie przez S. Gruczę tez teorii antropocentrycznej na grunt lingwistyki języków specjalistycznych zaowocowało wnioskiem, że każdy człowiek sam wytwarza (rekonstruuje) własną wiedzę specjalistyczną pod wpływem pewnych bodźców (np. tekstów specjalistycznych zeksternalizowanych przez innych mówców-słuchaczy-specjalistów). Autor stwierdza także, iż każdy człowiek jest predestynowany do generowania wiedzy na poziomie genetycznym:

Uważam, że tak jak rekonstrukcja (uczenie się) języka możliwa jest w oparciu o specyficzny rodzaj biologiczno-genetycznych właściwości, określanych jako *właściwości lingwogeneratywne*, tak wytwarzanie wiedzy specjalistycznej, jak i wiedzy w ogóle możliwe jest także w oparciu o specyficzny rodzaj biologiczno-genetycznych właściwości, które przez analogię nazwę tu *właściwościami wiedzogeneratywnymi* (S. Grucza 2008: 165).

Zagadnienie funkcjonalnej odrębności wiedzy specjalistycznej danego specjalisty względem jego wiedzy ogólnej ma charakter fundamentalny. Z dotychczasowych badań wynika bowiem, że dyferencjacja ta nie ma prostego przełożenia na sposób zorganizowania płaszczyzny neurobiologicznej (zob. S. Grucza 2008).

Dostrzeżenie funkcjonalnej autonomii wiedzy specjalistycznej ma niebagatelne znaczenie również w wymiarze badawczym. Jedną z niewielu istniejących hipotez powstałych w oparciu o rezultaty badań empirycznych (zbieżnych z antropocentrycznym spojrzeniem na zagadnienie wiedzy specjalistycznej), dotyczących wzajemnej autonomii idiowiedz specjalistycznych i idiowiedz ogólnych (zinternalizowanych w mózgu jednego człowieka) na poziomie neurobiologicznym, sformułował A. Damasio. Zdaniem neurologa generowanie wiedzy specjalistycznej nie jest procesem neurobiologicznie odrębnym względem wytwarzania wiedzy innego rodzaju. W wymiarze biologicznym procesy te stanowią bowiem pewien integralny element w ramach ogółu aktywności intelektualnej danego człowieka (zob. Linz 2002: 208). Jakość wiedzy specjalistycznej konkretnego specjalisty wywiera zatem niekwestionowany wpływ na jakość i zakres jego wiedzy ogólnej i odwrotnie.

Wiedza stanowi (prawdopodobnie) nieskończenie elastyczny pod względem możliwości jego modyfikowania potencjał w obrębie mózgow ludzkich. Właściwy każdemu człowiekowi potencjał wiedzy ma według F. Gruczy (1997) charakter wrodzony, przy czym konkretne potencjały poszczególnych ludzi wykazują względem

siebie różnice jakościowe. Również z perspektywy możliwości ich modyfikowania, kształtowania (czyli procesów rozumowania, generowania nowej wiedzy i korygowania starej) dostrzegalne są istotne różnice pomiędzy potencjałami poszczególnych ludzi. Mimo to słusznym jest założenie mówiące, że każdy człowiek jest w stanie (zgodnie z indywidualnymi możliwościami i ograniczeniami) rozwijać swój potencjał wiedzy.

Uwarunkowania ontologiczne wiedzy specjalistycznej całkowicie wykluczają możliwość jej przekazywania oraz sporządzania jej opisów *sensu stricto*. Możliwa jest jedynie jej rekonstrukcja na podstawie obserwacji wytworów specjalistów w postaci np. tekstów specjalistycznych. Te z kolei należy postrzegać jako makroznaki wiedzy specjalistycznych konkretnych specjalistów (zob. J. Lukszyn 2002).

W świetle teorii antropocentrycznej szczególnie jasnym staje się fakt, iż status ontologiczny wiedzy (także specjalistycznej) nie pozwala na zawarcie jej w jakimkolwiek tekście. Żadne wypowiedzi nie zawierają w sobie żadnej wiedzy, są natomiast jej zmaterIALIZEDOWANĄ (pisemnie, graficznie, taktylnie) reprezentacją, czy też jej eksponentami, „(...) gdyż ich płaszczyzna wyrażeniowa jest zastępnikiem płaszczyzny denotatywnej, tj. wiedzy specjalistycznej.” (S. Grucza 2008: 166). Ten sam autor wskazuje również na wysoce hipotetyczny charakter wszelkich stwierdzeń dotyczących istnienia systemów wiedzy, potencjalnego ustrukturyzowania czy też systematycznego podziału rzeczywistych idiomów w mózgach konkretnych specjalistów. Przyczyny wspomnianego stanu rzeczy autor przedstawianych tu rozważań upatruje w braku bezpośredniego dostępu do wiedzy ludzkiej, który zdecydowanie zawęży empiryczną perspektywę oglądu omawianego fragmentu rzeczywistości (zob. S. Grucza 2009: 18).

W świetle teorii antropocentrycznej należy stwierdzić, że wyodrębnienie idiomów wiedzy specjalistycznej w mózgu konkretnego specjalisty – a zarazem dokonanie rozróżnienia pomiędzy całą idiomową danego specjalisty a jego idiomową specjalistyczną – jest podziałem przeprowadzonym wyłącznie na płaszczyźnie pojęciowej w sposób arbitralny, gdyż idiomowa specjalistyczna nie jest czymś wyraźnie wyodrębnionym w mózgu konkretnego specjalisty (podobnie jak jego idiolekt specjalistyczny).

Na gruncie teorii antropocentrycznej dostęp do konkretnej wiedzy ma jedynie człowiek będący w jej posiadaniu. Analogicznej odpowiedzi udziela S. Grucza (2008) w sprawie wytwarzania, przetwarzania wiedzy oraz zarządzania nią. Pośredni dostęp do czyjejś wiedzy umożliwiają jedynie jej eksponenty, czyli teksty stworzone przez danego specjalistę, dotyczące tej wiedzy. Natomiast zarządzać czyjąś wiedzą można jedynie tworząc przystosowane do tego celu, a więc sformułowane według określonych zasad teksty. Kolejny warunek zarządzania czyjąś wiedzą stanowi recepcja danych tekstów przez konkretnego odbiorcę oraz (możliwie najbardziej zbieżna z intencjami autora) rekonstrukcja ich znaczeń umożliwiająca określoną modyfikację stanu konkretnego obszaru wiedzy odbiorcy (zob. S. Grucza 2008: 117 i n.).

Teoria antropocentryczna wytycza także szczególną perspektywę postrzegania tekstów jako eksponentów wiedzy, wykluczając zarazem możliwość traktowania ich jak obiektów wiedzę zawierających. Ze względu na swój status ontologiczny wiedza nie może istnieć nigdzie indziej, jak tylko w mózgach konkretnych ludzi, nie może

więc być przekazywana *sensu stricto* (zob. F. Gucza 1997: 12), a jedynie „reprezentowana” za pośrednictwem swych zastępników znakowych w postaci konkretnie zrealizowanych tekstów.

Teksty zrealizowane materialnie, autonomiczne względem mózgow swych autorów, z natury rzeczy nie mogą pełnić roli depozytów wiedzy. Zarówno ich warstwę substancjalną, jak i denotatywną należy postrzegać jako szczególną manifestację procesów poznawczych. Według S. Guczy (2008: 165, por. G. Antos 1997, 2007, J. Lukszyn 2008, V.H. Yngve 1991) teksty specjalistyczne pozwalają określić zakres oraz stan wiedzy specjalistycznej ich autorów. Z przesłanek ontologicznych wynika jednak, iż nie mogą one być traktowane jako „platforma” przekazu jakiegokolwiek wiedzy. Teksty specjalistyczne stanowią eksponenty niepostrzegalnej zmysłowo wiedzy specjalistycznej, gdyż „ich płaszczyzna wyrażeniowa jest zastępnikiem płaszczyzny denotatywnej (...)” (S. Gucza 2008: 166, por. G. Antos 1997, 2007). Przytoczone stwierdzenie pozostaje w zgodzie z wypowiedzią G. Antosa, wedle której postać wyrażeniowa tekstów stanowi substancjalnie identyfikowalny efekt konstytuowania się i porządkowania wiedzy: „Texte sind – wie bereits betont: *entdeckte* – Nebenprodukte der Konstitution und Organisation von komplexem Wissen” (G. Antos 1997: 49). Ten sam autor stwierdza, że tekstów (specjalistycznych) i odnośnych zakresów wiedzy (specjalistycznej) nie cechuje wzajemny izomorfizm.

3. Terminy

Terminy nie stanowią wyłącznych konstytutywnych determinantów tekstów specjalistycznych, nie są też jedynymi obiektami służącymi „wyrażaniu” wiedzy specjalistycznej (zob. S. Gucza 2008: 177, por. M. Górnicz 2003, E. Oeser 1997, A. Waszczuk 2003). Konsekwencją oparcia przez S. Guczę (2008) rozważań naukowych dotyczących terminologii na przesłankach natury ontologicznej stanowi wprowadzenie wyraźnego rozróżnienia pomiędzy *terminami* ujmowanymi jako współczynniki sfery denotatywnej, zinternalizowane w obrębie idiolektów specjalistycznych konkretnych specjalistów, oraz „terminami” rozumianymi jako materialnie zrealizowane wyrażenia, stanowiące komponenty wyrażeniowych postaci tekstów wytwarzanych przez specjalistów w aktach komunikacji specjalistycznej. Z perspektywy antropocentrycznej obiekty określane wyrażeniem „terminy” (a zatem współczynniki idiolektów specjalistycznych konkretnych specjalistów, przez S. Guczę wyróżniane graficznie jako *terminy*) należy klasyfikować przede wszystkim wedle tego, czy są one rozumiane jako jednostki leksykalne (współczynniki) zinternalizowane w obrębie idiolektów specjalistycznych danych specjalistów, czy jako integralne elementy wypowiedzi językowych materialnie zrealizowanych w konkretnych (mownych, pisemnych itd.) aktach komunikacji specjalistycznej. Następnie wyodrębnione grupy należy odróżnić od „terminów” stanowiących elementy zewnętrznych leksykonów specjalistycznych (zbiorów leksykalnych reprezentujących sumy lub przekroje logiczne *terminów*, które są elementami leksykalnymi konkretnych idiolektów specjalistycznych lub konkretnych tekstów specjalistycznych; zob. S. Gucza 2008: 177 i n.).

Zarówno S. Grucza (2008), jak i J. Lukszyn i W. Zmarzer (2006) uznają terminy za najważniejsze komponenty języków specjalistycznych, ponieważ pełnią one funkcję leksykalnych eksponentów istotnych „jednostek konceptualnych”. Nieuzasadnione jest zatem sprowadzanie funkcji terminów (przede wszystkim zaś terminów centralnych dla poszczególnych systemów terminologicznych) do roli „zwykłych środków budowy tekstów specjalistycznych” (S. Grucza 2008: 179). Roli jednostek stanowiących mentalną (*terminy*) oraz leksykalną („terminy”) emanację efektów poznania profesjonalnego i naukowego (przede wszystkim ze względu na funkcję generowania i porządkowania wiedzy specjalistycznej) nie należy zamykać w zbyt wąskich i nieadekwatnych kategoriach wyrażeniowej fasady tekstów specjalistycznych.

Wyżej zarysowany kontekst uwydatnia zagadnienie referencji terminów oraz ograniczoność stopnia wahań w obrębie przypisywanych im relacji referencyjnych. Jak stwierdza F. Grucza:

Każdy wyraz spełnia jakąś funkcję kognitywną już choćby przez to tylko, że coś wyróżnia i tym samym to coś od czegoś innego odróżnia, albo mówiąc dokładniej: każdy wyraz spełnia określoną funkcję kognitywną przez to, że umożliwia, a przynajmniej ułatwia coś od czegoś innego odróżnić i jednocześnie kategoryalnie zakwalifikować (F. Grucza 1991: 34).

Kognitywny wymiar funkcji znaku nabiera jednak w odniesieniu do terminów innego wydzwiku: obszar ich referencji determinują elementy światów działalności profesjonalnej, powstałe w wyniku kształtowania danego odcinka rzeczywistości według ściśle określonych reguł. Wysoce znamienny jest także charakter wahań w obrębie relacji referencyjnych przypisanych poszczególnym terminom. Relacje te są bowiem w znacznym stopniu uzależnione od procesów i/ lub aktów generowania wiedzy bądź też (re)transferencji istniejącej wiedzy o obiektach i zjawiskach charakterystycznych dla danej dziedziny. Można zatem założyć, że modyfikacje w obrębie relacji referencyjnych przyporządkowanych poszczególnym *terminom* następują zawsze w ścisłej korelacji z dokonywaniem zmian w zakresie stanu odnośnej wiedzy. Ich ugruntowanie kognitywne, czyli ich przyjęcie/ wygenerowanie przez uczestników danej wspólnoty profesjonalnej i/ lub naukowej, następuje zazwyczaj w ściśle określonym czasie, co stanowi czynnik istotny ze względu na jakość (ściśłość) aktów komunikacji specjalistycznej.

Specyfikę procesów poznawczych w obrębie rzeczywistości profesjonalnych odzwierciedlają jednak nie tylko *terminy*. Istotnym modulem mentalnym leżącym u podstaw kognicji i komunikacji profesjonalnej jest tezaurus, który L. Hoffmann określa mianem dynamicznego mechanizmu umożliwiającego przyporządkowywanie znaków językowych odpowiednim pojęciom specjalistycznym (L. Hoffmann 1993: 605). S. Grucza (2007: 124) zauważa, że spektrum wpływu przedstawionego mechanizmu obejmuje także płaszczyznę relacji logiczno–semantycznych charakteryzujących każdy system terminologiczny.

Proces formułowania tekstu (specjalistycznego) stanowi eksterioryzację odpowiedniego tezaury (zob. S. Grucza 2007: 124). L. Hoffmann stwierdza jednak, iż struktury informacyjnej tekstu nie należy utożsamiać ze strukturą tezaury, gdyż struktura tezaury bazuje na relacjach pojęciowych, podczas gdy struktura tekstu

zawsze podlega prawom linearności czasowej i przestrzennej (zob. S. Grucza 2007: 124, L. Hoffmann 1993: 610 i n.).

Na podstawie przedstawionych rozważań dotyczących natury wiedzy ludzkiej oraz terminów można założyć, że tezaurus (ujmowany jako mentalny komponent idiolektu specjalistycznego) stanowi mechanizm właściwy umysłowości uczestnika komunikacji specjalistycznej, wykształcony w wyniku realizacji określonego wzorca aktywności neuronalnej, odpowiadający specyficie relacji logiczno-semantycznych w obrębie odpowiedniego obszaru wiedzy specjalistycznej.

4. Ontologie terminologiczne

Specyficzne, wysoce sformalizowane modele wiedzy (specjalistycznej) konstruowane na potrzeby inżynierii języków naturalnych, inżynierii wiedzy oraz inżynierii systemów informatycznych stanowią ontologie. Odgrywają one zasadniczą rolę w procesie tworzenia i eksploatacji systemów ekspertowych i multiagencyjnych¹ oraz integracji informacji: „Ontologie są opisem fragmentu rzeczywistości, który służy realizacji zadań tworzenia i przetwarzania wiedzy” (W. Grzelak 2013: 165). Jedno z istotniejszych zastosowań ontologii stanowi jednak formalna denotacja zasobów informacyjnych, np. w ramach projektu Semantic Web. Wspomniany projekt ma na celu utworzenie odpowiednich standardów transkrypcji danych, umożliwiających nie tylko ich maszynowe przetworzenie, lecz także „zrozumienie” przez urządzenia dzięki zastosowaniu zindywidualizowanych metadanych służących do deskrypcji informacji „wizualizowanych” na danej stronie internetowej (zob. T. Cabré/ J. Feliu/ J. Vivaldi 2002: 37). Głównym zadaniem cyfrowych reprezentacji wiedzy, wynikającym z ich praktycznego zastosowania w AI (*Artificial Intelligence*) jest zatem modelowanie wybranych partii wiedzy (specjalistycznej) w celu wielokrotnego wykorzystywania stworzonych modeli w oparciu o zasadę „współdzielenia” konceptualizacji leżących u podstaw danej ontologii:

In a knowledge representation system, the term ‘ontology’ refers to all the concepts in a particular domain. Moreover, this term is frequently used to describe the concepts, the relationships and the restrictions taken into account in order to obtain the modelisation of a domain. In this case, an ontology can be seen as a formal representation of a particular specialized field containing its own terminology (T. Cabré/ J. Feliu/ J. Vivaldi 2002: 37).

Wymóg współdzielenia, wprowadzony i szczególnie zaakcentowany przez W. Borsta w roku 1997, zakłada konieczność osiągnięcia konsensusu w kwestii zawartości i struktury danej ontologii nie tylko w grupie jej twórców, lecz także w środowisku

¹ Systemy ekspertowe służą do rozwiązywania złożonych problemów wymagających wiedzy specjalistycznej. Jest to możliwe nie w oparciu o realizację prostych algorytmów, lecz dzięki analizowaniu baz wiedzy przy wykorzystaniu systemu wnioskującego umożliwiającego stawianie pytań i udzielanie adekwatnych odpowiedzi. Systemy ekspertowe wykorzystuje się w celu prognozowania pogody, diagnozowania chorób, analizowania notowań giełdowych, kalkulowania np. kosztów naprawy urządzeń etc. Systemy multiagencyjne są szeroko stosowane w organizacji ruchu turystycznego (aplikacje umożliwiające porównywanie cen biletów i dokonywanie rezerwacji), w międzynarodowej współpracy w walce z terroryzmem, w ubezpieczeniach (platformy ubezpieczeniowe do kompleksowej obsługi sprzedaży i monitorowania ubezpieczeń).

ekspertów w danej dziedzinie oraz pozostałych jej użytkowników (zob. W. Gliński 2011: 33, K. Goczyła 2011: 26): „Tworzenie ontologii jest ukierunkowane na osiągnięcie konsensusu w rozumieniu dziedziny wiedzy akceptowanego przez zainteresowanych użytkowników systemu wiedzy” (B. Filipczyk/ J. Gołuchowski 2006: 3). A zatem „dany model reprezentacji wiedzy może być uznany za ontologię tylko wtedy, gdy jest modelem wiedzy ogólnie akceptowalnym” (W. Gliński 2011: 39). Ponadto, jak zauważają P. Garbacz i R. Trypuz (2012: 76), wymóg współdzielenia w pewnym stopniu odpowiada warunkowi intersubiektywnej sprawdzalności poznania naukowego. Aplikacja idei współdzielenia wiedzy zaowocowała także powstaniem metod tzw. zestrzajania ontologii, czyli tworzenia powiązań między ich kategoriami, a więc ich wzajemnej harmonizacji bez konieczności modyfikacji ich struktur (np. ontologia AnchorPROMPT; zob. P. Garbacz/ R. Trypuz 2012: 104). Natomiast metody stapiania ontologii, zakładające konieczność ścisłego dostrojenia pojęć, służą budowaniu jednej z kilku ontologii stanowiących model określonej dziedziny (*ibid.*). Przyjęcie wspomnianych metod modyfikacji oraz rozszerzania repozytorium ontologii stosowanych nabiera szczególnego wyjątku w kontekście postulatu ich otwarcia na generatywny charakter wiedzy oraz założenia uniwersalności przy jednoczesnym zachowaniu konsekwencji strukturalnej (zob. T. Cabré/ J. Feliu/ J. Vivaldi 2002).

Mnogość i głębokie zróżnicowanie definicji ontologii, powstałych na gruncie nauk informatycznych, świadczy z jednej strony o złożoności ich natury, z drugiej zaś pozwala wnioskować o różnorodności perspektyw oglądu podejmowanego zagadnienia w środowisku informatycznym. W literaturze przedmiotu odnaleźć można wiele definicji rozmaicie akcentujących właściwości oraz celowość bytów określanych za pomocą wyrażenia „ontologia”. Za fundamentalną uznać jednak należy definicję sformułowaną przez T. Grubera: „An ontology is an explicit specification of a conceptualization” (T. Gruber 1993: 199). Warto wspomnieć, iż wymóg jawności specyfikacji, postulowany w definicji T. Grubera, jest wysoce zbieżny z warunkiem współdzielenia sformułowanym przez W. Borsta. Konceptualizacja odnosi się w tym przypadku do modelu bytu lub zjawiska, który identyfikuje jego istotne elementy (zob. B. Filipczyk/ J. Gołuchowski 2006, K. Goczyła 2011: 26, J. Gołuchowski 2005: 217, W. Grzelak 2013: 161). Na podstawie definicji T. Grubera P. Garbacz i R. Trypuz (2012: 70) wnioskuje, że konceptualizację należy ujmować jako „ekstensjonalną strukturę relacyjną złożoną z uniwersum dyskursu, czyli zbioru przedmiotów, oraz zbioru relacji ekstensjonalnych² pomiędzy nimi”. Poddając zaprezentowaną definicję ocenie krytycznej, autorzy zauważają, iż choć T. Gruber jasno określa specyfikację konceptualizacji jako charakterystykę funkcji, kategorii relacji i innych jednostek występujących w danej konceptualizacji, to nie porusza on zagadnienia wzajemnych odniesień niejako pozycjonujących specyfikację względem samej konceptualizacji.

Nie jest zatem jasne, czy dana specyfikacja stanowi element, swoiste rozszerzenie, czy też opis konceptualizacji. W mankamentie tym P. Garbacz i R. Trypuz upa-

² Aksjomat ekstensjonalności postuluje, że dwa zbiory są równe (identyczne) jedynie wówczas, gdy są złożone z tych samych elementów, zatem każdy ze zbiorów jest jednoznacznie określony przez przynależne doń elementy.

trują źródeł zamętu interpretacyjnego, skłaniającego niektórych przedstawicieli środowiska informatycznego do wyłączenia ontologii z zakresu reprezentacji wiedzy i postrzegania jej w kategoriach meta-poziomu, jako opisu reprezentacji wiedzy. Zdaniem Autorów jeden z najistotniejszych bodaj deficytów definicji T. Grubera stanowi niemożność jednoznacznej interpretacji zapisów ontologicznych odnoszących się do danego pojęcia wyrażonego w różnych językach narodowych, a zatem postrzeganego również w zróżnicowanych perspektywach poznawczych.

Rozwiązanie alternatywne w postaci definicji eliminującej problem niejednoznaczności interpretacyjnej przedstawił w 2004 roku A. Maedche. W myśl zaproponowanej koncepcji każda ontologia powinna obejmować zbiór definiujący jej strukturę oraz, odrębny względem tego pierwszego, zbiór definiujący leksykon. W skład drugiego ze zbiorów miałyby wchodzić „interpretacje” pojęć i relacji między nimi (zob. P. Garbacz/ R. Trypuz 2012). Tak rozumiana ontologia stanowi intensjonalną konceptualizację określonych obiektów bądź zjawisk danego odcinka rzeczywistości, osadzonych w różnych ujęciach poznawczych. Przedstawiona perspektywa otwiera możliwość jednoznacznej „interpretacji” pojęć przez dany program, pozbawionej ograniczeń narzucanych przez fakt ich formułowania w poszczególnych językach narodowych.

Przykład definicji sformułowanej przez A. Maedche dowodzi, iż ujęciem o kluczowym znaczeniu dla ontologii stosowanej okazała się ostatecznie (meta-)filozoficzna koncepcja Quine’a-McCarthy’ego, zakładająca strukturalne odseparowanie metod (algorytmów bądź procedur) rozwiązywania problemu od przetwarzanej przez system „wiedzy”, której dany problem dotyczy (zob. P. Garbacz/ R. Trypuz 2012: 69, 77). W świetle wyżej wspomnianej koncepcji prymarną rolę ontologii stanowi definiowanie *terminów* oraz rekonstruowanie relacji występujących pomiędzy poszczególnymi elementami instrumentarium leksykalnego konkretnej dziedziny, jak również reguł łączenia *terminów* w celu poszerzania granic danego obszaru leksykalnego. Należy podkreślić, że włączenie do ontologii komponentu definiującego rekonstrukcję zasad zespalania poszczególnych elementów leksykonów ma niebagatelne znaczenie w kontekście dynamiki przemian dokonujących się w dziedzinach rzeczywistości modelowanych przy pomocy technologii ontologicznych. Ontologie stosowane ujmowane są jako struktury przyjmujące postać deklaratywnych hierarchii (struktur w formie klasyfikacji bądź taksonomii) o najwyższym poziomie abstrakcji.

Warunek *sine qua non* sklasyfikowania danego informatycznego modelu określonej partii wiedzy (specjalistycznej) jako ontologii stanowi takie wyznaczenie granic zbioru branych pod uwagę informacji, aby na jego podstawie możliwe było określenie podstawowych zasad modelowania danej dziedziny wiedzy (zob. P. Garbacz/ R. Trypuz 2012: 70).

W obrębie poszczególnych ontologii modelujących pewne partie wiedzy wytworzonej w odniesieniu do określonych odcinków rzeczywistości (profesjonalnej) dziedzina definiowana jest przez hierarchię kategorii oraz relacji zachodzących pomiędzy nimi, jak również poprzez własności relacji, które wyznaczają ograniczenia algorytmom. Dzięki wprowadzeniu ścisłego podziału na komponent wiedzy „zawarty” w danej ontologii oraz algorytmy (procedury) jej przetwarzania, te ostatnie mogą znaleźć

zastosowanie w modelowaniu różnych dziedzin, a zatem zyskać charakter uniwersalny (zob. P. Garbacz/ R. Trypuz 2012: 70).

U podstaw konstruowania każdej ontologii leży fundamentalne w swym znaczeniu pytanie o jej domenę i zasięg. Zadanie zdefiniowania domeny sprowadza się do wytyczenia granic zbioru branych pod uwagę obiektów stanowiących przedmiot referencji pojęć danej ontologii. Zagadnieniem równie istotnym w wymiarze merytorycznym jest określenie celu tworzenia danej ontologii, który z kolei implikuje stopień jej uszczegółowienia. W perspektywie pragmatycznej nie może także zabraknąć pytania o jej potencjalnych odbiorców, zakresy ich wiedzy dotyczącej fragmentu rzeczywistości „reprezentowanego” przez daną ontologię, a także o to, kto będzie ją utrzymywał (zob. W. Grzelak 2013: 163).

Konstruowanie i utrzymywanie ontologii w sposób modułarny w znaczącym stopniu opiera się na możliwości importowania „terminów” z innych schematów z kontrolowaną terminologią. W oparciu o koncepcję T. Grubera (zob. W. Gliński 2011: 40) wyodrębnia się następujące komponenty budowy ontologii: klasy, relacje, funkcje, aksjomaty formalne oraz instancje³. Klasy stanowią reprezentacje pojęć abstrakcyjnych (intencje, idee, uczucia) bądź specyficznych (ławki, komputery, zwierzęta), w konkretnych ontologiach przybierają zazwyczaj postać taksonomii, połączonych poprzez tzw. mechanizm dziedziczenia⁴. Szczególnym ich rodzajem, implementowanym w ontologiach opartych na paradygmacie reprezentacji wiedzy wykorzystującym teorię ram⁵, są metaklasy. Warunkują one stratyfikację ontologii na płaszczyźnie klas, umożliwiając zarazem gradację znaczeń. Rodzaj połączeń identyfikowalnych pomiędzy pojęciami reprezentowanej domeny określają relacje, przy czym w przypadku ontologii są to zazwyczaj relacje binarne (dwuargumentowe)⁶, definiujące sposób pozostawania w związku, charakter zależności bądź własności elementów pary zbiorów. Są one także wykorzystywane do łączenia poszczególnych taksonomii. Reprezentacji wiedzy, która nie może być zdefiniowana przez żadne inne komponenty ontologii, oraz modelowaniu zdań zawsze prawdziwych służą aksjomaty formalne. Elementy te umożliwiają ponadto weryfikację spójności „przechowywanej” w bazie wiedzy oraz spójności samej ontologii, „(...) są też bardzo użyteczne w celu wyprowadzania nowej wiedzy. Przykładem formalnego aksjomatu w dziedzinie turystyki mogłoby być stwierdzenie, że *nie jest możliwe podróżowanie pociągiem ze Stanów Zjednoczonych do Europy*. (...) Wiemy również, że nie można podróżować pociągiem z Europy do Stanów Zjednoczonych. Możemy zatem zmodyfikować poprzedni aksjomat i ‘umieścić’ w nim tę wiedzę” (W. Gliński 2011: 42).

³ Instancja stanowi obiekt danej klasy (posiadający parametry określone przez specyficzny typ danych konstytuujący klasę).

⁴ Mechanizm dziedziczenia umożliwia definiowanie klas ontologii, a zarazem tworzenie hierarchii (klasyfikacji) obiektów. W obrębie mechanizmu dziedziczenia tzw. klasy pochodne (potomne) otrzymują (dziedziczą) wybrane atrybuty właściwe tzw. klasie bazowej (tej, z której dziedziczą).

⁵ Rama stanowi strukturę służącą opisywaniu obiektu lub klasy obiektów, złożoną z klatek opisujących konkretne cechy obiektów.

⁶ Relacje binarne (dwuargumentowe) określają charakter pozostawania w związku elementów pary zbiorów. Przykład relacji dwuargumentowych stanowią funkcje.

Proces modelowania ontologii obejmuje implementację jej poszczególnych elementów w wybranym języku programowania bazującym na określonym formalizmie (paradygmacie) reprezentacji wiedzy. Dobór formalizmu (np. teorii ram, logik opisowych, logiki predykatów pierwszego rzędu⁷, języka stworzonego specjalnie na potrzeby modelowania wiedzy, np. RDF(S), Ontolingua, OIL, Common Logic, KIF, OWL, lub nawet jednego z języków etnicznych) umożliwiające zapis danej ontologii stosowanej, właściwego pod kątem siły ekspresji oraz mechanizmu inferencyjnego, powinien być podyktowany przede wszystkim przez względy teleologiczne. Wybór języka zapisu ontologicznego jest zatem uzależniony od celów i zadań, do jakich dany model wiedzy ma być z założenia predestynowany. Ze względu na funkcję ontologii w modelowaniu wiedzy jest on także zdeterminowany przez odnalezienie równowagi pomiędzy siłą wyrazu języka a mechanizmem wnioskowania, bowiem „(...) im bardziej ekspresyjny jest język, tym bardziej złożone są rezultaty tworzenia systemu inferencyjnego przy wykorzystaniu odpowiedniego mechanizmu inferencyjnego” (W. Gliński 2011: 114, por. T. Cabré/ J. Feliu/ J. Vivaldi 2002: 37 i n.).

Zasadniczy krok – niezależnie od wyboru języka programowania a zarazem paradygmatu – stanowi zdefiniowanie pojęć usytuowanych w obrębie określonych klas oraz adekwatne odzwierciedlenie hierarchii w oparciu o analizę ich własności (zob. W. Gliński 2011: 113). Jedną z metod konstruowania hierarchicznej struktury poszczególnych obszarów reprezentacji wiedzy jest strategia *bottom-up* (dół-góra), wedle której inicjalnymi komponentami są pojęcia o najwyższym stopniu uszczegółowienia, a każdy kolejny etap komponowania hierarchii pojęciowej uwzględnia pojęcia o atrybutach wskazujących na ich coraz bardziej ogólny charakter. Strategią odwrotną jest podejście *top-down* (góra-dół). Niewątpliwą zaletę wspomnianej procedury, polegającej na identyfikacji oraz następczym uszczegóławianiu pojęć najbardziej ogólnych, stanowi możliwość kontrolowania stopnia szczegółowości w skali danego modelu wiedzy (zob. W. Grzelak 2013: 164). Kolejnym etapem jego budowania jest zdefiniowanie własności utworzonych wcześniej klas, co odpowiada nadaniu ontologii specyficznej wewnętrznej struktury pojęciowej. W literaturze przedmiotu wyodrębnia się zazwyczaj własności wewnętrzne, zewnętrzne, dziedziczone oraz relacje pomiędzy obiektami. Następny krok stanowi zdefiniowanie atrybutów pojęć, czyli określenie cech własności zdefiniowanych klas. Własności zaś zawierają cechy określające typ ich wartości (są to tzw. atrybuty klas), przy czym wymagane jest zachowanie zasady kardynalności atrybutu, wedle której granice zbioru wartości dla danej cechy są ściśle wytyczone. Liczba wartości jest uzależniona od specyfiki danego systemu: w obrębie niektórych systemów występują wyłącznie wartości pojedyncze, którym przypisana zostaje tylko jedna własność, w przypadku innych dopuszcza się poszerzenie zbioru wartości o spektrum, którego granice wyznacza ich minimalna i maksymalna.

⁷ W myśl logiki predykatów pierwszego rzędu (rachunku kwantyfikatorów) zmienna leżąca u podstaw kwantyfikatora może być wyłącznie elementem określonego zbioru (dziedziny), nie może natomiast być zbiorem elementów. Zasady logiki pierwszego rzędu umożliwiają dokonywanie operacji z zastosowaniem pojęć abstrakcyjnych oraz kreowanie mechanizmów opisujących prawa rządzące elementami danego systemu.

malna liczba. Oprócz atrybutów klas obecne są także atrybuty instancji, opisujące wystąpienia pojęć, dziedziczone przez podklasy przynależące do klasy, w obrębie której są zdefiniowane. Po wyczerpaniu procedur związanych z tworzeniem oraz ustrukturyzowaniem pojęć następuje etap implementacji ich taksonomii, pozostającej w ściślejszej zależności od formalizmu bazującego na teorii ram bądź na logikach opisowych. Fundamentalny komponent modelowania każdej ontologii, definiujący zależności, w jakich pojęcia a zarazem ich poszczególne instancje pozostają względem siebie, stanowią relacje (określane mianem *slots* lub *relations* w systemach wykorzystujących teorię ram oraz *roles* lub *properties* w przypadku formalizmów bazujących na logikach opisowych (zob. W. Gliński 2011: 113). Proces modelowania ontologii zamyka tworzenie instancji, czyli wystąpień klas, zamykające się w trzech etapach: wybraniu klasy, określeniu jej wystąpienia oraz określeniu jej własności (zob. W. Grzelak 2013: 165).

Ze względu na wewnętrzne zróżnicowanie zbioru obiektów klasyfikowanych jako ontologie stosowane oraz wynikający zeń chaos definicyjny, w literaturze przedmiotu odnaleźć można kilka rodzajów odnośnych typologizacji (zob. T. Cabré/ J. Feliu/ J. Vivaldi 2002, P. Garbacz/ R. Trypuz 2012, W. Gliński 2011, W. Grzelak 2013). Powstały one w oparciu o kryteria wyłonione w wyniku przyjmowania odmiennych perspektyw poznawczych. Ze względu na stopień formalizacji języka wyodrębnia się ontologie wysoce nieformalne (sformułowane w jednym z języków naturalnych), ontologie semi-nieformalne (wyrażone w postaci ustrukturalizowanego i ograniczonego języka naturalnego, np. schematy znacznikowania informacji czyli *tagging*), ontologie semi-formalne (wyrażone w języku formalnym, np. RDF, OWL) i ontologie ściśle formalne (obejmujące precyzyjnie zdefiniowaną terminologię z formalną semantyką). Kolejnym kryterium podziału jest złożoność struktury ontologii, gdzie wyodrębnia się kontrolowane słowniki w postaci list terminów opatrzone odpowiednimi identyfikatorami, glosariusze, systemy klasyfikacji (dane opisowe służące kategoryzacji przedmiotów na podstawie posiadanej przez nie cechy, np. standard ISO/IEC 1117), tezaury, taksonomie. Ze względu na przedmiot ontologie dzieli się na: ontologie aplikacji (obejmujące pojęcia, definicje i aksjomaty służące modelowaniu wiedzy pod kątem konkretnego zastosowania), ontologie dziedzin i zadań (przyjmujące postać konceptualizacji właściwych poszczególnym dziedzinom, lecz pozostające bez związku z konkretną aplikacją), ontologie ogólne (dotyczące pojęć ogólniejszych niż ontologie dziedzin, np. proces, stan, działanie) oraz ontologie reprezentacji (pełnią funkcję metaontologii, definiując pojęcia konstytuujące formalizmy reprezentacji wiedzy, np. pojęcie relacji, kategorii itp.). W świetle teorii terminologicznych wyłonionych na gruncie lingwistyki języków specjalistycznych, szczególnego znaczenia nabiera ujmowanie ontologii stosowanych jako systematyzacji wiedzy, wynikające z typologizacji ontologii przeprowadzonej ze względu na ich zamierzone użycie. Przytoczona perspektywa każe postrzegać ontologie w kategoriach narzędzi porządkowania wiedzy w obrębie danej dziedziny.

Podsumowując, należy stwierdzić, że ontologie jako artefakty powstałe w wyniku wysoce usystematyzowanej hierarchizacji efektów myślenia taksonomicznego, gdzie cechy dyferencjalne wyznaczają zakresy poszczególnych klas, znamionować winna

elastyczność (wynikająca z relacyjnego charakteru ich komponentów) – i to zarówno ze względu na cel ich istnienia, jak i na umożliwienie ich implementacji przy użyciu technik odmiennych od tych, w oparciu o które je skonstruowano:

„(...) istnieją istotne zależności między komponentami modelującymi wiedzę (pojęcia, role itd.) wykorzystywanymi do budowy ontologii, paradygmatami reprezentacji wiedzy (ramy, logiki opisowe, logika) wykorzystywanymi do formalnego reprezentowania tych komponentów oraz językami używanymi do implementacji ontologii w obrębie danego paradygmatu reprezentacji wiedzy” (W. Gliński 2011: 39).

Podsumowanie

W rozważaniach poprzedzających niniejszy rozdział, poświęconych zagadnieniu wiedzy i języków ludzkich, wyrażenia „ontologia” oraz „ontologiczny” występowały w funkcji określenia statusu ontycznego wspomnianych zakresów ludzkiej rzeczywistości mentalnej. Zgodnie z praktyką dominującą w literaturze naukowej poświęconej inżynierii systemów informatycznych, w kolejnej części niniejszego artykułu wyrażenia „ontologie” oraz „ontologie terminologiczne” były stosowane wyłącznie w odniesieniu do cyfrowych reprezentacji szeroko pojętych konceptualizacji wiedzy/ wiedza (specjalistycznej/ specjalistycznych). Decyzja ta nie rozwiązuje wprawdzie problemu mnożących się w obrębie odnośnego dyskursu niejasności natury epistemologicznej. Ma ona jednak – jak zaznaczono wcześniej – solidne umotywowanie pragmatyczno-komunikacyjne. W związku z powyższym należy stanowczo podkreślić, że operowanie wyrażeniem „ontologie terminologiczne” w wyżej przedstawionym znaczeniu nie jest tożsame z wprowadzeniem korelacji pomiędzy statusem ontycznym wiedzy/ wiedza i języków ludzkich oraz statusem ontycznym ontologii (terminologicznych).

Jedną z najpoważniejszych przeszkód towarzyszących wszelkim próbom ujęcia ontologii terminologicznych w ramy definicyjne jest brak opisu ontologicznego nie tylko ich samych, lecz przede wszystkim ogółu obiektów określanych mianem „rzeczywistości cyfrowej”. Ze względu na złożoność i rozległość problemu oraz wysokie prawdopodobieństwo wystąpienia komplikacji podczas prób dokonania stratyfikacji pojęciowej ontologii terminologicznych, przeprowadzenie szerszego wywodu mającego na celu ustalenie ich statusu ontologicznego wymaga wspólnego zaangażowania ze strony środowiska informatyków, epistemologów oraz lingwistów (w szczególności zaś terminologów).

Ontologie terminologiczne stanowią obiekty zrealizowane cyfrowo, wytworzone na podstawie tekstów (specjalistycznych), te zaś pełnią funkcję eksponentów pewnych partii wiedzy (specjalistycznych) swych autorów (zob. S. Grucza 2008, por. A. Bajerowska 2014). Analogię rysującą się w obrębie charakteru wzajemnych relacji tekstów (specjalistycznych) oraz wiedzy (specjalistycznych) ich autorów, a także tekstów (specjalistycznych) i ontologii terminologicznych, należy jednak postrzegać w kategoriach względnych. Teksty (specjalistyczne) stanowią bowiem swoiste odzwierciedlenie, czy też zmaterializowaną pochodną ludzkiej aktywności językowej. O ich kształcie stanowi zatem każdorazowo unikalna synteza przebiegu procesów organicznych/ (neuro)biologicznych w mózгах ich autorów oraz procesów wyboru leksyki i

struktur wyrażeniowych, parametryzowanych m. in. przez szereg indywidualnych doświadczeń komunikacyjnych o charakterze zarówno inter- jak i intrapersonalnym. Ontologie terminologiczne należy natomiast postrzegać jako cyfrowe realizacje kategoryzacji wytworzonych w efekcie podjęcia metarefleksji odnośnie do wzajemnych relacji, w jakich pozostają względem siebie terminów występujących w branych pod uwagę tekstach specjalistycznych, dotyczących dziedziny, z której wiedzę dana ontologia ma „reprezentować”. Można zatem stwierdzić, że reprezentowanie wiedzy przez ontologie w systemach informatycznych, powszechnie zakładane *a priori* przez ekspertów w dziedzinie informatyki (zob. T. Cabré/ J. Feliu/ J. Vivaldi 2002, P. Garbacz/ R. Trypuz 2012, W. Gliński 2011, B. Filipczyk/ J. Gołuchowski 2006, W. Grzelak 2013), nie ma – inaczej niż w przypadku tekstów specjalistycznych – charakteru bezpośredniego, lecz zapośredniczony. Ontologie terminologiczne reprezentują zatem nie wiedze specjalistyczne, lecz efekty rekonstrukcji mikropola pojęciowego oraz wzajemnych relacji terminów występujących w tekstach specjalistycznych leżących u podstaw konstruowania danej kategoryzacji (zob. J. Lukszyn/ W. Zmarzer 2006).

O ile teksty specjalistyczne stanowią wyrażeniowe eksponenty określonych partii wiedzy specjalistycznych swych autorów, o tyle wyodrębnianych na ich podstawie struktur (wyrażeniowych i syntaktycznych) nie należy utożsamiać ze sposobem ukonstituowania wiedzy specjalistycznych zinternalizowanych w mózgach autorów tekstów – specjalistów w danej dziedzinie (zob. S. Gucza 2008). Inaczej mówiąc, pomiędzy idiomową specjalistyczną ujmowaną jako stan umysłu warunkujący procesy dyferencjacji i identyfikacji w obrębie danej rzeczywistości profesjonalnej (zob. P. Nagórka 2009: 201, por. A. Bajerowska 2014, M. Małachowicz 2009) a jednostronnie zrealizowanym tekstem specjalistycznym, stanowiącym jej eksponent, nie zachodzi relacja identyczności w wymiarze strukturalnym, lecz relacje referencji określone przez konwencję komunikacyjną. Relacje te charakteryzuje modyfikowalność uzależniona od zakresu i rodzaju doświadczeń poznawczo-komunikacyjnych podmiotu. Analogiczne rozróżnienie powinno towarzyszyć próbom definiowania wzajemnych relacji ontologii terminologicznych oraz tekstów specjalistycznych leżących u ich podstaw: pomiędzy charakterystycznymi dla danej ontologii strukturami hierarchicznymi (odzwierciedlającymi pozycje poszczególnych terminów zdeterminowane przez inne terminy obecne w jej obrębie) a strukturami wyrażeniowymi i syntaktycznymi wyodrębnionymi na podstawie analizowanych tekstów specjalistycznych nie zachodzi relacja identyczności.

W świetle założeń teorii antropocentrycznej oraz wyników badań neurobiologicznych, przedstawionych w poprzedzających częściach artykułu, obiekty, którym nadana została postać cyfrowa stanowią artefakty powstałe w wyniku ukierunkowanej aktywizacji określonych wzorców aktywności neuronalnej ich twórców (por. A. Damasio 1989). Zostały one zatem wytworzone w oparciu o odpowiednie partie wiedzy specjalistycznej konkretnych ludzi. Bezpośrednio stanowią one jednak eksponenty wyłącznie jednego rodzaju/ odcinka wiedzy ich twórców, a mianowicie wiedzy o ich wytwarzaniu. Ontologie terminologiczne jako takie należy więc postrzegać przede wszystkim jako zrealizowane cyfrowo świadectwa istnienia w mózgach ich twórców

idiowiedzy specjalistycznych dotyczących programowania informatycznego. Jak dowiedziano wcześniej, ontologie terminologiczne nie stanowią bezpośrednich reprezentacji fragmentów idiowiedzy, na podstawie których powstały leżące u ich podstaw teksty specjalistyczne.

Podsumowując, należy stwierdzić, że wszystkim obiektom zrealizowanym cyfrowo przysługuje jednakowy status ontologiczny – status bytów rzeczywistych i autonomicznych substancjalnie względem ludzkiej rzeczywistości umysłowej. Słuszność powyższego założenia dostrzegają także P. Garbacz i R. Trypuz (2012: 143), wskazując na niemożność zastosowania jakiegokolwiek metaontologicznego schematu do opisu konkretnej ontologii bez konieczności „intelektualnej ingerencji człowieka”. Każda ontologia stanowi pośrednią reprezentację określonych partii wiedzy specjalistycznych autorów tekstów, w oparciu o które powstała, jednak – ze względu na swój status ontologiczny – żadna z nich nie może zawierać wiedzy jako takiej. W żadnej ontologii wiedza nie może być zlokalizowana ani w obrębie modułu zawierającego formalizmy reprezentujące terminy, ani w obrębie modułu zawierającego formalne reprezentacje odpowiadających im konceptów. Wypowiedzi świadczące o braku uwzględniania statusu ontologicznego wiedzy ludzkiej stanowią bodaj jeden z najpoważniejszych mankamentów dyskursu skupionego wokół rzeczywistości cyfrowej.

Ponieważ konstruowanie ontologii przebiega w oparciu o zasadę współdzielenia wiedzy (zakładającej osiągnięcie porozumienia w kwestii zawartości i struktury ontologii zarówno w grupie jej twórców, jak i w środowisku ekspertów z dziedziny, której partie wiedzy ontologia reprezentuje), należy założyć, że stanowią one reprezentacje wybranych odcinków nie idiowiedzy specjalistycznych konkretnych mówców-słuchaczy-specjalistów, lecz wzorców konceptualizacji zrekonstruowanych na podstawie ich poliowiedzy specjalistycznych. Te ostatnie zaś należy ujmować przede wszystkim jako przekroje logiczne charakterystyk występujących w obrębie określonych idiowiedzy specjalistycznych każdego spośród branych pod uwagę specjalistów. Przytoczona perspektywa pozwala zatem postrzegać ontologie terminologiczne w kategoriach cyfrowych narzędzi umożliwiających fragmentaryczną rekonstrukcję wzorców wybranych konceptualizacji w ramach porządku, którego zręby wyznacza pozytywna weryfikacja danej partii wiedzy przez grupę ekspertów.

Istotny czynnik determinujący stopień elastyczności oraz zróżnicowania w obrębie relacyjnego ustrukturyzowania danej ontologii stanowi sposób skonfigurowania mechanizmów wnioskowania logicznego występujących w postaci łańcuchów formalizmów, opartych przede wszystkim na logice pierwszego rzędu. Ontologie jako układy skupiające konstelacje obiektów cyfrowych, których skonfigurowanie reprezentuje konceptualny wzorzec systemu/ systemów terminologicznych (zob. J. Lukszyn 2002: 129) zrekonstruowanych na podstawie zamkniętego zbioru tekstów specjalistycznych, charakteryzuje modalność uwarunkowana wyłącznie funkcjonowaniem wpisanych w nie algorytmów. Modyfikowalność ontologii terminologicznych należy postrzegać jako pochodną stopnia zniuansowania konstelacji algorytmów określających występujące w nich mechanizmy wnioskowania. Jest ona zatem z jednej strony

ograniczona przez specyfikę systemowości, z drugiej zaś przez algorytmikę całego układu.

Dynamikę oraz elastyczność ontologii (możliwość dokonywania w ich obrębie modyfikacji wynikających ze zmian w strukturze konceptualnej danego systemu terminologicznego) należy ujmować w kategoriach względnych, bowiem zamkniętych w relacjach zero-jedynkowych, w jakich pozostają względem siebie poszczególne komponenty ontologii terminologicznych. Artefakty w postaci układów o charakterze algorytmicznym – choćby stanowiły niezwykle wysubtelnioną reprezentację złożonego odcinka rzeczywistości profesjonalnej, zarówno pod względem pojęć, jak i mechanizmów wnioskowania – nie mogą być utożsamiane z wiedzą, gdyż nie stanowią integralnych elementów ludzkiej rzeczywistości umysłowej, a jedynie pewne emanacje ich ukierunkowanej aktywności. Zdaniem R. Penrose (1995) zarówno procesy myślowe, jak i językowe mają – jako pozbawione natury algorytmicznej – charakter „quasi przypadkowy” (M. Bogusławska-Tafelska 2008: 200). Dobór określonych jednostek leksykalnych pod kątem realizacji konkretnych zamierzeń komunikacyjnych jest każdorazowo określany nie przez jedną bezwzględnie przyporządkowaną im wartość, lecz przez zbiór alternatyw na poziomie semantycznym, z uwzględnieniem szeregu kontekstów pragmatycznych (por. *ibid.*). Ani przesłanki natury ontologicznej, ani specyfika ludzkich procesów mentalnych nie pozwalają zatem uznać wytworów ludzkich w postaci układów algorytmicznych za depozyty jakiegokolwiek wiedzy.

Imponująca liczebność i strukturalna dywersyfikacja ontologii terminologicznych, a także specyfika problemów nieodmiennie towarzyszących ich konstruowaniu świadczą niezbicie o niezwykle wysokim poziomie wewnętrznego zróżnicowania światów wiedzy ludzkiej, wskazując zarazem na potrzebę jej porządkowania. Złożoność i różnorodność funkcji poszczególnych ontologii znajduje odzwierciedlenie także w stopniu zniuansowania konfiguracyjnego mechanizmów algorytmizujących specyficzny rodzaj relacyjności ich komponentów. O ewentualnych możliwościach indywidualizowania konstelacji mechanizmów wnioskowania pod kątem specyfiki konkretnego wzorca konceptualizacji rozstrzygną tendencje, które w przyszłości zdominują metodologię poszerzania cyfrowego instrumentarium reprezentowania wiedzy. Zagadnienie doskonalenia formalizmów konstytuujących ontologie w systemach informatycznych pod kątem uwzględniania subtelności dywersyfikacyjnych w obrębie reprezentowanych obszarów wiedzy stanowi wyzwanie tyleż trudne co nieuniknione. Przypuszczalnie implikuje ono bowiem konieczność reformulacji strukturalnej na różnych poziomach stratyfikacji ontologii. Choć każdy z wyżej zarysowanych problemów stanowi poważny asumpt do podjęcia debaty na gruncie lingwistyki (szczególnie zaś na gruncie terminologii), to musi ona jednak zostać podjęta przede wszystkim przez przedstawicieli nauk informatycznych.

Bibliografia

Antos, G. (1997), *Texte als Konstitutionsformen von Wissen. Thesen zu einer evolutionstheoretischen Begründung der Textlinguistik*, (w:) G. Antos/ H. Tietz (red.),

- Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen, Transformationen, Trends. Tübingen, 43–63.
- Antos, G. (2007), „*Texte machen Wissen sichtbar!*“ *Zum Primat der Medialität im Spannungsfeld von Textwelten und (inter-) kulturellen Wirklichkeitskonstruktionen*, (w:) M. Olpińska/ H.-J. Schwenk (red.), *Germanistische Wahrnehmungen der Multimedialität, Multilingualität und Multikulturalität*. Warszawa, 34–45.
- Bajerowska, A. (2014), *Transferencja wiedzy specjalistycznej*. Warszawa.
- Bogusławska-Tafelska, M. (2008), *Kwantowa natura języka. Modele hybrydowe w studiach nad umysłem i językiem*, (w:) A. Kiklewicz/ J. Dębowski (red.), *Język poza granicami języka*. Olsztyn, 197–209.
- Blackmore, S. (2003), *Consciousness*. London.
- Cabré, T./ J. Feliu/ J. Vivaldi (2002), *Ontologies: A Review*, (w:) „Serie Informes”, nr 34. Barcelona, 1–46.
- Damasio, A.R. (1989), *Concepts in the brain*, (w:) „Mind and Language” 4, 24–28.
- Filipczyk, B./ J. Gołuchowski (2006), *Perspektywy wykorzystania ontologii w procesie przetwarzania języka naturalnego systemach zarządzania wiedzą*, (w:) T. Porębska-Miącz/ H. Sroka (red.), *Systemy wspomaganie organizacji SWO’2006*. Katowice, 353–362.
- Garbacz, P./ R. Trypuz (2012), *Ontologie poza ontologią: studium metateoretyczne u podstaw informatyki*. Lublin.
- Gliński, W. (2011), *Ontologie jako systemy reprezentacji wiedzy*. Warszawa.
- Goczyła, K. (2011), *Ontologie w systemach informatycznych*. Warszawa.
- Gołuchowski, J. (2005), *Technologie informatyczne w zarządzaniu wiedzą w organizacji*. Katowice.
- Górnicz, M. (2003), *Terminologizacja tekstów specjalistycznych*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Języki Specjalistyczne. Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*. Warszawa, 106–117.
- Gruber, T.R. (1993), *Toward Principles for the Design of Ontologies Used for Knowledge Sharing*. Stanford Knowledge Systems Laboratory.
- Grucza, F. (1991), *Terminologia – jej przedmiot, status i znaczenie*, (w:) F. Grucza (red.), *Teoretyczne podstawy terminologii*. Wrocław, 11–43.
- Grucza, F. (1997), *Języki ludzkie a wyrażenia językowe, wiedza a informacja, mózg a umysł ludzki*, (w:) F. Grucza/ M. Dakowska (red.), *Podjęcia kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*. Warszawa, 7–21.
- Grucza, S. (2007), *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*. Warszawa.
- Grucza, S. (2008), *Lingwistyka języków specjalistycznych*. Warszawa.
- Grzelak, W. (2013), *Ontologia – próba usystematyzowania pojęć*, (w:) „Informatyka ekonomiczna. Business Informatics”, nr 4 (30), 159–168.
- Hoffmann, L. (1993), *Fachwissen und Fachkommunikation. Zur Dialektik von Systematik und Linearität in den Fachsprachen*, (w:) Th. Bungarten (red.), *Fachsprachentheorie*, Bd. 2: *Fachsprachliche Terminologie, Begriffs- und Sachsysteme, Methodologie*. Toestedt, 595–617.
- Kalverkämper, H. (1990), *Der Einfluß der Fachsprachen auf die Gemeinsprache*, (w:) G. Stickel (red.), *Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven*. Berlin – New York, 88–101.

- Linz, E. (2002), *Indiskrete Semantik. Kognitive Linguistik und neurowissenschaftliche Theoriebildung*. München.
- Lukszyn, J. (2001), *Termin i system terminologiczny w świetle praktyki*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Języki specjalistyczne 1. Metajęzyk Lingwistyki*. Warszawa, 7–25.
- Lukszyn, J. (2002), *Uniwersalia tekstów specjalistycznych*, (w:) J. Lewandowski/ J. Lukszyn (red.), *Języki Specjalistyczne 2. Problemy technolingwistyki*. Warszawa, 41–48.
- Lukszyn, J. (2008), *Tekst specjalistyczny pod lingwistyczną lupą*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Podstawy technolingwistyki I*. Warszawa, 155–172.
- Lukszyn, J./ W. Zmarzer (2006), *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa.
- Małachowicz, M. (2009), *Wiedza specjalistyczna a tekst*, (w:) J. Lukszyn/ A. Waszczuk-Zin (red.), *Publikacja Jubileuszowa II. W kręgu problematyki technolektalnej*. Warszawa, 178–191.
- Nagórka, P. (2009), *Miejsce tezaurytu na mapie poznania naukowego* (w:) J. Lukszyn/ A. Waszczuk-Zin (red.), *Publikacja Jubileuszowa II. W kręgu problematyki technolektalnej*. Warszawa, 192–225.
- Oeser, E. (1997), *Terminologie und Wissenschaftstheorie*, (w:) G. Budin/ E. Oeser (red.), *Beiträge zur Terminologie und Wissenschaftstheorie*. Wien, 9–21.
- Penrose, R. (1995), *Shadows of the mind*. London.
- Waszczuk, A. (2003), *Identyfikatory derywatywologiczne tekstów specjalistycznych*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Języki Specjalistyczne. Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*. Warszawa, 94–105.
- Wendt, S. (1997), *Terminus – Thesaurus – Text. Theorie und Praxis von Fachbegriffsystemen und ihrer Repräsentation in Fachtexten*. Tübingen.
- Yngve, V.H. (1991), *Concepts of text and knowledge*, (w:) A.D. Volpe (red.), *The 17th LACUS Forum, 1990*, Linguistic Association of Canada and the United States. Lake Bluff, IL, 539–550.

Źródła internetowe

- Cabre, M.T./ J. Feliu/ J. Vivaldi (2002), *Towards an Ontology for a Human Genome Knowledge Base*, (w:) “LREC 2002 Third International Conference on Language Resources and Evaluation. Papers”, 1885–1890. (URL <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2002/pdf/9.pdf>). [Pobrano 10.12.2015].
- Gruber, T.R. (1993), *Toward Principles for the Design of Ontologies Used for Knowledge Sharing*, (w:) “International Journal of Human-Computer Studies” 43, 907–928. (URL <http://tomgruber.org/writing/onto-design.pdf>). [Pobrano 25.11.2015].
- Grzelak, W. (2013), *Ontologia – próba usystematyzowania pojęć*, (w:) „Informatyka ekonomiczna. Business Informatics” 4 (30), 159–168. (URL http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-a3250d7f-1437-44f0-a8b5-a1cc0353250f/c/BI_2013_4_30_159to168.pdf). [Pobrano 12.11.2015].
- Studer, R., *Ontologien*, (w:) N. Gronau/ J. Becker/ E.J. Sinz/ L. Suhl/ J.M. Leimeister (red.), “Enzyklopädie der Wirtschaftsinformatik. Online-Lexikon”. (URL <http://www.enzyklopaedie-der-wirtschaftsinformatik.de/lexikon/daten-wissen/Wissensmanagement/Wissensmodellierung/Wissensrepräsentation/Semantisches-Netz/Ontologien>). [Pobrano 13.12.2015].

Języki specjalistyczne – terminy – uczenie języków specjalistycznych

Paweł Szerszeń
(*Uniwersytet Warszawski*)

Streszczenie

Każda z osób uczących się jakiegokolwiek języka prędzej czy później odkrywa, że obok wyrażen języka ogólnego nabyła już i/ lub nabywa także pewne struktury czy wyrażenia wykorzystywane w komunikacji specjalistycznej. Głównym celem niniejszego artykułu jest ukazanie roli terminologii rozumianej jako zbiór/ zbiory wyrażen specjalistycznych w historii dydaktyki języków specjalistycznych (ujęcie diachroniczne) oraz obecnym rozumieniu procesu uczenia języków specjalistycznych (ujęcie synchroniczne).

Abstract

Specialized languages – terms – learning and teaching specialized languages

Any learner of a language sooner or later discovers that he or she acquires, besides expressions of the general language, the expressions and structures used in specialized communication. The main aim of this paper is to show the role of terminology, understood as a set of specialized expressions, in the history of specialized languages (diachronic perspective) and in a contemporary understanding of the process of teaching specialized languages (synchronic perspective).

Wprowadzenie

Każda z osób uczących się jakiegokolwiek języka prędzej czy później odkrywa, że obok wyrażen języka ogólnego nabyła już i/ lub nabywa także pewne struktury czy wyrażenia wykorzystywane w komunikacji specjalistycznej. Większość z nas czyni takie spostrzeżenia obserwując przede wszystkim obecną w materiałach glottodydaktycznych leksykę/ terminologię specjalistyczną, czy też – nieco rzadziej – wykorzystywane w nich struktury gramatyczne, elementy tekstów użytkowych czy specjalistycznych, a nawet niekiedy dostrzegając sytuacje przypominające komunikację zawodową. Co więcej, niemalże każdy użytkownik języka, zapytany o to, czym jest język specjalistyczny, wskazuje właśnie w pierwszej kolejności na fachowe słownictwo, które odróżnia go od języka ogólnego (podstawowego) czy innego języka specjalistycznego.

Obecność terminologii rozumianej jako zbiór wyrażen specjalistycznych określonej dziedziny/ dziedzin w potocznych wyobrażeniach o językach specjalistycznych nie tylko nie budzi dziś kontrowersji, lecz przede wszystkim znajduje wyraz w (toczonej od dość dawna) ożywionej refleksji lingwistycznej oraz glottodydaktycznej, na co zwrócona zostanie uwaga poniżej.

Głównym celem niniejszego artykułu jest ukazanie roli terminologii rozumianej jako zbiór/ zbiory wyrażen specjalistycznych¹ w historii dydaktyki języków specjalistycznych (ujęcie diachroniczne) oraz obecnym rozumieniu procesu uczenia języków specjalistycznych (ujęcie synchroniczne). Pominięta zostanie tutaj nie mniej istotna kwestia konstytuowania się nomenklatury wykorzystywanej w dyskursie/ dyskursach w obrębie dydaktyki języków specjalistycznych (glottodydaktyki specjalistycznej), który/ które odwołuje/ -ą się do m.in. takich kluczowych pojęć, jak glottodydaktyka specjalistyczna (dydaktyka języków specjalistycznych/ zawodowych), język specjalistyczny, tekst specjalistyczny, umiejętności specjalistyczne językowe (kompetencja specjalistyczna językowa) i wielu innych². Na przebieg dyskusji wokół wyodrębniania, nazywania, czy prób definiowania wyżej wymienionych i innych obiektów, zjawisk czy procesów ma wpływ z jednej strony szeroko pojęty dyskurs lingwistyczny czy glottodydaktyczny³, a także dyskursy w ramach innych dziedzin nauki.

Poniższe rozważania rozpoczną uwagi terminologiczne na temat terminologii jako odrębnej dyscypliny naukowej oraz języków specjalistycznych w ogóle. W dalszej części ukazane zostanie miejsce terminologii rozumianej jako zbiór/ zbiory wyrażen specjalistycznych w historycznym rozwoju dydaktyki języków specjalistycznych ze szczególnym uwzględnieniem prac niemieckojęzycznych⁴ i polskich. Następnie omówiona zostanie rola tak rozumianej terminologii w dydaktyce języków specjalistycznych w ujęciu antropocentrycznym z uwzględnieniem głównych celów, kontekstów i metod uczenia języków specjalistycznych.

1. Uwagi terminologiczne

Jak zauważają J. Lukszyn i W. Zmarzer (2006: 5), spośród kilkuset obecnie uprawianych dyscyplin naukowych terminologia zajmuje szczególne miejsce ze względu na jej obiekt, metodologię i cel badań. Obiektem badań terminologii są „terminy należące do różnych dziedzin wiedzy”, czego konsekwencją jest jej powiązanie „ze

¹ Do drugiego rozumienia terminologii jako odrębnej dyscypliny naukowej nawiążę krótko poniżej (zob. rozdz. 1).

² Kwestia terminologii (nomenklatury) wykorzystywanej w dyskursie/ dyskursach w obrębie dydaktyki języków specjalistycznych podejmowana jest w ostatnich latach coraz częściej, co podyktowane jest m.in. samym rozwojem badań nad językami specjalistycznymi, jak i rozwojem dydaktyki języków specjalistycznych, w tym zwłaszcza refleksją nad jej przedmiotem czy metodami nauczania i uczenia się języków specjalistycznych (zob. np. M. Sowa/ E. Gajewska 2012).

³ Przykładem dyskusji o charakterze pojęciowo-nomenklaturowym jest toczona w ostatnich latach dyskusja wokół pojęć: multikulturowość, interkulturowość, hybrydowość czy transkulturowość, mająca wpływ na konstytuowanie się kluczowych dla glottodydaktyki ogólnej i specjalistycznej pojęć, jak umiejętności interkulturowe, transkulturowe itd.

⁴ Dotychczasowe rozważania w zakresie dydaktyki języków specjalistycznych (w ogóle) w Polsce prowadzone były szczególnie intensywnie zwłaszcza w obrębie glottodydaktyki obcojęzycznej, w tym w dużym stopniu niemieckojęzycznej (zob. S. Grucza 2007b, B. Ligara/ W. Szupelak 2012). Refleksja naukowa na temat polskich języków specjalistycznych (jako języków ojczystych i obcych) prowadzona jest jednak ostatnio dość intensywnie, o czym świadczą m.in. stanowiąca połączenie kilku perspektyw – perspektywy językoznawstwa polonistycznego z perspektywą lingwistyki stosowanej oraz perspektywy glottodydaktycznej z perspektywą terminoznawczą – monografia B. Ligary i W. Szupelaka (2012) czy choćby zorientowane frazeologicznie prace W. Chlebdy (2010 i in.) i in. (zob. na ten temat P. Szerszeń 2014a: 27 i n.).

wszystkimi dyscyplinami naukowymi i wszystkimi sferami działalności technicznej”. Ich tekstotwórczy charakter sprawia, że nie może być mowy bez nich o jakimkolwiek dyskursie, zakładającym konfrontację różnych poglądów i sposobów myślenia (zwłaszcza specjalistycznego). Jako bodajże najbardziej „internacjonalna dziedzina naukowa” terminologia włącza „badania nad funkcjonowaniem słownictwa specjalistycznego, poszukiwanie optymalnych sposobów konstruowania nowych systemów terminologicznych i doskonalenie systemów już istniejących” (J. Lukszyn/ W. Zmarzer 2006: 6).

W dyskusji nad podstawowymi zadaniami terminologii czy jej wewnętrznymi podziałami (szerzej na ten temat zob. J. Lukszyn/ W. Zmarzer 2006: 10 i n.) istotnym wydaje się to, że zwłaszcza tzw. terminologia kwantytatywna, której zadaniem jest ustalenie zależności pomiędzy strukturą wiedzy specjalistycznej a objętością odpowiedniego słownika specjalistycznego ma szczególne znaczenie w sporządzaniu słowników terminologicznych wykorzystywanych w dydaktyce języków (specjalistycznych).

Niezależnie od wyżej opisanego rozumienia wyrażenia „terminologia” utożsamiane jest ono znacznie częściej nie z dziedziną naukową, lecz zbiorem terminów/składami terminologicznymi szerzej bądź wężej określonej dyscypliny. W tym miejscu należy zauważyć, że w zasadzie to drugie rozumienie terminologii „wynika” w pewnym sensie z pierwszego, choć odnosi się jedynie do pewnego rezultatu pracy terminologicznej. W dalszej części artykułu odnosić się będą zarówno do pierwszego, choć przede wszystkim i znacznie częściej do drugiego znaczenia wyżej wymienionego wyrażenia, przy czym większość podjętych rozważań oparta jest na polsko i niemieckojęzycznej literaturze przedmiotu.

Różny sposób ujmowania zakresu pojęciowego wyrażenia terminologia nie jest zresztą przypadkiem odosobnionym. Brak zachowania jednoznaczności pojęciowej cechowała bowiem od dawna/ i nadal cechuje przedstawiciele różnych szkół i tradycji naukowych, i to zarówno w ujęciu temporalnym, jak i przestrzennym. Koronnym przykładem może tu być choćby dyskusja toczona wokół zakresu pojęciowego wyrażenia „język” czy też, szczególnie istotnego dla nas wyrażenia „język specjalistyczny”, określanego także m.in. jako język zawodowy, fachowy, język (specjalistyczny) dla celów zawodowych etc.⁵ W związku z tym, że niektórzy lingwiści używają wyżej wymienionych wyrażen zamiennie, pragnę zaznaczyć, że w dalszej części

⁵ Problemy o charakterze terminologiczno-pojęciowym zdominowały także refleksję wokół samej nazwy „dydaktyka języków specjalistycznych” (Fachsprachendidaktik) w krajach niemieckojęzycznych. Według H.-R. Flucka (1992: 6 i n.) termin dydaktyka języków specjalistycznych używany był od początku lat 70. w węższym rozumieniu, tj. głównie w odniesieniu do praktyki nauczania języków obcych i odnoszącej się do niej metodyki nauczania języków specjalistycznych, ewentualnie poszerzonej o pewne zagadnienia kształcenia nauczycieli, natomiast o znaczeniu języka w procesie kształcenia zawodowego wspomniano nader rzadko. Próbą zerwania z dotychczasowym pojmowaniem dydaktyki języków specjalistycznych stało się m.in. ujęcie H.-R. Flucka, który jest zwolennikiem jego rozszerzenia do całościowej koncepcji teorii i praktyki nauczania i uczenia sposobów porozumiewania się typowego dla danej profesji, zarówno w języku obcym, jak i rodzimym (szerzej o tym w P. Szerszeń 2014: 25 i n.). Dyskusja nad zakresem pojęciowym nazwy „dydaktyka języków specjalistycznych” wywołała nomenklaturową lawinę, czego wyrazem są m.in. następujące nazwy: „Didaktik der Fachsprachen” (dydaktyka

artykułu będę stosował przed wszystkim nazwę język specjalistyczny, zaś jej zakres pojęciowy będę odnosił do teorii antropocentrycznej F. Gruczy⁶.

2. Miejsce terminologii w historycznym rozwoju dydaktyki języków specjalistycznych

Przyglądając się poszczególnym etapom historycznego rozwoju dydaktyki języków specjalistycznych (zwłaszcza tej prowadzonej w Polsce i krajach niemieckojęzycznych) należy zauważyć, że w zasadzie od samego początku jej konstituowania się refleksja terminologiczna była w niej obecna, co znajduje wyraz w publikacjach o charakterze sumującym i porządkującym jej dotychczasowe dokonania (zob. np. R. Buhlmann/ A. Fearn 1987, 2000, J. Zhao 2002, H.-R. Fluck 1992 czy B. Ligara/ W. Szupelak 2012).

I tak pod koniec lat 60. i na początku lat 70, w okresie dominacji teorii strukturalistycznej (okres leksykalny i syntaktyczny w badaniach nad językami specjalistycznymi, przypadający na lata 1950–1970), kiedy to dydaktyka języków specjalistycznych jako względnie samodzielna dyscyplina naukowa została po raz pierwszy dostrzeżona (jedną z pierwszych prac na ten temat opublikował L. Hoffmann 1968), pozostawała ona z jednej strony pod wpływem metody gramatyczno-tłumaczeniowej, zaś z drugiej – pod silnym oddziaływaniem leksykograficzno-terminologicznych badań nad językami specjalistycznymi lat 50. ubiegłego wieku. Zwolennicy tych ostatnich upatrywali specyfikę języka specjalistycznego właśnie w fachowym słownictwie (zob. A.M. Harbig 2008 za K.-D. Baumannem 2000), w związku z czym uczenie się języka specjalistycznego kojarzono z poznawaniem i opracowywaniem zbiorów terminologii oraz struktur składniowych.

Także w kolejnym okresie rozwoju dydaktyki języków specjalistycznych – „tekstologicznym”, przypadającym na lata 80. XX wieku – głównymi celami dydaktyki języków specjalistycznych stało się dążenie do nabywania podstawowej terminologii,

języków specjalistycznych), „Didaktik der Fachfremdsprachen” (dydaktyka obcych języków specjalistycznych), „fachbezogener/ fachorientierter Fremdsprachenunterricht” (nauczanie języków obcych odnoszące się do danej specjalności/ zorientowane na daną specjalność), „Didaktik/ Methodik des fachbezogenen Fremdsprachenunterrichts” (dydaktyka/ metodyka nauczania języków obcych odnoszących się do danej specjalności), „fachsprachlicher Fremdsprachenunterricht” (nauczanie języków obcych w kontekście języka specjalistycznego), „berufsbezogener Fachfremdsprachenunterricht” (nauczanie obcych języków specjalistycznych odnoszące się do kontekstu zawodowego) itd. Naukę specjalistycznych języków ojczystych określa się w krajach niemieckojęzycznych jako „muttersprachlicher Fachsprachenunterricht” lub „fachbezogener Muttersprachenunterricht”, zaś naukę specjalistycznych języków obcych przyjęło się określać przede wszystkim jako: „Fachsprachenunterricht”, „fachbezogener Fremdsprachenunterricht” bądź „Fachfremdsprachenunterricht”.

⁶ Tym samym abstrahuję tutaj od dyskusji wokół zakresów pojęciowych wyżej wymienionych wyrażeń. W tym miejscu należy jednak podkreślić, że wyrażenie język specjalistyczny (Fachsprache) w najnowszej niemieckojęzycznej literaturze przedmiotu dotyczącej dydaktyki języków specjalistycznych ustępuje miejsca na rzecz wyrażenia „język zawodowy” (niem. Berufssprache), które bywa rozumiane jako język używany w komunikacji zawodowej (tj. takiej, która obok wyrażeń strictly specjalistycznych szerzej wykorzystuje struktury i wyrażenia języka ogólnego). Jednocześnie należy przyznać rację S. Gruczy (2008), że języków specjalistycznych nie można ograniczyć jedynie ani do ich słownictwa (składów leksykalnych), ani tym bardziej do tzw. terminologii (składów terminologicznych) (zob. także H.-R. Fluck 1996: 55 i n., R. Buhlmann/ A. Fearn 1987/2000: 11 i n.).

która wymieniana była na równi z najważniejszymi strukturami językowymi w zakresie języka specjalistycznego oraz rozwijaniem umiejętności czytania ze zrozumieniem tekstów specjalistycznych (zob. M. Olpińska-Szkielko 2009: 137).

W następnym okresie rozwoju dydaktyki języków specjalistycznych – „komunikacyjnym”, przypadającym na lata 90. XX wieku – rozwój refleksji w obszarze uczenia języków specjalistycznych zdominowały badania w zakresie komunikacji specjalistycznej. Objęły one m.in. kwestie określenia umiejętności gwarantujących efektywną komunikację pomiędzy specjalistami w danej dziedzinie oraz pomiędzy specjalistami i laikami (np. komunikacja lekarz–pacjent, prawnik–klient), przesuwać na nieco dalszy plan zagadnienia nabywania terminologii. Kompetencja językowa w zakresie języka specjalistycznego zaczęła być postrzegana nie jako „proste rozwinięcie nabytej kompetencji komunikacyjnej”, lecz bardziej rozbudowany konstrukt włączający m.in. elementy kompetencji interkulturowej, pragmatycznej, dyskursywnej oraz innych kompetencji składowych, jak np. kompetencja negocjacyjna (zob. np. M. Karwatowska/ L. Tymiak 2005), a zatem włączająca wiedzę merytoryczną (zob. np. P. Mamet 2002).

Jak można zatem zaobserwować, kwestie terminologiczne poruszane były od początku historii dydaktyki języków specjalistycznych i dzieje się tak do dziś. Wyrazem tego jest fakt, iż przeważająca część prac eksponowała (i czyni to nadal) aspekty leksykalne, co wynikało/ wynika z tendencji do redukcji języka specjalistycznego do słownictwa specjalistycznego. Obok prac terminologicznych, do wyżej wymienionego nurtu refleksji badawczej zaliczyć można m.in. szereg publikacji o charakterze leksykograficznym, terminograficznym czy poświęconym słowotwórstwu. Ich znaczenie dla dydaktyki języków specjalistycznych jest z całą pewnością kluczowe (zob. np. J. Lukszyn 1993, 1994, J. Lukszyn/ W. Zmarzer 2006, Z. Weigt 2004, L. Karpiński 2008, J. Taborek 2012, 2013; szerzej na ten temat P. Szerszeń 2014a: 29 i n.).

W paradygmacie leksykalnym osadzone były także rozważania nad metodami badawczymi w glottodydaktyce specjalistycznej, w tym badania leksykometryczne słownictwa (zob. M. Tryuk 1987). Do nich nawiązywały także w pewnym stopniu refleksje niemieckich badaczy nad możliwościami opanowania języka specjalistycznego (zob. np. H.-R. Fluck 1992, 1996) czy tzw. języka zawodowego w ramach kształcenia w zakresie języka drugiego na polskich uczelniach wyższych (zob. m.in. M. Szafranski 1989), szereg prac poświęconych dydaktyce translacji (zob. np. A. Kubacki 2011, R. Lipczuk i in. 2011, Z. Weigt 2001, M. Olpińska-Szkielko 2009), prace z zakresu kształcenia nauczycieli (zob. np. W. Pfeiffer 1989, E. Gajewska 2008), przeprowadzania egzaminów ze znajomości języków specjalistycznych (zob. np. M. Sowa 2008), tworzenia koncepcji uczenia języków specjalistycznych i materiałów glottodydaktycznych (zob. np. M. Olpińska-Szkielko 2010, H. Komorowska 2000: 353 i n.) czy glottodydaktycznie ukierunkowane badania z zakresu lingwistyki korpusowej, na co wskazuje m.in. S. Gucza (2007a) i in.

Dokonując oglądu polsko- i niemieckojęzycznej refleksji naukowej nad relacjami

terminologii z uczeniem języków specjalistycznych można wnioskować, że a) zarówno badacze polscy, jak i niemieccy⁷ zwracali dotychczas uwagę na praktyczne aspekty użycia leksyki fachowej w kontekście nauki języków specjalistycznych, przy czym badacze niemieccy poświęcali znacznie więcej uwagi uczeniu specjalistycznych języków (niemieckich) jako języków ojczystych; b) zarówno na gruncie polskim, a zwłaszcza niemieckim toczona była i nadal jest dyskusja o charakterze terminologiczno-pojęciowym wokół wyznaczania zakresów pojęciowych wyrażeń związanych z procesem uczenia języków specjalistycznych. Burzliwy przebieg oraz brak jednoznacznych wyników tej ostatniej sprawia, że nadal brakuje ogólnie przyjętych definicji języka specjalistycznego oraz innych pojęć z nim związanych (np. tekst specjalistyczny, termin), co prowadzi nierzadko do chaosu pojęciowo-poznawczego.

3. Dydaktyka języków specjalistycznych w ujęciu antropocentrycznym a terminologia

Celem głównym tej części artykułu jest próba wskazania miejsca terminologii (rozumianej jako składy terminologiczne) w dydaktyce języków specjalistycznych w ujęciu antropocentrycznym⁸. Wychodząc od uwag dotyczących języków specjalistycznych w ogóle i pełnionych przez nie funkcji, ze szczególnym uwzględnieniem funkcji kognitywnych, chciałbym skupić się na wskazaniu istotnej roli terminologii w formułowaniu poszczególnych celów i konstytuowaniu się kontekstów i metod uczenia języków specjalistycznych.

Na wstępie należy zauważyć, że uczenie (się) języków specjalistycznych polega na kształtowaniu szeregu kompetencji, w tym przede wszystkim szeroko rozumianej specjalistycznej kompetencji komunikacyjnej. Ta ostatnia w swojej docelowej formie może być rozumiana jako umiejętność rozumienia, wytwarzania i posługiwania się wypowiedziami/ tekstami specjalistycznymi w konkretnym kontekście profesjonalnym, które stanowią reprezentację wiedzy specjalistycznej użytkownika języka specjalistycznego (specjalisty). Reprezentowany w tekstach sposób myślenia profesjonalnego (specjalistycznego) znajduje oparcie w mniej bądź bardziej ścisłym aparacie terminologicznym komunikujących się osób. Tym samym, można przyjąć, że bez refleksji nad leksyką specjalistyczną (terminologią) nie może być mowy nie tylko o sprawnej komunikacji specjalistycznej, ale także o efektywnej dydaktyce języków specjalistycznych. Chcąc określić miejsce terminologii w dydaktyce języków specjalistycznych w ujęciu antropocentrycznym należy najpierw przyjrzeć się wzajemnym relacjom pomiędzy językami podstawowymi a językami specjalistycznymi⁹.

3.1. Języki specjalistyczne i ich kognitywne funkcje

⁷ Analityczna bibliografia prac niemieckich, w których dyskutowane są zagadnienia nauki języków specjalistycznych, przedstawiona została m.in. w artykule S. Gruczy (2007b).

⁸ Przyjęta perspektywa znajduje, według piszącego te słowa, uzasadnienie w tym, że, w ocenie wielu współczesnych lingwistów, ujmuje ona w sposób najbardziej trafny ontologiczny status rzeczywistości określanej jako „język”, a także w sposób przekonujący wyjaśnia, na czym polega jego przyswajanie.

⁹ Uwagi zamieszczone w tej części pracy nawiązują do tych poczynionych już wcześniej przez piszącego te słowa w ramach refleksji nad antropocentryczną propozycją modelowego uczenia języków specjalistycznych (zob. P. Szerszeń 2014: 43 i n.).

Właściwa refleksja nad tym, co różni, a co łączy rzeczywiste języki specjalistyczne (idiolekty specjalistyczne) z idiolektem podstawowym, zdaniem S. Gruczy (2008), powinna odbywać się z jednej strony na płaszczyźnie konstytuujących oba rodzaje idiolektów współczynników oraz z drugiej strony – na płaszczyźnie ich funkcji. Rozstrzygając pierwszą kwestię, można zauważyć, że idiolekt specjalistyczny nie jest ani wariantem idiolektu podstawowego, ani nie jest w stosunku do niego równoważny, gdyż jedynie idiolekt podstawowy może być pełnym (kompletnym) językiem rzeczywistym w lingwistycznym tego słowa znaczeniu, tzn. obejmującym zarówno swoistą fonemikę, grafemikę, gramatykę, jak i leksykę¹⁰. Tym samym idiolekty specjalistyczne jako niepełne (niekompletne) idiolekty powiązane są zwykle z idiolektem podstawowym, przy czym elementami łączącymi je na płaszczyźnie konstytuujących je współczynników są przede wszystkim fonemika, grafemika, morfemika, gramatyka¹¹ oraz leksyka (niespecialistyczna), zaś elementami różniącymi je są terminologia i tekstemika, co ilustruje poniższy schemat S. Gruczy.

Schemat 1. Wspólny zakres współczynników idiolektu specjalistycznego i podstawowego według S. Gruczy (2008)

Poza płaszczyznę konstytuujących współczynników, obydwa rodzaje idiolektów wyróżniają także pełnione przez nie funkcje. I tak, to, co przede wszystkim odróżnia idiolekty specjalistyczne, to obok funkcji komunikacyjnej pełniona przez nie istotna funkcja kognitywna (zob. S. Grucza 2008: 150, zob. także P. Szerszeń 2014a: 99).

Funkcja kognitywna konkretnych idiolektów (języków) specjalistycznych, zdaniem S. Gruczy, znajduje wyraz w tym, w jakim stopniu umożliwiają one tworzenie, porządkowanie, utrwalanie i transferencję wiedzy specjalistycznej (zob. S. Grucza 2010a: 53 i n.), wobec czego ich manifestacją są takie procesy, jak nazywanie, kategoryzowanie, systematyzowanie elementów rzeczywistości specjalistycznej do

¹⁰ W świetle wyników nowych badań nad obszarami gramatyki i szczególnie nas tu interesującej leksyki można zaobserwować, że pomimo dotychczas sygnalizowanej odrębności, coraz więcej argumentów przemawia za rzeczywistym uzupełnianiem się i przenikaniem tychże, co świadczy z kolei o znacznie większej kompleksowości wiedzy językowej (zob. P. Szerszeń 2010).

¹¹ Różnice pomiędzy językami specjalistycznymi a językami ogólnymi (podstawowymi) mają zatem przede wszystkim charakter kwantytatywny, nie zaś kwalitatywny (zob. na ten temat także m.in. Z. Berdychowska 2008).

chwili, gdy zaistnieją w postaci oferty komunikacyjnej. Kluczową rolę we wspomnianych procesach pełni internalizacja szeregu umiejętności, w tym m.in. tworzenia terminów, posługiwania się stosownymi wzorcami strukturalnymi, jak np. schematami zdań, konwencjami stylistycznymi, wzorcami tekstowymi itp.

Podsumowując, należy zgodzić się z S. Gruczą, który konstatuje, że język podstawowy i języki specjalistyczne nie są językami funkcjonalnie kompatybilnymi, lecz komplementarnymi, i dlatego należy je uznawać, zwłaszcza pod względem funkcjonalnym, za języki w dużej mierze odrębne (autonomiczne) (zob. S. Grucza 2010a: 54, P. Szerszeń 2014a: 101).

3.2. Cele i konteksty uczenia języków specjalistycznych

Każdy rodzaj namysłu nad uczeniem języków specjalistycznych w większym bądź mniejszym stopniu uwzględnia/ uwzględniać powinien (konkretne) konteksty uczenia i wynikające z nich w dużej mierze poszczególne jego cele (zob. na ten temat np. H.-R. Fluck 1996: 141 i n.). I tak na przykład inne cele wytyczane są w przypadku uczenia języka specjalistycznego w szkole średniej, inne – podczas uczenia tłumaczenia, jeszcze inne na lektoracie w szkole wyższej (np. technicznej, ekonomicznej).

W każdej z wyżej wymienionych sytuacji konfrontowani jesteśmy z odmiennymi profilami kształcenia w zakresie języka specjalistycznego, a także z różnym przygotowaniem i potrzebami uczniów/ studentów. Wśród wielu różnic zaobserwować można jednak pewne podobieństwa w procesie uczenia języków specjalistycznych, co z kolei pozwala wyodrębnić pewne cele wspólne, które chciałbym na wstępie pokrótce wymienić, po czym przybliżę istotne konteksty uczenia obcych języków specjalistycznych w naszym kraju, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii nauczania terminologii (szerzej o celach i kontekstach uczenia zob. w P. Szerszeń 2014a: 95)¹².

Podstawowym celem procesu uczenia języka specjalistycznego jest rozwój posiadanych już umiejętności w zakresie języka podstawowego (a więc językowych, komunikacyjnych, kulturowych i interkulturowych, pragmatycznych, przede wszystkim jednak specjalistycznych umiejętności komunikacyjnych (dyskursywnych), wśród których kluczową rolę odgrywają specyficzne umiejętności językowe: formacyjne i funkcyjne, a zwłaszcza umiejętności rozumienia i tworzenia tekstów specjalistycznych. Te ostatnie powinny być kształtowane w oparciu o przyswajanie wiedzy specjalistycznej i rozwijanie sprawności w posługiwaniu się nią poprzez rekonstruowanie treści komunikatów specjalistycznych oraz transferencję w ten sposób uzyskiwanej wiedzy specjalistycznej we własnych komunikatach tekstowych. Zasadnicze znaczenie w wytwarzaniu (rekonstruowaniu) wiedzy specjalistycznej odgrywa znajomość jednostek terminologicznych oraz umiejętność dostrzegania relacji semantycznych

¹² Często wymienianym celem kształcenia w zakresie obcego języka specjalistycznego w szkołach średnich, na lektoratach czy kursach specjalistycznych jest zmierzanie do efektywnej komunikacji z innymi osobami, głównie specjalistami w danej dziedzinie, co jest realizowane poprzez rozwijanie umiejętności rozumienia czy tworzenia tekstów specjalistycznych (np. ustnych, pisanych, monologowych, dialogowych) oraz uczenie się słownictwa specjalistycznego.

pomiędzy nimi (zwłaszcza) w tekstach i odnoszenia ich do (typowych) dla danej dziedziny specjalistycznej form myślenia zawodowego¹³.

Odnosząc powyższe uwagi do funkcji pełnionych przez języki specjalistyczne, w tym zwłaszcza funkcji kognitywnej, można dojść do wniosku, że celem nauczania staje się rozpoznawanie, nazywanie, kategoryzowanie i systematyzowanie elementów rzeczywistości specjalistycznej do chwili, gdy zaistnieją one w postaci konkretnego komunikatu. Obok stopniowego rozwijania umiejętności „tworzenia” (rekonstruowania) terminów¹⁴, istotnym jest zatem adekwatne do danego kontekstu specjalistycznego posługiwanie się nimi, a także stosowanie typowych dla danego kontekstu specjalistycznego wzorców strukturalnych, w tym np. schematów zdań, konwencji stylistycznych, struktur argumentacyjnych, wzorców tekstowych, a zatem w uproszczeniu szeroko rozumianych umiejętności o charakterze tekstotwórczym itp. (zob. m.in. R. Buhlmann/ A. Fearn 1987/2000, S. Grucza 2010: 123). W tej kwestii wypowiada się także B. Spillner (1983: 19), który zauważa, że prymarnym celem uczenia języków specjalistycznych jest nie nauka samych składów terminologicznych, lecz internalizacja umiejętności tworzenia sygnałowych postaci terminów oraz takich elementów, jak np. specyficzne dla danej dziedziny wzorce słowotwórcze, schematy tekstów, konwencje stylu, gatunki tekstów, struktury argumentów.

Zastanawiając się nad celami uczenia języków specjalistycznych należy także wspomnieć o refleksji nad nimi w kontekście nie tylko nabywania innych sprawności, ale także odpowiedniej kolejności ich kształtowania. Jak zauważają R. Buhlmann i A. Fearn (2000: 178), w nauczaniu języków specjalistycznych przyjęło się stosować następującą kolejność nabywania poszczególnych sprawności, przy wyidealizowanym założeniu, że uczeń wymaga rozwijania umiejętności w następujących zakresach: 1. leksyka specjalistyczna (ewentualnie znajomość niezbędnych w lekturze tekstów specjalistycznych środków morfologicznych i syntaktycznych), 2. czytanie, 3. słuchanie ze zrozumieniem, 4. nabywanie bądź utrwalanie reguł gramatycznych, niezbędnych do produkcji językowej, 5. pisanie, 6. mówienie (zob. R. Buhlmann/ A. Fearn 2000: 179)¹⁵. I choć to schematyczne podejście nie zawsze sprawdza się w konkretnych układach glottodydaktycznych, których uczestnicy na początku często nie znajdują się na jednakowym poziomie rozwoju poszczególnych umiejętności, to centralne miejsce leksyki specjalistycznej jest tutaj niezaprzeczalne.

Powyższe uwagi świadczą o tym, jak szerokie jest spektrum celów uczenia języków specjalistycznych. Ich wytyczanie podyktowane jest wielością i różnorodnością

¹³ Jak słusznie zauważa J. Lukszyn (np. 2002: 41 i n.), struktura czy układ konceptualny tekstów specjalistycznych jest głównie reprezentowany przez jednostki terminologiczne o różnym potencjale dyskursywnym. Kluczową rolę w zdobywaniu wiedzy specjalistycznej ma zatem recepcja tekstów specjalistycznych, polegająca na ekstrakcji jednostek terminologicznych, ich odpowiedniej kategoryzacji (zwłaszcza poprzez wyodrębnienie np. terminów, quasi-terminów, hipoterminów) oraz próbie zrekonstruowania za ich pomocą siatki konceptualnej reprezentowanej w tekście.

¹⁴ Mam tutaj na myśli umiejętność konstruowania terminów przez specjalistów, przede wszystkim jednak umiejętność rekonstrukcji istniejących już terminów.

¹⁵ Można stosować także niekiedy nieco odwróconą kolejność, np. w przypadku sprawności słuchania ze zrozumieniem, która przyswajana byłaby później. Nie należy jednak zapominać, że strategie rozwijane w procesie czytania stanowią pomoc w rozwoju rozumienia ze słuchu.

kontekstów zewnętrznych i wewnętrznych nauczania języka specjalistycznego. Powinno się je zatem formułować dla każdego konkretnego układu glottodydaktycznego z osobna. W praktyce oznacza to próbę uzyskania odpowiedzi zwłaszcza na następujące pytania: Jakie miejsce przypada komunikacji specjalistycznej w danym kontekście zewnętrznym (rodzaj instytucji, poziom nauczania itd.) i wewnętrznym (w tym m.in. potrzeby ucznia, posiadany zakres wiedzy specjalistycznej, znajomość ojczystego języka specjalistycznego, rzeczywiste potrzeby rynku pracy)?; W jakim zakresie i w obrębie jakich dziedzin obecny uczeń/ student uczestniczy obecnie/ ma uczestniczyć w przyszłości w komunikacji specjalistycznej? (zob. np. Z. Berdychowska 2010b).

Przykładem ważnego głosu w tej sprawie, będącego próbą opisu profili kompetencyjnych absolwenta studiów neofilologicznych, są np. uwagi Z. Berdychowskiej (2010), która słusznie zauważa, iż specjalistyczne komunikowanie się na studiach filologicznych ma miejsce po pierwsze na określonym dla danego stopnia kształcenia poziomie fachowości oraz po drugie jedynie i wyłącznie w obrębie treści przyswajanych w ramach filologicznych przedmiotów kierunkowych. W związku z tym studenci wyżej wymienionego typu studiów nabywają kompetencje leksykalne odnoszące się do wyżej wymienionych przedmiotów i wynikających z potencjalnych przyszłych jedno- i dwujęzycznych ról zawodowych, takich jak tłumacz, nauczyciel języków specjalistycznych, autor techniczny, lektor wydawniczy itp. Tym samym można przyjąć, że pewien poziom umiejętności specjalistycznych w zakresie „filologicznych” języków specjalistycznych nie może, wbrew niektórym popularnym opiniom, stanowić kompensacji wiedzy w innych wyspecjalizowanych dziedzinach i ich obszarach, choć są to zasoby specjalistycznej wiedzy językowej i wiedzy praktycznej pozwalające na przyswajanie wiedzy w innych dziedzinach oraz zdobywanie umiejętności jej wyrażania (zob. Z. Berdychowska 2010). Te ostatnie niezaprzeczalnie opierają się na nabywanych umiejętnościach z zakresu terminologii (w pierwszym rozumieniu, tj. jako odrębnej dziedziny nauki, stanowiącej przedmiot studiów, oraz w drugim rozumieniu, tj. jako leksyki specjalistycznej nabywanej podczas zajęć poświęconych charakterystyce i nabywaniu podstaw języków specjalistycznych, np. tzw. języka ekonomii czy prawa, zajęć z komparatywnej analizy tekstów specjalistycznych czy zajęć tłumaczeniowych itp.).

Przy podejmowaniu prób tworzenia modeli odpowiadających specyfice danego kontekstu nauczania należy także uwzględnić m.in. rozwój dydaktyki danej dziedziny specjalistycznej, a także obecne i ewentualne (przyszłe) potrzeby (komunikacyjne) w środowisku pracy (zob. P. Szerszeń 2014a: 135, zob. szerzej na ten temat np. Ch. Efińg 2010, 2013, P. Sobkowiak 2011, U. Paprocka-Piotrowska 2000, zob. także uwagi W. Pfeiffera (2001: 21, 32 i n.) na temat czynników mających wpływ na programowanie nauki języków obcych).

Mówiąc o celach realizowanych w ramach dydaktyki języków specjalistycznych warto zwrócić ponadto uwagę na to, że specjalistyczna kompetencja komunikacyjna jest konstruktem niezwykle złożonym oraz mającym wymiar (inter)kulturowy. W związku z tym ważnym celem badawczym jest odkrywanie relacji pomiędzy poszcze-

gólnymi jej komponentami uwidaczniającymi się w konkretnych kontekstach komunikacyjnych ze szczególnym uwzględnieniem relacji, w jakie wchodzi szeroko rozumiane „umiejętności terminologiczne” z innymi rodzajami umiejętności, np. pragmatycznymi, specjalistycznymi umiejętnościami praktycznymi itp.

Zastanawiając się nad kontekstami uczenia (obcych) języków specjalistycznych trzeba zdać sobie na wstępie sprawę z ich wielości i różnorodności, wynikających m.in. z samej specyfiki języków specjalistycznych (rozumianych jako pewne uogólnienia rzeczywistych języków specjalistycznych bądź polilekty) oraz samych aktów komunikacji specjalistycznej w obrębie danych dziedzin.

W związku z brakiem możliwości przybliżenia kontekstów wewnętrznych (wynikających ze specyfiki konkretnych uczniów), należy odnieść się do przybliżenia kontekstów (zewnętrznych) wynikających z instytucjonalnych form uczenia języków specjalistycznych. Poza spektrum zainteresowania pozostaną w tym miejscu pozainstytucjonalne formy uczenia języków specjalistycznych, tj. przebiegające w konkretnym działaniu (wykonywaniu konkretnych czynności praktycznych, których celem jest rozwijanie szeroko pojmowanych umiejętności specjalistycznych).

Z uczeniem obcych języków specjalistycznych konfrontowani jesteśmy, w polskim systemie szkolnym w obecnych szkołach ponadgimnazjalnych (a w świetle zbliżającej się reformy oświaty – w szkołach średnich), np. w szkołach zawodowych, a zwłaszcza w okresie wyższych studiów zawodowych. Pewne jego elementy można dostrzec jednak już na wcześniejszych etapach edukacji obcojęzycznej, np. przy wprowadzaniu słownictwa specjalistycznego czy niektórych kategorii szeroko rozumianych tekstów specjalistycznych obecnych w ramach uczenia podstawowych języków obcych (por. np. kategorie tekstów użytkowych, zob. np. P. Szerszeń 2014b)¹⁶.

W wyżej wymienionych kontekstach nauczania języków specjalistycznych nie ma zatem miejsca na świadome (programowane) nauczanie jakiegokolwiek języka specjalistycznego czy jego elementów (zwłaszcza w szkolnictwie podstawowym i średnim niezawodowym), podczas gdy w przypadku szkolnictwa średniego zawodowego i – częściej – szkolnictwa wyższego można mówić o pewnych elementach dydaktyki języków specjalistycznych. Ta ostatnia ma charakter (zwłaszcza w przypadku niektórych zajęć lektoratowych) nierzadko przypadkowy i nie zawsze uwzględnia takie parametry, jak potrzeby studentów, wymagania przyszłych pracodawców, korelacja nabywanych umiejętności specjalistycznych (w zakresie języka obcego) z już posiadanymi umiejętnościami specjalistycznymi w zakresie języka ojczystego itd. Szersze spektrum umiejętności specjalistycznych o charakterze teoretycznym staje się dostępne studentom kierunków lingwistycznych (nabywanych obok umiejętności wynikających ze specyfiki danego kierunku studiów, zwłaszcza w zakresie lingwistyki tekstu czy niekiedy proponowanej konfrontatywnej analizy tekstów specjalistycznych).

¹⁶ Uczenie języków specjalistycznych na wcześniejszych etapach edukacji językowej dowodzi m.in. o komplementarności języków podstawowych i specjalistycznych, a zatem o przenikaniu się tego, co fachowe, specjalistyczne, z tym, co dostępne ogólnemu poznaniu, ogólne, wobec czego odróżnienie tego, co specjalistyczne, od niespecialistycznego wydaje się być coraz trudniejsze; por. dyskusja na temat braku jednoznacznej definicji tekstu specjalistycznego (zob. np. R. Buhlmann/ A. Fearn 2000: 11).

Uczenie języków specjalistycznych jest realizowane w ramach różnego rodzaju kursów języka specjalistycznego (stacjonarnych i niestacjonarnych) oferowanych przez ośrodki akademickie i nieakademickie, jak np. powszechnie uznane instytucje kształcące w zakresie języków podstawowych i specjalistycznych o międzynarodowej renomie: British Council, Goethe Institut, Österreich-Institut. Instytucje te proponują często kursy przygotowawcze do egzaminów umożliwiających uzyskanie międzynarodowych certyfikatów z języka zawodowego, np. egzaminy z j. angielskiego biznesowego (BULATS i BEC), prawniczego (ILEC i TOLES) i finansowego (ICFE), egzaminy z j. niemieckiego Zertifikat Deutsch für den Beruf, Prüfung Wirtschaftsdeutsch, certyfikaty z j. francuskiego TOLES, ILEC, TELC, egzaminy Paryskiej Izby Przemysłowo-Handlowej.

Podsumowując powyższe uwagi na temat celów i kontekstów uczenia języków specjalistycznych należy zwrócić szczególną uwagę na cele realizowane w ramach instytucjonalnych form uczenia języków specjalistycznych. W związku z tym powinno się rozwijać umiejętności komunikacyjne specjalistyczne w celu zdobycia większej świadomości dyferencjacji języka z uwzględnieniem parametru wiedzy specjalistycznej, umiejętności odróżniania tekstów specjalistycznych od niespecialistycznych oraz kategoryzacji tekstów specjalistycznych, umiejętności ekstrakcji z tekstów specjalistycznych elementów (terminologicznych) odnoszących się do fragmentu wiedzy specjalistycznej (na płaszczyźnie wyrażeniowej i znaczeniowej), umiejętności przetwarzania językowego i kognitywnego informacji specjalistycznej w celu wytworzenia spójności w komunikacji specjalistycznej (zob. Z. Berdychowska 2010b: 68). Tak szeroko rozumiane cele powinny następnie posłużyć za podstawę wyznaczania celów szczegółowych, wytyczanych w wyniku analizy konkretnych aktów komunikacji specjalistycznej oraz w oparciu o konkretny kontekst glottodydaktyczny.

W związku z powyższymi uwagami konieczną wydaje się dalsza pogłębiona refleksja badawcza nad celami uczenia języków specjalistycznych w ramach instytucjonalnych, a także sama jego profesjonalizacja z uwzględnieniem zróżnicowanych potrzeb jego uczestników (wynikających ze specyfiki aktów komunikacji specjalistycznej oraz uwarunkowań konkretnych kontekstów glottodydaktycznych). Istotnym staje się przy tym m.in. śledzenie nowych metod wytwarzania i transferencji wiedzy i umiejętności specjalistycznych w ogóle oraz wykorzystanie wyników refleksji naukowej z zakresu wielu innych dziedzin, jak zwłaszcza interesująca nas w niniejszym artykule terminologia, ale także lingwistyka tekstu, analiza dyskursu, dydaktyki poszczególnych dziedzin szczegółowych, umożliwiających m.in. tworzenie nowych modeli uczenia języka specjalistycznego.

3.3. Metody wykorzystywane w dydaktyce języków specjalistycznych

Pomimo dużej ilości podejść do i metod nauczania języków obcych, pewne z nich wykorzystywane są w dydaktyce języków specjalistycznych (ojczystych i obcych)

częściej, inne rzadziej¹⁷. W wielu z nich eksponowana jest w mniejszym bądź większym stopniu, na co zostanie zwrócona uwaga poniżej, kwestia nauki leksyki specjalistycznej/ terminologii.

Wśród powszechnie przyjmowanych (i szeroko dyskutowanych w literaturze przedmiotu) perspektyw wymienić należy przede wszystkim: perspektywę komunikacyjną (por. podejście komunikacyjne/ metoda komunikacyjna) oraz perspektywę interkulturową, będącą naturalną konsekwencją refleksji dydaktyków nad rolą zjawisk kulturowych w procesie uczenia języków specjalistycznych i możliwości kształtowania (specjalistycznych) umiejętności kulturowych i interkulturowych, a także perspektywę integracyjną, która obok rozwoju szeroko rozumianych umiejętności językowych, uwzględnia aspekt kształtowania wiedzy specjalistycznej (podejścia integracyjne) (szerzej na ten temat w J. Zhao 2002: 116, zob. także P. Szerszeń 2014a: 122 i n.).

Odwołując się do poglądów W. Butzkamma (1989) na temat natury uczenia się języka, można przyjąć, że podczas przyswajania języka specjalistycznego mamy do czynienia zarówno z tzw. komunikacją „odnoszącą się” do samego języka (niem. *sprachbezogene Kommunikation*), jak i komunikacją „zorientowaną” w większym stopniu na komunikat (niem. *mitteilungsbezogene Kommunikation*). Pierwsza z nich niejako przygotowuje do drugiej i akcentuje językową prawidłowość wypowiedzi przy jednoczesnym uwzględnieniu kontekstu komunikacyjnego. W związku z tym słownictwo (specjalistyczne), gramatyka, wyrażenia językowe powinny być ukazywane nie w sposób wyizolowany, lecz w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych, przy czym produkcja językowa winna przebiegać w zależności od kontekstu oraz kontekstotwórczo (zob. J. Bolten 1992: 274). Komunikacja zorientowana na komunikat ma charakter performatywny i polega na kreowaniu sytuacji i eksponowaniu tych metod ćwiczenia, które okazują się pomocne uczącym się jako partnerom komunikacyjnym w realizowaniu własnych zamiarów komunikacyjnych (zob. J. Zhao 2002: 117; por. także H. Komorowska 2000).

Podsumowując powyższe uwagi, należy za J. Zhao przyznać, że uwzględnienie obydwu wyżej wymienionych perspektyw wydaje się być nie tylko konieczne w kształtowaniu umiejętności uczestniczenia w komunikacji zawodowej, lecz nie wyklucza i, co więcej, tworzy podstawę do wykorzystywania elementów innych podejść, w tym np. integracyjnych, podejścia kognitywnego czy konstruktywistycznego. Zwłaszcza w przypadku tego drugiego eksponowana jest nauka słownictwa, która powinna przebiegać m.in. poprzez: wykorzystywanie tłumaczenia na język obcy, pogłębliwość, nauczanie kontekstowe (jednostki leksykalne należy zapamiętywać w kontekstach, które potem powinny być poszerzane do całego pola semantycznego) oraz uczenie przez nadawanie nowych nazw pojęciom istniejących już w L1 (zob. P. Szerszeń 2014a: 123).

W toczonej w ostatnich latach dyskusji wokół efektywności różnych metod uczenia (obcych) języków specjalistycznych stale powracającym elementem jest dążenie

¹⁷ Tematyka metod wykorzystywanych w uczeniu języków specjalistycznych poruszana była w wielu publikacjach (zob. np. R. Buhlmann/ A. Fearn 1987, 2000, H.-R. Fluck 1992 i in.).

do skutecznego porozumienia się uczestników komunikacji specjalistycznej. Częściowym rozwiązaniem problemu nauczania i uczenia się skutecznego komunikowania się (także na wczesnym etapie uczenia języków specjalistycznych) wydaje się być wykorzystanie stanowiącego rozwinięcie oraz uszczegółowienie podejścia komunikatywnego tzw. podejścia dyskursywnego do nauczania języków obcych (zob. metoda dyskursywno-zadaniowa, szerzej na ten temat P. Szerszeń 2014a: 124 i n.). Poniżej przedstawię pokrótce jego założenia z uwzględnieniem kwestii uczenia słownictwa specjalistycznego.

W przeciwieństwie do komunikatystów zwolennicy podejścia dyskursywnego istotną wagę przypisują umiejętnościom gramatycznym jako istotnym umiejętnościom o charakterze strukturalno-systemowym, przy czym sam proces przyswajania języka obcego polega tu na kreowaniu pewnych zbiorów wzorców mentalnych i reguł tworzenia wyrażen (wyrazów, zdań, tekstów), a następnie sensownego posługiwania się nimi (zob. J.C. Styszyński 1999, M. Dakowska 1996).

Zaletą postulowanej metody dyskursywno-zadaniowej jest możliwość zastosowania jej także na wcześniejszych etapach uczenia, a wraz z postępującym procesem kształtowania umiejętności komunikacyjnych (w zakresie języka podstawowego i specjalistycznego), w tym zwłaszcza stopniowym konstytuowaniem się u ucznia wiedzy specjalistycznej (w ramach zajęć z innych przedmiotów, np. przedmiotów zawodowych), coraz szersze uwzględnianie bardziej kompleksowych elementów komunikacji specjalistycznej (konkretnych zadań w komunikacji zawodowej).

W przypadku uczniów młodszych należy zespalać treści programowe różnych przedmiotów (np. poprzez jednoczesne wprowadzanie w języku polskim i obcym takich jednostek leksykalnych, jak nazwy zjawisk atmosferycznych, nazwy geograficzne, nazwy gatunkowe, czy uproszczonych form gatunków tekstów, jak np. prognoza pogody), a także podejmować próby łączenia typowych działań uczniowskich z podobnymi działaniami w świecie specjalistów (np. organizowanie imprez, wycieczek, aukcji, sprzedaży różnych przedmiotów)¹⁸. Jednocześnie nie należy zapominać o wprowadzaniu wspomnianych wcześniej elementów wykorzystywanych w komunikacji ogólnej, tj. schematów, diagramów, ilustracji, tabel itd., których opisywanie pomaga z jednej strony wykorzystać poznane słownictwo (terminologię) oraz – z drugiej – stanowi swoiste przygotowanie do komunikacji w świecie zawodowym. Najistotniejszą rolę w nabywaniu umiejętności uczestniczenia w dyskursie pełnić powinny jednak dialogi i mini-dialogi nawiązujące do sytuacji specjalistycznych w skali mikro, tj. polegające np. na ustalaniu prostych rzeczy i przygotowujące jednocześnie do szerszego dyskursu. W dialogach tych powinno być wykorzystywane początkowo słownictwo ogólne i stopniowo, w zależności od stopnia rozwoju wiedzy specjalistycznej, specjalistyczne. Funkcję pomocniczą (na początku procesu uczenia – zdecydowanie podrzędną, zaś z czasem – wraz ze wzrastającym poziomem umiejętności językowych w zakresie języków podstawowych i specjalistycznych – coraz bardziej istotną) pełnić powinny przykłady konkretnych realizacji różnych gatunków tekstów

¹⁸ Przykładem łączenia treści programowych danego przedmiotu z nauką języka obcego (specjalistycznego), w którym bardzo istotną rolę pełni przyswajanie terminologii, są bilingwalne programy nauczania (np. wykorzystywane od kilku lat w Niemczech programy nauczania biologii, historii, geografii).

specjalistycznych w ujęciu kontrastywnym, na początku użytkowych (np. opisów przedmiotów, rozkładów jazdy, formularzy, diagramów, map, schematów, dialogów ze specjalistą, np. lekarzem, wywiadów, ankiet, życiorysów, listów motywacyjnych, komentarzy, poradników etc.), a także tekstów specjalistycznych *sensu stricto* w postaci zdydaktyzowanej, później (stopniowo) także oryginalnych (np. ofert kupna-sprzedazy, prognoz rynkowych itp.). Podczas zajęć, zwłaszcza z bardziej zaawansowanymi użytkownikami języka obcego, wskazane jest stopniowe włączanie elementów analizy tekstu specjalistycznego, polegającej na uświadamianiu typowych dla tekstów specjalistycznych zjawisk tekstowych (np. terminologicznych, gramatycznych, stylistycznych) w oparciu o aktualne osiągnięcia lingwistyki tekstu (specjalistycznego) (szerzej na ten temat P. Szerszeń 2014a: 122 i n.).

Na zakończenie tej krótkiej refleksji o metodach uczenia języków specjalistycznych należy wspomnieć o rezultatach wspomnianych wcześniej glottodydaktycznie ukierunkowanych badań w obrębie lingwistyki korpusowej, których wyrazem są różnego rodzaju aplikacje w postaci wspierających przyswajanie leksyki specjalistycznej portali leksykalnych¹⁹. Obok nich w przyswajaniu leksyki fachowej coraz istotniejszą rolę odgrywają metody oparte na mniej bądź bardziej zaawansowanych (lingwistycznie inteligentnych) rozwiązaniach e-learningowych, np. platformach edukacyjnych, na których prezentację nie ma tu miejsca (zob. bardziej szczegółowy opis wyżej wymienionych narzędzi e-learningowych w monografii P. Szerszenia 2014a).

Obok wyżej opisanych i innych metod uczenia języków specjalistycznych należy na zakończenie wspomnieć o niezwykle istotnej roli materiałów glottodydaktycznych (zwłaszcza odpowiednich tekstów), które w procesie glottodydaktycznym nie zawsze mogą być bezpośrednio wykorzystane i często wymagają zabiegów adaptacyjnych (np. kompresji, selekcji, elaboracji czy wyeksponowania cech typologicznych tekstu, zob. M. Dakowska 2001: 137 i n.). Oprócz nich ważną rolę odgrywają także odpowiednie ćwiczenia, np. studium przypadku, symulacje, praca w projekcie, ale także sprzyjające szybkiemu opanowywaniu słownictwa ćwiczenia oparte na mniej bądź bardziej zaawansowanym drylu, imitacji i substytucji, ćwiczenia z lukami, przekształcanie zdań itp., konstytuujące większość współczesnych treści (tzw. contentu), wykorzystywanych zarówno w ramach e-learningu, jak i coraz powszechniejszego uczenia mobilnego (m-learningu).

Podsumowując powyższe uwagi na temat metod uczenia języków specjalistycznych należy przyznać, że niezależnie od toczonej dyskusji wokół ich skuteczności trudno nie zgodzić się z poglądem, że tak jak nie ma w zasadzie jednej optymalnej metody uczenia języków (obcych) w ogóle, tak nie może być mowy o jedynej słusznej metodzie uczenia (obcych) języków specjalistycznych. W procesie uczenia (obcego) języka specjalistycznego, który uwarunkowany jest wieloma czynnikami, należy zatem umieć korzystać z szeregu metod, których dobór w danej sytuacji determinowany jest przez konkretny kontekst glottodydaktyczny (wewnętrzny i zewnętrzny).

¹⁹ np. <http://wortschatz.uni-leipzig.de/> 08.03.2014 i in.

Podsumowanie

Podsumowując powyższe uwagi na temat związków terminologii z dydaktyką języków specjalistycznych, należy przyznać, że przebiegają one na wielu płaszczyznach, wobec czego wiele z powyższych zagadnień ujęto i przedstawiono jedynie fragmentarycznie. Kwestia przyswajania terminologii pojawiła się w refleksji poświęconej dydaktyce języków specjalistycznych od jej samego początku i towarzyszy jej/ będzie jej niezmiennie towarzyszyć w wielu wymiarach, czego wyrazem są m.in. powyższe uwagi poświęcone samej ontologii języków specjalistycznych, jak i celom, kontekstom uczenia oraz metodom i materiałom glottodydaktycznym.

Bibliografia

- Baumann, K.-D. (2000), *Die Entwicklung eines integrativen Fachsprachenunterrichts – eine aktuelle Herausforderung der Angewandten Linguistik*, (w:) K.-D. Baumann i in. (red.), *Sprachen im Beruf*. Tübingen, 27–52.
- Berdychowska, Z. (2010), *Komunikacja specjalistyczna na studiach filologicznych – podstawy lingwistyczne i profile kompetencyjne*, (w:) „Lingwistyka Stosowana” 3, 61–70.
- Bolten, J. (1992), *Interkulturelles Verhandlungstraining*, (w:) „Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache” 18, 269–287.
- Buhlmann, R./ A. Fearn (1987), (2000), *Handbuch des Fachsprachenunterrichts. Unter besonderer Berücksichtigung naturwissenschaftlich-technischer Fachsprachen* (6. wyd. rozszerzone). Berlin i in.
- Butzkamm, W. (1989), *Psycholinguistik des Fremdsprachenunterrichts: natürliche Künstlichkeit: von der Muttersprache zur Fremdsprache*. Tübingen.
- Chlebda, W. (2010), *Pozaśrodowiskowe funkcje frazeologii środowiskowej (język sportu a polszczyzna ogólna)*, (w:) M. Milewska-Stawiany/ E. Rogowska-Cybulska (red.), *Polskie języki. O językach zawodowych i środowiskowych*, 243–255.
- Dakowska, M. (1996), *Ocena podejścia komunikacyjnego do nauczania języków obcych z punktu widzenia psycholingwistyki*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 15, 37–48.
- Dakowska, M. (2001), *Psycholingwistyczne podstawy dydaktyki języków obcych*. Warszawa.
- Efing, Ch. (2010), *Kommunikative Anforderungen an Auszubildende in der Industrie*, (w:) „Fachsprache” 1–2, 2–17.
- Efing, Ch. (2013), *Wir brauchen keine Diskussionsmechaniker! – Zum sprachlichen Handeln der Industriemechaniker/-innen in der Ausbildung*, (w:) „Lernen&Lehren”, *Elektrotechnik-Informatik und Metalltechnik* 28/2013, 56–63.
- Fluck, H.-R. (1992), *Didaktik der Fachsprachen. Aufgaben und Arbeitsfelder, Konzepte und Perspektiven im Sprachbereich Deutsch*. Tübingen.
- Fluck, H.-R. (1996), *Fachsprachen: Einführung und Bibliographie*. Tübingen/ Basel.
- Gajewska, E. (2008), *Kształcenie nauczycieli języków specjalistycznych*, (w:) A.M. Harbig (red.), *Nauczanie języków obcych w szkole wyższej*. Białystok, 75–84.

- Grucza, S. (2007a), *Glottodydaktyka specjalistyczna. Cz. I: Założenia lingwistyczne dydaktyki języków specjalistycznych*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 23, 7–20.
- Grucza, S. (2007b), *Glottodydaktyka specjalistyczna. Cz. II: Bibliografia analityczna prac z zakresu dydaktyki języków specjalistycznych*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 23, 139–167.
- Grucza, S. (2008), *Lingwistyka języków specjalistycznych*. Warszawa.
- Grucza, S. (2010), *Specyfika uczenia języków specjalistycznych w świetle antropocentrycznej teorii języka*, (w:) „Lingwistyka Stosowana – Języki Specjalistyczne – Dyskurs Zawodowy”. Publikacja jubileuszowa z okazji 10-lecia Katedry Języków Specjalistycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa, 107–130.
- Harbig, A.M. (red.) (2008), *Nauczanie języków obcych w szkole wyższej*. Białystok.
- Karpiński, Ł. (2008), *Zarys leksykografii terminologicznej*. Warszawa.
- Karwatowska, M./ L. Tymiakin (2005), *Prowadzenie negocjacji – nowe zadania szkoły*, (w:) S. Gajda/ A. Markowski/ J. Porayski-Pomsta (red.), *Polska polityka komunikacyjno-językowa wobec wyzwań XXI wieku*. Warszawa, 299–312.
- Kiefer, K.-H./ Ch. E fing/ M. Jung/ A. Middeke (2014) (red.), *Berufsfeld-Kommunikation: Deutsch*. Frankfurt/ Main i in. (Wissen-Kompetenz-Text 7).
- Komorowska, H. (2000), *Nauczanie języków obcych w kształceniu zawodowym*, (w:) B.Z. Kielar i in. (red.), *Problemy komunikacji międzykulturowej: lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka*. Warszawa, 352–371.
- Kubacki, A. (2011), *Kształcenie sprawności tłumaczenia specjalistycznego na poziomie kolegiálním i uniwersyteckim*, (w:) „Lingua Legis” 19, 90–99.
- Ligara, B./ W. Szupelak (2012), *Lingwistyka i glottodydaktyka języków specjalistycznych na przykładzie języka biznesu. Podejście porównawcze*. Kraków.
- Lipczuk, R./ E. Leibfried/ K. Nerlicki/ S. Feuchert (red.) (2001), *Lehr- und Übungsbuch zur deutsch-polnischen und polnisch-deutschen Übersetzung*. Szczecin.
- Lukszyn, J. (1993), *Kształcenie tłumaczy i nauczycieli języków obcych w zakresie leksykografii dydaktycznej*, (w:) F. Grucza (red.), *Przyczynki do teorii kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy*. Warszawa, 89–93.
- Lukszyn, J. (1994), *O jednostkach leksykograficznych w obcojęzycznym słowniku dydaktycznym*, (w:) F. Grucza/ Z. Kozłowska (red.), *Języki Specjalistyczne*. Warszawa, 39–43.
- Lukszyn, J. (2002), *Uniwersalia tekstów specjalistycznych*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Języki Specjalistyczne 2. Problemy techno lingwistyki*. Warszawa, 41–48.
- Lukszyn, J./ W. Zmarzer (2006), *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa.
- Mamet, P. (2002), *Relacja pomiędzy kompetencją językową a kompetencją merytoryczną na przykładzie języka biznesu*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Języki Specjalistyczne 2. Problemy technolingwistyki*. Warszawa, 141–151.
- Ołpińska-Szkiełko, M. (2009), *Nauczanie dwujęzyczne w świetle badań i koncepcji glottodydaktycznych*. Warszawa.
- Ołpińska-Szkiełko, M. (2010), *Dydaktyka niemieckiego języka specjalistycznego prawa i ekonomii w praktyce. Koncepcja serii podręczników „Polens Wirtschafts- und Rechtssystem”*, (w:) „Lingwistyka Stosowana” 3, 209–218.

- Paprocka-Piotrowska, U. (2000), *Kształcenie filologów do pracy w przedsiębiorstwie. Cele nauczania, program, kompetencje absolwenta – doświadczenia opcji „Język francuski ekonomii i finansów (KUL)”*, (w:) G. Szpila (red.), *Język Trzeciego Tysiąclecia. Zbiór referatów z konferencji Język trzeciego tysiąclecia*, Kraków 2–4 marca 2000. Kraków, 389–394.
- Pfeiffer, W. (1989), *Deutsch als Fachsprache in der Deutschlehrausbildung und -fortbildung*. Poznań.
- Pfeiffer, W. (2001), *Nauczanie języków obcych. Od praktyki do praktyki*. Poznań.
- Sobkowiak, P. (2011), *Jak określić potrzeby językowe pracowników w miejscu pracy*, (w:) „Neofilolog” 37, 145–158.
- Sowa, M. (2008), *Certyfikaty językowe a nauczanie języka dla potrzeb zawodowych*, (w:) A.M. Harbig (red.), *Nauczanie języków obcych w szkole wyższej*. Białystok, 105–113.
- Sowa M./ E. Gajewska (2012), *Nauczanie JO dla potrzeb zawodowych: terminologia a kształtowanie się dziedziny*, (w:) „Język a komunikacja” 32, *Dydaktyka języka obcego w okresie przemian*. Kraków, 77-85.
- Styszynski, J. (1999), *Metoda dyskursywna a nauczanie języka obcego w warunkach szkoły polskiej*, (w:) „Niemiecki w dialogu” 1, 107–111.
- Szafranski, M. (1989), *Rozważania na temat języka zawodowego*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 10, 63–69.
- Szerszeń, P. (2010), *Nowe kierunki w badaniach nad gramatyką i leksykonem. Instytut Języka Niemieckiego w Mannheim*, (w:) „Lingwistyka Stosowana” 3/2010, 257–264.
- Szerszeń P., (2014a), *Platformy (glotto)dydaktyczne. Ich implementacja w uczeniu specjalistycznych języków obcych (= Studi@ Naukowe 15)*. Warszawa.
- Szerszeń P., (2014b), *Kilka uwag na temat optymalnego czasu rozpoczynania nauki języka specjalistycznego i możliwości jej realizacji*, (w:) „Lingwistyka stosowana” 9, 133-149.
- Taborek, J. (2003), *System hipertekstowy w dydaktyce akademickiej*, (w:) „Linguae Mundi” 1, 97–106.
- Taborek, J. (2012), *Von der digitalen Textsammlung zum Wörterbuch oder: Textkorpora in der Lexikografie*, (w:) F. Gucza i in. (red.), *Akten des XII. Internationalen Germanistenkongresses Warschau 2010. Vielheit und Einheit der Germanistik weltweit*, T. 16. Frankfurt a. M., 225–232.
- Tryuk, M. (1987), *Leksykometryczne badania słownictwa*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 8, 101–118.
- Weigt, Z. (2001), *Język polityki i prawa w dydaktyce tłumaczeniowej*, (w:) A. Kopczyński/ U. Zaliwska-Okrutna (red.), *Język rodzimy a język obcy. Komunikacja, przekład, dydaktyka*. Warszawa, 183–190.
- Weigt, Z. (2004), *Język specjalistyczny – dydaktyka – słownik*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Języki Specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*. Warszawa, 202–212.
- Zhao, J. (2002), *Wirtschaftsdeutsch als Fremdsprache. Ein didaktisches Modell*. Tübingen.

Europejskie nurty terminologiczne

Prague School of Terminology

Ivana Bozděchová
(Charles University, Prague)

Abstract

The paper reviews briefly the development of Czech theory of terminology starting from its roots in the period of Prague Linguistic Circle till nowadays. Its characteristic features, tendencies, theoretical approaches (from traditions of Czech functional structuralism to modern corpus-based and cognitive theories), concepts and definitions (*term, terminology*) are mentioned in connection with the most significant representatives of the field and their terminological works.

Streszczenie

Praska szkoła terminologiczna

Artykuł przedstawia krótki przegląd rozwoju czeskiej teorii terminologii od początków kształtowania się jej w okresie działalności Praskiego Koła Lingwistycznego po dzień dzisiejszy. Zaprezentowana została specyfika czeskiej teorii terminologii, nurty w jej obrębie, ujęcia teoretyczne (od tradycji czeskiego strukturalizmu do współczesnych teorii opartych na badaniach korpusowych i kognitywizmie), pojęcia i definicje (*termin, terminologia*) w powiązaniu z najważniejszymi jej przedstawicielami i ich dorobkiem w dziedzinie terminologii.

Introduction

In the international context, Czech linguistics have played one of the great roles and have contributed significantly in several areas of research in the period of activities of the Prague Linguistic Circle, founded in 1926. At that time also, the Czech theory of terminology began to develop systematically; therefore, the newly established Prague School of Terminology was logically built on the bases of functional linguistics. Its main representatives were Vladimír Brand, Miroslav Roudný and Rostislav Kocourek. Approximately at the same time, the oldest schools of terminology arose in the world, and they created a theoretical foundation for the development of terminology as a discipline. Apart from Prague, it was the school of Vienna (based on the Wüster's theory) and Moscow (founded by two engineers S.A. Caplygin and D.S. Lotte). In the 70^s of the 20th century inspired by the need to cope with the urgent problems associated with issues of bilingualism¹, one more school was established in Québec.

¹ See R. Temmerman (2000).

1. A Brief Development of the Czech Theory of Terminology

The aim of the Prague School of Terminology was the structural and functional description of specialized (professional, technical) language, including terms in Czech and Slovak languages. The Prague School of Terminology claimed quite significantly that terms should always be examined as units of vocabulary, as parts of vocabulary of the national language, therefore, as the specific objects of the examination of linguistics. Unlike some of the other (even newer) theories and concepts, it did not involve non-verbal semiotic parts of specialized (technical) texts into the study of terminology. The School promoted the standardization of terms by authoritative and qualified standardization institutions. The authors argued that technical language should not be equated with the sum of the lexical and phraseological peculiarities, which distinguishes it from the common language. It focused not only on the domestic (national) terms, but also analysed Latin and Greek nomenclatures, foreign terms in general, and calques. In the international context, the school is often referred to as the Czech or Prague School of Terminology and just its theoretically linguistic substance is pointed out (especially in comparison with the main multidisciplinary approaches to terminology).

The Prague School of Terminology came into international awareness thanks to terminological experts along with Rostislav Kocourek: Antonín Kučera and Josef Dubský². From the beginning, linguists of the Prague school have worked closely with field specialists, terminographers, so that at that time, they followed the experience of Josef Jungmann (1773–1847) from his lexicographic work on his *Czech-German Dictionary* in five volumes (published in the years 1834–1839, and containing about 120,000 entries). In the first quarter of the century (1911–1935), the study of terminology had predominantly a functionally-structural character, and it was undertaken by Czech and Slovak linguists together. After the Second World War, the Czechoslovak Standardization Committee for Terminology was created at the Office for Standardization and Terminology Department at the Institute of the Slovak Language at the Slovak Academy of Sciences under the direction of J. Horecký³. The committee for terminology issued *Československý terminologický časopis* (*The Czechoslovak Terminology Journal*) edited by Jozef Horecký and published in the years 1962–1966; the journal presented results of the work of terminologists in both countries. In 1964, the principles of coordination of Czech and Slovak terminology were stated in the journal. Terminologists, in particular from the technical spheres⁴, then closely cooperated with field terminological commissions. In 1965, J. Horecký emphasized that terminology convention cannot be overstated, when it is a convention of only a narrow circle of experts, who lack adequate awareness of language culture and who use terms that are unsatisfactory to the structure of the standard language.

² See R. Kocourek (2001, 2012).

³ See Levická, J./ M. Zumrík, *Finding one's way: the case of Slovak terminology (general overview from 1844 onwards)* in this book.

⁴ On the standardization of the Czech terminology in more detail see A. Tejnor (1968). The author himself, inter alia, carried out the linguistic revision of anatomical nomenclature by J. Zrzavý from 1985.

An important role for the further development of terminological theory was the establishment of the Czechoslovak Terminological Commission for Linguistic Terminology in the Czechoslovak Committee of the Slavists in 1959; Alois Jedlička (1921–2000) became its president. The commission followed up on the efforts of the Prague Linguistic Circle to elaborate terminology and a terminological system from the field of phonology (see *Projet de terminologie phonologique standardisée*, Travaux du Cercle linguistique de Prague 4, 1931, 309–323). Under the auspices of the Commission arose an important terminology work by Josef Vachek *Dictionnaire de linguistique de l'école de Prague* (1960) and bilingual *Rusko-český slovník lingvistické terminologie* (*The Russian-Czech Dictionary of Linguistic Terminology*, Prague 1960). Further actions of the Commission included drafting a proposal for *Slovník slovanské lingvistické terminologie* (*The Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology*), which then came out under the A. Jedlička's editorship in the year 1977 in Prague.

In the following years, the publication of six volumes of *Terminologické studie* (*The Terminological Studies*, 1966–76) became stimulating as well as issuing of Liberec collections of *TERMINA* (1995–2004). For the development of the Czech terminology, a further significant role was played by the organization and presidency of the terminological panels in the 15th and 17th International Congress of Slavists in 1992 in Québec and 2003 in Prague⁵.

2. The Concept of the Terminology in Traditions of Czech Functional Structuralism

From the historical point of view and in the international context, the main contribution and the specificity of the Czech theory of terminology is its mostly prevailing and traditional functionally structural approach to the term (despite all its internal differences in the richness and theoretical variability, see below).

The starting point of the Czech concept of terminology is the uniqueness of the vocabulary in the system of language levels; terms are understood as specific units of the national language and used in various fields. Terms represent the main semantic components of specialized texts, main characteristic of terms being – along with field specificity – their meaning thematically belonging to the field, laid down by field experts and defined by definition. The boundaries of linguistic exploration exceeding non-verbal components of specialized texts are not included in the Czech theory (semiotic terms of numeric nature, expressions of formal languages mainly from exact sciences, etc.). The properties of terms are listed: stability, systemic and international

⁵ The modern beginnings of the Czech terminology (and in the modern sense also of terminography) are presented by A. Tejnor (1983); the author, among other, recalls some of the significant terminology works and dictionaries, e.g. K.J. Erben: *Juridisch politische Terminologie*, 1850; P.V. Šafařík: *Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy*, 1853; *Ottův slovník naučný nové doby*, 1930–43; *Masarykův slovník naučný*, 1925–33; *Komenského slovník naučný*, 1937–38, etc. On the development after the Second World War see Poštolková, B./ M. Roudný/ A. Tejnor (1983); brief overview also by F. Daneš (1997).

character, semantic transparency, accuracy, derivativeness, notion substance, one-word form, synonymy, one meaning, structured nature, functionality⁶.

3. The Definition of the Term and Terminology in Czech Theory

Theoretical views on the nature, definition, and characteristics of terms have been gradually elaborated, changed and fixed in development of Czech terminological theory in connection with formation and growth of a number of terms and their individual terminological systems (though not always and necessarily directly connected). Some of the main Czech theoretical concepts of the terms will be introduced here briefly and outlined.

The terms have been in Czech theory from the beginning delimited in connection with automatization in vocabulary. The concept of automatization was introduced and explained by Bohuslav Havránek (1893–1978) in his study in the proceedings *Spisovná čeština a jazyková kultura (Standard Czech and Linguistic Culture, B. Havránek 1932: 52-53, according to the Janet's psychology and van Ginneken's wording from the year 1907): automatization as the usual, conventional use of language means, conditioned by agreement in the intention of the speaker and the expected effect. The opposite of automatization is actualization, in which the use of language means attracts attention as the unusual. Following the B. Havránek's study L.V. Kopeckij (1935: 120) introduced the first Czech definition of the term: the terms as a kind of specialized names; he ranked to them the automatized words, the automatized groups of words and automatized sentences⁷. In his definition in *Dodatky ke slovníku naučnému (Supplement to the Encyclopaedic Dictionary)* B. Havránek differentiated (similarly to L.V. Kopeckij) the terms in the strict sense from the automatized words and phrases:*

terminologie neboli odborné názvosloví je soubor odborných výrazů, užívaných v jednotlivých oborech vědeckých nebo praktických. Mluví se proto o t-i matematické, lékařské, vojenské, zemědělské, obchodní apod., někdy také prostě jen o ‚slovníku‘ matematickém atd., protože právě t. zabírá z příslušného odborného jazyka toliko stránku lexikální.

Do odborného názvosloví zahrnují se jednak termíny v užším smyslu slova, tj. jednoznačná slova, kterých se užívá v jediném oboru a která v základě podržují svůj odborný význam, i vyskytnou-li se v řeči o oboru jiném nebo v běžném jazyce, jednak automatisovaná slova a sousloví, tj. slova mající určitý ustálený význam v jednom oboru, ale význam jiný v oboru jiném nebo v běžném jazyce sdělovacím.

terminology, or specialized vocabulary is a set of technical terms used in the various scientific or practical fields. Therefore we speak about terminology: mathematical, medical, military, agricultural, commercial, etc., sometimes also simply called a 'dictionary' mathematical, etc., because terminology takes up only lexical part of the

⁶ See Poštolková, B/ M. Roudný/ A. Tejnor (1983).

⁷ L.V. Kopeckij called automatized sentences *šablony* (templates), unlike Z. Vančura who rank among templates also non-sentence structures. In modern linguistics these structures (including terminological) are similarly evaluated according to the stability of combinations and are described on the basis of the concept of *collocation*.

appropriate professional language (*Ottův slovník naučný nové doby, dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému*, VI/2, 2002: 1074, translated by I. Bozděchová).

B. Havránek and L.V. Kopeckij considered the basic difference between these types of specialized means in the fact that only the terms have their steady, specialized meaning always, while the meaning of the automatized means is changing according to their use (in different fields or even in common, everyday communication)⁸.

Although in 1935 theoretical considerations about the terminology began to develop with the issue of *Příruční slovník jazyka českého (The Reference Dictionary of the Czech language, PSJČ)*, one of the first Czech terminological contributions was Z. Vančura's work on the economic nomenclature from the year 1934. Z. Vančura compared the terms with the so-called templates (automatized groups of words). His differentiation between constant and potential lexical elements in the specialized vocabulary is inspiring, although it does not appear to be without problems and clear formulation. L.V. Kopeckij, in 1935, understands the area of constant elements more widely. K. Hausenblas, in 1962, described later Z. Vančura's and L.V. Kopecký's somewhat vague concepts (terms) more precisely, by means of hierarchization of vocabulary according to the degree of terminologization: according to the author there are apart from the terms and non-terms also weakly terminologized namings (the so-called semi-terms used by some of other authors).

Z. Vančura's concept of the term coincides with A. Jedlička (1948: 30–33); the author presents the first definition of the term in the sense of its earlier understanding in common, everyday usage, and for the first time, he lists the definition of the meaning of a term. Namely on A. Jedlička's definition, the interpretation of the term in the above mentioned reference dictionary, *PSJČ*, is essentially based, but instead of the expression *lexikálně sémantická jednotka (lexical semantic unit)*, the term *pojmenování (nomination)* is used for the first time:

termín, (*zast. terminus*) *název, zpr. odborný, pojmenování, zvl. s přesným významem a jednoznačné. Jazyk anglický přečasto za jeden termin český má čtyři, pět terminů svých. Krás. Nechtějí mluvit přesnými termíny, jasně a určitě několika větami říci jádro věci. Baar. Utvořil několik set terminův nových pro pojmy abstraktní. Lum. Začali nám při vědeckých terminech říkati také vždy názvy české. Čech. Vážný zvuk prvků hebrejských kontrastuje tu s měkkými zvuky slovanských kmenů, s drsnými anglickými, užívanými zvláště jako terminův technických. Vrch. Zde [v kostele] mohly bezpečně zjistiti, byla-li nevěsta napudrována – čili chtěla-li šiditi ještě před oltářem samého Pána Boha pomalovanou larvičkou, jak zněl zubřanský terminus technikus pro takovou nepravost odborný název. Vrba. První dvě [šachové partie] jsem rychle „provez“, jak zní případný terminus. Čap. Ch. Ling. lexikálně sémantická jednotka, mající přesný a jednoznačný význam, zpr. odborný.*

terminologie, -e f. *soubor, soustava terminů, odborných názvů jistého oboru, odborné názvosloví. Zaměstnával se [Mácha] rád s Markovou logikou, doufaje, že se z ní něčemu přiučí, nejen ohledem na vědu, nýbrž i na vědecký sloh a českou terminologii. Sab. Polská*

⁸ Cf. M. Jelínek's communication concept in *Příruční mluvnice češtiny* (2001: 767): in the act of communication the automatized means stand out of linguistic awareness of the speakers and the addressees as stabilized tools.

vojenská terminologie XV. a XVI. stol. přijata z veliké části od Čechův. Osv. **D** *vůbec nějaký způsob vyjadřování, obřezující určité nazírání*. Byl to liberalism, mluveno dnešní terminologií, integrální. Šal. Řekněme dnešní terminologií: Zeus udělil Prometheovi amnestii. Vrch.

term (obsolete *terminus*) – expression, usually specialized, nomination (naming), especially with the indirect meaning and unambiguous. (...) In linguistics: lexical semantic unit (entity), having a precise and unambiguous meaning, as a rule, specialized (professional).

terminology – collection, system of terms, specialized (professional) names of a certain field, specialized (professional) terminology. (...) any way of expression, reflecting a certain perception of things (*Příruční slovník jazyka českého*, translated by I. Bozděchová).

The terms are also understood as naming units, for example by K. Sochor (1955) or K. Hausenblas (1962). M. Roudný (1977) marked this change in concept as a shift of the starting viewpoint from the lexical site to a formal one, more accurately, however, it is an onomasiological and functional aspect (naming as a function of the word).

Terms are also traditionally linked with concepts and lexical meanings. In the Czech theory, V. Šmilauer (1951) pointed out this background explicitly (as one of the first linguists): terms express the pure concept, their meaning (content and scope of the meaning) is precisely delimited and can be defined. Similarly, K. Sochor (1955) put the emphasis on the connection of conceptual content of the term with the system of concepts of a given field. R. Kocourek (1965: 21) referred to the relationship between the concept and the term associated with it as to *definovanost* (definability) of the meaning of a term. According to Danilenko (1977: 94) a term cannot be considered full-fledged without a definition delimiting the boundaries of the content of the concept. F. Čermák (1993) understands definition as one of the major parts of the bases of the theory (in addition to the axioms and primitive statements). Cognitive linguistics combines concepts and terms on the basis of the central position of concepts in scientific categories, the lexical meaning of terms is clarified as anchoring in the system of concepts of a given field.

From the beginning of the development of the theory of terminology, along with theoretical debates about terms and terminology in general, attention gradually began to be paid to the field-defined terminologies; namely the articles about medical terminology (B. Havránek 1919) and electrical terminology (V. Ertl 1926) appeared among the first studies.

In the following years, terms were studied and classified at first, still mainly as nominating units, also later with their functional and stylistic-text aspects; it was the case for example by V. Šmilauer (1951) (terms and fixed names), or K. Sochor (1955) (terms as a permanent element of the specialized text). According to K. Sochor, with terms, unlike with other words, the expert does not have an option of their choice and substitution; however, the use of the only, unchangeable term, is not absolute, K. Sochor does not take into account e.g. the existence of the synonymy of terms. Terms were addressed by several other authors, chronologically named e.g. M. Jelínek

(1955), K. Hausenblas (1962, 1963), L. Blatná (1964), O. Man (1965), A. Jedlička (1970) (terms in the strict sense, automatized terms and templates), M. Roudný (1977), B. Poštolková (1977, 1980, 1984), J. Filipec (1955, 1985), P. Hauser (1980), Chloupek (1990), F. Čermák (1993), in: Čermák, F./ R. Blatná (1995), S. Machová (1995), E. Lotko (2000), R. Kocourek (1991, 2002), J. Kraus (2002), I. Dobrotová (2002), M. Grabmüller (2003)⁹. Most of the definitions state the following main characteristics of the terms: system character, stability, binding in use, conceptual meaning and unambiguity guaranteed by the definition of the term. Further, therefore, we introduce only selected concepts and their concept of terms including the differences between their characteristics.

M. Jelínek (1955) pointed out the fact that the unambiguity of the terms (and even outside of the context) can be achieved not only by accurate determination of the content, but also by the application of the principle of a special name for each individual concept (similarly, later M. Grabmüller 2003). According to the author, the term is fixed by the process of terminologization of one expression from the original synonymous pair or synonymous row. It probably does not apply absolutely: terminologization is not always necessarily a choice from the synonymous group of names, the same concept albeit in different fields precisely and clearly defined, can be named differently, and on the contrary, the identical expression can be used for different concepts (see polysemy of multidisciplinary terms) etc¹⁰. Similarly, the close liaison with the concepts is considered an essential feature of the terms e.g. by L. Blatná (1964); the author characterizes terms in relation to the extent of concepts.

The semantic definition of terms is applied in the works by B. Poštolková (1977, 1980, 1984); to express or highlight correlation between the concept and the term the author uses designations *notion-term* or *term-notion*, the latter in the case when starting from the form of the text (B. Poštolková 1984: 11). The author, however, also pays attention to terms from the formally-nomination aspect.

The semantic unambiguity of the terms is put to a direct relation with the requirement of the maximum exactness of specialized language by P. Hauser (1980: 32–39); the author distinguishes between absolutely and relatively unambiguous terms. The unambiguity of the term is, however, necessary to be confined within the framework of the given field, as inter-field ambiguity of the terms is relatively common; therefore, I. Dobrotová (2002) speaks about the terms with the “dual affiliation”. The dual affiliation of terminology has been also emphasized by R. Kocourek (2002); a number of authors underlined its importance for the translation of specialized texts (e.g. J. Kábrt 1963: 300, for medical texts). Based on their text independency, terms can be referred to as elements of meta-language, i.e. the language with the maximum unambiguity, used to describe linguistic phenomena (e.g. F. Čermák (1993); R. Blatná in: Čermák, F./ R. Blatná (1995)). Text independency of the lexical meaning, however, does not always mean a terminological status of the expression; that is decided by the context. Yet, this definition might be relative;

⁹ A chronological overview of their concepts see in I. Bozděchová (2009: 22–29).

¹⁰ The requirement of relation of one term with only one notion and on the contrary is overcome by modern, in particular socio-cognitive terminological theories (see, for example, R. Temmerman 2000).

F. Čermák finds significantly different variability and status both with terms of specific, defined theories (F. Čermák 1993: 62) and with common nominations (F. Čermák 2002: 31).

J. Filipec, in *Česká lexikologie* (1985), added functional and stylistic aspects to the definition of terms – they are considered as a component of specialized (professional) functional style; their specific stylistic function, the absence or the suppression of pragmatic, attitudinal and modal components of their meaning have consequences – including their possibility of figurative meanings connected with the context.

E. Lotko (2000) reflected field affiliation of terms and their potential impact on their definition in practice; according to the degree of obligation of defining the term, he distinguished (E. Lotko 2000: 117) the prescriptive terms (their meaning is determined by the experts of the relevant thematic field usually by the definition in the first use of the term, e.g. in the exact sciences) and pseudo-prescriptive terms (their meaning is given only by the agreement accepted by the broader community, in the fields, where the attitude or consideration of the school community is important for evaluation of the phenomena, e.g. in the humanities).

Terms are traditionally attached to the rationally conceptual meaning – yet many of them are idiomatic; the Czech idiomatic terminology has been pointed out by a number of authors, e.g. F. Čermák (2001, 2002); M. Jelínek (2002); J. Kraus (2002) etc.; attention to it is paid further especially in the works of cognitive linguistics (see below). It turns out that idiomatic terms perform both nominal and cognitive functions adequately; they even can enhance the accuracy of the expression and at the same time, often fill up the gaps in the nominal system of specialized language.

For the sake of completeness and due to the fact that at the beginning of the formation of the Czech terminological theory Czech and Slovak linguists worked together, it should be noted that in principle the terms are characterized and defined in the same way both in Czech and Slovak terminological works, see, in particular, Masár (1991, 2000); Mistrík (2002). Masár (2000: 21, 49), in addition, highlights standardness of the terms (as their property), because it guarantees trouble-free communication. However, the requirement for terms to be standard words can be doubted if considered only from the point of view of the success of professional (specialized) communication. It is shown by the use of professional terms not fully standardized, of professionalisms or slangisms, used as expressions of identification or synonymy (A. Jedlička 1970: 38), and often even complementary with (real) terms (F. Čermák, in: Čermák, F./R. Blatná 1995: 111).

It is apparent from the above overview that the interest of Czech terminologists still traditionally and for practical reasons is concentrated on the accuracy and unambiguity of definition as the premise of the standardization of terms. Standardization is needed even when terminology is fixed collectively, not only for ensuring professional communication, but also for the further development of the field (see J. Chloupek 1990). New aspects of definition of terms in practice are highlighted in the theory of language management which starts to solve problems in languages by solving related social and communication problems (J. Neústupný 2002). The

emphasis is put on institutional authorization of terminology with the participation of experts on research of languages for specific purposes (Hübschmannová, M./ J. Neústupný 2004). New impulses for the description of the terms are in the Czech context presented also by corpus linguistics or cognitive sciences.

Corpus-based analysis of specialized texts helps to clarify the nature of lexical semantics of terms mainly from the point of view of its dependence on the context. Text terminology and corpus linguistics confer text dependency of meaning of the terms: lexical surroundings of the terms shows for example some idiomatic tendencies of terms (F. Čermák 2002). Indications of the text-based conception of terms can be found in the Czech theory already in some earlier works (K. Hausenblas (1963), O. Man (1965), *Československý terminologický časopis*, J. Filipec (1975)). So O. Man (*ibid*) recorded the smallest contextual dependency in the nouns (this can partially justify the predominance of nouns with the terms, given, however, especially by the need to name the category of substance). J. Filipec (1975, 1995) in the text evaluation of the terms pointed out the different range of the use of terms in different subtypes of style. Similarly, R. Kocourek (1991) added aspect of repeated use in professional texts to the conceptual definition of the terms and resolved single-subject and multidisciplinary terms. S. Machová (1995), in this context, has not found sense in the search for generally valid criteria for the determination of the boundaries between terms and non-terms, but she finds it between the term and non-term only in a specific professional (specialized) text (see F. Čermák 2002). J. Filipec and R. Kocourek's concepts of terms as units incorporated to the text can be seen as a parallel of the above-mentioned access of text terminology to the terms or to use of the concept of collocability in lexicology. The authors, however, consider only the inclusion of terms into specialized texts, not for use in non-specialized text. Just in non-specialized texts, O. Man (1965) finds determinologization of the term (opposite to the initial considerations about the preservation of the professional field affiliation of the term, see L.V. Kopeckij 1935).

Cognitive linguistics brings to the theory of terminology such topics as correlation of the prototype and term with natural and scientific categories: natural categorization is unlike scientific categorization connected with the prototype, significantly subjectively-oriented, it stems from an inaccurate generalization and shows the place of the given object in the linguistic-cultural picture of the world of the particular community. How I. Vaňková (2005: 83) shows, conceptual affiliation can be established on the basis of the verifiable evidence, and therefore, classical (logical) definition, associated with the structural approach to the meaning, is necessary for terms. Such a definition removes the semantic vagueness of natural language (concepts corresponding to the normal perception of the world frequently have vagueness of the defining characters, and therefore also vagueness of the classes of named phenomena). However, as S. Gajda (2001: 186) notes, even the definition cannot fully express all internally complicated units of concepts, especially because they are linked with other concepts and they are subject to changes in the process of knowledge.

Conclusion

The traditional and still valid functionally structural linguistic approach in the Czech theory to terms means mainly linguistic contribution for the theory of terminology, although it tends to be incorporated into a separate multidisciplinary terminological field. In recent years, however, the development of linguistics has progressed and presently is undergoing changes, which among other things lead to the expansion of the theoretical field, of the methods and tools of research. In the context of the communication and pragmatic orientation of linguistics, attention is still clearly paid to processes in which the terms actually function in the text and what specialized communication in the daily interaction of speakers looks like. Sociolinguistics and socio-terminology together with the semantically conceived modern approaches in cognitive and corpus linguistics start to complement the traditional and characteristic concept of terms as symbols in the Czech terminological theory.

References

- Blatná, L. (1964), *Termín – terminologie, název – nomenklatura*. In: “Československý terminologický časopis” III, 340–345.
- Bozděchová, I. (2007), *Teorie terminologie v historických a obsahových proměnách.*, In: D. Moldanová/ M. Balowski (eds), *Co všechno slovo znamená. Sborník příspěvků věnovaných profesorce PhDr. Marii Čechové, DrSc.* Ústí nad Labem, 65–71.
- Bozděchová, I. (2009), *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství)*. Praha.
- Bozděchová, I. (2015), *Word-formation and technical languages*. In: P.O. Müller/ I. Ohnheiser/ S. Olsen/ F. Rainer (eds), *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*. Berlin, 2251–2266.
- Bozděchová, I./ R. Kocourek (in print), *O novodobém vývoji a principech české terminologické práce. Seznam českých terminologických prací (výběr)*.
- Brand, V. (1966), *Odborná terminologie jako samostatný vědní obor*. In: “Terminologická studie” 1, 3–15.
- Buzássyová, K. (1983), *Dynamika v odbornej terminológii*. In: “Jazykovedný časopis” 34, 132–144.
- Čermák, F. (1993), *Základy lingvistické metodologie. Nástin hlavních principů na pozadí obecné teorie vědy*. Praha.
- Čermák, F. (2001), *Propoziční frazémy a idiomy v češtině*. In: M. Balowski/ W. Chlebeda (eds), *Frazeografia słowiańska*. Opole, 93–101.
- Čermák, F. (2002), *Termín a frazém (Případ překrývání a periférie dvou nominativních oblastí)*. In: *Termina 2000. Sborník příspěvků z II. konference 1996 a III. konference 2000*. Praha, 31–36.
- Čermák, F./ R. Blatná (eds) (1995), *Manuál lexikografie*. Praha.
- Daneš, F. (1997), *Jazyk vědy*. In: F. Daneš et al., *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha, 68–83.

- Danilenko, V.P. (1977), *Russkaja terminologija*. Moskva, cited according to Buzássyová (1983), 133.
- Dobrotová, I. (2002), *K právnímu a právníckému diskurzu*. In: Termina 2000. Sborník příspěvků z II. konference 1996 a III. konference 2000. Praha, 261–266.
- Ertl, V. (1926), *České názvosloví elektrotechnické*. In: “Elektrotechnický obzor” 15, 829–833.
- Filipec, J./ F. Čermák (1985), *Česká lexikologie*. Praha.
- Gajda, S. (2001), *Styl naukowy*. In: J. Bartmiński (ed.), *Współczesny język polski*. Lublin, 183–199.
- Grabmüller, M. (2003), *Problematika vytváření české terminologie odborného jazyka evropských společenství*. In: “ToP XIV”, 66, 27–31.
- Hauser, P. (1980), *Nauka o slovní zásobě*. Praha.
- Havránek, B. (1919), *O lékařském slovníku*. In: “Naše řeč” 3, 72–80.
- Havránek, B. (1932), *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*. In: B. Havránek/ M. Weingart (eds), *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha, 32–84.
- Hausenblas, K. (1962), *K specifickým rysům odborné terminologie*. In: *Problémy marxistické jazykovědy*. Praha, 248–262.
- Hausenblas, K. (1963), *Termíny a odborný text*. In: “Československý terminologický časopis” II, 7–15.
- Hübschmannová, M./ J.V. Neústupný (2004), „*Terminological*” Processes in North-Central Romani. In: “Current Issues in Language Planning” 5, No. 2, 83–108.
- Chloupek, J. et al. (1990), *Stylistika češtiny*. Praha.
- Jedlička, A. (1948), *Josef Jungmann a obrozená terminologie literárněvědná a lingvistická*. Praha.
- Jedlička, A. (1960), *Ustavení Čs. terminologické komise při Čs. komitétu slavistů*. In: “Slovo a slovesnost” 21, 158–160.
- Jelínek, M. (1955), *Odborný styl*. In: “Slovo a slovesnost” 16, 25–37.
- Jelínek, M. (2002), *O potřebě verbonominálních spojení v intelektualizovaných textech vůbec a odborných zvlášť*. In: Termina 2000. Sborník příspěvků z II. konference 1996 a III. konference 2000. Praha, 204–211.
- Kábrt, J. (1963), *Ještě k lékařskému názvosloví*. In: “Československý terminologický časopis” II, 299–304.
- Kardela, H. (1993), *Analiza semantyczna wyrażení języka naukowego*. In: J. Bartmiński/ R. Tokarski (eds), *O definicjach i definiowaniu*. Lublin, 141–151.
- Kocourek, R. (1965), *Termín a jeho definice*. In: “Československý terminologický časopis” IV, 1–25.
- Kocourek, R. (1989), *Définition, sémantique lexicale et théorie linguistique*. In: “ALFA”, vol. 2, 26–50.
- Kocourek, R. (1991), *La langue française de la technique et de la science*. Wiesbaden.
- Kocourek, R. (2001), *Terminologie a odborná lingvistika na přelomu století: směry, vývoj a posun cílů*. In: Termina 2000: sborník příspěvků z II. konference 1996 a III. konference 2000. Praha, 12–30.

- Kocourek, R. (2002), *Terminologické anglicismy: příčiny jejich vzniku, jejich lingvistická povaha a místo v slovní zásobě*. In: Termina 2000. Sborník příspěvků z II. konference 1996 a III. konference 2000. Praha, 196–203.
- Kocourek, R. (2010), *The uniqueness of human natural languages: An anniversary causerie on a text-related linguistic focus (Jedinečnost lidských přirozených jazyků: výroční causerie o textově zaměřeném pojetí jazyka)*. In: M. Malá/ P. Šaldová (eds), ...for thy speech bewrayeth thee: A Festschrift for Libuše Dušková (...vždyť i tvé nářečí tě prozrazuje. Sborník na počest Libuše Duškové). Praha, 121–151.
- Kocourek, R. (2012), *Slovo k jazykovědnému studiu terminologie*. In: S. Čmejrková/ J. Hoffmannová/ J. Klímová (eds), *Čeština v pohledu synchronním a diachronním*. Praha, 41–48.
- Kopeckij, L.V. (1935), *O lexikálním plánu hospodářského jazyka*. In: “Slovo a slovesnost” 1, 120–122.
- Kraus, J. (2002), *Společenské komunikační procesy a terminologie*. In: Termina 2000. Sborník příspěvků z II. konference 1996 a III. konference 2000. Praha, 185–188.
- Laurén, C./ H. Picht (eds) (1993), *Ausgewählte Texte zur Terminologie*. Wien.
- Lotko, E. (2000), *Slovník lingvistických termínů pro filologii*. Olomouc.
- Machová, S. (1995), *Terminografie*. In: F. Čermák/ R. Blatná (eds), *Manuál lexikografie*. Praha, 137–157., F.
- Man, O. (1965), *Termín a kontextové vztahy*. In: “Československý terminologický časopis” IV, 80–84.
- Masár, I. (1978), *O lingvistickom opise terminológie*. In: “Kultúra slova” 12, 334–340.
- Masár, I. (1981), *Sémantická stránka termínu*. In: “Jazykovedné štúdie” 16, 207–209.
- Masár, I. (1991), *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava.
- Masár, I. (2000), *Ako pomenívame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe*. Bratislava.
- Mistrík, J. (2002), *Lingvistický slovník*. Bratislava.
- Neústupný, J. (2002), *Sociolingvistika a jazykový management*. In: “Sociologický časopis” 38, 429–442.
- Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému*. Paseka / Argo, Praha 2003.
- Poštolková, B. (1977), *K vlivu odborné terminologie na národní jazyk*. In: “Slovo a slovesnost” 38, 112–120.
- Poštolková, B. (1980), *K specifčnosti významu termínů*. In: “Slovo a slovesnost” 41, 54–56.
- Poštolková, B. (1984), *Odborná a běžná slovní zásoba*. Praha.
- Poštolková, B./ M Roudný/ A. Tejnor (1983), *O české terminologii*. Praha.
- Příruční mluvnice češtiny* (2001), 2., opravené vyd. Brno.
- Příruční slovník jazyka českého* (1951–1953). Praha.
- Rondeau, G. (1981), *Introduction à la terminologie*. Montréal.
- Roudný, M. (1977), *Z historie českých definic odborného názvu*. In: “Slovo a slovesnost” 38, 237–240.

- Sochor, K. (1955), *Příručka o českém odborném názvosloví*. Praha.
- Šmilauer, V. (1951), *Zásoba slovní a význam slov*. Praha.
- Tejnor, A. (1962), *Užitečná publikace o technické terminologii* (recenze). In: "Československý terminologický časopis" 1, 216–226.
- Tejnor, A. (1968), *Normalizace terminologie jako součást péče o kulturu spisovného jazyka*. In: "Slovo a slovesnost" 29, 303–312.
- Tejnor, A. (1983), *Současný stav a vývojové tendence českého odborného názvosloví*. In: "Přednášky na Letní škole slovanských studií", 26. Praha, 38–48.
- Temmerman, R. (2000), *Toward New Ways of Terminology Description. The socio-cognitive approach*. Amsterdam/ Philadelphia.
- Vančura, Z. (1934), *Hospodářská lingvistika, pokus o její teorii a doklady z anglického účetního názvosloví*. Praha.
- Vaňková, I./I. Nebeská/L. Saicová Římalová/J. Šlédrová (2005), *Co na srdci, to na jazyku*. Praha.
- Wüster, E. (1974), *Die allgemeine Terminologielehre, ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logik, Ontologie, Informatik und den Sachwissenschaften*. In: "Linguistics" 12 (119), 61–106.
- Zrzavý, J. (1985), *Latinsko-české anatomické názvosloví*. Olomouc.

Frankofońska szkoła terminologii

Małgorzata Tryuk
(Uniwersytet Warszawski)

Streszczenie

Artykuł przedstawia w sposób syntetyczny powstanie oraz rozwój terminologii w krajach frankofońskich ze szczególnym naciskiem położonym na Kanadę, a zwłaszcza na francuskojęzyczną prowincję Quebecu. Omawia legislację, która legła u podstaw działań podejmowanych w ramach tzw. terminologii praktycznej, prowadzoną politykę językową (*aménagement linguistique*), która jest związana z działaniami podejmowanymi w ramach romanizacji i normalizacji terminologii, a także badania naukowe, które doprowadziły do powstania socjoterminologii, a następnie banków danych terminologicznych. Artykuł omawia także praktykę oraz nowe kierunki badań podejmowane we Francji oraz w krajach afrykańskich i wskazujące na aspekty semantyczne, kognitywne oraz społeczne terminów.

Abstract

Francophone school of terminology

The paper presents a synthetic picture of the first years and the development of terminology in francophone countries, especially in Canada and its French-speaking province of Quebec. It describes the legislation which laid the foundation of the practical terminology, linguistic policy (*aménagement linguistique*) which resulted in the francization and the normalization of the terminology and banks of terminological data. It discusses the practice and the actual trends in terminology conducted in France and in Africa as well as semantic, cognitive and social aspects of terms.

Wprowadzenie

Terminologia jako autonomiczna dyscyplina naukowa rozwijana w różnych ośrodkach prezentuje tyle podejść, szkół, paradygmatów, ile jest na świecie ośrodków badań i kształcenia. Od połowy XX wieku do najważniejszych należy Wiedeń, gdzie na gruncie ogólnej teorii terminologii (OTT) Eugena Wüstera powstała wiedeńska szkoła terminologii (por. I. Jacewicz w niniejszym tomie). Szkoła ta kontynuuje obecnie swe tradycje pod kierunkiem m.in. Helmuta Felbera i Gerharda Budina. To także w Wiedniu znalazły siedzibę takie międzynarodowe instytucje zajmujące się informacją i normalizacją terminologiczną jak Infoterm (*International Information Centre for Terminology* powołane do życia w 1971 r.) czy sieć TermNet (*International Network for Terminology*). Inny ważny ośrodek znajduje się we Francji, gdzie powstała odrębna, czerpiąca z innych tradycji francuska szkoła terminologii, której przedstawicielami są m.in. Alain Rey, Bernard Quemada, Jean-Claude Corbeil czy Louis Guepin. Zwykle uważa się, że szkoły wiedeńska i francuska stoją na przeciwległych bie-

gunach myśli terminologicznej. Podczas gdy podejście francuskie jest bardziej lingwistyczne, a terminologia jest pojmowana jako odmiana leksykologii i leksykografii, terminologia uprawiana w Wiedniu oraz innych niemieckojęzycznych ośrodkach jest rozumiana jako nauka wielodyscyplinarna czerpiąca z logiki, ontologii i nauk technicznych. Te dwie koncepcje zdaje się łączyć podejście kanadyjskie, a ściślej quebeckie, w którym z jednej strony stosuje się podejście lingwistyczne, z drugiej przywiązuje się dużą wagę do translatorycznych aspektów terminologii (zob. M. Tryuk 1991). Quebec od lat służy także za przykład praktycznych, „terenowych” badań terminologicznych prowadzonych w ramach polityki językowej tej kanadyjskiej prowincji. Także w dziedzinie kształcenia terminologów na poziomie akademickim, na wyodrębnionych kierunkach studiów, pionierem okazała się Kanada. Kanadyjski model terminologii tak w dziedzinie teorii, jak i praktyki terminologicznej oraz kształcenia został przyjęty w krajach, które, podobnie jak Kanada, są oficjalnie dwu- lub wielojęzyczne (np. Belgia, Szwajcaria, Hiszpania, a zwłaszcza Katalonia), a także w krajach lub regionach, gdzie w użyciu są języki lokalne, mniejszościowe, regionalne czy etniczne. Dotyczy to zwłaszcza krajów afrykańskich, azjatyckich i arabskich. Poza ośrodkami akademickimi, w świecie frankofońskim, terminologią zajmują się sieci instytucji, jak np. Rifal (*Réseau international francophone d'aménagement linguistique*), RINT (*Réseau international de néologie et de terminologie*), Riofil (*Réseau international des observatoires francophones de l'inforoute et du traitement informatique des langues*) czy RITerm (*Red Iberoamericana de Terminología*).

Od ponad 20 lat terminologia przechodzi przez szereg istotnych ewolucji doktrynalnych. Przede wszystkim wiedeńska szkoła terminologiczna czerpiąca z dokonań Wüsterera i oparta na OTT straciła wiele na znaczeniu. Terminologia przestała być wyłącznie wüsterowska. Tacy badacze jak np. Louis Guespin, François Gaudin czy Yves Gambier we Francji, Rita Temmerman, Marc Van Campenhoudt w Belgii, Maria Teresa Cabré w Katalonii, Pierre Auger, Jean-Claude Corbeil w Québecu, Teresa Lino w Portugalii czy Enilde Faulstich w Brazylii zainicjowali nowe kierunki badań. Powstały nowe teorie, takie jak socjoterminologia, terminologia socjokognitywna czy terminologia komunikacyjna, które są rozwijane zwłaszcza w krajach frankofońskich. Zmiana paradygmatu związana jest z wykorzystaniem do tych badań takich dyscyplin jak socjolingwistyka, lingwistyka kognitywna, lingwistyka korpusowa i teoretyczna. Zwłaszcza wpływ socjolingwistyki na terminologię spowodował odejście od klasycznego, wüsterowskiego połączenia terminologii z normalizacją i przejście do zagadnień praktycznego użycia terminologii w sytuacji komunikacji zawodowej. Także polityka językowa i legislacja dotycząca języka nie mogły nie mieć wpływu na zmianę orientacji dyscypliny w wielu krajach. Terminologia praktyczna została wprzęgnięta do realizacji zadań wytyczonych przez polityków, wychodząc jednocześnie naprzeciw oczekiwaniom społeczeństw.

1. Terminologia w Quebecu

Dla tłumaczy i terminologów z jednej strony, dla translatoryków oraz teoretyków terminologii z drugiej, Kanada jawi się jako wyjątkowe miejsce na świecie, często porównywane do rajy dla wymienionych grup zawodowych oraz dla akademików (zob.

J. Delisle 2008). Historia i polityka uczyniły z niej kraj o dwóch porządkach prawnych i dwóch oficjalnych językach, angielskim i francuskim, w którym tłumaczenie jest koniecznym i wszechobecnym elementem życia obywateli, rozwoju politycznego, gospodarczego i społecznego. Kanadyjski zinstytucjonalizowany bilingwizm określany jako *Canadian Way of Life* (zob. J. Delisle 2008: 97) oparty jest na szeregu aktów prawnych, które przekształciły tłumaczenie, a następnie terminologię w działalność zgoła przemysłową. Już art. 133 Ustawy o Brytyjskiej Ameryce Północnej (zwanej Aktem Konstytucyjnym) z 1867 r. stanowił, iż podczas obrad Parlamentu oraz postępowań przed sądami federalnymi dozwolone jest użycie języka francuskiego lub angielskiego. W XX wieku powstały kolejne akty i ustawy dotyczące użycia języków oficjalnych, m.in. w 1937 r. przyjęto ustawę o Biurze Tłumaczeń; w 1969 r. ustawę o językach oficjalnych, która przyznaje językowi francuskiemu i angielskiemu równy status, prawa i przywileje w instytucjach Parlamentu i rządu Kanady; w 1974 r. ustawę o opakowaniach i nazwach produktów konsumpcyjnych, zwaną powszechnie jako ustawa o dwujęzycznych etykietkach; w 1982 r. Ustawę Konstytucyjną, która potwierdza konstytucyjne gwarancje dotyczące statusu i użycia języków oficjalnych. W 1988 r. przyjęto ponownie ustawę o językach oficjalnych. Także we francuskojęzycznym Quebecu działania podejmowane przez ustawodawcę sprawiły, że tłumaczenie a następnie terminologia stały się najistotniejszymi czynnikami świadomości i tożsamości mieszkańców tej prowincji. Najważniejszym aktem była Ustawa nr 101 z 1977 r. zwana Kartą Języka Francuskiego (*la Charte de la langue française*), która uczyniła z francuskiego język pracy w instytucjach publicznych, przedsiębiorstwach, handlu, usługach i szkolnictwie. Akt ten stanowił kamień milowy polityki afirmacji narodowej zwanej także *Révolution tranquille* (cicha rewolucja) trwającej od lat 60-tych XX wieku, gdy po wyborach wygranych przez Liberalną Partię Quebecu, celem polityków stało się przekształcenie Quebecu w prowincję nowoczesną i jednocześnie frankofońską¹.

Działania dotyczące użycia języków oficjalnych podejmowane w XX wieku na poziomie federalnym, a także w samym Quebecu wynikają nie tylko z decyzji politycznych podejmowanych przez ustawodawcę. Często były następstwem pracy samouków, tłumaczy, pracowników instytucji czy przedsiębiorstw starających się odpowiedzieć na potrzeby społeczeństwa. Wiele zawdzięczają także środowisku naukowemu z uniwersytetów w Quebecu (zwłaszcza z Uniwersytetu Laval w Quebecu i Uniwersytetu Montrealskiego w Montrealu), także w innych prowincjach (głównie w Manitobie i Ontario). Politykom i społeczeństwu przyświecał podwójny cel: po pierwsze dokonanie skutecznej romanizacji tej prowincji (*la francisation*), czyli stworzenie warunków do jak najszerzego, najbardziej powszechnego używania języka francuskiego w życiu publicznym i zawodowym przede wszystkim w dużych miastach i po drugie stworzenie odpowiednich terminologii dla wszystkich dziedzin życia i działalności ekonomicznej i społecznej. To działanie wymagało wielkiej pracy nie

¹ Warto zauważyć, że podobne prace ustawodawcze miały miejsce w Katalonii. Po 40 latach zakazu używania języka katalońskiego, w 1983 r. przyjęto w Barcelonie ustawę Llei de Normalizació Lingüística o języku katalońskim. Po niej nastąpiło przyjęcie podobnych aktów w Hiszpanii, np. w Kraju Basków.

tylko ze strony tłumaczy, lecz także, a może przede wszystkim, terminologów, których w owym czasie nie było. A zatem większość prac miała charakter pionierski, a pomysły i rozwiązania były testowane na bieżąco. Można śmiało powiedzieć, że w Kanadzie, a zwłaszcza w Quebecu podjęto na największą skalę „terenowe” prace terminologiczne, które miały przynieść odpowiedź na zapotrzebowanie społeczne i cele polityczne. Przyjęta w Kanadzie metoda pracy nad terminologią/ terminologiami stała się wzorem dla innych badaczy w krajach frankofońskich, m.in. w Katalonii i krajach afrykańskich, które z czasem stanęły wobec podobnych problemów związanych z wprowadzeniem rdzennych terminologii. Można śmiało powiedzieć, iż Kanada jest kolebką nowoczesnej terminologii, tak z punktu widzenia działań praktycznych, jak i rozwijanej teorii terminologii.

W Kanadzie terminologia rozpoczęła się od praktyki, od działań podejmowanych częściej przez tłumaczy niż językoznawców czy leksykologów, by z czasem przekształcić się w pełnoprawną dyscyplinę naukową z właściwą metodologią badań, teorią, ośrodkami akademickimi, publikacjami oraz kształceniem na poziomie uniwersyteckim. Rezultatem prac naukowych było m.in. powstanie pierwszych na świecie banków danych terminologicznych. Specyfika podejmowanych działań tak na polu praktycznym, jak i teoretycznym zaowocowała powstaniem nowego podejścia zwanego socjoterminologią, tj. nauki czerpiącej z lingwistyki oraz socjologii. Dyscyplina ta z powodzeniem jest obecnie rozwijana w innych ośrodkach badawczych krajów frankofońskich, a przede wszystkim we Francji.

2. Romanizacja i normalizacja w Quebecu

Przełom XIX i XX wieku to okres powstania w Quebecu silnego społecznego ruchu obrony języka francuskiego przed intensywną anglicyzacją głównie w zakresie terminologii naukowo-technicznej. Język angielski był wówczas traktowany jako największa przeszkoda, bez mała wróg, na drodze rozwoju społecznego, politycznego i gospodarczego prowincji. Używanie języka angielskiego i jego „obrzydliwych wyrażeń” (*expressions vicieuses*) traktowane było jako błąd nie tylko językowy, lecz wręcz polityczny. Silnie odczuwana potrzeba romanizacji mówionego i pisanego języka tej kanadyjskiej prowincji francuskojęzycznej miała na celu waloryzację języka franko-kanadyjskiego zwłaszcza w dużych ośrodkach miejskich i przemysłowych. Romanizacja przebiegała w kilku etapach, a jej początek sięga pierwszych lat XX wieku. W 1902 r. zawiązuje się na Uniwersytecie Laval Towarzystwo Języka Francuskiego w Kanadzie (*La Société de parler français du Canada, SPFC*), które wydaje czasopismo *Bulletin du parler français du Canada*. W jego pierwszym numerze Jean-Évariste Prince, z zawodu profesor prawa z Montrealu, publikuje artykuł zatytułowany „*Terminologie: les chemins de fer*”. Studium Prince’a obejmuje 153 terminy z zakresu kolejnictwa i jest poprzedzone wstępem, w którym autor prezentuje oryginalną metodę opracowania terminologii, która dzisiaj wydaje się na wskroś nowoczesna: terminy są wybrane z autentycznej dokumentacji francuskiej (widać dbałość autora o jakość i wiarygodność źródeł), w hasłach podane jest źródło oraz kontekst użycia terminu. Jest to praca dwujęzyczna, w której do terminów francuskich dopasowane są odpowiedniki angielskie (metodą zwaną odtąd *appariement*). Hasła zaopatrzone w

synonimy oraz warianty regionalne, wyrazy funkcjonalne oraz wyrażenia frazeologiczne. Poniżej dwa przykłady haseł ze słownika Prince'a (zob. J. Delisle 2008: 9):

Aiguille (*switch*). – portion du rail mobile sur le sol, autour d'un point fixe, qui sert à faire passer un train d'une voie sur une autre. – *Aiguillage, aiguilleur*. – LITTRÉ, VIGOU-ROUX.

Bâche (*tarpaulins*). V. bâcher. – Grosse toile dont on recouvre les marchandises dans des voitures charges pour garantir de la pluie. PALAA, LAROUSSE.

W ślad za pracą Prince'a, którego można nazwać ojcem kanadyjskiej terminologii, *Bulletin du parler français du Canada* opublikowało ponad 20 francusko-angielskich prac terminologicznych z takich dziedzin jak: baseball² (1909), warsztat tkacki (1909), handel i przemysł (1913), daktylografia (1915), fotografia (1915), oczyszczanie miasta (1916), księgowość (1917-18) i inne. Myślą przewodnią tych pierwszych przewodników terminologicznych był jednak puryzm językowy zgodnie z zasadą, iż należy romanizować język francuski zanieczyszczony licznymi zapożyczeniami z języka angielskiego.

W kolejnych latach czasopisma, m.in. takie jak „*Le Canada Français*”, „*La Revue de l'Université de Laval*”, „*Les Annales*” wydawane przez Instytut Kanadyjsko-Francuski z Ottawy zaczęły odgrywać podobną rolę w zakresie romanizacji terminologii. Kolejnym etapem było nasilenie prac leksykograficznych i terminologicznych podejmowanych przez grupy specjalistów, w tym przez tłumaczy. Niezwykłym przedsięwzięciem były zespołowe prace nad słownikami terminologii finansowej, np. *Le Dictionnaire de la comptabilité* (1977), który obejmował 2400 haseł; *Dictionnaire de la comptabilité et des disciplines connexes* (1982) z 5140 hasłami i obejmujący warianty terminologii w użyciu w Kanadzie, Francji oraz Belgii i w końcu *Dictionnaire de la comptabilité et de la gestion des entreprises* (1994) z 8050 hasłami. Związują się sieci tłumaczy i terminologów, np. *Groupe traduction Rx&D*, sieć *Entraide Traduction Santé ETS*, *Réseau des Traducteurs et traductrices en éducation RTE*, które podejmują ambitne zadania mające na celu dezanglicyzację słownictwa specjalistycznego z zakresu przemysłu farmaceutycznego, edukacji, ochrony zdrowia, prawa, itd. Powstają prace, np. *Vocabulaire de l'industrie pharmaceutique* (1988), *Lexique des techniques de pharmacie industrielle*, *Dictionnaire des difficultés du français médical* (2007), *Lexique des services de santé/ Glossary of Health Services* (1991) i in. Nie należy zapominać, że Kanada jest krajem o podwójnym porządku prawnym, stąd także bardzo pilna potrzeba dwujęzycznej terminologii prawnej i prawniczej³. W 1942

² Ta dyscyplina sportowa została nazwana po francusku *la balle au camp*. Zaproponowana nazwa, podobnie jak wiele innych nazw dyscyplin sportowych (np. *la paume au filet* w miejsce angielskiego *lawn tennis*, *le jeu de barrette* – jako *football*, *le jeu de gourmet* – *hockey*, *le jeu de galets* – *curling*, czy *le jeu de la balle aux bases* – *baseball*) nigdy nie weszły do użycia w Kanadzie i innych krajach frankofońskich.

³ Osiągnięcia kanadyjskich lingwistów i translatoryków w dziedzinie juryslingwistyki stanowią przedmiot odrębnych badań i opracowań (por. np. liczne prace Jean-Claude'a Gémara). W tym miejscu sygnalizujemy jedynie wagę tych prac dla rozwoju przekładoznawstwa oraz terminologii. Warto zauważyć, że pierwszy dwujęzyczny słownik prawniczy powstał w Kanadzie dopiero w 1937 r. Było to dzieło prawniczki i zarazem leksykografki hobbystki Annie Langstaff pt. *French-English, English-French Law Dictionary*.

r. w federalnym Biurze Tłumaczeń wyodrębnione zostaje Wojskowe Biuro Publikacji Dwujęzycznych, którego zadaniem było opracowanie dwujęzycznego słownika terminologii wojskowej. W opublikowanym przez tę placówkę słowniku *Dictionnaire militaire anglais-français, français-anglais* po raz pierwszy znalazły się wyrażenia slangowe, neologizmy, a także warianty angielszczyzny brytyjskiej, kanadyjskiej i amerykańskiej. Prace terminologiczne były także podejmowane przez tłumaczy, np. pracownik ministerstwa rolnictwa i urzędu patentowego Léon Gérin publikuje w 1937 r. *Vocabulaire pratique de l'anglais au français à l'usage des Canadiens engagés dans l'agriculture, le commerce, l'industrie, les professions libérales, les emplois publics, les affaires et la politique* adresowany do różnych grup zawodowych. Od lat 60-tych wraz z postępem gospodarczym i społecznym notuje się wzrost prac terminologicznych, które muszą sprostać potrzebom wielu dziedzin naukowych i technicznych. Terminologia wspiera postęp i zmiany zachodzące w Quebecu. Terminologia staje się też dyscypliną pomocniczą dla tłumaczy. Stowarzyszenie Tłumaczy w Kanadzie (*La Société des Traducteurs et des Interprètes du Canada, STIC*) tworzy komisję do spraw dokumentacji terminologii, która centralizuje fiszki terminologiczne i jest zarazem centrum konsultacji w zakresie francuskiego słownictwa specjalistycznego. Powstają komórki terminologiczne w licznych instytucjach publicznych i przedsiębiorstwach. I tak np. w 1960 r. Komitet Językowy w Radio-Canada (*Comité linguistique de Radio-Canada*) wydaje biuletyn *C'est-à-dire*, z którego korzysta cały kanadyjski sektor audiowizualny, a także prowadzi na szeroką skalę skuteczną romanizację wielu innych dziedzin życia. Do 1970 r. Komitet opracował i opublikował 1500 fiszek terminologicznych. Z czasem komórka ta staje się wzorem dla innych instytucji publicznych i przedsiębiorstw prywatnych w Quebecu. Powstają kolejne publikacje propagujące francuską terminologię, np. *Mieux dire, Terminologie comptable, L'actualité terminologique*. Czasopismo *META – Journal des Traducteurs* wydawane przez Uniwersytet Montrealski poświęca w całości 11 numerów kwestiom związanym z terminologią, terminografią i terminotypką (por. rozdz. 3. poniżej). Inne czasopisma koncentrują się na aspektach teoretycznych terminologii, jak *TTR – Traduction – Terminologie – Rédaction* wydawane przez Kanadyjskie Stowarzyszenie Translatoryki (*Association canadienne de traductologie*) oraz *Terminologies Nouvelles* przekształcone w *Cahiers du RIFAL* wydawane przez Międzynarodową frankofońską sieć polityki językowej (*Réseau international francophone d'aménagement linguistique*). W wielkich przedsiębiorstwach Quebecu, takich jak Hydro-Quebec, Bell Canada, CIL, Chemins de fer, Eaton, la Compagnie de la Baie d'Hudson, Arvida, Générale électrique, kopalnie Cartier, Sidbec-Dosco, powstają kolejne komórki językowe i terminologiczne w celu przeprowadzenia romanizacji terminologii. Także mniejsze firmy, laboratoria, szkoły podejmują wysiłek romanizacji, nierzadko przy oporze urzędników lub decydentów. W latach 70-tych angielski język specjalistyczny jest wciąż używany przez 50-80% pracowników we wszystkich sektorach przemysłowych. Zastąpienie go językiem francuskim jest więc bardzo trudne. W rafinerii Aigle d'Or w St-Romuald aż 99% pracowników frankofońskich używa w pracy wyłącznie języka angielskiego. W komunikacji zawodowej powszechny jest francusko-angielski żargon, który czasem brzmi humorystycznie i jest niepoprawny. Mieszanie języków jest na porządku

dziennym, jak w przykładzie cytowanym przez Delisle'a (2008: 61): „J'ai soudé un *lead* après le *coil*” zamiast „J'ai soudé un conducteur sur la bobine de courant”. Także wysiłki podejmowane przez tłumaczy w celu romanizacji, normalizacji i uniformizacji języka w instytucjach federalnych i publicznych napotykały na opór ze strony urzędników, parlamentarzystów, a nawet premiera rządu federalnego⁴.

Konsekwentnie prowadzona od lat 60-tych XX wieku polityka narodowej afirmacji zmieniła obraz językowy Quebecu. W marcu 1961 r. na mocy ustawy *La Loi du Ministère des Affaires culturelles* utworzony zostaje Urząd Języka Francuskiego (*Office de la langue française, OLF*), który ma dbać o poprawność i wzbogacenie francuskiego języka mówionego i pisanego (art. 14). Urząd wydaje miesięcznik *Mieux Dire* oraz przewodnik *Guide de terminologie*, który jest swego rodzaju vademecum tłumacza, poradnikiem poprawności (np. posiada rubryki dotyczące poprawności językowej „*Ne dites pas... Dites plutôt...*”). Polityka prowadzona przez urząd umacnia francuski język międzynarodowy, kanadianizmy oraz walczy aktywnie z wszechobecnym wpływem języka angielskiego. Celem tych działań było przekształcenie języka francuskiego w „język narodowy”, „język pracy”, „język dominujący”. W 1969 r. przyjęto w Kanadzie aż trzy ustawy o języku: w Ottawie, w Nowym Brunswiku oraz w Quebecu. Ustawa nr 63 zwana *La Loi pour promouvoir la langue française au Québec* przewiduje, iż język francuski stanie się językiem używanym w przedsiębiorstwach publicznych i prywatnych w Quebecu (*langue d'usage*) i że będzie mieć pierwszeństwo w publicznej reklamie. Na mocy Ustawy nr 22 z 31 lipca 1974 r. *La Loi sur la langue française* po raz pierwszy język francuski został proklamowany jako oficjalny język Quebecu. Urząd Języka Francuskiego jest przekształcony w *Régie de la langue française (RLF)*. W końcu w lipcu 1977 r. przyjęto Ustawę nr 101 zwaną *La Charte de la langue française*, najważniejszy akt prawny w dziedzinie romanizacji tej prowincji, której celem było powstanie francuskiego Quebecu. Artykuł 100 stanowi, iż:

Tworzy się Urząd Języka Francuskiego w celu określenia i prowadzenia quebeckiej polityki w dziedzinie badań lingwistycznych i terminologicznych oraz w celu jak najszybszego przekształcenia języka francuskiego w język komunikacji, pracy, handlu i biznesu w administracji oraz w przedsiębiorstwach (tłum. M. Tryuk).⁵

Wiele z tych działań jest podejmowanych przy pomocy Francji, która na mocy układu podpisanego przez premierów Roberta Bourassę i Jacques'a Chiraca z 1974 r. wspiera

⁴ Np. premier Kanady George-Etienne Cartier (1814-1873) pragnął, aby angielskojęzyczne sformułowanie *Dominion of Canada* użyte w Ustawie o Brytyjskiej Ameryce Północnej zostało oddane po francusku jako *Puissance du Canada*. Wyrażenie, które zdaniem tłumaczy brzmiało pretensjonalnie i nieprawdźliwe, bo dotyczyło 3,5-milionowej słabo uprzemysłowionej kolonii brytyjskiej, zostało ostatecznie porzucone dopiero w Ustawie Konstytucyjnej w 1982 r. (zob. J. Delisle 2008: 25).

⁵ Un office de langue française est institué pour définir et conduire la politique québécoise en matière de recherche linguistique et terminologique et pour veiller à ce que le français devienne, le plus tôt possible, la langue des communications, du travail, du commerce et des affaires dans l'administration et les entreprises.

Quebec w urzeczywistnieniu tego politycznego celu, choć moda, snobizm, obojętność, a nawet ignorancja często stoją na przeszkodzie na drodze romanizacji terminologii.

Podobne działania podejmowane są w tym okresie we Francji. Powoływane są do życia instytucje, których celem staje się obrona przed wpływami języka angielskiego w rozmaitych dziedzinach życia, tak jak to ma miejsce w Kanadzie. Powstają *Office du Vocabulaire Français* (1957), *Association de Défense de la langue française* (1958), *Fédération du français universel* (1964) grupujące stowarzyszenia obrony języka francuskiego we wszystkich krajach frankofońskich. Dla podkreślenia wagi rodzimej terminologii w 1984 r. urząd *Commissariat général de la langue française* zastępuje utworzony 20 lat wcześniej *Haut Comité de la langue française*. Wśród innych instytucji propagujących francuskie podejście do terminologii i normalizacji prym wiodą *Association française de normalisation (AFNOR)* oraz *Conseil international de la langue française (CILF)*. Po obu stronach Atlantyku powstaje ruch obrony przed zalewem anglosaskiej terminologii (zob. J. Delisle 2008: 32).

Podejmowane prace stanowią jeden z najważniejszych etapów polityki językowej realizowanej w Quebecu zwanej *aménagement linguistique*. Jest to harmonijny rozwój języka w społeczeństwie. Wyrażenie to zastępuje „planowanie językowe”, które zdaniem kanadyjskich i quebeckich lingwistów oznacza odgórne nakazy językowe bez poszanowania praw mniejszości językowych (zob. J. Delisle 2008: 52). *Aménagement linguistique* zawiera w sobie *aménagement terminologique*. Termin ten zaproponowany przez Pierre'a Augera (1982: 1) oznacza „świadomy i przemyślany proces, dzięki któremu powstają, są opracowywane oraz uaktualniane terminologie zgodnie z użyciem językowym danej grupy użytkowników” (tłum. M. Tryuk)⁶. Zaś w rozumieniu Louis-Jeana Rousseau (2005: 97) *aménagement terminologique* to „działanie z zakresu polityki językowej mające na celu opis, modernizację, rozwój terminologii, ich rozpowszechnienie społeczne, w jednym lub wielu językach i których użycie jest zalecane przez Państwo lub inną instytucję sprawującą władzę” (tłum. M. Tryuk)⁷. Działanie to zawiera szereg etapów, począwszy od ekstrakcji terminów a skończywszy na ich wprowadzeniu, tj. implementacji w danym środowisku zawodowym. Wspierana przez legislację kanadyjska polityka językowa (rozwijana nie tylko w Quebecu, lecz także w innych prowincjach, np. w Ontario, Nowym Brunszwiku czy Manitobie) przynosi kolejne wymierne rezultaty w postaci następnych zbiorów terminologicznych. Do 2007 r. Urząd *Office de la langue française* wydaje ok. 300 biuletynów zawierających dwujęzyczną terminologię z rozmaitych dziedzin, od astronautyki do komunikacji w sytuacjach kryzysowych. Biuro Tłumaczeń wydaje swoje opracowania. I tak np. w jednym tylko roku 1986 publikuje ok. 20 terminologii. Terminologie są przeważnie dwujęzyczne, z czasem dochodzi jeszcze język hiszpański z uwagi na rosnące zapotrzebowanie hispanofońskich odbiorców żyjących i pracujących w

⁶ processus éclairé et réfléchi par lequel sont conçues, élaborées et actualisées des terminologies dans le vécu langagier d'un groupe-cible.

⁷ domaine de l'aménagement linguistique visant la description, la modernisation ou le développement des terminologies, leur diffusion sociale, dans une ou plusieurs langues, dont l'État ou un acteur social faisant autorité préconise l'usage.

Quebecu. Dużym wyzwaniem jest normalizacja francuskiego języka administracji, co także stanowi zachętę do przeprowadzenia normalizacji języka angielskiego⁸. Obecnie Dyrekcja Normalizacji Terminologii (*Direction de la normalisation de la terminologie, DNT*) Biura Tłumaczeń to duży zespół specjalistów (74 terminologów w 2008 r.), których zadaniem jest przede wszystkim prowadzenie prac nad doskonaleniem jakości komunikacji specjalistycznej w administracji i przedsiębiorstwach, nad tworzeniem elektronicznych banków danych terminologicznych oraz narzędzi terminotycznych. Prowadzi prace nad normalizacją słownictwa specjalistycznego, lokalizacją produktów i programów informatycznych oraz służy pomocą w zakresie harmonizacji terminologii wszelkim instytucjom na poziomie prowincji, na poziomie federalnym i międzynarodowym.

Efekty polityki romanizacji stanowią obecnie także przedmiot licznych badań empirycznych (np. P. Auger 1999, Ch. Loubier 1994, J. Quirion 2003). Przykładem takich prac jest studium Denise Daoust (1987) na temat średniej wielkości firmy transportowej w Quebecu. Praca ta przynosi wiele refleksji, także socjolingwistycznych na temat użycia francuskojęzycznej terminologii przez określone grupy pracowników. Procesy związane z romanizacją terminologii badane są również na przykładzie francuskich przedsiębiorstw. Np. Mario Vecchi (1999) bada terminologię francuską we francuskich liniach lotniczych Air France.

3. Terminologia i socjoterminologia. Quebecka szkoła terminologii

Za „założyciela” współczesnej terminologii uznawany jest austriacki inżynier Eugen Wüster, twórca ogólnej teorii terminologii (OTT), która zajmuje się długą listą zagadnień, z których najistotniejsze to: pojęcie, jego natura, tworzenie pojęć, związki między pojęciami, systemy pojęć, opis pojęcia, tj. jego definiowanie, desygnat, termin jako nazwa pojęcia, związek między przedmiotem, pojęciem i jego nazwą czyli terminem, ujednoczenie pojęć i terminów i w końcu normalizacja terminologiczna (zob. M. Tryuk 1991). Jak widać na podstawie tej wybiórczej listy problemów OTT kwestie użycia terminów w kontekście, ich wariantów (np. ortograficznych czy regionalnych), synonimia, polisemia terminów czy w końcu diachronia pozostają na uboczu zainteresowań tego podejścia, zwanego nie bez powodu podejściem onomazjologicznym (tj. od pojęcia do nazwy pojęcia). Podejście francuskie i frankofońskie miało od samego początku na uwadze problemy związane ze społecznym użyciem terminów, o czym wspomina już w 1956 roku Edmond Cary:

Rodzi się nowa nauka, terminologia. Jak powstają wyrazy, jak się ich używa – tym zajmuje się od dawna gramatyka. Teraz odwracamy ten problem: dlaczego trzeba tworzyć nowe słowa, kiedy ich użycie jest obowiązkowe. Wzrost liczby przekładów przede wszystkim otwiera drogę dla działań terminologów, którzy mogą wypowiadać się z auto-

⁸ Nierzadko spotkać można niespójną terminologię angielską nawet na poziomie urzędów federalnych. Delisle (2008: 135) podaje przykład strony internetowej Ministerstwa Rolnictwa, gdzie na trzy różne sposoby nazwany jest po angielsku ten sam program.

rytetem. Dotychczas „użycie”, tj. spontaniczne życie języka kierowało tłumaczami i grammatykami. Teraz terminolodzy naganają język do wymogów naszych czasów i narzucają mu reguły (1956: 103, tłum. M. Tryuk)⁹.

W latach 90-tych praktyka społeczna użycia terminów we Francji i w krajach frankofońskich doprowadziła do wyodrębnienia się teorii zwanej socjoterminologią, która czerpie z takich dyscyplin, do których nie sięgała terminologia wüsterowska, tj. przede wszystkim do socjolingwistyki teoretycznej i praktycznej lub „terenowej”. Podwaliny tego nowego kierunku zostały położone w Quebecu, gdzie powstało oryginalne podejście wypływające po pierwsze z zaleceń ustawodawcy i po drugie z woli społeczeństwa. W takim rozumieniu terminologia nie sprowadza się wyłącznie do administrowania terminologią. Romanizacja terminologii w Quebecu i we Francji, a także następnie w innych krajach o podobnej historii i złożonej sytuacji językowej oznacza adaptację terminologii do potrzeb, zwyczajów, systemów wartości wyznaczanych przez użytkowników języka. Jean Delisle (2008: 2) tak podsumowuje moment powstania socjoterminologii w Kanadzie :

Socjoterminologia jest spadkobierczynią prac rozpoczętych w Quebecu w latach 1970-tych. Kiedy trzeba było opisać sytuację językową tej prowincji, aby powołać to, co dziś nazywa się narzędziem polityki językowej, a więc terminologicznej. Był to najambitniejszy projekt w historii (tłum. M. Tryuk)¹⁰.

Termin socjoterminologia, ściśle związany z podejmowaną w krajach frankofońskich polityką językową, został wprowadzony przez Jean-Claude’a Boulanger (1981) z Uniwersytetu Laval. Także we Francji (głównie na Uniwersytecie w Rouen) kierunek ten szybko zyskał odpowiedni rozmach (zob. Y. Gambier 1991, F. Gaudin 1993, 2003). Tak Francuzi, jak i frankofoni kierowali się myślą, że każda terminologia powstaje w jakimś kontekście społecznym i powinna być w tym kontekście używana¹¹. Założenia tej teorii są następujące:

- terminologię należy umieścić w systemie produkcji i transferu wiedzy naukowo-technicznej;
- należy odnaleźć prawdziwe użycie terminów wraz z całym systemem polisemii, synonimii i diachronii;
- w pracy terminologicznej trzeba uwzględnić parametry socjologiczne, a zatem kto, do kogo, gdzie i jak mówi.

⁹ Une science nouvelle prend corps, la terminologie. Comment se forment les mots, comment ils s’emploient: cette étude occupait déjà les grammairiens. Voilà qu’on renverse le problème: comment il y a lieu de former les mots, comment il est obligatoire de les employer. La prolifération des traductions, surtout, ouvre la large champ d’action aux terminologistes, qui apprennent à parler en maîtres. Jusque-là l’usage”, c’est-à-dire la vie spontanée d’une langue, commandait aux traducteurs comme aux grammairiens: voici que les terminologistes plient le langage même aux exigences du siècle et lui imposent leurs lois.

¹⁰ La socioterminologie est héritière du chantier mis en oeuvre par les Québécois dans les années 1970. Lorsqu’il leur a fallu décrire la situation linguistique de la Belle Province pour mettre sur pied ce qui demeure encore aujourd’hui le dispositif de politique linguistique. Et donc terminologique, le plus ambitieux qu’on ait connu.

¹¹ J.-C. Boulanger (1995: 197) stwierdził, iż „Toute terminologie naît du social et doit y retourner”.

Socjoterminologia wydobyla z niebytu pojęcie użycia, w tym użycia języka mówionego, użycia społecznego. Istotną rolę odgrywają tu aspekty historyczne (diachronia), zaś normalizacja rozumiana jest jako część polityki językowej, a więc inaczej niż w podejściu wiedeńskim. Socjoterminologia bada wreszcie rezultaty romanizacji terminologii, jej bezpośredni wpływ na płaszczyźnie społecznej, rzeczywiste potrzeby użytkowników języka oraz skutki wdrożenia terminologii do obiegu społecznego (zob. L. Depecker 1997).

Quebec szczeni się tym, że zapoczątkował badanie terminów w użyciu społecznym, swoistą terminologię „terenową”, która legła u podstaw socjoterminologii. W Quebecu uprawiano więc socjoterminologię *avant la lettre*, to jest przed jej oficjalnym ukonstytuowaniem się jako odrębnej dyscypliny. Cechą wyróżniającą quebecką szkołę terminologii jest zatem usytuowanie terminologii między praktyką empiryczną wywodzącą się z przekładu i systematycznymi metodami zaproponowanymi przez szkołę wiedeńską. Szkoła quebecka odchodzi jednak od rygorystycznej metody szkoły wiedeńskiej badającej terminy poza ich użyciem, wyłącznie z punktu widzenia normalizacji. Punktem wyjścia rozważań jest polityka językowa, która zakłada i planuje zmiany, w końcu wdraża terminologie, tak aby mogły być używane przez społeczeństwo (zob. J. Delisle 2008: 182). W teorii tej stosowane są trzy uzupełniające się metodologie.

Pierwsze podejście to podejście kognitywne lub pojęciowe, które stosowane jest także przez szkołę wiedeńską, zwłaszcza w odniesieniu do kwestii normalizacji rozumianej jako systemowa organizacja pojęć i ich nazw; szkoła quebecka przyjmuje ten punkt widzenia i opisuje terminy na tle logicznych systemów. Wśród reprezentantów tego podejścia należy wymienić Sylvie Vandaele z Uniwersytetu Montrealskiego, która bada terminy z wykorzystaniem narzędzi semantyki kognitywnej.

Druga metoda bazuje na podejściu lingwistycznym lub tekstowym, zgodnie z którym badanie terminologii rozpoczyna się od analizy dyskursu naukowo-technicznego i zgodnie z którym pojęcia powstają, są definiowane i nazywane w tekstach; u podstaw pracy terminologicznej znajdują się badania reprezentatywnych korpusów danego języka specjalistycznego. Dotyczy to także tekstów mówionych i spontanicznych; podejście quebeckie odrzuca jednak wüsterowską monosemię i monoreferencjalność oraz kwestionuje skuteczność oficjalnej normalizacji, która nie ma związku z dyskursem techniczno-naukowym. Terminologia otwarta na warianty synonimiczne i na polisemię preferuje dyskursywny wymiar użycia terminów. Do przedstawicieli tego podejścia należy m.in. Katalonka Maria Teresa Cabré (1998).

Przy trzeciej metodzie chodzi o podejście socjoterminologiczne lub komunikacyjne, zgodnie z którym terminologię bada się na tle sytuacji komunikacyjnych, które warunkują użycie terminologii przez użytkowników. W tym rozumieniu terminologia związana jest z jej użyciem, odpowiada na zapotrzebowanie społeczne; istnieje ścisły związek między ustawodawstwem językowym, językiem pracy, koniecznością dysponowania odpowiednią terminologią niezbędną do funkcjonowania przedsiębiorstwa, instytucji, usług.

Te trzy podejścia aktualizują i unowocześniają metodę wiedeńską i są wobec niej komplementarne. Należy dodać, że na początku swego rozwoju szkoła quebecka znalazła się także pod wpływem szkoły radzieckiej, powstałej w latach 30-ych XX wieku i dla której kwestie związane z praktycznymi, socjokulturowymi aspektami denominacji znajdowały się w centrum uwagi (por. E. Nikulina w niniejszym tomie). W kwestii normalizacji szkoła radziecka przyjmuje podobne stanowisko jak kanadyjscy badacze.

Innowacyjność podejścia stosowanego w kanadyjskiej szkole terminologii zrodziła się z polityki romanizacji świata pracy, handlu, usług. Jej podstawy były i pozostają pragmatyczne: celem jest przekształcenie przyzwyczajęń językowych pracowników. Współpraca terminologów-lingwistów z ośrodków uniwersyteckich, tłumaczy skupionych w organizacjach zawodowych, przedstawicieli przedsiębiorstw, jak np. Aigle d'Or, Bell Canada, CN/CP, Hydro-Quebec, IBM Canada, La Baie, Sidbec itd., instytucji rządowych i prowincjonalnych doprowadziła do sukcesów na polu polityki językowej, które obecnie służą za wzór dla innych krajów borykających się z podobnymi problemami. Wraz z rozwojem prac „terenowych” na uniwersytetach powstały kierunki nauczania terminologii. Pierwsze programy kształcenia tłumaczy zawodowych zostały uruchomione na Uniwersytecie w Ottawie w 1936 r., zaś nauczanie terminologii rozpoczęto 30 lat później w 1969 r. na Uniwersytecie Montrealskim. Od samego początku kształcenie to miało podwójny charakter: z jednej strony przygotowywało studentów do pracy w terenie w charakterze terminografów, a z drugiej było ukierunkowane na kwestie teoretyczne i lingwistyczne przekładu. Z czasem w kształceniu znalazł się także moduł terminotyczny. Celem tego programu było i pozostaje przygotowanie do pracy tłumaczy i zawodowych terminologów, a także teoretyków terminologii. Ukazują się zatem kolejne podręczniki akademickie: w 1978 r. Robert Dubuc wydaje klasyczną pozycję *Manuel pratique de la terminologie*, w której definiuje podstawowe pojęcia dyscypliny. Guy Rondeau publikuje w 1981 r. monografię *Introduction à la terminologie* poświęconą metodologii terminografii (zob. M. Tryuk 1991); Marie-Claude L'Homme wydaje w 2004 r. podręcznik *La terminologie: principes et techniques*, zaś w 2001 r. Silvia Pavel – *Précis de la terminologie*. Obecnie podręcznik ten dostępny jest w wersji elektronicznej pod nazwą *Le Pavel*. Wpływ nauczania kanadyjskiego inspirowała katalońską badaczkę Marię Teresę Cabré do opracowania w 1992 r. pierwszej monografii terminologicznej w języku katalońskim pt. *La terminologia: la teoria, els mètodes, les aplicacions*. Praca ta zostanie wkrótce przetłumaczona na język francuski, a następnie na język angielski¹².

Wychodząc od krytyki teorii Wüster, kanadyjscy terminolodzy skupili się na innych priorytetach praktycznych i naukowych, do których należało najpierw tworzenie terminologii, następnie opracowanie właściwej metodologii i głównych prac terminologicznych, w końcu zdefiniowanie dyscypliny i zawodu. Kanadyjskie prace socjoterminologiczne są prowadzone z niespotykanym rozmachem, często mówi się nawet

¹² *Terminologie: théorie, méthode et applications*, 1998, Ottawa, Les Presses de l'Université d'Ottawa; *Terminology: Theory, methods and applications*, 1999, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins.

o przemyśle terminologicznym. Godna uwagi jest współpraca z ekspertami zewnętrznymi, głównie z Francji. Badania charakteryzuje precyzja, dynamika, wysokiej jakości publikacje i inne produkcje naukowe, tak metodologiczne, jak i teoretyczne.

Oprócz zainteresowań socjoterminologicznych badacze kanadyjscy podejmują w ostatnim dziesięcioleciu prace nad użyciem terminów w kontekście, czyli paraterminologią, tj. frazeologią terminologiczną (zob. S. Pavel 1995).

Innym kierunkiem tak badań teoretycznych, jak i zastosowań praktycznych jest terminotyka rozwijana na uniwersytetach kanadyjskich, a także w Biurze Tłumaczeń, a która to dziedzina oznacza wykorzystanie narzędzi elektronicznych na wszystkich etapach pracy terminograficznej. Celem terminotyki nie jest zinformatyżowanie rezultatu działań terminograficznych (czyli utworzenie elektronicznego banku danych terminologicznych), lecz wykorzystanie informatyki podczas całego procesu tworzenia terminologii, m.in. w tworzeniu programów ekstrakcji terminów za pomocą opracowanych markerów wiedzy.

W ostatnim dziesięcioleciu nasiliły się również prace z zakresu terminometrii zajmującej się badaniem stopnia wdrożenia terminologii do użytku codziennego. Terminometria wykorzystuje narzędzia opracowane przez leksykometrię. Między innymi na Uniwersytecie w Ottawie opracowano oprogramowanie Barçah wykorzystywane do badań nad implementacją terminologii w Quebecu (zob. J. Quirion 2003).

Omawiając quebecką szkołę terminologiczną należy wspomnieć o jej osiągnięciach w zakresie tworzenia banków danych terminologicznych, nad którymi prace zostały zapoczątkowane już w latach 60-tych XX wieku. Pierwszym takim narzędziem był Bank Terminologiczny Uniwersytetu Montrealskiego (*BTUM*), którego twórcami byli Marcel Paré i Robert Dubuc. Było to narzędzie romanizacji, coś więcej niż tylko spis terminów. Celem banku było ukazanie słownictwa w sytuacji użycia. Banki kolejne to *TERMIUM* w wersjach I, II, III i IV. Ta ostatnia wersja jest także dostępna w postaci elektronicznej na cd-romie. Wersja *TERMIUM IV* powstała w latach 2006-2007 i obejmuje obecnie 1 379 041 fiszek terminologicznych oraz 3 585 507 terminów. Jest to drugi bank terminologiczny na świecie pod względem objętości po *IATE* (Inter-Active Terminology for Europe) Unii Europejskiej. Bank terminologiczny Quebecu (*BTQ*) opracowany przez Urząd Języka Francuskiego (*OLF*) to kolejne osiągnięcie kanadyjskich terminologów. Dwujęzyczne angielsko-francuskie banki *TERMIUM* i *BTQ-GDT* powoli zamieniają się w banki wielojęzyczne. Oba narzędzia zawierają potrzebne linki do dokumentacji oraz do redagowania tekstów. Obok tych wielkich przedsięwzięć powstają mniejsze banki w licznych przedsiębiorstwach quebeckich, które rozwijają się energicznie i odpowiadają na zapotrzebowanie obywateli. Tak jak w przypadku innych działań terminologicznych, powstanie banków danych podporządkowane jest czynnikom socjolingwistycznym, socjopolitycznym i socjoekonomicznym (zob. J. Delisle 2008: 267).

4. Kraje frankofońskie

Prace podejmowane przez kanadyjskich terminologów miały wpływ na rozwój terminologii w innych krajach, w tym w krajach frankofońskich. Prace Kanadyjczyków

przekładane są na języki hiszpański, kataloński, także na polski¹³. Poza Kanadą i Francją socjoterminologia jest rozwijana m. in. w Katalonii. W ramach tego podejścia Maria Teresa Cabré (2000) zaproponowała oryginalną „teorię drzwi”, w znaczeniu umożliwiania wielowymiarowego badania terminów. Jej podejście oparte jest na kilku przesłankach. Po pierwsze terminologia jest pojmowana jako interdyscyplinarna dziedzina wiedzy łącząca aspekty kognitywne, lingwistyczne, semiotyczne i komunikatywne jednostek terminologicznych. Następnie jej badanie dotyczy terminów, nie jest to wyłącznie teoria terminologii. Jednostki, które reprezentują wiedzę specjalistyczną mogą mieć charakter językowy lub niejęzykowy. Jednostki te podobne są do jednostek leksykalnych. Ich specyfika polega na aspekcie pragmatycznym i sposobie znaczenia. *Signifié* tych jednostek zostaje wynegocjowane przez specjalistów w danym dyskursie specjalistycznym. Terminy, podobnie do jednostek leksykalnych integrują aspekty semiotyczne i lingwistyczne, a także kognitywne i komunikatywne. Terminy są nośnikami wiedzy specjalistycznej, lecz jako jednostki dynamiczne mogą przechodzić z jednej dziedziny do drugiej (np. z języka ogólnego do specjalistycznego oraz między językami specjalistycznymi), co w konsekwencji uprawomocnia polisemię. Celem teorii terminów Cabré jest formalny, semantyczny i funkcjonalny opis jednostek, które przybierają wymiar terminologiczny, a także opis relacji między tymi jednostkami a innymi jednostkami w tym samym lub w innym systemie w celu umożliwienia komunikacji specjalistycznej. Terminy używane w komunikacji specjalistycznej charakteryzują się aspektami językowymi (semantycznymi, leksykalnymi, tekstowymi) i pragmatycznymi (nadawca bezpośredni, mediator językowy lub kognitywny, odbiorca, sytuacja komunikacyjna). Komunikacja specjalistyczna przewiduje więc różne poziomy specjalizacji, różne poziomy gęstości terminologicznej lub kognitywnej. Badania terminów można dokonać otwierając dane drzwi. Według autorki otwarcie drzwi lingwistyki oznacza, iż to badanie, tj. etapy pracy terminologicznej, składa się z następujących części:

1. analiza tekstu wyjściowego wraz z jego strukturą i wymiarami dyskursywnymi;
2. analiza struktury tekstu;
3. wyróżnienie jednostek tej struktury;
4. wyróżnienie jednostek, które są nośnikami wiedzy specjalistycznej, a więc mają znaczenie specjalistyczne;
5. wyróżnienie jednostek lingwistycznych, które są nośnikami wiedzy specjalistycznej;
6. wyróżnienie jednostek leksykalnych, które są nośnikami wiedzy specjalistycznej;
7. analiza jednostek leksykalnych, które są nośnikami wiedzy specjalistycznej;
8. ustalenie relacji pojęciowych między tymi jednostkami;

¹³ *Terminologie de la traduction. Translation terminology. Terminología de la traducción. Terminologie des Übersetzung* pod red. Jean Delisle, Hannelore Lee-Jahnke, Monique Cormier, 1999, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, wydana została pod tytułem *Terminologia tłumaczenia* pod red. Teresy Tomaszewicz, 2004, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM.

9. ustalenie synonimów lub ekwiwalentów pojęciowych, bez względu na to, czy synonimia jest całkowita czy częściowa;
10. ustalenie struktury pojęciowej tekstu z uwzględnieniem jednostek i relacji między nimi;
11. korelacja struktury pojęciowej i struktury dyskursywnej.

Wykonanie takiej pracy pozwoli na zintegrowanie analizy z teorią lingwistyczną, która jednak powinna być na tyle szeroka, aby móc opisać wielowymiarowy charakter terminów.

Inne zjawiska leżą u podstaw terminologii rozwijanej w krajach Afryki, Azji czy Ameryki Południowej, a także w krajach arabskich. Tam, gdzie polityczną decyzją było wprowadzenie nowej terminologii opartej na lokalnych językach, konieczne było zastosowanie podejścia socjolingwistycznego. Badania podejmowane przez socjolingwistów i terminologów afrykańskich wykształconych w Kanadzie lub we Francji przyniosły wiele odmiennych odpowiedzi na pytania dotyczące sposobu opisu, konceptualizacji, asymilacji nowych pojęć i tworzenia rodzimej terminologii. W krajach afrykańskich, które w większości są wielojęzyczne, prowadzenie polityki *aménagement linguistique* było o wiele trudniejsze niż w Kanadzie. Przyczyną tych trudności nie były wyłącznie kwestie, jak przybliżyć, wprowadzić nową wiedzę czy nowe technologie, jak wykształcić nową terminologię w językach lokalnych. Większym problemem było i wciąż jest to, że użytkownicy nowych terminologii są rodzimymi mówcami języków afrykańskich, np. hausa, bambara, wolof, joruba itd, a nie jak w Kanadzie wyłącznie frankofonami lub anglofonami. Cel nadrzędny polityki językowej jest podobny do działań prowadzonych w Quebecu. Chodzi przede wszystkim o wyzwolenie spod dominacji języków europejskich, zwłaszcza angielskiego i francuskiego odziedziczonych po epoce ewangelizacji i kolonizacji. Powszechne używanie francuskiego lub angielskiego w komunikacji zawodowej lub specjalistycznej prowadzi do niepoprawnych lub nieakceptowanych wyrażeń hybrydowych, zapożyczeń i kalk językowych. Kraje afrykańskie często są wielojęzyczne, co jeszcze bardziej komplikuje działania normalizacyjne podejmowane w terenie. Mimo tych przeszkód pod auspicjami sieci *Rifal* oraz *RINT* opracowywane są dwujęzyczne terminologie dla języków afrykańskich, np. dla bambara, sängö, fon, wolof, fulfulde, maninkakan, pulaar, sooininke, tamazaq, kanuri, hausa, ciluba, zarma, lingala, joruba, lilikô oraz dla języka malgaskiego (zob. www.termisti.org/rifal/3_information.html). W pierwszym rzędzie opracowywane są lokalne odpowiedniki francuskich terminów z zakresu prawa wyborczego, także z dziedziny turystyki i rolnictwa. Wśród terminologów afrykańskich należy wymienić przede wszystkim następujących badaczy: Marcel Diki-Kidiri (1999, 2000), który bada terminologię w języku sängö (Republika Środkowoafrykańska) oraz lilikô (Demokratyczna Republika Konga), Chérif Mbodj (1994) – terminologia w wolof (Senegal), Aroga Bessong (1997) – terminologie w językach używanych w Kamerunie oraz Issoufi Oumarou (1994) – terminologie w językach oficjalnych Nigru. Prace te wykazują, iż w Afryce polityka językowa jest „życzeniowa”, przeważnie nie istnieją instytucje terminologiczne ani żadne instancje regulujące użycie języka i terminologii, brak jest specjalistów, wszelkie działania podejmowane są

na indywidualnej lub prywatnej płaszczyźnie, a zastosowanie w całości metod przyjętych z krajów rozwiniętych, np. z Quebecu, jest niemożliwe. Prace afrykańskich terminologów pozwoliły na wyodrębnienie w ramach socjoterminologii podejścia kulturowego, które rozwija zwłaszcza Marcel Diki-Kidiri (1999, 2000), a które jest właściwe dla tego nowego terenu, jakim jest Afryka. Badacz ten zaproponował rewizję podstawowych pojęć lingwistycznych, takich jak znak językowy, termin, denominacja i język specjalistyczny (zob. także E. Aito 2005). Zdaniem autora znak językowy składa się z trzech części: z *signifiant* i *signifié* oraz dodatkowo z konceptu, który jest archetypem lub prototypem, systemem lub zbiorem cech dystynktywnych i spójnych ocen. Koncept to wiedza obiektywna z danego zakresu, kognitywna struktura kategoryzacji. Jest wynikiem działalności mentalnej, organizacji doświadczenia, kategoryzacji w celu identyfikacji. Dzięki niemu możemy tworzyć wiedzę. Ten zespół cech jest jednostką nadrzędną wobec *signifié*. Na poziomie *signifiant* (zgodnie z nauką de Saussure'a) realizują się takie zjawiska morfologiczne czy słowotwórcze, jak synonimia czy homonimia. *Signifié* to poziom, gdzie powstaje polisemia, metafora, metonimia, znaczenie przenośne. W celu ukazania związku między konceptem, *signifié* i *signifiant* znaku Diki-Kidiri posłużył się konceptem „ROWER”, który inaczej jest konceptualizowany w wybranych językach afrykańskich. Nazwy (*signifiant*) świadczą o różnorodności w pojmowaniu konceptu ROWER przez mówców należących do różnych wspólnot językowych i kulturowych, także o odmiennej przeszłości, ich rozwoju, historii kolonizacji itd.

Podsumowanie

Ten skrótowy przegląd kierunków badań oraz działań terenowych podejmowanych przez przedstawicieli szkoły frankofońskiej, zwłaszcza w ramach socjoterminologii ukazał, iż terminologia jest prężną i dynamiczną dyscypliną, jednocześnie teorią i działaniem, która wciąż ma wiele do zaoferowania. Rozwój socjoterminologii nie jest identyczny we wszystkich krajach frankofońskich. Ukoronowaniem prac podejmowanych w Kanadzie jest ustanowienie zawodu terminologa i terminografa. W krajach arabskich i afrykańskich, o ograniczonym rozwoju naukowo-technicznym, prace są dopiero na początku drogi. Obecnie socjoterminologia rozwija się najbardziej energicznie właśnie w tych krajach. Jednocześnie, we Francji lub Kanadzie, w krajach frankofońskich zauważyć można nowe kierunki badań wskazujące na aspekty semantyczne, kognitywne i społeczne terminów. Terminologia poszerza swój horyzont w stronę socjolingwistyki i kognitywistyki. Dotyczy to zarówno badań wykorzystujących narzędzia informatyczne w terminotyce, jak i implikacji zastosowań tych dyscyplin do opisu terminów.

Bibliografia

Aito, E. (2005), *L'unité terminologique et les langues en voie de développement: réflexions épistémologiques et ontologiques*, (w:) "Cahiers du Rifal" 25, 6–16.

- Aroga Bessong, D. P. (1997), *Le bilinguisme officiel (français-anglais) au Cameroun: un problème d'aménagement efficace*, (w:) "TTR – Traduction, Terminologie, Rédaction" 10, 1, 219–244.
- Auger, P. (1982), *La problématique de l'aménagement terminologique au Québec*, (w:) "Terminogramme" 13, 1–3.
- Auger, P. (1985), *La terminologie au Québec et dans le monde: de la naissance à la maturité*, (w:) "Actes du Sixième Colloque OLF-STQ de Terminologie", 27–59, Québec.
- Auger, P. (1994), *Les outils de la terminotique: typologie des logiciels d'aide à la terminologie et/ ou d'automatisation de la chaîne de travail en terminographie*, (w:) "Terminologies Nouvelles" 11, 46–52.
- Auger, P. (1999), *L'implantation des officialismes halieutiques au Québec: essai de terminométrie*. Montreal.
- Auger, P./ L.-J. Rousseau (1978), *Méthodologie de la recherche terminologique*. Québec.
- Bélanger, N. (1983), *Le comité de terminologie inter-entreprise: outil de francisation privilégié*, (w:) "Terminogramme" 20, 10–11.
- Boulanger, J.-C. (1981), *L'aménagement linguistique du Québec' de Jean-Claude Corbeil*, (w:) "Terminogramme" 7–8, 11–12.
- Boulanger, J.-C. (1995), *Présentation: images et parcours de la socioterminologie*, (w:) "Meta" 40, 2, 194–205.
- Cabré, M. T. (1998), *La terminologie: Théorie, méthode et applications*. Paris, Ottawa.
- Cabré, M. T. (2000), *Terminologie et linguistique: théorie des portes*, (w:) "Terminologies Nouvelles" 21, 10–15.
- Cary, E. (1956), *Mécanisme et traduction*, (w:) "Babel" 2, 3, 102–107.
- Corbeil, J.-C. (1975), *Eléments d'une théorie de l'aménagement linguistique*, Québec.
- Corbeil, J.-C. (2007), *L'embarras des langues: origine, conception et évolution de la politique linguistique québécoise*. Montréal.
- Cormier, M. (1986), *Terminologie: un programme universitaire à la mesure des besoins de demain*, (w:) "L'Antenne", 18, 1, 119–121.
- Cormier, M. (2002), *Un siècle de lexicographie au Québec: morceaux choisis*, (w:) "International Journal of Lexicography" 15, 1, 55–73.
- Daoust, D. (1987), *Le changement terminologique dans une entreprise de transport: l'étude de quelques facteurs sociolinguistiques déterminants*. Montreal.
- Delisle, J. (1987), *La traduction au Canada/ Translation in Canada: 1534–1984*, Ottawa.
- Delisle, J./ H. Lee-Jahnke/ M. Cormier (éd.) (1991), *Terminologie de la traduction. Translation terminology. Terminología de la traducción. Terminologie des Übersetzung* Amsterdam/ Philadelphia.
- Delisle, J. (2008), *La terminologie au Canada. Histoire d'une profession*. Montréal.
- Depecker, L. (1997), *La mesure des mots. Cinq études d'implantation terminologique*, Rouen.

- Diki Kidiri, M. (1999), *Le signifié et le concept dans la dénomination*, (w:) “Meta” 1, 44, 1, 174–183.
- Diki Kidiri, M. (2000), *Une approche culturelle de la terminologie*, (w:) “Terminologies Nouvelles” 21, 27–31.
- Dubuc, R. (1978), *Manuel pratique de la terminologie*. Montréal.
- Edema, A. B. (2000), *Terminologie européenne et terminologie africaine: éléments de comparaison*, (w:) “Terminologies Nouvelles” 21, 32–38.
- Faulstich, E. (1989/ 1999), *Principes formels et fonctionnels de la variation en terminologie*, (w:) “Terminology” 5, 1, 93–106.
- Felber, H. (1987), *Manuel de terminologie*, Paris.
- Gambier, Y. (1991), *Travail et vocabulaires spécialisés: prolegomènes à une socio-terminologie*, (w:) “Meta” 36, 1, 8–15.
- Gaudin, F. (1993), *Socioterminologie. Des problèmes sémantiques aux pratiques institutionnelles*. Rouen.
- Gaudin, F. (2003), *Socioterminologie. Une approche sociolinguistique de la terminologie*. Bruxelles.
- Gouadec, D. (1990), *Terminologie. Constitution des données*. Paris.
- Guespin, L. (1995), *La circulation terminologique et les rapports entre science, technique et production*, (w:) “Meta” 40, 2, 206–215.
- L’Homme, M.-C. (2004), *La terminologie: principes et techniques*. Montréal.
- Loubier, Ch. (1994), *L’aménagement linguistique au Québec, enjeux et devenir*. Montréal.
- Mbodj, Ch. (1994), *L’activité terminologique au Sénégal*, (w:) “Terminologies Nouvelles” 11, 3–9.
- Oumarou, I. A. (1994), *Pour la création d’un centre national d’aménagement linguistique au Niger*, (w:) “Terminologies Nouvelles” 11, 10–18.
- Pavel, S. (1995), *Bibliographie de la phraséologie*, (w:) “Meta” 40, 4, 632–653.
- Pavel, S./ D. Nolet (2001), *Précis de la terminologie*. Ottawa.
- Quirion, J. (2003), *La mesure de l’implantation terminologique: proposition d’un protocole. Etude terminométrique du domaine des transports au Québec*. Montréal.
- Rey, A. (1979), *La terminologie: noms et notions*. Paris.
- Rondeau, G. (1984), *Introduction à la terminologie*, Chicoutimi.
- Rousseau, L.-J. (1985), *Une terminologie pour les terminologies*, (w:) “Terminogramme” 35, 1–3.
- Rousseau, L.-J. (2005), *Terminologie et aménagement des langues*, (w:) “Langages” 157, 93–102.
- Temmerman, R. (1999), *Why traditional terminology theory impedes a realistic description of categories and terms in the life sciences*, (w:) “Terminology” 5, 1, 77–92.
- Temmerman, R. (2000a), *Towards New Ways of Terminology Description. The Sociocognitive Approach*. Amsterdam/ Philadelphia.
- Temmerman, R. (2000b), *Une théorie réaliste de la terminologie: le sociognitivism*, (w:) “Terminologies Nouvelles” 21, 58–64.

- Tryuk, M. (1991), *Stan organizacyjny działalności terminologicznej na świecie*, (w:) F. Gucza (red.), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Wrocław–Warszawa–Kra-ków, 97–116.
- Vandaele, S. (2007), *Quelques repères épistémologiques pour une approche cognitive de la traduction spécialisée: Application à la biomédecine*, (w:) "Meta" 52, 1, 129–141.
- Vecchi Dardo, M. (1999), *La terminologie en entreprise. Formes d'une singularité lexicale*. Thèse de doctorat, Université de Paris 13.
- Wüster, E. (1991), *Einführung in die allgemeine Terminlehre und terminologische Lexikographie*. 3. Aufl., Bonn.

Russian School of Terminology

Elena Nikulina
(*Moscow Pedagogical State University*)

Abstract

The article is devoted to the history and development of the Soviet, later Russian school of terminology, the roots of which can be found as far back as in the works by a great scientist, geologist, the founder of biogeochemistry and a philosopher Vladimir I. Vernadsky. His followers, Dmitry S. Lotte and Ernest K. Drezen, expanded the idea of terminology science and gave the basis to this branch of knowledge to be developed. The article focuses on the five periods of the development of the Russian terminology. Every period is characterized from the point of view of some particular achievements and is provided with description of the works of the notable scientists who worked, have been working and are still working in this sphere.

Streszczenie

Rosyjska szkoła terminologiczna

Artykuł przedstawia historię i rozwój radzieckiej, a następnie rosyjskiej szkoły terminologicznej, której korzenie sięgają prac wybitnego naukowca, geologa, twórcy biogeochemii i filozofa Władimira I. Wiernadskiego. Jego następcy, Dmitrij S. Lotte i Ernest K. Drezen, rozwinęli koncepcję terminologii jako nauki i stworzyli podstawy do rozwoju tej dyscypliny. Artykuł prezentuje pięć okresów w dziejach rosyjskiej terminologii. Każdy z nich omówiony jest z punktu widzenia szczególnych osiągnięć oraz zawiera opis prac najważniejszych badaczy, którzy zajmowali się lub do dziś zajmują się tą dziedziną.

Introduction

More than 10 years ago the Russian scientists Vladimir M. Leitchik and Sergey D. Shelov wrote an article on the detailed history of the Russian terminology science (V.M. Leitchik/ S.D. Shelov 2004: 15) in which they mentioned four main periods of domestic terminology research. These periods were called the preparatory one (1780 – 1920s), the first period (1930s – 1960s), the second period (1970s – 1990s), the third period (1990 – up to now). All these periods were characterized according to the most outstanding researches in the sphere of terminology and the focus of the problems of the Russian school of thought.

Actually, the article by Vladimir M. Leitchik and Sergey D. Shelov was entitled in a very specific way: “Where Is Russian Science Today?” (V.M. Leitchik/ S.D. Shelov 2004: 15). The question was not a rhetoric one as the work gave a clear idea not only about the periods of the domestic terminology science but stated the possible horizons for the future of terminology in Russia.

In 2009 a book “Terminology Studies. Subject, Methods, Structure” by Vladimir M. Leitchik expanded the periods mentioned: he described profoundly five periods in

the development of terminology in Russia, including the preparatory one, but adding two more – they were the fourth (the end of 1980s – 1990s) and the fifth (from the end of 1990s – up to now). The scientist had all the grounds to specify the five periods in Russian terminology science so as terminology studies has become one of the paramount branches of knowledge and more and more researches dedicated to various problems in the sphere of term study appeared: as Vladimir M. Leitchik puts it in his book “from 1992 to 2002 in Russia about 50 treatises on terminology problems were published (...). In 2002 – 2004 in this country 16 more books on terminology were issued” (V.M. Leitchik 2009: 231-232).

In her Acknowledgements to the book “Terminology Science in Russia Today” Larissa A. Manerko pointed out that

Russian School of Terminology is one of the oldest among those countries which introduced Terminology science as a separate branch of human activity. It is more than a century ago when this sphere of knowledge became associated with the selection and primary processing of terms and their definitions related to special concepts (L.A. Manerko/ K-D. Baumann/ H. Kalverkamer 2014: 16).

Supporting the words of Larissa A. Manerko, I intend to give an overview of the development of the Russian school of terminology science on the basis of the book by Vladimir M. Leitchik mentioned above (V.M. Leitchik 2009) as this book is a real navigator in the sphere of the Russian terminology science and it would be quite fair to take it as a sort of guidelines while revealing the achievements of the Russian terminology and giving the tribute to those scientists who make it possible for terminology to have been developing in Russia nowadays.

1. The First, Preparatory Period (1780 – the end of 1920s)

According to Vladimir M. Leitchik, terminology science appeared in Russia at the time of about 1780, when some Russian scientists started to analyse terms (V.M. Leitchik 2009: 224). Actually, at that time terms were scrutinized by linguists and philosophers and even now in various special dictionaries there are a lot of definitions of the lexeme *term*, that comes, as it is well-known, from a Greek word *terminus*, meaning “limit”. In fact, these limits were widened by the research works provided after 1780 and now it is quite clear that terminology has no limits: its evolution and development are continuing together with the development of the language itself. And it is quite important to name some outstanding people who, back in the 19th century, made it possible to study terms, the future science of terminology. First of all, these are Mikhail V. Lomonosov, the founder of Moscow State University (now named after him), who started the system of linguistic terms. Then, no doubt, these are the works by Vladimir I. Vernadsky who did not only start the new life of mineralogy and geology in Russia, but who introduced the basic principles of a new science for that time – biogeochemistry and suggested some concrete-scientific principles of the analysis of the system formulated. The followers of this great scientist worked in the sphere of terminology and by the 1930s of the 20th century a new period in the Russian terminology started. It is quite important to mention that, undoubtedly, the Russian terminology science was born on the basis of some works

by ancient philosophers such as Euclid, Plato, Aristotle and scientists whose influence is really impossible to underestimate (D. Lotte, E.K. Drezen, A.A. Reformatsky, G.O. Vinokur, B.N. Golovin).

2. The Second Period (1930s – 1960s)

The second period was characterized “by a theory of terminology coming into being and high activities of the two major experts with technical and educational background – Dmitry S. Lotte and Ernest K. Drezen, who promoted an engineering approach to terminology that determined greatly the future practice in standardisation and internationalization of terminology. Within the same period, significant contribution to the development of terminological theory was brought by two outstanding domestic linguists, V.O. Vinokur (1939) and A.A. Reformatsky (1959)” (V.M. Leitchik/ S.D. Shelov 2004: 15).

So in 1931 Dmitry S. Lotte published his first article on the problems of the structure and content of technical terms. It was Dmitry S. Lotte who started the Committee of Technical Terminology at the Academy of Sciences (nowadays the Committee on Scientific and Technical terminology) (V.A. Tatarinov 1994: 6). It should be noted from the start that Dmitry S. Lotte was an engineer by his profession and a very erudite person, that is why it made him possible to study terms, to set new tasks in the sphere of terminology and to solve those tasks together with his colleagues: academician Victor V. Vinogradov, professor Grigory O. Vinokur and others. The problem of the definition of a term was also raised in the works by D. Lotte: his idea of a term was that of a special word. In his paramount article the scientist would define the main, classical requirements for terms, as he saw them: the absence of synonyms and homonyms, clarity, concise, interdisciplinary monosemy, defined ability to be associated (V.A. Tatarinov 1994: 9). Speaking about the definition of a term, later, his colleagues would specify that a term is not a special word, “but a word/ words with the special function, (...) any word could perform a role of a term, however trivial this word might be” (G.O. Vinokur 1939: 5). The discussion is being held nowadays, too (S.D. Shelov 2010: 795).

D. Lotte was the first scientist who started the principles of terminography – a branch of linguistics, specializing in compiling dictionaries of terms: in the former Soviet Union his “German-Russian Dictionary of Automobile Terms” was published (1939). The scientist claimed that the dictionaries of terms “should be based on the onomasiological principle” and it led him to a further search of the possible way of translation of terms (V.A. Tatarinov 1994: 16).

The name of Ernest K. Drezen is well-known in Russian terminology as well. This was a scientist who wrote more than 200 scientific works and he was an outstanding linguist who was interested in standardisation and terminology studies. His main achievements in terminology are as follows: the notion of precision of terms, their monosemantic character, creation and development of new terms and the phenomenon of synonymy within terms, the place of terms in language and the correlation of terms and words of Language for General Purposes (this is a term that appeared comparatively not long ago, nevertheless, nowadays it is widely used when

we speak about opposition of Language for Specific purposes (terms) and words of everyday use, i.e. LSP and LGP).

Two other names are crucially important for the dawn of terminology studies in Russia: the names of Grigory O. Vinokur and Alexander A. Reformaty. These scientists made “a significant contribution to the development of terminological theory” (V.M. Leitchik/ S.D. Shelov 2004: 15). It was Grigory O. Vinokur who wrote that “a term is not a special word/ words, but only a word/ words in a specific function”, and he added that “any word could perform a role of a term, however trivial this word might be” (G.O. Vinokur 1939: 5).

The special paragraph “Terminology” which firstly appeared in 1947 in the textbook on language study written by Alexander A. Reformaty was very important for the further development of terminology science in Russia as it “defined the vector of terminological researches in the 1950s” (V.A. Tatarinov 1994: 34-35).

It is quite important to mention the problems which were put forward by these two Russian scientists and linguists: the notion of a term, its content and structure, the transfer of some words into terms, the precision of a term, its inability to form synonyms and antonyms, absence of expressive and emotional components, the correlation between terms and words of everyday language and many others.

3. The Third Period (1970s – 1980s)

The third period (1970s – 1980s) is marked by the fact that

terminology is becoming an independent discipline. Different views on special lexicon and the ways it has improved are specified, scientific efforts of theoreticians and practicians in terminology meet the efforts of linguists, logicians, specialists in information science to define the subject and objectives of terminology science, to improve its methods and to articulate the basic problems (V.M. Leitchik/ S.D. Shelov 2004: 16).

In this period some scientific terminological schools appeared in the former Soviet Union: in Moscow (A.D. Khayutin, V.M. Leitchik, S.D. Shelov, S.V. Grinev), Leningrad (now St. Petersburg) – under the supervision of A.S. Gerd and R.G. Piotrovsky, Gorky (now Nizhny Novgorod) – the founder was B.N. Golovin, Chelyabinsk (L.A. Shkatova), Samara (V.F. Novodranova) and others.

It is worth mentioning that in various Soviet Socialist Republics the work on terminology was progressing – in Ukraine, Uzbekistan, Latvia, Estonia, Azerbaijan – and the results of this great work were implemented at the Conference of 1981 in Moscow that came out as “the last scientific forum of the Soviet terminologists and which reflected the shift of paradigm in this discipline” (V.M. Leitchik 2009: 229). Thousands of terminological and encyclopedic dictionaries were developed during this time – from polytechnic dictionaries to highly specific ones. Investigations of such terminologists of the period are mentioned: L.N. Beljaeva, L.I. Borisova, L.Ju. Buyanova, A.S. Gerd, B.N. Golovin, S.V. Grinev, V.P. Danilenko, G.A. Dianova, A.D. Khajutin, T.L. Kandelaki, R.Ju. Kobrin, Z.I. Komarova, T.B. Krjuchkova, O.D. Mitrofanova, V.I. Michailova, S.E. Nikitina, A.V. Superanskaya, V.D. Tabanakova, V.A. Tatarinov, L.B. Tkacheva, N.I. Tolstoy,

O.N. Trubachev, N.V. Vasiljeva, M.N. Volodina (V.M. Leitchik/ S.D. Shelov 2004: 16).

One of the main problems – the problem of system character of terminology – has always been very acute. In 1981 Boris N. Golovin introduced his approach to this problem which claimed that

terminology is a system primarily because the world itself is a system and terminology reflects and caters for the various segments of the world (...) and there are actually no random collections of terms which are not related and not connected with each other (B.N. Golovin 1981: 3-10).

Later on in the works by one of B. Golovin's collaborators, R. Yu. Kobrin, a specialist in linguistics, information technology and the theory of classification, there appeared some critical remarks regarding his teacher's view onto systematic nature of terminology. In particular, in his article terminology and terminological system were opposed due to their degree of explicitness and stipulated that terminology is a real object whereas a term system is always a formalised description of the real object (R.Yu. Kobrin 1981: 7-10). And, in fact, there are some fundamental varieties between terminology and a terminological system:

the first one is gradually being made up together with the corresponding field and the system of notions (...) and does not exist as a completed system; the lexical units which form terminology are not strictly systematic, they form some homonymous, synonymous and polysemantic relationships; author-based terminology is also made up gradually and may be enhanced and verified (V.M. Leitchik/ E.A. Nikulina 2004: 13).

4. The Fourth Period (the end of 1980s – 1990s)

The Fourth period (late 1980s – 1990s) started “with the evident decline of scientific research in the sphere of terminology studies caused by deep and difficult changes in the social life of the former Soviet Union, but then it was followed by gradual renewal” (V.M. Leitchik/ S.D. Shelov 2004: 16). Nevertheless, scholars continued to gather facts and provide different researches and thus, this period raised a lot of important problems for terminology science, such as the notion of a term, the system character of terminology.

In 1987 a book “Linguistic Basis of Terminology Studies” by Boris N. Golovin and Raphael Yu. Kobrin was published. This book is undoubtedly worth mentioning because it was one of the most completed books on Russian terminology at that time and it did not only give a pretty good idea of the achievements of the domestic terminology studies but gave way to the further researches in the sphere of paradigmatic relations (polysemy, homonymy, synonymy, antonymy of terms). It was quite a pioneering project as before a term was claimed to have no synonyms and to be precise. In this book the aims of terminology and terminography were also described, the criteria of defining terms in the text were enumerated. The references in this book (B.N. Golovin/ R.Yu. Kobrin 1987: 101-102) contained a list of works of contemporary scientists that proved that terminology was one of the leading spheres to investigate in Russia.

As it was mentioned above, the notion of a term, its definition and the objectives of terminology science have always been in the focus of attention of many linguists and researchers. Some of the basic goals of terminology were described by Boris N. Golovin and Raphael Yu. Kobrin: the analysis of the role of terminology science in communicative processes; the definition of the role of terminology science in the language system; the investigation of semantic specificity of terms and the common words; analysis of grammatical organization of elementary and complex terms (B.N. Golovin/ R. Yu. Kobrin 1987: 7). Some of the objectives are topical even nowadays.

This period of the development of Russian terminology science was also marked by a specific interest to the methods of compiling dictionaries of terms. One of the works worth mentioning is the book by Yury N. Marchuk "The Basis of Terminography" that gave some principles of dictionary-making (Yu.N. Marchuk 1992). The author gave his special attention to the definition of terminography, stating that there are two types of this branch of science: terminography that is descriptive, "the aim of which is to find the most precise definitions of terms", and terminography that is prescriptive, thus "the aim is to prescribe which term is to be used" (Yu.N. Marchuk 1992: 40). This book was really handy as it gave the main points for terminography and it was used in the further works of Russian scholars.

5. The Fifth Period (the end of 1990s – up to now). The Birth of Cognitive Terminology

At the end of 1990s and the beginning of 2000s there appeared a number of sophisticated works dedicated to the Russian terminology. The limits of the present article permit to mention only some of them, the most outstanding ones. Some monographic researches were published: the book by S.V. Grinev "Introduction into Terminography" (1995) that specifies the principles of compiling special dictionaries; L.A. Alexeeva's book "Term and Metaphor" (1998) that states that terms can be metaphoric and can be based on metaphor; L.A. Manerko's monographical work "The Language of Contemporary Technics: Core and Periphery" (2000) dedicated to the nature of terms and their inner organization; the book by S.D. Shelov "Term, Termness and Term Definitions" (2003); the above mentioned book by V.M. Leitchik "Terminology Studies. Subject, Methods, Structure" (2006) which is devoted to terminology science as a whole, with its subject, methods, objectives and history of development. From 1994 up to 2003 V.A. Tatarinov published a four-volume book about the history of Russian terminology studies, from the times of D. Lotte to the aspects of terminological studies during these nearly 10 years. In 2004 results of a research concerning interrelation of phraseology and terminology, phraseologisation, terminologisation and determinologisation were published by E.A. Nikulina (2004). G. Gumovskaya edited a book on English for Special Purposes (2005) where she describes, in particular, the nature of terms claiming that their function is "either to indicate the technical peculiarities of the subject dealt with, or to make some references to the occupation of a character whose language naturally contains special words and expressions" (G.N. Gumovskaya 2005: 12). Yu.V. Slozhenikina wrote

about variants of terms (Yu.V. Slozhenikina 2005) that show the development of research of terminology science.

In the year 2014 a volume of scientific articles on terminology was published, edited by Larissa A. Manerko, Klaus-Dieter Baumann and Hartwig Kalverkamper. The book “Terminology Science in Russia Today. From the Past to the Future” contains the following sections: Russian Terminological Science of today: Cognition, Nomination and Professional Communication Research, Cognitive Aspects of Professional Communication, LSP in Business Communication, Construction of Specialized Knowledge in Terminological Systems, Cultural Aspects of Specialized Discourse, Intercultural Aspects and Translation of Specialized Discourse. Valentina F. Novodranova gave a detailed overview of the research, articles, dissertations, conferences and other important events in the development of Russian terminology science – and cognitive terminology in particular – during the period of 2000-2010. She mentions the International conference of terminologists in VNIKI in Moscow (2003), the International scientific and practical conference “Professional communication: verbal and cognitive aspects” (Moscow, Institute for Humanitarian Education, 2007), the International conference “Terminology and information interoperability – Management of Knowledge and Content”, organized in August 2008 in Moscow by International Organization on Standardization (ISO/TK 37), International Information Centre (Infoterm), Agency on Russian technical regulations and Russian scientific and technical information centre on standardization, metrology and correspondence evaluation (V.F. Novodranova 2014: 105).

According to V.F. Novodranova (2014), preparation to the new cognitive approach in terminology started as early as 1990s when the following publications appeared: the chapter “Gnosseological terminology” by Sergey V. Grinev (1993), the article “Cognitive approach in the study of terminology” by V.F. Novodranova (1997). The term *cognitive terminology* itself was introduced by Larissa Alexeeva in her article “Term as a Category of Cognitive Terminology” (L.M. Alexeeva 1998). A more detailed description of theoretical and methodological aspects of cognitive terminology was given in the monograph “Medical Discourse: the theoretical basis and principles of analysis” (L.M. Alexeeva, S.L. Mishlanova 2002) and in the doctoral thesis “Term in medical discourse” (S.L. Mishlanova 2003). The next important event was a new manual “Cognitive Terminology” by E.I. Golovanova (2008) and “Introduction to Cognitive Term Study” (2011) in which the most important ideas and principles of cognitivism were analysed. As the author states “the manual is aimed at description of the cognitive potential and regularities of functioning of a term” (E.I. Golovanova 2011: 7). It is also important to mention the journal edited by L.A. Manerko, 4 out of 6 volumes of which were devoted to methodological principles of cognitive-discursive paradigm of linguistic knowledge (2000-2009).

In recent years the research in terminologies of certain spheres of knowledge has been conducted: the example is the dissertation by Valentina A. Ikonnikova who reported a study of factors that determine development and maintenance of terminological units with cultural component of meaning despite the processes of globalization, harmonization of legal systems and standardization of terminology

(V.A. Ikonnikova 2014); the article by Ludmila V. Minaeva about the language for specific purposes for professional communicators (L.V. Minaeva 2015: 45-51) and many others.

Conclusion

The international symposium “Terminology and Science” which was started in 2008 by the Terminological Centre of the Institute of Russian Language of the Russian Academy of Science has become a significant event in terminology research. The symposiums were held in 2008, 2010, 2012 and 2014. The latter two were held in coordination with the Ministry of Education of the People’s Republic of China, the Centre of Russian Philology and Culture Research of the Kheiluntsyan University. The reports of the latest book of theses (2014) include results of the research on the following aspects of terminology: (1) General questions of terminology, (2) Cognitive terminology and Languages for Specific Purposes. Ways of word-building and form of special language units, (3) Terminology and general lexis. Terms among other language units, (4) Terminological lexicography. Applied terminology science, (5) Terminology of separate sciences, spheres of knowledge and activities. Linguists from Russia, Belorussia, Ukraine, China, Lithuania and Finland participated in the symposium, which was held in memory of the outstanding linguist and terminologist, Vladimir M. Leitchik. A group of first-rate Russian terminologists wrote an introductory article about V.M. Leitchik which they published in IV Symposium materials:

V.M. Leitchik created an original theory of terminology science which to a great degree due to his research grew out of lexicology into a separate branch of knowledge. The theory covers the absolute majority of modern terminology science: the nature of the term, the difference between terminologies and terminological systems, the relation of terminologies and nomenclature, formation and usage of special methods in terminology, basic ideas on the norms of work with terms, theoretical and applied terminology science and many others (S.D. Shelov 2014:10-11).

S.D. Shelov edited the books of articles published after the symposiums. The latter were accompanied by biannual seminars on terminological problems held by the Terminological Centre of the V.V. Vinogradov Russian Language Institute of the Russian Academy of Sciences.

So, based on the famous traditions, beginning from the times of Mikhail Lomonosov, the Russian school of terminology is developing rapidly, setting new tasks and facing new challenges, integrating into the worldwide process of terminology studies development, discovering new issues for future researches, revealing the importance of the Russian terminology school.

References

- Alexeeva, L.M. = Алексеева, Л.М. (1998), *Термин и метафора*. Перм.
Alexeeva, L.M. = Алексеева, Л.М. (1998), *Термин как категория когнитивного терминоведения*. In: Актуальные проблемы исследования языка и речи.

- Материалы международной научной конференции молодых ученых. Minsk, 80-83.
- Alexeeva, L.M./ S.L.Mishlanova = Алексеева, Л.М./ С.Л. Мишланова (2002), *Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа*. Perm.
- Golovanova, E.I. = Голованова, Е.И. (2008), *Когнитивное терминоведение*. Chelyabinsk.
- Golovanova, E.I. = Голованова, Е.И. (2011), *Введение в когнитивное терминоведение*. Chelyabinsk.
- Golovin, V.N. = Головин, Б.Н. (1981), *Типы терминотем и основания для их различия*. In: M.B. Borisova/ V.N. Golovin/ A.I. Gorshkov/ R.Yu. Kobrin/ N.N. Lavrova/ M.A. Mikhailov/ A.I. Moisseev/ V.N. Nemchenko (eds), *Термин и слово. Межвузовский сборник*, 3–10.
- Golovin, V.N./ R.Yu. Kobrin = Головин, Б.Н./ Р.Ю. Кобрин (1987), *Лингвистические основы учения о терминах*. Moscow.
- Grinev, S.V. = Гринев, С.В. (1995), *Введение в терминографию*. Moscow.
- Grinev, S.V. = Гринев, С.В. (1993), *Введение в терминоведение*. Moscow.
- Gumovskaya, G.N. (2005), *English for special purposes*. Warszawa.
- Ikonnikova, V.A. = Иконникова, В.А. (2014), *Становление и развитие культурного компонента в англоязычной юридической системе (на материале терминотем Англии, Шотландии и США)*. Moscow Pedagogical State University, doctoral dissertation (manuscript).
- Kobrin, R.Yu. = Кобрин, Р.Ю. (1981), *О понятиях «терминология» и «терминологическая система»*. In: “Научно-техническая информация”, series 2, number 8, 7-10.
- Leitchik, V.M. = Лейчик, В.М. (2006), *Терминоведение: Предмет, методы, структура*. Moscow.
- Leitchik, V.M./ E.A. Nikulina (2004), *The notion of system character in Russian terminology science*. In: M. Humar (ed.), *Terminology at the time of globalization*. Ljubljana, 11-15.
- Leitchik, V.M./ S.D. Shelov (2004), *Terminology: Where is Russian science today?* In: V.M. Leitchik/ S.D.Shelov (eds), *Russian terminology science (1992-2002)*. Vienna, 15-48.
- Lotte, D.S. = Лотте, Д.С. (1939), *Немецко-русский словарь автомобильных терминов*. Moscow.
- Manerko, L.A./ K.-D. Baumann/ H. Kalverkamer (2014), *Terminology Science in Russia Today. From the Past to the Future*. Berlin.
- Manerko, L.A. (ed.) = Манерко, Л.А. (ред.) (2009), *Категоризация и концептуализация в языке для специальных целей и профессиональном дискурсе. Сборник научных трудов*. Ryazan.
- Manerko, L.A. (ed.) = Манерко, Л.А. (ред.) (2007), *Когнитивная лингвистика: новые проблемы познания. Сборник научных трудов*. Ryazan.
- Manerko, L.A. (ed.) (2002), “Text and discourse: traditional and cognitive-functional aspects of research”, number 4. Ryazan. (Манерко, Л.А. (ред.) (2002), *Текст и*

- дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования/ Сборник научных трудов. Рязань.*
- Manerko, L.A. (ed.) = Манерко, Л.А. (ред.) (2000), *Когнитивные аспекты языковой категоризации. Сборник научных трудов.* Ryazan.
- Manerko, L.A. = Манерко, Л.А. (2000), *Язык современной техники: ядро и периферия.* Ryazan.
- Marchuk, Yu.N. = Марчук, Ю.Н. (1992), *Основы терминографии: Методическое пособие.* Moscow.
- Minaeva, L.V. = Минаева, Л.В. (2015), *Язык для специальных целей профессиональных коммуникаторов.* In: E.A. Nikulina/ E.L. Freydina/ G.N. Gumovskaya/ L.A. Muradova/ M.A. Kuzina/ S.Yu. Stepanova/ T.M. Fomenko/ N.A. Lavrova/ V.A. Ikonnikova (eds), *Язык, культура, речевое общение: Материалы международной научной конференции, посвященной 90-летию профессора Марка Яковлевича Блоха. Часть 2.* Moscow, 45–51.
- Mishlanova, S.L. = Мишланова, С.Л. (2003), *Термин в медицинском дискурсе.* Perm.
- Nikulina, E.A. = Никулина, Е.А. (2004), *Взаимодействие и взаимовлияние терминологии и фразеологии современного английского языка.* Moscow.
- Novodranova, V.F. = Новодранова, В.Ф. (1997), *Когнитивный подход к изучению терминологии.* In: “Терминоведение” 1-3. Moscow, 13–14.
- Novodranova, V.F. (2004), *Cognitive sciences and terminology.* In: S.D.Shelov/ V.M.Leitchik (eds), *Russian terminology science (1992-2002).* Vienna, 138–143.
- Novodranova, V.F. (2014), *Cognitive terminology is 10 years old.* In: L.A. Manerko/ K.-D. Baumann/ H. Kalverkamer (eds), *Terminology Science in Russia Today. From the Past to the Future.* Berlin, 99–108.
- Reformatsky, A.A. = Реформатский, А.А. (1959), *Что такое термин и терминология.* Moscow.
- Slozhenikina, Yu.V. = Сложеникина, Ю.В. (2005), *Термин: семантическое, формальное, функциональное варьирование.* Moscow.
- Shelov, S.D. = Шелов, С.Д. (2010), *Еще раз об определении термина «термин».* In: “Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Лингвистика” 4 (2), 795–799.
- Shelov, S.D. (ed.) = Шелов, С.Д. (ред.) (2014), *Терминология и знание.* Moscow.
- Shelov, S.D. = Шелов, С.Д. (2003), *Термин. Терминологичность. Терминологические определения.* Saint-Petersburg.
- Tatarinov, V.A. = Татаринов В.А. (1994), *История отечественного терминоведения. Т.1.Классики терминоведения. Очерк и хрестоматия.* Moscow.
- Vinokur, G.O. = Винокур, Г.О. (1939), *О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии.* In: Труды Московского института истории, философии и литературы. Т. V. Сборник статей по языковедению. Moscow, 3–54.

Wiedeńska szkoła terminologii

Iwona Jacewicz
(*Uniwersytet Warszawski*)

Jednostronność dobra jest w felietonie.
Umysł naukowca winien podchodzić do spraw z wielu aspektów
(S. Kamiński 1970: 208).

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest historii, teraźniejszości i przyszłości Wiedeńskiej szkoły terminologii. Przedstawiono w nim sylwetkę Eugena Wüster, prekursora austriackiej myśli terminologicznej, oraz jego najważniejsze osiągnięcia naukowe, które po dziś dzień uważane są za podwaliny współczesnej światowej teorii terminologii. W artykule nakreślono również obecne i przyszłe cele, jakie stawiają przed sobą uczniowie Eugena Wüster, a także następne pokolenia terminologów austriackich, wyznaczających, jak ich mistrz, nowe trendy w światowej terminologii.

Abstract

The Vienna School of Terminology

The paper concentrates on the past, present and future of the Vienna School of Terminology. It presents the person of Eugen Wüster, the forerunner of the Austrian terminological school, and his major academic achievements which have since been considered the cornerstone of modern terminological theory recognised all over the world. Furthermore, the paper outlines the present and future objectives, both these which Eugen Wüster's direct followers have set for themselves and those of the next generations of Austrian terminologists, who, like their master, set new trends in terminology on a global scale.

Wprowadzenie

Temat artykułu sugeruje, że jego treść będzie dotyczyła tylko i wyłącznie teoretycznych podwalin rzeczonyj Wiedeńskiej szkoły terminologii. W tym wypadku rzecz ma się jednak zgoła inaczej i jest swego rodzaju ewenementem, gdyż za prekursora owej szkoły, ale także terminologii europejskiej i światowej, uważa się powszechnie jednego uczonego, którego życiorys zawodowy ma kolosalne znaczenie dla jego późniejszej działalności naukowej. Nie sposób go zatem pominąć.

Owa, z jednej strony wyjątkowość, a z drugiej zaskakująca wręcz prawidłowość drogi zawodowej i naukowej przedstawiciela austriackiej i światowej myśli terminologicznej zapewnia mu zaszczytne miejsce pośród pierwszych terminologów-praktyków w dziejach ludzkości. Aby zrozumieć niezwykłość tej drogi, należy sięgnąć pamięcią wstecz, najpierw do czasów starożytnych, a konkretniej do sylwetki jednego z

najwybitniejszych retoryków rzymskich, Kwintyliana. Jego bowiem można uznać za ojca myśli terminologicznej, a fakt, że był on przede wszystkim praktykiem, a dopiero później stał się teoretykiem materii, którą się zajmował, łączy go nierozdzielnie z prekursorem Wiedeńskiej szkoły terminologii właśnie. Dokonania Kwintyliana dowodzą, że wśród terminologów jako pierwsi głos zabrali praktycy. Retor rzymski podkreślił w swoim dziele pt. *Kształcenie mówcy (Institutio oratoria)* wagę dbałości o ukonkretnianie tego, co abstrakcyjne, tak, aby odbiorca mógł odnieść sens słów oratora do konkretnego działania, konkretnej sytuacji, a orator z kolei nie musiał w trakcie wygłaszania mowy opatrywać użytych przez niego terminów głębszymi rozważaniami, co mogłoby skutkować opóźnieniem lub w ogóle uniemożliwić odbiorcy podjęcie decyzji. (zob. A. Budzyńska-Daca 2008: 168 i n.) Rozważania Kwintyliana odnosiły się do mów sądowych, a więc do tekstów specjalistycznych, bogatych w terminy prawne.

Próby znormalizowania terminologii sięgają pierwszej połowy XIV wieku, kiedy to Andreas Vesalius (1514-1564), uczonego i praktykujący chirurg, ojciec współczesnej anatomii, opublikował dzieło pt. *Budowa ludzkiego ciała* (1543), w którym, opierając się na prekursorskich własnych badaniach zwłok ludzkich, poprawił błędy terminologiczne swych poprzedników i opatrzył każdy termin stosownym drzeworytem. Ponownie głos w sprawie terminologii zabrał praktyk (zob. R. Arntz/ H. Picht/ K.-D. Schmitz 2014: 269).

W XVIII wieku badania terminologiczne i normalizacja terminologii dotyczyły nauk przyrodniczych. Na szczególną uwagę zasługują prace Karola Linneusza (1707-1778), uczonego i czynnego ogrodnika, który opracował system klasyfikacyjny roślin, służący za podstawę współczesnej botaniki. (zob. R. Arntz/ H. Picht/ K.-D. Schmitz 2014: 269).

XIX-wieczna rewolucja przemysłowa z kolei obnażyła konieczność dążenia do uporządkowania terminologii dotyczącej poszczególnych dziedzin wiedzy i języków, a w szczególności techniki. Do tego czasu bowiem nie istniały żadne ogólnie obowiązujące standardy w dziedzinie terminologii technicznej, co prowadziło do licznych nieporozumień, a te z kolei narażały przemysłowców na straty finansowe. Rzecz taka miała miejsce, gdyż w tym czasie istniało np. osiem różnych jednostek miary opisujących siłę motoryczną. I znowu, tak jak w starożytnym Rzymie i kolejnych stuleciach, głos zabrali praktycy, m.in. Jöns Jakob Berzelius (1779-1848), szwedzki chemik, uważany za ojca nowoczesnej chemii, który stworzył podwaliny terminologii w dziedzinie chemii organicznej. (zob. R. Arntz/ H. Picht/ K.-D. Schmitz 2014: 269).

W XX wieku historia jeszcze raz zatoczyła koło: znowu do głosu dochodzi praktyk, w Austrii problemami ujednoczenia terminologii technicznej żywo interesuje się bowiem inżynier-elektryk Eugen Wüster, prekursor Wiedeńskiej szkoły terminologii. I to jemu właśnie, jego osobie i dorobkowi, poświęcony będzie pierwszy rozdział przedłożonego artykułu.

W rozdziale drugim omówione zostaną najważniejsze osiągnięcia naukowe Eugena Wüстера, które po dziś dzień uważane są za podwaliny współczesnej światowej

teorii terminologii. W rozdziale trzecim natomiast nakreślone zostaną obecne i przyszłe cele, jakie stawiają przed sobą uczniowie Eugena Wüster, a także następne pokolenia terminologów austriackich.

1. Eugen Wüster – prekursor Wiedeńskiej szkoły terminologii

Eugen Wüster (1898-1977) studiował elektrotechnikę w Wyższej Szkole Technicznej w Berlinie, którą ukończył w roku 1927. W roku 1931 uzyskał tytuł doktora nauk technicznych na Politechnice Stuttgarckiej za rozprawę pt. *Die internationale Sprachnormung in der Technik (Międzynarodowa normalizacja językowa w technice)*, do dziś uchodzi ona za pozycję podstawową w dziedzinie terminologii. W roku 1935 doktorat E. Wüster przetłumaczony został na język rosyjski, a rok później stanowił podstawę dla złożonego przez Związek Radziecki wniosku do Międzynarodowej Federacji Narodowych Stowarzyszeń Normalizacyjnych (ISA – International Federation of National Standardizing Associations) o stworzenie przy niej Komitetu ISA 37, który miał się zajmować terminologią. Tak też się stało. Do wybuchu drugiej wojny światowej Komitet ISA 37 opracował 18 projektów słowników ISA. E. Wüster był tak bardzo zaangażowany w prace owego Komitetu, że nawet podczas wojny podróżował po całej Europie, aby nie stracić kontaktu z innymi terminologami i jak najszybciej, po zakończeniu działań wojennych, bo już w roku 1951, wznowić jego prace. Dzięki osobistemu i finansowemu zaangażowaniu uczzonego możliwe było utworzenie przy Austriackim Instytucie Normalizacji Sekretariatu ISO/ TC 37 „Terminologia (Zasady i koordynacja)”, pracami którego E. Wüster kierował aż do swojej śmierci w roku 1977. Wszystkie prace tego sekretariatu, które stały się podstawą do opracowania późniejszych norm ISO, prowadzone były w przedsiębiorstwie E. Wüster w Wieselburgu. (zob. H. Felber/ F. Lang/ G. Wersig 1979: 15 i n., H. Felber/ G. Budin 1989: 243).

Do rodzinnego Wieselburga w Austrii E. Wüster powrócił zaraz po obronie doktoratu, aby przejąć po ojcu kierownictwo w rodzinnej firmie Wüster & Co (produkcja maszyn i taśmy stalowej), czym zajmował się do końca swoich dni. Tam uczony stworzył jedyny w swoim rodzaju prywatny naukowy instytut terminologiczny, który zyskał sławę na całym świecie jako centrum międzynarodowej działalności terminologicznej i stał się miejscem spotkań oraz wymiany myśli dla uczonych z całego świata. Aktywność owej pracowni wykraczała swoim zasięgiem szeroko poza działalność samego przedsiębiorstwa, E. Wüster dbał bowiem o rozwój swoich pracowników finansując również inne prace terminologiczne, które ci podejmowali, a także ich udział w sympozjach naukowych. Prace zespołu E. Wüster zainspirowały UNESCO do zlecenia mu w ramach programu UNISIST (United Nations International System of Information of Science and Technology/ Światowy System Informacji Naukowej i Technicznej) inwentaryzacji wszystkich źródeł naukowych i technicznych oraz opracowanie projektu utworzenia międzynarodowego centrum informacji terminologicznej. Z inicjatywy E. Wüster doszło do rozmów między UNESCO i Austriackim Instytutem Normalizacji, które zaowocowały stworzeniem w Wiedniu w roku 1971 Międzynarodowego Centrum Informacji Terminologicznej (Infoterm), które organi-

zuje międzynarodową sieć instytucji terminologicznych (TermNet). Celem jego działalności jest utworzenie międzynarodowego systemu planowania terminologii (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: V). E. Wüster był kierownikiem naukowym Infotermu aż do śmierci.

W roku 1955 E. Wüster broni w Wyższej Szkole Rolniczej w Wiedniu rozprawę habilitacyjną pt. *Produkcja brzoźcotów pił do drewna (Die Herstellung der Sägeblätter für Holz)*. Do roku 1974 był aktywnym naukowo profesorem w dziedzinie maszyn do obróbki drewna i narzędzi, nie ograniczył jednak swej działalności naukowej tylko do nauk technicznych, gdyż w latach 1972-1974 wykładał w Instytucie Językoznawstwa Uniwersytetu Wiedeńskiego stworzoną przez siebie teorię terminologii. W ramach owych wykładów po raz pierwszy przedstawił terminologię ogólną jako pogranicze językoznawstwa, logiki, ontologii, informatyki i nauk empirycznych. (zob. H. Felber/ F. Lang/ G. Wersig 1979: 16, H. Felber/ G. Budin 1989: 19).

Obok działalności naukowo-dydaktycznej E. Wüster nie porzucił ani na chwilę swych, zapoczątkowanych jeszcze w roku 1931, prac nad międzynarodową dokumentacją terminologiczną, która po latach okaże się najobszerniejszą i najdokładniejszą na świecie. Jej stworzenie zaowocowało utworzeniem w roku 1951, oczywiście z inicjatywy E. Wüstera, Austriackiego Towarzystwa Dokumentacji Informacji (ÖGDI). Uczony był w latach 1958-1971 jego przewodniczącym. (zob. H. Felber/ F. Lang/ G. Wersig 1979: 16).

W ciągu swego życia E. Wüster opublikował ponad 500 prac z zakresu: 1.) terminologii: teoria, praktyka i kształcenie, normalizacja, dokumentacja terminologiczna, terminologia specjalistyczna, umiędzynarodowienie nazw pojęć; 2.) dokumentacji; 3.) klasyfikacji: relacje między pojęciami, tezaury, międzynarodowa klasyfikacja dziesiętna; 4.) normalizacji ogólnej; 5.) językoznawstwa: teoria, reforma ortografii niemieckiej (szczególnie pisownia wielką i małą literą), zasady tworzenia słowników, leksykografia, znaki językowe, słowniki własnego autorstwa; 5.) zasad wykorzystywania porządku alfabetycznego w pracach terminologicznych; 7.) zasad sporządzania bibliografii, 8.) języka esperanto – na szczególną uwagę zasługują opublikowane w latach dwudziestych XX wieku cztery tomy słownika poświęconego temu językowi, jako – w przekonaniu E. Wüstera – języka pomocniczego, który terminolodzy mogliby wykorzystać dla potrzeb umiędzynarodowienia terminologii (zob. H. Felber/ F. Lang/ G. Wersig 1979: 31-57).

2. Najważniejsze osiągnięcia naukowe Eugena Wüstera jako przedstawiciela Wiedeńskiej szkoły terminologii

Wkład Eugena Wüstera w rozwój światowej terminologii nie zostanie przedstawiony chronologicznie, tj. zgodnie z datami ukazywania się poszczególnych prac uczonego. Jest to działanie zamierzone, gdyż logiczniejszym i łatwiejszym w odbiorze dla czytelników wydaje się zaprezentowanie dorobku terminologa w porządku malejącym, tj. od ogółu do szczegółu.

Do najważniejszych osiągnięć prekursora Wiedeńskiej szkoły terminologii należą przede wszystkim (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 45):

- ukonstytuowanie terminologii jako nauki i zdecydowane rozgraniczenie jej celów badawczych od językoznawstwa (zob. 2.1.);
- stworzenie podstaw działalności terminologicznej (zob. 2.2.);
- opisanie relacji między przedmiotem, pojęciem, znakiem pojęcia i znakiem językowym (zob. 2.3.);
- zdefiniowanie różnorodnych relacji między przedmiotami i pojęciami, dzięki którym stają się one absolutnie jednoznaczne i nadają do opracowania komputerowego (zob. 2.4.);
- wyjaśnienie różnicy między klasyfikacją pojęciową a klasyfikacją tematyczną (2.5.);
- rozważania na temat międzynarodowego klucza terminologicznego (zob. 2.6.).

2.1. Terminologia a językoznawstwo – cele i metody

Osiągnięcia językoznawstwa jako nauki mają nieprzecenioną wartość dla teorii terminologii, E. Wüster zauważył jednak, że cele badawcze tych dwóch dziedzin nauki są zgoła różne. Swe rozważania na ten temat prowadził i przedstawił w formie dwutorowej. Pierwsza ścieżka dotyczyła stosunku obu nauk do stanu języka, druga natomiast do rozwoju języka (zob. E. Wüster 1979: 1 i n., za H. Felber/ G. Budin 1989: 33-36). Poniżej, kierując się tym samym kluczem, przedstawione zostaną najważniejsze myśli E. Wüстера dotyczące tych zagadnień.

1) Stosunek terminologii i językoznawstwa do stanu języka

1.1. Terminoznawstwo za punkt wyjścia przyjmuje pojęcie, a jego celem jest wyraźne rozgraniczenie między poszczególnymi pojęciami. Językoznawstwo natomiast w centrum uwagi stawia treść wyrazu, który traktowany jest jako jednostka niepodzielna, złożona z formy wyrazu i jego treści.

1.2. Dla terminologa kluczową rolę odgrywa słownictwo, w znaczeniu nazw pojęć, fleksja i składnia nie znajdują się w jego kręgu zainteresowań, podczas gdy dla językoznawcy są to kwestie tak samo ważne, jak treść wyrazu czy też jego forma.

1.3. Naukowe podejście terminologów do języka charakteryzuje synchronia, tzn. najważniejszym elementem języka jest dla nich system pojęciowy, stanowiący jego podstawę¹.

2) Stosunek terminologii i językoznawstwa do rozwoju języka

2.1. Terminolog świadomie kształtuje język, tj. dąży do tworzenia zalecanych norm, podczas gdy językoznawca za normę uważa tylko faktyczne użycie językowe, tj. normę istniejącą. W terminologii brak normalizacji prowadzi do niedopuszczalnego chaosu, dlatego wprowadzanie norm postrzegane jest jako kluczowe zadanie działalności terminologicznej. Takie podejście pociągnęło za sobą proces porządkowania terminologii w wiodących krajach cywilizowanych, co z kolei unaocznilo potrzebę tworzenia terminologii w krajach rozwijających się, np. w Afryce.

¹ Nie przy każdej przytaczanej myśli E. Wüстера czytelnik znajdzie odniesienie do językoznawstwa, co jest zgodne z intencją cytowanego autora.

Podsumowując: w językoznawstwie ogólnym najważniejsza jest poprawność językowa, tj. zgodność z istniejącą normą, w terminologii natomiast, najważniejsza jest zgodność z normą zalecaną.

- 2.2. Działalność terminologiczną charakteryzuje międzynarodowy charakter podejścia do języka, ponieważ normalizacja wymaga stworzenia jednolitych ogólnojęzykowych wytycznych. Takie zasady terminologiczne i leksykograficzne opracowała Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna (ISO).
- 2.3. W terminologii pierwszeństwo przed formą dźwiękową, tj. wymową, ma zawsze forma pisana. To właśnie pisana forma wyrażen fachowych podlega ujednoczeniu międzynarodowemu.
- 2.4. Terminologia musi szukać wsparcia w innych dziedzinach wiedzy, tj. logice, ontologii, teorii informacji, a także innych naukach empirycznych, jak np. fizyka, elektrotechnika, ekonomia.

2.2. Podstawy działalności terminologicznej

E. Wüster, w ramach prowadzonych na Uniwersytecie Wiedeńskim oraz Uniwersytecie im. J. Gutenberga w Germersheim wykładów i kolokwii, opracował podstawy działalności terminologicznej, które do dziś nie straciły na swej aktualności (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 207). Uczony rozróżnia cztery rodzaje działalności terminologicznej, przy czym każdej z nich przyporządkowuje jeden zakres. Zanim te cztery rodzaje zostaną przedstawione, należy zaznaczyć, że dwa pierwsze odnoszą się stricte do rodzajów działalności terminologicznej, natomiast trzeci i czwarty do etapów tejże działalności, tj. do metod pracy terminologicznej (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 210).

I tak, zakres pierwszy (dyscyplinarny) obejmuje działalność terminologiczną dotyczącą danej dziedziny wiedzy. Problematyczne jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, ile takich dziedzin wiedzy istnieje. Nie ułatwia tego fakt, że ich liczba wciąż rośnie, w związku z powstawaniem coraz to nowych specjalizacji (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 238). E. Wüster przyjmuje, że działalność terminologiczna w zakresie określonej dziedziny specjalistycznej zależy od następujących czynników (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 209):

- a) produktywności danej dziedziny w zakresie tworzenia nowych pojęć;
- b) ścisłości tworzonych pojęć i stopnia dokładności naukowej danej dziedziny;
- c) zasięgu współpracy międzynarodowej w danej dziedzinie.

Zakres drugi (językowy) dotyczy działalności terminologicznej w obrębie jednego języka. Przy czym należy zaznaczyć, że normalizacja terminologii dotyczy tylko języków posiadających w pełni rozwiniętą terminologię. Jeśli chodzi o języki rozwijające się, terminolodzy, pracujący na materiale tych języków, muszą posługiwać się językiem obcym z ukształtowaną terminologią, dziś jest to przede wszystkim język angielski, i stosować metodę tłumaczenia terminów z języka wiodącego na język narodowy (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 210). Przedstawione powyżej zakresy pierwszy i drugi można ze sobą łączyć, uprawiając tzw. działalność terminologiczną ogólnodziedzinową i ogólnojęzykową, krótko rzecz ujmując, chodzi tu o działalność porównawczą. W przypadku działalności ogólnodziedzinowej w obrębie jednego języka

będzie to porównanie i ujednoczenie terminologii wielu lub wszystkich dziedzin specjalistycznych, natomiast w przypadku działalności ogólnojęzykowej w obrębie poszczególnych dziedzin – międzynarodowe porównanie oraz ujednoczenie terminologii (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 210).

Zakres trzeci E. Wüster określa jako podejście językowe i wydziela w nim trzy etapy pośrednie. Przyglądając się im w porządku rosnącym, najniżej umiejscawia on terminologiczną pracę systemową, którą może prowadzić tylko sam terminolog. A dzieli się ona na trzy fazy (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 238 i n.):

- a) badanie danej terminologii, tj. rejestrowanie pojęć fachowych i ich cech, opisywanie i definiowanie;
- b) badanie relacji między poszczególnymi pojęciami oraz analiza odnośnych systemów pojęć;
- c) prezentowanie uporządkowanych i nowo utworzonych zbiorów terminologicznych w postaci dokumentów oraz słowników normalizacyjnych.

Na etapie wyższego rzędu E. Wüster plasuje stosowanie terminologii, gdzie wydziela dwie fazy (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 239):

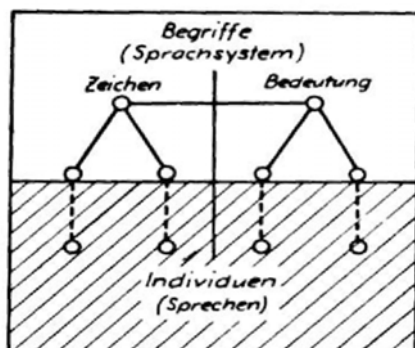
- a) formułowanie – faktyczne używanie pojęć fachowych oraz terminów przez specjalistów i tłumaczy;
- b) nauczanie terminologii – zwłaszcza teorii zasad terminologicznych i metodyki terminografii.

Etap trzeci i ostatni odnosi się do koordynacji działalności terminologicznej, co sprowadza się do utworzenia centrum dokumentacji istniejących terminologii oraz rozbudowania sieci informacji terminologicznej dotyczącej wszystkich prac terminologicznych (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 239).

Zakres czwarty E. Wüster określa mianem przeglądu językowego i odnosi go do terminologicznej pracy systemowej oraz do stosowania terminologii. Efekty konkretnych badań szczegółowych mają wpływ na ogólne teoretyczne podstawy badań terminologicznych oraz na zasady terminologiczne jako takie. Terminologiczne badania szczegółowe powinny zostać rozszerzone oraz skoncentrować się na badaniach o charakterze dziedzinowym lub językowym (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 239).

2.3. Przedmiot – pojęcie – znak pojęcia – znak językowy

Wzajemne powiązania między tymi elementami, które E. Wüster uznał za podstawy terminologii ogólnej, przedstawił w swoim modelu teoriopoznawczym (zob. E. Wüster 1959/60, za: H. Felber/ G. Budin 1989: 20 i n., R. Arntz/ H. Picht/ K.-D. Schmitz 2014: 43 i n.). Był to, jak go sam określił, „czteroczęściowy model wyrazu”, który oparł na trzyczęściowym modelu wyrazu, jakim od 1908 r. posługiwało się wielu językoznawców, m.in. Gomperz, Dittrich, Ogden, w celu zilustrowania relacji „forma dźwiękowa” – „treść wyrazu” – „przedmiot” (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 20).

Rys. 1. Czteroczęściowy model wyrazu E. Wüstera

E. Wüster objaśnia swój model w sposób następujący:

- 1.) W obiektywnie istniejącej rzeczywistości mamy do czynienia z jednostkowymi **przedmiotami** (pola dolne – Individuen), które pojawiają się dopiero w procesie mówienia ('parole' – Sprechen). Przedmioty te są wycinkiem rzeczywistości postrzegalnej zmysłami lub istnieją w wyobraźni, ich byt jest określony w czasie, np. *drzewo, ból fizyczny* (zob. E. Wüster 1959/60: 184, za: H. Felber/ G. Budin 1989: 22).
- 2.) **Przedmioty** jednostkowe (pole dolne z prawej strony – Individuen) połączone są w jedno **pojęcie** ogólne (na prawo u góry – Begriffe). Są to te cechy wspólne, które ludzie stwierdzają u większości przedmiotów i wykorzystują jako środek porządkowania myślowego ('pojmovania'), a także w celu porozumiewania się. Treścią pojęcia są poszczególne cechy, które zostają ustalone w toku analizy pojęcia i ujęte w całość. Pod tym względem pojęcie pokrywa się z treścią pojęcia (zob. E. Wüster 1979: 7, za: H. Felber/ G. Budin 1989: 24). Przedmioty mają właściwości, którym w akcie poznania przypisuje się cechy (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 25). Terminoznawstwo dzieli cechy na (zob. E. Wüster 1979: 14, za: H. Felber/ G. Budin 1989: 25):

- jakościowe (np. kształt, rozmiar, kolor),
- i relacyjne, tzn. ustalające zależności jednego przedmiotu od innych.

Cechy relacyjne z kolei dzielą się na:

- użytkowe, np. użycie, sposób oddziaływania itp.
- i dotyczące pochodzenia lub wykonania, np. producent, wynalazca, pochodzenie itd.

Temu samemu przedmiotowi można przypisać różne pojęcia, zależy to od doboru cech.

- 3.) Aby zidentyfikować i utrwalić **pojęcie** (Begriff), które nie jest postrzegalne zmysłowo, konieczne jest przypisanie mu na stałe dla celów komunikacji określonych nazw lub **znaków** (Zeichen). Na schemacie zostało to zobrazowane na lewo u góry: pojęciu przyporządkowane jest inne pojęcie w postaci znaku, np. dźwięku lub symbolu. Taki znak realizowany jest stale w procesie mówienia (Sprechen) (na lewo u dołu), np. przez indywidualny dźwięk lub indywidualny symbol. Dwa

górne pola odpowiadają światu pojęć, systemowi językowemu ('langue'), dwa dolne światu jednostek, procesowi mówienia ('parole'). Znak pojęcia (w formie wyrazu, złożenia lub znaku graficznego) przyporządkowany jest do pojęcia i stanowi jego nazwę. Możliwe jest także przyporządkowanie istniejącej już nazwy do więcej niż jednego pojęcia (przeniesienie nazwy). Jest to jednak dopuszczalne tylko w przypadku nazw pochodzących z innej, odległej dziedziny (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 32).

Podsumowując powyższe rozważania należy podkreślić, że sformułowane przez E. Wüstera definicje kluczowych dla terminologii terminów stały się postawą do opracowania narodowych i między-narodowych definicji zawartych w normach, odpowiednio DIN, ÖNorm A oraz ISO. Chodzi o następujące terminy:

- pojęcie – DIN 2342 (2011), ISO 1087-1 (2000), ÖNorm A 2704 (1990: 4);
- znaczenie – DIN 2342 (2011);
- przedmiot – DIN 2342 (2011), ISO 1087-1 (2000), ÖNorm A 2704: 2 (1990).

2.4. Relacje między przedmiotami i pojęciami

E. Wüster wyróżnił następujące rodzaje relacji (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 61):

- relacje między przedmiotami (relacje ontologiczne);
- relacje między pojęciami (relacje logiczne);
- relacje tematyczne, gdzie przez temat rozumie się każdy przedmiot, omawiany w danym dokumencie.

Tym relacjom poświęcony zostanie podrozdział 2.5.

I tak, relacje ontologiczne zachodzą między przedmiotami. Przedmioty dzieli się na te, które są bytami niezależnymi od człowieka i wycinkami obiektywnego świata postrzegalnego, i nazywa się je przedmiotami konkretnymi (np. *określone drzewo przed moim domem*), oraz na te, które są niepostrzegalne zmysłami, które określa się mianem przedmiotów abstrakcyjnych (np. *drzewo w ogóle*). Przedmioty konkretne charakteryzują się odniesieniem do czasu i przestrzeni. W procesie myślenia przedmioty są reprezentowane przez pojęcia. Między przedmiotami mogą zachodzić relacje lub można je ustawić w relacji do siebie. Relacje te określa się mianem relacji ontologicznych. Rozróżnia się następujące relacje ontologiczne (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 62):

1. relacje zakresowe (styczność przestrzenna);
2. relacje następstwa (styczność czasowa);
3. relacje surowiec – produkt;
4. relacje przyczynowo-skutkowe.

Poniżej bardziej szczegółowo przedstawione zostaną, za E. Wüsterem, dwa typy relacji, tj. relacje zakresowe oraz relacje przyczynowo-skutkowe (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 63-67).

1. Relacje zakresowe (styczność przestrzenna)

Wśród tego rodzaju relacji rozróżnia się:

1.1. Relacje między zakresami dwóch przedmiotów

- podrzędność (relacja całość – część, np. *Europa i Francja*) i nadrzędność (relacja część – całość, np. *Egipt i Afryka*);

- równorzędność (część tej samej całości, np. *Francja, Szwajcaria*);
 - krzyżowanie się (*Unia Europejska i Europa*)²;
 - diagonalność między zakresami (niepodrzędność – np. *Szwajcaria i Tyrol* – i nierównorzędność – np. *Berno i Austria*);
 - porównanie zakresów w różnych językach
 - + nadrzędność (przedmiot A posiada co najmniej o jedną część więcej niż przedmiot B),
 - + krzyżowanie się (przedmioty A i B mają tylko niektóre części wspólne).
- 1.2. Relacje między zakresami dwóch lub więcej przedmiotów
- hierarchia ontologiczna zstępująca (np. *Europa, Austria, Tyrol*);
 - szereg ontologiczny (np. *Francja, Szwajcaria, Austria*);
 - połączenie ontologiczne (połączenie zakresów – chodzi o łączenie przedmiotów, w wyniku którego powstaje nowa całość. Proces ten nazywa się skupieniem, np. *mężczyzna, kobieta*).
2. Relacje przyczynowo-skutkowe
- 2.1. kauzalność (*przyczyna – skutek*);
- 2.2. użycie narzędzi (*narzędzia – użycie narzędzi*);
- 2.3. pochodzenie;
- 2.3.1. genealogiczne (*przodek – potomek*);
- 2.3.2. filogenetyczne (*istoty przedludzkie – istoty praludzkie*);
- 2.3.3. ontogenetyczne (*jajo – larwa*);
- 2.3.4. stadia przetwarzania surowców (ropa naftowa surowa – nafta).

W odróżnieniu od relacji między przedmiotami, które zostały opisane wyżej, relacje zachodzące między pojęciami opierają się na podobieństwie ich treści. Relacje te nazywa się relacjami logicznymi lub abstrakcji. Służą one do ścisłego uporządkowania pojęć w postaci systemów pojęć. Relacje logiczne dzieli się na (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 72-76):

1. relacje logiczne między dwoma pojęciami;
2. relacje logiczne między trzema lub więcej pojęciami.

W przypadku relacji logicznych między dwoma pojęciami chodzi o taką sytuację, gdy dwa pojęcia mają wspólną część treści pojęcia. Istnieją tutaj dwie możliwości:

- 1.1. Logicznej podrzędności/ nadrzędności – gdy jedno pojęcie obejmuje wszystkie cechy drugiego i ponadto ma jeszcze jedną dodatkową cechę, mamy do czynienia z pojęciem podrzędnym w stosunku do tego drugiego, które jest pojęciem nadrzędnym. W przypadku relacji od góry do dołu, mówimy o logicznej podrzędności, a w przypadku relacji od dołu do góry, o logicznej nadrzędności.
- 1.2. Logicznej równorzędności – gdy każde z dwóch porównywanych pojęć zawiera poza treścią wspólną co najmniej jeszcze jedną cechę, która je od siebie różni, a te cechy różnicujące należą do tego samego rodzaju, tzn. podpadają pod to samo pojęcie nadrzędne, mówimy o logicznej równorzędności.

² Niektóre przykłady zostały zmienione w porównaniu z tekstem źródłowym, w celu ich uaktualnienia.

- 1.3. Inną możliwością, z jaką mamy do czynienia w przypadku dwóch pojęć, jest logiczne krzyżowanie się. Do relacji tej dochodzi, gdy jedno pojęcie obejmuje część drugiego, tzn. treści obu pojęć pokrywają się tylko częściowo.
- 1.4. Ostatnią możliwą relacją, do jakiej może dojść między dwoma pojęciami, jest logiczna relacja diagonalna. Zachodzi ona między dwoma pojęciami podrzędnymi tego samego pojęcia nadrzędnego, jeżeli pojęcia te nie są połączone ani stosunkiem podrzędności, ani równorzędności, np. *pojazdy* dzielą się na *lądowe*, *wodne*, *powietrzne* i *kosmiczne*, a *wodne* w następnej kolejności m.in. na *żaglowce*. *Żaglowiec* i *pojazd powietrzny* pozostają do siebie w logicznej relacji diagonalnej wstępującej.

W przypadku relacji logicznych między trzema lub więcej pojęciami, mamy do czynienia z dwiema możliwościami, w zależności od tego, czy podrzędność i równorzędność występują jednocześnie czy nie (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 76-78):

- 2.1. Relacja hierarchii logicznej – gdy między wszystkimi porównywanymi pojęciami zachodzi tylko relacja logicznej podrzędności, pojęcia takie tworzą logiczną hierarchię pojęć (logiczną drabinę pojęć).
- 2.2. Relacja szeregu logicznego – gdy między wszystkimi porównywanymi pojęciami zachodzi tylko relacja logicznej równorzędności, pojęcia tworzą logiczny szereg pojęciowy.
- 2.3. Ponadto w przypadku porównywania trzech pojęć zdarza się, że dwa z porównywanych pojęć są równorzędne, a trzecie pojęcie jest w stosunku do pozostałych nadrzędne lub podrzędne, wtedy obydwie pojęcia równorzędne ujmują się jako pojęcia wyjściowe, z których powiązania powstaje trzecie pojęcie.

Istnieją trzy rodzaje powiązań pojęciowych:

1. Determinacja (wzbogacanie treści) – gdy inne pojęcie wchodzi dodatkowo jako cecha w treść pojęcia wyjściowego, to pojęcie wyjściowe zostaje ograniczone (zdeterminowane), powstałe w ten sposób pojęcie jest pojęciem podrzędnym w stosunku do pojęcia wyjściowego.
2. Koniunkcja pojęć (integracja treści) – treści pojęć składnikowych ulegają połączeniu w pojęciu końcowym.
3. Dysjunkcja pojęć (integracja zakresów) – zakresy pojęć składnikowych ulegają połączeniu w pojęciu końcowym.

2.5. Relacje tematyczne

Obok relacji logicznych E. Wüster wyróżnił relacje tematyczne. Ich podstawą jest temat, tzn. każdy przedmiot omawiany w danym dokumencie. Tematy są reprezentowane przez pojęcia, którym przyporządkowuje się znaki tematów. Znakami tematów mogą być nazwy lub inne znaki pojęć. Relacje tematyczne umożliwiają uporządkowanie tematów powiązanych ze sobą relacjami pojęciowymi luźniejszymi niż relacje logiczne, które mają na celu ściśle uporządkowanie pojęć w postaci systemów pojęć. Porównując je do relacji logicznych (międzypojęciowych), które są stosunkami treści uzasadniającymi systemy pojęć, należy podkreślić, że relacje tematyczne są relacjami występowania, prowadzącymi do systemów matematycznych. W relacjach tematycz-

nych składniki omawianych przedmiotów pozostają do siebie w luźnym związku (inaczej niż w systemach logicznych), tzn. jeden temat może być w stosunku do drugiego zarówno nadrzędny, mamy wtedy do czynienia z hierarchią tematyczną, jak i równorzędny, mówimy wtedy o szeregu tematycznym. Hierarchiom lub szeregom pojęciowym w relacjach logicznych odpowiadają hierarchie tematyczne i szeregi tematyczne w klasyfikacji tematycznej (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 73, 103).

Wśród relacji tematycznych E. Wüster wyróżnił (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 103-106):

- a) relacje bezpośrednio hierarchiczne, w których jeden temat jest nadrzędny w stosunku do drugiego, tj. temat nadrzędny jest pojęciem szerszym w stosunku do tematu podrzędnego, pojęcia węższego, np. *samolot – samolot silnikowy*
- b) relacje pośrednio hierarchiczne, w których dwa tematy pozostają do siebie w relacji poziomej lub diagonalnej, tzn. nie zachodzi krzyżowanie się relacji logicznych lub ontologicznych, np.
 - 1) *awiacja*
użycie w odniesieniu do: lotnictwa
pojęcie węższe: lot ślizgowy szybowy
pojęcie pokrewne: pojazd powietrzny cięższy niż powietrze
 - 2) *pojazd powietrzny cięższy niż powietrze*
pojęcie szersze: pojazd powietrzny
pojęcie węższe: samolot, helikopter
pojęcie pokrewne: awiacja
- c) hierarchię tematyczną, która odnosi się do klasyfikacji kolejności tematów, w której jeden jest nadrzędny w stosunku do drugiego. Temat nadrzędny obejmuje temat podrzędny. Hierarchia tematyczna może być hierarchią pojęciową, ale nie musi. Wtedy mówimy o hierarchii pozornej.
- d) szereg tematyczny, który jest klasyfikacją tematów formalnie równorzędnych względem siebie i wzajemnie się wykluczających. Opiera się na relacji równorzędności. Może to być szereg pojęciowy, ale nie musi, mamy wtedy do czynienia z szeregiem pozornym.
- e) relacja krzyżowania się – wprawdzie relacja równorzędności zakłada, że zakresy tematów równorzędnych względem siebie nie krzyżują się, a mimo to relacja krzyżowania się występuje stosunkowo często. Krzyżujące się tematy zastępowane są ekwiwalentami. W ramach tego procesu normalizacji jeden z tematów uznaje się za pojęcie preferowane.

Obok opisanych wyżej relacji tematycznych, analogicznie do powiązań pojęciowych istnieją również powiązania tematyczne. W odróżnieniu jednak od tych powiązań pojęciowych, które prowadzą do utworzenia nowych pojęć, w przypadku powiązań tematycznych nie powstaje nowe pojęcie. Powiązanie tematyczne wskazuje tylko na to, że w danym dokumencie poszczególne tematy tworzą określone powiązania. E. Wüster wyróżnił następujące rodzaje powiązań tematycznych (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 103-106):

1. Koniunkcja tematów – w danym dokumencie dwa lub więcej tematów są ze sobą bezpośrednio powiązane.

2. Dysjunkcja tematów – w danym dokumencie dwa lub więcej tematów rozpatrywane są niezależnie od siebie.

Wyżej opisane relacje pojęciowe i tematyczne E. Wüster wykorzystał następnie do stworzenia koncepcji różnego rodzaju zbiorów terminologicznych.

2.6. Międzynarodowy klucz terminologiczny

Wiele miejsca w swych rozważaniach E. Wuster poświęcił problemowi ujednoczenia terminologii w skali międzynarodowej. Uczony testował zastosowanie dla tych celów języka międzynarodowego, a miał tu na myśli łacinę, język angielski i esperanto. Już w roku 1931, po złożeniu egzaminu dojrzałości, E. Wuster rozpoczął intensywne prace nad stworzeniem *Encyklopedycznego słownika języka esperanto*. Jego poszczególne tomy ukazały się w latach: 1923, 1925, 1926 oraz 1929 (zob. H. Felber/ F. Lang/ G. Wersig 1979: 22). Jednak z uwagi na fakt, że stworzone przez niego terminy w tym języku zostały zdecydowanie odrzucone przez innych terminologów i normalizatorów, jego myślenie, jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, skierowane zostało na inne tory, a mianowicie, stworzenia międzynarodowego klucza terminologicznego w oparciu o wspólne europejskie korzenie językowe (zob. H. Felber/ F. Lang/ G. Wersig 1979: 22). Klucz ten dzieli się na dwie części (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 131):

- pierwsza z nich zawiera rdzenie wyrazów,
- druga natomiast elementy derywacyjne (afiksy).

Porządek owych części wyznaczają pojęcia. E. Wüster był przekonany, że uzupełnienie takiego klucza o proste reguły mogłoby przekształcić go w język terminologiczny. W chwili obecnej komputerowy klucz terminologiczny stanowi podstawę tworzenia nowych terminów. Założenia naukowca znalazły więc wszechstronne zastosowanie (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 132).

Poniżej pokrótce przedstawione zostaną poszczególne etapy tworzenia międzynarodowego klucza terminologicznego według koncepcji E. Wüster. Omówione wcześniej pojęcia, będące tworamami myślowymi i przyporządkowywane przedmiotom, muszą zostać utrwalone w postaci znaków, aby mogło dojść do procesu komunikacji. W tym celu pojęciom przyporządkowywane są znaki (symbole) pojęć. Znakami pojęć są: nazwy, symbole, liczby, skróty i nomeny. Przyporządkowywanie pojęciom znaków pojęć odbywa się w sposób świadomy. Wykorzystywane są w tym celu istniejące formy wyrazowe lub symbole graficzne. Najważniejszymi z nich są nazwy i symbole (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 119).

Nazwy to znaki pojęcia w postaci wyrazu (nazwy jednowyrazowe) lub grupy wyrazów (nazwy wielowyrazowe). Składają się one z jednego lub kilku elementów słowotwórczych. Elementy słowotwórcze z kolei to najmniejsze znaczące jednostki formy w systemie językowym. W terminologii rozróżnia się trzy rodzaje elementów słowotwórczych (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 119):

- rdzenie wyrazowe;
- elementy derywacyjne;
- elementy fleksyjne.

Z elementów słowotwórczych tworzy się wyrazy. W terminologii rozróżnia się trzy rodzaje wyrazów (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 120):

- wyrazy proste – posiadają tylko jeden rdzeń i najwyżej dwa elementy fleksyjne, nie posiadają elementów derywacyjnych;
- wyrazy złożone – posiadają więcej niż jeden rdzeń, który może zawierać jeden lub więcej elementów derywacyjnych lub fleksyjnych;
- wyrazy derywowane – są połączeniami co najmniej jednego rdzenia z przynajmniej jednym elementem derywacyjnym.

Nazwom stawia się w terminologii określone wymagania, i tak, powinny one być (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 122 i n.):

- językowo poprawne, tj. zgodne z normą językową;
- właściwe (trafne);
- krótkie;
- łatwe do derywowania;
- jedno-jednoznaczne, tj. do każdego pojęcia powinna być przyporządkowana tylko jedna nazwa.

Kolejnym zagadnieniem, którym zajmował się austriacki uczony, były zasady nazewnictwa stosowanego w terminologii, do których należą (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 123 i n.):

- homonimia i synonimia – jako zjawiska niepożądane w terminologii;
- adekwatność nazwy w stosunku do opisu pojęcia;
- zmiana pojęcia danej nazwy i konieczność utworzenia nowej nazwy z podaniem nowej treści pojęcia;
- użycie przyjęte, które nie powinno być zmieniane bez wyraźnych powodów;
- derywowalność nazw, tj. produktywność;
- tworzenie systemów nazw wyrażających systemy pojęć;
- stosowanie transliteracji i latynizacji, gdy zachodzi konieczność oddania nazwy zapisanej innym alfabetem za pomocą alfabetu łacińskiego.

E. Wüster prowadził również badania dotyczące zasad tworzenia nazw, do których zaliczył (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 124 i n.):

- łączenie elementów w determinacji – pojęcie wyjściowe nazywane jest członem nadrzędnym (określanym), a cecha specyficzna, ograniczająca, członem podrzędnym (określającym). Rozróżnia się następujące sposoby połączeń członu podrzędnego z nadrzędnym:
 - + zdanie względne,
 - + imiesłów,
 - + przyimek,
 - + forma przyimkowa,
 - + wyraz złożony;
- stosowanie skrótów nazw;
- określenie części mowy, które w danym języku występują jako człon podrzędny;
- określenie kolejności członów;

- eliminowanie wieloznaczności nazw wieloczłonowych;
- określenie zasad opuszczania członu podrzędnego;
- określenie zasad opuszczania członu nadrzędnego;
- określenie zasad doboru członu podrzędnego;
- określenie zasad doboru członu nadrzędnego;
- wykorzystywanie w tworzeniu nazw elementów internacjonalnych, przede wszystkim języka łacińskiego i greckiego. W Austrii i innych krajach przeprowadzono już prace wstępne, zmierzające do stworzenia międzynarodowego klucza terminologicznego według koncepcji E. Wüster. Klucz ten składa się z międzynarodowych wyrazów prostych i elementów derywacyjnych (afiksów). Celem jest stworzenie banku danych, który byłby pomocny w tworzeniu terminów międzynarodowych. Wyróżniono cztery rodzaje terminów międzynarodowych:
 - wyrazy czysto łacińskie (lub greckie),
 - wyrazy narodowe o podłożu łacińskim lub greckim,
 - wyrazy etniczne o zasięgu międzynarodowym,
 - warianty etniczne rdzeni pierwotnych.

Omówione zostanie jeszcze zagadnienie dotyczące terminów międzynarodowych, gdyż ma ono ścisły związek z międzynarodowym kluczem terminologicznym E. Wüster. W terminologii obowiązuje zasada, że jeśli na określenie jakiegoś pojęcia istnieje termin międzynarodowy, to powinien on być stosowany na równi z terminem narodowym. Terminy międzynarodowe ułatwiają bowiem komunikację. I tak, przy tworzeniu terminów i ustalaniu treści pojęć, należy uwzględnić dążenie do internacjonalizacji pojęć i terminów, tj. (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 130):

- sprawdzić, czy istnieją już terminy używane w skali międzynarodowej, które można przetłumaczyć dosłownie na dany język;
- sprawdzić, czy termin międzynarodowy i narodowy są spokrewnione etymologicznie. Wyróżnia się cztery rodzaje internacjonalnych form wyrazowych:
 - + wyrazy czystko łacińskie lub greckie,
 - + wyrazy narodowe o podłożu łacińskim lub greckim,
 - + zapożyczenia z języków nowożytnych,
 - + warianty fonetyczne.

Przedstawione powyżej postępowanie analityczne pozwoliło sformułować następujące zasady tworzenia terminów (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 131):

- terminoelementy łacińskie powinny mieć pierwszeństwo przed elementami pochodzącymi z języków nowożytnych;
- internacjonalizmy powinny być przedstawiane neutralnie i jednolicie w postaci prototypów, bez jakichkolwiek naleciałości narodowych.

3. Kontynuacja dzieła Eugena Wüster – terażniejszość i przyszłość Wiedeńskiej szkoły terminologii

Wybitne osiągnięcia austriackiego praktyka i teoretyka terminologii nie straciły do dziś na swojej aktualności. Stały się one inspiracją i stworzyły podwaliny dla dalszych

badan dla krajowych (głównie austriackich i niemieckich) i międzynarodowych organizacji normalizacyjnych.

Opracowaną przez E. Wüster terminologię ogólną zaczęli rozpowszechniać już w latach siedemdziesiątych XX wieku jego uczniowie, przede wszystkim H. Felber (1977, 1978, 1979a, 1979b) i H. Picht (1982). Ich inicjatywę przejął i kontynuuje po dziś dzień Infoterm. Obecnie austriaccy uczeni koncentrują swe działania na następujących obszarach działalności terminologicznej (zob. H. Felber/ G. Budin 1989: 46):

- ontologia – przede wszystkim uwzględnienie relacji obiekt formalny – obiekt materialny, relacje między przedmiotami, opisy przedmiotów;
- logika – kontynuacja prac nad wykorzystaniem osiągnięć tej dziedziny dla potrzeb badań terminologicznych;
- kontynuowanie badań nad relacjami międzypojęciowymi w spójnych systemach pojęć;
- kontynuowanie prac nad podstawowymi zagadnieniami opisu pojęć (definicji) jako zespołu cech;
- kontynuowanie prac nad zagadnieniami klasyfikacji pojęciowej, przedmiotowej i tematycznej;
- rozszerzanie spektrum badań nauki o nazwach i przekształcanie jej w naukę o znaku (znaku pojęcia);
- kontynuowanie prac nad rozwojem ogólnej teorii zasad;
- opracowanie zasad wykorzystania komputerów do tworzenia systemów pojęć, do ich porównywania i łączenia faktów z systemami pojęć (systemami wiedzy);
- kontynuowanie prac nad rozwojem międzynarodowego klucza terminologicznego;
- dalsze opracowywanie i udoskonalanie metod kształcenia terminologicznego na różnych poziomach i dla różnych celów oraz organizacja takiego kształcenia.

Eugen Wüster dostrzegł, że terminologia jest nauką, która, istniejąc na styku innych dziedzin wiedzy, korzysta z ich osiągnięć i tworzy własny sposób opisu otaczającej nas rzeczywistości. Uczony mógł dojść do tej konkluzji dzięki temu, że nie ograniczał swoich zainteresowań praktycznych (kierowanie fabryką) i naukowych tylko do jednej dziedziny. Całe swoje życie poświęcił zgłębianiu różnych zagadnień teoretycznych i opracowywaniu rozwiązań praktycznych. Sporządzona przez niego dokumentacja jest po dziś dzień uważana za wzór sumiennego, odpowiedzialnego i nowatorskiego podejścia do zajmowania się nauką. Dziś powszechnie wiadomo, że terminologia szczególnie mocno związana jest z językoznawstwem i semiotyką, ale także z filozofią, teorią informacji i dokumentacji, informatyką i inżynierią wiedzy. Tę wiedzę zawdzięczamy takim uczonym jak Eugen Wüster, dla których działalność naukowa była pasją i sensem życia, którzy potrafili śmiało patrzeć w przyszłość i szukać nowych rozwiązań, nie zawężając swego pola widzenia tylko do jednej dziedziny wiedzy, dla których świat nauki nie zna granic państwowych ani geograficznych i wreszcie, którzy nigdy nie oderwali się od rzeczywistości, obok nauki zajmując się również

dydaktyką i działalnością praktyczną, jaką w przypadku austriackiego uczonego było kierowanie rodzinną firmą.

Bibliografia

- Arntz, R./ H. Picht/ K.-D. Schmitz (2014), *Einführung in die Terminologearbeit*, wyd. 7. Hildesheim.
- Budzyńska-Daca, A. (2008), *Pronuntiatio, czyli sztuka wygłaszania mowy*, (w:) M. Barłowska/ A. Budzyńska-Daca/ P. Wilczek (red.), *Retoryka*. Warszawa, 151–170.
- DIN 2342 (2011): *Begriffe der Terminologielehre*. Berlin.
- Felber, H./ F. Lang/ G. Wersig (red.) (1979), *Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft. Gedenkschrift für Univ.-Prof. Dr. Eugen Wüster*. München u.a.
- Felber, H./ G. Budin (1989), *Terminologie in Theorie und Praxis*. Tübingen.
- ISO 1087-1 (2000): *Terminology Work – Vocabulary – Part 1: Theory and application*. Geneva.
- Kamiński, S. (1970), *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*. Lublin.
- ÖNorm A 2704 (1990): *Terminologie: Allgemeine Grundsätze für Begriffe und Bezeichnungen*. Wien.

Historia badań terminologicznych w Niemczech

Krzysztof Nycz
(*Uniwersytet Rzeszowski*)

Streszczenie

Początki świadomej i usystematyzowanej działalności terminologicznej w nowożytnej Europie przypadają na wiek XVIII. Jednakże terminologia jako samodzielna dyscyplina ukształtowała się dopiero w latach siedemdziesiątych XX w. Impulsem do podjęcia ściśle lingwistycznych terminologicznych badań podstawowych stały się prace austriackiego inżyniera i leksykografa Eugena Wüster (1898-1977). Mimo iż Wüster kojarzony jest z wiedeńską szkołą terminologii, to jego prace z zakresu teorii terminologii zapoczątkowane zostały w Niemczech. Wytyczyły one drogę terminologii, dały również początek niemieckim badaniom podstawowym w zakresie zasad i metod terminologicznych. Przedmiotem niniejszego artykułu są rozważania na temat badań terminologicznych w Niemczech. Artykuł prezentuje zarówno rys historyczny, jak również współczesny stan badań oraz główne nurty w zakresie niemieckich badań terminologicznych.

Abstract

The history of German research into terminology

The early days of conscious and systematised activity in the field of terminology in Europe go back to the 18th century. However, the field of terminology as an independent scientific discipline did not develop until the 1970s. The person who gave impetus to strictly terminological basic research in linguistics was an engineer and lexicographer Eugen Wüster (1898-1977), and his works. Although Wüster is mainly associated with the Vienna school of terminology, his works on the general theory of terminology had their beginnings in Germany. The principles he formulated delimited the scope of terminology as well as initiated German basic research into the principles and methods of terminology. The primary aim of this paper is the discussion of terminological research in Germany. The paper presents the historical outline, the present-day status quo of the research, together with the main trends within German terminological research.

Wprowadzenie

Mimo iż terminologia jako samodzielna dyscyplina ukształtowała się dopiero w latach siedemdziesiątych XX w., to początki świadomej i usystematyzowanej działalności terminologicznej w nowożytnej Europie przypadają na wiek XVIII. Początki te związane są z nazwiskiem szwedzkiego przyrodnika Carla von Linné (łac. Carolus Linnaeus, 1707-1778), znanego w polskim piśmiennictwie jako Karol Linneusz. Linneusz jest autorem szeregu publikacji poświęconych w większości botanice. W jego dorobku odnajdziemy jednak również prace z innych dziedzin przyrodniczych, głównie z zoologii, a także z zakresu mineralogii i medycyny. W trzynastotomowym dziele

Systema naturae (1735), którego koncepcję opracował jeszcze jako student, przedstawił sztuczny system świata przyrody, oparty na cechach wyznaczonych *a priori* przez badacza¹. System ten posiadał zdefiniowane kategorie taksonomiczne (gromada, rząd, rodzaj i gatunek) i okazał się być w owym czasie skutecznym narzędziem opisu, pozwalającym na szybkie oznaczenie tysięcy najpospolitszych roślin (zob. A. Zemanek/J. Pawłowski 2010: 211).

1. Prekursorzy badań terminologicznych

Z punktu widzenia badań terminologicznych bardziej istotne są późniejsze publikacje Linneusza, systematyzujące nomenklaturę biologiczną. Przed Linneuszem panował w niej bowiem chaos, wynikający z nagromadzenia informacji połączony z brakiem ujednoczonego nazewnictwa. Linneusz w sposób fundamentalny zreformował sposób definiowania nazw roślin i zwierząt. W dziele *Species plantarum* (1753) zaproponował używany do dzisiaj system, opierający się na stosowaniu w opisie roślin binominalnych, łacińskich terminów: pierwszy człon takiego terminu to rzeczownikowa nazwa rodzajowa (*nomen triviale*), człon drugi zaś to przymiotnikowa nazwa gatunkowa określająca jakąś cechę (*nomen specificum*). Binominalną nomenklaturę świata zwierząt Linneusz zaproponował w dziesiątym wydaniu *Systema naturae*, opublikowanym w 1758 r. Nie można w tym kontekście pominąć nazwiska brytyjskiego filozofa, logika i historyka nauki Williama Whewella (1794-1866), który pozostając pod wielkim wrażeniem reform Linneusza podjął próbę zdefiniowania terminologii. W dziele *History of the Inductive Sciences* (1837) napisał tak:

Terminologią określam system terminów używanych do opisu przedmiotów z zakresu nauk przyrodniczych, podczas gdy pod pojęciem nomenklatury rozumiem zbiór nazw gatunków (tłum. K. Nycz) (W. Whewell 2013: 340)².

W wyżej wymienionym dziele Whewell podał również bodajże po raz pierwszy w historii uzasadnienie dla istnienia terminologii, wyjaśniając iż terminologia początkowo wydawać się może czytelnikom zbyt techniczna, ponieważ jest zbyt „pedantyczna” i „kłopotliwa”. Szybko jednak okazuje się, że bez *termini technici* i ściśle określonych zasad ich tworzenia trudno o ugruntowaną wiedzę i postęp w nauce (zob. W. Whewell 2013: 340-341)³.

¹ W dziele *Methodi naturalis fragmenta* (1738) Linneusz wysunął również propozycję systemu naturalnego opartego na pokrewieństwie roślin.

² “(...) I designate as Terminology, the system of terms employed in the description of objects of natural history; while by Nomenclature, I mean the collection of the names of species” (W. Whewell 2013: 340).

³ “Though most readers, probably, entertain, at first, a persuasion that a writer ought to content himself with the use of common words in their common sense, and feel a repugnance to technical terms and arbitrary rules of phraseology, as pedantic and troublesome; it is soon found, by the student of any branch of science, that, without technical terms and fixed rules, there can be no certain or progressive knowledge. The loose and infantine grasp of common language cannot hold objects steadily enough for scientific examination, or lift them from one stage of generalization to another. They must be secured by the rigid mechanism of a scientific phraseology. This necessity had been felt in all the sciences, from the earliest periods of their progress. But the conviction had never been acted upon so as to produce a distinct and adequate descriptive botanical language. Jung, indeed, had already attempted to give rules and precepts

Podczas gdy Linneusz w opisie organizmów stosował język łaciński, posiadający wówczas w całej Europie rangę języka nauki, niemalże w tym samym czasie rosyjski uczony, prekursor chemii fizycznej, Michaił Łomonosow (1711-1765), rozpoczął prace nad uporządkowaniem terminologii z zakresu chemii, jednakże w języku narodowym. Terminy obcojęzyczne wprowadzał jedynie tam, gdzie nie mógł znaleźć ekwiwalentów w języku rosyjskim. Podobne działania miały miejsce we Francji, również w zakresie terminologii chemicznej. Antoine Lavoisier (1743-1794) we współpracy z trzema innymi chemikami (Guyton de Morveau, Claude Louis Berthollet, Antoine Francois de Fourcroy) opublikował pracę *Méthode de Nomenclature Chimique* (1787), w której to w języku narodowym – francuskim – przedstawił nowe zasady tworzenia nazw związków chemicznych od nazw pierwiastków wchodzących w ich skład, przy użyciu odpowiednich sufiksów, wyrażających wzajemne relacje zachodzące między związkami, odrzucając tym samym dawne nazwy związane z nazwiskami odkrywców lub z miejscem występowania. Na gruncie niemieckim na uwagę zasługuje postać Johanna Beckmanna (1739-1811), który jako pierwszy dostrzegł konieczność usystematyzowania terminologii technicznej w języku narodowym. Beckmann znał Linneusza i przez wiele lat prowadził z nim korespondencję listową, i to właśnie zasady definiowania terminów wprowadzone przez Linneusza skłoniły Beckmanna do podjęcia próby stworzenia terminologii technicznej w oparciu o tę klasyfikację w języku niemieckim – łacina jako język nauki wykluczała bowiem w dużym stopniu rzemieślników jako potencjalnych adresatów. Niewątpliwą zasługą Beckmanna jest opracowanie klasyfikacji rzemiosł według kryteriów odzwierciedlających techniki produkcji, jak np. wygładzanie, szlifowanie, hartowanie itd. (zob. S. Grucza 2013: 18). Swe poglądy, jak też wyniki pracy badawczej z zakresu technologii opublikował m.in. w dziełach *Anleitung zur Technologie* (1777) oraz *Entwurf einer allgemeinen Technologie* (1806).

Konieczność unifikacji terminologii w skali międzynarodowej dostrzegli specjaliści już pod koniec XIX w. Ukoronowaniem pionierskiego etapu w rozwoju przemysłu elektrotechnicznego był Międzynarodowy Kongres Elektryków zorganizowany w Paryżu w 1881 r., w czasie którego wprowadzono podstawowe jednostki elektryczne, takie jak: wolt, amper, wat, om, kulomb czy dżul. Kolejny międzynarodowy kongres elektrotechniczny odbył się w St. Louis w 1904 r., w myśl ustaleń którego dwa lata później, w 1906 r., powołano do życia Międzynarodową Komisję Elektrotechniczną (IEC), której głównym zadaniem miała być normalizacja w skali światowej zagadnień elektrotechniki i elektroniki, obejmująca m.in. ujednoczenie terminologii. *Przegląd Techniczny* z 1911 r. (tom 49) donosi o wytyczeniu na Kongresie w Londynie w 1908 r. następującego kierunku prac Komisji:

W sprawie nomenklatury co następuje: komitety lokalne winny zająć się ułożeniem oficjalnego słownictwa, rozpoczynając niezwłocznie pracę, według porządku alfabetycznego języka krajowego. Nazwy wraz z objaśnieniami należy przetłómaczyć na jeden z języków oficjalnych Komisji, t. j. francuski lub angielski i przesłać do Biura Centralnego w Londynie, które zaraz po ułożeniu do pewnej litery winno przesłać listę innym lokalnym

which should answer this purpose; but it was not till the *Fundamenta Botanica* appeared, that the science could be said to possess a fixed and complete terminology” (W. Whewell 2013: 340-341).

komitetom, aż do wyczerpania się alfabetu. Poszczególne części słownika winny być zaraz ogłaszane po przyjęciu. Polecono przy tem dawać jasne określenia oraz przyjmować takie nazwy, które miałyby widoki uznania przez inne kraje (F. Kucharzewski/ S. Manduk 1911: 52).

Owocem międzynarodowej współpracy specjalistów były opublikowane w 1928 r. sześćojęzyczne słowniki obrazkowe *Illustrierte technische Wörterbücher in sechs Sprachen* pod redakcją Alfreda Schlommana i patronatem Niemieckiego Związku Elektrotechników (VDE) oraz Niemieckiego Związku Inżynierów (VDI).

Jak słusznie zauważa Sambor Grucza (2013: 18-19), językami specjalistycznymi, głównie porządkowaniem terminów, jako narzędziem taksonomicznym, służącym klasyfikacji świata zewnętrznego, zajmowali się pierwotnie wyłącznie specjaliści, przedstawiciele dziedzin, a nie językoznawcy. Grucza konstatuje trafnie w tym kontekście:

(...) ani chemicy, ani biolodzy, ani też inżynierowie nie zajmowali się terminami jako samoistnymi obiektami językowymi, lecz przede wszystkim jako pewnymi narzędziami, czy instrumentami swoich dziedzin i (...) czynili to z punktu widzenia reprezentacji (taksonomii) swojej wiedzy dziedzinowej, a nie z punktu widzenia lingwistycznej wiedzy o językach i dlatego trzeba to zajmowanie się terminami odróżnić od lingwistycznego (w ścisłym rozumieniu tego wyrazu) zajmowania się nimi (S. Grucza 2013: 19).

2. Początki badań terminologicznych o charakterze lingwistycznym

Pierwsze lingwistyczne próby opisu i systematyzowania terminologii w poszczególnych językach narodowych rozpoczęły się pod koniec XIX wieku, ich kulminacja przypada jednak na lata trzydzieste XX wieku. Niemieckie prace z końca XIX wieku to głównie badania o charakterze etymologicznym poświęcone diachronicznej analizie terminologii handlowej. Jako przykład można przytoczyć chociażby pracę Otto Schradera pt. *Linguistisch-historische Forschungen zur Handelsgeschichte und Warenkunde I* z roku 1886, zawierającą opis etymologii zbiorów terminologicznych – od prączyka indoeuropejskiego, poprzez łacinę i grekę, aż po język niemiecki – z zakresu handlu, transportu, bankowości, miar i wag oraz tekstyliów, czy też pracę Wilhelma Stieda pt. *Hansisch-Venetianische Handelsbeziehungen im 15. Jahrhundert* (1894), w której to został opisany język ówczesnej Hanzy, a w centrum zainteresowania autora znalazły się zapożyczenia z języka włoskiego. W podobnym charakterze utrzymane są prace z początku XX wieku autorstwa m.in. Hermanna Hirta (1909), Petera Nolte (1909), Hansa Strigla (1909) czy Balduina Penndorfa (1932) podtrzymujące ten etymologiczny nurt w badaniach nad językiem handlu. Na uwagę zasługuje tutaj postać Alfreda Schirmera, określanego mianem pioniera badań nad językami specjalistycznymi (zob. T. Ickler 1997, S. Grucza 2013). W 1911 r. Schirmer opublikował dwie prace wykazujące nie tylko podobieństwo tematyczne, lecz także zawierające po części identyczne fragmenty. Chodzi tu o dysertację *Zur Geschichte der deutschen Kaufmannssprache*, zawierającą jako załącznik kilka stron słynnego słownika *Das Wörterbuch der deutschen Kaufmannssprache auf geschichtlichen Grundlagen*, opublikowanego w tym samym roku i opatrzonego z kolei wstępem identycznym z jednym z rozdziałów dysertacji. Z dzisiejszego punktu widzenia późniejsze prace

Schirmera m.in. *Mahnbriefe, die Geld bringen* (1926), *Bessere Briefe, bessere Geschäfte: Neue Wege zur kaufmännischen Briefkunst* (1928) czy *Der Sprach- und Schriftverkehr des Kaufmanns* (1933) wydają się być jak na owe czasy wyjątkowo nowatorskie. Autor wykracza w nich bowiem poza opisy etymologiczne i podejmuje aspekty związane ze stylistyką i rodzajami tekstów. To również Schirmer (1913) dostrzegł odrębność języków specjalistycznych od języka potocznego, definiując je w następujący sposób:

Języki specjalistyczne nazywam terminologiami różnych obszarów intelektualnej, społecznej i artystycznej działalności człowieka, a więc np. prawa i polityki, sztuki i nauki i wielu innych, o ile mamy przy tym do czynienia z formami wyrażeniowymi, które różnią się od języka potocznego (cyt. za S. Grucza 2013:20).

Lata trzydzieste XX wieku to okres powstania nowej szkoły lingwistycznej związanej z lingwistyką języka ekonomii. Do szkoły tej można zaliczyć trzy kierunki: historyzującą lingwistykę języka ekonomii (niem. *historisierende Wirtschaftslinguistik*), germanistykę ekonomiczną (niem. *Wirtschaftsgermanistik*) oraz strukturalno-funkcjonalną lingwistykę języka ekonomii (niem. *strukturell-funktionale Wirtschaftslinguistik*).

Historyzująca lingwistyka języka ekonomii powstała i rozwijała się w kilku wyższych szkołach handlowych w Niemczech, Holandii i Szwajcarii. Kierunek ten stanowi w szerszym kontekście pierwszą świadomą próbę połączenia badań nad językiem danej dziedziny z wiedzą specjalistyczną w celu usprawnienia komunikacji specjalistycznej. Program tej nowej dyscypliny nakreślił Ewald E. J. Messing we wstępie do pracy zbiorowej z 1932 r. pt. *Zur Wirtschafts-Linguistik. Eine Auswahl von kleineren und grösseren Beiträgen über Wert und Bedeutung, Erforschung und Unterweisung der Sprache des wirtschaftlichen Verkehrs*:

Lingwistyka języka ekonomii służy ludzkości ukazując mówiąco-myślących ludzi jako ogniwa tworzące łańcuch zależności w pierwszym rzędzie narodowych, ale także międzynarodowych, jak również badając i ucząc metod, przy pomocy których uczymy się rozumieć i szanować różne nacje poprzez ich kulturę narodową (tłum. K. Nycz) (E. E. J. Messing 1932: 6)⁴.

Należy zaznaczyć, iż to ożywione zainteresowanie językiem ekonomiczno-handlowym oraz komunikacją specjalistyczną tylko po części wynikało z lingwistycznych zainteresowań badaczy. W dużej mierze było konsekwencją ówczesnych uwarunkowań gospodarczych, tzn. dynamicznego rozwoju przemysłu i handlu międzynarodowego. Wspomniany wcześniej tom zbiorowy pod redakcją Messinga zawiera szereg artykułów naukowych poświęconych różnym aspektom właśnie języka ekonomiczno-handlowego. Większość z nich została opublikowana wcześniej w dwóch specjalistycznych czasopismach prowadzonych przez Messinga *De Handelscorrespondent*

⁴ „Die Wirtschaftslinguistik dient der Menschheit, indem sie die sprechend-denkenden Menschen aufzeigt als Glieder einer zunächst national- dann aber auch international geknüpften Kette, und sie erforscht und lehrt die Methoden, mittels derer wir die verschiedenen Völker aus ihrer Kultur heraus verstehen und würdigen lernen” (E. E. J. Messing 1932: 6).

oraz *De Spiegel van Handel en Wandel*. W niemalże wszystkich artykułach odnajdziemy próby badań terminologicznych utrzymane w duchu zapoczątkowanej końcem XIX w. tradycji badań etymologicznych. W centrum uwagi badaczy znalazły się głównie terminologie stosowane w handlu, przemyśle i bankowości w obrębie języka niemieckiego oraz angielskiego (prace m.in. E. E. J. Messinga: *Vom ,trockenen Wechsel', Das Suffix –schaft (eng. –ship, nl. –schap) nach Ursprung und Entwicklung*, B. Penndorfa: *Die historische Entwicklung des kaufmännischen Briefstiles*). Nie można tu również pominąć wyraźnego zainteresowania badaczy aspektami dydaktyki języków obcych, również specjalistycznych, na uniwersytetach i wydziałach ekonomicznych uczelni wyższych (prace m.in. A. Snyckersa: *Fremdsprachen an Handelshochschulen*, L. Jordana: *Der Bildungswert philologisch-handelssprachlicher Lehre an Handelshochschulen*).

W ten historyzujący kierunek badań nad językiem ekonomii wpisuje się również tzw. *Wirtschaftsgermanistik* (germanistyka ekonomiczna) reprezentowana przez Hugo Siebenschaina. Jego badania zawarte w dziele pt. *Abhandlungen zur Wirtschaftsgermanistik* (1936) w przeważającej części mają charakter etymologiczny i wykazują liczne paralele w stosunku do prac wcześniejszych z zakresu lingwistyki historyzującej. W jednym z rozdziałów Siebenschain opisuje rozwój terminologii kupieckiej, sięgając przy tym do świadectw i przykładów z dzieł m.in. H. Sachsa, S. Branta, czy chociażby M. Lutra. Obok germanistyki ekonomicznej Siebenschaina na początku lat trzydziestych XX wieku zaczął rozwijać się kierunek badań o charakterze synchronicznym, świadomie odcinający się od założeń lingwistyki Messinga i nawiązujący do teorii praskiej szkoły lingwistycznej. Do rozwoju tego kierunku przyczynili się m.in. Josef Čada, Zdeněk Vančura oraz Leontij Vasiljevič Kopeckij. W odróżnieniu od Messinga lingwistykę języka ekonomii definiowali jako pragmatyczny kierunek badań o charakterze wyłącznie językowym. Od kierunku historyzującego różnił ich również sam sposób pojmowania języka ekonomii, który to definiowali jako funkcjonalny system językowy, jako strukturalną i funkcjonalną całość środków językowych służących do określonych celów ekonomicznych. System ten zawiera oprócz jednostek terminologicznych i specyficznych zwrotów syntaktycznych również elementy nieterminologiczne oraz zwroty nienależące do języka specjalistycznego (zob. L. Drozd/ W. Seibicke 1973: 76).

3. Badania terminologiczne po II wojnie światowej

Tradycje lingwistycznej szkoły języka ekonomii Messinga po II wojnie światowej nie były kontynuowane. L. Drozd/ W. Seibicke (1973: 68) wskazują wprawdzie na częściową kontynuację tych tradycji w pracach kolońskich naukowców, Artura Kutzelnigga (*Terminologie der Warenkategorien*, 1965) i Udo Koppelmanna (*Geometrisch bestimmte Warenbegriffe*, 1967), chociażby ze względu na ich tematykę. W samych jednak pracach bezpośredniego nawiązania do szkoły Messinga nie odnajdziemy. Dużo bardziej widoczne jest tutaj natomiast nawiązanie do wüsterowskiej szkoły terminologicznej. Ten okres badań terminologicznych obejmujący pierwszą połowę XX wieku Grucza charakteryzuje w następujący sposób:

Pierwsza połowa XX w. charakteryzuje się więc wyodrębnianiem badań terminologicznych oraz ukonstytuowaniem terminologii w pierwszym jej rozumieniu, czyli jako odrębnej dziedziny, która zajmuje się zarówno porządkowaniem i uściśleniem terminów, jak i ich normowaniem. Mimo dużego znaczenia, jakie dla rozwoju gospodarczego w skali całego świata miała już na przełomie XIX i XX w. działalność terminologiczna oraz mimo tego, że znaczna część zagadnień terminologicznych ma charakter czysto językoznawczy, do końca pierwszej połowy XX w. badania terminologiczne nie stały się przedmiotem większego zainteresowania językoznawstwa (S. Grucza 2013: 24-25).

Lata sześćdziesiąte XX w. to próba odwrotu lingwistów zainteresowanych językami specjalistycznymi od badań terminologicznych. Mimo to większość prac z tamtego okresu ciągle jeszcze ogranicza się do prezentowania wyników analiz terminologicznych poszczególnych języków specjalistycznych (zob. S. Grucza 2013: 28-29). Zdecydowaną cezurę stanowią lata siedemdziesiąte ubiegłego stulecia, kiedy to w zakres zainteresowań lingwistyki języków specjalistycznych włączono nowe zagadnienia rozpoczynające proces rozchodzenia się dróg rozwoju badań terminologicznych i lingwistyki języków specjalistycznych. Lingwistyka języków specjalistycznych chcąc wyjść poza badania terminologiczne zainteresowała się początkowo ich cechami morfosyntaktycznymi (np. P. Schemel 1975, J. de Cort/ P. Hessmann 1977, 1979). Charakterystyczne dla tego okresu są również prace z zakresu teorii języków specjalistycznych, stanowiące teoretyczny fundament badań nad językami specjalistycznymi (np. L. Drozd/ W. Seibicke 1973, H.-R. Fluck 1976, W. von Hahn 1983, D. Möhn/ R. Pelka 1984). Pod koniec lat 80. nastąpiło natomiast rozszerzenie perspektywy badawczej o teksty specjalistyczne.

Impulsem do podjęcia ściśle lingwistycznych terminologicznych badań podstawowych stały się prace austriackiego inżyniera i leksykografa Eugena Wüster (1898-1977). Mimo że Wüster kojarzony jest z wiedeńską szkołą terminologii, to jego prace z zakresu teorii terminologii zapoczątkowane zostały w Niemczech. W Niemczech bowiem, dokładnie w Wyższej Szkole Technicznej w Berlinie-Charlottenburgu, studiował elektrotechnikę. Już w czasie studiów opublikował słownik esperanto pt. *Enzyklopädisches Wörterbuch Deutsch-Esperanto* („Encyklopedia Vortaro”), a doświadczenia zdobyte podczas jego opracowywania stały się podstawą jego rozprawy doktorskiej, pt. *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik (Die nationale Sprachnormung und ihre Verallgemeinerung)*, obronionej w 1931 r. w Wyższej Szkole Technicznej w Stuttgarcie i wydanej drukiem w Berlinie w tym samym roku. W uznaniu zasług za dokonania na polu unifikacji standardów w dziedzinie elektrotechniki Wüster został powołany na przewodniczącego utworzonej w 1936 r. Komisji nr 37 ds. Normalizacji Terminologii przy Międzynarodowej Federacji Narodowych Stowarzyszeń Normalizacyjnych (ISA). Komisja ta po II wojnie światowej kontynuowała działalność jako Komisja nr 37 ds. Normalizacji Terminologii, jednakże już w obrębie Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej (ISO).

Podczas gdy w latach siedemdziesiątych XX w. lingwistyka języków specjalistycznych odwróciła się od badań terminologicznych i zainteresowała najpierw cechami morfosyntaktycznymi języków specjalistycznych, następnie zaś tekstami specjalistycznymi, terminologia zaczęła wyodrębniać się jako niezależna dziedzina, zajmująca się ujednocnieniem i normalizowaniem terminów. Podwaliny ku temu dały

prace badawcze Wüstera. Wüster jako honorowy profesor w Instytucie Językoznawstwa Uniwersytetu Wiedeńskiego wygłosił w latach 1972-1974 cykl wykładów pt. *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*. Przedstawił na nich po raz pierwszy terminologię ogólną jako dziedzinę z pogranicza językoznawstwa, logiki, ontologii, informatyki i nauk empirycznych. Same wykłady, zawierające podstawy terminoznawstwa, zostały opublikowane posthum w 1979 r. przez jego najbliższych współpracowników pod tym samym tytułem.

4. Od lat osiemdziesiątych XX w. do współczesności

Prace Wüstera wytyczyły drogę terminologii, dały również początek niemieckim badaniom podstawowym w zakresie zasad i metod terminologicznych. Właściwie do końca lat siedemdziesiątych XX w. badania podstawowe koncentrowały się więc wokół opracowywania jednolitych zasad terminologicznych, realizowanych przez odpowiednie narodowe i międzynarodowe instytucje lub komitety. Próby instytucjonalizacji działalności terminologicznej miały jednak już miejsce pod koniec XIX w. Jako pierwszą z nich należałoby uznać założenie w 1856 r. Stowarzyszenia Inżynierów Niemieckich (Verein Deutscher Ingenieure – VDI), którego głównym celem było wówczas wspieranie rozwoju intelektualnego jego członków. Stowarzyszenie to zajmuje się współcześnie opracowywaniem standardów technicznych w zakresie inżynierii. Bardziej istotne było jednak powołanie do życia w 1917 r. pierwszej niemieckiej instytucji normalizującej pod nazwą Komitet Normalizacyjny Przemysłu Niemieckiego (Normenausschuss der deutschen Industrie – NADI). Pierwsze wyniki prac komitetu w postaci norm opublikowano już w marcu 1918 r. W roku 1926 organizacja zmieniła nazwę na Niemiecki Komitet Normalizacyjny (Deutscher Normenausschuss – DNA), obecną nazwę przyjęło zaś w 1975 r. Od tamtej pory organizacja nosi nazwę Niemiecki Instytut Normalizacyjny (Deutsches Institut für Normung e.V.), w skrócie DIN. W obrębie Niemieckiego Instytutu Normalizacji utworzono w 1961 r. Komitet Normalizacyjny Terminologia (DIN-Normenausschuss Terminologie NAT). Jego głównym zadaniem jest opracowywanie i upowszechnianie norm podstawowych, jak również określanie kierunków normalizacji. Istotne znaczenie dla podstawowych badań terminologicznych mają dziś dwie normy: norma DIN 2342 o nazwie *Begriffe der Terminologielehre*, systematyzująca podstawowe pojęcia z zakresu terminologii oraz określająca ich użycie w pracy terminologicznej, również w terminografii komputerowej oraz norma DIN 2330 pt. *Begriffe und Benennungen – Allgemeine Grundsätze*, definiująca „przedmiot“, „pojęcie“ i „znak“ oraz relacje zachodzące między nimi. Warto dodać, iż norma DIN 2342 została opracowana w oparciu o wüsterowskie podstawy terminoznawstwa.

Prace powstałe w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. można podzielić na:

- a) prace dotyczące terminologicznych badań podstawowych (I. Dahlberg 1985, 1986; M. Lachaud 1986; D. Zimmermann/ R. Pelka 1977);
- b) *badania języków specjalistycznych z elementami terminologii (praca zbiorowa K.-H. Bausch/ W. Schewe/ H.-R. Spiegel 1976; K. Baakes 1984; L. Hoffmann 1971, 1978, 1982; W. Ködderitzsch 1983; M. Michler/ J. Benedum*

1981; W. Herold/ J. Göhler/ D. Fluch 1976; P. Dilg/ G. Jüttner 1975; W. Rudolf 1972; G. Dietrich/ H. Walter 1972; H.J. Vermeer 1971; G. Neubert 1981, 1984, 1985; W. Reinhardt 1974, 1978, 1981);

- c) elementy badań terminologicznych w kształceniu tłumaczy (R. Arntz/ H. Picht 1982; I. Hohnhold 1982, 1990).

Wśród prac powstałych współcześnie (po 1990 r.) można wyróżnić:

- a) prace stanowiące wprowadzenie do teorii terminoznawstwa (R. Arntz/ H. Picht/ F. Mayer 2009; R. Arntz 2003; H. Gerzymisch 1996; J.D. Graham 1995);
- b) prace dotyczące terminologicznych badań podstawowych, autorstwa głównie austriackich badaczy skupionych wokół Międzynarodowego Centrum Informacji Terminologicznej INFOTERM (E. Oeser/ G. Budin 1999; Ch. Galinski/ A.D. de V. Cluver/ G. Budin 1999; E. Oeser/ H. Picht 1999);
- c) prace dotyczące normalizacji dokumentacji (J. Hennig/ M. Tjarks-Sobhani 2008; Ch. Galinski/ G. Budin 1999; L. Kothes 2010; P. Drewer/ W. Ziegler 2011; G. Herzog/ H. Mühlbauer 2007; R. Mayer 1993; publikacje Niemieckiego Instytutu Normalizacyjnego DIN);
- d) prace dotyczące terminografii komputerowej (L. Voltmer 2006; B. Buol 2000; G. Budin/ H. Bühler 1999; R. Goffin 1999; K.-D. Schmitz 1999);
- e) elementy badań terminologicznych w dydaktyce przekładu tekstów specjalistycznych (S. Buhl/ H. Gerzymisch-Arbogast 1999; P. Schmitt 1999; R. Stolze 1999);
- f) elementy badań terminologicznych w pracach analizujących konkretne języki specjalistyczne (A. Weilandt 2015; S. Böttcher 2013; A. Berkmler 2011; L. Brodmann 2007; szczegółowy przegląd prac z tego zakresu został przedstawiony w pracy zbiorowej L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand 1998, t. 1).

W obliczu olbrzymiego rozwoju nauki, techniki i technologii w ostatnich dziesięcioleciach coraz większego znaczenia nabierają, oprócz badań podstawowych, praktyczne aspekty działalności terminologicznej. Są one wykorzystywane w ramach dyscypliny zwanej leksykografią terminologiczną lub terminografią do tworzenia słowników specjalistycznych oraz banków danych terminologicznych. Banki danych terminologicznych zapewniają szybki dostęp do terminów, ich definicji i ekwiwalentów w językach obcych i dzięki temu służą wszystkim zainteresowanym zarówno normalizacją terminologii, jak też przekładem tekstów specjalistycznych.

Bibliografia

- Arntz, R. (red.) (2003), *Terminologie in Gegenwart und Zukunft*. München.
- Arntz, R./ H. Picht (1982), *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim.
- Arntz, R./ H. Picht/ F. Mayer (2009), *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim.

- Baakes, K. (1984), *Theorie und Praxis der Terminologieforschung deutsch-englisch: am Beispiel der Umformtechnik in der Metallbearbeitung*. Heidelberg.
- Bausch, K.-H./ W.H.U. Schewe/ H.-R. Spiegel (red.) (1976), *Fachsprachen: Terminologie, Struktur, Normung*. Berlin, Köln.
- Berkmiller, A. (2011), *Terminologische Betrachtung zum Islam*. Hamburg.
- Böttcher, S. (2013), *Analysen zur Verständlichkeit medizinischer Fachtexte*. Hamburg.
- Brodmann, L. (2007), *Terminologische Untersuchung im Bereich der Fernwärmeversorgung*. Hamburg.
- Budin, G./ H. Bühler (1999), *Grundsätze und Methoden der neueren Terminographie*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*, t. 2. Berlin, 2096–2107.
- Buhl, S./ H. Gerzymisch-Arbogast (1999), *Fach-Text-Übersetzen: Theorie – Praxis – Didaktik*. St. Ingbert.
- Buol, B. von (2000), *Qualitätsgestützte, kooperative Terminologiearbeit*. Aachen.
- Dahlberg, I. (1985), *Begriffsbeziehungen und Definitionstheorie*, (w:) INFOTERM 1985, 137–148.
- Dahlberg, I. (red.) (1986), *Klassifikation als Werkzeug der Lehre und Forschung*. Frankfurt am Main.
- De Cort, J./ P. Hessmann (1977, 1979), *Die wissenschaftliche Fachsprache der Wirtschaft. Eine Untersuchung ihrer syntaktischen und syntaktisch-lexikalischen Merkmale*, (w:) „Linguistica Antverpiensia“ 11, 27–89, 55–102.
- Dietrich, G./ H. Walter (1972), *Grundbegriffe der psychologischen Fachsprache*. München.
- Dilg, P./ G. Jüttner (1975), *Pharmazeutische Terminologie*. Frankfurt am Main.
- Drewer, P./ W. Ziegler (2011), *Technische Dokumentation: eine Einführung in die übersetzungsgerechte Texterstellung und in das Content-Management*. Würzburg.
- Drozd, L./ W. Seibicke (1973), *Deutsche Fach- und Wissenschaftssprache: Bestandsaufnahme, Theorie, Geschichte*. Wiesbaden.
- Felber, H./ G. Budin (1989), *Terminologie in Theorie und Praxis*. Tübingen.
- Fluck, H.-R. (1976), *Fachsprachen*. München.
- Galinski, Ch./ G. Budin (1999), *Terminologie und Dokumentation T&D*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*, t. 2. Berlin, 2215–2228.
- Galinski, Ch./ A.D. de V. Cluver/ G. Budin (1999), *Terminologieplanung und Sprachplanung*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*, t. 2. Berlin, 2207–2214.
- Gerzymisch, H. (1996), *Termini im Kontext*. Tübingen.
- Goffin, R. (1999), *Terminographie bei der Europäischen Kommission*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen: ein internationales*

- Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft, t. 2. Berlin, 2124–2137.
- Graham, J.D. (red.) (1995), *Terminologiearbeit: Theorie und Praxis*. Köln.
- Grucza, S. (2007), *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*. Warszawa.
- Grucza, S. (2013), *Lingwistyka języków specjalistycznych* (= Studia Naukowe 3). Warszawa.
- Hahn, W. von (1983), *Fachkommunikation*. Berlin.
- Hennig, J./ M. Tjarks-Sobhani (red.) (2008), *Terminologiearbeit für technische Dokumentation*. Lübeck.
- Herold, W./ J. Göhler/ D. Fluch (1976), *Handbuch der Turnsprache*. Celle.
- Herzog, G./ H. Mühlbauer (2007), *Normen für Übersetzer und technische Autoren*, Berlin.
- Hirt, H. (1909), *Etymologie der neuhochdeutschen Sprache*. München.
- Hoffmann, L. (1971), *Angewandte Sprachwissenschaft. Fachsprachen und sprachliche Ebenen*, (w:) Wissenschaftliche Zeitschrift der Technischen Universität Dresden, 1209–1215.
- Hoffmann, L. (red.) (1978), *Sprache in Wissenschaft und Technik*. Leipzig.
- Hoffmann, L. (red.) (1982), *Terminology and LSP*, (w:) INFOTERM 1982, 391–402.
- Hoffmann, L./ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.) (1998), *Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*, t. 1. Berlin.
- Hoffmann, L./ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.) (1999), *Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*, t. 2. Berlin.
- Hohnhold, I. (1982), *Terminologiearbeit und Terminologiezusammenarbeit*, (w:) „Mitteilungsblatt für Dolmetscher und Übersetzer 28“, nr 1, 1–4.
- Hohnhold, I. (1990), *Übersetzungsorientierte Terminologiearbeit. Eine Grundlegung für Praktiker*. Stuttgart.
- Ickler, T. (1997), *Die Disziplinierung der Sprache: Fachsprachen in unserer Zeit*. Tübingen.
- Ködderitzsch, W. (1983), *Normung und Systematisierung von Begriffen in der Technik: Grundlage nationaler und internationaler Kompatibilität von Informations- und Terminologiesprachen*. Ilmenau.
- Koppelmann, U. (1967), *Geometrisch bestimmte Warenbegriffe*. Bonn.
- Kothes, L. (2010), *Grundlagen der technischen Dokumentation: Anleitungen verständlich und normgerecht erstellen*. Berlin.
- Kucharzewski, F./ S. Manduk (red.) (1911), *Przegląd techniczny*, tom 49. Warszawa.
- Kutzelnigg, A. (1965), *Terminologie der Warenkategorien*. Frankfurt am Main.
- Lachaud, M. (1986), *Möglichkeiten der internationalen Terminologieangleichung*. Hildesheim.
- Mayer, R. (1993), *Ein rechnerunterstütztes System für die technische Dokumentation und Übersetzung*. Stuttgart.

- Messing, E.E.J. (red.) (1932), *Zur Wirtschafts-Linguistik. Eine Auswahl von kleineren und grösseren Beiträgen über Wert und Bedeutung, Erforschung und Unterweisung der Sprache des wirtschaftlichen Verkehrs*. Rotterdam.
- Michler, M./ J. Benedum (1981), *Einführung in die medizinische Fachsprache: Medizinische Terminologie für Mediziner und Zahnmediziner auf der Grundlage des Lateinischen und Griechischen*. Berlin.
- Möhn, D./ R. Pelka (1984), *Fachsprachen: eine Einführung*. Tübingen.
- Neubert, G. (1985), *Zu einigen Eigenschaften des Inventars der Bildungselemente der deutschen Fachwortschätze der Technik*, (w:) „Terminologija i mezdunarodno naučno i tehničko strudništvo 2“, 5–14.
- Neubert, G. (red.) (1981), *Rechnerunterstützung bei der Bearbeitung fachlexikalischer Begriffe*. Leipzig.
- Neubert, G. (red.) (1984), *Das deutsche Fachwort der Technik, Bildungselemente und Muster*. Leipzig.
- Nolte, P. (1909), *Der Kaufmann in der deutschen Sprache und Literatur des Mittelalters*. Göttingen.
- Oeser, E./ G. Budin (1999), *Grundlagen der Terminologiewissenschaft*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*, t. 2. Berlin, 2171–2182.
- Oeser, E./ H. Picht (1999), *Terminologische Wissenstechnik*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*, t. 2. Berlin, 2229–2236.
- Penndorf, B. (1932), *Die historische Entwicklung des kaufmännischen Briefstils*, (w:) E.E.J. Messing (red.), *Zur Wirtschafts-Linguistik*. Rotterdam, 158-174.
- Reinhardt, W. (1974), *Sprache und technische Entwicklung – ein aktuelles Aufgabenfeld einer praxisbezogenen Sprachwissenschaft*, (w:) „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 27“, nr 1–3, 189–196.
- Reinhardt, W. (1981), *Untersuchungen zum deutschen Fachwortschatz der Technik mit Rechnerunterstützung*, (w:) G. Neubert (red.), *Rechnerunterstützung bei der Bearbeitung fachlexikalischer Begriffe*. Leipzig, 188–207.
- Reinhardt, W. (red.) (1978), *Deutsche Fachsprache der Technik: ein Ratgeber für die Sprachpraxis*. Leipzig.
- Rudolf, W. (1972), *Die Sprache in der Diplomatie und internationalen Verträgen*. Frankfurt am Main.
- Scheffe, P. (1975): *Statistische syntaktische Analyse von Fachsprachen mit Hilfe elektronischer Rechenanlagen am Beispiel der medizinischen, betriebswirtschaftlichen und literaturwissenschaftlichen Fachsprache im Deutschen*. Göttingen.
- Schirmer, A. (1913), *Die Erforschung der deutschen Sondersprachen*, (w:) „Germanisch-romanische Monatschrift“ 5, 1–22.
- Schmitt, P. A. (1999), *Translation und Technik*. Tübingen.
- Schmitz, K.-D. (1999), *Computergestützte Terminographie: Systeme und Anwendungen*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen: ein*

- internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft, t. 2. Berlin, 2164–2170.
- Siebenschein, H. (1936), *Abhandlungen zur Wirtschaftsgermanistik*. Prag.
- Stolze, R. (1999), *Die Fachübersetzung: eine Einführung*. Tübingen.
- Strigl, H. (1909), *Kaufmännische Ausdrücke sprachgeschichtlich erläutert*. Wien.
- Vermeer, H.J. (1971), *Einführung in die linguistische Terminologie*. München.
- Voltmer, L. (2006), *Computerlinguistik für die Terminografie im Recht*. Tübingen.
- Weilandt, A. (2015), *Terminologiemanagement: ein prozessorientierter Ansatz am Beispiel der Automobilindustrie* (= Leipziger Studien zur angewandten Linguistik und Translatologie 15). Frankfurt am Main.
- Whewell, W. (2013), *History of the Inductive Sciences: From the Earliest to the Present Time* (Vol. 3). London.
- Wüster, E. (1923), *Enzyklopädisches Wörterbuch, Deutsch-Esperanto*. Leipzig.
- Wüster, E. (1931), *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*. Berlin.
- Wüster, E. (1974a), *Die allgemeine Terminologielehre – Ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logik, Ontologie, Informatik und den Sachwissenschaften*, (w:) „Linguistics“, nr 119, 61–106.
- Wüster, E. (1979), *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*. Wien.
- Zemanek, A./ J. Pawłowski (2010), *Karol Linneusz (1707–1778). W trzechsetną rocznicę narodzin*, (w:) A. Pelczar (red.), *Prace Komisji Historii Nauki PAU*, tom X. Kraków, 205–223.
- Zimmermann, D./ R. Pelka (red.) (1977), *Sprachwissenschaft und Terminologearbeit*, Dortmund.

Finding one's way: the case of Slovak terminology (general overview from 1844 onwards) ¹

Jana Levická, Miroslav Zumrík
(*Ludovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences*)

Abstract

This paper seeks to present the development and unique aspects of terminology activities in Slovakia over the last 150 years, set in historical context. The limited size of the article allows only to draw an outline and to present the most significant personalities and works. The authors cover the beginnings of terminology theory and practice in the period of Slovak standardization, continue with the development of Slovak terminology in the 20th century, especially in the 1950s, the decade of terminology, and finish with an outline of terminology work at the beginning of the 21st century. In addition, one chapter is devoted to the Slovak terminology theory.

Streszczenie

W poszukiwaniu własnej drogi: działalność terminologiczna w Słowacji (przegląd od roku 1844 po czasy współczesne)

Artykuł przedstawia rozwój i specyfikę działalności terminologicznej w Słowacji na przestrzeni ostatnich 150 lat w powiązaniu z kontekstem historycznym. Ograniczona objętość niniejszego tekstu pozwala zarysować jedynie ogólny obraz i zaprezentować najważniejsze postaci i ich dzieło. Autorzy opisują początki kształtowania się teorii i praktyki terminologii w okresie kodyfikacji języka słowackiego, następnie rozwój słowackiej terminologii w XX wieku, szczególnie w latach pięćdziesiątych, nazwanych „dekadą terminologii”, po zarządy pracy terminologicznej w początkach XXI wieku. Jeden z rozdziałów poświęcony jest słowackiej teorii terminologii.

Introduction

The modern Slovak terminology started to develop hand in hand with the shaping of the standard Slovak and in the shadow of the Czech models, in particular, as analysed in the 1st part of the article. Due to the changing political situation of Slovakia in the 19th and 20th centuries the terminological planning became a political tool especially during the existence of the Czechoslovak Republic, which is covered in the 2nd part of the article. The 1950s saw an unprecedented boom of terminological activities that became widely accepted and enabled coining and refining Slovak terminology in many fields, that is why this period is presented in more details including the information on terminology theory developed and practised in Slovakia. As a

¹ The article was written in the framework of the VEGA project 2/0114/15 Analysis of terminology work of Ján Horecký as an inspiration for the terminology management of the 21st century in Slovakia.

conclusion, the last part of the article is devoted to the present-day Slovak terminology efforts as well as challenges.

1. Origins of Slovak terminology theory and practice in the mid-19th century (at the time of Štúr's codification of standard Slovak)

The Slovak language was considered a minority language in the Austro-Hungarian Empire, spoken by ordinary people in Upper Hungary. The first attempts to standardize it came at the end of the 18th century in the context of reforms introduced by Holy Roman Emperor Joseph II. Because the codification efforts started by patriotic Catholics and Anton Bernolák (1762–1813) in particular failed to meet the needs of Slovaks, it was the mid-19th century revival movement, led by the versatile personality of Ľudovít Štúr (1815–1856), that was able to overcome confessional disputes and propose a standard Slovak based on the Central Slovak dialect. The language standard was officially approved at the first assembly of the Tatrín Association held in Martin in 1844. Until that year, Slovak revivers and the intelligentsia had suffered from a difference in opinion regarding national unity and language; either they supported Czech, or more precisely biblical Czech, as the literary language of Slovaks (these were Slovak Protestants who also advocated the so-called “tribal unity” with Czechs as well as Slavic mutuality due to their intellectual and confessional tradition) or they more or less adhered to Anton Bernolák's codification and professed Slovaks to be an independent “tribe”.²

The political situation in Austro-Hungary in the second half of the 19th century was particularly propitious for the development of national or vernacular languages, as legal regulations were issued in 1851 “for instruction in the native language at secondary schools”³. As a consequence, three private secondary schools were established by Slovak patriots in the 1860s with Štúr's codified Slovak as the teaching language which required textbooks in Slovak in various subjects.

Shortly after Štúr's codification, the first articles discussing Slovak scientific terminology appeared in Slovak periodicals⁴. But the first real attempts to regulate and develop Slovak terminology came in 1861 with the establishment of *Matica slovenská*, a nationwide cultural society. Although the organization ceased to exist in 1875, it represented not only the symbol of Slovak national particularity but on a more practical level its various sections promoted education and science in Slovak. Moreover, editors and proof-readers at the *Matica slovenská* publishing house also managed to partially influence Slovak lexical usage.

During this period, several terminology glossaries were compiled that focused e.g. on mathematics, logics, geometry, linguistics and general scientific terminology. They were published mainly in the journal “Letopis Matice slovenskej”, however,

² For more information on the complex history and development of the standard Slovak see P.Žigo/R. Krajčovič (2002), *Dejiny spisovnej slovenčiny*, 1. ed. Bratislava: Univerzita Komenského, 249 p.

³ Bartl, J. et al. (2002), *Slovak History. Chronology and Lexicon*. Wauconda/Bratislava: Bolchazy-Carucci Publishers, Inc./Slovenské pedagogické nakladateľstvo, p. 304.

⁴ See for example Godra, M. (1851), *Príhovor ku vedecko-slovenskému názvoslovú*, (w:) „Slov. pohľady“ II, 92–103.

some of them remained in manuscripts⁵. For instance, in 1868 Ivan Branislav Zoch (1843–1921) had his *Slovár vedeckého slovenského názvoslovia* published in 1868 by *Matica slovenská* in “Letopis”⁶. This amounted to two glossaries containing 700 terms in German and Slovak from the field of mathematics. In a short foreword, Zoch criticised variations in terminology as resulting from the creation of terms by different authors or parallel usage of German, Latin and Czech loan words. Even though sequels to these two glossaries were supposed to follow and would map or propose Slovak terminology of natural sciences in Slovak, they failed to appear.

Blanár⁷ believes that opinions on the development of Slovak terminology were far from uniform in the second half of 19th century. On one hand there was the pragmatic tendency by Zoch and Michal Godra (1801–1874) to prefer commonly used words etymologically related to other Slavic languages (especially Czech) or to use those internationalisms, which had been derived from Latin and Greek roots, while on the other hand Ignác Slušný as the representative of the New Slovak School (*Nová škola slovenská*) movement rejected all calques and promoted coining “pure Slovak terms” disregarding contemporary productive term creation processes⁸. In addition, Slušný’s guiding principle was to keep terms short (V. Blanár 1963: 261).

Slovak terminology can be characterised in those years as varied and unstable since the written sources feature a great amount of synonymy. Sometimes several words were derived from the same root by means of different derivative suffixes in order to denote the same concept, although only one member of a synonymic series would subsequently remain, usually the one closest to Czech. As for the influence of other languages, Slovak terminology was naturally coloured by Czech⁹, German (especially in the domain of mining or city culture due to German colonization between the 12th and 15th century) and to a lesser extent by Hungarian and Russian in the 18th and 19th century. However, in contemporary industry and science the terminologies had to be constructed from scratch. The most frequent and productive term forming processes included derivation, syntactic creation of multiword terminology units and borrowing. The German influence, sometimes mediated by the Czech language, can be seen in the 1860s in the proliferation of terminological compounds made of two nouns, which Zoch among others criticised. Instead of compounding, he proposed the creation of multiple word units with a substantive post-modifier (*zámena látky, sbierka príkladov* instead of *látkozámena, príkladosbierka* for “substituting substance” and “collection of examples”, respectively; V. Blanár 1963: 261). He would be proved right as the Slovak language developed.

⁵ See for example the manuscript of the Slovak political and legal terminology by M. Mudroň mentioned in Blanár, V. (1963), *K terminológii v matičných rokoch*, (w:) „Československý terminologický časopis“ n. 2, p. 257–274.

⁶ Zoch, I. B. (1868), *Slovár vedeckého slovenského názvoslovia*, (w:) „Letopis Matice slovenskej“ V, vol. 1, p 14.

⁷ Blanár, V. *ibid.*

⁸ Slušný-Zahorlov, I. (1869), *O terminológii*, (w:) „Slovenské noviny“ II, n. 26–28, p. 30, 32, 37–39.

⁹ The Czech language started to penetrate on the territory of Slovakia as early as the 15th century. It was used either as a religious language of Protestants (in some communities employed until the establishment of the Czechoslovak Republic) or as a literary language, however, progressively influenced by Slovak.

2. Slovak terminology in the Czechoslovak Republic and wartime Slovak Republic

Though the establishment of the independent Czechoslovak Republic in 1918 held the promise of the development and usage of the Slovak language in all walks of life, it was in fact hampered by the concept of Czechoslovakism, “the ideological and political current that was based upon the conviction that the Czechs and Slovaks made up one nation”.¹⁰ In the 1920s, thousands of Czechs, especially public servants and teachers, came to Slovakia to settle and work, which naturally implied prevalent usage of Czech in schools and in state and public institutions. This situation was in a way mirrored by the official standpoint of contemporary linguistics that was not favourable to Slovak as a separate standard language.

This attitude caused Slovak to penetrate somewhat slowly and at random into industry, professional education and specialised literature. In some domains, Slovak terminology developed at the initiative of enthusiastic individuals translating textbooks into Slovak mainly from Czech.

In this respect, an exception to the general rule was Slovak legal terminology, whose development was necessitated by day-to-day practice. Already in 1917, the scholarly journal “Právny obzor” started a terminology column that two years later enabled the publication of *Návrh slovenského právneho názvoslovia*¹¹, a useful terminographical tool for Slovak lawyers and clerks featuring almost no Czech influence due to the lingering Hungarian legal system which had differed from the one used in Austria, including the Czech Kingdom.

As in the mid-19th century, it was the freshly revived *Matica slovenská* that assumed care for the Slovak language. Shortly after it was restored on 1 January 1919, *Matica slovenská* established a special commission for “terminological and linguistic analysis of official forms”¹². This commission would be later transformed into the Legal Terminology Section¹³, whose members also cooperated with commissions at Slovak ministries. Their terminology work and discussions were quickly translated and compiled into the *Legal Terminology Dictionary* published in 1921, which reflected the merging of the different Hungarian and Austrian legal systems and terminology as well as the growing impact of Czech.

The lack of proper Slovak terminology prompted the Society of Czechoslovak Engineers to appeal to *Matica slovenská* in November 1922 for the establishment of a section or department covering engineering terminology as well. *Matica slovenská*

¹⁰ In fact, the constitutionally based Czechoslovakism was a key argument that helped promote the idea of the Czechoslovak Republic in post-war international politics. The transformed idea of Czech-Slovak tribal unity, cherished especially in the 18th and 19th centuries, was transposed into the 1920 Czechoslovak Constitution, whose preamble reads “We, the Czechoslovak nation...”. In addition, the 1921 census officially indicated only Czechoslovak nationality“ (J. Bartl et al. 2002: 218).

¹¹ Stodola, E./ A. Záturecký (1919), *Návrh slovenského právneho názvoslovia (Maďarsko-slovenská právnická terminológia)*. Turč. Sv. Martin.

¹² Geguš, I. (1980), *Vedecké odbory Matice slovenskej a ich časopisy*, downloaded from matica.sk/wp-content/uploads/2015/03/Obsah_Gegus_1980.doc [02.08.2016].

¹³ Jóna, E. (1976), *Spisovná slovenčina a Matica slovenská*, (w:) J. Mistrík (red.), *Studia Academica Slovaca*, p. 146.

responded affirmatively and asked Ivan Viest to organize this department, which remained active until 1939 and managed to compile two volumes of electrotechnology terminology¹⁴ and four volumes of general engineering terminology¹⁵ in cooperation with Czech colleagues.

Although *Matica slovenská* renewed the Natural Sciences Department in 1935 to launch the terminology work in the field of medicine, biology, botany, zoology, chemistry and mathematics, the Department failed to meet its original objective.

However, at least partial terminology work was being done in the field of zoology outside *Matica slovenská* by Oskár Ferianc who compiled *Slovenské ornitologické názvoslovie* (Ornithological nomenclature in Slovak)¹⁶. In the field of medicine, Július Ledényi-Ladzianski (1903–1943) published in 1935 a revised and unified Slovak anatomic nomenclature (*Nomina anatomica*¹⁷) that represented a major achievement and caused a professional linguistic dispute (see part 4.). However, the quality of the proposed terminology in anatomical and trilingual technical dictionaries left a lot to be desired as their authors “failed to respect properly the contemporary situation of the Slovak language and in many cases they seemed helpless” (J. Horecký 1954: 193).

As far as terminology work in the wartime Slovak Republic (1939–1945) is concerned, in spite of political declarations emphasising the need to develop Slovak as a cultural language, terminology work experienced a downturn with two exceptions – booklets issued by the Commission for the legal terminology at the Ministry of Justice and paperback sequels of the Slovak-Czech war terminology, compiled and published by a terminology commission at the Ministry of Defence (J. Horecký 1956: 33).

3. Decade of Slovak terminology

3.1. Institutional background

The 1950s can be labelled in the history of the Slovak language as the decade of terminology, due to fast-growing, intense and high-quality terminological efforts¹⁸. 1950 saw the creation of a specialised terminology department at the Institute of Linguistics in the Slovak Academy of Sciences and Arts¹⁹, comprising three terminologists – Ferdinand Buffa (1926–2012), Viera Dujčíková-Slivková (1926–2005) and Ján Horecký (1920–2006). Concurrently with the terminology

¹⁴ Mikulík, S. (1930), *Strojnícky slovník německo-česko-slovenský. Díl I. Elektrotechnika*. Prague, vol. I 1930.

¹⁵ Krouza, V., *Strojnícky slovník německo-česko-slovenský, Díl II. Všeobecné strojnictví*. Prague, vol. I A–F 1935, vol. II G–M 1938, vol. III N–S 1941, vol. IV S–Ž 1948.

¹⁶ Ferianc, O. (1942), *Slovenské ornitologické názvoslovie, s obrázkovým kľúčom pre určovanie slovenského vtáctva*. Turč. Sv. Martin.

¹⁷ Ledényi-Ladzianski, J. (1935), *Nomina anatomica*. Turč. sv. Martin.

¹⁸ The renewed Czechoslovak Republic no longer professed Czechoslovakism and the 1948 Constitution stipulated the existence of two “brother nations”, “two equal Slavic nations, Czechs and Slovaks”.

¹⁹ The Institute as well as the Academy changed their names in the years that followed, in 1952 the Institute became the Institute of the Slovak Language and in 1966 it was renamed again to bear the name of L. Štúr – L. Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences. However, we will consistently use the shortening EŠIL hereinafter regardless of the time reference.

department's establishment in 1950, 15 terminology commissions²⁰ were also organised (J. Horecký 1950)²¹, with 21 in place by 1951²² and in 1953 as many as 25.

Almost in no time, the terminology department together with the General Terminology Commission of the Institute of Linguistics (also established in 1950) became the central body for terminology planning and regulation in Slovakia. It organised terminology work and preserved and archived terminology outputs. As Horecký summed it up: "In all fields unified terms have been introduced almost authoritatively" (1954: 195). In addition, cooperation with the Terminology Department at the Ludovít Štúr Institute of Linguistics (LŠIL) and with the Standardisation Office enabled some of the approved terms to be included in Slovak versions of Czechoslovak standards.

3.2. Activities of the Terminology department

3.2.1. Terminology commissions and terminographical work

As for practical workflow, a single session of a terminology commission was able to discuss up to 40 terms and related information, such as an approximate definition or explanation, other used terms or foreign language equivalents. Approved data underwent another revision and was sent to respective field experts interested in terminology work and was also published to stimulate broader professional discussions²³. Only after discussion had ended and all comments and remarks were analysed, could terminology material be published as a separate terminographical work to be included in the book series *Terminology*. In 1952–1953 intense terminology work produced eight dictionaries: *Dictionary of Legal Terminology* (1952), *Basic Linguistic Terminology* (1952), *Terminology of Metalworking* (1952), *Terminology of Machine Parts* (1952), *Dictionary of Forestry Terminology* (1953), *Dictionary of Aviation Terminology* (1953), *Terminology of Galenic Pharmacy* (1953) and *Terminology of Water Management* (1953). Altogether, as many as 30 dictionaries were published by 1965. Though their quality and treatment were uneven, still the number and extent of the subjects covered remains most remarkable.

²⁰ They consisted of 5 or 6 field experts and one linguist or terminologist. Some of these commissions were established at ministries or other public institutions.

²¹ After World War II and before any terminology department existed, a Commission for legal terminology had already been established (headed by Adolf Zátorecký) and in 1948 the Commission for the unification of the Slovak chemical and technological terminology (headed by Prof. Teodor Krempaský) as well as the Commission for Forestry Terminology. Other commissions were gradually formed in linguistics, economy, music, fine arts, Marxist ideology, psychology, archaeology, physical education, chess, engineering, construction and waterworks, electrotechnology, television, architecture, geodesy, mining, metallurgy, shipping, welding, railways, chemistry (including a sub-commission for chemical fibres), paper, pharmacy, food, inorganic natural sciences, mathematics, physics, nuclear physics, optics, photography, botany, medicine, genetics, agriculture, viticulture, forestry and hunting.

²² "Zpráva o činnosti terminologického oddelenia Ústavu slovenského jazyka SAV, Slovenské odborné názvoslovie" 2, 1954, p. 159–160.

²³ At the beginning, they were published in mimeographed booklets entitled "Odborné názvoslovie (Specialised Terminology)" and later in the scholarly monthly "Slovenské odborné názvoslovie (Slovak Specialised Terminology)". For more details see part 3.2.3.

3.2.2. Terminology counselling and raising terminology awareness

Members of the Institute were very active in enhancing the linguistic culture of the professional and lay public by publishing articles in various newspapers and magazines on a regular basis, including issues covering terminology planning, regulation and unification. Many articles written by LŠIL linguists and terminologists were aimed at promoting and spreading newly-coined terminology. In addition, they served as terminology counsellors for authors, translators and especially editors of all Slovak publishing houses.

The abovementioned articles, amounting to dozens of texts, started to appear after 1945 and their frequency culminated in 1960–61 (L. Dvonč 1967). The list below mentions a few of them:

- 17 articles published in 1948–50 by the scholarly journal “Chemické zvesti (Chemical News)” in a column called *O správne chemicko-technologické názvoslovie (For the correct terminology in chemical technology)*;
- A column featured in the newspaper “Technická práca (Technical Work)” called *Za novú slovenskú technickú terminológiu (For new technical terminology)* (vol. 5, 1953–6, 1954), later renamed *Odborná slovenčina v technike (Specialised Slovak in technics)* (vol. 7, 1955–10, 1958) which published articles by Buffa, Slivková, Horecký etc.;
- *Terminologický koutek (Terminology corner)*, a column in the Czech magazine “Papír a celulóza (Paper and Cellulose)” (vol. 8, 1953–vol. 9, 1954) which published several articles by Slovak authors;
- A language section published in the Czech magazine “Účetní evidence (Accounting Records)” during 1954–55 (which continued irregularly into the 1960s) that featured articles by members of the LŠIL terminology department as well as a field glossary of accounting;
- A column in the magazine “Zváranie (Welding)” (vol. 3, 1954–vol. 4, 1955) entitled *Za novú zvaračskú terminológiu (For new welding terminology)* where Buffa, Eliáš, Horecký and Chlebuš contributed;
- Discussion of Slovak wine production and growing terminology in the Czech magazine “Vinařství (Viticulture)” (49, 1956) under the section *Jazykové okienko (Linguistic section)*;
- Terminology was included in a column of the first issue of the Czechoslovak magazine “Ropa a uhlie (Oil and Coal)” published in 1959 and later also an orthographic section co-authored by Slovak linguists and terminologists (Sabo, Stehlík, Veselý and Vranek);
- The magazine “Les (Forest)” started a section called *Terminologická hliadka (Terminology Guard)* in 1963, which was written by Papánek, Magic, Majkút, Zachar and the Slovak forestry terminology committee.

Regular columns focusing on language issues and terminology were usually published once a week and amounted to one or two pages. Their aim and the language and style used in the columns followed the format employed in popular science. The most frequent questions discussed were issues of orthography and the coining of new

terms as well as the rationale behind using a specific term. In general, these short texts aimed at unifying the language and preventing the usage of non-standard or faulty expressions and terms.

3.2.3. Terminology journals

In the beginning, terminology outputs were published in two issues of “Odborné názvoslovie” published in 1951 and 1952 (J. Horecký 1960: 255), but in 1953 the monthly scholarly journal “Slovenské odborné názvoslovie” was launched, with pages devoted to contributions from all terminology commissions as well as from the LŠIL terminology department. Beside decisions and resolutions passed by the terminology commissions, the journal included shorter bilingual glossaries, usually focusing on Slovak-Russian pair, although later issues also featured glossaries that included world languages. Each issue of the journal opened with a specific theoretical problem while minor problematic issues were treated in the section for discussion. The rest of the journal was devoted to linguistic, stylistic and terminology reviews of professional books, textbooks and monographs in Slovak language, and finally to information about terminographical and bilingual dictionaries (J. Horecký 1954: 160). The chief editor of the journal was Horecký.

However, in 1962 “Slovenské odborné názvoslovie“ was replaced with a new terminology journal – “Československý terminologický časopis“²⁴, created in the wake of the recently established Czechoslovak Central Terminology Commission. Its aim was to publish theoretical papers on both Slovak and Czech terminologies, the relationship between them as well as information on the work of individual commissions²⁵. In fact, the scope of the journal, published in Bratislava, was much broader and in the five years of existence this bimonthly managed to publish several articles on major topics such as the term and definition²⁶, structural analysis of terms²⁷, synonyms in terminology²⁸, criteria of terminology²⁹, motivation of terms³⁰, terms and specialised text³¹, while tackling issues such as terms in context, negation in Slovak terminology, dynamics of domain terminologies and addressing conceptual systems and semantic principles of terminology. The journal was structured like its predecessor with the emphasis placed on one or more theoretical papers followed by discussion, news and reviews. The editorial board consisted of leading Czech and Slovak terminologists and linguists: Jaromír Bělič, Ján Horecký, Milan Jelínek, Eugen

²⁴ All the issues of the journal are accessible on-line on <http://www.juls.savba.sk/ediela/CSterm/>

²⁵ Horecký, J. (1962), *Nový terminologický časopis. (Československý terminologický časopis, 1, 1962.)*, (w:) „Slovenská reč“ 27, p. 185–186.

²⁶ Kocourek, R. (1965), *Termín a jeho definície*, (w:) „Československý terminologický časopis“ 1, p. 1–25.

²⁷ Horecký, J. (1963), *Pokus o štruktúrnú analýzu termínov*, (w:) „Československý terminologický časopis“ 5, p. 274–288.

²⁸ Kocourek, R. (1965), *Synonyma v terminológii*, (w:) „Československý terminologický časopis“ 4, p. 201–219.

²⁹ Horecký, J. (1965), *Kritéria terminológie*, (w:) „Československý terminologický časopis“ 4, p. 193–201.

³⁰ Isačenko, A. V. (1964), *K otázke motivácie termínov*, (w:) „Československý terminologický časopis“ 5, p. 257–265.

³¹ Hausenblas, K. (1963), *Termíny a odborný text*, (w:) „Československý terminologický časopis“ 1, p. 7–15.

Jóna, Jaroslav Kuchař, Ivan Masár, and Štefan Peciar. The chief editor was Ján Horecký while Ivan Masár held the post of the executive editor.

When “Československý terminologický časopis” ceased to be published in 1966, terminology issues found their way afterward to the pages of the linguistic journal “Kultúra slova”. This new monthly has been publishing occasional terminology glossaries and smaller dictionaries in sequels (e.g. astronomy, botany and zoology)³².

3.2.4. Reviews

Terminology was unified and coordinated by terminologists of the LŠIL’s terminology department, who also peer-reviewed and edited textbooks in cooperation with the *Slovenské pedagogické nakladateľstvo* publishing house. Naturally, their countless reviews analysed scientific literature that other publishing houses were producing, most of them represented translations from other languages. The reviews analysed translated books basically according to three principles: accuracy, understandability and linguistic correctness. But the reviewers mostly criticised inconsistencies and the lack of cooperation the translators had with linguists and experts in different fields. In terminology issues Horecký was frequently pointing out that terminology should not be translated literally but instead substituted³³ with either already existing Slovak terms or properly formed neologisms.

3.2.5. International cooperation

The final step, and not the least important by any stretch, was LŠIL’s terminology department becoming involved in international cooperation, especially with Slavic countries. Horecký spent thirty years (1968–98) as a member and long-term chairman of the terminology commission affiliated with the International Committee of Slavists, which started in 1960 to map Slavic linguistic terminology. Based on the list of entries compiled by Slovak terminologists³⁴, the Commission published in 1977 the *Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology* which is a contrastive terminographical work offering basic linguistic terminology in all Slavic languages as well as English, German and French. The dictionary’s two volumes include 2,266 entries and indexes in all languages.

In addition, LŠIL terminologists began building contacts with the International Organisation for Standardization³⁵.

4. Slovak terminology in the context of the Czech language

As stated in part 2., the Czech language has always had a considerable impact on Slovak and Slovak terminology due to its historical, cultural and confessional

³² The archives of the journal are accessible on-line on <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/>

³³ See for example *O prekladoch odbornej literatúry* in „Slovenská reč“ 18, 1952/53, p. 270–274 or *O našich prekladoch technickej literatúry* in „Technické noviny“ 1, 1953, n. 1, p. 10.

³⁴ *Slovník slovanské lingvistické terminologie. Словарь славянской лингвистической терминологии. Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology*, Alois Jedlička (red.) – Prague: Academia, 1977. – vol. 1. – 553 p.; 1979. – vol. 2. – 483 p.

³⁵ Horecký, J. (1959), *Československá normalizačná komisia*, (w:) „Slovenské odborné názvoslovie“ 7, p. 256.

significance to Slovaks. The development of Slovak terminology over time can also be seen as the continuing attempt to set limits both to uncritical incorporation of loan words and complete refusal of Czech words in Slovak vocabulary. The first articles dealing with terminology clearly reflect the ambivalent and sometimes embarrassed attitude (J. Horecký 1956: 74) Slovak authors have had towards Czech. For example, Godra only rarely referred to Czech models and tried to differentiate Czech and Slovak terms. Zoch emphasised the need to develop Slovak terminology in accordance with the Slovak word-formation system because the meaning of “many Czech words do not correspond [to Slovak words]. Moreover, some of those words tend to mean something completely different and in many cases they can nowise be clothed in Slovak robes” (I. B. Zoch 1868: 14) but at the same time he orthographically slovakized Czech denominations, sometimes borrowed Czech derivative suffixes, and could not help but glorifying the perfection of the Czech terminology, which “will serve as the basis for the terminology of all Slavic languages, especially in the field of chemistry” (I. B. Zoch 1868: 14).

In contrast to the first Slovak legal dictionary (see part 2.), the trilingual railway dictionary compiled by Viest³⁶, which Horecký referred to as the first ever Slovak terminographical work, shows a strong tendency towards indiscriminate “unification” with Czech terminology, complying with the political idea of the Czechoslovak tribal and political unity.

The presence and contribution of Czech intelligentsia in Slovakia during the inter-war period naturally translated into unnecessary borrowings and usage of Czech terminology in spite of the existence of deep-rooted Slovak equivalents in subjects such as zoology and botany.

The first efforts to unify Slovak medical terminology, and in particular anatomic nomenclature, resulted in a public discussion and response because Július Ledényi-Ladzianski had based his work (*Nomina anatomica*) on folk sources as well as on older Slovak medical dictionaries³⁷ which some critics including reviewers and professors of Comenius University in Bratislava mostly of Czech origin, considered to be an expression of an anti-Czech attitude. In the process of drafting terminology guidelines the commission approving new Slovak anatomical terminology formulated the principle that the Slovak terminology should not differ unnecessarily from the Czech one (see part 5.).

After World War II and re-establishment of the Czechoslovak Republic, terminology work in Slovakia was more intense and varied than in Bohemia³⁸, since “there were no corresponding Czech terminology commissions in many fields” (J. Horecký 1954: 195). The common state and economy as well as day-to-day contacts of Czechs and Slovaks necessitated the coordination of terminology planning in both

³⁶ Viest, I. (1919), *Maďarsko-nemecko-slovenský železničný slovník*. Turč. Sv. Martin.

³⁷ Especially on Polakovič, V. (1920), *Lekársky slovník*. Malacky, P. Halaša (1926), *Lekársky slovník*. Turč. Sv. Martin.

³⁸ For example, contrary to the situation at the end of the 19th century when Czech chemical terminology was imitated by Slovaks, Slovak terminology work related to chemistry served as a model for Czech colleagues in the 1950s and 1960s.

languages. Horecký called for the creation of a central terminology authority for the Czech language and a coordinating institution or body for Czechoslovak terminology relations and projects.

Relations between Czech and Slovak terminology³⁹ were analysed in several articles written by Horecký who on one hand affirmed the “identical development of the lexicon and terminology”, while on the other hand emphasised significant differences between these two closely related Slavic languages in terms of general lexicon, including terminology and nomenclature, which echoes Zoch’s previously quoted statement on formally identical but semantically different words. Horecký also drew attention to the fact that the borrowings from Czech are to be considered in a more complex way including the perspective of paradigmatic relations, the absence of word-formation models in Slovak (such as the Czech word-formative suffixes -čí, -tko), derivative specificities (namely Czech adjectival suffixes -ní and -ný and prefixes pře-, pro-, prů-) and last but not least stylistic differences between the two languages. Horecký’s guiding principle became the lexical motivation, i.e. Slovak and Czech terms and names must first of all correspond in their motivation, but this principle should not violate the inherent rules of any of the two languages.

Horecký’s wish came true in January 1962⁴⁰, when the Czechoslovak Central Terminology Commission was established with the aim to assure terminology planning and coordination of terminological activities in Slovak and Czech and he became the head of its Bratislava branch. Common discussions and work enabled a draft of a working document entitled *Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie (Principles of Czech and Slovak Terminology Coordination)* to be published in “Československý terminologický časopis” in 1964. The opening paragraph of the document states that “printed scientific and professional literature keeps growing as well as the need for easy and precise communication of professionals not only in one domain but also across domains [...] and between the members of our two nations. The care for the coordination of Czech and Slovak terminology represents one of the key political tasks [...]” and has “a significant economic and social impact”⁴¹. The working document analyses corresponding points and most of all differences, in particular orthographical, phonetic, grammatical, and lexical differences between the two languages that must be taken into account in coordination between the two languages⁴². However, the document stipulated that, in unifying or coining new terms, terminologists should avoid opting for differing words. In addition, a major part of the document addresses the system and organisation of terminology work within terminology commissions and offers guidelines for the structure of terminology dictionaries and nomenclature standards. Its last two

³⁹ See the article *Vzťahy medzi slovenskou a českou terminológiou*, (w:) „Slovenské odborné názvoslovie“ 2, 1954, p. 257–261 or *K otázke českej a slovenskej terminológie*, (w:) „Informační bulletin pro otázky jazykovědné“, n. 3, 1962, p. 45–47.

⁴⁰ Minutes from a meeting of the *Československá ústředná terminologická komisia*, (w:) „Slovenská reč“ 27, 1962, p. 369–370. (The meeting was held in Prague on 26 January 1962).

⁴¹ *Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie*, (w:) „Československý terminologický časopis“ 3, 1964, p. 129).

⁴² For more information and details, see Horecký, J. (1956), *Základy slovenskej terminológie*, II, 74–83.

theoretical parts address basic concepts and definitions necessary for terminology work – term, concept, conceptual system, conceptual features, conceptual structure of the term and definition, as well as processes of denomination, term formation, motivation and synonymy.

Concepts and terms in legal terminology were successfully harmonised, and in fact preceded the establishment of the common terminology commission and its guidelines, when the new Civil Code, Act 141/1950 introduced correspondent terms in both languages, such as “sales contract” becoming in Slovak *kúpna zmluva* (instead of the older term *kúpnopredajná zmluva*) as opposed to the Czech equivalent *kupní smlouva* (instead of the older term *trhová smlouva*).⁴³

Until 1989, the terminology work in the Czechoslovak context more or less followed the coordination guidelines mentioned earlier. But the change in Czechoslovakia’s political and economic situation after 1989 and especially after the country ceased to exist in 1993 has had a significant impact also on the development of terminology in both languages and the relationship between them. However, the detailed analysis of convergent and divergent tendencies of terminology in Czech and Slovak in the era of mass media and internet is beyond the scope of this article.

5. Terminology theory in Slovakia

The 1935 publication of the anatomical nomenclature mentioned earlier in this paper set off not just the process of systematic unification of Slovak medical terminology but also launched a significant effort to formulate theoretical principles for standardising terminology in practice within the context of Slovakia. These guidelines, which resulted from discussion and the work of a special commission comprising both professors from Comenius University in Bratislava and members of the linguistic section at the Šafárik Learned Association, were summarised in the eight principles outlined below:

1. Approving deep-rooted words regardless of their word-formation.
2. Not approving spoken words, especially those whose connotation is vulgar or emotional.
3. Creating terms different from general words.
4. Enhancing the creating of terms by derivation.
5. Promoting an international identity concept.
6. Generally giving preference to international terms or their calques.
7. Maintaining a relationship to other scientific terminologies.
8. Following terminology usage developed at Comenius University over the past 17 years.

⁴³ Luby, Š. (1953), *Slovenská právna terminológia – vývin, stav, výhľady*, (w:) „Právnické štúdie IV“, 165–228.

Similarly, efforts had begun in 1939 by Jozef Fundárek to formulate theoretical principles for forming legal terms⁴⁴ which Ján V. Ormis continued a year later⁴⁵. Their articles featured principles of accuracy, unambiguity and shortness. Ormis particularly emphasized the need to have decent terms and the ability to produce adjectives from them.

However, the comprehensive work solely dealing with terminology theory and practice was first pioneered in 1956 by Ján Horecký in articles published during the *decade of terminology* that drew from his prolific terminology activities and know-how. *Základy slovenskej terminológie (Foundations of Slovak Terminology)* was a basic textbook that summarised the experiences and knowledge achieved by all members of the LŠIL terminology department. Contrary to what Eugen Wüster (1898–1977) as the founder of the general terminology theory and Vienna terminology school had postulated, Horecký considered terms to be an organic part of the general lexicon of the standard language, although situated on its borders, and thus subject to changes. In other words, he did not set boundaries between terminology and lexicology and devoted a lot of his attention to the linguistic characteristics of terms, especially semantic and word-formation processes (described in the Chapter III of his book) and to the usage of terms in the standard written and spoken Slovak (Chapter IV). The first, historiographic part of his *Základy* outlines the development of Slovak terminology from 1843 until the 1950s, while the second chapter on terms and their characteristics defines the object of terminology study⁴⁶ on the basis of his critical revisions of older theories. In addition, Horecký postulated and analysed seven attributes of correct terms in separate sub-chapters. These are systematic use, fixity, unambiguity and accuracy, derivability, preference for folk language and their international character. But most of all he claimed that a term has to express a concept so that its “formal acoustic aspect shows what is being denoted” (J. Horecký 1956: 45). He devoted a lot of space to the relationship between Slovak and Czech terminology that is richly documented and includes many details. Reviewers have pointed out that Horecký never simplified complex issues of terminology. On the contrary, he managed to disclose all complexity and present a systemic theory of terminology that included aspects of social context and domain differentiation⁴⁷. Horecký’s theory was closely interlinked and influenced by practical terminology work, where he established solid foundations for further theoretical and practical terminology activities in Slovakia.

⁴⁴ Fundárek, J. (1929), *Vývojová tendencia slovenského právnického názvoslovia*, (w:) „Právny obzor XXII“, 205–211.

⁴⁵ Ormis, J. V. (1940–1941), *K slovenskej právnej terminológii*, (w:) „Linguistica Slovaca I – II“, 272–285.

⁴⁶ “[...] when coining denominations for concepts it is not the reflection but the way these concepts (reflections) are expressed by linguistic, in fact acoustic means” (p. 41); “The term denominates a concept in the system of a certain scientific or industrial domain” (p. 43).

⁴⁷ Jedlička, A. (1957), *Základní příručka o slovenském odborném názvosloví*, (w:) „Naše řeč“, vol. 40, n. 5–6, p. 159–165.

Horecký's interest in terminology continued beyond the 1960s and, in addition to other books⁴⁸, he published several remarkable terminology papers addressing issues he did not discuss in his *Základy*, such as homonymy in terminology (1957), criteria of terminology (1965), basic issues of terminology (1974), semantic relations in the terminology system (1981), systematic approach to terminology (1982), present-day Slovak terminologization (1985), neologisms (1986), terminologization and determinologization (1989) and intension and extension of the term (1999).

However, the most remarkable papers of Horecký's terminology thought focus on the relationship between the concept and the term, published in two papers in 1960⁴⁹ and 1974⁵⁰. Horecký believed this relationship results from the concept's content being determined by a set of characteristics or features and from the ability of a language to express at least one of these characteristics by its forms. Horecký specifically characterised the concept as the object of thought, and the term, as the object of language, with philosophical categories of content and form. Moreover, he goes even further and differentiates four structures of a term: conceptual (the "logical spectrum" of a concept), semantic (semantic features of the concept), onomasiological (semantic features of the concept used to motivate a specific denomination) and onomatological (realisation of a denomination by means of specific linguistic forms). Horecký pointed out that the linguistic form expresses only the most distinctive characteristics of a concept, while the others usually remain implicit, expressed by the place of the concept and term within the terminology of a specific field.

In 1989, Horecký and Ivan Masár published a short guidebook for the public in "Kultúra slova" called *Pomocný materiál k ustaľovaniu terminológie (Guiding Tool for the Terminology Unification)*⁵¹ which summarised four decades of terminology work and thinking in Slovakia and partially echoed the structure of *Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie*.

Two years later, Masár followed up on issues of Slovak terminology with the publication of a second comprehensive theoretical work entitled *Príručka slovenskej terminológie (Handbook of Slovak Terminology)*⁵², again based on his rich knowledge and experience in the field. The book's sixteen chapters focus on the history of Slovak terminology, organisation of terminology work, Slovak and foreign terminology-related activities and pure theoretical issues drawn from articles that were published by the LŠIL terminology department and especially those written by Horecký. Here Masár outlined the relationship between terms and concepts and also the attributes of terms. He devoted more attention to terms in specialised and non-specialised texts than to the conceptual aspect of terminology and logical relations between concepts (which featured in contemporary foreign terminology handbooks). However, Masár also provided an extensive analysis of how terms are defined, starting with their

⁴⁸ Ján Horecký's bibliography in the field of terminology exceeds 1500 items.

⁴⁹ *Vzťah pojmu a termínu*, (w:) „Jazykovedný časopis“ 11, 1960, p. 97–102.

⁵⁰ *Obsah a forma termínu*, (w:) „Kultúra slova“, vol 8, 1974, n. 10, p. 321–324; published also in English: *On the Relation between Concept and Name*, (w:) „Fachsprache“ 1, 1979, p. 17–19.

⁵¹ Masár, I. (1989), *Pomocný materiál k metodike ustaľovania termínov*, (w:) „Kultúra slova“ 23, p. 132–144.

⁵² Masár, I. (1991), *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava, 192 p.

understanding as units of language for specialised purposes and ranging all the way to the semiotic perspective offered by authors from the Vienna school. Of course, he offered his own definition when he finished his analysis, saying “a term is an element of the lexicon denoting a concept restricted by a definition and a place in the conceptual system of a specific scientific discipline, technique, industry or other activities”⁵³. A separate chapter focuses on the borrowing of terms, with Masár taking a pragmatic standpoint to supporting functional loan words in terminology and acknowledging lexical elements of Greek and Latin origin in modern European terminology. The traditional linguistic perspective of Slovak terminologists was transposed into Masár’s analyses of non-standard terminology units (professionalisms in particular), dynamic processes in the specialised lexicon and linguistic culture in terminology. The final pages indicate new horizons for terminology work with the development of information technologies.

In 2000 Ivan Masár published a terminology booklet *Ako pomenívame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe (The way of denoting in Slovak. Chapters from the Terminology Theory and Practice)*⁵⁴. This is a concise form of his theoretical publications aimed at the general public as well as professionals building their own domain terminologies.

6. Terminology work in Slovakia after 1989

Even before the socio-political changes that happened in 1989, Slovak domain terminologies were experiencing a great deal of variety, synonymy and ambiguity which called for thorough analysis and intense coordination of terminology. But both the Velvet Revolution and the changing economic situation did not provide the environment for a rebirth of the 1950s coordination activities conducted by LŠIL.

As for university education, terminology has been included in Slovak language curricula and translatology study programs at art faculties in Bratislava, Nitra, Prešov, Košice, Trnava and Banská Bystrica. Naturally, the focus of translatology studies is on contrastive and comparative terminology which results in a production of a number of bachelor, master and doctorate theses. In this respect it is important to mention the Transterm Project (2013–2015) carried out by departments at the Faculty of Philosophy at Constantine the Philosopher University in Nitra whose aim was to build an on-line database of bilingual terminological glossaries compiled by students⁵⁵.

In addition, IT technologies are helping to develop and maintain a number of other noteworthy terminology projects, such as the Explanatory glossary of electronic communications (*Výkladový terminologický slovník elektronických komunikácií*)⁵⁶, which contains Slovak and English standardised terms together with definitions from electronic communications. This flagship of terminology activities in Slovakia was launched in 2003 and has each year grown significantly.

⁵³ Op. cit. p. 29.

⁵⁴ *Ako pomenívame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe*. 1st ed. Bratislava, 2000, 60 p.

⁵⁵ <https://portal.ukf.sk/transterm/>

⁵⁶ Available on-line at <http://www.vus.sk/iecd/new/Vyklad.asp>

Terminology can be discussed at several Slovak conferences – biannually at the Terminology Forum, which is the only regular conference series specialising in this subject, as well as occasionally at terminological seminars and conferences organised by the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics⁵⁷. Some terminological issues are also discussed at translatic conferences such as *Preklad a tlmočenie* (Translation and Interpretation Conference) in Banská Bystrica and the *Letná škola prekladu* (Translation Summer School) organised by Slovak translator associations. Networking of experts in terminology in Slovakia and in EU institutions enables the Slovak Terminology Network that “aims at advancing the Slovak language by unifying its expert terminology, pooling and providing access to up-to-date knowledge and organising cooperation of those who create Slovak terminology”⁵⁸.

Individual scientific initiatives aimed at gathering and presenting specific field terminology have not been scarce in Slovakia. Approximately fifty terminology dictionaries, both monolingual and bilingual, have been published since 1989, although they are no substitute for institutional care and coordination. Attempts to concentrate the terminology sources in order to promote the unification of Slovak terminologies were launched by the LŠIL in 2007 with the on-line Slovak Terminology Database (STD)⁵⁹. The STD was conceived as a resource providing users with both conceptual and linguistic information. In order to satisfy the needs of professionals, the general public and last but not least translators and interpreters, the STD term records include as many as 13 data categories, especially term, field, definition, context, related terms and sources for both definition and context. As of July 2016, the STD offers more than 7000 term records from 19 different disciplines.

Conclusion

Concentrated efforts within the STD framework, alongside a revival of terminology committees at Slovak ministries initiated in 2014 by the Ministry of Culture of the Slovak Republic, could imitate the 1950s model and facilitate specialised communication of professionals and the general public in Slovakia.

References

- Bartl, J. et al. (2002), *Slovak History. Chronology and Lexicon*. Wauconda/Bratislava, 350.
- Blanár, V. (1963), *K terminológii v matičných rokoch*. In: „Československý terminologický časopis“, vol. II, n. 5, 257–274.
- Dvonč, L. (1967), *Jazykové stípanky v rokoch 1945 – 1965*. In: „Slovenská reč“ 32, 300–306.

⁵⁷ For example in 2010 the LŠIL organised in Bratislava a conference focusing on *Neologisms in the marketing terminology* and in 2014 another one on *Current issues of the marketing terminology*.

⁵⁸ http://ec.europa.eu/dgs/translation/sts/about_en.html

⁵⁹ For more information, see <http://terminologickyportal.sk/wiki>

- Geguš, I. (1980), *Vedecké odbory Matice slovenskej a ich časopisy*, downloaded from matica.sk/wp-content/uploads/2015/03/Obsah_Gegus_1980.doc [02.08.2016].
- Horecký, J. (1950), *Činnosť terminologického oddelenia pri Jazykovednom ústave SAVU*. In: „Slovo a tvar” 4, 79–80.
- Horecký, J. (1953), *Z publikačnej činnosti terminologického oddelenia ÚSJ*. In: „Slovenské odborné názvoslovie” 1, 256.
- Horecký, J. (1954), *Organizácia terminologickej práce na Slovensku*. In: „Sovetská jazykověda” 4, 193–195.
- Horecký, J. (1954), *Zpráva o činnosti terminologického oddelenia Ústavu slovenského jazyka SAV*. In: „Slovenské odborné názvoslovie” 2, 159–160.
- Horecký, J. (1957), *O homonymii v terminológii*. In: „Slovenské odborné názvoslovie” 5, 289–298.
- Horecký, J. (1960), *Vzťah pojmu a termínu*. In: „Jazykovedný časopis” 11, 97–102.
- Horecký, J. (1960), *Pätnásť rokov slovenskej terminológie*. In: „Slovenská reč” 25, 236–241.
- Horecký, J. (1962), *Nový terminologický časopis. (Československý terminologický časopis, I, 1962.)*. In: „Slovenská reč” 27, 185–186.
- Horecký, J. (1965), *Kritéria terminológie*. In: „Československý terminologický časopis” 4, 193–201.
- Horecký, J. (1974), *Základné problémy terminológie*. In: „Kultúra slova”, roč. 8, č. 5, 129 – 132.
- Horecký, J. (1974), *Obsah a forma termínu*. In: „Kultúra slova“, vol 8., n. 10, 321–324.
- Horecký, J. (1981), *Významové vzťahy v sústave termínov*. In: „Kultúra slova“, vol. 15, n. 10, 321–325.
- Horecký, J. (1982), *Systémový prístup k terminológii*. In: „Kultúra slova”, vol. 16, n. 10, 333–338.
- Horecký, J. (1985), *Terminologizácia v súčasnej slovenčine*. In: „Zápisník slovenského jazykovedca” 4, n. 3, 29–33.
- Horecký, J. (1986), *Neologizmy v súčasnej spisovnej slovenčine*. In: „Kultúra slova”, vol 20, n. 1, 6–13.
- Horecký, J. (1989), *Terminologizácia a determinologizácia v slovenčine*. In: „Wiener Slawistischer Almanach”, 25–26. Festschrift Lubomir Ďurovič zum 65. Geburtstag. Red. A. Binder et al. Wien, Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien, 201–204.
- Horecký, J. (1999), *Intenzia a extenzia termínu*. In: J. Genzor / S. Ondrejovič (eds), „Pange lingua”. Bratislava, 123–129.
- Jedlička, A. (1957), *Základní příručka o slovenském odborném názvosloví*. In: „Naše reč”, vol. 40, n. 5–6, 159–165.
- Jóna, E. (1976), *Spisovná slovenčina a Matica slovenská*. In: J. Mistrík (ed.) „Studia Academica Slovaca”, 139–159.
- Luby, Š. (1953), *Slovenská právna terminológia – vývin, stav, výhľad*. In: „Právnické štúdie IV”, 165–228.

- Masár, I. (1989), *Pomocný materiál k metodike ustalovania termínov*. In: „Kultúra slova” 23, 132–144.
- Masár, I. (1991), *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava, 192.
- Masár, I. (2000), *Ako pomenívame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe*. 1st ed. Bratislava, 60.
- Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie*. In: „Československý terminologický časopis” 3, 1964, 129–143.
- Zoch, I. B. (1868), *Slovár vedeckého slovenského názvoslovia*. In: „Letopis Matice slovenskej V”, vol. 1, 14.
- Žigo, P./ R. Krajčovič (2002), *Dejiny spisovnej slovenčiny*. 1st ed. Bratislava, 249.

Ukrainian School of Terminology

Wiktoria Iwaszczenko
(*Borys Grinchenko Kyiv University*)

Abstract

The main stages of establishment and origins of Ukrainian terminology school are analyzed beginning from the history of Ukrainian scientific terminology in correlation with the history of development of terminological activity in Ukraine, through formation of practical and theoretical foundations of Ukrainian terminology, development of theoretical and practical principles of Ukrainian terminology on the basis of russification of specialized terminologies and development of contemporary Ukrainian terminology following the formation of an independent Ukrainian state.

Streszczenie

Ukraińska szkoła terminologiczna

Artykuł przedstawia omówienie najważniejszych etapów kształtowania się ukraińskiej szkoły terminologicznej: od narodzin ukraińskiej terminologii naukowej w powiązaniu z historycznymi początkami rozwoju działalności terminologicznej na Ukrainie, poprzez kształtowanie praktycznych i teoretycznych podstaw terminologii ukraińskiej, rozwój teoretycznych i praktycznych zasad tworzenia terminologii w języku ukraińskim w warunkach rusyfikacji słownictwa specjalistycznego aż po rozwój współczesnej terminologii ukraińskiej w warunkach powstania niepodległego państwa.

Introduction

Ukrainian terminology evolved with difficulties directly due to intralinguistic and extralinguistic factors reflected in the discussions of the scientists. Nowadays there is no uniform opinion among researchers as to the number and chronological frames of fundamental periods relating to the history of Ukrainian terminology. Analysis of scientific works concerning general periodization of the history of terminological opinion formation and terminological activity in Ukraine proves that it is closely entwined with the history of production, formation and development of Ukrainian scientific terminology. Therefore it is important within the formation of the Ukrainian school of terminology to consider the correlation between ‘scientific terminology in its various specialized dimensions (origin, formation and development of specialized terminologies in the unique process of Ukrainian scientific terminology formation)’, ‘terminological activity/ work (of certain individuals and institutions)’ and ‘terminological thought (formulation of theoretical foundations in scientific publications)’.

1. Notes on the History of Ukrainian Scientific Terminology

One of the pioneer studies on the history of formation of the Ukrainian scientific terminology is that by I. Ohiyenko. He admitted that in the early Middle Ages, when science itself was not a general social achievement, but was “attributed to” a certain cluster of people (such people had their own language “serving their science”, incomprehensible for common people, which fostered scientific terminology), the bulk of Greek and Latin terms constituted a source of “our” terminology (i.e. Ukrainian terminology). The researcher thought that direct translation into Slavonic produced “innumerable terms neither understandable nor correspondent to the meanings in which they were used”. According to I. Ohiyenko, genuine Ukrainian terminology began to develop “within the vernacular”. It was predominantly medical, botanical, philosophical, mathematical etc. terminology, with grammatical terminology as an exception because of the nature of scientific terms being abstract and thus not to be found in general language. This is the point why authors of grammar books often created terminology by themselves (I. Огієнко 1908: 98–102).

Other scientists regard the 9th–11th–13th centuries as the starting point of the history of formation of Ukrainian scientific terminology, i.e. in the times of Kyiv Rus princely age as a period of, firstly, spontaneous appearance, then accumulation on the basis of Slavonic lexis and fixation in Kyiv Rus scripts, general linguistic dictionaries, charters, legal acts, religious treatises, medical reference books etc. of primary names, specialized words restricted by certain sphere of functioning, in particular Ukrainian social and economic, economic and legal, library and bibliographical, ecclesiastical (names of ranks and grades), naval, military, rhetorical proto-terminologies, proto-terminology of the tax sphere, botanical and geographical nomenclatures, etc. (P. Chuchka, I. Sabadosh, Z. Kunch, Y. Yaremko, O. Chorna, Y. Maryanko, O. Andriyanova, S. Bibla, M. Stashko, H. Pasternak, T. Diachuk). Sometimes this period is called prescientific, which, in the opinion of L. Symonenko, is unjustified, as human perception of the environment occurs simultaneously with human development, which is proven by chronicles fixing names of astronomical, naturalistic, legal and other notions. However, it was proposed to refer to the period till the first half of the 19th century as accumulative (Л. Симоненко 2005: 21–26), when spontaneous accumulation of terminological lexis was caused by the activity of cultural and educational centres, fraternal schools, academies; however, in the background there was the non-state status of the Ukrainian language, its prohibition as a means of communication and state separation of Ukrainian linguistic territory (С. Булик-Верхола/ Г. Наконечна/ Ю. Теглівець 2013: 14–21).

Some researchers (С. Д’яков/ Т. Кияк/ З. Куделько 2000: 151–176) consider the 18th century to be the starting point of formation of the basics of contemporary Ukrainian terminology and development of the scientific style. At that time Н.(Y.) Конуський (Г. Кониський 1990: 64–77) gave proof of logical and philosophical theory of a term, in particular in the Latin course “General Philosophy”, which he taught in Kyiv Mohyla Academy in 1749–1751. That work laid the beginning to the historiography of terminological thought in Ukraine.

2. Notes on the History of Development of Terminological Activity in Ukraine

Early attempts to study the history of terminological activity development in Ukraine were made by Hr. Kholodny at the beginning of the 1860s in his paper *To the History of Organization of Terminological Studies in Ukraine* (Гр. Холодний 1928: 9–20). In our opinion, this is a reasonable starting point for historiography of terminological activity in Ukraine. Nevertheless, different scientists vary in their approaches as to the chronological frames of the fundamental periods of terminological activity.

In particular, the frame of the first period of terminological activity in Ukraine, which overlaps with the second period, has been defined as the second half of the 19th century – the beginning of the 20th century (A. Dyakov, T. Kyyak, Z. Kudelko), the second half of the 19th century – the 1900's/ ~1905 (Hr. Kholodnyy), the second half – the end of the 19th century (T. Panko, I. Kochan, H. Matsiuk). The frame of the second period, defined by all researchers, usually lies in the range of 1917-30 (I. Ohiyenko)/ 1921-31 (S. Bulyk-Verkhola, H. Nakonechna, Y. Tehlivets)/ 1918-33 (L. Symonenko, I. Kochan)/ second half of the 1920s – mid-1930s (A. Dyakov, T. Kyyak, Z. Kudelko)/ the 1920s – mid-1930s (L. Boyarova). However, according to the analytical research by Hr. Kholodny, the boundaries of this period can be defined beginning from 1905. The chronology of the subsequent period has been placed in the range of the mid-1930s – end of the 1980s (A. Dyakov, T. Kyyak, Z. Kudelko)/ second half of the 1930s – the 1980s (L. Boyarova)/ 1932–90 (S. Bulyk-Verkhola, H. Nakonechna, Y. Tehlivets). Linguists somehow agree as to defining the chronological boundaries of the last period, placing it in the range of the 1990s (A. Dyakov, T. Kyyak, Z. Kudelko at the time of writing the monograph), the 1990s – the beginning of the 21st century (L. Boyarova, L. Symonenko, S. Bulyk-Verkhola, H. Nakonechna, Y. Tehlivets).

According to Hr. Kholodnyy (Гр. Холодний 1928: 9–20) the period since the 1860s has been marked by early attempts to raise the question of Ukrainian scientific terminology (works by M. Levchenko, P. Yefimenko, I. Verkhratsky). Systematic research of terminology was being carried out (primarily in Galicia) by the Lviv Scientific Society, in particular Philological Section, *Notes of the Mathematical, Naturalistic and Medical Section* were published. At those times intensive accumulation of popular terminology was taking place (works by V. Levytsky, V. Yablonovsky, V. Vasylenko).

Beginning from the 1860s the work on the development of scientific terminology and the Ukrainian scientific language in the context of terminological activity was commented on by I. Ohiyenko in *The History of the Ukrainian Literary Language*, in particular in its section “The Institute of the Ukrainian Scientific Language in Kyiv. Terminological Dictionaries” (1949), emphasizing that

individual Ukrainian units (...) of scientific terminology have started to appear. A lot of things have been done since then, but because of the absence of real application and implementation and as the work was done by people with a highly developed sense of patriotism (as can sometimes be also seen now), but poor knowledge of a given speciality,

formative work in Ukrainian terminology remained dilettante for a long period of time (translated by N. Gerasymchuk) (I. Orienko 1949: 250–255)¹.

The authors of the manual *Ukrainian terminology* (I. Панько/ I. Кочан/ Г. Мацюк 1994: 21–34) associate the period since the second half and till the end of the 19th century with the activity of the journals “Osnova” (Foundation), “Gromada” (Community), “Zapysky” (Notes) and “Zbirnyky” (Collective studies) of the Scientific Society named after Taras Shevchenko, containing scientific studies of I. Franko, M. Hrushevsky, I. Gorbachevsky, Ye. Ozarkevych, M. Kravchuk, V. Levytsky, M. Drahomanov, S. Podolynsky etc., which introduced the principles of scientific terminology and Ukrainian scientific style, founding term formation on national sources and educational literature. In the researchers’ opinion, at that time the issue of consolidation of the terminology and development of the terminological systems keenly arose, represented by A. Krymsky, B. Hrinchenko, I. Steshenko, I. Verkhratsky, M. Pachovsky.

The orientation of certain representatives of the Ukrainian intellectuals toward formation of scientific terminology on the national basis, attempts to assist in the education of ordinary citizens, especially in the 1890s under the conditions of persecution of Ukrainian printed word, resulted in the publication of early school manuals, scientific and educational books written in Ukrainian, in particular, the works by I. Verkhratsky (1896), O. Konysky (1863), O. Kalytovsky (1900), V. Zakshevsky – O. Barvinsky (1901), O. Makovey (1903).

The mid-19th century was marked by the appearance of the first translation (bilingual) terminological dictionaries, projects (mostly Russian-Ukrainian, Ukrainian-Russian, German-Ukrainian and Ukrainian-German) and lexicographic materials, small terminological dictionaries in physics, chemistry, biology, and also of technical, political and economic, agricultural, legal and political terms, botanical, natural terminology and nomenclature, in particular by Ya. Holovatsky, H. Shashkevych, Yu. Vyslobotsky (1851), I. Havryshkevych (1852), M. Petrushkevych (1852), Ya. Kuharenko (1862), I. Verkhratsky (1863, 1864, 1869, 1872, 1877, 1879, 1892), A. Rohovych (1873, 1874), K. Levytsky (1893, 1896, 1898, 1902, 1903), Ya. Nevestiuk (1898), H. Zatserkovny (1902).

Ukrainian scientists of the end of the 19th century concentrated on the problem of non-fixed Ukrainian terminology when a unified Ukrainian orthography did not exist and there was an urgent need for education in native language, especially with regard to the writing of grammar books in the Ukrainian language using appropriate Ukrainian terminology (paper-review by anonymous author *Nas’ki charters* (1862) of the work by M. Hatsuk *Ukrainian alphabet* (1861)). In the second half of the 19th century Ukrainian terminology was supplemented by the first benchmarking researchers. In the papers by M. Levchenko (1861) and P. Iefimenko (1862), the

¹ “окремі українські одиниці <...>. Зроблено з того часу дуже багато, але тому, що праця та не мала реального примінення й перевірення в житті, а також і тому, що за неї часто бралися особи (як часом і тепер) з великим патріотизмом, але з малим фаховим знанням, справа творення української термінології довго не виходила з дилетантських рамок” (I. Orienko 1949: 250–255).

problem of translation of Russian terms into Ukrainian was raised for the first time on the pages of the “Osnova” journal.

Transforming theoretical logical and philosophical theory of the term, as declared by H. Konysky in the 18th century, who followed the traditions of Aristotle, into practical linguistic approaches aimed at the formation of specific terms and specialized terminologies on a solely Ukrainian basis. S. Smal-Stotsky together with F. Gartner as the authors of Ukrainian grammatical terminology were the first to formulate, within a terminological and translation-related approach, general requirements to the term on the basis of phonetical orthography and introduction of terminology into the educational process (paper *On the Plan of the Rus² Language Studies at the Higher Schools* (1893)). Regarded as a preface to the general theory of term concerned with fixed and unified terminology and the formation of terminological standards, these requirements laid the foundations for basic rules of Ukrainian grammatical terminology, as proposed by I. Ohiyenko in the paper *History of Ukrainian Grammatical Terminology* (I. Огієнко 1908: 100–101).

In the opinion of V. Zakharchyn (В. Захарчин 1995: 10–12), terminological thought in the creation of Ukrainian scientific terminology of the turn of the 20th century was characterized by its establishment on the basis of the processes of Ukrainian science formation and changes in certain historical determinants (Naddniprovska Ukraine and Galicia became centres of culture and enlightenment, political, economic and linguistic renaissance), and the co-existence of two variants of the Ukrainian literary language (Western Ukrainian and Eastern Ukrainian).

The authors of the monograph *Foundations of Term Formation. Semantic and Sociolinguistic Aspects* (А. Д’яков/ Т. Кияк/ З. Куделько 2000: 151–176), on the grounds of essential differences in the Ukrainian language of Galicia and Naddniprovska Ukraine, supported by the first specialized dictionaries and terminological works, consider the second half of the 19th century – the beginning of the 20th century to be the period of generation of Ukrainian LSPs in manuals for primary and secondary schools and terminological planning in Ukraine. During that period the conditions for a standard-centred approach to Ukrainian terminology appeared, with various views on the formation of Ukrainian scientific terminology along the national- international axis introduced by purposeful activity of specific personalities.

3. Formation of Practical and Theoretical Foundations of Ukrainian Terminology

Hr. Kholodnyy in his paper *To the History of Organization of Terminological Studies in Ukraine* (1928) analyses the subsequent development of the terminological activity in Ukraine in the following sequence:

- 1) the first signs of organized terminological research appeared after political thaw in 1905 (scientific activity of Natural-technical and Medical Section of the Kyiv Scientific Society, the Terminological Commission of School and Lecture Section

² Original: “руська мова”/ “Rus’ka mova” – the ancient name of Ukrainian language, the language of the Kyiv Rus. Do not confuse with *Russian language* and *Rusyn language* (the artificial name to define a group of dialects in Zakarpatsky region).

- of Kyiv “Enlightenment”, Terminological Commissions of “Nature-Study Club” in the Kyiv Polytechnic, “The Agronomical Association” affiliated at the Moscow Agricultural Institute, the Terminological Commission affiliated at the Society named after Kvitka-Osnovyanenko in Kharkiv, activity of O. Yanata);
- 2) events of 1914-15 – temporary suspension of research on terminology;
 - 3) 1917 – the question of national Ukrainian school was raised, instruction of Ukrainian teachers in terminology was held, many terminological dictionaries were published (activity of the Kyiv School Education Society aligned with the Terminological Commission of the Kyiv Scientific Society, the Terminological Commission under the guidance of V. Nikolayev by Naturalistic Department of the Museum named after Skarzhynska etc., the Terminological Commission of the Ukrainian Doctors’ Union; activity of O. Yanata, M. Hrushevsky, O. Kurylo; “terminological rain” – dictionaries by V. Nikolayev, M. Sambikin, L. Padalka, K. Dubniak, P. Adamenko, M. Vikul, Yu. Shchyrytsia, M. Khvedorov, V. Leontovych, O. Yefimov were published);
 - 4) 1918 – new terminological commissions appeared, new terminological collections were issued (the Technical and Terminological Commission at the Department of Professional Education of the Ministry of Popular Schooling, setting up the official Terminological Commission at Naturalistic Section of the Kyiv Scientific Society; works and activity of T. Sekunda, V. Yevtymovych, O. Yanata, S. Korniyenko, Ir. Shchoholiev);
 - 5) 1919-20 – Zoological, Botanical, Geological, Meteorological, Anthropological Subcommissions and the Subcommission of the Agricultural Scientific Society started to work; terminological activity of the Lviv Society revived; “The Orthographical and Terminological” Commission at the First Department of the Ukrainian Academy of Sciences was established, Naturalistic, Technical, Legal and Orthographic Sections started to work within its confines; plans were pending to reconstruct the temporary commission (“The Orthographical and Terminological” Commission) into permanent “Terminological Institute”; activity of T. Sekunda, O. Yanata, O. Kurylo, Ir. Shchoholiev, P. Tutkovsky, M. Halyn;
 - 6) 1920-21 – activity of many subcommissions stopped; the Terminological Commission of the Kyiv Scientific Society and Academic Orthographical and Terminological Commissions were united, all terminological establishments of both institutions merged into unified Institute of the Ukrainian Scientific Language of the Ukrainian Academy of Sciences. Historiographical description of terminological activity in Ukraine continued with the report by Hr. Kholodnyy *Status and Perspectives of Scientific Work of the Institute of the Ukrainian Scientific Language* (Гр. Холодний 1928(a)). Brief reviews of local terminological activity in the 1920s in Ukraine can be also found in the papers by M. Semeniv (М. Семенів 1928: 50–51), F. Kalynovych (Ф. Калинович 1930: 1–28), H. Kovalenko-Kolomatsky (Г. Коваленко-Коломацький 1928: 103–104).

If Hr. Kholodnyy considers the first signs of active and organized terminological activity in Ukraine to be seen after the political thaw of 1905, I. Ohiyenko defines the same process since 1917 and till the beginning of the 1930s:

- 1) since 1917 – “different associations and commissions intently working at compiling various terminology dictionaries have appeared all over Ukraine. Ukrainian school began its activity (...)”;
- 2) August, 1918 – “Permanent Terminological Commission was set up by the Kyiv Scientific Society which governed Ukrainian terminology studies into scientific direction”;
- 3) 1919 – “The Orthographical and Terminological Commission started to work actively”;
- 4) May, 30th, 1921 – “the Kyiv Scientific Society and the Academy of Sciences were finally united and since then both terminological commissions have amalgamated into one common institution at the Academy of Sciences named as “The Institute of the Ukrainian Scientific Language” (IUSL in abbreviated form). (...) Departments of the Institute of Scientific Language developed and applied the best scientific methodology for creating terms and compiling terminological dictionaries. In particular, they introduced the principle common for other Slavic languages – terminology had to be proper, national, not “foreign” (more than 2.000.000 terminological cards were collected, about 34 terminological dictionaries were compiled);
- 5) 1928-30 – the 1st and the 2nd issues of the “Journal of the Institute of the Ukrainian Scientific Language” dedicated to scientific terminology were published;
- 6) 1930-34 – “the work of many sub-committees stopped. (...) The Institute was entirely reconstructed. (...) it received a new name: “The Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of the USSR named after O.O. Potebnia”, i.e. the first Institute of Scientific Language as a separate institution was annulled and all of its terminological dictionaries were absolutely destroyed. (...) Thus, that was the beginning of a new “Soviet Marxism-Leninism linguistics. (...) Russian science strongly supported it” (I. Orienko 1949: 250–255).

Some of the researchers (Т. Панько/ І. Кочан/ Г. Мацюк 1994: 21–34; Л. Симоненко 2005: 21–26; Л. Симоненко 2011: 41–49; С. Булик-Верхола/ Г. Наконечна/ Ю. Теглівець 2013: 14–21; Л. Боярова 2004: 27; Л. Боярова 2006: 223–233; А. Д’яков/ Т. Кияк/ З. Куделько 2000: 151–176) divide the period of active terminological activity in Ukraine into two separate ones, though in different time frames:

- 1) the period associated with proclamation of the Ukrainian People’s Republic, lifting off the ban on functioning of the Ukrainian language, foundation of scientific societies in Eastern Ukraine (1913 – Kyiv, 1918 – Lugansk), activity of “Prosvita” (Kyiv) and “The Partnersip for issuance of inexpensive books” (Saint Petersburg), institutes, terminological commissions, the Ukrainian Academy of Sciences for the purpose of formation of Ukrainian terminology;
- 2) the period of 1918-33/ the second half of the 1920s – mid-1930s – related to the activity of the Institute of the Ukrainian Scientific Language, issuance of instructions, theoretical works containing basic principles of formation of Ukrainian terminology, publication of dictionaries and related projects (mostly Russian-Ukrainian), fostering active development of Ukrainian terminological

systems in the puristic direction, introduction of world experience of terminological planning on the background of restoration of Ukrainian statehood and the Ukrainian language which became the language of all spheres of social and political life in Ukraine – legislation, administration, science, education, partially the army. At that time the ties with terminological practice in Galicia and Western diaspora were maintained.

For the first time the period of 1918-33 as ‘the Ukrainian terminology of the 1920s’ is described by I. Kochan in one of her papers (2011), mentioning that at those times the papers on problems of terminology were published, especially by Z. Vysotsky, V. Dnistrenko, N. Maksymeyko, P. Mamot, Yu. Yavorsky, K. Dubnyak, Ya. Mykolayenko, T. Sekunda, A. Sementsov, O. Suprunenko, M. Semeniv, Hr. Kholodnyy. Ukrainian terminological dictionaries, mostly bilingual (translation) ones, sometimes (monolingual) explanatory, in different formats, materials for dictionaries, practical dictionaries for everyday use, dictionaries-projects, and academic editions were compiled. There appeared reviews of terminological works and critical publications, especially written by M. Gladky, Hr. Kholodnyy and anonymous authors; personalities of certain terminologists were described, among them: V. Dubrovsky, O. Kurylo, T. Sekunda, I. Sheludko etc. Work at composing dictionaries was done by the Institute of the Ukrainian Scientific Language (IUSL), the Scientific Society named after Taras Shevchenko, Terminological Commissions by the Agronomical and Forest Faculty of the Ukrainian Economic Academy and the Union of Ukrainian Technicians of Agriculture in Podebrady.

Following our observations, in 1905-1933 more than 140 dictionaries were published, presenting various styles, in particular:

- 1) of terms – V. Dubrovsky (1925), P. Horetsky (1928); of scientific terminology (other titles – “prychynky”, “znadoby”, “nacherk”, “vyraznya”, “spys”) – I. Verkhtsky (1908), O. Yanata (1912), I. Zvinsky (1920); of popular monosemantic names-synonyms – V. Neuburg (1911); [international] nomenclature/ nomenclature dictionaries – M. Melnyk (1922), O. Korchak-Chepurkivsky (1924), S. Makovetsky (1928); of terminology and phraseology of business language – M. Doroshenko, M. Stanislavsky, V. Strashkevych (1930);
- 2) of projects as materials to certain terminology and nomenclature – V. Vovchanetsky, Ya. Levchenko (1932), O. Kurylo (1918, 1923); of terminological materials – Ye. Ozarkevych (1912, 1913, 1914), O. Yanata (1912); of materials (names) to scientific terminology and/ or nomenclature – V. Nikolaiev (1918), T. Sekunda (1926), I. Kukharenko (1930); [small/ pocket] dictionaries/ dictionaries of terms – P. Adamenko (1917), Ye. Vanko (1918), F. Lovetsky (1918); of terminology for the programme of courses, materials of terminological commissions, materials approved and revised by terminological commissions (mostly anonymous); specialized dictionaries with annexes containing terms – E. Dubrovsky (1925);
- 3) of popular explanation of terms – Ya. Bilyk (1925); systematic – M. Chaikovsky (1924); terminology and orthography/ orthographic terminological dictionaries (mostly anonymous); practical dictionaries of specialized terminology – O. Didenko (1921), M. Slobodin, M. Kokhanovsky (1924), P. Sabaldyr (1931); translation

(bilingual)/ translation with indices – K. Dubniak (1917), Yu. Hrot-Hrokholsky (1917), T. Sekunda (1925);

- 4) for school – B. Aleksandrosky (1924), dictionaries for lawyers, soldiers, judges, secretaries etc.

Mostly specialists, not linguists, are concerned with formation of Ukrainian terminology in geography, physics, chemistry, theoretical and applied economics, finances, accounting, economic geography, general statistics, elementary mathematics; sociological and political, pharmaceutical, botanical, grammatical and technical terms, terms of sugar and beet technology, natural science and geography, veterinary and zoological sciences, pedagogics, psychology and school administration; agricultural, musical, transport, botanical, mining, mineralogical, legal, medical, technical, business (along with samples of papers), philosophical, mathematical (in particular, for secondary school), geological, library, anatomical, embryological, ophthalmological, meteorological, fishing, military, mechanical, building, economic, biological, producing, anthropogeographical, mining terminologies; radio terminology; mathematical terminology for primary school; Ukrainian nomenclature of plants, international nomenclature of illnesses and death causes, entomological, zoological, botanical, technical, chemical nomenclature etc.

For the purpose of school teaching Ukrainian terminology was actively developed in manuals and textbooks for teachers which appeared in large numbers at those times, especially in natural science – Yu. Vagner (1922), I. Troyanovsky (1919); zoology – I. Verkhtsky (1906), I. Rakovsky (1919); botanics – B. Komarov (1923); physics – A. Zalisky (1919), V. Levytsky (1912), P. Ogonovsky (1910); chemistry – Yu. Hirnyak (1912), B. Doroshkevych (1918); arithmetic – O. Bernashevsky (1920), M. Hrytsak (1919), P. Ogonovsky (1906); algebra – V. Boroshkevych (1918), V. Levytsky (1906); geometry and trigonometry – M. Chaikovsky (1921); geography – V. Kistiakovsky (1922), V. Nalkovsky (1908), S. Rudnytsky (1910), O. Sukhov (1923); history – B. Barvinsky (1911), M. Kovalevsky (1920), I. Krypyakevych (1919); grammar – P. Zalozny (1906, 1917, 1918), O. Kurylo (1918, 1923). I. Ohiyenko (1918), I. Svetsitsky (1920), O. Syniavsky (1918, 1922), V. Simovych (1918, 1919), S. Smal-Stotsky, F. Hartner (1914), Ye. Tymchenko (1907, 1917), O. Shakhmatov, A. Krymsky (1922) etc.

The absence of unified Ukrainian orthography resulted in an urgent need to fix, put into order, harmonize and coordinate Ukrainian terminology by means of producing its norms, which in the 1920-30s was reflected in certain statements of Ye. Tymchenko (1918) and T. Sikyrinsky (1928) and in general principles of regulation of grammatical terminology drafted by the Philological Section of IUSL (1928), in general principles of formation of Ukrainian technical terminology and formulation of certain requirements for terminology developed by T. Sekunda (1930), who was the first to give theoretical explanation to differentiation between internationalized, foreign, adopted and extraneous terms with respective definitions, in drafting the main principles of Ukrainian terminology of natural science (Ya. Lev(p)chenko), in writing instructions to dictionaries, which contributed to theoretical and methodological foundations of Ukrainian specialized dictionaries in the aspect of the theory of

terminography and terminographical methodology in Ukraine (publications by K. Dubniak, I. Shevchenko, Hr. Kholodnyy, V. Vasylenko). Since then Ukrainian school of terminology has been guided according to prescriptive approaches, formulated in empirical and critical analyses of the 1920-30s. In fact, it has laid the foundations of language policy in the aspect of terminological planning in Ukraine. A great number of recommendations dedicated to drafting and clarification of concrete terms, sometimes in translation, comparative or historiographic aspects, or certain specialized terminologies (publications by S. Veretka, H. Ivanytsya, S. Panochini, V. Sharka, B. Yurkivsky, I. Kandiak, M. Vikul, I. Levytsky, V. Dnistrenko, O. Semenenko, T. Sekunda, F. Kalynovych, O. Finkel, O. Babenko, I. Ohiyenko) cause strong debates concerning national or international foundations of translation of specialized terminologies.

The growing interest in creating the scientific and popular scientific Ukrainian nomenclature and terminology on the basis of simple vivid language, national usage of terms and formation of terms, correlation between national (popular basis), internationalized (international) and foreign (words from foreign languages) in specialized terminologies (papers by O. Yanata, I. Horbachevsky, R. Tsehelsky, T. Sekunda, Yu. Yavorsky, V. Yaroshenko, I. Kyrychenko etc.) could partially be seen not only in discussion, but, to a larger extent, in harsh critique of the so-called “nationalism” and “nationalistic damage” in terminology (in the papers by D. Drinov, P. Sabaldyr, M. Kalynovych, O. Babenko, O. Finkel). Some of these works were dedicated to the extirpation of the so-called “bourgeois-nationalistic spirit” of the Ukrainian language (e.g. a paper-review by O. Baikar on *Russian-Ukrainian Dictionary of Legal Language* edited by A. Krymsky and issued in 1926).

The linguists of those times, according to the observations of Yu. Shevelyov, tried to use proper (dialect) resources and not to resort to borrowing. Such policy was followed by scholars working at the Academy of Sciences and its Institute of the Ukrainian scientific language. Among them one can distinguish representatives of synthetism, reasonable purism (O. Synyavsky, M. Sulyma, M. Nakonechny, O. Kurylo in late works and others, partially V. Hantsov, A. Nikovsky), and representatives of ethnography, extreme purism (A. Krymsky, Ye. Tymchenko, O. Kurylo in his early works, M. Hladky, S. Smerechynsky, and outside of the USSR V. Simovych in his early works and I. Ohiyenko) (Ю. ШЕВЕЛЬОВ 1987: 131, 167).

Critical theoretical and terminographic directions of scientific thought of the 1920-30s intensified the style of scientific critique or paper-review on scientific books and scientific popular literature, which partly discussed the issues of the style of scientific language (critique by F. Kalynovych, K. Turkalo, A. Sementsov, M. Hladky, V. Vovchanetsky, P. Lysenko), language and style of scientific works of distinguished personalities in science and culture (papers by Ya. Lenchenko and M. Ladukhin), searching for Russian-Ukrainian (mostly) and other (rarely) equivalents in bilingual dictionaries. Therefore, lexicographic, or more precisely, terminographic critique originated in Ukrainian terminology.

At that period the scholars began to introduce the terminology of scientific language itself into scientific usage, for example: binomial nomenclature (O. Yanata),

scientific terminology and popular terminology (Ya. Mykolayenko), taxonomy, taxonomy name (S. Panochini), etc.

Under the influence of ethnographic school and patriotic instructions the analyzed period was characterized by issuance of works laying the foundation for: dialect terminology, mostly appealing to popular terminology (papers by O. Yanata, S. Illichevsky, Ya. Mykolayenko, B. Yurkivsky, Z. Veselovska, H. Kovalenko-Kolomatsky); historical terminology in historical, ethnographic and etymological analyses (e.g., by A. Krymsky, D. Bahaliy, V. Vasylenko) dedicated to certain terms, to questions of reflection of popular terminology in dictionaries and to the personalities of distinguished scholars with a certain degree of critique in several papers and studies (e.g., by O. Baika, Z. Veselovska).

This period is also called by Ukrainian linguists as “the golden decade” (S. Bulyk-Verkhola, H. Nakonechna, Yu. Tehlivets), the period of indigenization/ Ukrainization (A. Dyakov, T. Kyyak and Z. Kudelko), or terminological explosion/ “the golden age” of Ukrainian scientific language (I. Kochan).

4. Development of Theoretical and Practical Principles of Ukrainian Terminology on the Basis of Russification of the Specialized Terminologies

The period of the middle (second half) of the 1930s and till the end of the 1980s/ the beginning of the 1990s is considered by the majority of researchers as the one that justifies the decline of Ukrainian terminology (I. Корнейко 1996: 6; А. Д’яков/ Т. Кияк/ З. Куделько 2000; Л. Боярова 2004: 27; Л. Боярова 2006: 223–233) and it is named as ‘the period of Russification’ – artificial rapprochement of Ukrainian specialized terminological systems with the Russian language. According to certain notices of Ukrainian linguists, it can be given the following sequence of development of terminological activity and terminological thought in Ukraine:

- 1) 1933-35/ 1934-41/ the 1930-40s – “revision” of scientific works, closing the Institute of the Ukrainian Scientific Language, repressions over Ukrainian intellectuals blamed for populism and nationalism; further development of Ukrainian terminology was defined by “Marxism-Leninism” methodology (I. Kochan 1996: 122–129; Л. Симоненко 2005: 21–26; Л. Симоненко 2011: 41–49; I. Kochan 2011: 74–78; Л. Боярова 2004: 27; Л. Боярова 2006: 223–233); terminological activity in Ukraine almost stopped; according to the instructions of the terminological commission of the National Commissariat of Education of the USSR, the Institute of Scientific Language worked on the revision of terminological dictionaries; merely dialect and archaic terms, reflected in bulletins of 1934-39 – medical, mathematical, economic, botanical and physical – were removed and corrected; manuals and textbooks in the Ukrainian language were exempted; pseudoscientific papers, unsoundly accused of nationalism, were issued (М. Жовтобрюх 1991: 203–205, 212);
- 2) Ukrainian terminology of the 1940-50s – fundamentals of “Soviet linguistics” dominated; the Scientific Society named after Taras Shevchenko in Lviv was closed and transferred abroad; formation of the terminological systems was held under the pressure of the Russian language and directed towards maximum

approximation to it; traditions of Ukrainian terminology of the 1920s were developed by the Ukrainian diaspora; certain terminographical works were published abroad; the main centre was the lexical department of the Ukrainian Scientific Institute, though lexical work was suspended by the Second World War; in the interwar period the Ukrainian Free University (UFU) resumed its activity in Munich, the Ukrainian Free Academy of Sciences was set up in Augsburg; “Ukrainian Journal” was issued; lexicographical activity was resumed on the territory of postwar Ukraine; publications dedicated to the problems of terminology appeared, especially those written by P. Horetsky, M. Boyko, L. Dovhan, I. Kryvetsky, K. Tsilyuko, D. Kyryk, A. Serbenska, along with the first theses by T. Baymut and N. Moskalenko, prospectus of terminological dictionary by N. Rodzevych was issued; Russian-Ukrainian terminological dictionaries in different branches of knowledge started to be published (І. Кочан 2011б: 74–78);

- 3) the 1950-60s/ the end of the 1950s – the first half of the 1960s – the period of the so-called Khrushchev Thaw (І. Кочан 2012: 24–28); linguistic policy in the Soviet Union was defined by the theory of “consolidation of nations and their languages”, which negatively influenced Ukrainian scientific terminology being artificially changed and maximally approximated to the Russian one; dictionaries were filled with terms formed by Russian word-formatives and other models; an attempt to introduce terms formed in accordance with system-defined means of the Ukrainian language into active use caused negative reaction in the Ukrainian Soviet linguistics (Л. Боярова 2004: 27; Л. Боярова 2006: 223–233); the Lexical Commission was established in 1957 and contributed to the visible activity of the terminological work, the Academy of Sciences of the USSR issued a number of translation (bilingual) terminological dictionaries, system-defined approach to terminology studies dominated, research studies of several terminological systems started (Л. Симоненко 2005: 21–26; Л. Симоненко 2011: 41–49); studies on problems of terminology and term drafting were published, teaching at the majority of schools was performed in Russian, theses, scientific and technical literature were written in Russian (Т. Панько/ І. Кочан/ Г. Мацюк 1994: 21–34; А. Д’яков/ Т. Кияк/ З. Куделько 2000: 151–176);
- 4) Ukrainian terminology of the 1960-90s – since the mid-1960s – the process of Ukrainian term drafting in naturalistic spheres has been hampered; in diaspora, especially in New York, Paris, Sydney, and Toronto collected studies prepared by the Scientific Society named after Taras Shevchenko systematically appeared, where works in Ukrainian linguistics and terminology were also printed (І. Кочан 2012: 24–28);
- 5) the end of the 1970s – the beginning of the 1980s – terminology as an independent science with its proper concepts and methodology appeared based on the experience of practical terminological science (Л. Симоненко 2005: 21–26; Л. Симоненко 2011: 41–49). According to observations of І. Kochan, whereas in the 1970s all specialized scientific journals of the Academy of Sciences of the USSR in naturalistic and technical sciences were translated into Russian and the

process of total Russification of higher school and science started, the 1980s were marked by a decrease in special lexicography; theses by A. Koval, T. Panko, T. Kyryk were published; the Committee of Scientific Terminology was set up, it continued the activity of the Lexical Commission; numerous scientific conferences were held; theses on terminology written by T. Panko, O. Serbenska, D. Kyryk, M. Kocherhan, O. Pazyak, A. Kreytor, S. Stasevskyy, M. Feshchenko, Zh. Krasnoyan, V. Piletsky, I. Kochan, B. Myhaylyshyn, H. Matsiuk, etc. got their degree on terminology; V. Karpova, H. Krakovetska, A. Lahutina, etc. were productively working in the field of scientific terminology; at that time Ukrainian scientific terminology was elaborated by Ukrainian diaspora in America – UTCA (the Ukrainian Terminological Centre in America), SRFUT (the Scientific and Research Fellowship of Ukrainian Terminology), the Ukrainian Scientific Institute of Harvard University; Ukrainian terminography was developing abroad, too; renaissance of national terminological gene pool continued only after adoption of the Law on Languages in the USSR in 1989 and especially after proclamation of independence of Ukraine in 1991 (I. Кочан 2012: 24–28).

Thus, the period of 1934-39 became important for the history of further development of Ukrainian terminology which, in the conditions of general Russification of specialized terminologies from the middle (second half) of the 1930s and till the end of the 1980s/ the beginning of the 1990s, gradually changed its direction from mainly practical to mainly theoretical.

The analysis of theoretical works published in the 1940-50s proved prevalence of the problems related to studies of specialized terminologies in the aspect of their development, systematization, differentiation of terminology and nomenclature, appearance of new terms and, especially, terminographic analysis which, in the 1950s, contributed to emergence of the idea of benchmarking terminography (L. Dovhan, I. Kryvetsky, M. Boyko, P. Horetsky, S. Levchenko, P. Tymoshenko, N. Rodzevych) in Ukrainian terminology, and later – of several statements of historical terminology, especially referring to studying the formation of history of particular specialized terminologies (T. Baimut, V. Polyek, N. Moskalenko).

The first studies of lexical semantic and grammatical problems of translation of terminologies relating to the literature in natural science, scientific and technical branches of knowledge and social and political science appeared in Ukraine in the 1950-60s (F. Kenis, E. Skorohodko, L. Mylovydova, Y. Bahmut). Much of attention was paid to author translations (R. Obukhivsky, D. Kyryk, T. Panko) as well as recommended translation of terms (I. Semernia), which resulted in development of translational terminology, especially popular in the 1970-80s in a range of papers, dedicated to lexical and semantic, stylistic, structural and grammatical peculiarities and principles of translation of specialized terminologies and scientific texts. Later Ukrainian researchers started working on word-formative aspects and peculiarities of translation of various term units, especially consisting of multiple components, differing in structural content. Comparative aspects of term translation and drafting terminology of translation science itself were also highly urgent (works by F. Zytkina,

R. Zorivchak). The fundamental papers on translational terminography (O. Havinsky, F. Tsytkina) also appeared at that period.

The turning point of the foundations of Ukrainian stylistic terminology appeared in the 1950-60s, actively developing till 1980s, in works dedicated to stylistic problems of translation, language and style of manuals, the role of distinguished scientists in the history of certain terminology, stylistic peculiarities of term usage in scientific texts and fiction. That was the period of the first studies and theses on the analysis of individual stylistic elements in terminology (I. Bilodid, A. Hensyorsky), later of stylistic features of various specialized languages (M. Zhovtobriukh), usage of terms in fiction and critical publications by famous poets and writers (S. Vaintrub, V. Karpova, L. Hnatiuk, L. Stavytska), terminology as lexical means of stylistics and as linguistic and stylistic tools (H. Yizhakevych, S. Yermolenko), scientific style of the Ukrainian literary language in general (M. Kashyryna, A. Koval).

The fundamental works of the 1960-70s introduced the ideas of comparative/comparative historical and comparative and benchmarking terminology, certain statements of benchmarking terminography (O. Havinsky), foundations of benchmarking terminology (Z. Bulat, I. Koropenko), and since the end of the 1980s – theoretical principles of benchmarking terminology as a particular direction of scientific research (works by F. Tsytkina).

In the 1960-80s the first onomasiological and onomasiological and terminological theses revealed the problems of word formation (M. Kazanovsky, V. Piletsky, N. Botsko, Ye. Buhulov), motivology (A. Hrytseva), semantic and word-formative, semantic and grammatical structure and structural and semantic organization of a term or certain specialized terminology/ terminological lexicon (A. Kapska, V. Ovcharenko, S. Stasevsky, A. Borodina, N. Shylo, N. Levun, V. Nahina). At that period, basing on onomasiological research dedicated to the processes of interaction between the generally used word and the term, the authors of theses gradually developed descriptive terminology revealed in the following aspects: influence of foreign loan words on the formation of specialized terminologies (O. Kobzhev, L. Myhliachenko, I. Sabadosh); history and historiography of certain terms (O. Serbenska, M. Andrusiak) and terminologies in scripts (M. Britsyn), history of establishment/historiography of nomenclature (P. Chuchka), development of specialized terminologies of certain historical periods (O. Aksyonova, Z. Osypenko, T. Panko, A. Serbenska, D. Kyryk, O. Yurchuk, T. Oleshchuk).

The 1970-80s were marked by updating the first typological structural and typological works (V. Turkin, V. Molodets, V. Piletsky, Z. Osypenko, H. Onufriyenko). Since the mid-20th century some Ukrainian linguists have started working on the problems of general terminology (E. Skorohodko, A. Kryzhanivska, T. Kyyak, A. Dyakov).

Ukrainian terminology of the above-mentioned period maintained its orientation towards the norm centrism and prescriptivism, gradually addressing descriptive research and drafting general statements of system-defined and structural research paradigm and since the 1960s – adding the statements of functional paradigm of scientific research.

Dictionaries of terms of certain branches of knowledge, translation (bilingual) and explanatory (monolingual) ones, continued to be issued, small/ pocket dictionaries (dictionaries/ minima) also appeared. Against the respective background the editions of dictionaries-manuals of the most commonly used words, (brief) dictionaries-reference books for teachers became more frequent, though dictionaries of terminology and nomenclature or just nomenclature became rare. In fact, we faced disappearance of lexicographic styles, introduced at the beginning of the 20th century, in particular: dictionaries of popular terminology, materials for terminology and nomenclature, terminological materials, orthographic terminological dictionaries, projects of terminological dictionaries. Comparing the period of 1905-33 to 1934-90, the general number of dictionaries issued on the territory of Ukraine fell by 25%.

However, the style of specialized encyclopedia gained popularity (e.g. *Encyclopedia of the Terms Relating to Collective Farms and Production* (1950); *Production Encyclopedia of Beekeeping* (1969); *Ukrainian Agricultural Encyclopedia* (1970-1972); *Ukrainian Literary Encyclopedia* (1988). Sporadically Ukrainian terminography was supplemented by morphological dictionaries (O. Fedotov, O. Ochurenko, K. Fenchyn *Latin-Ukrainian-Russian Morphological Dictionary of Medical Terminology* (1985), authorial terms dictionaries (S. Pinchuk, Ye. Rehushevsky *Dictionary of Literary Terms of Ivan Franko* (1966).

Quite a few dictionaries of the Ukrainian terminology were published abroad in the mentioned period – *Terminological Dictionary of Church Management* (I. Ohiyenko, 1940), *Let's Study the Military Vocabulary* (I. Ilnytsky-Zankovych, 1941), *Argot of Ukrainian Lyrist* (O. Horbach, 1957), *Vocabulary of Our Card and Chess Players* (O. Horbach, 1960), *Argot of Ukrainian Soldiers* (O. Horbach, 1963), *Abridged English-Ukrainian Medical Dictionary* (M. Danyliuk, 1970), etc.

Following the general trend the authors of terminological dictionaries (in comparison to the previous period) paid more attention to lexicography of terminology of social sciences – philological, literary and linguistic, legal, philosophical, musical, sport psychological, social and economic, relating to libraries, newspapers business, ancient mythology, sociology and political science, numismatics, etc. The terminographic practice covered new branches of knowledge, in particular ecology, forestry, astronautics, production, heating, gas, hydraulic and electroradio engineering, welding, science of mechanics and machinery construction, etc.

Therefore, the analysed period might be characterized by slowing down the development of Ukrainian scientific terminology, either by means of removal of partitive figures of Ukrainian culture and science from terminological work and closing special state institutions or general Russification of specialized terminologies. These factors determine a shift in further development of Ukrainian terminological research from practical to mainly theoretical one.

5. Development of the Contemporary Ukrainian Terminology on the Basis of the State Formation

Almost all the linguists define the period of the contemporary Ukrainian terminology within the frames of the 1990s – the beginning of the 21st century. The time of the

active revival of the Ukrainian terminology is called “terminological explosion” (Л. СИМОНЕНКО 2005: 21–26; Л. СИМОНЕНКО 2011). While analyzing the defined period, Ukrainian terminologists confirm the following:

- Ukraine became an independent state and the Ukrainian language obtained the status of the state language, all branches of science became Ukrainian-speaking, state standards on terms and definitions were set up in Ukraine, programme courses of the professional language and special courses on scientific terminology and the culture of the professional speech were implemented, educational textbooks were published, terminological scientific conferences were intensifying (Л. СИМОНЕНКО 2005: 21–26; Л. СИМОНЕНКО 2011);
- work on termbuilding was reassumed, the 1920s traditions were reanimated, extreme purism became visible, linguists and branch specialists consolidated their efforts, though there was a lack of centralized governance over terminological planning (Т. ПАНЬКО/ І. КОЧАН/ Г. МАЦЮК 1994: 21–34; А. Д’ЯКОВ/ Т. КИЯК/ З. КУДЕЛЬКО 2000: 151–176);
- recommendations concerning termbuilding and usage were being developed; renewed sphere of terms fixation, where preference was given to indigenous Ukrainian terms, became determinative for terminological norm and its dissemination in the language of specialists; terminological names taken from the Russian language were regarded by certain part of Ukrainian citizens as usual and easy to use, meanwhile national terms – unusual and contradictory; linguistic planning of Ukrainian terminology faced a number of problems, which required compulsory resolution (Л. БОЯРОВА 2004: 27; Л. БОЯРОВА 2006: 223–233);
- interest in terminology was renewed, the efforts of specialists in different branches of knowledge along with linguists were consolidated towards normalization of specialized terminologies (С. БУЛИК-ВЕРХОЛА/ Г. НАКОНЕЧНА/ Ю. ТЕГЛИВЕЦЬ 2013: 14–21);
- linguists were working on regulation of specialized terminologies, some of terminological dictionaries of the end of the 1950s – the beginning of the 1960s were re-edited, the following institutions were established: the Technical Committee on Standardization of Scientific and Technical Terminology (TC SSTT) based in Lviv, the Committee of Scientific Terminology of the National Academy of Sciences of Ukraine in Kyiv, the Terminological Centre in Kharkiv, where the Unified Terminological Database (UTD) of gas-transport industry and the project “Automated Working Place of the Terminologist” were created, and the ideas about establishment of mechanical terminological fund were formulated, etc. (В. ДУБИЧИНСКИЙ 2009: 13–15).

It is worth mentioning that Ukrainian terminology of the end of the 20th century – the beginning of the 21st century was actively developing in both theoretical and practical directions. Theoretical achievements of the Ukrainian terminologists confirm the complicated interconnection between traditional and newly appeared paradigms of the scientific knowledge. The variety of terminological research in modern Ukraine was caused by a number of factors. First and foremost, those were multifaceted scientific interests of the researchers, who extended beyond their

linguistic understanding of the problem by introducing the knowledge of informational technologies, cognitive and computer linguistics, ontological engineering etc. into terminological works, beside logical, philosophical and systemological knowledge. Thus, the problem and the methodology of the scientific research extend, which is justified by the studies written within system-defined and structural, functional and cognitive (or cognitive and discursive) scientific paradigms, as well as in the cross-paradigm aspect. It is reflected in numerous theoretical publications of the last years (during the period of 1990-2015 more than 500 fundamental works – monographs, doctoral and post-doctoral theses were written in Ukraine).

The terminologists-linguists are, as always, interested in general theoretical issues of the nature of the term, its features, correlation between terminological meaning and scientific notion, principles and parameters of linguistic regulation and normalization of specialized terminologies, standardization and codification from the position of the dynamics of terminological norm and its variations (H. Meush, T. Mykhailova, O. Pavlova, O. Medved, A. Dyakov, T. Kyvak, L. Boyarova, Z. Kudelko, L. Malevych). The matters of terminological planning in Ukraine and development of Ukrainian terminology as factors of the statehood of the Ukrainian language are also within the interests of researchers (A. Dyakov, T. Kyvak, L. Boyarova, B. Rytsar, L. Poliuha etc).

Intensive covering of spheres of social (mostly), technical (considerable saturation) and natural (less) sciences with international terms and term elements made many terminologists act reasonably when solving these problems, taking into consideration historical, national and political factors, and producing the most acceptable option of their normalization for the modern development of specialized terminologies. Though, there is no consensus as to this issue. The problem of the correlation between national and international components, terminological borrowings and their adaptation in the Ukrainian language, which became already traditional for Ukrainian terminology, is reflected in the works by I. Koropenko, M. Hodovana, V. Marchenko, S. Sokolova, I. Kochan, V. Piletsky etc.

Nowadays in Ukraine the general terminology is developing on the empirical basis of the specialized knowledge, as the question of the general theory of term is mostly investigated by linguists in the aspect of formation of specialized terminologies. Ukrainian specialized terminology for the last 25 years has been presented more diversely. The set of problems relating to scientific, technical and natural terminologies, terminologies of medicine and related sciences at the end of the 20th century – the beginning of the 21st century has changed in line with the general tendency of predominance of problems connected with terminologies of the following subject fields: social and political, financial and economic, aeronautical, beekeeping, linguistics, astronomical terminological systems, water economy, art criticism, religion, sport, modern technologies, information systems, etc. The specialized terminology has been lengthily forming in Ukraine in onomasiological direction considering instructions of standardization and normalization. At present the onomasiological syncretism in description of certain branches of knowledge is mostly

observed, which guides linguists in their complex investigation. Therefore, it seems to be difficult to make the difference between onomasiological and semasiological terminologies. When analyzing the subject-matter and the range of problems discussed in theses and monographs of the end of the 20th century – the beginning of the 21st century, we can only speak about exerting pressure on that or other aspect, proceeding from the following vectors in terminological systems: derivative (Yu. Kuznietsova, L. Sydorenko, O. Pryimak, L. Kozak, A. Tkach, I. Solohor, V. Kostenko), interaction of word-formative, structural, lexical and semantic processes (T. Marchenko, E. Derdi, O. Lytvynenko, O. Katachyna, O. Hurko), secondary nomination (O. Chueshkova, N. Tsisar), formal and structural organization of term units on the background of the processes of term- and system-building (O. Chumak), paradigmatics and syntagmatics of terminological units (B. Mykhailyshyn, Z. Kudelko), term-building, system-defined, lexical and semantic organization associated with the processes of formation and development of specialized terminologies (almost 50% of theoretical works). Amongst the most powerful trends in contemporary Ukrainian terminology research are the following:

- term- and system-building on the basis of thematic classification of terminological units, especially field organization (I. Korneyko, Z. Kunch, Ya. Yaremko, M. Stashko, O. Pokrovska, A. Ryzhkov, O. Tur, N. Kytarova, S. Adamenko, S. Bibla, A. Nickolaeva, S. Ovseychuk, T. Kravchenko, N. Nikulina, O. Andriyanova, O. Hrydzuk, S. Liubarsky, etc);
- lexicographical (T. Sokolovska, V. Pidvoyny, O. Lytvyn);
- recommendations on normative terms usage and problems of standardization and codification (V. Marchenko, H. Nakonechna, S. Doroshko, M. Protsyk, N. Krasnopolska, I. Volkova, T. Dyachuk, N. Misnyk);
- dialectological (O. Danyiuk, S. Shyika).

Nowadays, semasiological terminology in Ukraine is presented in several phases and directions; dynamics of its origin and development can be followed according to the titles of the scientific works. Whereas the first semasiological research (the 1960-70s) was mostly dedicated to the study of semantics of several lexemes (not just terms) defined by a particular sphere of functioning, now the respective works disclose the problems of structural and semantic analysis of terms of a certain branch of knowledge in the aspect of the theory of semantic field and component analysis. The attention of researchers is traditionally attracted by the problems of seme and sememe structure of specialized terms, their lexical and semantic relations (polysemy, homonymy, synonymy, hyper-hyponymy, cohiponymy, antonymy, etc.), distribution into lexical, semantic and thematical groups, interaction between semantics of a commonly used word and a term, building of criteria for term consistency on the basis of system-defined and notional connections (M. Bondarchuk, O. Romanova, O. Maliuk, L. Yarova, D. Shapran, T. Mykhailova, T. Sokolova). Amongst semasiological research we define synchronously-diachronic, focused on etymology and pragmatics of connotations of terminological units, dynamics of semantics of old special names, typological varieties of the terms-internationalisms and terms-loanwords in their historical development (I. Hnatyshyna, V. Turchyn, etc.). The concept of net

modelling, in particular of scientific texts, was established in terminological semasiology in the 1980-90s (E. Skorohodko, O. Hutryyak).

Concerning the theory of secondary, especially terminological, nomination in Ukrainian terminology of the latest years, a structural and semantic analysis of special lexics, phenomenon of semantic transposition, semantic models of nomination, means of terminology and peculiarities of fixation of special names in different dictionaries, their functioning in fiction and folklore texts have been also reflected (L. Ridneva, L. Holichenko, L. Zinevych, N. Boyko, H. Horodylovska). Gradual orientation towards pragmatic aspect in research of specialized terminologies in Ukrainian terminology at the end of the 20th century – the beginning of the 21st century raises the problem of scientific metaphor, terms-idioms, stylistic colouring of terms, terminological connotations and connotations of terminology, sociocognitive factors at the request of certain term (O. Vynnyk, K. Zhytnikova, O. Moroz, V. Ivashchenko, T. Stasiuk). Such perspectives of the research of terminological units provide the shift of metalanguage of description of traditional (system-defined and structural) terminology to metalanguage of functional, especially social and sociocognitive terminology, gradually becoming popular in Ukraine. The research of national and cultural components of semantic structure of popular terms (Yu. Rysich), which follows the tradition of dialect terminology, is sporadically performed.

Benchmarking, contrastive, systematical and typological, contrastive and benchmarking, especially semantic structural and typological, comparative, historical and benchmarking, etc. research is predominant in the development of theoretical foundations of benchmarking, comparative and typological terminology in the 1990's – the beginning of the 21st century (M. Zelentsova, L. Nockolaieva, N. Kovalenko, O. Starchenko, E. Brahina, I. Nikulina, I. Vakulyk, S. Kryshtal, S. Ryzhenko, T. Arslan).

Studying specialized lexics of a certain historical period and within broad time limits, reflecting a general picture of the dictionary content of that or other thematic group of names in historical scripts, defining fundamental phases of formation of particular terminological systems against the background of extralinguistic factors confirm the existence of Ukrainian historical terminology at the end of the 20th century – the beginning of the 21st century (L. Boyko, N. Polishchuk, M. Sokal, V. Zakharchyn, O. Muntyan, B. Stetsiuk, N. Klypa, H. Dydyk-Meush, O. Zelinska, N. Lobachova, N. Piddubna, Y. Zhyla, A. Komarovska, M. Verbeniets, I. Protsyk, D. Yakymovych-Chapran, N. Puryaieva, Yu. Osinchuk, O. Voytseva).

In the 1990s the communicative terminology was established in Ukraine (V. Krukovsky, S. Podolkova, V. Shabunina, S. Postryhan, V. Yukalo, R. Pylypenko), within the confines of which the research of nominative and communicative (H. Khatser), communicative and stylistic (N. Nepyivoda, A. Stolyarova, O. Shapoval, V. Artiukh, I. Sharhay), cognitive and communicative (I. Rozmaritsa and N. Kravchenko) aspects was conducted.

Since the 1990s Ukrainian stylistic terminology has become popular, developing on the basis of linguistic, textual and terminological centres pertaining clear functional and stylistic aspect (H. Dyadiura, O. Shylenko, I. Asmukovych, N. Nepyivoda,

S. Tolsta, V. Babiuk, O. Lapinska, D. Sokolov, V. Derkach, L. Zinevych, O. Maslykova, E. Nezhenets, M. Verbenets, Z. Kudelko, H. Chornovol, N. Pasichnyk, S. Vyskushenko, N. Rukolyanska, D. Plysak, N. Toma, T. Katysh, I. Serediuk, I. Humovska, O. Podvoyska, V. Romanchenko, S. Rybachok).

It was the period when Ukrainian translational terminology began to focus not only on linguistic problems but also on social functions of a term, in particular in the aspect of scientific and technological translation and its determinative factors. Upon the Ukrainian language obtaining the status of the state language, translation of terminological units concerning their harmonization became more complicated and caused a lot of discussion, and, respectively, opened new perspectives for research (compared to the previous phase) – lexical and semantic, terminographic, lingua-cultural and lingua-technological. They are mostly confirmed by the paradigm of scientific research: system-defined and structural (the range of problems focusing on the term), functional (the range of problems focusing on the text and language) and cognitive (anthropocentric problems and discursive practices) (A. Oliynyk, L. Vergun, P. Matiusha, M. Bilan, K. Frantsuzova, N. Rudenko, H. Solovey, V. Balabin, P. Demeshko, O. Mushnina, K. Makeyev, M. Kuryanova, S. Yanchuk, D. Kasyanenko, O. Shablii, O. Burda-Lassen, Ye. Movchun, Yu. Onyshchenko).

The cognitive terminology was set up in Ukraine at the turn of the 20th and 21st centuries. Its theoretical and methodological foundations were partly developed in linguistic and conceptual, linguistic, conceptual and benchmarking, lingua-technological, ethnical and culturological, pragmatical and sociocultural, translational, structural and functional aspects (V. Ivashchenko, V. Kalko, M. Vasylyeva, A. Prykhodko, M. Slobodyan, O. Konstantinova, Ye. Movchun, T. Ishchenko, I. Nedaynova, O. Krasovska, T. Shcheglova, T. Vysotska, N. Lyashuk, N. Sukhachova, Yu. Vedernikova, N. Horbunova, L. Barba, S. Vostrova, I. Rozmaritsa, L. Vakhovska, N. Yakovyshena, I. Kolesnikova, S. Moiseyenko, V. Shulhina). Prevalence of the problems of computer linguistics, closely connected with concepts of text segmentation, algorithms of full text search, linguistic theory of language, support of information systems (works by E. Skorokhodko), is observed in the following projects: compiling the thesaurus of Ukrainian linguistic terminology (2009-2010) by the laboratory of computer linguistics in the Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv; establishing fundamental lexicographic system “Ukrainian National Linguistic Corpus” (UNLC) (V. Shyrov) by the Ukrainian Lingua-Informational Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine; Ukrainian linguists’ participation in the international project of information search system iSybislaw which is a bibliographic database of Slavic linguistics.

Discursive approach focusing on linguistic and anthropological issues stands and develops apart from other research in the contemporary Ukrainian terminology studies. Therefore, the cognitive terminology sometimes is called cognitive and discursive, in particular in the research of the following types of discourses: political, scientific, legal, international legal, medical, economic, linguistic, legislative, judicial, agrotechnical (O. Fomenko, O. Ponomarenko, N. Popova, H. Ryabokon, H. Zavrzhyna, I. Yushkovets, O. Gnizdechko, N. Koval, N. Kravchenko, O. Kudoyarova,

N. Lytvynenko, R. Pylypenko, K. Lut, O. Halytska, O. Krukivska, T. Skuratovska, O. Diomkina, O. Diomidova, N. Pilguy). Among such types of research it is necessary to distinguish semasiological, lingua-conceptual, lingua-stylistic, translational, communicative and pragmatical, social and psycholinguistic aspects (O. Zaruma-Panskih,

I. Sapozhnyk, T. Surodeykina, L. Naumenko, T. Volkova, S. Rybachok, Yu. Oleshchenko, Yu. Danelyan, M. Lysiuchenko, T. Petrinska, I. Bublyk, S. Zapolskih, S. Vostrova, V. Ushchyna, A. Yanovets).

At the turn of the 20th and 21st centuries Ukrainian applied terminology intensified its activity, terminography being the most powerfully presented. According to our calculations, more than 1000 specialized dictionaries and encyclopedias have been published in Ukraine since the 1990's so far. The percentage of narrowly specialized dictionaries like *Ukrainian-Russian-Latin and Russian-Ukrainian-Latin Dictionary (in anesthesiology, reanimatology, intensive care and hyperbaric oxygenation)* is rapidly increasing (L. Usenko, V. Lukych, N. Syzonenko and others, 1992).

In comparison to the previous period and within the genre diversity of terminographic products, the tutorials, especially in the format of manuals, distribution materials, dictionaries of terms relating to the course or discipline being lectured at tertiary education institutions, dictionaries for practical lessons, methodical instructions on terms usage, etc. became more relevant, among them: *Russian-Ukrainian Dictionary of Terms for the Course of 'Physiology of plants with basic biochemistry* by G. Krynytsky et al. (1991); tutorial for high institutions of culture and art *Dictionary of Foreign Musical Terms and Expressions* (2005); *Lingua-Regional Geographical Dictionary of Proper Names of the Ukrainian Language. Astronomical Names* from the series *Theory and Practice of Teaching Ukrainian Language as a Foreign One* (2006, 5th edition), etc.

For the purpose of effective learning of language of certain subject-field knowledge, the format of dictionaries of difficulties in term usage and translation, terminological dictionaries of difficulties, orthographical terminological dictionaries, dictionaries of normative terms and definitions has been developed, for example: *Russian-Ukrainian Dictionary of Terminological Difficulties in Radio Electronics* (B. Rytsar, K. Semenysty, 1994), *Dictionary-Reference Book of Difficulties in Translation of Sport Terms* (I. Yankiv, 2000), etc.

Real functioning of terms in the professional environment results in compiling dictionaries of professional slang, for example: *Dictionary of Computer Slang of the Ukrainian Language* (I. Shchur, 2006), *Laba – Explanatory Dictionary of Musical and Art Slang* (O. Tseatsura, 2009), etc.

Nowadays, the issue of specialized dictionaries falls within the competence of the Department of Scientific Terminology of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine (NASU) (Kyiv), which has edited more than 20 dictionaries since the 1990s and published the *Dictionary of Ukrainian Biological Terminology* in collaboration with the Committee of Scientific Terminology of NASU (D. Grodzynsky, M. Hodovana et al., 2012), *Ukrainian-Russian Dictionary of Scientific Terminology* (M. Hodovana, V. Marchenko,

O. Nechytailo et al., 2004), *Dictionary of Titles of Professions according to the Type of Activity* (M. Hodovana, 2009), etc.

Active work in compiling dictionaries of scientific and technical terminology is carried out by the Technical Committee for Standardization of Scientific and Technical Terminology (TC SSTC) (Lviv) (Б. Рицар/ Р. Мисак/ О. Мацейовська 2012: 239–254). The Committee initiated edition of the terminographic series *SlovoSvit* containing 15 books, in particular electronic dictionaries along with paper editions, for example: *Dictionary-Reference Book of Terminology Relating to Museum Studies* (R. Mykulchyk, P. Slobodyan, Ye. Didenko, T. Rak, 2012), *Ukrainian-English Dictionary in Radio Electronics* (B. Rytzar, L. Snitsaruk, R. Mysak, 2015), etc. From 2007 to 2010 the Committee was working on the system for compiling multilingual multimedia electronic dictionaries *PolyDic ML 3.0*. Due to financial difficulties it was decided to terminate the project.

The Ukrainian Lingua-Information Fund of NASU is also actively engaged in solving urgent problems. Recently it has published electronic versions of *Terminological Ukrainian-Russian-English Dictionary-Reference Book in Welding* (in collaboration with specialists of the Electric Welding Institute named after E. O. Paton of NASU, 2013) and *Dictionary of Metallurgical Terms (Ukrainian-Georgian-Russian-English-German-French)* (in collaboration with specialists of the Electric Welding Institute named after E. O. Paton of NASU and with the support of the National Academy of Sciences of Georgia and the Russian Academy of Sciences, 2014).

In 2008 the Institute of Encyclopaedic Research of NASU initiated a series of books called *From the Heritage of Dictionaries* as the re-edition of Ukrainian terminological dictionaries compiled at the beginning of the 20th century, being rare, forbidden and, moreover, exempted in the Soviet times. The authors from the National University of Lviv named after Ivan Franko issued the encyclopaedic dictionary *Culturology* (M. Alchuk, F. Batsevych, I. Boyko et al., 2013), the authors from the Institute of State and Law named after V. M. Koretsky issued the *Great Encyclopaedic Legal Dictionary* (ed. by Yu. Shemshuchenko, 2007), the authors of the musical department of the Institute of Art, Folklore Studies and Ethnology named after M.T. Rylsky of the NASU have compiled multi-volumed *Ukrainian Music Encyclopedia* (UME) (editor-in-chief – H. Skrypnyk), etc.

Among the fundamental terminographic explanatory works, translation (bilingual) and both explanatory (monolingual) and translation, which were issued in Ukraine, the following ones should be also mentioned: *Russian-Ukrainian Dictionary of Terms in Construction and Architecture* and *Ukrainian-Russian Dictionary of Terms in Construction and Architecture* (S. Zhukovsky, R. Kinash, L. Poliuha, V. Bazylevych, N. Drivko, 2005 and 2007), *English-Ukrainian-English Dictionary of Scientific Language (physics and related sciences)* (O. Kocherha, Ye. Meynarovych, 2010), *Dictionary of Modern Linguistics: Notions and Terms* (A. Zahnitko, 2012), *Linguistic Encyclopedia* (O. Selivanova, 2010), *Dictionary of Archival Terminology: Ukrainian-English, English-Ukrainian* (K. Seliverstova, Yu. Kovtaniuk, S. Romanovych et al., 2015), *Financial and Economic Dictionary* (A. Zahorodny,

H. Vozniuk, 2011), *Economic Dictionary: Banking, Fund Market (Ukrainian-English-Russian Explanatory Dictionary)* (L. Alekseyenko, V. Oleksiyenko, A. Yurkevych, 2000) and many others.

Fundamental training of specialists of a certain branch of science requires profound knowledge of metalanguage of the branch, i.e. its terminology. It incites the implementation of the courses “Ukrainian Language (for Specialist Purposes)”, “Legal Linguistics”, terminographic disciplines “Ukrainian Terminology”, “Modern Ukrainian Terminology”, “Terminological Re-edition”, “Basic Terminology”, “Terminological Culture of the Specialist”, etc. into curricula of Ukrainian tertiary education institutions. Moreover, tutorials, manuals, practice books and other kinds of educational and methodical literature in terminology have been written in Ukraine. Since 1990 the number of them has reached up to 60. Among them there are: *Ukrainian Terminology* – the textbook for students of the humanities (T. Panko, I. Kochan, H. Matsiuk, 1994); for students of social sciences – the manuals *Gymnastic Terminology* (O. Buziun, 1996), *Economic Theory and State Sector: Theory, Practice, Terminology, Sources* (E. Derbin, O. Kiliyevych, 1997); for students of technical sciences – the manuals *Ukrainian Educational and Scientific Terminology* (H. Nakonechna, 1999), *Basic Design and Applied Mechanics. Multilingual Terminology* (F. Vasylenko et al., 2001); for students of natural sciences – the manuals *Modern Ukrainian Chemical Nomenclature and Terminology* (V. Sukhovieiev et al., 2000), *Ukrainian Medical Terminology in the Professional Language of a Doctor* (N. Lytvynenko, N. Misnyk, 2001), etc. The tendency of working on Ukrainian terminology of social sciences has become generally evident.

Though Ukrainian theoretical terminology is actively formed in different directions of scientific research and “terminological explosion” has developed into “terminographic explosion”, theoretical terminography and methodology of terminology are still lagging behind the practice of drafting specialized dictionaries. Practical terminographic activity does not always result in qualitative terminographic products, because the compiling of an apt dictionary relies on the knowledge of principles and foundations for its drafting, methods of lexicographic description (lexicography) of relevant terminology, which is sometimes missed in the process of linguists’ work. It rises a number of tasks for the future. The fundamental task is establishing unified foundations of terminological planning, i.e. single linguistic strategy of development of scientific terminology which presupposes developing such an approach as linguistic politology and, thus, close interconnection of terminology and sociolinguistics which leads to socioterminology. The research vector of this approach includes linguistic regulation of scientific terminology which means practical management of the processes of compiling a special vocabulary. The latter results in conscious influence on terminology by means of its modernization, systematization (putting into order), standardization (normative ordering, unification), harmonization (concordance of national terminology with international practice of its application), codification (fixation of terms in dictionaries), etc.

In Ukraine this approach is represented by the Department of Scientific Terminology of the Institute of the Ukrainian Language of NASU, the history of

which goes back to the establishment of the Committee of Scientific Terminology by the Presidium of the Academy of Sciences of the USSR at the end of 1977. At that time the Committee consisted of the working group of 6 philologists guided by A. Kryzhanivska. In 1989-1992 the section of scientific terminology was working at the Institute of Linguistics named after O. O. Potebnya. With the establishment of the Institute of the Ukrainian Language of NASU in 1991 the Committee and the section of scientific terminology fell within its competence, and from 1993 to 1995 it was organized into the Department of Scientific Terminology headed by L. Symonenko. Since 2010 V. Ivashchenko has presided over the Department. Since 1996 it has been working on the projects “Theoretical Foundations of Analysis and Codification of Terminological System of the Ukrainian Language” (1996-1997), “Ukrainian Naturalistic Terminology in the Lexicographic Format” (1998-2000), “Ukrainian Scientific Terminology of the Beginning of the 21st Century” (2004-2005), “Dictionary of Ukrainian Biological Terminology” (2006-2010). At present its work is concentrated on “Ukrainian Terminology of the Beginning of the 21st Century: Theory and Practice” (2011-2015).

Standards for terms and their definitions are being actively developed in Ukraine. In 1992 the Technical Committee “Scientific and Technical Terminology” (TK 19) as the Technical Committee of Standardization of Scientific and Technical Terminology (TC SSTT) was established. It was presided by V. Perkhach, who has guided the Scientific and Terminological Laboratory and the Editorial and Terminological Commission at the Lviv Polytechnic Institute since 1991. The Committee started great work on drafting the first Ukrainian terminological standards in different branches of knowledge, on systematization of Ukrainian scientific and technical terminology and harmonizing it with the international terminology (during the period of 1992-1996 more than 600 State Standards of Ukraine for terms and their definitions were elaborated). In 1996 B. Rytsar presided over TC SSTT. For the purpose of working with multilingual harmonized terminological documents the Committee set up Terminological Bank of Data or Bank of Terminological Systems (BTS) developed in 1993-2003, which was terminated due to lack of financing (Б. Рицар/ Р. Мисак/ О. Мацейовська 2012: 239–254). In 2000 on the initiative of the TC SSTT the State Standard and the Ministry of Education and Science of Ukraine established the Ukrainian Terminological Association (UkrTerm), presided by M. Kratko. In 2002 T. Kyyak was elected as the head of the Association (*Українське термінологічне товариство*).

In 2001 the Technical Committee on Standardization of TC 144 “Information and Documentation”, headed by A. Yamchuk, was set up (the Committee elaborated 27 projects of national standards with 4 national terminological standards, 1 terminological and harmonized with ISO, and the Scientific and Technical Commission (STC) on the issues of terminology by the State Standard of Ukraine, presided by H. Myroniuk). The STC was empowered to collectively deliberate the questions on standardization of scientific and technical terminology (though, it terminated its activity in 2002). In 2003 the State enterprise “Ukrainian Scientific Research and Educational Centre on the Problems of Standardization, Certification

and Quality” (SE “UkrSREC”) was established. Since 2014 it has been serving as a national body on standardization. The Centre has worked out the National bank of standardized scientific and technical terms, and more than 800 standards, for example: *Terminological work. Foundations and Rules of Drafting the Standards on Terms and Definitions of Notions* (SSU 3966:2009), *Terminological Work. Harmonization of Notions and Terms* (SSU ISO 860:1999), *Biotechnology of Veterinary Medicine. Terms and Definitions* (SSU 4760:2007), *Light Conveyor Ribbons. Part 2. List of equivalent terms* (SSU ISO 21183-2:2010), *India rubber. Dictionary of Terms* (SSU ISO 1382:2007). The recommendations and instructions on the usage of terms have been developed, for example: *Recommendations on Usage of Terms and Definitions on the Security of Railway Transport* (2004), approved by the decree of the Ministry of Transport of Ukraine.

In order to provide successful terminological work and elaboration of uniform foundations of terminological planning it is important to coordinate the activity not only of individual terminologists-specialists and terminologists-linguists, but also to unite the efforts of main terminological centers, societies, associations, state institutions etc. In this regard it is essential to elaborate joint projects by creating multi-branch terminological bank of data and scientific database (scientific content of terminological and terminographic works), integrated into global society and search systems, automated systems of scientific terminology translation etc.

Theoretical and practical achievements of Ukrainian terminologists are reflected on the pages of periodicals dedicated to the problems of Ukrainian terminology. Thus, the Institute of the Ukrainian Language of the NASU (Kyiv) issues “Ukrainian Terminology and Contemporaneity” (since 1996 in the format of abstracts to the reports on the conference of the same name, and since 2002 – in the format of the journal of scientific works), and a scholarly journal “Terminological Digest” (since 2011), highlighting the results of 10 international scientific conferences on “Ukrainian Terminology and Contemporaneity”. TC SSTT initiated publication of the bulletin “Scientific and Technical Word” (during the period of 1992-1995 4 editions were published), “Terminological Herald” (during the period of 1994-1995 9 editions were published), abstracts to the reports by the participants of International scientific conferences “Problems of Ukrainian Scientific and Technical Terminology” (1992-1998), “Journal of Lviv Polytechnic National University”: series “Problems of Ukrainian Terminology” (published since 1998), highlighting the discussions during international conferences “Problems of Ukrainian Terminology *SlovoSvit*” (Lviv). Scientific and practical conferences organized by scientific and industrial enterprise “Publishing House ‘Scientific Thought’ of NASU” and regularly held in Kyiv, report on terminological problems on the pages of the journal “Ukrainian Scientific Terminology”.

Conclusion

Taking into account the correlation of fundamental phases of the Ukrainian scientific terminology formation and development during the main periods of terminological research in Ukraine and formation of theoretical foundations of Ukrainian

terminology (partly elaborated by Ukrainian terminologists on the pages of scientific works) and by summarizing previous scientific research dividing the historiography of Ukrainian terminology varying from 2 to 8 periods, the author suggests the following general periodization in its traditional dimensions:

- 1) 9th~13th century – first half of the 19th century (at first, spontaneous origin of terminology on the Slavonic basis, its fixation in the oldest written texts of the Ukrainian language; then, spontaneous formation of Ukrainian terminology according to the spheres of functioning in different branches of knowledge);
- 2) second half of the 19th century (since the 1860s) – beginning of the 20th century/ the 1900s (establishment and formation of Ukrainian scientific terminology, initiated by purposeful activity of certain individuals);
- 3) mid-1900s (~ 1905) – beginning of the 1930s (establishment, formation and development of modern Ukrainian scientific terminology on the basis of specially organized terminological activity of associations and fellowships and later of state institutions – schools, commissions, The Institute of the Ukrainian Scientific Language (IUSL), special field literature, etc.);
- 4) mid-1930s – end of the 1980s (slowing down of the process of development of Ukrainian scientific terminology and terminological activity because of the removal of individual figures of Ukrainian culture and science from terminological work, closing specific state institutions, and later because of re-orientation at Russian terminology);
- 5) 1990s – beginning of the 21st century (intensive development of Ukrainian scientific terminology on the basis of the state formation and restoration of the traditions of terminographic activity of the 1920s).

The starting point for foundation of contemporary Ukrainian terminology and development of scientific style of the Ukrainian language is considered to be the 18th century, when the logical and philosophical theory of a term (H.(Y.) Konysky) gave rise to historiography of terminological thought in Ukraine. Though, it is worth commencing the history of terminological activity as historiography of terminological activity in Ukraine since the 1960s (first school manuals and textbooks written in Ukrainian, translation (bilingual) terminological dictionaries and educational analyses, activity of separate individuals, schools, societies). Orientation towards practical and theoretical and strictly practical linguistic approach to the term, dedicated to drafting specific terms and specialized terminologies on merely Ukrainian basis, created the base to foundations of the Ukrainian school of terminology in the works by S. Smal-Stotsky and F. Hartner as creators of Ukrainian grammatical terminology (for the first time in the 1990s general requirements to the term on the basis of phonetic spelling of the Ukrainian language and introduction of terminology into the educational process were formulated), I. Ohiyenko (formulated basic rules of developing Ukrainian grammatical terminology), Ye. Tymchenko, T. Sikyrinsky, the Philological Section of IUSL (in the 1920-30s they raised the problem of the need to systematize and regulate Ukrainian terminology by following unified Ukrainian orthography, which resulted, firstly, in separate rules and, secondly, in general principles of regulation of grammatical terminology), T. Sekunda (in the

1930s formulated general principles for developing Ukrainian technical terminology and certain requirements for terminology itself; the author was the first to give theoretical explanations to differentiation between international, foreign, adopted and alien terms with their appropriate definitions), Ya. Lev(p)chenko (elaborated basic principles for developing Ukrainian naturalistic terminology), K. Dubnyak, Iv. Shevchenko, Hr. Kholodny, V. Vasylenko (introduced theoretical and methodological foundations of Ukrainian specialized dictionary business in the aspect of the theory of terminography and terminographic methodology in Ukraine in the form of instructions to dictionaries), etc. Since then the prescriptive direction of development of the Ukrainian school of terminology has become determinative, as it is aimed at developing specialized terminologies on the unified national ground and on the basis of unified Ukrainian orthography. Nevertheless, it requires consolidation of efforts of all specialists-terminologists and linguists, terminological societies, centers and state institutes for the purpose of constituting Ukrainian terminology. This direction is vital for foundations of language policy in Ukraine as to terminological planning.

Nowadays science operates on theoretical (theoretical and methodological) foundations of modern multi-paradigm terminology as inter- and transdisciplinary synthesis of specific branch of knowledge, logic, systemology, semiotics and linguistics by means of their extrapolation into the Ukrainian experience. It requires adaptation of systemic linguistics methodology, general theory of methods of terminological research in Ukraine by means of elaborating respective technique on the basis of theoretical and practical methodology. The important step in this direction is balancing of theoretical and practical approaches of Ukrainian terminology development and orientation of Ukraine towards its integration in the EU.

References

- Боярова, Л. (2004), *Мовне планування й термінологія*. In: “Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”, 503, 27.
- Боярова, Л. (2006), *Українська термінологія як об’єкт мовного планування*. In: “Wiener Slawistischer Almanach” 58, 223–233.
- Булик-Верхола, С./ Г. Наконечна/ Ю. Теглівець (2013), *Основи термінознавства*. Львів.
- Д’яков А./ Т. Кияк/ З. Куделько (2000), *Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспект*. Київ.
- Дубичинский, В. (2009), *Современное терминоведение украинского языка*. In: “Славянское терминоведение” 1, 13–15.
- Жовтобрюх, М./ В. Русанівський (Відп. ред.) (1991), *Нарис історії українського радянського мовознавства (1918–1941)*. Київ, 203–205, 212.
- Захарчин, В. (1995), *Українська мовознавча термінологія кінця XIX – початку XX століття*. Київ.

- Калинович, Ф. (1930), *Природничий відділ ІУНМ. Короткий огляд роботи (над створенням української природничо-наукової термінології) за час його існування. 1918–1929 рр.* In: “Вісник Інституту української наукової мови” 2, 1–28.
- Кониський, Г. (1990), *Філософські твори 1*. Київ.
- Корнейко, І. (1996), *Становлення термінології медичної радіології в українській мові*. Харків.
- Кочан, І. (2011а), *Українське термінознавство 1920-х років: погляд з позицій XXI століття*. In: “Вісник Львівського університету. Серія філологічна” 52, 122–129.
- Кочан, І. (2012), *Українське термінознавство 1960–1990-х років*. In: “Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології” 733, 24–28.
- Кочан, І. (2011), *Українське термінознавство 1940–1950-х років*. In: “Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології” 709, 74–78.
- Огієнко, І. (1908), *Історія української граматичної термінології*. In: “Записки Українського Наукового Товариства в Києві” I, 94–129.
- Огієнко, І. (1949), *Історія української літературної мови*. Київ.
- Організаційна структура й напрямки діяльності*. In: “Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології” (URL http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_structure.htm).
- Панько, Т./ І. Кочан/ Г. Мацюк (1994), *Українське термінознавство*. Львів.
- Рицар Б./ Р. Мисак/ О. Мацейовська (2012), *Технічному комітетові стандартизації науково-технічної термінології – 20 років: діяльність у фактах і цифрах*. In: “Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології” 733, 239–254.
- Семенів, М. (1928), *Термінологічна праця в Одесі в рр. 1925–1928*. In: “Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі” 1, 50–51.
- Симоненко, Л. (2005), *Нові підходи до розбудови української наукової термінології другої половини XX – початку XXI ст.* In: “Термінологія і сучасність” VI, 21–26.
- Симоненко, Л. (2011), *Термінологічні студії в Україні*. In: “Opera Slavica. Slavistické rozhledy: jazykovědný sešit”, 41–49.
- Українське термінологічне товариство*. In: “Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології” (URL http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Ukrterm.htm).
- Холодний, Гр. 1928(а), *Стан та перспективи наукової роботи Інституту української наукової мови*. Київ.
- Холодний, Гр. (1928), *До історії організації термінологічної справи на Україні*. In: “Вісник ІУНМ” 1, 9–20.
- Шевельов, Ю. (1987), *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус*. Київ, 131, 167.

Anglosaskie badania terminologiczne: Wielka Brytania i Stany Zjednoczone

Tomasz Michta

(Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach)

Streszczenie

W rozdziale przedstawiono główne trendy w rozwoju badań terminologicznych w dwóch krajach anglosaskich: Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. Aby stworzyć tło do dalszych rozważań, najpierw omówiono szczególną rolę języka angielskiego w globalnej komunikacji oraz przedstawiono uwagi dotyczące istnienia anglosaskiej szkoły terminologicznej. W dalszej kolejności zaprezentowano główną część rozdziału, w której prześledzono ewolucję zainteresowania terminologią w obu krajach począwszy od pionierskich prac W. Whewella aż po współczesność. Nacisk położono na uchwycenie unikalnego charakteru badań terminologicznych w ich współczesnej fazie w obu krajach z osobna.

Abstract

Anglo-Saxon terminology studies: the United Kingdom and the United States

This chapter outlines major trends in the development of terminology studies in two Anglo-Saxon countries: the United Kingdom and the United States. To set the scene, it opens with a discussion of the special role of English in global communication as well as some remarks about the existence of an Anglo-Saxon school of terminology. Following this is the central part of the chapter which tracks the history of terminology in the two countries, from the pioneering work of W. Whewell to the present. Focus is placed on capturing the unique character of terminology studies in its modern phase in each of the two countries separately.

Wprowadzenie

Nawet jeśli pobieżnie przyjrzeć się historii rozwoju terminologii oraz obecnemu stanowi badań w tej dziedzinie ludzkich dociekań, to można postawić niebudzącą większych kontrowersji tezę, że dorobek w zakresie terminologii oraz dynamika jej rozwoju przedstawiają się odmiennie w poszczególnych regionach globu. Podobny pogląd głosi J. Humbley (1997: 16), który stwierdza:

Terminologię praktykuje się różnie, a zatem i postrzega się ją różnie w zależności od miejsca: niektóre wspólnoty językowe nie wykazały znacznego zainteresowania terminologią (przykładem są tu Stany Zjednoczone), inne, zwłaszcza wspólnoty francuskojęzyczne, wykazały o wiele silniejsze zainteresowanie. Fakt ten wpływa na postrzeganie tego, czym jest terminologia, i jej relacji z leksykografią¹.

¹ „Terminology is practised differently, and thus viewed differently from place to place: some language communities have not much gone in for terminology (the USA is a case in point), others, the French-

Mając przytoczone słowa na uwadze, zasadne wydaje się omówienie dorobku w zakresie badań terminologicznych z uwzględnieniem kryterium geograficznego, czego świadectwem jest niniejsza monografia.

1. Rola języka angielskiego w rozwoju badań terminologicznych

Specyfika działalności terminologicznej w poszczególnych regionach świata stanowi wypadkową kombinacji czynników społecznych, ekonomicznych i politycznych, a jej skuteczność wynika z wzajemnego dopasowania potrzeb (realnych bądź odczuwalnych) danej społeczności oraz możliwości ich zaspokojenia. Specyfika, o której mowa, pozostaje faktem pomimo postępującej internacjonalizacji nauki, która przejawia się w ułatwionym dostępie do dorobku innych krajów oraz znoszeniu barier w zakresie współpracy międzynarodowej.

W przypadku obszaru znajdującego się w centrum zainteresowania niniejszego rozdziału można wskazać na jeden czynnik, który sprawia, że mimo zauważalnych różnic dorobek obydwu wskazanych w tytule krajów można omawiać łącznie. Tym wspólnym mianownikiem jest język angielski, który w Wielkiej Brytanii oraz Stanach Zjednoczonych ma status języka *de facto* urzędowego. Z perspektywy globalnej językowi angielskiemu przypada jednak donioślejsza rola, gdyż posługuje się nim największa liczba osób na świecie. Na podstawie danych, które przywołuje D. Crystal (2010: 370), można szacować, że liczba użytkowników języka angielskiego plasuje się w przedziale od 1,6 mld do 2,0 mld. Wyjątkowa popularność języka angielskiego obejmuje również język angielski specjalistyczny. Nie bez przyczyny język angielski niejednokrotnie określa się mianem „lingua franca nauki i techniki”² (zob. B. Björkman 2013: 6) czy „językiem dominującym”³ (zob. U. Ammon 2001: v). Takie określenia nie są bynajmniej ozdobnikami – stoją za nimi konkretne badania empiryczne, które wskazują, że pod względem liczby publikacji o charakterze naukowym język angielski zdecydowanie wyprzedza pozostałe języki⁴.

Przejawy dominacji języka angielskiego można zaobserwować nie tylko z perspektywy globalnej, ale też lokalnej. Widoczne są one również w Polsce, zwłaszcza w zakresie astronomii, fizyki, chemii czy innych nauk ścisłych, gdyż publikowanie w języku angielskim jest dla polskiego naukowca reprezentującego te dziedziny normą. Praktyka ta dotyczy nie tylko publikowania w czasopismach wydawanych poza Polską, ale również tych wydawanych w granicach naszego kraju, co w niektó-

speaking ones in particular, have so much more, and this affects the perception of what terminology is and how it relates to lexicography”.

² „[L]ingua franca of science and technology”.

³ „[D]ominant language”.

⁴ Jak podaje w przybliżeniu U. Ammon (1998: 205), w przypadku nauk przyrodniczych i społecznych (niem. *Naturwissenschaften* i *Sozialwissenschaften*) udział publikacji w języku angielskim wynosi 85%, zaś w przypadku niektórych nauk humanistycznych (niem. *Geisteswissenschaften*) przewaga języka angielskiego jest skromniejsza i wynosi „tylko” 75%. Z kolei J.M. Swales (1990: 97) stwierdza, że udział publikacji w języku angielskim szacowany jest zwykle na 80%. Badań naukometrycznych, których celem jest określenie udziału publikacji w poszczególnych językach, przybywa (por. ich przeglądy: U. Ammon 1998, H. Schröder 1998).

rych obszarach prowadzi do stopniowego zaniku specjalistycznych tekstów pisemnych w języku polskim (por. opis sytuacji dla tekstów z zakresu astronomii – M. Łukasik 2010: 217-220). Opisujący na polskim przykładzie stan rzeczy może w konsekwencji krępować rozwój terminologii w językach, które w pewnym zakresie ustępują miejsca angielszczyźnie. Z drugiej strony fakt, że w wielu sferach komunikacji specjalistycznej prowadzonej w języku angielskim jego rodzimi użytkownicy stanowią mniejszość, może stwarzać poważne wyzwania lingwistyczne, zwłaszcza w zakresie poprawności anglojęzycznej terminologii.

Doniosłe znaczenie języka angielskiego w globalnej komunikacji (specjalistycznej) zasługuje na uwagę w kontekście niniejszego rozdziału, gdyż stanowi czynnik stymulujący rozwój badań terminologicznych w krajach anglosaskich. To właśnie wyjątkowa rola tego języka stwarza realną potrzebę zapewnienia jego użytkownikom odpowiedniego wsparcia lingwistycznego, które rozciąga się również na wsparcie terminologiczne. W połączeniu z potrzebami natury poznawczej potrzeby praktyczne stanowią potencjalnie paliwo napędowe dla działań terminologicznych w krajach anglosaskich.

Oczywiście nie można ograniczać zakresu prac terminologicznych podejmowanych w krajach anglosaskich tylko do języka angielskiego, czy też do jakiegokolwiek innego języka. Nie chodzi również o to, by odmówić prawa do realizowania prac badawczych dotyczących terminologii języka angielskiego przedstawicielom innych krajów czy osobom, dla których język angielski nie jest językiem ojczystym. Można natomiast zakładać, że to w krajach *native speakerów* języka angielskiego zainteresowanie terminologią własnego języka będzie szczególnie żywe.

2. Anglosaska szkoła terminologiczna?

W kontekście powyższych uwag rodzi się pytanie: czy zapotrzebowanie na prace terminologiczne przekłada się na konkretny dorobek krajów anglosaskich? Sądząc po niektórych opracowaniach, na tak postawione pytanie należałoby odpowiedzieć w sposób przeczący. H. Felber i G. Budin w swojej książce *Teoria i praktyka terminologii*⁵ (1994: 65-78) wyróżnili trzy szkoły terminologiczne: szkołę wiedeńską, szkołę praską oraz szkołę radziecką. Uwagi na temat badań terminologicznych w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych pojawiają się w opracowaniu obok opisu dorobku wymienionych szkół, mają one jednak charakter wzmiankowy, co tworzy jaskrawy kontrast z o wiele obszerniej potraktowaną prezentacją założeń i osiągnięć poszczególnych szkół. Z kolei M.T. Cabré Castellví (1998: 12-13) podtrzymuje tradycyjny podział na trzy szkoły, ale w odnośnym miejscu monografii brak nawet jednozdaniowego podsumowania prac prowadzonych w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych, choć sama autorka czerpie z dorobku anglosaskich autorów, o czym świadczą dość liczne odwołania do prac J.C. Sagera. Wreszcie w jednej z nowszych propozycji klasyfikacji badań w zakresie terminologii przedstawionej przez P. Faber oraz C.I. López Rodríguez (2012: 11-24) autorki omawiają już nie szkoły terminologii, lecz

⁵ Tytuł niemieckiego oryginału brzmi *Terminologie in Theorie und Praxis*.

różne teorie terminologiczne. Wśród omawianych znalazły się: ogólna teoria terminologii reprezentowana przez E. Wüster, socjoterminologia reprezentowana przez F. Gaudina, komunikatywna teoria terminologii reprezentowana przez M.T. Cabré Castellví oraz teorie terminologii o podstawach kognitywnych (ang. *cognitive based theories of terminology*). Do tej ostatniej grupy autorki zaliczyły terminologię socjokognitywną (reprezentowaną m.in. przez R. Temmerman) oraz terminologię opartą na semantyce ram (reprezentowaną m.in. przez P. Faber). Ponownie uderza w tym zestawieniu brak autorów pochodzących z Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Gdyby poprzestać na wnioskach wypływających z przytoczonych publikacji, wówczas niniejszy rozdział należałoby zakończyć, odnosi się bowiem wrażenie, że według cytowanych autorów Wielka Brytania i Stany Zjednoczone praktycznie nie istnieją na mapie badań terminologicznych. Przedwczesny jednak byłby wniosek, jakoby w krajach anglosaskich badania w zakresie terminologii miały szczątkowy charakter czy tym bardziej w ogóle nie były prowadzone. Brak umocowania takiego wniosku wynika m.in. stąd, że dorobek badawczy nie musi zamykać się w ramach tego, co określa się jako „szkoła terminologiczna” czy „teoria terminologiczna”.

Chcąc rzetelnie podjąć się oceny adekwatności wyróżnienia konkretnych szkół terminologicznych czy teorii terminologicznych, należałoby w pierwszej kolejności postawić pytanie, jak poszczególni autorzy przytoczonych podziałów definiują te wyrażenia i jakimi kryteriami się kierują. Bez wstępnych ustaleń tego typu trudno jest prowadzić polemikę co do słuszności stawianych tez. Tymczasem przywołani autorzy milczą w tej kwestii. Sprawa jest o tyle istotna, że niektórzy badacze podają w wątpliwość istnienie odrębnych szkół terminologicznych. R. Temmerman (2000: 19) stwierdza, że „te rzekomo różne szkoły Terminologii wydają się zgodne w większości aspektów”⁶. Nie jest to bynajmniej głos odosobniony.

Kontrowersje może również wywoływać mówienie o „teoriach terminologicznych”. I w tym przypadku można w sposób zasadny postawić pytanie, jak należy rozumieć to wyrażenie. Na przykładowe pytanie: czy J.C. Sager stworzył własną teorię terminologii?, można odpowiedzieć w sposób rzetelny tylko wówczas, gdy ustali się kryteria, których spełnienie pozwoli zaliczyć określony wytwór działalności intelektualnej autora jako teorię terminologiczną. Warto zauważyć, że z tego punktu widzenia, status teorii terminologicznej może przysługiwać bez względu na to, czy badacz sam określał wyniki swojej pracy jako teorię.

Jeśli odwołać się do opinii autorów anglosaskich, to i oni dystansują się od mówienia o „anglosaskiej szkole terminologicznej” (zob. C. Laurén/ H. Picht 2006: 169). Dyskusja dotycząca tego, czy i w jakim stopniu w krajach anglosaskich doszło do wykształcenia się odrębnej szkoły terminologicznej lub teorii terminologicznej, nie stanowi jednak w tym miejscu sprawy priorytetowej. Z punktu widzenia niniejszego rozdziału ważne jest określenie dorobku Wielkiej Brytanii oraz Stanów Zjednoczonych w zakresie terminologii. Wyprzedzając nieco rozważania, można stwierdzić, że na mapie badań terminologicznych oba kraje są dobrze widoczne.

⁶ „[T]hese allegedly different schools of Terminology seem to coincide in most respects”.

3. Prekursorska działalność W. Whewella

Omawiając historię terminologii, zwykle niemalże obowiązkowo przedstawia się dokonania E. Wüster. Niektórzy określają go nawet jako „ojca» (współczesnej) teorii terminologii”⁷ (zob. I. Simonnaes 2007: 120). O zasługach E. Wüster dla rozwoju terminologii napisano wiele. Biorąc pod uwagę oddźwięk, jaki przyniosły jego prace, zainteresowanie wydaje się zrozumiałe. Nie był on jednak bynajmniej pierwszą osobą, która podjęła tematykę terminologiczną. Niektóre z kwestii, które nurtowały E. Wüster, znalazły się również w obszarze zainteresowań W. Whewella, angielskiego filozofa, którego pisma i działalność stanowią świadectwo pogłębionego namysłu nad problematyką terminologii.

O myśli filozoficznej W. Whewella napisano sporo, jednak jego podejście do terminologii nadal pozostaje tematem słabo zbadanym. W pracach z zakresu terminologii jego nazwisko nie pojawia się prawie wcale, a jeśli akurat jest inaczej, to zazwyczaj poprzestaje się na wzmiankowaniu o nim. Warto jednak nie tylko przypomnieć tę postać, ale również nieco dokładniej przyrzeć się jego dorobkowi w zakresie terminologii. W dalszej części rozważań możliwe jest jedynie poczynienie uogólnień, jednak jego poglądy i działalność to temat zasługujący na bardziej dogłębne zbadanie.

Związek W. Whewella z terminologią jest o tyle szczególny, że to właśnie on już w 1837 roku definiuje wyraz „terminologia” i nadaje mu naukowe, pozbawione zabarwienia negatywnego znaczenie (zob. A. Rey 1995: 15). Pisząc o reformie terminologii botanicznej K. Linneusza, W. Whewell (1837: 307) definiuje terminologię jako „system *terminów* wykorzystanych do *opisu* obiektów historii naturalnej”⁸ i przeciwstawia ją nomenklaturze, którą określa jako „zbiór nazw gatunków”⁹. W innym miejscu stwierdza (zob. W. Whewell 1847: 481), że terminologia to „zbiór *terminów*, czy też wyrazów technicznych, które przynależą do danej nauki”¹⁰. Już w tych przytoczonych fragmentach daje się zauważyć pewien poziom zaawansowania w myśleniu o terminologii. W. Whewell może się jawić jako osoba dostrzegająca systemowość terminologii, zdająca sobie sprawę z deskryptywnej funkcji terminów względem obiektów oraz uznająca więź pomiędzy terminem a nauką. Wszystkie te elementy można odnaleźć w wielu późniejszych próbach określenia specyfiki terminów (por. ich przegląd J. Lukszyn/ W. Zmarzer 2006: 21-22). Na tym jednak spostrzeżenia autora się nie kończą. Trzeba dodać, że podkreśla on też rolę, jaką odgrywają terminy, w procesie „zdobywania wiedzy” (zob. W. Whewell 1847: 51). Dziś można by powiedzieć, że uznawał kognitywny wymiar terminów, nie ograniczając ich funkcji do funkcji jedynie komunikacyjnych. Fakt ten zasługuje na docenienie, zwłaszcza że w znacznie późniejszych pracach z zakresu terminologii, znaczenie terminów w procesie poznania bywa pomijane (zob. F. Grucza 1991: 32).

W. Whewell (1847 : 481) zauważa również, że znaczenie terminów jest ustalane na drodze konwencji, co w niektórych podejściach uznaje się za jeden z wyróżników

⁷ „[T]he »father« of (modern) terminology theory”.

⁸ „[T]he system of *terms* employed in the *description* of objects of natural history”.

⁹ „[T]he collection of the names of species.”

¹⁰ „[T]he collection of *terms*, or technical words, which belong to the science”.

terminów na tle wyrazów języka ogólnego (zob. H. Jadacka 1976: 19-21). Dodatkowo warto wspomnieć, że autor dostrzega potrzebę rozróżnienia pomiędzy „common language” (zob. W. Whewell 1847: 482) a „technical language” (zob. W. Whewell 1847: 53), czyli pomiędzy tym, co określić można w języku polskim odpowiednio jako „język ogólny” i „język techniczny” (lub „język specjalistyczny”). Różnic między nimi zdaje się upatrywać na płaszczyźnie leksyki, co akurat należałoby uznać za typowe dla ówczesnego myślenia o językach specjalistycznych, ale trudno czynić mu z tego tytułu zarzut, skoro zmiany w pojmowaniu różnic między nimi przysły znacznie później (zob. S. Grucza 2008: 38–79). Należy też dodać, że wśród podejmowanych przez niego tematów znajdowały się zagadnienia z zakresu terminotwórstwa (zob. W. Whewell 1858: 258–345), w tym szczegółowo przedstawione i zilustrowane zasady tworzenia nowych terminów, co należy odczytać jako przejaw normatywnego podejścia do terminologii.

Zainteresowania W. Whewella naturą terminów, historią ich rozwoju w dziejach nauki oraz zasadami tworzenia nowych jednostek idą w parze z jego aktywnością w roli terminologa praktyka. To właśnie dzięki niemu język angielski wzbogacił się m.in. o wyrazy *scientist* oraz *physicist* (zob. S. Ross 1991: 9-10). Na tym jednak jego zasługi się nie kończą. Jako osoba, której wiedza była wysoko ceniona, doradzał w zakresie tworzenia nowych terminów. Do grona osób, którzy korzystali z jego pomocy, należeli M. Faraday oraz C. Lyell. Pierwszemu zalecał używanie terminów *anode*, *cathode*, *anion*, *cation* oraz *ion*, zaś drugiemu terminów *eocene*, *miocene*, *pliocene* (zob. A.W. Richeson 1946, E.W. Strong 1955: 213-214, L.J. Snyder 2002: 84-85). Argumenty, których używał w kontaktach z nimi, musiały być przekonujące, gdyż w wyniku tych dyskusji uczeni przystawali na jego propozycje. W sposób pośredni również inne języki wzbogaciły się dzięki jego aktywności.

W pismach W. Whewella odnaleźć można szerokie spektrum zagadnień terminologicznych, które były i są tematem dyskusji naukowych z zakresu terminologii, w tym zagadnienia o znaczeniu kluczowym dla tej dziedziny. Tymczasem, podejmując się oceny działalności W. Whewella, trzeba powiedzieć, że jest dziś znany raczej jako terminolog praktyk, zaś jego rozważania dotyczące terminów nie odbiły się głośnym echem wśród terminologów XX wieku. Szczegółowa analiza jego poglądów i osiągnięć w zakresie terminologii to zadanie, które warto podjąć w ramach zgłębiania historii myśli terminologicznej.

4. Terminologia jako poboczny temat w badaniach nad językiem

Po dobrych początkach, które brytyjscy (szerzej: anglosascy) terminologowie mogliby zawdzięczać W. Whewellowi, przyszedł etap dość powolnego rozwoju tej dziedziny. Anglosascy lingwiści nieszczególnie wykazali zainteresowanie poszczególnymi wątkami, które obecne były w pismach badacza. Co więcej, nawet w pracach wpisujących się w nurt raczkującej lingwistyki języków specjalistycznych o terminach pisano stosunkowo niewiele. Zainteresowanie terminami (i terminologią) nasiłło się wraz z postępującym przyrostem liczby terminów w języku angielskim, rozwojem w zakresie lingwistyki oraz wzrostem znaczenia języka angielskiego w glo-

balnej komunikacji. Temu ostatniemu czynnikowi towarzyszyło wzmożone zainteresowanie uczeniem się i nauczaniem języka angielskiego, w tym języka angielskiego specjalistycznego. Praktyczne potrzeby w zakresie dydaktyki stanowiły ważny bodziec dla rozwoju anglosaskiej lingwistyki, który przekładał się również na zwiększone możliwości w zakresie finansowania prac badawczych. Stąd też częściowo wynika istotny udział prac o wyraźnym ukierunkowaniu glottodydaktycznym w ogólnej liczbie prac, w których poruszano zagadnienia języków specjalistycznych.

Terminami zajmowano się w krajach anglosaskich zanim jeszcze rozpowszechniło się użycie wyrazu *terminology* w znaczeniu pewnej dziedziny badań. Uwagi na ich temat pojawiają się m.in. u L. Bloomfielda, który stwierdza, że termin „zastępuje długie frazy lub nawet skomplikowany dyskurs, zaś jego znaczenie ustala się poprzez uzgodnienie definicji, którą w nauce formułuje się w sposób eksplicytny i rygorystycznie się stosuje”¹¹ (L. Bloomfield 1939: 38). Słowa amerykańskiego strukturalisty świadczą o powoli rodzącym się zainteresowaniu terminologią ze strony lingwistów anglosaskich.

Istotnym wątkiem, który pojawił się już u W. Whewella, było przeciwstawienie wyrazów języka ogólnego terminom. Zainteresowanie tą opozycją wzrasta wraz z pogłębiającą się świadomością różnic pomiędzy poszczególnymi składnikami tekstu specjalistycznego. Krok w tym kierunku czyni J.R. Cowan (1974) poprzez wydzielenie w zbiorze słownictwa występującego w tekstach naukowych i technicznych wyrazów wysoce technicznych (*highly technical words*), takich jak *duodenum*, *aorta*, *sickle-cell anemia*, *myocardium* oraz słownictwa subtechnicznego (*subtechnical vocabulary*), w którego skład wchodzi „wyrazy niezależne od kontekstu występujące z wysoką częstością w różnych dyscyplinach”¹² (J.R. Cowan 1974: 391), jak na przykład *function inference*, *relation*. To właśnie wyrazy z drugiej grupy uznaje za priorytetowe dla nauczania sprawności czytania tekstów technicznych. Charakterystyczne jest to, że autor, który zajmuje się terminami, nie posługuje się samym wyrazem „termin”, ani też nie używa wyrazu „terminologia”.

Do pracy J.R. Cowana nawiązują m.in. R.M.T. Trimble i L. Trimble (1977), którzy swoje wnioski przedstawili po analizie tekstów instrukcji obsługi. Zgodnie z ich podejściem w leksyce można wyróżnić: terminy wysoce techniczne (*highly technical terms*) oraz „»bank« terminów technicznych, z którego mogą czerpać wszystkie dyscypliny techniczne”¹³ (R.M.T. Trimble/ L. Trimble 1977: 57). W zakresie dydaktyki języka specjalistycznego kładą nacisk na naukę odrębnie potraktowanych terminów subtechnicznych (*subtechnical terms*), czyli „wyrazów ogólnych, które nabierają specjalnego znaczenia w niektórych dyscyplinach naukowych i technicznych”¹⁴ (R.M.T. Trimble/ L. Trimble 1977: 58) oraz „złożeń technicznych” (*technical compounds*). Rozważania autorów pozostawiają sporą możliwość interpretacji. Pisząc „O terminach wysoce technicznych nie trzeba mówić wiele. Każda dziedzina posiada

¹¹ „[R]eplaces long phrases, or even a complicated discourse, and its meaning is fixed by an agreement of definition, which, in science, receives explicit formulation and strict adherence”.

¹² „[C]ontext independent words which occur with high frequency accross disciplines”.

¹³ „[B]ank of technical terms from which all technical disciplines can draw”.

¹⁴ „[C]ommon words that have taken on special meaning in certain scientific or technical fields”.

własne”¹⁵ (R.M.T. Trimble/ L. Trimble (1977: 57), unikają oni wielu pytań dotyczących reprezentowanego przez nich podejścia, które nasuwają się podczas lektury tekstu. I choć w przeciwieństwie do J.R. Cowana piszą już o terminach, to na próżno szukać w ich artykule wyjaśnienia, czym jest termin.

Na dwóch przytoczonych propozycjach nie kończy się repertuar publikacji, w których proponuje się klasyfikacje różnych obszarów słownictwa, w tym terminologii. Wspomnieć można o uwagach L. Selinkera (1979: 197-199), który wyróżnia terminy techniczne (*technical terms*) oraz terminy języka ogólnego użyte technicznie (*common language terms used technically*). Do tego podziału nawiązują A. Godman i E.M.F. Payne (1981: 24-28), gdy wyróżniają terminy techniczne (*technical terms*) oraz terminy nietechniczne (*nontechnical terms*). W ramach tej drugiej grupy wyodrębniają terminy języka ogólnego (*terms of the general language*) oraz terminy należące do podstawowej listy (terminów – T.M.) używanych w nauce (*basic list for usage in science*). Autorzy charakteryzują terminy techniczne w następujący sposób: „Terminy techniczne to takie, dla których zachodzi zgodność pojęcia pomiędzy wszystkimi naukowcami bez względu na użyty język”¹⁶ (A. Godman/ E.M.F. Payne 1981: 24). Wskazana właściwość terminów technicznych, która tworzy podstawę przytoczonej wyżej klasyfikacji, budzi jednak wątpliwości. Pomijając fakt, że brakuje jej użyteczności (sformułowanie „bez względu na użyty język” zakłada sprawdzenie wszystkich języków), trzeba stwierdzić, że samo wskazane kryterium jest wadliwe. Wydaje się zasadne, aby o tym, czy dana jednostka jest terminem bądź nie, decydowały właściwości tej jednostki w danym języku, a nie właściwości innej jednostki w innym języku. Osobną kwestią pozostaje, że proponowany podział może wykluczać ze zbioru terminów technicznych te wszystkie jednostki, które nie mają swoich dokładnych ekwiwalentów w innych językach.

Z wyjątkiem publikacji L. Bloomfielda przytoczone powyżej prace łączy jedna cecha, która rzutuje na prowadzone w tym artykule rozważania. Wszystkie z nich w sposób wyraźny pisane są z perspektywy glottodydaktyki języków specjalistycznych. Niektóre prace z tego zakresu ukrywają się za określeniem „language for specific purposes”. W tym kontekście warto przytoczyć definicję autorstwa J.M. Swalesa (1992: 300), który określa „language for specific purposes” jako: „obszar dociekań i praktyki w zakresie tworzenia programów językowych dla osób potrzebujących języka, aby zaspokoić przewidywalny zakres potrzeb komunikacyjnych”¹⁷. Prezentowane podejście nie jest bynajmniej wyjątkowe na szerszym tle publikacji w krajach anglojęzycznych. W jednej z ważniejszych książek z tego zakresu T. Hutchinson i A. Waters (1987) uwypuklają swoje zainteresowania w tytule: *English for specific purposes: A learning-centred approach*. Nawet jeśli w tym ujęciu możliwość podejmowania prac badawczych z zakresu terminologii nie jest w sposób wyraźny wykluczona, to jednak można skłaniać się ku stwierdzeniu, że jest w istotny sposób ograniczona. Aby się o

¹⁵ „Little needs to be said about the highly technical terms. Each field has its own”.

¹⁶ „Technical terms are those for which there is a congruity of concept between all scientists, whatever the language used”.

¹⁷ „[T]he area of inquiry and practice in the development of language programs for people who need a language to meet a predictable range of communicative needs”.

tym przekonać, wystarczy odwołać się do odpowiednich publikacji. W przytoczonej pracy terminologia odgrywa rolę marginalną. Kwestiom terminologicznym najwięcej uwagi poświęcono przy okazji podziału słownictwa tekstów specjalistycznych, które według autorów można ująć w cztery grupy (zob. T. Hutchinson/ A. Waters 1987: 165): strukturalne, ogólne, subtechniczne oraz techniczne (odpowiednio: ang. *structural, general, sub-technical, technical*).

Na podstawie powyższego przeglądu można wysunąć wniosek, że kwestie terminologiczne traktowane są w przytoczonych pracach w sposób dość oszczędny. Widoczne są wysiłki autorów mające na celu klasyfikację słownictwa tekstów specjalistycznych, które wynikają z dostrzeżenia różnic pomiędzy poszczególnymi jego elementami. Pojawiają się też próby określenia, w jakim zakresie poszczególne warstwy słownictwa powinny być nauczane w ramach dydaktyki języka specjalistycznego. Można odnieść wrażenie, że choć terminologia poczyniła znaczny postęp, to dorobek badawczy w tym zakresie nie spotkał się z pogłębionym zainteresowaniem ze strony anglosaskich badaczy z zakresu glottodydaktyki języka specjalistycznego. O ile jednak na gruncie glottodydaktycznym nie udało się rozwiązać wszystkich podstawowych pytań, które stawia sobie terminologia (nie byłoby to nawet możliwe), to przytoczone prace pozostają niezbitym świadectwem zajmowania się terminami.

Byłoby nieuprawnionym uproszczeniem, gdyby całość zainteresowania językami specjalistycznymi, a poprzez nie również w pewien sposób terminologią, próbować zmieścić w ramach glottodydaktyki. Pojawiały się również publikacje, w których centrum zainteresowania była leksyka specjalistyczna, w tym też takie jej jednostki, które można zakwalifikować jako terminy. Tytułem przykładu warto wymienić choćby następujące pozycje¹⁸: *The language of science. Its growth, character and usage* (T.H. Savory 1953), *The vocabulary of science. Our Greek and Latin legacy of technical terms in world-wide use* (L. Hogben 1969) oraz *The language of British industry* (P. Wright 1974), *Historical studies in the language of chemistry* (M.P. Crossland 1978). Świadczą one o wysiłkach podejmowanych w celu opisanie pewnych aspektów angielskich języków specjalistycznych. Charakterystyczne dla tych prac (i również dla wielu innych) jest to, że prezentują one opisy wybranych aspektów określonego zbioru jednostek leksykalnych, które można by uznać za terminy, jednocześnie jednak w co najwyżej ograniczonym stopniu zawierają uogólnione stwierdzenia dotyczące terminologii w ogóle. Kwestie podstawowe dla prac terminologicznych, do których można zaliczyć naturę terminu, relacje między terminami, znaczenie terminu, są omawiane szczątkowo albo wcale. Docenienie wartości terminologii w ogóle w odróżnieniu od terminologii poszczególnych dziedzin i uczynienie z niej podstawowego i pełnoprawnego tematu badań różnego typu odbyło się w krajach anglosaskich w ramach odrębnego nurtu naukowych poszukiwań.

5. Terminologia jako centralny temat w badaniach naukowych

Zainteresowanie terminologią jako pełnoprawnym tematem badań o charakterze naukowym zaczyna się intensyfikować w Wielkiej Brytanii oraz Stanach Zjednoczonych

¹⁸ Różnią się one między sobą naukowością podejścia.

na przełomie lat 70-tych i 80-tych, co bez wątpienia można łączyć ze zwiększonym zainteresowaniem terminologią w kontynentalnej Europie. Dorobek w zakresie badań terminologicznych w tych dwóch krajach przedstawia się odmiennie, inaczej też się rozwijał. Dlatego też w dalszej części rozważania prowadzone będą osobno dla dorobku Wielkiej Brytanii i osobno dla Stanów Zjednoczonych.

5.1. Badania terminologiczne w Wielkiej Brytanii

Początki naukowego zainteresowania terminologią jako pełnoprawnym tematem badań sięgają w Wielkiej Brytanii lat 70-tych, choć dopiero następne dziesięciolecie przynosi znaczące przyspieszenie badań terminologicznych. Co ciekawe, istotny impuls do rozwoju dziedziny pochodzi od badaczy zajmujących się lingwistyką języków specjalistycznych. Ważna rola w tym zakresie przypada publikacji *English special languages: Principles and practice in science and technology* autorstwa J.C. Sagera, D. Dungwortha oraz P.F. McDonalda (1980). Jest to książka o kluczowym znaczeniu nie tylko dla anglosaskich badań nad językami specjalistycznymi, ale również dla badań terminologicznych. Mimo że w tym wielowątkowym dziele nie skoncentrowano się na aspektach terminologicznych, to jednak autorzy podjęli w nim próbę spójnego przedstawienia terminologii jako istotnego aspektu języków specjalistycznych. W publikacji daje się zauważyć uwzględnienie dorobku z szerokiego spektrum lingwistyki, wykorzystanie w rozważaniach przykładów nie z jednej, jak to często miało miejsce we wcześniejszych pracach, lecz z wielu dziedzin, stopniowe przeniesienie punktu ciężkości z zagadnień typowych dla języka specjalistycznego jednej dziedziny do zagadnień bardziej uniwersalnych, a także pogłębioną refleksję nad istotą terminów, ich rolą w zapewnianiu skutecznej komunikacji oraz zagadnieniami ich normalizacji. Wiele z poczynionych obserwacji do dziś zasługuje na uwagę, jak choćby ta, że język ogólny i język specjalistyczny tworzą pewne kontinuum, nie zaś dwa przeciwstawne ekstrema, oraz ta, że fachowość wynika w pierwszej kolejności ze szczególnego rodzaju referencji jednostek leksykalnych i dopiero w drugiej kolejności z istnienia pojęć niepotrzebnych w przypadku wiedzy ogólnej (zob. J.C. Sager/ D. Dungworth/ P.F. McDonald 1980: 74). W kwestii terminów i terminologii autorzy wypowiadają się następująco:

Jednostki, które cechuje specjalistyczna referencja w obrębie dyscypliny są „*terminami*” tej dyscypliny i łącznie tworzą jej „*terminologię*”. Te, które wykazują ogólną referencję w różnych kodach, nazywamy po prostu „*wyrazami*”, zaś ich całość „*słownictwem*” (J.C. Sager/ D. Dungworth/ P.F. McDonald 1980: 75)¹⁹.

Sugerowane rozróżnienie wydaje się o tyle wątpliwe, że zgodnie z nim termin wyrazem być nie może.

Wspomniana publikacja wpisuje się w trend rosnącego zainteresowania terminologią jako specyficznym przedmiotem, który zasługuje na głębsze zbadanie. Za przejaw tego trendu należy uznać zauważalny przyrost liczby publikacji, w których

¹⁹ „The items which are characterised by special reference within a discipline are the »terms« of that discipline and collectively its »terminology« those which function in general reference over a variety of codes we call simply »words« and their totality the »vocabulary«”.

aspekty terminologii nie odgrywają już roli pobocznej, lecz pierwszoplanową. Celem przedstawienia dorobku w zakresie badań terminologicznych badaczy działających w Wielkiej Brytanii Autor niniejszego rozdziału przygotował zestawienie uwzględniające główne tematy podejmowane przez brytyjskich terminologów. Z konieczności pewna część publikacji została pominięta, co wynika nie tylko z faktu ich niedostępności w Polsce (i niektórych innych krajach), ale również z zadania, jakie zestawienie ma spełniać – głównym jego celem jest ilustracja głównych wątków badań terminologicznych podejmowanych w Wielkiej Brytanii. Włączenie dzieła do wykazu brytyjskiego dorobku w zakresie terminologii następowało przede wszystkim na podstawie afiliacji autora wskazanej w publikacji²⁰. W przypadku braku takowej możliwe było wykorzystanie innych informacji wskazujących na działalność autora w Wielkiej Brytanii. Choć przyjęte rozwiązanie ma swoje mankamenty, to umożliwia sprawne przyporządkowanie poszczególnych autorów. Niekiedy w zestawieniu pojawiają się prace, których współautorami byli badacze spoza Wielkiej Brytanii. Takie przypadki starano się ograniczać, a jeśli odpowiednią publikację uwzględniono, wówczas badacza spoza Wielkiej Brytanii oznaczano gwiazdką. Do zagadnień, które były poruszane w ramach badań terminologicznych w Wielkiej Brytanii, należą:

- terminologia jako nauka (J.C. Sager 1994a, 1998);
- terminologia z zakresu terminologii (J.C. Sager 1994b, B. de Bessé*/ B. Nkwenti-Azeh/ J.C. Sager 1997);
- stan badań nad terminologią i trendy jej rozwoju (L. Bowker 1994, M. Rogers/ S.E. Wright* 2006);
- definicje (A. Ndi-Kimbi 1994, 1995, J.C. Sager/ M.-C. L’Homme* 1994);
- terminotwórstwo (J.C. Sager 1997, J.C. Sager/ J.M. Pugh 2004);
- terminologia komparatywna (J. Pugh 1984);
- dydaktyka terminologii (J.C. Sager 1979, 1981, 1992, V. Korkas/ M. Rogers 2010);
- normalizacja terminologii (R.L. Johnson/ J.C. Sager 1980, J.C. Sager 1980);
- terminologia a przekład (K. Ahmad/ H. Fulford/ P. Holmes-Higgin/ M. Rogers/ P. Thomas 1990, K. Ahmad/ M.Rogers 1992, M. Rogers 1997, 1999, 2000, 2003, 2006, 2007a, 2007b, 2008, 2015);
- banki terminologiczne (J. McNaught 1981, L.E. Price 1985, J.C. Sager 1982b, 1982c, R. Candeland 1987, J. McNaught 1988, B. Nkwenti-Azeh 2001);
- ekstrakcja terminologii (K. Ahmad/ A. Davies/ H. Fulford/ M. Rogers 1994, A. Lauriston 1994, B. Nkwenti-Azeh 1994, A. Lauriston 1995, K. Ahmad/ M. Rogers 2001, H. Fulford 2001, D. Maynard/ S. Ananiadou (2001), M.P. Oakes/ C.D. Paice (2001);
- terminologia a słownik (J.C. Sager 1982a, 1982c, 1984, K. Ahmad/ H. Fulford/ M. Rogers 1992, B. Nkwenti-Azeh 1995);
- terminologia a sztuczna inteligencja i akwizycja wiedzy (K. Ahmad 2001);

²⁰ W przypadku kilku artykułów z czasopisma *Terminology* wykorzystano również dane udostępnione przez serwis: <http://www.jbe-platform.com> [Pobrano: 19.07.2016].

- terminologia a ontologie (L. Gillan/ M. Tariq/ K. Ahmad 2005).

W zaprezentowanym wyżej przeglądzie literatury brakuje książki, która poprzez szeroki zakres nie mieści się w ramy wyznaczone przez którąkolwiek z wymienionych kategorii. Mowa jest o *A practical course in terminology processing* autorstwa J.C. Sagera (1990). Publikacja, którą należy zaliczyć do ścisłego kanonu literatury terminologicznej, odzwierciedla wieloaspektowe podejście do terminologii. Wśród omówionych zagadnień znalazły się: status terminologii i jej charakterystyka dziedzinowa, teoria referencji, teoria pojęć, definicje, teoria terminów, terminotwórstwo, systemy nomenklaturowe, model komunikacji, funkcjonalna skuteczność terminów, normalizacja, a także gromadzenie, opracowywanie i prezentacja terminologii. Już samo to skrótowe wyliczenie pozwala uznać, że tytuł dzieła, który jednoznacznie wskazuje na ukierunkowanie praktyczne może poniekąd wprowadzać w błąd, gdyż autor nie stroni od uwag o charakterze teoretycznym. Pod tym względem publikacja oferuje więcej, niż sugeruje tytuł. Jednym z wątków zasługujących na uwagę jest koncepcja terminologii, zgodnie z którą terminologia ma trzy wymiary, co oznacza, że może być badana z trzech różnych punktów widzenia. Autor (1990: 13) wyróżnia wymiar kognitywny, lingwistyczny oraz komunikacyjny²¹. O wartości książki dla czytelnika stanowi fakt, że jest ona nie tylko klarownie napisanym kompendium wiedzy podsumowującym szereg wątków rozwijanych przed jej publikacją, ale również stanowi ich twórcze rozwinięcie, co przejawia się w niebezkrytycznej postawie względem wcześniejszych wizji terminologii. Część z zaprezentowanych poglądów omówiono w dalszej części rozdziału.

Uwzględniając zarówno wcześniej wymienione publikacje z zakresu terminologii, w tym również *A practical course in terminology processing*, można pokusić się o kilka wniosków. Widać wyraźnie, że choć refleksje terminologiczne pojawiały się już wcześniej, w latach osiemdziesiątych badania nad terminologią nabierają rozpędu, co znajduje wyraz w rosnącej liczbie publikacji oraz systematycznie poszerzonym polu poruszanych zagadnień.

Postacią pierwszoplanową, jeśli chodzi o historię rozwoju badań terminologicznych w Wielkiej Brytanii, jest J.C. Sager, co łatwo zauważyć, nawet jeśli pobieżnie przyjrzeć się przedstawionemu wcześniej zestawieniu prac. Dorobek naukowy oraz organizacyjny tego badacza jest tak bogaty, że z konieczności zaznaczyć można tylko główne punkty jego działalności. Przez większą część swojej kariery naukowej związany był z The University of Manchester Institute of Science and Technology, gdzie przez wiele lat to właśnie jego praca nadawała pęd tamtejszym badaniom terminologicznym i sprawiła, że uczelnia stała się prężnym ośrodkiem badań terminologicznych o światowej renomie. Skutecznie również skupiał wokół siebie innych badaczy zainteresowanych wątkami terminologicznymi. Bibliografia jego prac²² (zob.

²¹ W opracowanej przez M. T. Cabré Castelví tzw. teorii drzwi (ang. *theory of doors*) również wyróżnia się trzy perspektywy terminologii (Cabré Castelví 2003: 186-187), które *notabene* noszą te same nazwy, co sugeruje pewne pokrewieństwo obu podejść.

²² Bibliografia nie jest niestety pozbawiona nieścisłości.

B. Nkwenti-Azeh 1996) potwierdza jego wszechstronne zainteresowania lingwistyczne: spod jego pióra wyszły publikacje, które skupiały się na takich tematach, jak glottodydaktyka, translatoryka, technolingwistyka czy terminologia. Choć, jak sam przyznaje, do zajęcia się terminologią zainspirował go E. Wüster (zob. J.C. Sager 1990: v), jego działalność wykracza poza ramy tzw. ogólnej teorii terminologii E. Wüster. W poświęconych terminologii publikacjach J.C. Sagera widać w sposób klarowny dążenie do osiągnięcia szerokiej perspektywy dla terminologii i próbę stworzenia jej spójnej koncepcji uwzględniającej osiągnięcia innych dziedzin.

Kolejne spostrzeżenie, do którego upoważnia lektura prac ujętych w zestawieniu, dotyczy wzajemnego stosunku prac poświęconych kwestiom praktycznym i prac poświęconych kwestiom teoretycznym. W rozpatrywanym okresie istotna część publikacji poświęcona była w przeważającej mierze kwestiom praktycznym, co daje podstawy, aby uznać, że terminologię traktowano przede wszystkim jako odpowiedź na potrzeby komunikacyjne. Fakt ten można uznać za świadectwo ciągłości pomiędzy wczesnymi rozważaniami nad terminologią a wymienionymi wyżej pracami. Na tle dynamiki wątków praktycznych dynamika zgłębiania wątków teoretycznych wydaje się znacznie słabsza, co oczywiście nie oznacza, że te ostatnie są nieobecne w dorobku brytyjskich badaczy. Wręcz przeciwnie: można je odnaleźć w rozmaitych pracach, choć zwykle nie stanowią podstawowego przedmiotu zainteresowań danej publikacji.

Jeśli chodzi o określenie statusu terminologii jako dyscypliny, wypada zauważyć, że J.C. Sager (1990: 1) odmawia terminologii statusu niezależnej dyscypliny, gdyż „Wszystko ważne, co można powiedzieć o terminologii, można powiedzieć bardziej adekwatnie w kontekście lingwistyki, informacji naukowej czy lingwistyki komputerowej”²³. Autor jednocześnie uznaje (zob. J.C. Sager 1990: 1), że terminologia to pewien zbiór „praktyk, które wykształciły się w zakresie tworzenia terminów, ich gromadzenia i objaśniania, a także ich prezentacji na rozmaitych nośnikach drukowanych i elektronicznych. Praktyki jednak, niezależnie od tego, jak dobrze są ugruntowane, nie tworzą dyscypliny”²⁴. W późniejszym okresie zdaje się jednak dystansować względem wcześniejszych słów, gdyż stwierdza (zob. J.C. Sager 1994a: 8-9): „to dzięki wysiłkom tych pionierów, którzy przekroczyli konwencjonalne granice pomiędzy dyscyplinami oraz wybrali i połączyli elementy wielu różnych dziedzin wiedzy, aby położyć podwaliny pod tę nową dziedzinę, terminologia zyskuje uznanie jako pełnoprawna i niezależna dziedzina”²⁵. Jego jeszcze późniejszą pracą (zob. J.C. Sager 1998) można odczytywać jako kontynuację tego poglądu.

Za przejaw stanu badań terminologicznych w Wielkiej Brytanii należy częściowo uznać glosariusz terminów używanych w terminologii (zob. B. de Bessé/ B. Nkwenti-

²³ „Everything of import that can be said about terminology is more appropriately said in the context of linguistics, information science or computational linguistics”.

²⁴ „[P]ractices that have evolved around the creation of terms, their collection and explication and finally their presentation in various printed and electronic media. Practices, however well established, do not constitute a discipline”.

²⁵ „[I]t is through the efforts of these pioneers, who have put aside conventional disciplinary boundaries and have selected and combined elements of different fields of knowledge for the benefit of laying the foundations for this new subject, that terminology is beginning to gain recognition as a genuine and independent subject”.

Azeh/ J.C. Sager 1997). Ta metaterminologiczna publikacja nie tylko ujawnia związki terminologii z innymi dyscyplinami: leksykografią, lingwistyką, translatoryką i dokumentacją naukową (zob. B. de Bessé/ B. Nkwenti-Azeh/ J.C. Sager 1997: 117), ale również stanowi efekt realizacji postulowanych zasad pracy terminologicznej oraz próbę uporządkowania terminologii przedmiotowej i stworzenia ważnego punktu odniesienia w dyskusjach o niej, co jest szczególnie istotne, gdyż „Terminologowie, być może nawet bardziej niż specjaliści z innych dziedzin, mają problemy z uzgodnieniem terminologii, którą stosują we własnej dyscyplinie”²⁶ (S.E. Wright/ G. Budin 1997: 325). W cytowanym glosariuszu „termin” objaśniają następująco: „Jednostka leksykalna składająca się z co najmniej jednego wyrazu, która reprezentuje pojęcie w ramach pewnej dziedziny”²⁷ (brak wyróżnienia – T.M.). Taka definicja²⁸ różni się w sposób wyraźny od tej przedstawionej w *English Special Languages*, którą przytoczono we wcześniejszym fragmencie rozdziału.

Uwzględnione w wykazie publikacje dokumentują wielokierunkowość realizowanych zainteresowań terminologicznych. Jeśli jednak spróbować wskazać charakterystyczny nurt w obrębie podejmowanych prac, to trzeba skłaniać się ku określeniu tamtejszego podejścia mianem podejścia tekstowego lub też komunikacyjnego. Stosunkowo wcześniej dostrzeżono bowiem konieczność analizowania konkretnych tekstów, w których terminy się realizują, i zwrócono uwagę na rolę terminów w komunikacji. Zmianę optyki, jaka się dokonała przy udziale terminologów brytyjskich, dobrze oddają słowa J.C. Sagera (1990: 58):

Ponieważ są badane w kontekście sytuacji komunikacyjnych, terminy nie są już postrzegane jako osobne jednostki w słownikach lub jako część półsztucznego języka celowo pozbawiona jakiegokolwiek z funkcji innych jednostek leksykalnych²⁹.

Przyjęte podejście wiąże się z istotnymi konsekwencjami dla prac terminologicznych. Stąd też J. C. Sager (1990: 58-59) uznaje, że terminy mogą występować w rozmaitych wariantach, których użycie uzależnione jest od kontekstu, uznając tym samym za nierealne postulat głoszący, by jednemu pojęciu odpowiadał jeden termin. Opozycja względem preskrytywizmu nie wyczerpuje jednak dalszych konsekwencji postrzegania terminu z perspektywy ich wartości komunikacyjnej. Do dalszych można zaliczyć: podkreślenie roli wiedzy odbiorcy jako czynnika w doborze terminu podczas aktów komunikacji (zob. J.C. Sager 1990: 48-49, 102-103), uznanie dynamicznej natury terminologizacji (zob. J.C. Sager 1990: 60), zdystansowanie się względem określania natury pracy terminologicznej jako onomazjologicznej (zob. J.C. Sager 1990: 55-56) oraz poszukiwanie cech terminów wpływających na skuteczność komunikacji (zob. J.C. Sager 1990: 105-113). Podkreśleniu komunikacyjnej

²⁶ „Terminologists, maybe even more so than other subject-field specialists, have problems agreeing on the terminology they use within their own discipline”.

²⁷ „A lexical unit consisting of one or more than one word which represents a concept inside a domain”.

²⁸ Wnikliwy użytkownik glosariusza może nabrać wątpliwości co do harmonizacji poszczególnych definicji w słowniku, gdy sprawdzi hasła *term*, *lexical unit*, *lexical item* oraz *lexeme/ lexical item*.

²⁹ „By being studied in the context of communicative situations, terms are no longer seen as separate items in dictionaries or part of a semi-artificial language deliberately devoid of any of the functions of other lexical items”.

funkcji terminów towarzyszy badanie ich właściwości w ich naturalnym środowisku, czyli w konkretnych tekstach.

Samo jednak zwrócenie uwagi na teksty nie przesądza o doborze narzędzi podejmowanej analizy. Dzisiejszy terminolog może wykorzystać osiągnięcia lingwistyki korpusowej, ale jeszcze kilkadziesiąt lat temu nie cieszyła się ona tak dużą popularnością, jak to jest obecnie. Za potwierdzenie takiej oceny mogą posłużyć słowa K. Ahmada i M. Rogers (1992: 35):

Użycie w leksykografii specjalistycznej danych korpusowych nie spotkało się jeszcze, z pewnością nie w tradycji europejskiej, z ogólną akceptacją³⁰.

Przyczyn takiego stanu rzeczy autorzy dopatrywali się w konflikcie pomiędzy metodą korpusową a tradycją terminologiczną reprezentowaną przez E. Wüstera, H. Felbera, H. Pichta i J. Draskau, ponieważ w tradycji tej zakłada się, że punktem wyjściowym analizy terminologicznej jest pojęcie i podkreśla się normatywny wymiar pracy terminologicznej. W podejściu korpusowym natomiast punktem początkowym analizy czyni się wyraz, zaś analiza nabiera charakteru deskryptywnego (zob. K. Ahmad/ M. Rogers 1992: 36). Obecnie idea wykorzystania metod korpusowych w badaniach terminologicznych ma szeroki krąg zwolenników, nawet jeśli z niektórych stron słychać głosy sceptyczne. Jeśli można więc mówić o pewnym sukcesie wykorzystania potencjału korpusów, to warto pamiętać, że do tego sukcesu swoją pionierską pracę przyczynili się badacze brytyjscy.

Impetu badaniom terminologicznym w Wielkiej Brytanii w istotnym stopniu nadawały również badania translatoryczne. Nie bez przyczyny M. Rogers (2008: 101) określa związek łączący obie te perspektywy jako symbiotyczny. Tłumaczom tekstów specjalistycznych (a niekiedy również tekstów ogólnych) dobrze znane są wyzwania dotyczące terminów, które mogą obejmować identyfikowanie tego rodzaju jednostek w tekście, ustalanie ich znaczenia, dobieranie optymalnego dla nich w danym kontekście ekwiwalentu i utrzymywanie konsekwencji w ich stosowaniu. Natura pracy tłumaczy rodzi pytania o terminy i wymaga udzielania na nie odpowiedzi. Świadomość potrzeby zapewnienia terminologicznego wsparcia tłumaczom ma długą historię (zob. J.C. Sager/ R.L. Johnson 1978: 4-5). Część brytyjskich prac w zakresie terminologii można interpretować jako odpowiedź na wyzwania, z którymi mierzą się tłumacze. Do grupy tych publikacji można zaliczyć te, które poruszały zagadnienia baz danych terminologicznych i innych narzędzi wspomagających proces tłumaczenia, ponieważ tłumacze byli niejednokrotnie czytelnikami lub beneficjentami tych publikacji. Taka wąska perspektywa wydaje się jednak za daleko idącym uproszczeniem.

Jeśli chodzi o prace z pogranicza terminologii i translatoryki, wyjątkowo bogaty jest dorobek M. Rogers, związanej przez wiele lat z drugim prężnie działającym ośrodkiem badań terminologicznych w Wielkiej Brytanii, którym jest *University of Surrey*. Perspektywa translatoryczna, stanowiąca oś, wokół której oscyluje istotna część prac M. Rogers, niejako wymusza podejście tekstowe, bo to właśnie z tekstami

³⁰ „The use of corpus-based evidence in special-purpose lexicography, certainly in the European tradition, has therefore not yet received general acceptance, since it is in the first instance word-based and descriptive”.

(oryginału i przekładu) tłumacz ma do czynienia w sposób bezpośredni. Z tego właśnie względu zmienia się podejście do terminów. W centrum rozważań znajdują się bowiem nie terminy o wyidealizowanych właściwościach, lecz konkretne terminy funkcjonujące w konkretnych tekstach. To właśnie analiza tekstów oryginału i przekładu, którą podejmowała M. Rogers, staje się bodźcem do krytycznego spojrzenia przez badaczkę na wcześniej zgłaszane postulaty dotyczące terminów, w tym postulat dotyczący monosemii terminów oraz niezależności ich znaczenia od kontekstu (zob. M. Rogers 1999). Podkreślenie znaczenia tekstowego otoczenia terminu doprowadza również do wniosku, że synonimia między poszczególnymi terminami może ulegać w tekstach ograniczeniu (zob. M. Rogers 1997) oraz że tłumaczenie terminów w tekstach jest operacją o wiele bardziej złożoną niż substytucja gotowych odpowiedników (zob. M. Rogers 2000, M. Rogers 2007b). Odpowiedzi, których udziela w swoich pracach, zdają się sugerować, że opozycja *wyraz języka ogólnego – termin* jest słabsza, niż wynikałoby to z postulatów zgłaszanych przez E. Wüster. Zmiana w postrzeganiu natury terminu rodzi pytanie: czym więc jest termin? W ocenie badaczki definicja terminu przypomina Święty Graal i, podobnie jak on, pozostaje niedostępna (zob. M. Rogers 2015: 58). Warto również wspomnieć o stosunkowo młodej publikacji książkowej *Specialised translation: Shedding the „non-literary” tag* (M. Rogers 2015), w której autorka szeroko odwołuje się do terminologii, aby podważyć zasadność podziału na tłumaczenie literackie i nieliterackie.

5.2. Badania terminologiczne w Stanach Zjednoczonych

W porównaniu z badaniami terminologicznymi w Wielkiej Brytanii badania prowadzone w Stanach Zjednoczonych wykazują własną specyfikę. Trawestując słowa przypisywane G.B. Shawowi, można stwierdzić, że te „dwa kraje dzieli wspólna terminologia”³¹, przy czym terminologię można w tym kontekście interpretować dwojako – zarówno jako pewien zasób leksyki, jak również jako dyscyplinę.

W cytowanym na początku niniejszego rozdziału fragmencie J. Humbley dość powściągliwie ocenia dorobek Stanów Zjednoczonych w zakresie terminologii. Według opinii tego autora Stany Zjednoczone nieszczególnie wykazały zainteresowanie problematyką terminologii. Choć taka ocena jest dokonana z zewnątrz, to pozostaje zbieżna z niektórymi spostrzeżeniami wysuwanymi od wewnątrz, o czym świadczy następujący sąd wyrażony w pracy, której jedną z dwóch autorek jest amerykańska badaczka terminologii S.E. Wright:

Stwierdzenie, że przynajmniej do niedawna amerykańscy terminologowie realizowali pragmatyczne, a nie teoretyczne podejście, jest dyplomatycznym ustosunkowaniem się do faktu, że zwłaszcza w obrębie norm, gdzie wielu inżynierów z zakresu elektryki, chemii i mechaniki zajmuje się zarządzaniem terminologią, są oni niechętni większości dyskusji dotyczących teorii. Wydaje się, że istnieje tendencja (w większości przypadków błędna), aby traktować długą anglosaską tradycję leksykograficzną jako metodologiczny pewnik,

³¹ „[T]wo countries divided by a common language” (Reader’s Digest, November 1942 za D. Crystal/H. Crystal 2000: 251).

wyssany z mlekiem matki i stąd niewymagający badań czy dyskusji³² (M. Rogers/S.E. Wright 2006: 116).

Lektura obu rozpatrywanych wypowiedzi prowadzi do wniosku, że dorobek Stanów Zjednoczonych w zakresie terminologii jest raczej skromny i to bez względu na to, czy obie wypowiedzi traktować razem czy osobno. W pierwszej obraz jawi się jako szczególnie nieprzychylny: Stany Zjednoczone pojawiają się jako przykład negatywny i stanowią opozycję dla chwalonej Francji. Na marginesie warto zauważyć, że autor jest afiliowany przy francuskiej uczelni. Z kolei w drugiej ocenie można zaobserwować, że choć wyraźny jest ton krytyczny, to jest on do pewnego stopnia złagodzony wzmianką o praktycznej pracy terminologicznej. Oba cytaty zawierają uogólnienia, w których siłą rzeczy zniuansowany obraz rzeczywistych osiągnięć przedstawiany jest w formie dalece uproszczonej. Z punktu widzenia niniejszego rozdziału ważne jest, aby podejmując się opisu dorobku terminologii w Stanach Zjednoczonych, nie poprzestawać na uogólnieniach.

Początków prowadzonych w Stanach Zjednoczonych badań terminologicznych, w których terminologia jest traktowana jako pełnoprawny temat, można doszukiwać się w latach 70-tych, ale tempa nabierają one w latach 80-tych, co jest zbieżne z analogiczną dynamiką rozwoju badań brytyjskich. Do wzmożonego postępu w tym okresie przyczynia się zarówno działalność wywodząca się z nurtu, który można określić jako normalizacyjny, jak również z nurtu rozwijającego się w znacznej mierze niezależnie od pierwszego i pozostającego względem niego w opozycji – nurtu deskryptywnego³³. Opozycja pomiędzy oboma nurtami w tym przypadku nie nosi znamion sprzeczności, lecz wykazuje charakter komplementarny, zaś ich współistnienie stanowi istotny wyróżnik amerykańskich badań terminologicznych.

Realnym przejawem zwiększonego zainteresowania terminologią w latach 80-tych, które przekładało się na konkretne efekty, jest organizacja sympozjum zatytułowanego *Terminology: the cornerstone of global communications through standards*, które odbyło się 23 czerwca 1982 w Toronto. I choć miejsce samego sympozjum nie wskazywałoby, że wydarzenie to wiąże się z badaniami terminologicznymi w Stanach Zjednoczonych, to jednak co najmniej dwa fakty przemawiają za tym, by docenić jego rolę w rozwoju amerykańskich badań. Po pierwsze, sympozjum doszło do skutku dzięki aktywności *American Society for Testing and Materials* (ASTM) z siedzibą w Filadelfii. To właśnie ta organizacja była sponsorem wydarzenia oraz – co ważniejsze

³² „To state that at least until recently American terminologists have pursued pragmatic as opposed theoretical approaches is to put a polite face on the fact that, particularly in the standards area, where many electrical, chemical, and mechanical engineers are conducting terminology management, they are essentially averse to most discussions of theory. There seems to be a tendency (in most cases mistaken) to view the long Anglo-Saxon tradition of lexicography a methodological given, absorbed with mother’s milk and therefore not requiring study or discussion”.

³³ Warto podkreślić, że podział na nurt normalizacyjny i nurt deskryptywny nie wyczerpują całego spektrum tematyki terminologicznej. Niektórych prac nie można zaklasyfikować w sposób jednoznaczny do żadnego z nich, gdyż sytuują się poza tą opozycją. Z drugiej zaś strony również w obrębie nurtu deskryptywnego dopuszcza się możliwość działań normalizacyjnych. Stanowi ona jednak dogodny punkt odniesienia dla dalszych rozważań.

– to z jej szeregów wywodzi się pomysłodawca, czyli Harry A. Wray z *ASTM Committee on Terminology* (zob. C.G. Interrante 1983: 2). Po drugie, połowę artykułów, które ukazały się w tomie *Standardization of technical terminology: Principles and practices* (C.G. Interrante/ F.J. Heymann (red.) 1983), będącym pokłosiem sympozjum, stanowią prace autorów ze Stanów Zjednoczonych. Warto też wspomnieć, że zarówno sympozjum, jak i publikacja, którą zresztą poszerzono o dwa artykuły nieprezentowane w formie referatu podczas sympozjum, stanowiły forum wymiany doświadczeń pomiędzy zainteresowanymi terminologią: specjalistami dziedzinowymi oraz osobami, którym status specjalisty dziedzinowego nie przysługuje, a którzy opisują terminologię lub posługują się nią. Na sympozjum było więc miejsce zarówno dla teoretyków, jak i praktyków. Jeśli do tego dodać jeszcze fakt, że referenci reprezentowali różne kraje: Stany Zjednoczone, Kanadę oraz Austrię, to wówczas trzeba docenić rolę sympozjum w rozwoju badań terminologicznych w Stanach Zjednoczonych poprzez z jednej strony konsolidowanie pewnej części środowiska zajmującego się terminologią i stworzenie forum wymiany doświadczeń i pomysłów, a z drugiej strony poprzez umożliwienie czerpania z dorobku innych krajów. Rolę sympozjum trzeba docenić również dlatego, że znajomość dorobku E. Wüster'a nie była w tamtym czasie zaawansowana w Stanach Zjednoczonych. Jak pisze W.P. Ellis (1988: 62):

Pionierska praca prof. E. Wüster'a (pisownia za oryginałem – T.M.), kontynuowana przez Felbera i innych w Austrii, wraz z działalnością wiedeńskiej szkoły terminologicznej, która doprowadziła do narodzin INFOTERM-u, wytworzyła zasady, które są powszechnie akceptowane w kręgach europejskich terminologów. Wydaje się jednak, że w Stanach Zjednoczonych większość tego dorobku znana jest tylko lingwistom; w organizacjach normalizacyjnych w znacznym stopniu zignorowano go³⁴.

Sympozjum było więc bodźcem do przedstawienia szerszemu gronu istotnych podstaw europejskiej myśli terminologicznej. Warto również wspomnieć, że w podsumowaniu publikacji jeden z jej redaktorów wśród celów, jakie nakreślił, uwzględnił nawiązanie współpracy z międzynarodowymi ciałami zajmującymi się terminologią, takimi jak TermNet oraz ISO TC/37, jak również wykorzystanie w pracach zaleceń ISO (zob. F.J. Heymann 1983: 136). Jak pokazują kolejne lata, otwarcie się w jeszcze większym stopniu na działalność terminologiczną międzynarodowych organizacji terminologicznych oraz czynne zaangażowanie się w nią stały się istotnymi aspektami prac amerykańskich terminologów.

Działalność podejmowana przez ASTM obejmowała kwestie terminologiczne jeszcze przed organizacją sympozjum. R.A. Strehlow (1995b: 259) zauważa, że historia prac terminologicznych w ASTM sięga początków organizacji w 1902 roku. Potrzeby praktyczne w tym przypadku doprowadziły do refleksji nad terminologią i znajdowały wyraz zarówno w zmianach dotyczących poszczególnych norm, jak rów-

³⁴ „The pioneering work of E. Wuster, carried forward by Felber and others in Austria, together with the activities of the Vienna School of Terminology and its progeny INFOTERM, have established those principles that are now well accepted in European terminology circles. It appears, however, that in the United States most of this work is known only to linguists; it has been largely ignored in standards organizations”.

niez w publikacjach. Część z tych spostrzeżeń uwzględniono w wewnętrznych zaleceniach dotyczących tworzenia norm (obecnie rolę tę pełni: *Form and style for ASTM standards*, ASTM 2016), część opublikowano w postaci krótkich tekstów na łamach *Standardization news* w ramach rubryki *Terminology update*.

Wspomniane wyżej sympozjum okazało się sukcesem i potwierdziło potrzebę organizacji tego typu wydarzeń na terytorium amerykańskim, czego potwierdzeniem są kolejne sympozja organizowane przez ASTM. I tak 24 czerwca 1987 roku w Cincinnati odbyło się sympozjum pod nazwą *Second Symposium on Standardization of Terminology: Theory and Practice*. Trzecie sympozjum zatytułowane *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results* miało miejsce w Cleveland w dniach 12–14 czerwca 1991 roku. Zapoczątkowaną tradycję kontynuowało czwarte sympozjum pod nazwą *Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice*³⁵, zorganizowane w dniach 5–6 października 1993 roku w Filadelfii. Podobnie jak w przypadku pierwszego sympozjum, również i trzy późniejsze doczekały się udokumentowania w formie publikacji (zob. R.A. Strehlow (red.) 1988, R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.) 1993, S.E. Wright/ R.A. Strehlow (red.) 1995). Jak sugerują tytuły poszczególnych sympozjów oraz będących ich zwieńczeniem publikacji, istotnym wątkiem łączącym poszczególne artykuły pozostawały kwestie związane z normalizacją terminologii, choć referenci i autorzy poszczególnych tekstów wykraczali poza granice wyznaczane przez normalizację. Fakt, że w początkowej fazie aspekty normalizacyjne odgrywają tak ważną rolę, jest zrozumiałe, zważywszy, że działalność ASTM obejmowała opracowywanie norm terminologicznych.

ASTM ma bez wątpienia istotne zasługi dla rozwoju badań terminologicznych w Stanach Zjednoczonych, zwłaszcza w początkowej fazie ich rozwoju. Całość dokonań środowiska terminologów amerykańskich tworzy jednak obraz o wiele bogatszy, w którym osiągnięcia tej organizacji stanowią jedynie pewną część. Różnorodność podejmowanych wątków wynika z przedstawionego niżej zestawienia, które Autor niniejszego rozdziału przygotował w sposób podobny do analogicznego opracowania podsumowującego osiągnięcia brytyjskiej terminologii. Również i w tym przypadku nie było możliwe uwzględnienie wszystkich prac. Do zagadnień podejmowanych w amerykańskich badaniach nad terminologią należą:

- stan badań nad terminologią i trendy jej rozwoju (J.C. Sager/ R.L. Johnson 1978, W. Grattidge/ J.H. Westbrook 1993, M. Rogers*/ S.E. Wright 2006);
- definicje (R.A. Strehlow 1983a, 1995a, 1997a);
- semiotyka terminu (S.E. Wright 2003);
- wieloznaczność terminu (C.T. Gilreath 1995a, R.L. Buchan 1995);
- struktura terminów złożonych (R.A. Strehlow 1983b);
- terminotwórstwo (A.L. Caso 1980, W.B. Sonneveld*/ K.L. Loening 1988);

³⁵ Taki tytuł sugeruje przedmowa do publikacji podsumowującej sympozjum. Można jednak spotkać dłuższy tytuł, tj. *Symposium on Standardizing and Harmonizing Terminology for Technical Translation, Information Retrieval, and Technical Communication: Theory and Practice* (zob. H. Béjoint (red.) 1993: 5–6).

- terminologia komparatywna (M.K. Launer 1995);
- terminologia a tekst (G.M. Shreve 2001);
- dydaktyka terminologii (B. Moser-Mercer 1984, S.E. Wright 1993c);
- normalizacja terminologii (J.R. Gaskill 1983, C.D. Sullivan 1983, H.T. Pratt 1983, W.P. Ellis 1988, R.A. Freund 1988, U. Gat 1988, C.W. McKee 1988, R.A. Strehlow 1988, F.W. Billmeyer 1993, R. Buchan 1993b, A.W. Forrey 1993, C.T. Gilreath 1993, 1995b, C.A. Sperati 1993a, 1993b, R.A. Strehlow 1993, 1995b, 1997b, J.H. Westbrook/ W. Grattidge 1993, S.E. Wright 1993a, 1993b, 1997b);
- terminologia deskryptywna (F.W. Riggs 1979, 1981, 1982a, 1982b, 1982c, 1985, 1986, 1987a, 1987b, 1988, 1989, 1990, 1991a, 1991b, 1993, H. Teune 1982);
- zarządzanie terminologią (G. Budin*/ S.E. Wright 1997, G. Budin/ S.E. Wright 2001, C. Lynch 1997, S.E. Wright 1997a, 1997c, 2001c, B.I. Karsch 2006, 2015, R. Lombard 2006);
- terminologia a przekład (S.E. Wright/ L.D. Wright 1997, S.E. Wright 2001b, G.G. Champe 2001, L. Corbolante*/ U. Irmmler 2001);
- bazy danych terminologicznych (S.E. Morton 1978, A. Andreyewsky/ D. McCracken 1980, G.M. Shreve 1993, K.J. Vinciguerra 1993, S.E. Wright/ G. Budin* 1994, R. Bononno 2000, S.E. Wright 2001a, 2001d);
- format wymiany danych terminologicznych (A.K. Melby 1991, 1995a, 1995b, 2008, 2012, 2015, A.K. Melby/ S.E. Wright 1992, S.E. Wright/ A.K. Melby 1993, S.E. Wright 1995, A.K. Melby/ K.-D. Schmitz*/ S.E. Wright 1996, A.K. Melby/ K.-D. Schmitz*/ S.E. Wright 1997);
- terminologia a słownik (S. LeSota 1983, K.L. Loening 1988);
- terminologia a reprezentacja wiedzy (S.E. Wright 2007);
- terminologia a wyszukiwanie informacji (ang. *information retrieval*) (M.C. Kelly/ J.R. Smith 1983, R.L. Buchan 1993a, W.P. Ellis 1993, W. Grattidge/ W.B. Lund/ J.H. Westbrook 1993, C.G. Interrante/ C.A. Messina/ A.C. Fraker 1993, S. Greenwald 1995, P.G. Anick 2001, H. Jing/ E. Tzoukermann 2001, R.A. Strehlow 2001a, 2001b);
- terminologia a prawa autorskie (C. Galinski*/ S.E. Wright (1997)).

Działania podejmowane przez ASTM podporządkowane były celom związanym z normalizacją terminologii, zaś potrzeba prowadzenia prac w tym zakresie zaowocowała sporym dorobkiem publikacyjnym, co wyraźnie wynika z zestawienia przedstawionego wyżej. Preskrytywizm wpisany w normalizacyjną działalność podejmowaną w ramach ASTM oraz z inspiracji tej organizacji stanowi ważny aspekt aktywności Stanów Zjednoczonych w zakresie terminologii, ale nie jest to bynajmniej aspekt jedyny. Równolegle bowiem w Stanach Zjednoczonych rozwijane było deskryptywne podejście do terminologii. Do jego rozwoju przyczynił się F. Riggs poprzez swoje liczne publikacje oraz aktywną działalność organizacyjną. Choć tematyka specyfiki terminologii nauk społecznych, którą podejmował w swoich pracach, znajdowała się w kręgu zainteresowań również innych autorów, to warto podkreślić, że to

właśnie jego dorobek wyróżnia się jako szczególnie bogaty. Na wzmiankę zasługuje jego zaangażowanie organizacyjne. Aktywnie działał w ramach *Committee on Conceptual and Terminological Analysis* (COCTA), do którego powstania się przyczynił³⁶ i którego pracami kierował. Uzyskanie wsparcia ze strony UNESCO pozwoliło na uruchomienie mającego zasięg międzynarodowy projektu *International and Interdisciplinary Cooperation in Conceptual and Terminological Analysis* zmierzającego do analizy terminologii nauk społecznych i w kolejnym kroku do przedstawienia jej rezultatów w postaci konkretnego produktu. Zainteresowanie terminologią nauk społecznych nie jest bynajmniej przypadkowe – autor był politologiem o bogatym dorobku w swojej dziedzinie i wieloletnim pracownikiem *University of Hawaii*. To właśnie konfrontacja ze zjawiskami terminologicznymi obserwowanymi w tekstach znajdujących się w kręgu jego naukowych zainteresowań skłoniła go do podjęcia wątków terminologicznych. Wśród problemów, którym poświęca uwagę, można wyróżnić: funkcjonowanie oraz rozwój neologizmów i neosemantyzmów terminologicznych, bogata synonymia i rozwinięta polisemia w terminologii, funkcjonowanie terminu w kontekstach ogólnych i specjalistycznych (zob. m.in. F.W. Riggs 1981: 12-15; 1989: 93-95; 1993: 195-202). Jak sam ocenia, „Rzeczywistość tworzy biegun przeciwny względem Terminologicznego ideału: istnieje wiele znaczeń dla każdego terminu i wiele terminów dla każdego pojęcia”³⁷ (F.W. Riggs 1989: 94). Fakt ten potęguje problemy komunikacyjne pomiędzy badaczami aktywnie działającymi na obszarze nauk społecznych i sprawia, że wznoszą oni własną wieżę Babel³⁸ (zob. F.W. Riggs 1990). Stąd wynika konieczność zapewnienia odpowiedniego wsparcia terminologicznego, tak aby sprostać potrzebom szerokiego grremium zainteresowanych odnośną terminologią. Potrzeb tych jednak nie są w stanie zaspokoić dotychczasowe podejścia. Autor uznaje za nieadekwatne zarówno podejście leksykograficzne, jak również normatywne podejście stosowane w głównym nurcie ówczesnej terminologii, zaś szansy na przezwycięzenie lub choć złagodzenie problemów wynikających ze specyfiki terminologii nauk społecznych upatruje w szczególnego rodzaju produktach, które nazywa nomenklatorami (zob. F.W. Riggs 1989: 92-95). Nomenklator stanowi opracowanie zbliżone do słownika, jednak według autora ten typ publikacji wyróżnia przede wszystkim metoda opracowania materiału oraz metoda jego reprezentacji. Podstawą przygotowania nie jest podejście semazjologiczne, które dominuje w leksykografii, lecz podejście onomazjologiczne. Nomenklator nie definiuje terminów, lecz dla poszczególnych pojęć, które są w nim objaśniane poprzez odpowiednie definicje, wskazuje termin lub terminy, które te pojęcia reprezentują. Dodatkowo z punktu widzenia makrostruktury produkt jest uporządkowany na podstawie odpowiedniego schematu klasyfikującego, w którym poszczególnym pojęciom przypisane jest konkretne miej-

³⁶ Na podstawie <http://www.isa-sociology.org/rc35.htm>. [Pobrano: 19.07.2016].

³⁷ „The reality is at the opposite pole from the Terminological ideal: many meanings for each term and many terms for each concept”.

³⁸ To obrazowe nawiązanie pojawia się w jednej z pierwszych publikacji poświęconych specyfice terminologii nauk społecznych: *Tower of Babel: on the definition and analysis of concepts in the social sciences* (G. Sartori/ F.W. Riggs/ H. Teune 1975).

sce, co sprawia, że alfabet nie odgrywa już w tym przypadku roli porządkującej. Nomenklator wykazuje jeszcze jedną cechę, która stanowi o jego odrębności względem opracowań normatywnych, w tym norm ISO. Tą cechą jest podejście do ewaluacji poszczególnych terminów: w nomenklatorze odstępuje się od oceny terminu. Nomenklator ma bowiem opisywać terminologię, a nie ją oceniać. Deskrypcyjny charakter podejścia przejawia się również w udokumentowaniu poszczególnych terminów przy pomocy cytatów z tekstów źródłowych, które służą rekonstrukcji poszczególnych pojęć (zob. F.W. Riggs 1989: 95–99). Zdecydowana w tym kontekście jest krytyka wymierzona przeciwko tym, którzy „postrzegają wszystkie definicje danego wyrazu jako mniej lub bardziej nieudane próby odkrycia jego prawdziwego znaczenia, do którego się odnosi. Ostatecznie, jak podkreślają, ktoś rzeczywiście uchwyci to prawdziwe znaczenie i napisze autorytatywną definicję, która następnie wyprze wszystkie przybliżenia, które występowały wcześniej”³⁹ (F.W. Riggs 1989: 94).

Terminologia (w znaczeniu zbioru terminów) jawi się w pismach F.W. Riggsa jako terminologia dynamiczna. To terminologia, która ulega ewolucji i która sprawia, że w miejsce postulowanego z pozycji normatywnych ideału, w którym jedno pojęcie odpowiada jednemu terminowi (i odwrotnie) pojawia się dynamiczna rzeczywistość, w której jednemu pojęciu odpowiada wiele terminów lub jednemu terminowi odpowiada wiele pojęć. To również terminologia, w której mogą się znajdować obok siebie terminy wynikające z podejść wzajemnie się wykluczających. W związku z tym praca badacza, który jest obserwatorem procesów terminologicznych, ma charakter ustawiczny. Wizja, którą autor zakreślił, pomimo częściowych sukcesów nie doczekała się całkowitej realizacji. Bez względu na ten fakt warto podkreślić nowatorski charakter opracowanej koncepcji dla terminologii w ogóle, bo choć centrum zainteresowań naukowych i działalności F.W. Riggsa zajmuje terminologia nauk społecznych, to jednak istotna część jego spostrzeżeń i propozycji albo ma wprost charakter ogólny, albo daje się przynajmniej w pewnym stopniu uogólnić. Rozpatrywanie jego dorobku w szerszym kontekście wydaje się tym bardziej zasadne, iż wielokrotnie poruszane przez niego zagadnienia mają fundamentalne znaczenie dla badań terminologicznych. Jeśli bowiem przyjąć perspektywę obserwatora, która wpisana jest w koncepcję terminologii i rozszerzyć pole zainteresowania na terminologię pozostałych dziedzin, wówczas okazuje się, że zaobserwowane w przypadku terminologii nauk społecznych zjawiska mogą występować również w terminologiach innych dziedzin. Przede wszystkim koncepcja ta wypełnia lukę w badaniach terminologicznych, której nakierowana na działania normalizacyjne terminologia wywodząca się z koncepcji E. Wüster'a wypełnić nie mogła, co jednak nie jest równoważne z uznaniem działalności normalizacyjnej w zakresie terminologii za pozbawioną racji bytu. Dostrzeżenie tego faktu jest tym bardziej doniosłe, że wyprzedza wiele innych głosów, które krytycznie odnosiły się do koncepcji terminologii E. Wüster'a.

Istotny impuls do rozwoju badań terminologicznych pochodzi również od badaczy zajmujących się zagadnieniami translatorycznymi. Konfrontacja z wyzwaniem

³⁹ „[S]ee all the definitions of a word as more or less flawed attempts to discover its real, underlying meaning. Eventually, they insist, someone will really grasp this true meaning and write an authoritative definition which, then, will supersede all of the approximations that have gone before”.

wynikającymi z tłumaczenia tekstów prowadzi ich do uchwycenia problematyki terminologii ze specyficznej perspektywy, co owocuje zasługującymi na uwagę wnioskami. Do grona tych autorów można zaliczyć S.E. Wright oraz A.K. Melby'ego. Dorobek S.E. Wright pod względem liczby publikacji oraz ich tematycznego zróżnicowania zasługuje na miano imponującego, co potwierdza zaprezentowane wcześniej zestawienie. Ta związana wieloletnią współpracą z *Kent State University* badaczka kieruje uwagę m.in. w stronę terminologicznych aspektów pracy tłumacza tekstów specjalistycznych. Wspólnie z L.D. Wrightem podkreśla (zob. S.E. Wright/L.D. Wright 1997), że praca tłumacza często obejmuje doraźne zarządzanie terminologią (ang. *ad hoc terminology management*), które przeciwstawia systematycznemu zarządzaniu terminologią (ang. *systematic terminology management*). Wykorzystanie tekstów paralelnych w celu ustalenia ekwiwalentów terminów występujących w tekście oryginału stanowi kolejny wątek działalności badaczki (zob. S.E. Wright 2001b). Jej publikacje z zakresu zarządzania terminologią, tworzenia baz danych terminologicznych oraz wyszukiwania terminologii również w istotny sposób dotyczą problemów, z którymi boryka się tłumacz tekstów specjalistycznych. Z kolei u A.K. Melby'ego ważnym wątkiem pozostaje problematyka możliwości i ograniczeń tłumaczenia maszynowego oraz stworzenia odpowiednich narzędzi komputerowych wspomagających proces tłumaczenia. Próby zapewnienia skutecznego wsparcia procesu tłumaczenia prowadzą autora do rewizji swoich początkowych poglądów dotyczących natury języka i lingwistycznych narzędzi jego opisu. Zapisem ewolucji jego poglądów oraz przedstawieniem argumentów na ich poparcie jest książka *The possibility of language: A discussion of the nature of language, with implications for human and machine translation* (A. Melby/ C.T. Warner 1995). Zakres monografii znacznie wykracza poza kwestie czysto terminologiczne. Z punktu widzenia niniejszego rozdziału warto odnotować, że jedną z omawianych w pracy tez jest istnienie fundamentalnej różnicy pomiędzy językiem ogólnym a językiem specjalistycznym, co ma istotny wpływ na specyfikę tłumaczenia maszynowego odpowiednich tekstów – ogólnych i specjalistycznych. Różnicę tę można zaobserwować porównując cechy jednostek leksykalnych oraz terminów. Według autora pomiędzy jednymi i drugimi istnieje mur: „kontinuum pomiędzy tekstem bardzo ogólnym a tekstem wysoce specjalistycznym *nie* tworzy skali szarości, w której wyrazy stopniowo stają się terminami, a terminy stopniowo stają się wyrazami (...). Proporcje, w jakich występują, mogą się stopniowo zmieniać, jednak zwykle wyrazy są wyrazami, a terminy są terminami, i każda z tych grup podlega odmiennym procesom”⁴⁰. Autor sugeruje również, że terminy wykazują wieloznaczność powierzchowną (ang. *superficial ambiguity*) w odróżnieniu od jednostek leksykalnych, które wykazują wieloznaczność fundamentalną (ang. *fundamental ambiguity*). Swoje poglądy argumentuje poprzez przytoczenie licznych przykładów tłumaczeń.

⁴⁰ „[T]he continuum between a very general text and a highly domain-specific text is *not* a gray scale along which words gradually become terms and terms gradually become words (...). The ratio of the mix may change gradually, but usually words are words and terms are terms, and different processes apply to each”.

Nie tylko jednak A.K. Melby i S.E. Wright podchodzą do tematu terminologii z perspektywy przekładu. Aspekty tłumaczenia terminów porusza też G.M. Shreve (2001), choć u tego autora podejście wykracza poza ramy translatoryki i uwzględnia również funkcjonowanie terminów w tekście (nie tylko tekście tłumaczonym czy tekście tłumaczenia). Przywołane prace wpisują się w nurt badań nad terminologią, który we wcześniejszej części rozdziału został określony jako tekstowy. Na podstawie przytoczonych pozycji można wnioskować, że punkt ciężkości ulega przesunięciu z analizy poszczególnych terminów (lub ich zbiorów) rozpatrywanych w sposób albo od siebie niezależny, albo w sposób zależny tylko od innych terminów, do analizy terminów w otoczeniu tekstowym. Omawiane wątki są bez wątpienia ważne dla rozwoju terminologii, choć trzeba zauważyć, że możliwości dalszego badania funkcjonowania terminu w tekście są rozległe.

Jednym z obszarów, w których terminologowie ze Stanów Zjednoczonych mają pokaźny dorobek, jest komputerowa reprezentacja danych terminologicznych. Wiele lat liczy już sobie historia opracowywania kolejnych formatów wymiany danych terminologicznych (ang. *terminology interchange format*). W szczególności na podkreślenie w tym kontekście zasługuje A.K. Melby związany z *Brigham Young University*. Problem, którego stopniowe rozwiązywanie stanowi istotny aspekt działalności A.K. Melby'ego, znany jest nie tylko na gruncie komputerowej reprezentacji danych terminologicznych, lecz stanowi wyzwanie w przypadku wielu innych rodzajów danych. Źródłem trudności jest fakt, że rozmaite programy wykorzystywane do uzyskania dostępu do danych i ich modyfikacji reprezentują je w nieco odmienny sposób, co powoduje, że dane stworzone przy pomocy jednego programu nie mogą być w sposób bezpośredni wykorzystane przez inny program, a czasami nawet ten sam program w innej wersji. Możliwym do zrealizowania rozwiązaniem jest stworzenie standardów w zakresie zapisu danych terminologicznych w taki sposób, aby dane zapisane w jednym programie były odczytywalne przez inny program. Takie możliwości dają właśnie formaty wymiany danych terminologicznych, takie jak MATER (ang. *magnetic tape exchange format for terminological/ lexicographical records*), MicroMATER, MARTIF (*Machine-Readable Terminology Interchange Format*), TEI-TERM oraz TBX (*TermBase eXchange*). Publikacje w tym zakresie dokumentują bogatą działalność autora oraz postęp, który dokonał się na przestrzeni lat. Jak można na ich podstawie stwierdzić, postęp ten był z jednej strony możliwy dzięki rozwojowi potencjału kolejnych generacji komputerów, a z drugiej strony był wymuszony przez kolejne ulepszenia. Nie umniejszając roli poszczególnych osób, trzeba pamiętać, że pracy nad opracowywaniem i ulepszaniem poszczególnych formatów podejmowały się odpowiednie grupy specjalistów, czego przykładem są działania konsorcjum SALT⁴¹ (ang. *Standards-based Access service to multilingual Lexicons and Terminologies*) oraz aktywność w obrębie TEI⁴² (*Text Encoding Initiative*). W ramach tej drugiej grupy, zajmującej się szerokim zagadnieniem cyfrowej reprezentacji tekstu, w marcu 1991 roku

⁴¹Więcej informacji o projekcie można odnaleźć na stronie: <http://www.ttt.org/salt/description.html>. [Pobrano: 19.07.2016].

⁴²Więcej informacji o projekcie można odnaleźć na stronie: <http://www.tei-c.org/index.xml>. [Pobrano: 19.07.2016].

stworzono osobną grupę roboczą do spraw terminologii (zob. A.K. Melby/ K.-D. Schmitz/ S.E. Wright 1997: 619). Obie inicjatywy są przykładami nie tylko na to, że podejmowana praca miała charakter zbiorowy, ale również międzynarodowy. Na odrębną wzmiankę zasługuje aktywny udział amerykańskich terminologów przy tworzeniu norm ISO odnoszących się do formatu wymiany danych terminologicznych.

Podsumowanie

Na podstawie powyższych rozważań wydaje się uzasadnione, aby uznać, że Wielka Brytania oraz Stany Zjednoczone mają konkretny dorobek w zakresie terminologii, choć w każdym z dwóch omawianych krajów terminologia rozwijała się inaczej. Z pewnością przedstawiony dorobek jest niemały, zaś prowadzone przez badaczy rozważania mają charakter wielowątkowy. W części z tych wątków słychać wielogłos, zauważalne jest ścieranie się poglądów, które momentami się wykluczają. Stąd też wszelkie próby lapidarnego podsumowania nieuchronnie pociągają za sobą ryzyko pominięcia części badań. W świetle niniejszego rozdziału i w kontekście całego tomu można również stwierdzić, że osiągnięcia w zakresie badań terminologicznych w Wielkiej Brytanii oraz Stanach Zjednoczonych przedstawiają się odmiennie nie tylko względem siebie nawzajem, ale również względem pozostałych regionów omawianych w tomie, co potwierdza wyjściową tezę rozdziału.

Bibliografia

- Ahmad, K. (2001), *The Role of Specialist Terminology in Artificial Intelligence and Knowledge Acquisition*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 809–844.
- Ahmad K./ A. Davies/ H. Fulford/ M. Rogers (1994), *What is a term? The semi-automatic extraction of terms from text*, (w:) M. Snell Hornby/ F. Pöchhacker/ K. Kaindl/ (red.), *Translation Studies. An interdiscipline*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 267–278 (= Benjamins Translation Library 2).
- Ahmad K./ H. Fulford/ P. Holmes-Higgin/ M. Rogers/ P. Thomas (1990), *The Translator's Workbench Project*, (w:) *Translating and the Computer*, t. 11. London, Aslib, 9–19.
- Ahmad K./ H. Fulford/ M. Rogers (1992), *The elaboration of special language terms: the role of contextual examples, representative samples and normative requirements*, (w:) H. Tommola/ K. Varantola/ T. Salmi-Tolonen/ J. Schopp (red.), *EURALEX '92 Proceedings*. Tampere, University of Tampere, 139–149 (= *Studia Translatologica* 2).
- Ahmad, K./ M. Rogers (1992), *Terminology management: A corpus-based approach*, (w:) *Translating and the Computer*, t. 14. London, Aslib, 33–44.
- Ahmad, K./ M. Rogers (2001), *Corpus Linguistics and Terminology Extraction*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 725–760.

- Ammon, U. (1998), *Ist Deutsch noch internationale Wissenschaftssprache? Englisch auch für die Lehre an den deutschsprachigen Hochschulen*. Berlin etc., Walter de Gruyter.
- Ammon, U. (2001), *Editor's Preface*, (w:) U. Ammon (red.), *The Dominance of English as a Language of Science. Effects on Other Language Communities*. Berlin etc., Mouton de Gruyter, v–x (= Contributions to the Sociology of Language 84).
- Andreyewsky, A./ D. McCracken (1980), *The Carnegie-Mellon Terminology Data-Bank*, (w:) J. Raben/ G. Marks/ (red.), *Data Bases in the Humanities and the Social Sciences. Proceedings of the IFIP Working Conference on Data Bases in the Humanities and Social Sciences*. Amsterdam etc., North-Holland Publishing Company, 223–227.
- Anick, P.G. (2001), *The automatic construction of faceted terminological feedback for interactive document retrieval*, (w:) D. Bourigault/ Ch. Jacquemin/ M.-C. L'Homme (red.), *Recent Advances in Computational Terminology*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 30–52 (= Natural Language Processing 2).
- ASTM (2016), *Form and Style for ASTM Standards*. West Conshohocken, ASTM International (URL https://www.astm.org/bluebook_FormStyle_sdrb.pdf). [Pobrano: 19.07.2016].
- Béjoint, H. (red.) (1993), „EURALEX Newsletter” Spring 1993.
- Bessé, B. de/ B. Nkwenti-Azeh/ J.C. Sager (1997), *Glossary of terms used in terminology*, (w:) „Terminology” 4 (1), 117–156.
- Billmeyer, F.W. (1993), *Development of Standard Terminology of Appearance*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 276–281 (= STP 1166).
- Björkman, B. (2013), *English As an Academic Lingua Franca. An Investigation of Form and Communicative Effectiveness*. Boston etc., De Gruyter Mouton (= Developments in English as a Lingua Franca 3).
- Bloomfield, L. (1939), *Linguistic Aspects of Science*. Chicago etc., The University of Chicago Press (= International Encyclopedia of Unified Science 1 (4)).
- Bononno, R. (2000), *Terminology for Translators – An Implementation of ISO 12620*, (w:) „Meta” 45 (4), 646–669.
- Bowker, L. (1994), *Applied terminology: A state-of-the-art report*, (w:) „Terminology” 1 (1), 181–192.
- Buchan, R.L. (1993a), *Variant Terminology*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 95–105 (= STP 1166).
- Buchan, R.L. (1993b), *Quality Indexing with Computer-Aided Lexicography*, (w:) H.B. Sonneveld/ K.L. Loening (red.), *Terminology. Applications in Interdisciplinary Communication*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 69–78.

- Buchan, R.L. (1995), *Distinguishing Between Terms and Meanings of Terms*, (w:) S.E. Wright/ R.A. Strehlow (red.), *Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 77–82 (= STP 1223).
- Budin, G./ S.E. Wright (1997), *Multilingualism in Terminology Management*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*. T. 1. Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 245–260.
- Budin G./ S.E. Wright (2001), *Terminology Management Resources on the Internet*, (w:) S. E. Wright/ G. Budin/ (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 845–858.
- Cabré Castellví, M.T. (1999), *Terminology. Theory, Methods and Applications*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company (= Terminology and Lexicography Research and Practice 1).
- Cabré Castellví, M.T. (2003), *Theories of terminology. Their description, prescription and explanation*, (w:) „Terminology” 9 (2), 163–199.
- Candeland, R. (1987), *The British Term Bank Project: A Prototype Software*, (w:) „Computers and Translation” 2 (1), 3–20.
- Caso, A.L. (1980), *The Production of New Scientific Terms*, (w:) „American Speech” 55 (2), 101–111.
- Champe, G.G. (2001), *Project-Oriented Terminology Management for Technical Writing and Translation*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 503–515.
- Corbolante, L./ U. Irmeler (2001), *Software Terminology and Localization*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 516–535.
- Cowan, J.R. (1974), *Lexical and Syntactic Research for the Design of EFL Reading Materials*, (w:) „TESOL Quarterly” 8 (4), 389–399.
- Crosland, M.P. (1978), *Historical Studies in the Language of Chemistry*. Mineola, Dover Publications.
- Crystal, D. (2010), *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Crystal, D./ H. Crystal (2000), *Words on Words. Quotations about Language and Languages*. London etc., Penguin Books.
- Ellis, W.P. (1988), *Management of Technical Terminology in Standards Organizations*, (w:) R.A. Strehlow (red.), *Standardization of Technical Terminology. Principles and Practices*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 62–70 (= STP 991).

- Ellis, W.P. (1993), *Identification and Selection of Keywords for Indexing Voluntary Consensus Standards*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 255–269 (= STP 1166).
- Faber, P./ C.I. López Rodríguez (2012), *Terminology and Specialized Language*, (w:) P. Faber (red.), A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language. Berlin etc., De Gruyter Mouton, 9–31 (= Applications of Cognitive Linguistics 20).
- Felber, H./ G. Budin (1994), *Teoria i praktyka terminologii* (Przeł. Cz. Schatte). Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Forrey, A.W. (1993), *Standardization of Names for Clinical Laboratory Tests and Resulting Analytes*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 293–296 (= STP 1166).
- Freund, R.A. (1988), *Standardized Terminology – The Use of Notes in a Common Language for Writers and Translators*, (w:) R.A. Strehlow (red.), Standardization of Technical Terminology. Principles and Practices. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 49–54 (= STP 991).
- Fulford, H. (2001), *Exploring terms and their linguistic environment in text. A domain-independent approach to automated term extraction*, (w:) „Terminology” 7 (2), 259–279.
- Galinski, C./ S.E. Wright (1997), *Copyright and Terminology*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), Handbook of Terminology Management, t. 1. Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 281–302.
- Gaskill, J.R. (1983), *Terminology in Technical Communications*, (w:) C.G. Interrante/ F.J. Heymann (red.), Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 56–67 (= STP 806).
- Gat, U. (1988), *The Weight of Mass or the Mess of Weight*, (w:) R.A. Strehlow (red.), Standardization of Technical Terminology. Principles and Practices. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 45–48 (= STP 991).
- Gillam, L./ M. Tariq/ K. Ahmad (2005), *Terminology and the construction of ontology*, (w:) „Terminology” 11 (1), 55–81.
- Gilreath, C.T. (1993), *Onometrics: The Formal Evaluation of Terms*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 75–94 (= STP 1166).
- Gilreath, C.T. (1995a), *The Semantic Valence of Terms – A Systematic Treatment of Multi-Meaning Terms*, (w:) S.E. Wright/ R.A. Strehlow (red.), Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 9–24 (= STP 1223).

- Gilreath, C.T. (1995b), *Resolving Term Disputes with Weighted Onometrics*, (w:) S.E. Wright/ R.A. Strehlow (red.), *Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 25–52 (= STP 1223).
- Godman, A./ E.M.F. Payne (1981), *A Taxonomic Approach to the Lexis of Science*, (w:) L. Selinker/ E. Tarone/ V. Hanzeli (red.), *English for Academic Purposes. Studies in Honor of Louis Trimble*. Rowley etc., Newbury House Publishers, 23–39.
- Grattidge, W./J.H. Westbrook (1993), *Current Trends in Terminological Activity as Seen by Practitioners*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 9–21 (= STP 1166).
- Grattidge, W./ W.B. Lund/ J.H. Westbrook (1993), *Developing a Term Database for Use with Materials Property Data*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 217–232 (= STP 1166).
- Greenwald, S. (1995), *A Construction Industry Terminology Database Developed for Use with Periodicals Index*, (w:) S.E. Wright/ R.A. Strehlow (red.), *Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 115–125 (= STP 1223).
- Grucza, F. (1991), *Terminologia. Jej przedmiot, status i znaczenie*, (w:) F. Grucza (red.), *Teoretyczne podstawy terminologii*. Wrocław etc., Polska Akademia Nauk, 11–44.
- Grucza, S. (2008), *Lingwistyka języków specjalistycznych*. Warszawa, Uniwersytet Warszawski (= *Języki. Kultury. Teksty. Wiedza* 10).
- Heyman, F.J. (1983), *Summary and Commentary*, (w:) C.G. Interrante/ F.J. Heymann (red.), *Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 129–137 (= STP 806).
- Hogben, L. (1969), *The Vocabulary of Science. Our Greek and Latin Legacy of Technical Terms in World-Wide Use*. London, Heinemann.
- Humbley, J. (1997), *Is terminology specialized lexicography? The experience of French-speaking countries*, (w:) „Hermes” 18, 13–31.
- Hutchinson, T./ A. Waters (1987), *English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach*. Cambridge etc., Cambridge University Press.
- Interrante, C.G. (1983), *Introduction*, (w:) C.G. Interrante/ F.J. Heymann (red.), *Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 1–2 (= STP 806).
- Interrante, C.G./ C.A. Messina/ A.C. Fraker (1993), *Information Retrieval Using Key Words and a Structured Review*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 242–251 (= STP 1166).

- Interrante, C.G./ F.J. Heymann (red.) (1983), *Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials (= STP 806).
- Jadacka, H. (1976), *Termin techniczny – pojęcie, budowa, poprawność*. Warszawa, Wydawnictwa Czasopism Technicznych NOT (= Prace Prezydium, Zespołów i Komisji 2).
- Jing, H./ E. Tzoukermann (2001), *Determining semantic equivalence of terms in information retrieval. An approach based on context distance and morphology*, (w:) D. Bourigault/ Ch. Jacquemin/ M.-C. L'Homme (red.), *Recent Advances in Computational Terminology*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 245–260 (= Natural Language Processing 2).
- Johnson, R. L./ J.C. Sager (1980), *Standardization of Terminology in a Model of Communication*, (w:) „International Journal of the Sociology of Language” 23, 81–104.
- Karsch, B.I. (2006), *Terminology Workflow in the Localization Process*, (w:) K.I. Dunne (red.), *Perspectives on Localization*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 173–191 (= American Translators Association Scholarly Monograph Series 13).
- Karsch, B.I. (2015), *Terminology work and crowdsourcing: Coming to terms with the crowd*, (w:) H.J. Kockaert/ F. Steurs (red.), *Handbook of Terminology*, t. 1. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 291–303.
- Kelly, M.C./ J.R. Smith (1983), *Managing an Uncontrolled Vocabulary in Biology: A Case Study*, (w:) C.G. Interrante/ F.J. Heymann (red.), *Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 119–127 (= STP 806).
- Korkas, V./ M. Rogers (2010), *How much terminological theory do we need for practice? An old pedagogical dilemma in a new field*, (w:) M. Thelen/ F. Steurs (red.), *Terminology in Everyday Life*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 123–136 (= Terminology and Lexicography Research and Practice 13).
- Launer, M.K. (1995), *A Semantic Analysis of Russian Terms and Descriptors for Civilian Nuclear Power Plant Fluid System Valves*, (w:) S.E. Wright/ R.A. Strehlow (red.), *Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 126–138 (= STP 1223).
- Laurén, C./ H. Picht (2006), *Approaches to Terminological Theories: A Comparative Study of the State-of-the-Art*, (w:) H. Picht (red.), *Modern Approaches to Terminological Theories and Applications*. Bern etc., Peter Lang, 163–184 (= Linguistic Insights 36).
- Lauriston, A. (1994), *Automatic recognition of complex terms. Problems and the TERMINO solution*, (w:) „Terminology” 1 (1), 147–170.
- Lauriston, A. (1995), *Criteria for Measuring Term Recognition*, (w:) Proceedings of the seventh conference on European chapter of the Association for Computational Linguistics. San Francisco, Morgan Kaufmann Publishers, 17–22.
- LeSota, S. (1983), *Writing a Definitive Work for the Coatings Industry: The Paint/ Coatings Dictionary*, (w:) C.G. Interrante/ F.J. Heymann (red.), *Standardization*

- of Technical Terminology: Principles and Practices. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 81–93 (= STP 806).
- Loening, K.L. (1988), *The Road to a Truly Authoritative Chemical Dictionary*, (w:) R.A. Strehlow (red.), Standardization of Technical Terminology. Principles and Practices. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 14–22 (= STP 991).
- Lombard, R. (2006), *A Practical Case for Managing Source-Language Terminology*, (w:) K.I. Dunne (red.), Perspectives on Localization. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 155–171 (= American Translators Association Scholarly Monograph Series 13).
- Lukszyn J./ W. Zmarzer (2006), *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa, KJS UW.
- Lynch, C. (1997), *Medical Terminology Management*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), Handbook of Terminology Management, t. 1. Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 160–170.
- Łukasik, M. (2010), *Teksty specjalistyczne a konstruowanie terminograficzne* (niepublikowana rozprawa doktorska), Warszawa, Uniwersytet Warszawski.
- McKee, C.W. (1988), *Reverse Expansion – The Unification of Eight ASTM E7 Glossaries*, (w:) R.A. Strehlow (red.), Standardization of Technical Terminology. Principles and Practices. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 23–28 (= STP 991).
- McNaught, J. (1981), *Terminological Data Banks: a model for a British Linguistic Data Bank (LDB)*, (w:) „Aslib Proceedings” 33 (7/8), 297–308.
- McNaught, J. (1988), *A survey of termbanks worldwide*, (w:) C. Picken (red.), Translating and the Computer, t. 9. London, Aslib, 112–128.
- Maynard, D./ S. Ananiadou (2001), *Term extraction using a similarity-based approach*, (w:) D. Bourigault/ Ch. Jacquemin/ M.-C. L’Homme (red.), Recent Advances in Computational Terminology. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 261–278 (= Natural Language Processing 2).
- Melby, A.K. (1991), *MicroMATER. A Proposed Standard Format for Exchanging Lexical/ Terminological Data Files*, (w:) „Meta: journal des traducteurs” 36 (1), 135–160.
- Melby, A.K. (1995a), *E-Tif: An Electronic Terminology Interchange Format*, (w:) „Computers and the Humanities” 29 (2), 159–165.
- Melby, A.K. (1995b), *Implementing the Terminology Interchange Format*, (w:) S.E. Wright/ R.A. Strehlow (red.), Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 187–199 (= STP 1223).
- Melby, A.K. (2008), *TBX-Basic Translation-Oriented Terminology Made Simple*, (w:) „Revista Tradumàtica” 6 (URL <http://www.raco.cat/index.php/Tradumatica/article/view/123680/171627>). [Pobrano: 19.07.2016].

- Melby, A.K. (2012), *Terminology in the age of multilingual corpora*, (w:) „JoSTrans. The Journal of Specialised Translation” 18, 7–29 (URL http://www.jost-trans.org/issue18/art_melby.pdf). [Pobrano: 19.07.2016].
- Melby, A.K. (2015), *TBX: A terminology exchange format for the translation and localization industry*, (w:) H.J. Kockaert/ F. Steurs (red.), *Handbook of Terminology*, t. 1. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 393–424.
- Melby, A.K./ K.-D. Schmitz/ S.E. Wright (1996), *The Machine Readable Terminology Interchange Format (MARTIF). Putting Complexity in Perspective*, (w:) „TermNet News” 54/55, 11–21.
- Melby, A.K./ K.-D. Schmitz/ S.E. Wright (1997), *Terminology Interchange*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 613–642.
- Melby, A.K./ S.E. Wright (1992), *TEI-TERM: An SGML-based interchange format for terminology files*, (w:) *The Theory and Practice of Machine Translation – A Marriage of Convenience?* London, Aslib, 19–37 (= *Translating and the Computer*, t. 13).
- Melby, A.K./ C.T. Warner (1995), *The Possibility of Language. A Discussion of the Nature of Language, with Implications for Human and Machine Translation*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company (= Benjamins Translation Library 14).
- Morton, S.E. (1978), *Designing a Multilingual Terminology Bank for United States Translators*, (w:) „Journal of the American Society for Information Science” 29 (6), 297–303.
- Moser-Mercer, B. (1984), *Terminology Training at the Monterey Institute of International Studies*, (w:) „TermNet News” 8, 43–44.
- Ndi-Kimbi, A. (1994), *Guidelines for terminological definitions. The adherence to and deviation from existing rules in BS/ISO 2382: Data Processing and Information Technology Vocabulary*, (w:) „Terminology” 1 (2), 327–350.
- Ndi-Kimbi, A. (1995), *The functional role of verbs in terminological definitions*, (w:) „Terminology” 2 (1), 87–105.
- Nkwenti-Azeh, B. (1994), *Positional and combinational characteristics of terms. Consequences for corpus-based terminography*, (w:) „Terminology” 1 (1), 61–95.
- Nkwenti-Azeh, B. (1995), *The treatment of synonymy and cross-references in special-language dictionaries (SLDs)*, (w:) „Terminology” 2 (2), 325–350.
- Nkwenti-Azeh, B. (1996), *Bibliography*, (w:) H. Somers (red.), *Terminology, LSP and Translation. Studies in Language Engineering in Honour of Juan C. Sager*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 3–11 (= Benjamins Translation Library 18).
- Nkwenti-Azeh, B. (2001), *User-Specific Terminological Data Retrieval*, (w:) S. E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 600–612.

- Oakes, M.P./ C.D. Paice (2001), *Term extraction for automatic abstracting*, (w:) D. Bourigault/ Ch. Jacquemin/ M.-C. L'Homme (red.), *Recent Advances in Computational Terminology*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 353–370 (= Natural Language Processing 2).
- Pratt, H.T. (1983), *Systems of Terminology*, (w:) C.G. Interrante/ F.J. Heymann (red.), *Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 68–74 (= STP 806).
- Price, L.E. (1985), *The British Term Bank Prototype: user needs, modes of access, and co-operation in development*, (w:) *Translating and the Computer*, t. 6. London, Aslib, 15–30.
- Pugh, J. (1984), *Contrastive Conceptual Analysis of Noun Compounds in English, French and Spanish within a Restricted Specialized Domain*, (w:) R.R.K. Hartman (red.), *LEXeter '83 Proceedings*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 395–400 (= *Lexicographica*. Series Maior 1).
- Rey, A. (1995), *Origins and Development of Terminology*, (w:) J.C. Sager (red.), *Essays on terminology*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 11–22 (= *Benjamins Translation Library* 9).
- Richeson, A.W. (1946), *On Faraday's Terminology in Electrolysis*, (w:) „*Isis*” 36 (3/4), 160–162.
- Riggs, F.W. (1979), *The Importance of Concepts: Some Considerations on How They Might Be Designated Less Ambiguously*, (w:) „*The American Sociologist*” 14 (4), 172–185.
- Riggs, F.W. (1981), *Interconcept Report: A New Paradigm for Solving Terminology Problems of the Social Sciences*, Paris, Unesco (= *Reports and papers in the social sciences* 47).
- Riggs, F.W. (1982a), *Descriptive Terminology: Its Relevance for the Social Sciences*, (w:) W. Nedobity (red.), *Terminologies for the Eighties*. München etc., Saur Verlag, 144–160 (= *Infoterm series* 7).
- Riggs, F.W. (1982b), *Establishment of Glossaries: Their Basic Functions*, (w:) „*International Classification*” 9 (1), 77–86.
- Riggs, F.W. (1982c), *COCTA-Glossaries: The *Ana-Semantic* Perspective*, (w:) F.W. Riggs (red.), *The CONTA Conference. Proceedings of the Conference on Conceptual and Terminological Analysis in the Social Sciences held at the Zentrum für Interdisziplinäre Forschung (ZIF), Bielefeld, FRG, May 24–27, 1981*. Frankfurt, Indeks Verlag, 234–276.
- Riggs, F.W. (1985), *Ethnicity. Intercocta Glossary. Concepts and Terms Used in Ethnicity Research*. Paris etc., International Social Science Council.
- Riggs, F.W. (1986), *Help for Social Scientists: A New Kind of Reference Process*. Paris, UNESCO (= *Reports and papers in the social sciences* 57).
- Riggs, F.W. (1987a), *A Conceptual Encyclopedia for the Social Sciences*, (w:) „*International Social Science Journal*” 39 (111), 109–125.
- Riggs, F.W. (1987b), *Indigenous Concepts: A Problem for Social and Information Science*, (w:) „*International Social Science Journal*” 39 (114), 607–617.

- Riggs, F.W. (1988), *The Intercosta Manual: Towards an International Encyclopaedia of Social Science Terms*. Paris, UNESCO (= Reports and papers in the social sciences 58).
- Riggs, F.W. (1989), *Terminology and Lexicography: Their Complementarity*, (w:) „International Journal of Lexicography” 2 (2), 89–110.
- Riggs, F.W. (1990), *Interdisciplinary Tower of Babel*, (w:) „International Social Science Journal” 42 (126), 577–592.
- Riggs, F.W. (1991a), *Ethnicity, Nationalism, Race, Monority: A Semantic/ Onomantic Exercise (Part 1)*, (w:) „International Sociology” 6 (3), 281–305.
- Riggs, F.W. (1991b), *Ethnicity, Nationalism, Race, Monority: A Semantic/ Onomantic Exercise (Part 2)*, (w:) „International Sociology” 6 (4), 443–463.
- Riggs, F.W. (1993), *Social Science Terminology: Basic Problems and Proposed Solutions*, (w:) H.B. Sonneveld/ K.L. Loening (red.), *Terminology. Applications in interdisciplinary communication*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 195–222.
- Rogers, M. (1997), *Synonymy and Equivalence in Special-language Texts. A Case Study in German and English Texts on Genetic Engineering*, (w:) A. Trosborg (red.), *Text Typology and Translation*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 217–245 (= Benjamins Translation Library 26).
- Rogers, M. (1999), *Translating Terms in Text: Holding on to Some Slippery Customers*, (w:) G. Anderman/ M. Rogers (red.), *Word, Text, Translation*. Liber Amicorum for Peter Newmark. Clevedon etc., Multilingual Matters, 104–116.
- Rogers, M. (2000), *Genre and Terminology*, (w:) A. Trosborg (red.), *Analysing Professional Genres*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 3–21 (= Pragmatics & Beyond 74).
- Rogers, M. (2003), *Terms as dynamic entities: problems and solutions in translation*, (w:) „SYNAPS. Fagspråk, Kommunikasjon, Kulturkunnskap” 13, 35–54.
- Rogers, M. (2006), *How do Specialist Translators Research Their Terminology. A Case Study Approach with a Historical Perspective*, (w:) M. Gotti/ S. Šarčević (red.), *Insights into Specialized Translation*. Bern etc., Peter Lang, 329–345 (= Linguistic Insight. Studies in Language and Communication 46).
- Rogers, M. (2007a), *Lexical chains in technical translation. A case study in indeterminacy*, (w:) B.E. Antia (red.), *Indeterminacy in terminology and LSP*. Studies in honour of Heribert Picht. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 15–35 (*Terminology and Lexicography Research and Practice* 8).
- Rogers, M. (2007b), *Terminological equivalence in technical translation: A problematic concept? St. Jerome and technical translation*, (w:) „Synaps” 20, 13–25.
- Rogers, M. (2008), *Terminological equivalence: Possibility and consistency in technical translation*, (w:) „MuTra Journal” 2, s.101–108.
- Rogers, M. (2015), *Specialised Translation. Shedding the „Non-Literary” Tag*. Basingtoke, Palgrave Macmillan.
- Rogers, M./ S.E. Wright (2006), *Approaches to Terminological Theories: The Anglo-Saxon Approach*, (w:) H. Picht (red.), *Modern Approaches to Terminological Theories and Applications*. Bern etc., Peter Lang, 107–134 (= Linguistic Insights 36).

- Sager, J.C. (1979), *Training in Terminology: Needs, achievements and prospectives*, (w:) H. Felber/ F. Lang/ G. Wersig (red.), Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft. Gedenkschrift für Univ.-Prof. Dr. Eugen Wüster. München etc., Saur.
- Sager, J.C. (1980), *British and American Standards: Forms and Methods*, (w:) A. Kučera (red.), The Compact Dictionary of Exact Science and Technology. Wiesbaden etc., Brandstetter Verlag, 561–568.
- Sager, J.C. (1981), *Terminology Teaching and Training in the U.K.*, (w:) „TermNet News” 2/3, 9–18.
- Sager, J.C. (1982a), *Terminological Thesaurus. A more appropriate designation or a deprecated synonym?*, (w:) „Lebende Sprachen” 27 (1), 6–7.
- Sager, J.C. (1982b), *Automation in Specialised Lexicography*, (w:) J. R. Richart/ G. Thome/ W. Wills (red.), Fachsprachenforschung und -lehre. Schwerpunkt Spanisch. Internationales Kolloquium an der Universität des Saarlandes 6.–8. November 1980. Tübingen, Gunter Narr Verlag, 159–167 (= Tübinger Beiträge zur Linguistik 177).
- Sager, J.C. (1982c), *New Approaches to Specialised Dictionary Consultation in the United Kingdom*, (w:) „Lebende Sprachen” 27 (2), 59–63.
- Sager, J.C. (1984), *Terminology and the technical dictionary*, (w:) R.R.K. Hartmann (red.), LEXeter '83 Proceedings. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 315–326 (= Lexicographica. Series Maior 1).
- Sager, J.C. (1992), *The Translator as Terminologist*, (w:) C. Dollerup/ A. Loddegaard (red.), Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience. Papers from the First Language International Conference, Elsinore, Denmark, 31 May – 2 June 1991. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 107–122.
- Sager, J.C. (1994a), *Terminology. Custodian of knowledge and means of knowledge transfer*, (w:) „Terminology” 1 (1), 7–15.
- Sager, J.C. (1994b), *What's wrong with „terminology work” and „terminology science”?*, (w:) „Terminology” 1 (2), 375–381.
- Sager, J.C. (1997), *Term Formation*, (w:) S. E. Wright/ G. Budin (red.), Handbook of Terminology Management, t. 1. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 25–41.
- Sager, J.C. (1998), *In search of a foundation. Towards a theory of the term*, (w:) „Terminology” 5 (1), 41–57.
- Sager, J.C./ D. Dungworth/ P.F. McDonald (1980), *English Special Languages. Principles and Practice in Science and Technology*. Wiesbaden, Oscar Brandstetter Verlag.
- Sager, J.C./ R.L. Johnson (1978), *Terminology. The State of the Art*, (w:) „AILA Bulletin” 22, 1–12.
- Sager, J.C./ M.-C. L'Homme (1994), *A model for the definition of concepts. Rules for analytical definitions in terminological databases*, (w:) „Terminology” 1 (2), 351–373.

- Sager, J.C./ J.M. Pugh (2004), *Terminology in special languages*, (w:) G. Booij/ C. Lehmann/ J. Mugdan/ S. Skopeteas/ W. Kesselheim (red.), Morphologie. Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung, t. 2. Berlin etc., Walter de Gruyter, 1924–1928 (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 17).
- Savory, T.H. (1953), *The Language of Science. Its Growth, Character and Usage*. London, Andre Deutsch.
- Sartori, G./ F.W. Riggs/ H. Teune (1975), *Tower of Babel: on the definition and analysis of concepts in the social sciences*. Pittsburgh, University of Pittsburgh.
- Schröder, H. (1998), *Heutige Fachsprachen im interkulturellen Austausch III: die Stellung der englischen Wissenschaftssprachen in der Welt*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H. E. Wiegand (red.), Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Berlin etc., Walter de Gruyter, 828–840 (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 14).
- Selinker, L. (1979), *On the Use of Informants in Discourse Analysis and „Language for Specialized Purposes”*, (w:) „International Review of Applied Linguistics in Language Teaching” 17 (3), 189–215.
- Shreve, G.M. (1993), *Part E, Form and Style for ASTM Standards: A Model for Accessing Computerized Terminology Standards Databases*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 185–199 (= STP 1166).
- Shreve, G.M. (1995), *SGML Representation of Concept Systems: Identifying, Tagging and Retrieving Term-Concept Structures in Textual Context*, (w:) S.E. Wright/ R.A. Strehlow (red.), Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 157–168 (= STP 1223).
- Shreve, G.M. (2001), *Terminological Aspects of Text Production*, (w:) S. E. Wright/ G. Budin (red.), Handbook of Terminology Management, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 772–787.
- Simonnæs, I. (2007), *Vague legal concepts. A contradictio in adjecto?*, (w:) B.E. Antia (red.), Indeterminacy in Terminology and LSP. Studies in honour of Heribert Picht. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 119–134 (= Terminology and Lexicography Research and Practice 1).
- Snyder, L.J. (2002), *Whewell and the Scientists: Science and Philosophy of Science in 19th Century Britain*, (w:) M. Heidelberger/ F. Stadler (red.), History of Philosophy of Science. New Trends and Perspectives. Dordrecht, Springer Science+Business Media, 81–94 (= Vienna Circle Institute Yearbook 9).
- Sonneveld, W.B./ K.L. Loening (1988), *A Terminologist’s and a Chemist’s Look at Chemical Neologisms*, (w:) R.A. Strehlow (red.), Standardization of Technical Terminology. Principles and Practices. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 23–28 (= STP 991).

- Sperati, C.A. (1993a), *Introducing the United States to the ISO Committee on Terminology (Principles and Coordination)*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 54–62 (= STP 1166).
- Sperati, C.A. (1993b), *Standardization of Terminology for Recycling and Degradation of Plastics*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 282–292 (= STP 1166).
- Strehlow, R.A. (1983a), *Terminology and the Well-Formed Definition*, (w:) C.G. Interrante/ F.J. Heymann (red.), Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 15–25 (= STP 806).
- Strehlow, R.A. (1983b), *The Varieties of Compound Terms and Their Treatment*, (w:) C.G. Interrante/ F.J. Heymann (red.), Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 26–33 (= STP 806).
- Strehlow, R.A. (1988), *Terms as Database Records*, (w:) R.A. Strehlow (red.), Standardization of Technical Terminology. Principles and Practices. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 55–61 (= STP 991).
- Strehlow, R. (1993), *Terminology Standardization in the Physical Sciences*, (w:) H.B. Sonneveld/ K.L. Loening (red.), Terminology. Applications in Interdisciplinary Communication. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 127–140.
- Strehlow, R.A. (1995a), *Content Analysis of Definitions*, (w:) S.E. Wright/ R.A. Strehlow (red.), Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 53–62 (= STP 1223).
- Strehlow, R.A. (1995b), *Ninety years of terminology management in ASTM*, (w:) „Terminology” 2 (2), 259–272.
- Strehlow, R.A. (1997a), *Frames and the Display of Definitions*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), Handbook of Terminology Management, t. 1. Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 75–79.
- Strehlow, R.A. (1997b), *ISO 10241: Preparation and Layout of Terminology Standards*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), Handbook of Terminology Management, t. 1. Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 203–208.
- Strehlow, R.A. (2001a), *Terminology and Indexing*, (w:) S. E. Wright/ G. Budin (red.), Handbook of Terminology Management, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 419–425.

- Strehlow, R.A. (2001b), *The Role of Terminology in Retrieving Information*, (w:) S. E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 426–441.
- Strehlow, R.A. (red.) (1988), *Standardization of Technical Terminology. Principles and Practices*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials (= STP 991).
- Strehlow, R.A./ S.E. Wright (red.) (1993), *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials (= STP 1166).
- Strong, E.W. (1955), *William Whewell and John Stuart Mill. Their Controversy about Scientific Knowledge*, (w:) „Journal of the History of Ideas” 16 (2), 209–231.
- Sullivan, C.D. (1983), *Birth of a Terminology Standard*, (w:) C.G. Interrante/ F.J. Heymann (red.), *Standardization of Technical Terminology: Principles and Practices*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 75–80 (= STP 806).
- Swales, J. M. (1990), *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge etc., Cambridge University Press.
- Swales, J.M. (1992), *Language for Specific Purposes*, (w:) W. Bright (red.), *International Encyclopedia of Linguistics*, t. 2. New York etc., Oxford University Press, 300–302.
- Sydney, R. (1991), *Nineteenth-Century Attitudes: Men of Science Scientist*. Dordrecht, Springer Science+Business Media (= Chemists and Chemistry 13).
- Temmerman, R. (2000), *Towards New Ways of Terminology Description. The Sociocognitive Approach*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company (= Terminology and Lexicography Research and Practice 3).
- Teune, H. (1982), *Concept Development in the Social Sciences: The Logic and Strategy of the Committee on Conceptual and Terminological Analysis (COCTA)*, (w:) F.W. Riggs (red.), *The CONTA Conference. Proceedings of the Conference on Conceptual and Terminological Analysis in the Social Sciences*. Frankfurt, Indeks Verlag, 140–148.
- Trimble, R.M.T./ L. Trimble (1977), *The Development of EFL Materials for Occupational English*, (w:) H.L.M. Moody/ J.D. Moore (red.), *English for Specific Purposes. An International Seminar*. Bogota, British Council, 52–61.
- Vinciguerra, K.J. (1993), *Terminology Database Record Standardization and Relational Organization in Computer-Assisted Terminology*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 171–184 (= STP 1166).
- Westbrook, J.H./ W. Grattidge (1993), *Committee E49's Response to Terminological Challenges from Computerized Materials Property Data*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 158–170 (= STP 1166).

- Whewell, W. (1837), *History of the Inductive Sciences, from the Earliest to the Present Times*, t. 3. London etc., John W. Parker, West Strand.
- Whewell, W. (1847), *The Philosophy of the Inductive Sciences, Founded upon Their History*. t. 1. London, John W. Parker, West Strand.
- Whewell, W. (1858), *Novum Organon Renovatum*. London, John W. Parker and Son, West Strand.
- Wright, P. (1974), *The Language of British Industry*. London etc., Macmillan.
- Wright, S.E. (1993a), *Foreign Language Equivalents in an ASTM Standard*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 113–126 (= STP 1166).
- Wright, S.E. (1993b), *Terminology Standardization in Standards Societies and Professional Associations in the United States*, (w:) M. Krommer-Benz/ A. Manu (red.), *Terminology Work in Subject Fields*. Third INFOTERM Symposium. Vienna, TermNet, 514–535.
- Wright, S.E. (1993c), *Terminology Training Within a Market-Driven Context – An American Model*, (w:) „IITF Journal” 4 (2), 67–84.
- Wright, S.E. (1995), *Creating a Data Element Dictionary for Computer-Aided Terminology Work*, (w:) S.E. Wright/ R.A. Strehlow (red.), *Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 169–186 (= STP 1223).
- Wright, S.E. (1997a), *Term Selection: The Initial Phase of Terminology Management*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 1. Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 13–23.
- Wright, S.E. (1997b), *Terminology Standardization: Management Strategies*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 1. Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 197–202.
- Wright, S.E. (1997c), *Representation of Concept Systems*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 1. Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 89–97.
- Wright, S.E. (2001a), *Data Categories for Terminology Management*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 552–571.
- Wright, S.E. (2001b), *Terminology and Total Quality Management*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 488–502.
- Wright, S.E. (2001c), *Terminology as an Organizational Principle in CIM Environments*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 467–479.

- Wright, S.E. (2001d), *Terminology Management Entry Structures*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 2. Application-Oriented Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 572–599.
- Wright, S.E. (2003), *From the Semiotic Triangle to the Semantic Web*, (w:) „Terminology Science & Research” 14, 111–135.
- Wright, S.E. (2007), *Coping with indeterminacy. Terminology and knowledge representation resources in digital environments*, (w:) B.E. Antia (red.), *Indeterminacy in terminology and LSP. Studies in honour of Heribert Picht*. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 157–179 (= *Terminology and Lexicography Research and Practice* 8).
- Wright, S.E./ G. Budin (1994), *Data elements in terminological entries: An empirical study*, (w:) „Terminology” 1 (1), 41–59.
- Wright, S.E./ G. Budin (1997), *Terminology collections*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 1. Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 325–326.
- Wright, S.E./ A.K. Melby (1993), *TEI-TERM: A Proposed Format for the Interchange of Terminology Data Using Standard Generalized Markup Language*, (w:) R.A. Strehlow/ S.E. Wright (red.), *Standardizing Terminology for Better Communication: Practice, Applied Theory, and Results*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials, 200–216 (= STP 1166).
- Wright, S.E./ R.A. Strehlow (red.) (1995), *Standardizing and Harmonizing Terminology: Theory and Practice*. Philadelphia, American Society for Testing and Materials (= STP 1223).
- Wright, S.E./ L.D. Wright (1997), *Terminology Management for Technical Translation*, (w:) S.E. Wright/ G. Budin (red.), *Handbook of Terminology Management*, t. 1. Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam etc., John Benjamins Publishing Company, 147–159.

Terminology work in Sweden

Anna-Lena Bucher
(*The Swedish Centre for Terminology – TNC*)

Abstract

The purpose of this article is to argue for the importance of terminology work, a national terminology centre as well as for a terminological infrastructure for a country. The article presents the background and the objectives of the Swedish Centre for Terminology (TNC). Several examples of assignments, tasks and projects regarding different aspects and needs of terminology work that TNC has been and is responsible for, are given. It also includes presentations of terminology work within the National Board of Health and Welfare and within the private bus and truck company Scania. The extensive cooperation between national terminology institutions within the Nordic countries is also presented.

Streszczenie

Działalność terminologiczna w Szwecji

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie argumentów świadczących o wartości pracy terminologicznej, znaczeniu krajowego ośrodka terminologicznego oraz roli infrastruktury terminologicznej dla danego kraju. Artykuł prezentuje kontekst powstania i funkcjonowanie Szwedzkiego Centrum Terminologicznego (TNC). Wymienione są tu przykładowe zadania, obowiązki i projekty dotyczące różnych aspektów i celów pracy terminologicznej, za które odpowiedzialne było i jest obecnie TNC. Opisane są również przykłady działalności terminologicznej w instytucji państwowej, szwedzkiej Krajowej Radzie ds. Zdrowia i Opieki Społecznej, oraz w firmie prywatnej Scania, produkującej m.in. samochody ciężarowe i autobusy. Artykuł przedstawia też intensywną współpracę pomiędzy poszczególnymi ośrodkami terminologicznymi w krajach nordyckich.

Introduction

One of the most common arguments for terminology work is that it supports and improves communication within special knowledge domains. It is, however, also a fact that an unambiguous and precise terminology, agreed upon among experts within a domain and furthermore well spread, has secondary benefits: expensive misunderstandings can be avoided, documentation within a company or government agency can be better organized, the readability of texts can be improved as well as their translatability (which in turn reduces costs), information structures become sustainable, working environments can be improved, creativity enhanced, better conditions for learning created, etc. It is therefore justified to claim that investing in terminology work is profitable for a company, a government agency and also for a nation at large.

This paper will focus mainly on how and why terminology work came about in Sweden and how it has developed over the years. It will also give a brief overview

over the situation in other Nordic countries and over Nordic cooperation in the field of terminology.

1. Sweden's terminological infrastructure

There is a number of factors which over the years have contributed to the emergence of what can be viewed as Sweden's terminological infrastructure. The most prominent of them is that terminology work in Sweden has a long tradition and has been carried out on a regular basis by an organization which both in name and in essence has been a national terminology centre – TNC (the Swedish Centre for Terminology). The last three decades saw a steady growth of terminological awareness and the intensification of terminological activities in a number of domains. Terminology work and terminology management in today's Sweden is not limited to TNC but is also carried out by government agencies, private companies and special interest groups which together form a vast terminological landscape. A glimpse of this very varied landscape will follow below.

1.1. TNC, the Swedish Centre for (Technical) Terminology

The first steps towards a Swedish centre for terminology were taken as far back as 1936, when a nomenclature committee was set up at the Academy of Engineering Sciences. The private electrotechnical company ASEA, established in the 1890's, and currently known as ABB, was among the establishers, the others were inventors and standardizers who were aware of the need for creating and using an adequate Swedish technical terminology. Five years later, in 1941, the nomenclature committee was restructured into a centre for technical terminology under the name Tekniska nomenklaturcentralen (the Swedish Centre for Technical Terminology) with the acronym TNC. TNC's statutes were laid down by the Swedish government.

In 2000, TNC underwent reconstruction and its name changed to Terminologikum TNC (the Swedish Centre for Terminology). A more general name was selected to reflect that TNC's activities now embraced all subject fields and not only the technical ones as before. The acronym TNC was kept in order to emphasize the continuity and to maintain the institutional memory.

TNC, which was founded as a non-profit member organization, is today an independent private company. TNC's main shareholders are the Swedish Standards Institute SIS, the Swedish Academy and The Swedish Association of Graduate Engineers. The Finnish Centre for Terminology TSK is one of the minor shareholders and there are four others. None of them claims any profit distribution and they all support the reinvestments of the profits into TNC and its activities. TNC has received financial support from the state since its foundation which in the last 30 years came to TNC as a grant from the Ministry of Enterprise, Energy and Communications. The grant amounts to about 45–50 % of TNC's annual turnover¹.

¹ Since this article was written TNC's situation has changed. In the summer of 2016 three of the shareholders sold their shares to the Swedish Standards Institute (SIS). Later the same year The Swedish Association of Graduate Engineers transferred their shares to the Swedish Academy. Today SIS is the ma-

1.1.1. TNC's objectives and activities

The main objective for TNC was, and still is, to meet all kinds of terminological needs that professionals in all domains of Swedish society may have. According to the government, TNC gets its funding in order to “promote an efficient specialized communication in Swedish industry and society with the help of terminology work”.

In order to achieve its objective TNC:

- offers terminological services to government agencies, organisations and enterprises;
- develops terminological products such as glossaries and term banks;
- manages and maintains the national Swedish termbank, Rikstermbanken;
- maintains a query service for all who need advice and recommendations concerning terminology;
- elaborates rules and guidelines for the writing of technical texts;
- collects, records and processes terminological information;
- offers lectures and courses on terminology, cultivation of special languages and technical writing;
- co-operates with other language and terminology institutions, on both a national and an international level;
- participates in/ manages four special term groups (computer sciences, building and construction, life sciences and optics)²;
- participates in international standardization within the framework of ISO and CEN and in national standardization within the framework of SIS.

It is mainly basic activities that are financed through the governmental grant, for example the collection and extraction of terminological information, management of Rikstermbanken, TNC's library and internal databases. Also the spreading of information about TNC and terminology work is an activity financed through the governmental grant. The majority of the activities listed are also offered as consultant services to government agencies, organizations, educational institutions, and also to the general public (e.g. the terminological query service).

TNC's scientific basis

The scientific basis for TNC's terminology work was well described by its first director, John Wennerberg (1941–1957). He held a doctorate in electrotechnical engineering and also had a profound knowledge of linguistics. He was involved in electrotechnical standardization, both on national and international levels: „Terminology work has two objectives: to sanction appropriate terms and to lay down, to fix, their meaning (Wennerberg, J. (1954), “Ord och uttryck” 25, 21). The aim from the establishers of TNC was to “tidy up” in special languages, which did not automatically develop clear-cut and precise terminologies.

majority shareholder (71 %), the Swedish Academy and the TSK are minority shareholders. Another important change since the article was written regards the governmental funding. The funding is now coming from the Ministry of Culture but is distributed to TNC via the Swedish Language Council.

² See section 1.3.

Consequently, the scientific base that has been applied from the beginning is the principle of distinguishing the term from its corresponding concept and to underline that a definition should be a description of the concept. To illustrate this the tetrahedron below is often used. For terminological purposes, the semiotic triangle (in the background on the figure below) was extended to a tetrahedron by the Finnish former director of TSK, Heidi Suonuuti. This is also how the basis of the theory of terminology now is presented in ISO/TC 37 standards³.

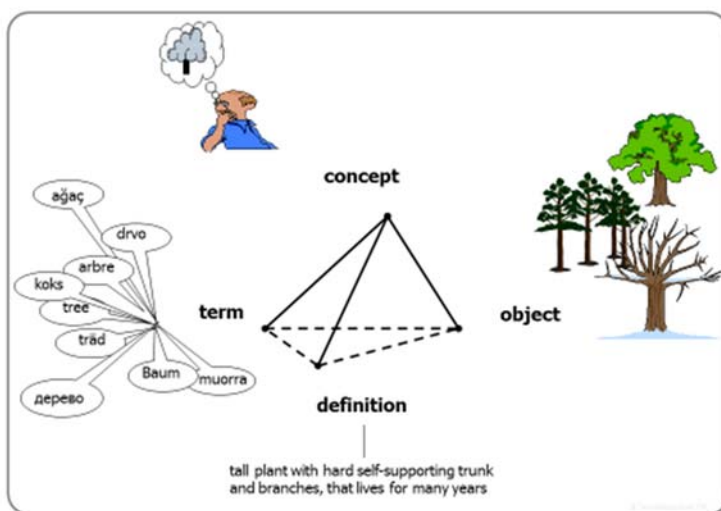

Fig. 1. The concept tetrahedron

1.1.2. Terminology work TNC's way

Efficient communication in all domains of professional life is impossible without an adequate and consistent terminology, and society's terminological needs are many and varied. TNC's ways of meeting these needs are also varied. Some of the more important activities are described below.

Compiling terminological glossaries

TNC's most typical product – at least during TNC's first five decades – was a glossary containing terminology in one particular domain. The work on a glossary was conducted in the form of a project with a terminologist from TNC, often functioning as a project manager. Today such projects are not very numerous but they are still part of TNC's activities. The initiatives come from domain experts, e.g. researchers, employees in an organization or participants in a project who need to agree on how to define specific concepts and how to designate them, i.e. what terms to use.

There is a number of steps involved in the implementation of a terminological

³ In this article italics are used to indicate terms, single quotes (') for concepts, bold face is used for objects; definitions and characteristics are underlined.

project⁴. Before a project can start, financing has to be arranged and a project team has to be established. The way terminology projects are financed varies a lot but usually the initiators can contribute to the financing or enlist the help of an external interested party. A project team needs to include both domain experts and terminologists. The group must not be too large; a group of 4–6 persons has proved to be most efficient. A project starts with a preparatory phase which includes: (1) a delimitation of the domain; (2) detailed description of the target group; (3) collection of relevant documentation and (4) extraction of term and concept information. The main phase involves terminological concept analysis and includes (5) selection of concepts to be included; (6) investigation of the intension and extension of the concepts; (7) identification of concept relations and elaboration of concepts systems; (8) elaboration of definitions and (9) selection and evaluation of terms. Before the glossary is finalized, it is sent out as a draft to a wide range of experts. Comments and remarks are to be taken care of by the project team. The last phase is marketing and presentation of the created resource. The resource used to be published in printed form only, but since the beginning of the 1970's it has also very often been published as a termbank, on CD-ROM in the 1990s and as a web resource nowadays. And, before the project is completely concluded, it is important to prepare for a revision and a new version. Sometimes the work on a revised version starts fairly soon, i.e. within a year or two, sometimes it takes a decade or two. It all depends on the development within the subject domain as well as needs and interests among the experts and interested parties.

Carrying out translation-oriented terminology work

Translation-oriented terminology work grew in importance by the end of the 1980's. In 1989-1991 TNC was engaged in a comprehensive translation-oriented terminology project following the establishment of the European Economic Area (EEA). When some years later (in 1995) Sweden joined the EU, TNC was commissioned to work with adding Swedish equivalents to Eurodicautom, the termbank of the European Commission at that time. Over a five-year period TNC supplied approximately 140 000 Swedish terms in about 100 domains, many of them with definitions.

In order to accomplish this project, TNC contracted a lot of experts in almost all of the 100 domains concerned. The experts engaged in the project were provided with a handbook prepared by TNC which contained a brief introduction into terminological principles and methods, into termbank development as well as into methods and practices of translation-oriented terminology work. The experts were to look for Swedish equivalents, i.e. terms which covered the same (or nearly the same) concepts as those covered by terms in English, French and other languages of the EU of the 1990's. If the search was successful, a Swedish term was introduced, if not, a new term was to be coined or a short explanation of the concept was to be provided. All the work done by the experts was subjected to a review by TNC's terminologists

⁴ See e.g ISO 10241-1 and C. Dobrina 2015: 187-194.

which contributed to ensuring a good terminological quality and consistency of the new terminology.

In later years similar projects were carried out by TNC for IATE, the successor of Eurodicautom. The latest of 2014–15 concerned reviewing the terminology of air and water transport. This time TNC's terminologists did the search and the consulting experts reviewed the collected terms and definitions.

The Swedish-English Dictionary of Higher Education

Since 2007 TNC has been commissioned by the Swedish Council for Higher Education to work with the compilation of a web-based Swedish–English dictionary of Higher Education. The project's objective has been twofold: to provide specific Swedish education terms with English equivalents, and to find appropriate Swedish equivalents to English terms related to the Bologna process.

The development and maintenance of a national termbank, Rikstermbanken

Termbank development has been a central task for TNC through the years. It started already in 1941 with the card file which in principle also can be viewed as a termbank although nobody at the time would of course care to call it one. The main idea behind any termbank is to provide a smooth access to terminology to as many target groups as possible. In Sweden there is an understanding that terminology resources compiled by TNC, government agencies and organizations, and even by some private companies should preferably be accessible free of charge to as many as possible in Swedish society; the point is that the terminology should be made known, should be used and any duplication of work (“reinventing the wheel”) should be avoided. At the end of the 1960's TNC began to use computer-aided methods in elaborating glossaries, and this led to the development of the first electronic termbank, Termdok, which could be accessed via modem by the late 1970's. In 1987, Termdok was published as a CD-ROM, the first commercial CD-ROM on the Swedish market.

TNC's many years of work with termbanks and continuous lobbying for creating a national terminology repository gave important results in the mid 2000's. Two bills of the Swedish Government concerning information technology in society (2004) and the Swedish language policy (2005) addressed the issue by stating that the development of a national termbank was a necessary condition for supplying users nationwide with high-quality terminology in a straightforward way. In 2006 TNC received a special funding from the Swedish government for developing a national termbank which made it possible for TNC to turn the vision into reality.

So, in March 2009, Rikstermbanken, the Swedish national termbank, free of charge and open to everybody was inaugurated. Rikstermbanken of today contains about 110 000 terminological records, and its contents are constantly growing. The content comprises:

1. terminological glossaries compiled by TNC and TSK (the Finnish Terminology Centre);
2. terminologies produced by various organizations (government agencies, private companies, professional and industrial organizations);

- terms and definitions extracted from laws, regulations, official reports of the Swedish government, etc.

Rikstermbanken's terminological records contain:

- entry terms in Swedish and in some of the official minority languages;
- concept descriptions (definitions and explanations) covering over 100 subject fields: from economy to construction, paper industry to music. The contents came from more than 500 terminological resources supplied by some 130 organizations (as of September 2015);
- term equivalents in 27 languages (Bosnian/ Croatian/ Serbian, Catalan, English, Danish, Estonian, Faeroese, Finnish, French, German, Greek, Greenlandic, Icelandic, Japanese, Kurdish, Latin, Tornedal Finnish, Northern Sami, Norwegian Bokmål, Norwegian Nynorsk, Polish, Russian, Spanish, Swedish and Turkish).

The screenshot displays the Rikstermbanken website interface for a terminological entry. The header includes the logo and navigation links. The main content area is titled 'Terminological entry' and features a search bar. The entry details are organized into a table with columns for the term in different languages and their corresponding explanations. The languages shown are Swedish, English, French, Bosnian/Serbian, Polish, and Finnish. Each language entry includes a brief definition and a more detailed explanation. The Swedish explanation mentions that national elections are held every four years on the second Sunday in September. The English explanation states that national-wide elections are held every four years on the second Sunday in September. The French explanation notes that general elections are held every four years on the second Sunday of September. The Bosnian/Serbian explanation refers to the election for the Riksdag. The Polish explanation describes the election of the parliament. The Finnish explanation explains that national elections are held every four years on the second Sunday in September. The source is cited as 'Regeringskansliet | 2005-2007'. The footer contains the TNC logo and contact information.

Fig. 2. Example of a term record from Rikstermbanken

Maintaining a terminological query service

TNC's terminological query service (henceforth *the query service*) has been offering solutions to its users' terminological problems for more than 70 years (it started soon after TNC's establishment in the 1940's). The query service, "terminological emergency ward", is meant to meet the users' urgent terminological needs, usually concerning one or several related concepts. In the time when the amount of freely available electronic terminological and other knowledge resources is practically

inexhaustible the number of queries has reduced drastically, but the queries that come are usually complex and demanding. The users of today are domain experts, government agency officers, students, teachers, journalists, lawyers and of course translators of special language texts. The users ask for help with defining concepts, with finding term equivalents in Swedish and other languages, with identifying proper grammatical forms (the Swedish gender does pose some problems in special languages). Queries show a great diversity in many respects which is illustrated below:

Concept-related queries

Information requested: definitions, concept descriptions, explanations of the difference between two or more related concepts, etc.

Example:

A journalist from Radio Sweden wanted to know the difference between *robot* and *automat*. The reason for the question was what to call the modern automated cash registers that are used more and more in supermarkets. Are they robots or are they automats?

Term-related queries

Information requested: term equivalents, new terms to designate a new or a borrowed concept, synonym differentiation, etc.

Example:

Swedish translators at the European Central Bank urgently need recommendations of Swedish equivalents for *real time payments* and *instant payments*, terms that refer to two different concepts.

Language/ style queries

Information requested: grammatical forms, etymological information, abbreviations, word formation, etc.

Example:

How to translate Swedish names into English? *Accounting Act* or *Swedish Accounting Act* when specifically the Swedish Accounting Act is referred to?

Why is 'k' in the abbreviation for *kilowatt* (kW) written in lowercase, unlike TW (*terawatt*)?

Query origins and frequency

The subjects of some queries originate from current events: in spring 2015 an employee from The Public Health Agency of Sweden (an expert authority that has responsibility for public health issues at a national level) asked whether to write *MERS-coronavirus*, *MERS-CoV* or *mers-coronavirus*? The inquirer also wanted a motivation for TNC's recommendation (which was *MERS-coronavirus*, with the reason that it is the clearest way of writing).

The query service is open to everyone but it is a pay service. Most of the users have a yearly subscription which gives them the right to consult TNC's terminologists up to approximately 10 hours. Many of the queries and the answers are published in

TNC's newsletter TNC-Aktuellt and on TNC's web site so that the results of this ad hoc terminology work can benefit all interested in terminology issues.

Collecting relevant terminological information: term extraction

Extracting terminology from texts either through human expertise or by using automatic extraction tools is an important task which has the purpose of having an overview of the use of terms and definitions in different situations. At TNC extraction is usually done from scientific magazines or journals within different subject domains. This is because it is normally in journals that new concepts with new terms are first published. But not only new terms are extracted, established terms with other definitions than the customary ones are also of interest. Besides practicing the extraction of terminological information on a regular basis the method is also used in the frame of some specific terminological projects when a much more extensive material is used for extraction.

Teaching terminology

In Sweden terminology training at universities started later than in several other Nordic countries. Terminology training at universities began on a relatively large scale in Denmark and Finland in the early 70's while in Sweden the only place to get some training was as employed at TNC by the model "learning by doing" or, for persons outside TNC, in courses given by TNC.

Since the very beginning, TNC has been engaged in introducing non-terminologists into terminology theory and practice. All the knowledge and experience TNC has collected through its projects and other terminological services constitute the ground on which TNC's educational efforts are based. The development of terminology training has gone hand in hand with development in society and the different types of terminology projects that TNC has been involved in.

Through the years, TNC has had many lectures and seminars for students of engineering and science but perhaps primarily for students of humanities. An example is a terminology course regularly offered by TNC to future language consultants in Swedish at Stockholm University. TNC has also delivered several independent longer courses in terminology in cooperation with the Institute for Interpretation and Translation Studies at Stockholm University. Since 2011 TNC together with a number of Universities and language centres in the Nordic countries has been involved in TERMDIST, a Nordic online course in terminology. TNC also offers custom-made courses for special projects or interest groups both in the public and private sector.

In the years 2007–2012 TNC was training translators and terminologists at the European Union's institutions in altogether 10 one-day courses. The first courses were only for the Swedish translators and terminologists, but later on courses were also given to translators and terminologists from all the other EU languages. The purpose of the courses was to train them all in having a common approach to the terminology in the texts that they were translating. An important effect of having a common approach is that the translators and the terminologists can discuss problems of

equivalency etc. with each other, in a general way, regardless of their source or target language.

Implementing terminological principles and methods in non-traditional terminology projects

In the last 12–15 years the principles and methods of terminology work have been applied outside the sphere of traditional terminological activities (such as compiling terminological vocabularies and term banks). Information structuring, knowledge organization, systems architecture, needs analysis, business description, etc. are activities often performed by non-terminologists, e.g. computer scientists, information specialists, programmers, systems architects, administrators. The result of their activities is implemented in content management systems, in automatic management of large quantities of information for a more efficient planning of certain activities, information retrieval or follow-up activities etc.

In the early days, when information technology systems were being developed, many developers did not realize the importance of choosing appropriate denominations for information objects handled by the system. People from within the organization, or people involved in the current activity, were usually not engaged in the development of the contents of the information system, even less often terminologists of course.

There is some progress in this respect nowadays: terminologists are involved more often – and can contribute in several ways. One is to emphasize the importance of involving the users, the professionals, in order to identify the current specific language of the activity in question. Another is to identify the contents of the different information objects that are handled. If one class of information objects covers several concepts, one should not designate it with an established term, but rather create a new name, a name which then probably will be unique to the current system. If there are information objects identical with one concept, the established term for that concept should be used. The terminological approach helps to clarify the contents of the different classes and so everyone can clearer see what they agree on. Terminologists also strive to ensure the consistency in the usage of designations (terms, names and symbols) throughout the system to be developed, as well as for an adequate documentation of all terminological decisions adopted in the process of systems development.

TNC's experience so far of using terminological principles in new contexts is positive. Terminologists can really contribute, their unique combined competence of knowledge structuring and linguistics is needed to provide a qualitative and sustainable information structure of the content in the systems.

Terminology and Swedish Law

The current terminological infrastructure of Sweden rests on three pillars: TNC, Rikstermbanken and the Language Act.

The Language Act was passed in the Swedish Parliament as late as in 2009. The Act establishes the official status of the Swedish language and of the minority

languages in Sweden: Finnish, Yiddish, Meänkieli (Tornedal Finnish), Romany Chib and Sami. There is also a special section in the Language Act which addresses the issue of terminology and which reads:

Government agencies have a special responsibility for ensuring that Swedish terminology in their various areas of expertise is accessible, and that it is used and developed (Språklag, SFS 2009:600, the official translation into English).

So far, only a few individuals in the agencies show an interest and understanding of why the section on the government agencies' responsibility for their own terminology is important, mostly employees in the communication and information departments, but also people from more domain specific departments. Often these individuals have not been able to persuade the management or even their nearest manager about the importance of terminology work. We have received indications that it is hard to convey the meaning of "their terminology", what it means to make it "accessible", "used" and "developed". However, at TNC we believe that the impact of the Act will show in the long run. It is, after all, a call for the public sector to take terminological responsibility – for the benefit of the entire nation.

Guidance for the implementation of the Language Act is given by all the language cultivation institutions in Sweden. TNC offers special guidance in how to start and maintain terminology work, how to raise awareness, how to make the internal terminology work known etc. TNC also arranges workshops where several government agencies meet and exchange experiences of how they deal with their own terminology. Some workshops have a fruitful outcome; that is when the agencies inspire each other and exchange arguments that they can use at home.

Cooperation with other language institutions in Sweden

An important part of TNC's work on a national level is the cooperation with other language cultivation parties in Sweden. All these parties constitute an informal group called Språkvårdsgruppen ("The language cultivation group"). The Swedish Language Council, the Swedish Academy and TNC are institutional members of the group, language consultants at Radio Sweden and at different government agencies are examples of other members. The group meets regularly. Current language issues and language policy topics are discussed in the group. The group regularly brings up to discussion principles of Swedish writing rules, views on new words and expressions, new editions of the Swedish Academy's dictionary, which is the normative dictionary for Swedish spelling and inflection rules etc. Over the years Språkvårdsgruppen has organized various seminars and conferences on different themes concerning language in society, for example the language in the media, the language relating to the use of computers and Internet etc.

The cooperation in Språkvårdsgruppen is important for Swedish language planning and cultivation in general. It gives the institutions a common and harmonized view on current language issues in contemporary Swedish.

Challenges for a national centre for terminology

Terminology work is a demanding job in which special and varied skills are needed.

It is a time-consuming work, which makes it challenging to many organizations, therefore it is appropriate to pool resources in one place, which can serve government agencies, private companies, universities, NGOs, EU etc. Why not in a national centre for terminology? This does not mean that all the terminology work that a country needs has to be carried out by a national centre, but it would be justifiable that the centre gets all the information on all other terminological activities undertaken elsewhere, offers advice and proper terminology training, develops methods and practices as well as provides an overview of existing terminologies in various domains to all professionals possible – and thus be the natural focal point for all terminology activities. Sweden has a good foundation so that public requirements for terminology can be met: a basic terminology infrastructure with a national centre for terminology, a national term bank and a Language Act.

But even when a national terminology centre is established there are challenges. Finding customers for terminological services and products generally takes a long time. Terminologists need to demonstrate and claim the independence of terminology as a discipline in its own right. And to raise the awareness of what terminology work is all about is constantly needed. If there is no terminological awareness in society, it is very hard to make terminology as a special field of knowledge known and accepted. Raising awareness is therefore one important task for a national terminology centre.

1.2. Terminological activities in government agencies and private companies

A few government agencies dealt with their own terminology long before the Language Act was passed. One good example is the National Board of Health and Welfare. Scania, a private company involved in the manufacturing of buses, coaches and trucks has also worked purposefully and consistently with its own terminology for many years.

1.2.1. The National Board of Health and Welfare

Systematic terminology work has been carried out by the National Board of Health and Welfare since 2001. The objective of their terminology work is to ensure that individual patient- and user-specific information becomes less ambiguous, easier to follow up and access. It should also follow the strategies and principles which have been laid down in the Swedish Government's National Strategy for e-health. In collaboration with the Swedish Association of Local Authorities and Regions, the National Board of Health and Welfare shall also encourage and support the introduction and use of Swedish terminology that has been elaborated ("tidied up") in a project, in all the health and welfare services in Sweden. The National Strategy for e-health also contains the guidelines for creating a national information structure for which the National Board is responsible.

These activities in the field of terminology, classification and information structuring will ensure:

- increased security for patients, users and clients which means that all information concerning health and welfare is well-documented and communicated over time and across organizational boundaries with its content

- and context intact;
- unambiguous follow-up of activities;
- rational and effective information management in the sphere of health and welfare services.

Since 2001, there has been a close co-operation between TNC and the National Board of Health and Welfare. TNC has been providing terminology training for the entire staff which has done much for raising their terminological awareness. TNC has also been involved in several specific terminology projects that were initiated by the National Board, for example, covering the terminology of trauma care, accommodation and elderly care.

The National Board has also been responsible for the implementation of the Snomed project which concerns the translation into Swedish of Snomed CT (Systemized Nomenclature of Medicine – Clinical Terms). Snomed CT is an international system of medical concepts which contains codes for about 360 000 concepts within the health and welfare services. 285 000 of the 360 000 concepts have already been translated and the work continues. TNC is involved in a number of special tasks in the Snomed project, e.g. in the elaboration of linguistic and terminological guidelines for the translators.

1.2.2. Scania

Scania is a Swedish company with approximately 38 000 employees in more than 100 countries. The company manufactures mainly heavy trucks, but also buses and industrial and marine engines. As the trucks, buses and other equipment become more technically advanced, an extensive information is required to ensure the safe and effective use of the equipment, and Scania produces a series of information products to this purpose to support workshops, drivers and hauliers.

Since Scania now is present on several markets in the world, technical information in several languages is needed. It is important that the information is consistent and comprehensible to meet customer needs. Five terminologists are now employed at Scania to carry out systematic terminology work. The extensive part of Scania's terminological information is collected in Scania Lexicon, an internal terminology database with approximately 7 000 term records, containing definitions, notes and pictures as well as term equivalents in about 21 languages. Scania's terminologists choose appropriate terms and write definitions in Swedish and English, with the help of Scania's domain experts. The English terms and definitions are subject to validation by native English speakers who are also domain experts. The information is further translated from English into a large number of languages.

The tight contact between TNC and Scania has been in effect for many years. TNC's terminologists participated in several of Scania's terminology projects, and Scania's terminologists and other staff are frequent users of TNC's query service. They also take part in TNC's advanced terminology courses.

1.3. Terminological activities in special domains: joint term groups

In 1996, when the use of Internet and e-mail was still relatively new, there came a

large number of questions to TNC's query service. Many of them concerning Swedish equivalents of such terms as *home page*, *e-mail*, *web*, *chat*. The interest in computer terminology was developing very quickly and that is how the Joint Group for Swedish Computer Terminology came into existence. The Group was founded by the Swedish Language Council and TNC. Another similar flow of questions from the domain of life sciences resulted in the establishment of the Joint Group for Swedish Life Sciences Terminology a couple of years later. Two older term groups have also been restructured to serve similar purposes: the Joint Group for Swedish Terminology of Built Environment and the Joint Group for Optical Terms.

The common objective for all these term groups is to create an adequate terminology in Swedish as well as to ensure the quality of the existing Swedish terminology by analyzing concepts and providing plausible definitions or explanations. The groups consist of general-language cultivation experts, terminologists, subject field experts, sometimes also media representatives. These groups are not like the project groups that produce a glossary in a special field, they are rather to be understood as emergency wards that solve term problems for laymen and experts alike, i.e. not only experts. The groups often deal with individual concepts rather than entire concept systems. The result of the work in the joint term groups is published on their respective web sites and also in Rikstermbanken.

2. The language and terminology environment in the Nordic countries

The Nordic countries comprise Denmark, Faroe Islands, Greenland, Finland, Åland, Iceland, Norway and Sweden. Faroe Islands and Greenland are both part of the Kingdom of Denmark, whereas Åland is part of the Republic of Finland. The official languages spoken within the area are Danish, Faeroese, Finnish, Greenlandic, Icelandic, Norwegian (Bokmål and Nynorsk), Sami and Swedish. Many of these languages are related. There are a number of bilingual and multilingual communities in the Nordic area, and a wide-ranging co-operation between the countries has led to a long tradition of translation and interpretation.

There is a long tradition of terminology work all over the Nordic countries. The first efforts on technical terminology work was carried out as early as the end of the 19th century in Iceland. Terminology work on a regular basis dates back to the 1940's in Denmark, Norway and Sweden. In Finland it started in the 1970's.

The organizations having a national responsibility for terminology work in the Nordic countries today are the following:

- Terminologigruppen i Danmark (Danish Terminology Group), Denmark;
- Sanastokeskus TSK / Terminologicalentralen TSK (Finnish Terminology Centre), Finland;
- Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum (Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies), secretary for Íslensk málnefnd (Icelandic Language Council), Iceland;
- Språkrådet (Language Council of Norway), Norway;
- Sámi Giellagáldu, the Sámi parts of Scandinavia and Russia;
- Terminologikum TNC (Swedish Centre for Terminology), Sweden;

- Málráðið, Faroe Islands;
- Oqaasileriffik (Sprogsekretariatet), Greenland.

3. Nordterm – Nordic co-operation in terminology

Nordterm is a network of organizations and societies in the Nordic countries which are engaged in terminology work, training and research. Nordterm is not an independent legal entity and has no funding on its own but may apply for funding for certain projects.

Nordterm started in 1976 when representatives interested in terminology from Denmark, Finland, Norway and Sweden met in Stockholm for the first time. This led eventually to a number of jointly organized terminology schools and a lot of informal but fruitful discussions on various terminological activities under way in the member countries. After several years of co-operation on an informal basis Nordterm formalized its objectives and scope in 1987 with the following wording:

The objective of Nordterm is to function as a Nordic forum and network for terminology work. To achieve this, Nordterm strives to:

- promote co-operation among the Nordic countries in the field of terminology through the exchange of information, experience and results, through joint projects, and by holding conferences and symposia,
- ensure the influence and role of the Nordic countries in terminology development at an international level by co-ordinating efforts and developing joint guidelines,
- participate in terminology research, practical terminology work, terminological education and other activities related to terminology (Nordterm’s statutes (2007), the English version, available at www.nordterm.net).

Nordterm members participate actively in the standardization of terminology in the frame of international and national standardization organizations (ISO/TC 37, SIS in Sweden, SFS in Finland, DS in Denmark, SN in Norway). Nordterm’s highest body is the Steering Committee which coordinates Nordterm’s activities and represents Nordterm internationally. The Steering Committee consists of one representative of each Nordterm member organization.

The most important of Nordterm’s activities are Nordic terminology conferences which are held biannually. In June 2015, the Nordterm conference was held in Reykjavík, Iceland, and the theme of the conference was “Management of special languages in society – Who is responsible? Who takes responsibility?”. The participants came from all Nordic countries but also other European countries, from language organizations and terminology centres, EU, organizations and private companies. The management of special languages and their terminologies as well as different levels of responsibilities for this task is a highly relevant issue in all the Nordic countries today. Even if each country has very skilled terminologists, they cannot act and do their job in a professional way without other experts. And the experts need the skill of the terminologists to solve their problems with an unclear and ambiguous terminology. And – it is not enough if only the terminologists are arguing for the importance of terminology work. They need others to spread the word. So, the answer to the questions raised at Nordterm 2015 is maybe – cooperation, on several levels. As simple as that.

Conclusion

Although terminology work has a long and strong tradition in the Nordic countries there is more work to be done than what has been done.

- Awareness raising is needed continuously.
- Governmental support is needed because a clear cut and well defined terminology is a national concern, not only a concern of special knowledge domains.
- Cooperation with related domains (e.g. knowledge and information structuring, systems architecture, needs analysis etc.) must be further developed.
- Development of principles and methods must continue constantly.
- Training in terminology in several academic programmes, introduction in terminology theory on *all* academic programmes is needed.

References

- Brewitz, E./ A.-L. Bucher (1999), *TNCs arbete med Eurodicautom, Europeiska kommissionens termdatabas*. In: “Nordiska studier i lexikografi 5: rapport från konferens om lexikografi i Norden, Göteborg 26-29 maj 1999”. Göteborg: Univ., Meijerbergs inst. för svensk etymologisk forskning, 54–65.
- Bucher, A.-L./ L. Jolkkonen (2000), *TNCs och TSKs arbete med att komplettera Eurodicautom med svensk terminologi*. In: “Bättre språk i EU: rapport från en konferens den 29 november - 1 december 1998 i Bryssel”. Oslo: Nordiska språkrådet, 46–55.
- Bucher, A.-L./ V. Kalliokuusi (2000), *How to survive after many years as a national terminology centre? Views from two Nordic countries*. In: “Conférence sur la coopération dans le domaine de la terminologie en Europe, Union Latine”, 149–154.
- Bucher, A.-L./ C. Dobrina/ K. Hallberg/ Å. Holmér/ P. Thomas (1995), *The Swedish EC Language in Focus: Compiling an EC Termbank and Vocabulary*. In: “Terminologie & Traduction” 3, 143–158.
- Bucher, A.-L. (2007), *Terminology work the Swedish way*. In: “Terminologija” 14, 37–48.
- Dobrina, C. (2010), *Terminology on demand. Maintaining a terminological query service*. In: M. Thelen/ F. Steurs (eds), *Terminology in Everyday Life*. Amsterdam etc., 81–95.
- Dobrina, C. (2015), *Getting to the core of a terminological project*. In: H.J. Kockaert/ F. Steurs (eds), *Handbok of terminology, Volume 1*. Amsterdam etc., 180–199.
- ISO 10241-1 (2011), *Terminological entries in standards -- Part 1: General requirements and examples of presentation*.
- Nilsson, H. (2010), *Towards a national terminology infrastructure – the Swedish experience*. In: M. Thelen/ F. Steurs (eds), *Terminology in Everyday Life*. Amsterdam etc., 61–77.
- Nordterm (URL www.nordterm.net).

Socialstyrelsens (National Board of Health and Welfare) (URL <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18246/2011-2-12.pdf>).

SFS 2009:600. *Språklag* (URL http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Spraklag-2009600_sfs-2009-600/).

Språkvårdsgruppen (URL <http://www.sprakvardsgruppen.se/>).

Suonuuti, H (2001), *Guide to terminology* In: "Nordterm series" 8, 42.

Rikstermbanken (URL www.rikstermbanken.se).

Instytucjonalna działalność terminologiczna

Standaryzacja terminologiczna w skali globalnej (na przykładzie terminów używanych przy standaryzacji nazw geograficznych)

*Ewa Wolnicz-Pawłowska
(Uniwersytet Warszawski)*

Streszczenie

W artykule przedstawiono ideę ujednoczenia nazw geograficznych na świecie poprzez narodową i międzynarodową standaryzację. Idea ta realizowana jest przez państwa tworzące ONZ w międzynarodowej Grupie Ekspertów ONZ do spraw Nazw Geograficznych – UNGEGN. Celem działalności UNGEGN jest badanie i proponowanie zasad, polityki i metod odpowiednich dla rozwiązywania problemów narodowej i ponadnarodowej standaryzacji nazw geograficznych. W artykule zarysowano historię działalności UNGEGN od momentu powstania tej Grupy, tryb pracy i najważniejsze osiągnięcia. Podkreślono wkład Polski w tę działalność. W szczególności zwrócono uwagę na przygotowany w UNGEGN słownik terminów używanych przy standaryzacji nazw geograficznych (Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names) oraz na narodowe odpowiedniki tego słownika.

Abstract

Standardization of terminology in global perspective (on the example of terms for the standardization of geographical names)

The paper presents the idea of unifying geographical names in global perspective through the national and international standardization. This idea is put into practice by United Nations member states in United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN). The objective of UNGEGN activities is to investigate and provide principles, policies and methods appropriate for solving problems of standardizing geographical names at the national and international levels. The article outlines the history of UNGEGN activities since the moment of the Group formation, its workflow and the most important achievements. Contribution of Poland to above-mentioned areas is emphasized. Particular attention is drawn to the Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names compiled by UNGEGN and national versions of the dictionary.

Wprowadzenie

Przyspieszające od drugiej połowy XX wieku procesy globalizacyjne przyniosły ujednoczenie terminologii z wielu dziedzin życia. W dyskusjach międzynarodowych, które toczyły się przy tej okazji, da się zaobserwować tendencja towarzysząca procesowi standaryzacji terminologicznej: oto próbowano w pewnym sensie ująć w reguły sam sposób, w jaki można i należy dyskutować, pojawiła się także otoczka terminologiczna, dotycząca zakresu i przebiegu czynności standaryzacyjnych. Zjawisko to chciałabym zilustrować na przykładzie prac Grupy Ekspertów ONZ do spraw Nazw

Geograficznych (UNGEGN – United Nations Group of Experts on Geographical Names).

1. Cele i zadania standaryzacji nazw geograficznych

Wśród celów, jakie zostały nakreślone przez to międzynarodowe ciało dla swojej działalności, wymienia się m.in. badanie i proponowanie zasad, polityki i metod odpowiednich dla rozwiązywania problemów narodowej i ponadnarodowej standaryzacji. W dokumentach ONZ, których sygnatariuszem jest także Polska, przez międzynarodową standaryzację nazw geograficznych rozumie się działalność skierowaną na osiągnięcie praktycznie maksymalnej jednolitości w przedstawianiu ustnym i pisemnym wszystkich poszczególnych nazw na Ziemi (a także szerzej – toponimów na obiektach pozaziemskich) za pośrednictwem standaryzacji narodowej i/ lub konwencji międzynarodowej, obejmującej przekładalność języków i systemów pisma¹. Sama zaś standaryzacja to ustalenie przez odpowiedni organ zbioru standardów lub norm, dotyczących np. jednolitego przedstawienia toponimów oraz tworzenie nowych toponimów zgodnie z tymi normami². W szczególności standaryzacją nazw geograficznych – według terminologii przyjętej w ONZ – nazywamy zalecenie przez organ nazewniczy stosowania określonej nazwy lub nazw wskazanego obiektu geograficznego wraz z formą ich zapisu, a także warunków do korzystania z tych nazw³, przy czym organ nazewniczy w tej definicji to osoba, biuro albo komisja wyznaczona urzędowo do funkcji doradczej i/ lub decyzyjnej w sprawach toponimii, a także organ, któremu powierzono publikowanie toponimów standaryzowanych⁴. Standaryzacją narodową nazywa się standaryzację nazw geograficznych na obszarze wspólnoty narodowej jako państwa⁵. W Polsce funkcjonują dwa organy nazewnicze, tak rozumiane, a mianowicie Komisja Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych (przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji) oraz Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej.

Kraje członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych zobowiązane są do realizacji zadań, wyznaczonych w rezolucjach przyjmowanych na konferencjach ONZ, w tym również na Konferencjach ONZ w sprawie Standaryzacji Nazw Geograficznych, odbywanych od 1967 roku co 5 lat. W dokumentach tej organizacji zaleca się współpracę przy realizacji tych zadań na możliwie najwyższym szczeblu narodowym i międzynarodowym, a także w ramach ONZ⁶. Problematyka standaryzacji w toponimii i kartografii była dyskutowana w Radzie Gospodarczej i Społecznej ONZ (Department of Economic and Social Affairs) już w 1948 roku, a w następnych latach doszło do zorganizowania formalnego ciała doradczego przy ONZ, co świadczy o wysokiej randze, jaką standaryzacji w tym obszarze przypisuje społeczność międzynarodowa.

¹ *Słownik terminów używanych przy standaryzacji nazw geograficznych* (1998: 70-71).

² *Ibidem*, s. 70.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, s. 55.

⁵ *Ibidem*, s. 71.

⁶ W Polsce współpracę tę koordynuje Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (<http://ksng.gugik.gov.pl/grupa-eksp.php>).

Orientacja w przestrzeni jest warunkiem prawidłowego funkcjonowania ludzi: pojedynczych osobników i grup społecznych. Pomocne w tej orientacji są wyróżnione przez nasze zmysły elementy przestrzeni, takie jak np. charakterystyczna skała, kształt szczytu lub przełęczy, ujście rzeki itp. Bez tego nie sposób wyobrazić sobie łowiectwa i pasterstwa, podróży kupieckich i wypraw wojennych. Od zamierzchłych czasów wyodrębnieniu elementów przestrzennych towarzyszyła nominacja, znaki językowe odnoszące się do obiektów topograficznych. Od dawna ludzie próbowali też odzwierciedlać rzeczywistość toponimiczną na rysunkach, a z czasem – na mapach. Kiedy pojawiło się pismo, na szkicach (obok graficznego przedstawienia obiektów geograficznych) zaczęto zapisywać nazwy. Niezwykły wzrost znaczenia map obserwuje się w dobie wielkich odkryć geograficznych. Także od tego okresu niepomniernie wzrasta liczba nazw geograficznych, dostępna w obiegu publicznym między innymi dzięki wynalazkowi druku i powszechnej (relatywnie) edukacji.

Doświadczenia II wojny światowej, zwłaszcza działania militarne, potwierdziły znaczenie kartografii i nazewnictwa geograficznego. Powojenne próby wprowadzenia nowego ładu na świecie i w stosunkach międzynarodowych przybrały formy instytucjonalne, z Organizacją Narodów Zjednoczonych na czele. W tym projekcie od początku, jak wspominałam, dużą rolę wyznaczono uporządkowaniu nazewnictwa geograficznego. Miało to sprzyjać dokładnemu rozpoznaniu przestrzeni działań międzynarodowych, wprowadzeniu unifikacji i w konsekwencji zapewnić skuteczną komunikację i współpracę w skali globalnej. Z inicjatywy Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ w 1955 roku odbyła się pierwsza Regionalna Konferencja Kartograficzna dla Azji i Pacyfiku, zaś w wyniku dyskusji, które tam toczono, pojawiła się inicjatywa niektórych państw i organizacji, aby powołać ciało doradcze do spraw nazewnictwa geograficznego przy ONZ. 23 kwietnia 1959 roku Rada Gospodarcza i Społeczna ONZ przyjęła rezolucję o powołaniu małej grupy ekspertów, którzy przygotowaliby założenia i rekomendacje dotyczące standaryzacji nazw geograficznych na poziomie narodowym i międzynarodowym. Grupa spotkała się w 1960 i 1966 roku, przygotowując grunt do I Konferencji ONZ w sprawie Standaryzacji Nazw Geograficznych w 1967 roku w Genewie. Pierwsza rezolucja tej Konferencji dotyczyła rekomendacji Radzie Gospodarczej i Społecznej powołania stałego komitetu ekspertów do spraw nazewnictwa geograficznego. 31 maja 1968 roku Rada taki komitet powołała; od 1973 nosi on nazwę United Nations Group of Experts on Geographical Names. UNGEGN ma stały sekretariat, wydawany jest także biuletyn, ukazujący się w cyklu półrocznym (<http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/bulletin.html>).

Konferencje nazewnictwa odbywają się co 5 lat (dotychczas miało miejsce dziesięć⁷), natomiast co dwa lata organizowane są mniejsze sesje (dotychczas dwadzieścia dziewięć). Na konferencjach uchwała się rezolucje, zawierające m.in. zalecenia dla Rady Gospodarczej i Społecznej oraz dla państw członkowskich. Rezolucje zostały zebrane i opracowane przez sekretariat UNGEGN. W polskim tłumaczeniu są one

⁷ I Konferencja: 1967 r. Genewa, II – 1972 Londyn, III – 1977 Ateny, IV – 1982 Genewa, V – 1987 Montreal, VI – 1992 Nowy Jork, VII – 1998 Nowy Jork, VIII – 2002 Berlin, IX – 2007 Nowy Jork, X – 2012 Nowy Jork.

dostępne na stronie internetowej Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (<http://ksng.gugik.gov.pl>).

Zarówno konferencje, jak i sesje mają stały porządek obrad, w którym głównym punktem są raporty poszczególnych krajów, zaś na konferencjach również raporty sekcji regionalnych i grup roboczych. Sekcje językowo-regionalne i grupy robocze to dwie ramy instytucjonalne, w których działają eksperci, delegowani przez poszczególne kraje i ich rządy. Bieżąca działalność UNGEGN skupia się na kilku zadaniach, w szczególności na opracowywaniu i publikacji:

- gazeterów⁸ narodowych,
- narodowych wykazów egzonimów⁹,
- wykazów nazw państw w narodowych językach,
- przewodników toponimicznych¹⁰,
- zasad latynizacji,
- terminologii związanej ze standaryzacją nazw geograficznych.

UNGEKN zajmuje się również organizowaniem kursów toponimicznych i promowaniem nazewnictwa w językach rdzennej ludności oraz w językach mniejszościowych.

2. Organizacja prac w Grupie Ekspertów ONZ do spraw Nazw Geograficznych

Od 1972 roku nieformalne początkowo podziały państw-członków UNGEGN na mniejsze, współpracujące ze sobą grupy, przybrały postać 14 sekcji językowo-regionalnych. Zgodnie z zasadami ONZ każdy kraj wybiera, w jakiej sekcji językowo-regionalnej chce uczestniczyć jako członek bądź obserwator. Ze względu na różnorodność problematyki, rozwijanej przez poszczególne kraje, ich potrzeby i zainteresowania, sekcje formowały się według różnych kryteriów, np. jest Sekcja Bałtycka i Sekcja Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej, Sekcja Języka Francuskiego i Sekcja Celtycka, ale też np. Sekcja Indii lub Sekcja Stanów Zjednoczonych i Kanady. Liczba sekcji językowo-regionalnych jest otwarta; obecnie liczy 24 grupy państw.

Do opracowania poszczególnych zadań UNGEGN powołano grupy robocze; również ich skład i liczba są zmienne, zależą bowiem od aktualnych potrzeb i decyzji

⁸ Gazeter (ang. gazetteer) to – najogólniej rzecz ujmując – spis toponimów, ułożonych zazwyczaj w kolejności alfabetycznej, wraz z podaniem ich położenia (współrzędnych geograficznych). Zawierają również warianty nazw (np. dla Kapsztadu: Cape Town, Kaapstad, Ekapa, Le Cap, Kapkaupunki), określenie typu obiektu (np. miasto, wyżyna, rzeka), czasem również inne informacje opisowe. Tego typu publikacje są przydatne w komunikacji naziemnej i lotniczej, w mass mediach, edukacji itp.

⁹ Termin „egzonim” zmienił wielokrotnie definicję, z czasem coraz bardziej skomplikowaną. Istnieje nawet Grupa Robocza do spraw Egzonimów UNGEGN. Według jednej z wcześniejszych wersji (zob. J. Kondracki 1989: 115) egzonim to nazwa obiektu geograficznego, leżącego poza terenem używania języka o statusie oficjalnym, wykazująca różnice formalne w stosunku do nazwy obowiązującej w danym kraju, np. egzonimem w języku polskim jest *Rzym* w stosunku do włoskiego *Roma*, a w języku angielskim *Warsaw* w stosunku do polskiego *Warszawa*. W rezolucji z 1972 roku wyjaśniono, że konwersja z jednego systemu pisma do drugiego nie skutkuje zasadniczo powstaniem egzonimu, zatem nazwa *Moskwa* np. w języku polskim nie jest traktowana jako egzonim.

¹⁰ Przewodniki toponimiczne (ang. toponymic guidelines) są zestawieniami zasad, obowiązujących w standaryzacji nazw geograficznych jakiegoś kraju i ich przedstawieniu na mapach i w gazeterach. Według zaleceń ONZ każdy kraj powinien przygotować publikację tego typu (zob. dalej).

państw członkowskich. Jednym z głównych problemów od początku powstania organizacji był nierównomierny rozwój nauki i techniki w różnych krajach. Konieczna okazała się pomoc w tym zakresie dla państw rozwijających się, w których służby kartograficzne albo w ogóle nie istniały, albo były bardzo słabe. Pomoc przybrała postać szkoleń i kursów toponimicznych. Stanowi to ważny krok ku ujednoczeniu metodologii zbierania, opisu, przechowywania i przetwarzania danych nazewniczych i geograficznych. Organizacją kursów zajmuje się Grupa Robocza do spraw Szkoleń Toponimicznych. W 2012 roku na X Konferencji ONZ w sprawie Standaryzacji Nazw Geograficznych postanowiono zorganizować komputerowe kursy toponimiczne, dostępne na stronach UNGEGN.

Inna grupa problemowa zajęła się kwestią transliteracji z niełacińskich systemów pisma (Grupa Robocza do spraw Latynizacji). Dominacja państw Zachodu, w których stosowany jest alfabet łaciński, wyznacza kierunek prac: wszystkie systemy niełacińskie mają być przekładalne na alfabet łaciński. Tabele transliteracyjne zgłaszają poszczególne zainteresowane kraje i chociaż nie są to zasady obowiązujące (gdyż we współpracy międzynarodowej obowiązuje dobrowolność), to w praktyce większość pozostałych krajów je uznaje, stosując się do rezolucji przyjmowanych na Konferencjach ONZ w sprawie Standaryzacji Nazw Geograficznych. Przykładowo rezolucja X/6 zaleca stosowanie latynizacji języka białoruskiego według dokumentu E/Conf.101/CRP2 (wersja zgłoszona przez Białoruś w 2007 r.), zaś latynizacji z ukraińskiego według E/Conf.101/84 i Add.1 (dokument zgłoszony przez Ukrainę w 2010 r.), mimo zastrzeżeń, że system ten nie jest w pełni odwracalny. Co do transkrypcji, to każdy kraj przyjmuje własne rozwiązanie. Konkretnie systemy transkrypcyjne nie są dyskutowane na poziomie międzynarodowym, istnieje jednak Grupa Robocza do spraw Wymowy, zajmująca się problemami teoretycznymi.

Rewolucja informatyczna i pojawienie się nowych technologii spowodowało duże zmiany w pracach Grupy Roboczej do spraw Baz Danych Toponimicznych i Gazet-rów, przede wszystkim niepomiarnie wzrósł zasób informacji toponimicznych, precyzja lokalizacji, nastąpiły również fundamentalne zmiany w organizacji pracy nad tymi problemami, jako że w wielu państwach powstały państwowe rejestry nazw geograficznych zbudowane według podobnych zasad i metodologii.

Zmiany społeczne i polityczne w skali globu spowodowały również pojawienie się tematyki języków mniejszościowych, regionalnych, zagrożonych itp. Języki takie w międzynarodowym dyskursie zaczęto traktować jako wspólne dla całej ludzkości dziedzictwo kulturowe. W efekcie Grupa Robocza do spraw Dziedzictwa Kulturowego od 2012 roku zmieniła swoją nazwę na Grupa Robocza do spraw Promowania, Zapisywania i Stosowania Nazw Geograficznych w Językach Autochtonicznych, Mniejszościowych i Regionalnych.

Jedną z najważniejszych grup roboczych UNGEGN od momentu powstania tej organizacji jest Grupa Robocza do spraw Terminologii Toponimicznej. Świadomość, że do realizacji zadań, dla których została powołana Grupa Ekspertów ONZ do spraw Nazw Geograficznych, potrzebny byłby specjalistyczny słownik terminologiczny, zrodziła się już na I Konferencji ONZ w sprawie Standaryzacji Nazw Geograficznych w 1967 roku w Genewie. W rezolucji tej konferencji podkreślono znaczenie terminów

geograficznych stosowanych w danym regionie, zalecając przeprowadzenie badań nad charakterem obiektów geograficznych, które w danym regionie mają nazwy, a także badań różnych znaczeń wyrazów stosowanych do oznaczania tych obiektów. Zauważono przy tym w rezolucji, że „badania takie mogą ujawnić wartościowe informacje, które pozwolą na lepsze zrozumienie nazwanych obiektów geograficznych. Mogą także posłużyć w celu wykrycia braków, występujących pod tym względem w zwykłych słownikach”¹¹. W dalszych zaleceniach sugerowano, aby gazeterzy narodowe obejmowały słownik terminów geograficznych, zaproponowano także przyjęcie definicji „terminu gatunkowego” i „słownika”. I tak przez „termin gatunkowy” należało rozumieć termin zawarty w nazwie geograficznej, określający rodzaj nazwanego obiektu i mający takie samo znaczenie w aktualnym zastosowaniu lokalnym. „Słownik” zaś to zbiór terminów gatunkowych wraz z ich znaczeniem w nazwach geograficznych. W obu przypadkach uściśleń chodziło oczywiście o terminologię związaną z nazewnictwem geograficznym i publikacją gazeterów. Jak widać, pierwotnie słownik był pomocniczym wykazem elementów gatunkowych, takich jak np. *port, sierra, rio, cape* itp.

Na II Konferencji ONZ do spraw Standaryzacji Nazw Geograficznych w 1972 roku w Londynie grupa specjalistów przedstawiła tymczasowy wykaz haseł, który stopniowo się rozrastał, zgodnie z przyjętą wówczas rezolucją, zalecającą ekspertom i krajom członkowskim wysyłanie do spisu terminów wszelkich dodatków i uzupełnień. Miała nad tym pracować Grupa Robocza do spraw Definicji (obecnie: Terminologii Toponimicznej). W roku 1984 słownik liczył 152 hasła, w roku 1987 – 175, a w roku 1998 – już 375 (trzeba tu zaznaczyć, że liczone hasła, także odsyłaczowe, a nie osobne terminy). Aktualna wersja z 2012 roku liczy blisko 400 haseł. Z czasem zmieniła się nie tylko liczba haseł, ale i sama koncepcja słownika, jego zakres i przeznaczenie. Na pierwszej konferencji, jak wspomniano wyżej, miał to być wykaz terminów gatunkowych, połączony (choć niekoniecznie w jednym tomie) z narodowym gazeterem. Już na II Konferencji w Londynie rezolucja nr 16 poświęcona była jednolitości strukturalnej słowników zamieszczanych w gazeterach. Uznano, że osiągnięcie całkowitej jednolitości we wszystkich narodowych gazeterach lub słownikach geograficznych jest trudne, zalecono jednak, aby uwzględnić następujące elementy:

- 1) wyczerpujący, ułożony alfabetycznie słownik terminów opisowych¹², stosowanych w gazeterze wraz z krótkim wyjaśnieniem ich znaczenia,
- 2) wyczerpujący, ułożony alfabetycznie słownik terminów gatunkowych, występujących w gazeterze wraz z krótkim wyjaśnieniem ich znaczenia i zasięgu występowania oraz z odnośnikiem do terminu opisowego, pod którym się znajdują,
- 3) wyczerpujący słownik skrótów terminów opisowych lub innych stosowanych kodów,

¹¹ <http://ksng.gugik.gov.pl/grupa-eksp.php>, rezolucje.

¹² Termin opisowy (ang. descriptive term) oznacza wyraz pospolity, stosowany na mapach, określający obiekt topograficzny, np. *lotnisko, wieża, kanał* itp. Terminy opisowe nie wchodzi w skład nazwy własnej.

- 4) wyczerpujący, ułożony alfabetycznie słownik skrótów stosowanych na mapach (będących podstawą sporządzania gazetera).

Uznano również, że każdy gazeter lub słownik geograficzny może obejmować słownik często powtarzających się elementów nazw, niebędących terminami gatunkowymi. Co ciekawe, jedna z rezolucji tejże konferencji skierowana została do społeczności francusko- i hiszpańskojęzycznych, zalecając ujednoczenie terminologii stosowanej przy standaryzacji nazw geograficznych. Ze względu na to, że francuskie *normalisation* i hiszpańskie *normalización* odpowiadają angielskiemu terminowi *standardization*, unikać należy obocznych terminów hiszpańskich *uniformar*, *uniformación*. Poza tym zalecono stosowanie formy francuskiej *romanisation* i hiszpańskiej *romanización* (ang. *romanization*) zamiast odpowiednio *latinisation* i *latinización* dla stosowania liter alfabetu łacińskiego dla nazw z niełacińskich systemów pisma. Jak widać, specjaliści UNGEGN poszerzyli zakres dyskusji terminologicznej o terminy techniczne. Z czasem, na skutek przyrastających doświadczeń, eksperci zaczęli opracowywać specjalistyczny słownik terminologii technicznej, zawierający m.in. terminy lingwistyczne, kartograficzne, geograficzne i inne. Na III Konferencji w Atenach w 1977 roku okazało się, że angielska i francuska wersja słownika terminologii technicznej została prawie ukończona, zaś wersja hiszpańska wymaga jeszcze pewnych poprawek; pięć lat później w Genewie zalecono przygotowanie wersji arabskiej, spodziewając się, że język arabski zostanie wkrótce uznany za jeden z oficjalnych języków ONZ. W uzasadnieniu stwierdzono, że działania te są podejmowane ze świadomością wagi, jaką ma słownik terminologiczny w procesie harmonizacji definicji, wyjaśniania konceptów i określania znaczenia terminów technicznych.

W 1984 roku ONZ wydała glosariusz (w angielskim układzie alfabetycznym) w sześciu oficjalnych językach międzynarodowych: angielskim, francuskim, hiszpańskim, rosyjskim, chińskim i arabskim. Drugie, zrewidowane wydanie glosariusza ukazało się w 1987 roku przy okazji V Konferencji ONZ do spraw Standaryzacji Nazw Geograficznych w Montrealu („Technical Terminology Employed in the Standardization of Geographical Names”, ST/CS/SER.F/330). Szersza popularyzacja tego wykazu wiąże się z wyjściem poza wewnętrzne druki konferencji ONZ i opublikowaniem go w XVIII tomie czasopisma „World Cartography” w 1986 roku. Redaktorem tomu (w całości poświęconemu nazewnictwu geograficznemu) oraz autorem wykazu terminów był Dirk Blok, dyrektor P.J. Meertens-Instituut w Amsterdamie, a zarazem przewodniczący UNGEGN. Słownik miał być pewnym ogólnym wzorem, a inicjatorzy projektu we wstępie do wspomnianego drugiego wydania z 1987 roku pisali: „Definicje w zamierzeniu mają być pomocą przy omawianiu i wyjaśnianiu zagadnień dotyczących toponimów. Podano je nie w charakterze obowiązujących prawideł, ale raczej jako przewodnik, służący zwiększeniu jasności i precyzji przy porozumiewaniu się. Powszechnie wiadomo, że semantyczny zakres jakiegoś terminu może być różny u poszczególnych osób i społeczności. Wiadomo też, że w jeszcze większym stopniu pokrewne terminy mogą mieć różne znaczenie w różnych językach. Wreszcie zakres semantyczny terminów często zmienia się w miarę upływu czasu” (zob. J. Kondracki 1989: 112-113). Wykaz zawierał 175 takich terminów angielskich, jak *alphabet* (*al-*

fabet), dialect (dialekt), generic element (element gatunkowy), language (język), lexicon (leksykon), geographical name (nazwa geograficzna), geographical feature (obiekt geograficzny), reversibility (odwracalność), onomastica (onomastyka), names authority (organ nazewniczy), script (pismo), standardization (standaryzacja), toponym (toponim), character (znak graficzny) itp.

Użytkowy charakter słownika ujawnił się w następnych wersjach, uzupełnionych o terminy informatyczne, w związku z gruntowną zmianą technologiczną w kartografii i państwowych rejestrach nazw geograficznych. Projektem zajęła się odrębna Grupa Robocza do spraw Terminologii Toponimicznej pod przewodnictwem Naftalego Kadmona, kartografa. Przygotowano nowy słownik zgodnie z zaleceniami XIV sesji UNGEGN w Genewie (1989 r.), a w wykazie dodano takie hasła, jak np. *cyfrowa baza danych, format zbioru, system informacji geograficznej (GIS), interfejs* itp. Wówczas były to nowinki techniczne, z którymi należało zapoznać międzynarodowe środowisko zajmujące się nazwami geograficznymi dla różnych celów. Na kolejnych konferencjach ONZ pojawiają się zalecenia okresowego przeglądu słownika terminologicznego i jego aktualizacji. Rezolucja z VII Konferencji w Nowym Jorku wskazuje ponadto jeszcze inny kierunek ulepszania słownika – jest nim podjęcie współpracy z Międzynarodową Organizacją Normalizacyjną (ISO), ponieważ wymiana informacji pomiędzy tymi dwoma podmiotami mogłaby wesprzeć proces standaryzacji nazw geograficznych. W szczególności wspomniana rezolucja wskazuje konkretne obszary współpracy z grupami roboczymi UNGEGN, zajmującymi się romanizacją, nazwami państw, bazami danych toponimicznych i gazeterami.

Na teże VII Konferencji ONZ w sprawie Standaryzacji Nazw Geograficznych w Nowym Jorku (1998) przedstawiono końcowy tekst angielskiej wersji słownika pod tytułem „Glossary of Toponymic Terminology – Version 4” (E/CONF.91/L.13). Jeszcze w tym samym roku ukazała się przetłumaczona przez J. Kondrackiego wersja angielsko-polska¹³, zaś w roku 2002 Rada Gospodarcza i Społeczna ONZ wydała słownik w sześciu językach oficjalnych ONZ (angielskim, francuskim, hiszpańskim, rosyjskim, chińskim i arabskim). Tytuł angielski tej publikacji (na stronie tytułowej powtórzony w wymienionych językach) to „Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names”. Słownik liczył 375 haseł (numeracja także haseł odsyłaczych) i zawierał definicje haseł w każdym z tytułowych języków.

Śledząc historię powstawania słownika terminów i jego kolejnych wydań, natknęłam się na interesującą informację w cytowanym tekście prof. Jerzego Kondrackiego, który tak pisze:

Dla użytkownika polskiego słownik należało przetłumaczyć i zestawić alfabetycznie według haseł polskich. Jest to częściowa realizacja uchwał X Grupy Regionalnej ONZ sprzed ponad 10 lat¹⁴, zobowiązująca Polskę do opublikowania takiego słownika w językach: polskim, czeskim, słowackim, bułgarskim i węgierskim. Mimo pewnych starań w tym kierunku, podjętych przez prof. Mieczysława Szymczaka, materiały nadesłane przez Bułgarię i Czechosłowację – po jego śmierci (1986) nie zostały odnalezione, w dodatku były

¹³ Słownik terminów używanych przy standaryzacji nazw geograficznych, Warszawa 1998.

¹⁴ To znaczy sprzed 1979 r.

one niepełne w porównaniu z ostatnią opublikowaną przez ONZ wersją, zaś na Węgrzech słownika w ogóle nie przetłumaczono.” (J. Kondracki 1989: 111-112).

W tej sytuacji – konkluduje prof. Kondracki – terminy angielskie zostały przetłumaczone na język polski, podano także odpowiedniki angielskie, francuskie i rosyjskie, a także (co jest innowacją w stosunku do wydania ONZ) – niemieckie, zaczerpnięte z tłumaczenia austriackiego, zaprezentowanego w 1987 roku w Montrealu¹⁵. W roku 1998, już po śmierci J. Kondrackiego, ukazało się osobne, książkowe wydanie słownika angielsko-polskiego w jego opracowaniu, liczące 375 haseł (łącznie z odsyłaczami). Polskie definicje zostały częściowo zmodyfikowane, aby dostosować je do rodzimej tradycji terminologicznej, stąd pewne rozbieżności z angielskim oryginałem.

Upowszechnienie się technologii informatycznych sprawiło, że nowinki terminologiczne spowszedniały i obecnie stanowią zbędne obciążenie opisywanego słownika. Dyskusje nad przyjętymi w nim definicjami i jego zakresem pojęciowym prowadzone były w kilku narodowych, słowiańskich komisjach standaryzacyjnych. Przykładowo w Słowenii wydano „Slovar toponimske terminologije” (1995), zawierający 529 haseł, w tym wiele uzupełnień do angielskiej wersji ONZ. W Polsce podobne dyskusje zaoocowały krytycznym opracowaniem terminograficznym Marka Łukasika i Macieja Zycha, przedstawionym na 28. Sesji UNGEGN w Nowym Jorku (2014) i przyjętym z wielkim zainteresowaniem¹⁶. Nad własnymi wersjami terminologicznymi, przydatnymi w pracach narodowych komisji standaryzacyjnych, pracują także Czesi.

Podsumowanie

Plan porządkowania nazewnictwa geograficznego na świecie, a w konsekwencji także wiedzy o świecie, przyniósł – jak starałam się to wyżej opisać – ujednoczenie procesu standaryzacji i terminologii, stosowanej podczas tych czynności. W minionym półwieczu świat bardzo się zmienił, a idea standaryzacji – rozpowszechniła i zyskała w wielu krajach podstawy prawne. Dużą rolę w międzynarodowej standaryzacji odgrywa współpraca w ramach UNGEGN, konferencje, sesje, posiedzenia sekcji regionalnych i grup roboczych, kursy toponimiczne i ujednoczone treściowo publikacje. Oprócz słownika terminologicznego wymieniłam tu należyte narodowe gazety, narodowe wykazy egzonimów, wykazy nazw państw w narodowych językach i przewodniki toponimiczne. Zwłaszcza te ostatnie stosują przyjętą w ONZ metodologię standaryzacyjną, terminologię i systemy pojęciowe, mają także podobną zawartość treściową. Wzorcowym opracowaniem pod tym względem może być „Polski przewodnik toponimiczny dla redaktorów map i innych użytkowników” (wydanie czwarte zmienione, 2010). Przewodnik zawiera opis języka oficjalnego używanego w danym

¹⁵ Kondracki, J. (1989); wykaz liczy 178 haseł, uwzględniono bowiem także najnowsze wówczas uzupełnienia.

¹⁶ Dokument dostępny na stronie internetowej Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (URL http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/28th-gegn-docs/WP/WP38_Detailed_Terminographic_Analysis_of_Glossary_of_Terminology_Used_in_the_Standardization_of_Geographical_Names.pdf).

kraju (takich języków może być więcej), w szczególności alfabet, system fonologiczny, zasady wymowy i zasady pisowni, odmiany regionalne (dialektalne) języka narodowego. W polskim przewodniku podobne informacje podano dla języków mniejszościowych, dodatkowo zamieszczając wykaz nazw w językach mniejszościowych. Przewodnik opisuje również historię i organizację standaryzacji nazw geograficznych, w szczególności zaś podstawy prawne i organy nazewnicze. Wymienia materiały źródłowe, ważne w procesie standaryzacji, przedstawia również aktualny podział administracyjny kraju. Poza tym znajduje się tu słownik terminów i skrótów, stosowanych na mapach i niezbędnych do ich zrozumienia. Również wiele innych krajów rozpowszechnia w ten sposób rezultaty swoich prac standaryzacyjnych wśród pozostałych państw członkowskich, np. Słowacja („Toponymic Guidelines for map and other editors”, 1999), Szwecja („Toponymic Guidelines for Cartography – Sweden”, 2007), Ukraina („Toponymic Guidelines for map and other editors. For international use, Ukraine”, 2011), Estonia („Toponymic Guidelines for Map and Other Editors – Estonia. Fourth edition”, 2012) i inne.

W Polsce opracowaniem i przygotowaniem publikacji standaryzacyjnych zajmują się dwie wymienione na początku artykułu komisje nazewnicze: Komisja Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych oraz Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Obowiązki w tym zakresie nakładają na te organa nazewnicze sejmowe ustawy i resortowe rozporządzenia, nakazując systematyczne, okresowe publikowanie urzędowych wykazów nazw geograficznych. Dość wczesną próbą opracowania narodowego gazetera było wydanie „Nazwy geograficzne Rzeczypospolitej Polskiej” (1991) oraz „Polskie nazwy geograficzne świata” (1994-1996); w tej ostatniej publikacji zabrakło jednak współrzędnych geograficznych. Brak ten uzupełniono w „Urzędowym wykazie polskich nazw geograficznych świata” (2013). Co dwa lata ukazuje się „Urzędowy wykaz nazw państw i terytoriów niesamodzielnych” (ostatnie wydanie III zaktualizowane, 2015). Na stronach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji publikuje się urzędowe wykazy nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych, dostępne są również wykazy dodatkowych nazw mniejszościowych.

W pracach UNGEGN Polska wyraźnie zaznacza swą obecność poprzez rozliczne aktywności i prace w opisanych wyżej ramach organizacyjnych, publikacjach i działalności wewnątrz krajowej. Nawiązuje także kontakty mniej formalne przy realizacji drobniejszych zadań, jak choćby diagnoza różnic w nazewnictwie obiektów transgranicznych (Polska – Czechy – Słowacja). Efektem działalności UNGEGN jest bowiem wytworzenie międzynarodowego forum, na którym dyskutowane są problemy nazewnicze, nie zawsze jednakowo postrzegane.

Bibliografia (wybór)

Cieślikowa A./ E. Wolnicz-Pawłowska (2006), *Przedmowa*, (w:) Nazewnictwo geograficzne Polski. T. I. Hydronimy. Cz. 1. Wody płynące, źródła, wodospady. Warszawa, wyd. Główny Urząd Geodezji i Kartografii, VII–XIV.

- Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names* (2002), New York, Department of Economic and Social Affairs, United Nations Group of Experts on Geographical Names.
- Kondracki, J. (1989), *Terminy używane w standaryzacji nazw geograficznych*, (w:) *Problemy standaryzacji nazw geograficznych*. „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej”, zeszyt 1, przetłumaczył i opracował Jerzy Kondracki. Warszawa, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, 111–132.
- Nazwy geograficzne Rzeczypospolitej Polskiej/ Geographical Names of the Republic of Poland* (1991), oprac. Ministerstwo Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa, Urząd Rady Ministrów – Komisja Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych imienia Eugeniusza Romera. Warszawa-Wrocław, wyd. Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. E. Romera.
- Rymut, K. (1989), *W sprawie zasad ustalania nazw geograficznych*, (w:) Aktualne úlohy onomastiky z hl'adiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. Československej onomastickej konferencie. Bratislava, 36–42.
- Rymut, K. (1993), *The Polish Toponymic Guidelines*. Warsaw, wyd. The National Geodetic and Cartographic Service, Surveyor General of Poland.
- Slovar toponimske terminologije* (1995), Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije.
- Słownik terminów używanych przy standaryzacji nazw geograficznych. Glossary of Terminology used in the standardization of Geographical Names* (1998), tłum. J. Kondracki, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Ministerstwie Edukacji Narodowej. Warszawa, wyd. Główny Urząd Geodezji i Kartografii.
- Toponymický návod pre vydavateľ'ov kartografických a iných diel. Toponymic Guidelines for map and other editors* (1999), Bratislava, Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky.
- Toponymic Guidelines for Cartography* (2007), Gävle, LMV-rapport 2007:6.
- Toponymic Guidelines for map and other editors. For international use, Ukraine* (2011), Kyiv.
- Toponymic Guidelines for Map and Other Editors – Estonia. Fourth edition* (2012), compiled by P. Päll.
- Ustawa z dn. 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U.05.17.141).
- Wolnicz-Pawłowska, E. (2005), *Standaryzacja narodowa nazw geograficznych w świetle polskiego prawa (na tle prawa międzynarodowego)*, (w:) S. Gajda/ A. Markowski/ J. Porayski-Pomsta (red.), *Polska polityka komunikacyjnojęzykowa wobec wyzwań XXI wieku*. Warszawa, Dom Wydawniczy ELIPSA, 223–232.
- Wolnicz-Pawłowska, E. (2005), *Standaryzacja narodowa mikrotoponimów na pograniczach językowych. Stan obecny, perspektywy, postulaty*, (w:) M. Łesiów/ M. Olejnik (red.), *Mikrotoponimia na pograniczach językowo-kulturowych*. Lublin, Wyd. UMCS, 165–179.

- Wolnicz-Pawłowska, E. (2011), *Naukowiec, ekspert, urzędnik – funkcje i role językoznawcy w procesie standaryzacji nazw geograficznych*, (w:) M. Biolik/ J. Duma (red.), *Chrematonimia jako fenomen współczesności*. Olsztyn, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 519–532.
- Wolnicz-Pawłowska, E./ M. Zych (2012), *Place names in minority languages in Poland*, (w:) P. Woodman (red.), *The Great Toponymic Divide*. Warszawa, Wyd. GUGiK, 261–270.

Międzynarodowa normalizacja terminologii: „terminologiczny” komitet Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej ISO (TC 37) oraz jego polski odpowiednik (KT 256 w Polskim Komitecie Normalizacyjnym)

*Mariusz Górnicz
(Uniwersytet Warszawski)*

Streszczenie

W artykule przedstawiono historię i obecne prace Komitetu Technicznego nr 37 ISO, zajmującego się m.in. normalizacją terminologii, oraz jego polskiego odpowiednika, tj. Komitetu Technicznego nr 256 Polskiego Komitetu Normalizacyjnego.

Abstract

International Standardisation of Terminology: the “Terminological” Committee of the International Organisation for Standardisation (ISO TC 37) and its Polish Mirror Committee (Technical Committee 256 at the Polish Committee for Standardisation)

The article presents historical and current activity of ISO’s Technical Committee 37, whose scope involves, among others, terminology, and of its Polish mirror committee, i.e., Technical Committee 256 of the Polish Committee for Standardisation

Wprowadzenie

Spośród różnych aspektów komunikacji specjalistycznej terminologia w największym stopniu poddaje się działaniom aplikatywnym w zakresie inżynierii językowej i planowania językowego. Wyrazem dążeń do regulacji słownictwa fachowego jest działalność normalizacyjna w tym zakresie. Choć porządkowaniem terminologii zajmują się na całym świecie liczne gremia eksperckie reprezentujące różne dziedziny wiedzy, w wymiarze ogólnościowym ramy działalności normalizacyjnej – w odniesieniu do terminologii oraz wielu innych dziedzin działalności człowieka – ustala Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna ISO. Obecnie zakres prac odpowiedniego komitetu ISO nie ogranicza się jednak do normalizacji terminologii, ale dotyczy również praktyki leksyko- i terminograficznej, tłumaczeń pisemnych i ustnych oraz technologii wspomagających proces tłumaczenia, przetwarzania języka naturalnego oraz zarządzania treścią. Komitet Techniczny ISO nr 37 łączy ekspertów z doświadczeniem akademickim, przedstawicieli różnych organizacji branżowych oraz praktyków.

1. Międzynarodowe organizacje normalizacyjne

Początków zinstytucjonalizowanej działalności terminologicznej na świecie można

upatrywać w powołaniu w 1906 r. w Londynie Międzynarodowej Komisji Elektrotechnicznej (International Electrotechnical Committee, IEC). Wśród pierwotnie czterech komitetów IEC znalazł się komitet ds. nomenklatury. Owocem jego prac było opublikowanie w latach 30. XX wieku *Międzynarodowego Słownika Terminologicznego Elektryki (International Electrotechnical Vocabulary, IEV)*¹. W pracach nad IEV brał udział Eugen Wüster.

W 1926 r. z inicjatywy kilku krajowych organizacji normalizacyjnych powstała międzynarodowa federacja mająca się zajmować problematyką normalizacyjną (International Federation of the National Standardizing Associations, ISA). Jej prace przerwała II wojna światowa. W 1947 r. w wyniku połączenia ISA oraz założonego w 1944 r. UNSCC (United Nations Standards Coordinating Committee) powstała Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna. Równocześnie przyjęto także oficjalną skrótową wersję nazwy – ISO, co miało zapobiec używaniu różnie brzmiących skrótowców od pełnej nazwy przetłumaczonej na różne języki. Uważa się, że forma skrótowca nawiązuje do greckiego słowa *isos* („równy”), jednak nie było to zamierzone posunięcie jej pomysłodawców.

Podczas założycielskiej konferencji w Londynie, w której wzięli udział przedstawiciele 25 krajów, w tym Polski, reprezentowanej przez Polski Komitet Normalizacyjny, przyjęto zasadę, że członkami ISO będą krajowe organizacje zajmujące się normalizacją (jedna jednostka z jednego kraju), a cel działania nowo powstałej organizacji określono następująco: „usprawnianie międzynarodowej koordynacji i unifikacji norm przemysłowych” (*All about ISO...*). Głównym sposobem realizacji tego celu stało się opracowywanie własnych norm. Do chwili obecnej ISO opublikowało ok. 20,000 norm. W pracach ISO uczestniczą przedstawiciele organizacji członkowskich z 162 krajów. Siedziba władz ISO (Centralny Sekretariat) znajduje się w Genewie. Normy ISO mogą stać się podstawą do opracowania norm krajowych, mogą też zostać przyjęte bez zmian w poszczególnych krajach na zasadzie dobrowolności. Dobrowolność stosowania jest tym, co odróżnia normy od aktów prawnych.

Prace ISO odbywają się w ok. 3.500 organach technicznych, powoływanych w celu opracowywania norm dotyczących określonej tematyki. Wśród nich podstawową rolę odgrywają komitety techniczne (*technical committees*). Problematyką terminologii zajmuje się Komitet Techniczny ISO nr 37 (ISO/TC 37).

Normy ISO mają zróżnicowaną objętość i tematykę, ale kilka elementów struktury jest wspólnych dla wszystkich norm. Jednym z nich jest rozdział 3., w którym znajdują się definicje podstawowych pojęć wykorzystanych w danej normie. Jest oczywiste, że przedstawienie zbioru normalizowanych pojęć w uporządkowany i spójny sposób ma kardynalne znaczenie dla możliwości stosowania normy w praktyce. Struktury tej części dotyczy omówiona w dalszej części artykułu norma ISO 10241, opracowana przez jeden z podkomitetów komitetu technicznego TC 37.

W komitetach ISO zasiadają – jako tzw. eksperci ISO – przedstawiciele krajowych jednostek normalizacyjnych. Liczba ekspertów z jednego kraju uczestniczących

¹ Słownik IEV jest obecnie dostępny w Internecie na witrynie www.electropedia.org.

w pracach danej grupy roboczej oraz liczba grup roboczych i podkomitetów, w których pracy może uczestniczyć jeden ekspert, nie jest ograniczona, ale zazwyczaj jedna osoba śledzi pracę jednego podkomitetu lub kilku grup roboczych z dwóch podkomitetów, co jest w naturalny sposób wymuszone zarówno zróżnicowanym zakresem tematycznym, jak i liczbą opracowywanych jednocześnie projektów. Poszczególne kraje mogą mieć w różnych komitetach status P-members (członków uczestniczących w pracach komitetu) lub O-members (członków-obszerników, informowanych o pracach). Komitety ISO współpracują także z wieloma organizacjami o charakterze krajowym i międzynarodowym, które analogicznie dzielą się na organizacje kategorii A (nominujące ekspertów) oraz kategorii B (otrzymujące informacje o pracach danej jednostki).

Międzynarodowa działalność normalizacyjna ma także swój europejski wymiar. W latach 70. XX wieku w związku z postępującą integracją gospodarczą państw Europy Zachodniej oraz ideą wprowadzenia Jednolitego Rynku Europejskiego w ramach Wspólnoty Europejskiej oraz EFTA utworzono dwie europejskie organizacje normalizacyjne. Europejski Komitet Normalizacyjny CEN (European Committee for Standardization) powstał w 1974 r., Europejski Komitet Normalizacyjny Elektrotechniki CENELEC (European Committee for Electrotechnical Standardization) – w 1973 r. Współpraca PKN z tymi organizacjami była możliwa dopiero po zniesieniu „żelaznej kurtyny”. W 1991 r. ówczesny Polski Komitet Normalizacji, Miar i Jakości uzyskał status afilianta CEN i CENELEC (przejęty następnie w 1994 r. przez PKN). Status ten umożliwił dostęp do norm europejskich i wprowadzanie ich do Polskich Norm, a także uczestnictwo w pracach komitetów i podkomitetów technicznych tych organizacji w charakterze obserwatora. W miarę postępu procesu integracji pojawiły się perspektywy uzyskania pełnego członkostwa CEN i CENELEC. Możliwość spełnienia przez PKN warunków niezbędnych do uzyskania członkostwa powstała z dniem 1 stycznia 2003 r., kiedy weszła w życie obowiązująca obecnie ustawa o normalizacji. PKN otrzymał status pełnego członka w tych organizacjach z dniem 1 stycznia 2004 r.

2. Komitet Techniczny Nr 37 ISO

Komitet Techniczny nr 37 Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej powstał w 1952 r. Jego poprzednikiem był odpowiedni komitet techniczny ISA (jednej z dwóch organizacji, które w 1947 r. stworzyły ISO), również o numerze 37. Prace komitetu ISA, o nazwie „Terminology”, którego powstanie było następstwem ukazania się prac E. Wüster’a i rosnącej popularności zawartych w nich postulatów i idei, zmierzały do opracowania zaleceń terminologicznych dotyczących czterech obszarów: 1) terminologii terminologii, 2) procesu opracowywania krajowych i międzynarodowych norm terminologicznych, 3) krajowej i międzynarodowej normalizacji pojęć, terminów oraz ich definicji, 4) porządkowania jedno- i wielojęzycznych zbiorów terminologicznych. Prace zostały przerwane przez II wojnę światową. Chociaż TC 37 w ISO formalnie został powołany ponownie w momencie powstania ISO w 1947 r, aktywność Komitetu notuje się od 1952 r. Przyjęto wtedy nazwę „Terminology (principles and coordination)”, która obowiązywała do 2001 r.

Początkowo, między 1951 a 1970 r. komitet publikował nie normy, ale zalecenia, dotyczące:

- terminologii (słownictwa fachowego): ISO/R 1087 *Vocabulary of terminology* (1969);
- metod działalności terminologicznej: ISO/R 919 *Guide for the preparation of classified vocabularies* (1969);
- zasad nominacji w terminologii: ISO/R 704 *Naming principles* (1968) oraz ISO/R 860 *International unification of concepts and terms* (1968);
- układu dokumentów terminologicznych: ISO/R 1149 *Layout of multilingual classified vocabularies* (1969) oraz ISO/R 639 *Symbols for languages, countries and authorities* (1967).

Tytuły tych dokumentów pokrywają się z zagadnieniami, którymi przed wojną zajmował się komitet nr 37 ISA. W późniejszych normach ISO publikowanych przez Komitet tytuły były z reguły zachowywane lub w niewielkim stopniu modyfikowane. Normy oznaczano ponadto tymi samymi numerami, co ilustruje ciągłość prac normalizacyjnych od powstania TC 37 w ISA.

W latach 80. XX wieku w obrębie Komitetu utworzono 3 podkomitety: SC 1 (1980), SC 2 (1983) i SC 3 (1985) (dokładniejszą charakterystykę istniejących obecnie podkomitetów przedstawiono poniżej). W tym okresie ukazały się pierwsze normy firmowane przez TC37:

- ISO 1951 (1973): *Lexicographical symbols particularly for use in classified defining vocabularies*,
- ISO 704 (1987): *Principles and methods of terminology*,
- ISO 6156 (1987): *Magnetic tape exchange format for terminological/ lexicographical records (MATER)*,
- ISO 639 (1988): *Code for the representation of names of languages*,
- ISO 1087 (1990): *Vocabulary of terminology*.

Początek XXI wieku przyniósł zmianę nazwy odzwierciedlającą rozszerzenie zakresu zainteresowań TC 37. Nowa nazwa, „Terminology and other language resources” (pol. terminologia i inne zasoby językowe), została ponownie zmodyfikowana już po 4 latach i obecnie brzmi „Terminology and other language and content resources” (pol. terminologia i inne zasoby językowe i treściowe).

Zakres działalności komitetu został określony w następujący sposób: “Normalizacja zasad, metod i zastosowań związanych z terminologią i innymi zasobami językowymi i treściowymi w kontekście wielojęzycznej komunikacji i różnorodności kulturowej” (ISO/TC 37). Do chwili obecnej komitet opublikował 50 norm (w tym aktualizacji), trwają prace nad kolejnymi 25 normami. Status członka uczestniczącego (z prawem głosu w dyskusjach, ale i obowiązkiem brania udziału w głosowaniach) w pracach przynajmniej jednego podkomitetu TC 37 mają obecnie 32 państwa, a członka-observatora 30 (ISO/TC 37). Sekretariat ISO TC 37 przez wiele lat znajdował się w Wiedniu, co było następstwem roli, jaką w pracach komitetu odgrywał E. Wüster i inni przedstawiciele szkoły wiedeńskiej w terminologii. Od 2011 r. sekretariat mieści się w Pekinie. Funkcję sekretarza pełni obecnie przedstawiciel Chińskiego Urzędu ds. Normalizacji Changqing Zhou, natomiast w Austrii znajduje się

tw. Twinned Sekretariat na czele z dr. Christianem Galinskim . W 2015 r. upłynęła kolejna czteroletnia kadencja przewodniczącego TC 37, którym od 2011 r. była Kara Warburton z USA. Nowym przewodniczącym został Laurent Romary (przedstawiciel Niemiec), wybrany przez sekretariat spośród kandydatur zgłoszonych przez państwa członkowskie.

Specyfika problematyki, którą zajmuje się TC 37, a w szczególności jego pierwszy podkomitet (SC 1 „Principles and methods”), odróżnia pracę TC 37 od większości innych komitetów technicznych ISO. Podstawowe normy terminologiczne opracowane przez TC 37 mają charakter „poziomy”, tj. nie są związane z konkretną gałęzią przemysłu ani działem usług. Znajdują zastosowanie w pracach innych komitetów ISO i wszędzie tam, gdzie zagadnienia zarządzania terminologią, zasobami językowymi, treścią, dokumentacją lub procesem tłumaczenia mają istotne znaczenie. TC 37 jest jednym z kilku komitetów „poziomych” w obrębie ISO, obok m.in. komitetu CASCO, zajmującego się oceną zgodności, TC 145, który opracowuje normy dotyczące symboli graficznych, TC 207 „Zarządzanie środowiskiem”, TC 176 „Zarządzanie jakością”, TC 69 „Metody statystyczne” i TC 10 „Dokumentacja produktów technicznych”.

Szczególne znaczenie dla działalności pozostałych komitetów ISO mają dwie normy firmowane przez TC 37:

- norma ISO 704 „*Terminology work - Principles and methods*”, która porządkuje podstawowe pojęcia związane z działalnością terminologiczną. Można ją nazwać „darem TC 37 dla środowiska terminologicznego”.
- wspomniana wcześniej norma ISO 10241 „*Terminological entries in standards*”, która zawiera wskazówki dotyczące sposobu konstruowania i organizacji haseł terminologicznych w normach. Jest to „dar TC 37 dla środowiska ekspertów ISO”, a właściwie wszystkich normalizatorów².

Więcej informacji na temat obu norm można znaleźć w dalszej części artykułu. Obydwie są wiążącymi dokumentami w pracach wszystkich komitetów ISO.

Praca ekspertów w ISO TC 37, podobnie jak działalność normalizacyjna w innych komitetach technicznych ISO, polega na inicjowaniu prac nad nowymi normami oraz opiniowaniu projektów norm rozsyłanych przez odpowiednie grupy robocze komitetów technicznych. Opiniowanie odbywa się na szczeblu krajowych odpowiedników TC 37, po czym komentarze z poszczególnych krajów zostają połączone i ponownie rozesłane wraz z odpowiedziami i decyzjami wąskiej grupy odpowiedzialnej za dany projekt. Raz do roku osoby współpracujące z TC 37 spotykają się w siedzibie jednostki normalizacyjnej jednego z krajów, które delegowały do Komitetu swoich przedstawicieli. Podczas tygodniowych obrad, będących okresem intensywnej pracy grupowej, jednak z obowiązkowym przyjęciem towarzyskim w połowie tygodnia, delegaci dyskutują nad realizowanymi projektami i kreślą nowe plany. Ostatniego dnia obrad na zebraniu plenarnym poszczególne podkomitety przedstawiają podjęte uchwały, które wyznaczają ich plan pracy na najbliższy rok. Spotkania zasadniczo

² Zgodnie z wiedzą autora artykułu te zartobliwe określenia okazały się skutecznymi argumentami podczas przekonywania władz PKN, by sfinansowały polskie tłumaczenia obu norm.

odbywają się na przemian w Europie i na innym kontynencie, np. w 2012 r. gościliśmy w Madrycie, w 2013 r. w RPA, w 2014 r. w Berlinie, a w 2015 r. w Japonii. Ostatnie tygodniowe spotkanie odbyło się w Danii pod koniec czerwca 2016 r., a w 2017 r. ekspertów TC 37 będzie gościł Austriacki Instytut Normalizacyjny w Wiedniu.

Komitet TC 37 obejmuje obecnie 5 podkomitetów:

- SC 1 “Principles and methods”,
- SC 2 “Terminographical and lexicographical working methods”,
- SC 3 “Systems to manage terminology, knowledge and content”,
- SC 4 “Language resource management”,
- SC 5 “Translation, interpreting and related technology”.

Praca nad projektami konkretnych dokumentów normalizacyjnych (normy, specyfikacji technicznej albo raportu technicznego) w obrębie podkomitetów odbywa się w ramach grup roboczych (*working groups*). Poza tymi strukturami działają:

- grupa doradcza (Advisory Group), której posiedzenia poprzedzają coroczne spotkania robocze TC 37;
- wspólny komitet doradczy komitetu rejestracyjnego serii norm ISO 639, określającej kody języków (ISO 639 RA Joint Advisory Committee); komitet zajmuje się kwestiami rejestracji nowych, zgłaszanych języków/ dialektów i nadawania im oznaczeń kodowych;
- Grupa ds. Koordynacji Terminologii w TC 37 (Terminology Coordination Group for TC 37), czuwająca nad unikaniem synonimii, polisemii itp. wśród nowych terminów pojawiających się w projektach opracowywanych przez różne grupy robocze;
- grupa robocza odpowiadająca za tzw. Rejestr Kategorii Danych (Data Category Registry), dbająca analogicznie o utrzymanie porządku w odniesieniu do nazw kategorii opisu danych językowych (np. używanych w leksykograficznych i terminograficznych bazach danych oraz programach do anotacji tekstów).

W pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku działała także grupa robocza ds. ontologii („Ontologies – Linguistic, terminological and knowledge organization aspects”).

Podkomitet SC 1 „Principles and methods” („Zasady i metody”), pierwszy chronologicznie, zajmuje się m.in. podstawowymi pojęciami związanymi z działalnością terminologiczną. W jego pracach uczestniczą przedstawiciele krajowych jednostek normalizacyjnych z 37 krajów, w tym 10 krajów ma status obserwatora. Przewodniczącym jest dr Hendrik Kockaert z Belgii (wcześniej tę funkcję pełnił m.in. dr Gerhard Budin z Austrii), a sekretarzem Changqing Zhou z Chin. Wśród organizacji stowarzyszonych z SC 1 są m.in.: Międzynarodowe Stowarzyszenie Lingwistyki Stosowanej (AILA), Europejskie Stowarzyszenie Terminologii (EAFT), Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), Międzynarodowe Towarzystwo Organizacji Wiedzy (ISKO), austriacki Infoterm, LTAC/ TerminOrgs, organizacja terminologiczna krajów języków romańskich REALITER, międzynarodowa sieć terminologiczna TERMNET, Międzynarodowy Związek Kolei (UIC), Światowy Związek Poczty (UPU), Światowa Organizacja Własności Intelektualnej (WIPO).

W obrębie SC 1 „Principles and methods” działają obecnie trzy grupy robocze (WG):

- ISO/TC 37/SC 1/WG 3 “Principles, methods and vocabulary”,
- ISO/TC 37/SC 1/WG 4 “Socioterminology”,
- ISO/TC 37/SC 1/WG 5 “Concept modelling in terminology work”.

W przeszłości istniała także grupa WG 2 „Harmonization of terminology”, która może wznowić działalność w związku z potrzebą aktualizacji normy ISO 860 (o czym niżej), a także WG 1 „Documentation for terminology work and terminography”

WG 3 zajmuje się najbardziej podstawowymi zagadnieniami terminologii. To jej dziełem są kolejne wersje normy ISO 704, a także ISO 1087, która zawiera treści znane z 704, jednak przedstawione w formie tezauryśa pojęć, podczas gdy ISO 704 ma strukturę narracyjną. Obecnie trwają prace nad kolejnym, czwartym (poprzednie wersje ukazały się w 1987, 2000 i 2009 r.) jej wydaniem. Nowy dokument ma w większym stopniu uwzględniać dynamiczne podejścia do opisu terminów i terminologii (socjoterminologia, terminologia socjokognitywna) oraz niehierarchiczne i polihierarchiczne relacje między pojęciami (ontologie), a także poświęcać więcej uwagi definicjom kognitywnym, nazwom własnym i symbolom identyfikacyjnym takim jak kody ISBN. Po zakończeniu prac nad ISO 704 i powiązaną z nią ISO 1087, kolejnym zadaniem będzie aktualizacja normy ISO 860:2007 „*Terminology work -- Harmonization of concepts and terms*”, przedstawiającej możliwości i metody międzynarodowej harmonizacji systemów pojęć i terminów.

Grupa WG 4 została powołana na przełomie XX i XXI wieku w celu stworzenia tzw. sprawozdania technicznego (dokumentu o randze niższej niż norma) dotyczącego uwzględnienia założeń socjoterminologii w działalności terminologicznej. Obecnie WG 4 pracuje nad projektem zaleceń „Typology of language registers”. Typologia rejestrów językowych umożliwi anotowanie pod tym względem słownikowych, co będzie miało niebagatelne znaczenie dla dwu- i wielojęzycznych prac leksykograficznych oraz działalności tłumaczeniowej. Odpowiednie kody rejestrów językowych zostaną dodane do istniejących kategorii danych.

4 Obiekty

5 Pojęcia

5.1 Charakter pojęć używanych w działalności terminologicznej

5.2 Pojęcia ogólne

5.3 Pojęcia indywidualne

5.4 Cechy

5.5 Relacje pojęciowe

5.6 Systemy pojęć

6 Definicje

6.1 Istota definicji

6.2 Definicje treściowe

6.3 Redagowanie definicji

6.4 Informacje dodatkowe w definicji

6.5 Definicje wadliwe

7 Oznaczenia

7.1 Rodzaje oznaczeń

7.2 Terminy

7.3 Nazwy

7.4 Tworzenie terminów i nazw

7.5 Symbole

Załącznik A (informacyjny) Inne rodzaje definicji

Załącznik B (informacyjny) Przykłady metod tworzenia terminów

Załącznik C (informacyjny) Kategorie nazw

Ryc. 1. Spis treści w rozdziałach merytorycznych PN-ISO 704:2012

Grupa WG 5 zajmuje się dostosowaniem UML (Universal Modelling Language) – sposobu notacji pojęć i relacji między nimi – do wykorzystania w tych celach w dokumentach TC 37. Rozszerzony w porównaniu z dotychczas stosowanym zestaw symboli obrazujących zależności między pojęciami znajdzie zastosowanie w ontologicznie zorientowanych opisach systemów pojęć.

W 2010 r. SC 1 opublikował ponadto normę ISO 29383:2010 „*Terminology policies -- Development and implementation*”, dotyczącą kształtowania polityki terminologicznej.

Ogólnym celem pracy podkomitetu nr 2 jest wdrażanie dorobku SC 1 w szeroko pojętej praktyce leksyko- i terminograficznej. SC 2 nosi nazwę „Terminographical and lexicographical working methods” (pol. metody pracy terminograficznej i leksykograficznej). Przewodniczącą podkomitetu jest prof. Rute Costa z Portugalii.

SC 2 obejmuje następujące grupy robocze:

- WG 1 Language coding (propozycja nowej nazwy: Language varieties),
- WG 2 Terminography,

oraz grupę (JWG 7) współtworzoną z komitetem TC 46, zajmującą się aktualizacją norm z serii ISO 639 (kody języków). W przeszłości działały także inne grupy robocze, np. WG 3 „Lexicography”. Wśród grup roboczych SC 2 na witrynie ISO wymieniana jest także WG 6 „Translation and interpretation processes”, która jednak już nie istnieje, gdyż dała początek „tłumaczeniowemu” podkomitetowi SC 5.

Spośród norm opracowanych przez SC 2 należy wymienić przede wszystkim wspomnianą już wcześniej dwuczęściową normę 10241 „*Terminological entries in standards - Part 1: General requirements and examples of presentation, Part 2: Adoption of standardized terminological entries*” oraz rodzinę norm 639 (639-1 do 639-6) poświęconych kodom języków.

Pierwsza część normy 10241 standaryzuje proces przygotowania haseł terminologicznych, w tym także w normach wielojęzycznych, oraz organizację i strukturę haseł terminologicznych. Tytuły podrozdziałów w części dotyczącej przygotowywania haseł to m.in. (faza przygotowywania) uwagi dotyczące grupy docelowej, wyznaczenie dziedziny lub tematyki, źródła (typy źródeł, ocena źródeł), (faza implementacji) gromadzenie danych terminologicznych oraz rejestrowanie danych terminologicznych dotyczących oznaczeń, danych dotyczących pojęć oraz danych administracyjnych. Rozdział dotyczący organizacji i struktury haseł terminologicznych oraz ich

kategorii danych w normach reguluje takie zagadnienia, jak: porządek haseł terminologicznych, sposób prezentacji danych terminologicznych w normie, kategorie danych znormalizowanego hasła terminologicznego, terminy (i związane z nimi kategorie danych), symbole, definicje, reprezentacje niewerbalne, przykłady, uwagi do hasła. Przykłady układu, struktury i rozwiązań graficznych w przypadku różnych elementów haseł terminologicznych podano w obszernym załączniku A.

Druga część normy 10241 zajmuje się problemami, jakie mogą pojawić się w procesie przyjmowania znormalizowanych haseł terminologicznych w normach tłumaczonych na inne języki lub mających funkcjonować w innym środowisku kulturowym. Proponowane rozwiązania dotyczą stopni zgodności pojęć, przyjmowania pojedynczych pojęć i systemów pojęć, różnych kategorii odpowiedniości między pojęciami w różnych językach/ środowiskach kulturowych oraz procedury przyjmowania znormalizowanych międzynarodowych systemów pojęć, definicji, terminów, symboli, nazw i niewerbalnych reprezentacji pojęć, a także przypadków rozbieżności układu haseł terminologicznych.

Poszczególne normy z serii ISO 639 dotyczą kodów dwuliterowych, a następnie trójliterowych większości języków świata i niektórych rodzin języków, kodów trójliterowych większej liczby pojedynczych języków (w tym takich, które uprzednio były kodowane na poziomie rodziny), ogólnych zasad nadawania kodów językom, a także kodów odmian języków. Kolejne ważne normy będące dziełem grup roboczych SC 2 to ISO 1951:2007 „*Presentation/ representation of entries in dictionaries -- Requirements, recommendations and information*”, ustalająca sposoby przedstawiania haseł słownikowych, wspomniana wcześniej ISO 12615:2004 „*Bibliographic references and source identifiers for terminology work*”, zajmująca się sposobami identyfikacji źródeł danych w pracy terminologicznej, oraz aktualizowana obecnie ISO 12616:2002 „*Translation-oriented terminography*”, stworzona z myślą o ułatwieniu tworzenia produktów terminograficznych dla tłumaczy.

Podkomitet SC 3 nosi nazwę “Systems to manage terminology, knowledge and content” i obejmuje następujące grupy robocze: WG 1 “Data categories” (dawniej “Data elements”), WG 3 “Data interchange”, WG 4 “Database management”. Funkcję przewodniczącego pełni doświadczona terminolożka amerykańska Sue Ellen Wright.

Obszar zainteresowań SC 3 to zastosowanie komputerów do reprezentacji i przetwarzania danych terminologicznych i terminograficznych. Opublikowane normy regulują m.in. takie zagadnienia, jak kategorie danych wykorzystywane do opisu zasobów językowych (ISO 12620:2009 “*Terminology and other language and content resources - Specification of data categories and management of a Data Category Registry for language resources*”), język opisu stosowany w komputerowych terminologicznych bazach danych (ISO 16642:2003 “*Computer applications in terminology - Terminological markup framework*”), systemy zarządzania terminologią (ISO 26162:2012 “*Systems to manage terminology, knowledge and content - Design, implementation and maintenance of terminology management systems*”) oraz format wymiany danych terminologicznych TermBase eXchange (ISO 30042:2008 “*Systems to manage terminology, knowledge and content - TermBase eXchange (TBX)*”).

Podkomitet nr 4, utworzony w 2002 r., ma nazwę „Language resource management” i obejmuje następujące grupy robocze:

- WG 1 Basic descriptors and mechanisms for language resources,
- WG 2 Semantic annotation,
- WG 4 Lexical resources,
- WG 5 Workflow of language resource management,
- WG 6 Linguistic annotation.

Sekretarzem SC 4 jest Key-Sun Choi z Korei Płd., a przewodniczącą Nicoletta Calzolari.

Działalność SC 4 jest logicznym rozszerzeniem zakresu prac SC 3 na opis i przetwarzanie różnorodnych zasobów językowych, w tym wielojęzycznych, i zasobów treści, w tym wykorzystujących różne sposoby przedstawiania treści (tekst pisany, grafikę, dźwięk, wideo i in.), z uwzględnieniem stopnia szczegółowości opisu (tj. używanych kategorii danych). Najbardziej ogólnie sformułowanym celem działalności SC 4 jest zapewnienie wzajemnej funkcjonalności (*interoperability*) różnych systemów dokumentacji danych językowych i treściowych, tzn. możliwości przenoszenia danych między takimi systemami bez utraty informacji.

Z dokumentów opracowanych przez SC 4 warto wymienić szereg norm dotyczących różnych aspektów anotacji danych językowych:

- ISO 24611:2012 “*Language resource management - Morpho-syntactic annotation framework (MAF)*”,
- ISO 24612:2012 “*Language resource management - Linguistic annotation framework (LAF)*”,
- ISO 24613:2008 “*Language resource management - Lexical markup framework (LMF)*”,
- ISO 24615-1:2014 “*Language resource management - Syntactic annotation framework (SynAF) - Part 1: Syntactic model*”.

Poszczególne opublikowane części (1-7) normy ISO 24617 „*Language resource management - Semantic annotation framework (SemAF)*” dotyczą anotacji aspektów semantyki: czasu i zdarzeń, dialogów, ról semantycznych, struktury dyskursu, informacji przestrzennej. SC 4 ma także w swoim dorobku opracowanie systemu permanentnej identyfikacji zasobów językowych: ISO 24619:2011 „*Language resource management -- Persistent identification and sustainable access (PISA)*”, w której podano m.in. sposób jednoznacznej identyfikacji każdego wyrazu w anotowanym komputerowo tekście, oraz normy dotyczące segmentacji słów w tekście pisanym: ISO 24614-1:2010 „*Language resource management – Word segmentation of written texts – Part 1: Basic concepts and general principles*”, ISO 24614-2:2011 „*Language resource management -- Word segmentation of written texts – Part 2: Word segmentation for Chinese, Japanese and Korean*”.

Porównanie nazw pierwszych czterech podkomitetów pokazuje, jak na przestrzeni lat poszerzał się zakres zainteresowań TC 37: od tworzenia i porządkowania systemów pojęć i odpowiadających im systemów terminologicznych, przez magazynowanie danych terminologicznych w postaci słowników i baz danych oraz systemy informatyczne służące do przetwarzania i wymiany danych terminologicznych, po

rozwiązania informatyczne dla szeroko pojętych zasobów językowych oraz treściowych.

Ostatni – i najmłodszy – podkomitet (SC 5) nosi nazwę „Translation, interpreting and related technology”. Jego poprzednikiem, jak już zostało wspomniane, była jedna z grup roboczych w SC 2. Włączenie problematyki tłumaczeniowej do prac SC 2 miało związek z tym, że dominującą grupą użytkowników wielojęzycznych produktów i rozwiązań terminograficznych są właśnie tłumacze. Pierwsza norma skierowana do środowiska tłumaczy powstała jednak poza ISO. Była to norma europejska EN 15038:2006 „*Translation services – service requirements*”, opracowana w Komitecie SS A07 CEN.

W pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku podczas corocznych spotkań ISO TC 37, gdy poszczególne grupy robocze mają od pół dnia do dwóch dni na konsultacje w przedmiocie swoich prac, okazywało się, że coraz więcej czasu przeznaczonego na spotkania grup roboczych SC 2 dotyczy projektów norm tłumaczeniowych. Podkomitet SC 5 powstał w 2011 roku z inicjatywy 5 krajów (Austrii, Wielkiej Brytanii, Polski, Hiszpanii i Irlandii). Proponowana przemiana organizacyjna spotkała się z pewnym oporem, zanim udało się ją przeforsować. Przewodniczącym został Christopher Cox z British Standards Institute (BSI). Obecnie w pracach SC 5 aktywnie uczestniczy 30 krajów, a kolejnych 5 ma status obserwatora.

W obrębie SC 5 działa grupa ds. koordynacji terminologii (TCG - Terminology coordination group) oraz trzy grupy robocze: WG 1 „Translation” (tłumaczenie pisemne), WG 2 „Interpreting” (tłumaczenie ustne) i WG 3 „Facilities and equipment for interpreting services” (środowisko techniczne i sprzęt do tłumaczenia ustnego). Poza tą strukturą w ramach SC 5 prowadzono również we współpracy z organizacją OASIS (Organization for the Advancement of Structured Information Standards) prace dotyczące przyjęcia do zbioru norm ISO bardzo ważnej dla podmiotów zajmujących się tzw. lokalizacją normy XLIFF (XML Localisation Interchange File Format), opisującej wprowadzony kilka lat temu przez OASIS format wymiany danych tłumaczeniowych. Prace zostały ukończone w 2016 r. i norma ta lada moment zostanie opublikowana przez ISO.

Do tej pory ukazało się 6 norm opracowanych w SC 5:

- ISO/TS 11669:2012 “*Translation projects –General guidance*”,
- ISO 13611:2014 “*Interpreting – Guidelines for community interpreting*”,
- ISO 17100:2015 “*Translation services – Requirements for translation services*”,
- ISO 20109:2016 “*Simultaneous interpreting –Equipment – Requirements*”,
- ISO 2603:2016 “*Simultaneous interpreting –Permanent booths – Requirements*”,
- ISO 4043:2016 “*Simultaneous interpreting -- Mobile booths – Requirements*”.

Norma ISO 17100 jest wynikiem wykorzystania jako punktu wyjścia wcześniejszej normy EN 15038 z 2006 r., opracowanej w Komitecie CEN/SS A07 “*Translation services*”.

Trwają prace nad kolejnymi dziesięcioma normami. Jedna z nich dotyczy sprzętu i wyposażenia do tłumaczeń ustnych. Kolejne dotyczą kwestii terminologicznych

(ISO/ AWI 20539 „*Translation, interpreting and related technology – Vocabulary*”) oraz tzw. posteditingu, czyli redagowania tłumaczeń maszynowych (ISO/ FDIS 18587 “*Translation services -- Post-editing of machine translation output – Requirements*”). Następna norma dotyczy tłumaczeń ustnych i – jako tzw. norma parasolowa – zapowiada serię norm regulujących różne odmiany tłumaczeń ustnych (ISO/ FDIS 18841 „*Interpreting – General guidelines*”). Ostatni realizowany obecnie projekt obejmuje dziedzinę ustnych tłumaczeń prawniczych (ISO/ DIS 20228 “*Legal interpreting – requirements for legal interpreting*”). Niektóre z nich budzą pewne kontrowersje, np. według projektu dotyczącego redagowania tłumaczeń maszynowych kwalifikacje postedytora miałyby być porównywalne z kwalifikacjami tłumacza określonymi w ISO 17100, choć, jak można sobie wyobrazić, rynek wyraźnie różnicuje stawki za wykonywanie tych czynności, których funkcja nie jest taka sama.

3. Komitet Techniczny nr 256 Polskiego Komitetu Normalizacyjnego

Jednostką w obrębie Polskiego Komitetu Normalizacyjnego odpowiedzialną za współpracę z ISO TC 37 jest Komitet Techniczny (KT) nr 256. Jego poprzednikiem była powołana 15 grudnia 1994 r. Normalizacyjna Komisja Problemowa (NKP) nr 256 ds. Metod i Zasad Działalności Terminologicznej, której przewodniczącą została prof. Wanda Zmarzer z Uniwersytetu Warszawskiego, a wiceprzewodniczącym prof. Rajmund Ohly, orientalista z tejże uczelni (zob. W. Zmarzer 2004). W ciągu pierwszych 15 lat funkcjonowania Komisji, a następnie Komitetu jej członkami byli także prof. prof. Eugeniusz Ścibor, Marian Jurkowski, Jerzy Podracki, Jerzy Lukszyn, Kazimierz Luciński, Jan Lewandowski, założycielka i prezes towarzystwa TEPIS dr Danuta Kierzkowska, długoletnia prezes Wydawnictw Naukowo-Technicznych dr Aniela Topulos, dr Alina Grochowska (Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego), mgr Hanna Kłodnicka i mgr Irena Wojtasiak z Ośrodka Normalizacji i Dokumentacji Biura PKN, propagator idei umiędzynaradawiania terminologii specjalistycznej Zygmunt Stoberski, mgr Jadwiga Różycka (Międzynarodowa Organizacja Unifikacji Neologizmów Terminologicznych) oraz zmieniający się przedstawiciele Biura Wojskowej Służby Normalizacyjnej (potem Wojskowego Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji). Sekretarzem Komisji był p. Zbigniew Szewczyk, zaangażowany zresztą także w prace ISO. Od 2003 r. tę funkcję pełni p. Radosław Pyra.

KT 256 odgrywa rolę „komitetu lustrzanego” wobec ISO TC 37. Oznacza to, że do każdego podkomitetu TC 37 jest przypisany jeden lub kilku członków KT 256, których zadaniem jest śledzenie prac tego podkomitetu i aktywny udział we współtworzeniu norm poprzez nadsyłanie komentarzy i uwag do projektów norm na różnych etapach opracowania oraz inicjowanie prac nad nowymi projektami. Normą, której powstawanie nadzorował przedstawiciel KT 256, była ISO 12615:2004 „*Bibliographic references and source identifiers for terminology work*”. Na czele grupy roboczej opracowującej tę normę stał prof. Eugeniusz Ścibor. Ze względu na znaczenie podstawowych norm opracowywanych w ISO TC 37 dla działalności normalizacyjnej jako takiej dużą wagę należy przypisać także tłumaczeniom norm opracowywanym w obrębie KT 256.

Jednym z pierwszych zadań zrealizowanych przez NKP nr 256 było opracowanie polskiej wersji normy dotyczącej metodyki prac normalizacyjnych. Była to PN-N-02001:1994 „*Podstawy działalności normalizacyjnej – Metodyka prac normalizacyjnych*”. Ponadto do 2006 r. członkowie NKP, a następnie KT, nr 256 opracowali polskie wersje kilkunastu norm ISO TC 37, przede wszystkim stworzonych przez SC 1, jak PN-ISO 860:1998 „*Działalność terminologiczna – Opracowanie i układ*”, PN-ISO 704:2005 „*Działalność terminologiczna – Zasady i metody*”, PN-ISO 1087-1:2004 i 2:2001 „*Działalność terminologiczna*” (2 części), PN-ISO 10241:1997 „*Normy terminologiczne – Opracowanie i układ*” i PN-ISO 1951:1998 „*Użycie symboli leksykograficznych i konwencji typograficznych w terminografii*”, ale także norm z dorobku SC 2: PN-ISO 639-2:2001 „*Kody nazw języków – Kod trzyliterowy*”, PN-ISO 12620:2002 „*Zastosowanie komputerów w terminologii – Kategorie danych*”, PN-ISO 12200:2002 „*Zastosowanie komputerów w terminologii - Format wymiany danych terminologicznych odczytywanych komputerowo (MARTIF)*”, PN-ISO 6156:1998 „*Format do wymiany rekordów terminologicznych/ leksykograficznych na taśmie magnetycznej (MATER)*”, PN-ISO 12199:2005 „*Porządek alfabetyczny wielojęzycznych danych terminologicznych i leksykograficznych przedstawianych alfabetem łacińskim*”, PN-ISO 15188:2005 „*Wytyczne zarządzania przedsięwzięciem w zakresie normalizacji terminologii*”, PN-ISO 639-1:2005 „*Kody nazw języków – Kod dwuliterowy*”, PN-ISO 12616:2005 „*Terminografia translacyjna*”.

Kolejnym przedsięwzięciem tego typu było opracowanie polskiej wersji wspomnianej już wcześniej normy CEN z 2006 r. EN 15038:2006 „*Translation services – service requirements*”, która została przyjęta przez KT 256 pod tytułem PN-EN 15038:2006 „*Usługi tłumaczeniowe - Wymagania dotyczące świadczenia usług*”.

W 2005 r. w siedzibie PKN w Warszawie odbyło się coroczne spotkanie robocze TC 37. W 2003 r. w wyniku zmian organizacyjnych PKN Komisja Problemowa stała się Komitetem Technicznym, którego obecna pełna nazwa brzmi: Komitet Techniczny PKN nr 256 ds. Terminologii, Innych Zasobów Językowych i Zarządzania Treścią. Po przemianach organizacyjnych w PKN i konieczności ukonstytuowania się *de novo* wszystkich Komitetów Technicznych od 2010 r. przewodniczącą KT 256 jest prezes Polskiego Stowarzyszenia Biur Tłumaczeń Monika Popiołek (współpracująca z KT od 2006 r.), a wiceprzewodniczącym dr Mariusz Górnicz (w KT od 2004 r.) z Uniwersytetu Warszawskiego.

Aktualny obszar zainteresowań i zakres działania KT 256, pokrywający się z problematyką prac podkomitetów TC 37, został określony następująco:

Ogólne zasady i metody działalności terminologicznej oraz normy w zakresie terminologii, zasobów językowych, zarządzania treścią, tłumaczeń pisemnych i ustnych oraz związanej z tym technologii, w tym zasady i metody tworzenia systemów pojęć, terminów, zasady i metody wprowadzania międzynarodowych i regionalnych norm terminologicznych oraz wymiany danych językowych pomiędzy różnymi systemami.

Opracowywanie i sposób prezentacji norm i innych dokumentów terminologicznych, w tym układ, zawartość i sposób prezentacji haseł terminologicznych, symbole leksykograficzne i konwencje typograficzne, kody nazw języków i szeregowanie alfabetyczne alfanumerycznych danych terminologicznych.

Komputerowe wspomaganie działalności terminologicznej i zarządzania zasobami językowymi, w tym elementy danych terminologicznych, format rekordów (zapisów) do wymiany danych terminologicznych, zasady tworzenia terminologicznych baz danych i innych zasobów językowych oraz zarządzania nimi, zastosowanie języka SGML (Standardized General Mark-Up Language) oraz tworzenie zasobów językowych i ich klasyfikacji w oparciu o metodologię NLP (przetwarzanie języka naturalnego) (*Plan działania ...*).

Od 2010 r. członkami komitetów technicznych PKN formalnie mogą być instytucje i organizacje, które delegują do składu komitetów od jednej do trzech osób. Aktualny przydział członków KT 256 do podkomitetów TC 37 przedstawia się następująco:

- SC 1 – prof. Sergiusz Griniewicz³ (Uniwersytet w Białymstoku), dr M. Górnicz;
- SC 2 – prof. S. Griniewicz, dr M. Górnicz;
- SC 3 – mgr Ewa Legumina (agencja tłumaczeń „MAart”), mgr Grzegorz Bździuch (Wojskowe Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji), dr Alicja Sztuk (Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej);
- SC 4 – dr hab. Rafał L. Górski (Instytut Języka Polskiego PAN);
- SC 5 – M. Popiołek, dr Justyna Giczela-Pastwa (Uniwersytet Gdański).

Na początku 2017 r. do Komisji dołączyły dr Weronika Szemińska, mgr Barbara Dumara (obie Uniwersytet Warszawski) oraz dr Aleksandra Kalata-Zawłocka (Stowarzyszenie Tłumaczy Polskiego Języka Migowego). Przez pewien czas z KT współpracowali także prof. prof. Piotr Mamet (Akademia im. J. Długosza w Częstochowie) i Adam Przepiórkowski (IPI PAN), dr hab. Łucja Biel (Uniwersytet Warszawski, wcześniej Uniwersytet Gdański) i dr Tomasz Borkowski (przedstawiciel Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS).

Pod nowym kierownictwem KT nr 256 kontynuuje prace tłumaczeniowe. W 2011 r. opracowano polską wersję zaktualizowanej normy ISO 704 „*Terminology – principles and methods*”, która, co obecnie jest praktykowane wyjątkowo, została sfinansowana przez PKN. Na przełomie 2014 i 2015 r. ukazało się kolejne finansowane przez PKN tłumaczenie, tym razem normy ISO 10241-1 „*Terminological entries in standards – Part 1: General requirements and examples of presentation*”. Celem normy, przypomnijmy, jest pomoc twórcom norm w tworzeniu poprawnych i spójnych działów przedstawiających system terminologiczny dziedziny objętej normalizacją. Polski tytuł normy brzmi PN-ISO 10241-1P „*Hasła terminologiczne w normach – Część 1: Wymagania ogólne oraz przykłady prezentacji*”.

W roku 2014 przetłumaczono także normę europejską PN-EN 82079-1:2013-05/Ap1:2014-06E „*Przygotowanie instrukcji użytkowania – Struktura, zawartość i sposób prezentacji – Część 1: Zasady ogólne i wymagania szczegółowe*” (norma oryginalna EN-82079 „*Preparation of instructions for use – Structuring, content and presentation – Part 1: General principles and detailed requirements*”). Norma oryginalna

³ Prof. Sergiusz Griniewicz w latach 90. XX wieku był przewodniczącym SC 1 w TC 37 jako przedstawiciel Rosji.

nalna nie została opracowana przez ISO TC 37, lecz jej tematyka leży w polu zainteresowania KT 256. Norma została przejęta z KT 8 (współpracującego z ISO TC 10) ds. Terminologii, Dokumentacji i Symboli Graficznych, Oznaczeń Wielkości i Jednostek Miar w Elektryce. Spodziewane duże zainteresowanie tą normą ze strony np. producentów sprzętu powinno przy okazji wpłynąć korzystnie na aspekt ekonomiczny działalności KT 256.

W listopadzie 2015 r. ukazało się tłumaczenie normy PN-EN ISO 17100E „*Usługi tłumaczeniowe – Wymagania dotyczące świadczenia usług tłumaczeniowych*” (norma oryginalna ISO 17100 „*Translation services – Requirements for translation services*”). W Polskim Komitecie Normalizacyjnym istnieją dokumenty regulujące niektóre aspekty tłumaczenia norm. Załącznik H wewnętrznych przepisów CEN/ CENELEC określa formy słowne służące do wyrażania postanowień. W tekstach angielskich wymagania wyraża się przy użyciu formy *shall*, a zalecenia (postanowienia niewiążące) przy użyciu *should*. Nie można używać czasownika *must*, a w opisach kolejnych czynności w ramach procedury (np. badania) należy stosować tryb rozkazujący. W polskich tekstach norm odpowiednikami *shall* są *należy* i *powinien*. Znaczenie pierwszej z tych form odpowiada pod względem siły wyrazu znaczeniu czasownika angielskiego, lecz zakres użycia *należy* jest ograniczony do zdań bezpodmiotowych. W zdaniach z podmiotem zobowiązanym spełniać określone wymagania należy używać odpowiednich form *powinien*, co jednak odbiega od zwyczaju językowego. Choć we wprowadzeniu do każdej normy publikowanej po polsku są zamieszczone odpowiednie wyjaśnienia, zdaniem – ponadprzeciętnie wyczulonych językowo – członków KT 256 istnieje niebezpieczeństwo traktowania zapisów z *powinien* jako zaledwie zaleceń. Nasze próby obejścia tej zasady (np. poprzez użycie form czasu teraźniejszego lub przyszłego) zostają za każdym razem wykryte i zduszone w zarodku przez zajmującego się danym tłumaczeniem przedstawiciela Wydziału Metodologii, który sprawuje m.in. nadzór językowy nad dokumentami normatywnymi PKN. Znaczenie angielskiego *should* należy wyrażać przy użyciu wyrażenia *zaleca się* i *jest zalecane*, a w opisach czynności składających się na procedurę używa się form bezokolicznika.

Podstawową formą aktywności członków KT 256 jest jednak udział w pracach ISO, polegający przede wszystkim na opiniowaniu przedstawianych projektów norm i uczestnictwie w corocznych spotkaniach TC 37 (M. Popiołek, M. Górnicz). Przewodnicząca KT nr 256 M. Popiołek została niedawno mianowana prowadzącym (Project Leader) projektu normy „Legal and other specialist translation - requirements”, nad którym trwają prace w ramach SC 5.

KT nr 256 przywiązuje duże znaczenie do popularyzacji swoich prac. W 2015 r. informacje o przetłumaczonych normach zostały rozesłane do władz jednostek o profilu filologicznym i językoznawczym na polskich wyższych uczelniach. Mamy nadzieję, że zakup egzemplarzy norm do bibliotek wydziałowych dostarczy interesujących materiałów pracownikom naukowym i studentom zainteresowanym problematyką rozwijaną przez TC 37 i KT nr 256. Jednocześnie zapraszamy osoby zaintereso-

wane normalizacją w tym zakresie do nawiązania współpracy z naszym KT. Korendencję należy kierować do Sekretarza KT 256 p. Radosława Pyry (radoslaw.pyra@pkn.pl).

Podsumowanie

Komitet Techniczny nr 37 Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej łączy środowisko akademickie oraz osoby zajmujące się praktyczną działalnością terminologiczną, np. przedstawiciele jednostek ds. terminologii w instytucjach dbających o rozwój różnych języków oraz instytucje i organizacje branżowe, świadczące usługi w zakresie zarządzania terminologią i zasobami językowymi dla środowiska biznesu i sektora publicznego. Ostatnia z wymienionych płaszczyzn działalności terminologicznej nie jest rozwinięta w Polsce: poza projektami unijnymi w rodzaju EuroTermBank oraz służbami wojskowymi nie ma praktyki regularnej współpracy terminologów akademickich z firmami i instytucjami publicznymi wykorzystującymi w swoich pracach systemy pojęć i powiązanych z nimi terminów.

Podziękowania

Autor dziękuje p. Monice Popiołek (przewodniczącej KT nr 256) i p. Radosławowi Pyrze (sekretarzowi KT nr 256) za cenne uwagi merytoryczne.

Bibliografia

- All about ISO.* (URL <https://www.iso.org/about-us.html>). [Pobrano 03.03.2017].
- CEN/SS A07 - Translation and Interpretation services.* (URL http://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:110:0::::FSP_PRO-JECT,FSP_ORG_ID:37404,413874&cs=110431B1A0F3C861BE3FECCC7AD736381). [Pobrano 10.09.2015].
- EN 15038:2006.* (URL http://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=CEN-WEB:110:0::::FSP_PRO-JECT:23338&cs=13395BF6B3F6A597761EFB06C38E4D49F). [Pobrano 10.09.2015].
- Historia PKN w pigułce.* (URL <http://www.pkn.pl/historia-pkn-w-pigulce-0>). [Pobrano 1.09.2015].
- ISO members.* (URL http://www.iso.org/iso/home/about/iso_members.htm). [Pobrano 10.09.2015].
- ISO 639 Joint Advisory Committee, Working principles for ISO 639 maintenance (8 March 2000).* (URL http://www.loc.gov/standards/iso639-2/iso639jac_n3r.html). [Pobrano 6.08.2015].
- ISO TC 37 Terminology and other language and content resources.* (URL <https://www.iso.org/committee/48104.html>). [Pobrano 09.03.2017].
- Overview.* (URL <http://www.iec.ch/about/history/overview/>). [Pobrano 10.09.2015].
- Plan działania KT nr 256 PKN.* (URL http://www.pkn.pl/sites/default/files/plan_dzialania_kt_256.pdf). [Pobrano 10.09.2015].

Współpraca z CEN i CENELEC. (URL <http://pkn.pl/wspolpraca-z-cen-i-cenelec>).
[Pobrano 1.09.2015].

Współpraca z ISO i IEC. (URL <http://pkn.pl/wspolpraca-z-iso-i-iec>). [Pobrano 1.09.2015].

Załącznik H (normatywny) Formy słowne do wyrażania postanowień. (URL http://pkn.pl/sites/default/files/pl_pw_3_0.pdf). [Pobrano 20.09.2015].

Zmarzer W., *Moje 10 lat w 80-leciu PKN.* (URL <http://archive.is/Pvb95>). [Pobrano 11.08.2015].

Normalizacja terminologii z dziedziny wojskowości w strukturach NATO i siłach zbrojnych RP ¹

Grzegorz Bździuch

Streszczenie

Terminologia wojskowa ma kluczowe znaczenie dla funkcjonowania struktur wojskowych, zarówno Sił Zbrojnych RP, jak i NATO, pomimo że bardzo często jest niezauważalna, a nawet niedoceniana, gdyż praktycznie nigdy nie zwracamy uwagi na genezę słownictwa, jakim posługujemy się na co dzień. Zdajemy sobie sprawę z tego, że głównym celem Sił Zbrojnych jest działalność operacyjna, jednak bez jednolitej dokumentacji, zawierającej znormalizowaną terminologię trudno byłoby operować w ramach sił narodowych, a jeszcze trudniej w ramach działań połączonych sił międzynarodowych. Normalizacja terminologii jest procesem złożonym, długotrwałym i ciągłym. Harmonizacja terminologii umożliwia wspólne działanie państwu Sojuszu Północnoatlantyckiego poprzez jej implementację w dokumentach, na bazie których powstają wspólne wytyczne, regulacje, co w konsekwencji prowadzi do tego, że NATO funkcjonuje jako jeden organizm.

Abstract

Standardization of military terminology in NATO and the Polish Armed Forces

Military terminology is of essential significance for military structures, those of the Polish Armed Forces and NATO, despite the fact that very often it is unnoticeable, or even underestimated, because we do not notice the origin of words we use in our everyday life. We are aware that the main objective of the Armed Forces is operational activity, but without unified documentation containing standardized terminology it would be difficult to conduct operations among national forces and between joint multinational forces it would be hardly viable. Standardization of terminology is a complex, long-term and continuing process. Harmonized terminology enables joint operation of NATO states through its implementation in documents, basing on which common directives and regulations are developed, which as a consequence lead to making NATO function as one organism.

Wprowadzenie

Terminologia wojskowa jest szczególnym obszarem działalności obejmującej swoim zakresem niemalże cały zakres działalności Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), a także Sił Zbrojnych RP. Kształtowanie jednolitej terminologii ma zasadnicze znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania państw członkowskich i partnerskich Sojuszu, zarówno w kraju, jak i na arenie międzynarodowej, co przekłada się na zwiększenie interoperacyjności, tj. zdolności do wspólnego, efektywnego

¹ Opisany w artykule stan organizacyjny służb terminologicznych w Siłach Zbrojnych RP obowiązywał do 31 marca 2017 r.

i skutecznego działania dla osiągnięcia sojuszniczych celów taktycznych, operacyjnych i strategicznych NATO². Na przestrzeni ostatniej dekady dostrzeżono i doceniono znaczenie działalności terminologicznej, co znajduje odzwierciedlenie w dorobku standaryzacyjnym NATO oraz dorobku normalizacyjnym resortu obrony narodowej.

1. Terminologia jako narzędzie prowadzące do standaryzacji w NATO

NATO przez wiele lat dostrzegała potrzebę standaryzacji w zakresie terminologii, która pozwoliłaby na wspólne i jednoznaczne porozumiewanie się z państwami członkowskimi NATO oraz państwami partnerskimi, gdyż nieporozumienia w działalności politycznej oraz wojskowej mogą prowadzić do braku efektywności, a nawet wywołać poważne konsekwencje.

Od utworzenia NATO w 1949 roku, wielu specjalistów (członków Komitetów Głównych NATO (SC) oraz Organów Zlecających (TA)) zajmujących się działalnością terminologiczną starało się uporządkować istniejącą, a także aktualizowaną terminologię wojskową poprzez organizowanie jej w różnego rodzaju listy, leksykony, słowniki, glosariusze itp. Niestety, taka działalność „na własną rękę” prowadziła do powstania wielu rozbieżności w terminologii stosowanej przez gremia NATO, a co za tym idzie, całkowitego braku spójności pomiędzy wytwarzanymi przez nie dokumentami, które miały kluczowe znaczenie dla organizacji całego Sojuszu. Dzięki temu dostrzeżono potrzebę zharmonizowania terminologii w NATO. Jednak dopiero na początku XXI wieku standaryzacja terminologii stała się jednym z priorytetowych celów polityki Sojuszu.

W 2000 roku w NATO został zatwierdzony i opublikowany dokument wyznaczający kierunek dla działalności terminologicznej w Sojuszu – Polityka w zakresie standaryzacji NATO (ang. *NATO Policy for Standardization*). W 2016 roku opublikowano zaktualizowaną wersję Polityki w zakresie standaryzacji NATO (PO(2016)0315), w którym zawarto zapis:

Dokumenty NATO muszą zawierać terminologię uzgodnioną w NATO (ang. *NATO agreed terminology*). (Polityka w zakresie standaryzacji NATO PO(2016)0315: str. 1-4).

Na mocy tego postanowienia NATO zrewidowało swoje podejście do terminologii, które dało podwaliny standaryzacji i ujednolicenia terminologii poprzez przyznanie statusu „uzgodniono w NATO” dla haseł stosowanych we wszystkich oficjalnych dokumentach NATO regulujących całą działalność Sojuszu. W związku z tym zaistniała potrzeba stworzenia bazy terminologicznej, której celem byłoby umożliwienie publikowania i rozpowszechniania terminologii pośród państw członkowskich i partnerskich NATO. W tym celu opracowano Program Terminologii NATO (ang. *NATO Terminology Programme* – NTP), który stanowi podstawy i reguły opracowywania terminologii dla wszystkich Komitetów Głównych NATO (ang. *Senior Committee* –

² Decyzja Nr 311/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 16 Listopada 2016 roku w sprawie wprowadzenia w resorcie obrony narodowej „Instrukcji postępowania z dokumentami standaryzacyjnymi organizacji traktatu północnoatlantyckiego” (Dz. Urz. Min. Obr. Nar., poz. 185); str. 4.

SC). Wprowadzenie Programu ostatecznie rozwiązało problem z różnorodnością stosowanej terminologii, dzięki czemu terminologia uzgodniona w ramach NTP jest wymagana do stosowania w oficjalnych dokumentach NATO. Elementem NTP, który ma duże znaczenie dla rozpowszechniania jednolitej terminologii w NATO, jest baza zawierająca terminologię NATO posiadającą status „NATO agreed” – NATOTerm. NATOTerm jest dostępny za pośrednictwem oficjalnej strony internetowej Biura Standaryzacyjnego NATO (ang. *NATO Standardization Office* – NSO) i zawiera obecnie 21 słowników NATO:

Słowniki ogólne:

1. **AAP-6** – Słownik terminów i definicji NATO – STANAG 3680,
2. **AAP-15** – Słownik skrótów stosowanych w NATO,
3. **AAP-42** – Słownik standaryzacyjnych terminów i definicji NATO.

Słowniki specjalistyczne:

4. **AAP-19** – Słownik terminów i definicji wojsk inżynieryjnych NATO – STANAG 2991,
5. **AAP-28** – Słownik terminów z zakresu identyfikacji NATO,
6. **AAP-31** – Słownik terminów i definicji dotyczący systemów łączności i informatyki NATO – STANAG 5064,
7. **ACoMP-1** – Słownik łączności, angielsko-francuski,
8. **ADatP2** – Słownik z zakresu technologii informatycznych NATO,
9. **AAP-24** – Słownik terminów i definicji załadunku i wyładunku środków i materiałów,
10. **AAP-45** – Słownik terminów i definicji NATO. Integracja statek powietrzny-załoga,
11. **AAP-46** – Słownik terminów i definicji uzbrojenia lotniczego NATO,
12. **AOP-38** – Słownik terminów i definicji w zakresie bezpieczeństwa i obsługi amunicji i materiałów wybuchowych,
13. **AAP-33** – Słownik terminów i definicji dotyczących awioniki,
14. **ACMP-06** – Słownik terminów i definicji z zakresu konfiguracji zarządzania,
15. **AMovP-03** – Dokumenty dotyczące transportu i przemieszczenia. Słownik terminów i definicji,
16. **ARMP-07** – Terminologia stosowana w publikacjach dotyczących utrzymania niezawodności,
17. **STANAG 3968** – Słownik z zakresu terminologii elektrycznej i elektromagnetycznej,
18. **AAP-43** – Słownik terminów finansowych używanych w szkoleniu i ćwiczeniach NATO,
19. **STANAG 4389** – Słownik terminów i definicji z zakresu głównych akumulatorów kwasowo-ołowiowych okrętów podwodnych,
20. **AAP-23** – Słownik terminów i definicji opakowań NATO.

Przez wiele lat standaryzacja terminologii w NATO, mająca na celu określenie wspólnego i jednolitego kierunku w uzgadnianiu terminologii wspólnej dla Sojuszu, nie była niestety działalnością strategiczną. Zarządzanie terminologią w NATO jest

obecnie realizowane za pośrednictwem Biura Terminologii NATO (ang. *NATO Terminology Office* – NTO), które jest częścią Biura Standaryzacyjnego NATO mającego swoją siedzibę w Brukseli. Natomiast narzędziem pozwalającym na standaryzację terminologii, także w celu nadania jej statusu „uzgodniono w NATO”, jest Rada Terminologiczna Komitetu Wojskowego. Jest ona kolegialnym organem decyzyjnym, doradzającym i rekomendującym stosowanie danych terminów oraz haseł terminologicznych będących w obszarze kompetencji Komitetu Wojskowego. Ponadto, MCTB podejmuje decyzje w zakresie opracowania oraz aktualizacji procedur zarządzania słownikami terminologicznymi, ich standaryzacji, koordynacji i stosowania w Sojuszu. Podmiotami uczestniczącymi w standaryzacji terminologii NATO są państwa członkowskie Traktatu Północnoatlantyckiego za pośrednictwem swoich, delegowanych przedstawicieli w Komitetach NATO, grupach roboczych oraz sztabach NATO. W procesie standaryzacji terminologii w NATO biorą udział:

1. **Komitet Wojskowy** (ang. *Military Committee* – MC), który funkcjonuje jako Organ Zlecający (ang. *Tasking Authority* – TA):
 - Rada Standaryzacyjna Połączonych Działañ Rodzajów Sił Zbrojnych Komitetu Wojskowego (ang. *Military Committee Joint Standardization Board* – MCJSB),
 - Rada Standaryzacyjna Marynarki Wojennej Komitetu Wojskowego (ang. *Military Committee Maritime Standardization Board* – MCMSB),
 - Rada Standaryzacyjna Wojsk Lądowych Komitetu Wojskowego (ang. *Military Committee Land Standardization Board* – MCLSB),
 - Rada Standaryzacyjna Sił Powietrznych Komitetu Wojskowego (ang. *Military Committee Air Standardization Board* – MCASB),
 - Rada Standaryzacyjna Medycyny Wojskowej Komitetu Wojskowego (ang. *Military Committee Medical Standardization Board* – MCMedSB),
 - Rada Terminologiczna Komitetu Wojskowego (ang. *Military Committee Terminology Board* – MCTB),Rada Terminologiczna Komitetu Wojskowego (MCTB) podejmuje decyzje oraz zapewnia rekomendacje i doradza Komitetowi Wojskowemu (MC) w sprawach dotyczących terminologii (w zakresie jego kompetencji). MCTB doradza również Komitetowi w odniesieniu do procedur zarządzania słownikami w zakresie normalizacji terminologii, koordynowania jej wprowadzania i stosowania w NATO, tak aby wszystko odbywało się zgodnie z wytycznymi Programu Terminologii NATO (NTP).
2. **Komitet ds. Standaryzacji** (ang. *Committee for Standardization* – CS):
 - Grupa Robocza Zarządzania Standaryzacją (ang. *Standardization Management Working Group* – SMWG), Grupa Robocza Zarządzania Standaryzacją (SMWG) zapewnia rekomendacje i doradza Komitetowi ds. Standaryzacji (CS) w sprawach dotyczących terminologii (w zakresie jego kompetencji). SMWG doradza również Komitetowi w odniesieniu do procedur zarządzania słownikami w zakresie normalizacji terminologii, koordynowania jej wprowadzania i stosowania w NATO, tak aby wszystko odbywało się zgodnie z wytycznymi Programu Terminologii NATO (NTP).

- Grupa Sztabowa ds. Form Skróconych Agencji Standaryzacyjnej NATO (ang. *NATO Standardization Agency Abbreviations Staff Group – NASG*), Grupa Sztabowa ds. Form Skróconych Agencji Standaryzacyjnej NATO rozpatruje propozycje terminologiczne i sporządza rekomendacje dla Sojuszu w odniesieniu do skrótów oraz ich rozwinięć w celu zapewnienia jednolitego ich stosowania przez państwa członkowskie NATO oraz państwa partnerskie.
- 3. **Komitet ds. Logistyki** (ang. *Logistics Committee - LC*)
- 4. **Konferencja Krajowych Dyrektorów ds. Uzbrojenia** (ang. *Conference of National Armaments Directors - CNAD*),
- 5. **Rada ds. Konsultacji, Dowodzenia i Kierowania** (ang. *C3 Board – C3B*):
- 6. **Komitet ds. Obrony Powietrznej i Przeciwlotniczej** (ang. *Air and Missile Defence Committee – AMDC*),
- 7. **Inne grupy:**
 - **Grupa Doradcza ds. Systemów Tłumaczenia i Terminologii NATO** (ang. *NATO Translation and Terminology Systems Advisory Group - NTTS AG*), Grupa Doradcza ds. Systemów Tłumaczenia i Terminologii NATO (NTTS AG) zajmuje się prowadzeniem specjalistycznego forum językowego dla krajowych lingwistów i terminologów, które pozwala na wymianę doświadczeń, dyskusowanie na temat różnych narzędzi tłumaczeniowych, systemów zarządzania terminologią, jak również dyskusowanie na temat spornych kwestii terminologicznych. NTTS AG podlega pod Konferencję Lingwistyczną NATO (ang. *NATO Linguistic Services Conference*).
 - **Podgrupa Terminologiczna Grupy Sztabowej ds. Standaryzacji NATO** (ang. *NATO Standardization Staff Group Terminology Sub-Group – NSSG TSG*), Podgrupa Terminologiczna Grupy Sztabowej ds. Standaryzacji NATO wspomaga koordynatora terminologii (ang. *Terminology Coordinator – TC*) w sprawach związanych z przeglądem Programu Terminologii NATO (NTP), w szczególności w odniesieniu do przeglądu dokumentów:
 - Dyrektywa Terminologii NATO (ang. *NATO Terminology Directive – PO(2015)0193*),
 - Wytyczne do Opracowywania i Publikacji Terminologii (ang. *Guidance for the Development and Publication of NATO Terminology – C-M(2007)0023*).

2. Przyszłość terminologii w NATO

Obecnie kształtowanie jednolitej terminologii w NATO nadal pozostaje jednym z głównych celów działalności NSO. Ponadto, w NATO obecnie prowadzona jest aktualizacja NTP, której celem jest:

1. optymalizacja procedury uzgadniania terminologii wojskowej w NATO,
2. harmonizacja treści podstawowych dokumentów NATO dotyczących terminologii:
 - Dyrektywa Terminologii NATO,
 - Wytyczne do Opracowywania i Publikacji.

Aktualizacja NTP dokonywana jest w oparciu o prace Podgrupy Terminologicznej Grupy Sztabowej ds. Standaryzacji NATO (ang. *NATO Standardization Staff Group Terminology Sub-Group* – NSSG TSG). Jej głównym zadaniem jest zapewnienie wsparcia w zakresie przeglądu programu NTP, w tym celu w szczególności *dyrektywy* oraz *wytycznych* a także wsparcie opracowania zasad regulujących działalność Rady Terminologicznej Komitetu Wojskowego NATO (MCTB TOR). W chwili obecnej zakończono prace nad przedmiotowymi dokumentami w ramach grupy NSSG TSG, w ich wyniku z trzech wcześniej obowiązujących dokumentów utworzono *Dyrektywę Terminologii NATO* - PO(2015)0193 oraz *Wytyczne do Opracowywania i Publikacji Terminologii NATO* – C-M(2007)0023.

Obecnie w NSO wprowadzono nowy system zarządzania terminologią NATO nazywany „NATOTerm”. NATOTerm jest stale uzupełniany o nowe terminy uzgodnione podczas prac organów zlecających, delegowanych organów zlecających i grup roboczych. NATOTerm docelowo będzie zawierał wszystkie hasła pomocne w opracowywaniu norm sojuszniczych, (nie tylko te o statusie „uzgodniono w NATO”) publikowane dotychczas w formie słowników (AAP), które będą sukcesywnie wycofywane. Przewiduje się, że dostęp do NATOTerm będzie realizowany za pośrednictwem zabezpieczonej, jawnej strony internetowej NSO – dzięki czemu wszyscy użytkownicy portalu będą mogli dowolnie korzystać z haseł terminologicznych tam zamieszczonych.

3. Terminologia wojskowa w Siłach Zbrojnych RP

W Siłach Zbrojnych (SZ) RP już podczas przygotowywania Polski do wejścia do Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego powstało wiele inicjatyw mających na celu znormalizowanie i zharmonizowanie stosowanej terminologii wojskowej. Jednak dopiero wejście do NATO pozwoliło na dopracowanie rozwiązań mających na celu normalizację terminologii. Podstawę do regulacji terminologii wojskowej w resorcie obrony narodowej (ON) stanowi ustawa o normalizacji, zgodnie z którą „normalizacja krajowa prowadzona jest w celu ułatwiania porozumiewania się przez określanie terminów, definicji, oznaczeń i symboli do powszechnego stosowania”³. W odniesieniu do działalności resortu, której jednym z celów jest dbanie o synergię wszystkich instytucji prowadzących działalność związaną z obroną i bezpieczeństwem państwa, powyższy wymóg znalazł odzwierciedlenie w rozporządzeniu rady ministrów, w którym zawarto zapisy mówiące o konieczności powołania przez Ministra Obrony Narodowej służby normalizacyjnej, która realizowałaby zadania organizowania działalności normalizacyjnej w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa⁴. Instytucją będącą koordynatorem prac służby normalizacyjnej resortu obrony narodowej, także w zakresie terminologii wojskowej, jest Wojskowe Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji (WCNJK). W ramach prac związanych z normalizacją terminologii wojskowej WCNJK jest odpowiedzialne za:

- organizowanie pracy Podkomitetu Terminologii Wojskowej, Wojskowego

³ Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o normalizacji (Dz. U. 169, poz. 1386), Art.3, Roz. 2, pkt 7.

⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie działalności normalizacyjnej związanej z obronnością państwa (Dz. U. Nr 239, poz. 2038), § 3.1., pkt 1.

Komitetu Normalizacyjnego;

- organizowanie oraz nadzór nad procesem opracowywania Norm Obronnych (NO), podręczników normalizacji obronnej (PDNO) w zakresie zgodności stosowanej terminologii z terminologią NATO, a także terminologią stosowaną w Siłach Zbrojnych RP;
- prowadzenie baz terminów wojskowych oraz udostępnianie ich na potrzeby resortu ON⁵.

Dokumentami regulującymi obszar terminologii wojskowej w resorcie ON są resortowe dokumenty normalizacyjne: terminologiczne Normy Obronne, pozostałe Normy Obronne zawierające część poświęconą terminologii, wprowadzane przez Ministra Obrony Narodowej do obowiązkowego stosowania w resorcie ON, a także Polskie Normy z dziedziny „wojskowość-obronność” (PN-V) oraz słowniki terminologiczne i leksykony. Normy NO oraz PN-V są opracowywane na podstawie ww. rozporządzenia Rady Ministrów, a także na podstawie decyzji nr 191/MON⁶, w ramach prac Komitetu Technicznego nr 176 ds. techniki wojskowej i zaopatrzenia oraz Komitetu Technicznego nr 177 ds. projektowania i produkcji uzbrojenia i sprzętu wojskowego Polskiego Komitetu Normalizacyjnego (PKN), a także Wojskowego Komitetu Normalizacyjnego. Zgodnie z obowiązującymi regułami prac normalizacyjnych, Norma Obronna (lub podręcznik normalizacji obronnej) powinna być opracowana z zachowaniem jednolitości struktury, stylu i stosowanej terminologii⁷. WCNJiK, jako organizator oraz koordynator działalności służby normalizacyjnej sprawujący nadzór nad procesem opracowywania resortowych dokumentów normalizacyjnych (NO, PDNO), uczestniczy w ich opiniowaniu w zakresie zgodności terminologii w nich zawartej z obowiązującymi Normami Obronnymi oraz słownikami terminologicznymi stosowanymi w SZ RP.

Terminologia wojskowa w SZ RP jest harmonizowana także w ramach członkostwa Polski w NATO. W ramach realizacji zobowiązań międzynarodowych WCNJiK ma swój udział w opracowywaniu słowników terminologicznych będących polskimi odpowiednikami dokumentów standaryzacyjnych NATO (STANAG) wprowadzających administracyjne publikacje sojusznicze (ang. *Allied Administrative Publication* – AAP), które zawierają terminologię wojskową stosowaną w Sojuszu. Proces ten ma na celu normalizację i ułatwienie zrozumienia terminologii stosowanej w NATO zarówno w aspekcie politycznym, jak i wojskowym RP, a co za tym idzie, skuteczne jej stosowanie, zarówno w kraju, jak i podczas uczestniczenia Polski w misjach oraz operacjach zagranicznych prowadzonych przez NATO.

⁵ Decyzja Nr 36/SS Sekretarza Stanu w MON z dnia 12 maja 2016 r. w sprawie nadania szczegółowego zakresu działania Wojskowemu Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji., Rozdział 6, § 23, pkt 29, 30.

⁶ Decyzja Nr 191/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 lipca 2004 r. w sprawie określenia Reguł prac normalizacyjnych w resorcie obrony narodowej określających zasady opracowywania, rozpowszechniania oraz aktualizacji resortowych dokumentów normalizacyjnych (RPNO-01:2004) a także ich struktury i redagowania (RPNO-02:2004) (niepublikowana w Dz. Urz. Min. Obr. Nar.).

⁷ RPNO-01:2004, Reguły prac normalizacyjnych w resorcie Obrony Narodowej – Programowanie, opracowywanie, rozpowszechnianie i aktualizacja resortowych dokumentów normalizacyjnych, Roz. 2, pkt 2.5.

4. Działalność podkomitetu Terminologii Wojskowej Wojskowego Komitetu Normalizacyjnego

W ramach realizacji zobowiązań międzynarodowych wynikających z członkostwa Polski w NATO WCNJiK realizuje zadania związane z opracowywaniem polskich odpowiedników NATO-wskich słowników terminologicznych. W tym celu, na podstawie Decyzji Ministra Obrony Narodowej w sprawie powołania i organizacji wojskowej służby normalizacyjnej⁸, powołany został podkomitet Terminologii Wojskowej Wojskowego Komitetu Normalizacyjnego (WKN). W skład podkomitetu Terminologii Wojskowej WKN wchodzi:

- Przewodniczący – WCNJiK,
- Sekretarz – WCNJiK,
- Członkowie – reprezentanci:
 - Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych,
 - Zarządu Analiz Wywiadowczych i Rozpoznawczych – P2,
 - Zarządu Planowania Użycia Sił Zbrojnych i Szkolenia – P3/P7
 - Zarządu Logistyki – P4,
 - Zarządu Planowania i Programowania Rozwoju Sił Zbrojnych – P5,
 - Zarządu Kierowania i Dowodzenia – P6,
 - Dowództwa Operacyjnego Rodzajów Sił Zbrojnych,
 - Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych,
 - Służby Kontrwywiadu Wojskowego,
 - Akademii Sztuki Wojennej,
 - Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych,
 - Centralnej Biblioteki Wojskowej.

Członkowie podkomitetu Terminologii Wojskowej WKN muszą wykazać się znajomością języka angielskiego na poziomie 3 (SPJ 3333) zgodnie z postanowieniami dokumentu STANAG 6001. Sekretariat podkomitetu Terminologii Wojskowej WKN mieści się w Wojskowym Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji. Głównym zakresem działalności podkomitetu jest aktualizacja haseł zawartych w polskich wersjach większości słowników terminologicznych NATO, tj. Słownika Terminów i Definicji NATO (AAP-6), a także w słownikach specjalistycznych AAP-19, AAP-21, AAP-23, AAP-24, AAP-31, AAP-35. Aktualizacja AAP-6 odbywa się na podstawie zmian haseł dokonanych przez państwa członkowskie NATO, które zostały następnie zatwierdzone przez Radę Terminologiczną Komitetu Wojskowego (MCTB). Od czasu powołania w 2000 roku, na 93 posiedzeniach, Podkomitet Terminologii Wojskowej przyjął około 4500 haseł terminologicznych, które zostały włączone do polskiej wersji Słownika terminów i definicji NATO (AAP-6). Część z tych haseł była poddawana dyskusji wielokrotnie, gdyż na przestrzeni lat były one wielokrotnie mo-

⁸ Obecnie – Decyzja 388/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 21 października 2011 roku w sprawie powołania i organizacji wojskowej służby normalizacyjnej oraz określenia zakresu zadań Wojskowego Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji (Dz. Urz. Min. Obr. Nar. Nr 21, poz. 323, z późn. zmianami).

dyfikowane. Słownik terminów i definicji NATO został opracowany pod przewodnictwem Komitetu Wojskowego (MC), zatwierdzony przez Radę Północnoatlantycką (ang. *North Atlantic Council* – NAC) i wprowadzony do stosowania w Sojuszu dokumentem standaryzacyjnym NATO – STANAG 3680, który pomimo jego dobrowolności stosowania został zaimplementowany w większości państw członkowskich Sojuszu. Prace nad słownikiem AAP-6 prowadzone są w celu standaryzacji:

- ogólnej terminologii posiadającej znaczenie wojskowe, której nie można było przypisać konkretnym gremiom standaryzacyjnym NATO;
- specjalistycznej terminologii w aspekcie jej szerszego zrozumienia w NATO;
- terminów niewystarczająco zdefiniowanych w słownikach odniesienia Programu Terminologii NATO (NTP); słownikami odniesienia dla NTP są:
 - Concise Oxford English Dictionary – dla języka angielskiego,
 - Le Petit Robert – dla języka francuskiego,

a tym samym wspierania interoperacyjności w ramach NATO, poprzez promowanie właściwej komunikacji w trakcie prowadzenia działań, co pozwoli na wzmocnienie zdolności obronnych Sojuszu.

Prace podkomitetu Terminologii Wojskowej WKN zabezpiecza pod względem administracyjnym Wydział WCNJiK. Centrum, także za pośrednictwem wydziału promuje stosowanie jednolitej terminologii wojskowej, uzgadnianej na posiedzeniach podkomitetu terminologii poprzez rozpowszechnianie AAP-6 wśród zespołów autorskich opracowujących Normy Obronne (także te terminologiczne) oraz podręczniki normalizacji obronnej. Na zakres prac z obszaru terminologii wojskowej składa się:

- aktualizowanie polskiej edycji Słownika terminów i definicji NATO (AAP-6) oraz jego okresowe publikowanie;
- opiniowanie terminologicznych Polskich Norm z dziedziny „wojskowość-obronność”;
- opiniowanie Norm Obronnych i podręczników normalizacji obronnej, a także pozostałych dokumentów normatywnych;
- opiniowanie słowników specjalistycznych w zakresie poszczególnych rodzajów sił zbrojnych oraz rodzajów wojsk;
- aktualizowanie bazy danych haseł terminologicznych występujących w NO/PDNO i udostępnienie jej instytucjom, jednostkom i komórkom organizacyjnym SZ RP;

W ramach swojej działalności WCNJiK udostępnia materiały związane z terminologią wojskową na swoich stronach:

- internetowej (<http://www.wcnjk.wp.mil.pl>) w zakładce → Normalizacja – Terminologia Wojskowa;
- intranetowej (dostępnej w sieci MILNET-Z) w zakładce → Normalizacja – Terminologia Wojskowa – dostępnej tylko dla kadry i pracowników resortu obrony narodowej.

Na stronie internetowej (<http://www.wcnjk.wp.mil.pl>) zamieszczono:

- wersję elektroniczną Słownika terminów i definicji NATO - AAP-6 oraz AAP-19, AAP-21, AAP-23, AAP-24, AAP-31, AAP-35;

- wykaz haseł terminologicznych stosowanych w obowiązujących resortowych dokumentach normalizacyjnych zawierający polskie i angielskie hasła terminologiczne, występujące w obowiązujących resortowych dokumentach normalizacyjnych NO i PDNO. Wykaz zawiera terminy polskie, ich angielskie odpowiedniki, skróty, definicje oraz informacje nt. dokumentów źródłowych;
- wykaz aktualnych Norm Terminologicznych zawierający ich numery oraz tytuły;
- wykaz aktualnych Polskich Norm terminologicznych z dziedziny „wojskowość-obronność”.

Na stronie intranetowej (dostępnej w sieci wewnętrznej RON) zamieszczono:

- wersje elektroniczne słowników przygotowanych w ramach prac podkomitetu Terminologii Wojskowej WKN: AAP-6 oraz AAP-19, AAP-21, AAP-23, AAP-24, AAP-31, AAP-35.

W celu umożliwienia sprawnego wyszukiwania haseł z dziedziny terminologii wojskowej w WCNJiK opracowano dwie bazy terminologiczne dostępne na Portalu Resortu Obrony Narodowej w „wyszukiwarce” oraz zakładce – „pojęcie na teraz” zawierające hasła z AAP-6 (w j. polskim i angielskim) oraz hasła terminologiczne stosowane w obowiązujących NO/ PDNO. Stworzenie takich baz ma również na celu promowanie prowadzenia baz terminologicznych przez instytucje resortu ON zaangażowane w kierowanie i kształtowanie działalności SZ RP (zob. M. Marczewski 2013: 88-90).

Podsumowanie

Jednym z głównych celów wspomagających działalność Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego jest zwiększenie interoperacyjności pomiędzy siłami zbrojnymi państw członkowskich NATO, co jest dokonywane poprzez działalność standaryzacyjną. Stosowanie jednolitej terminologii w dokumentach standaryzacyjnych NATO oraz w szeroko rozumianej komunikacji pomiędzy państwami członkowskimi i partnerskimi Sojuszu realizowane jest w NATO głównie poprzez istniejące gremia standaryzacyjne zajmujące się działalnością terminologiczną – reprezentowane przez wszystkie państwa członkowskie Sojuszu. Taka reprezentacja pozwala na ustalenie trwałego i jednolitego kierunku dla działalności terminologicznej.

Wiodącą rolę w realizacji zadań związanych z terminologią wojskową w SZ RP odgrywa służba normalizacyjna Ministra Obrony Narodowej. Za jej koordynację i organizację odpowiada m.in. Wojskowe Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji, przy merytorycznym wsparciu jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej zaangażowanych w opracowywanie resortowych dokumentów normalizacyjnych, jak również prace podkomitetu Terminologii Wojskowej Wojskowego Komitetu Normalizacyjnego. Zaangażowanie WCNJiK w działalność terminologiczną pozwala na ciągłe zwiększanie świadomości znaczenia terminologii wojskowej oraz jej rozpowszechnianie w resorcie obrony narodowej. Działalność ta prowadzi do zwiększania interoperacyjności i usprawnienia wzajemnej komunikacji wewnątrz Sił Zbrojnych RP, jak również pomiędzy instytucjami resortu obrony narodowej – także w ramach

działalności wynikającej ze zobowiązań międzynarodowych, a w szczególności z członkostwa w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego.

Bibliografia

- Decyzja Nr 311/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 16 Listopada 2016 roku w sprawie wprowadzenia w resorcie obrony narodowej „instrukcji postępowania z dokumentami standaryzacyjnymi organizacji traktatu północnoatlantyckiego” (Dz. Urz. Min. Obr. Nar., poz. 185);
- Decyzja Nr 36/SS Sekretarza Stanu w MON z dnia 12 maja 2016 r. w sprawie nadania szczegółowego zakresu działania Wojskowemu Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji.
- Decyzja Nr 191/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 14 lipca 2004 r. w sprawie określenia Reguł prac normalizacyjnych w resorcie obrony narodowej określających zasady opracowywania, rozpowszechniania oraz aktualizacji resortowych dokumentów normalizacyjnych (niepublikowana w Dz. Urz. Min. Obr. Nar., z późn. zmianami).
- Decyzja 388/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 21 października 2011 roku w sprawie powołania i organizacji wojskowej służby normalizacyjnej oraz określenia zakresu zadań Wojskowego Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji (Dz. Urz. Min. Obr. Nar. Nr 21, poz. 323, z późn. zmianami).
- Marczewski, M. (2013), *Terminologia wojskowa w Siłach Zbrojnych RP i NATO*, Normalizacja, jakość i kodyfikacja w procesie przygotowań obronnych państwa – wybrane problemy, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa, s. 88-90.
- Rozporządzenie RM z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie działalności normalizacyjnej związanej z obronnością państwa (Dz. U. Nr 239, poz. 2038).
- RPNO-01:2004, Reguły prac normalizacyjnych w resorcie Obrony Narodowej – Programowanie, opracowywanie, rozpowszechnianie i aktualizacja resortowych dokumentów normalizacyjnych.
- Strona internetowa Biura Standaryzacyjnego NATO. (URL <http://nso.nato.int>). [Pobrano 20.03.2017].
- Strona internetowa WCNJiK. (URL <http://www.wcnjk.wp.mil.pl>). [Pobrano 20.03.2017].
- Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o normalizacji (Dz. U. 169, poz. 1386).

Praca terminologiczna w instytucjach UE: zapewnianie wysokiej jakości tłumaczenia w warunkach wielojęzyczności

Karolina Stefaniak

(Dyrekcja Generalna ds. Tłumaczeń Pisemnych Komisji Europejskiej)

Streszczenie

Terminologia jest nieodłącznym elementem każdego procesu tłumaczenia, niezbędnym do uzyskania tłumaczenia wysokiej jakości. Dodatkowo w przypadku prawa unijnego terminologia to kwestia pewności i jasności prawa. Dlatego służby językowe UE kładą duży nacisk na pracę terminologiczną. Głównym celem tej pracy jest zapewnianie tłumaczom bieżącej pomocy terminologicznej i zarządzanie zasobami terminologicznymi, przede wszystkim bazą terminologiczną IATE. Oczywiście, prawidłowa terminologia nie gwarantuje jeszcze wysokiej jakości tłumaczenia, jednak trudno sobie wyobrazić dobre tłumaczenie bez prawidłowej terminologii.

Abstract

Terminology work in EU institutions: providing high-quality translation in multilingual environment

Terminology is an integral part of every translation process, necessary to achieve high-quality translation. In case of EU law terminology is additionally a matter of legal certainty and clarity. That is why EU language services place a great emphasis on terminology work. The aim of such work is to give translators timely terminological support and to manage terminology resources, especially the IATE database. Admittedly, correct terminology alone does not make translation good, but it is impossible to image a good translation without correct terminology.

Wprowadzenie

Praktycznie każda większa instytucja unijna dysponuje własną służbą tłumaczeniową. I praktycznie w każdej z tych służb równoległe z tłumaczeniem wykonywana jest praca terminologiczna, zorganizowana zarówno na poziomie centralnym, w działach koordynacji terminologii, jak i lokalnym, w departamentach lub działach językowych. Działy koordynacji terminologii współpracują ze sobą na poziomie międzyinstytucjonalnym i zajmują się projektami wielojęzycznymi. Z kolei działy językowe pracują nad projektami dwujęzycznymi. Choć wszystkie obowiązują te same ogólne zasady dotyczące dobrych praktyk terminologicznych, to konkretna praca terminologiczna w każdym z tych działów wygląda nieco inaczej, zależnie od potrzeb danej instytucji i jej zasobów kadrowych.

Praca terminologiczna wykonywana jest zasadniczo w ścisłym powiązaniu z tłumaczonymi tekstami. Z jednej strony polega na rozwiązywaniu bieżących problemów terminologicznych zgłaszanych przez tłumaczy w trakcie pracy nad tekstem. Z dru-

giej strony, obok takich zadań *ad hoc* prowadzona jest systematyczna praca terminologiczna, polegająca na opracowaniu terminologii z tekstu do tłumaczenia, w miarę możliwości przed rozpoczęciem pracy przez tłumacza. Ekstrakcją terminów z tekstu w języku źródłowym, opracowaniem pojęć oraz uzupełnieniem bazy terminologicznej zajmuje się zwykle centralny dział terminologii; każdy z działów językowych uzupełnia następnie bazę o terminy i ewentualne informacje dodatkowe w swoim języku. Najbardziej praca terminologiczna obejmuje opracowanie siatki pojęciowej z danej dziedziny, zwykle tego typu projekty mają na celu usunięcie duplikatów z bazy i konsolidację istniejących wpisów, a prowadzone są we współpracy z innymi zainteresowanymi instytucjami.

Podstawowym źródłem terminologii unijnej dla wszystkich instytucji UE jest IATE (*Inter-Active Terminology for Europe*), wielojęzyczna baza terminologiczna uruchomiona w 2004 r. Przed jej uruchomieniem terminologia była tworzona, zbierana, przechowywana i zarządzana w różnych zbiorach i bazach danych przez każdą instytucję osobno i niezależnie od siebie. Zasoby te zostały później zaimportowane do IATE i obecnie IATE zawiera 8,6 mln terminów w 24 językach urzędowych UE (oraz w niektórych innych językach, jak rosyjski, chiński, arabski, a także łacina)¹. Baza ma charakter onomazjologiczny, tj. zorientowany na pojęcie: jeden wpis odpowiada jednemu pojęciu. Jest zarządzana łącznie przez Komisję Europejską, Parlament Europejski, Radę Europejską, Trybunał Sprawiedliwości, Trybunał Obrachunkowy, Komitet Regionów, Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny, Europejski Bank Centralny, Europejski Bank Inwestycyjny oraz Centrum Tłumaczeń dla Organów Unii Europejskiej. W 2007 r. IATE zostało udostępnione również dla obywateli UE.

Podstawowym celem istnienia IATE jest ułatwianie redagowania i tłumaczenia tekstów prawnych w warunkach wielojęzyczności. Oprócz terminów *sensu stricto* baza ta zawiera także quasi-terminy, nazwy, skróty i skrótowce, frazy i wyrażenia, które powtarzają się lub mogą się powtarzać w tekstach unijnych i które powinny być w tych tekstach jednolicie stosowane i rozumiane. Ilość informacji podawanych w IATE powinna być wystarczająca dla jednoznacznego zidentyfikowania danego pojęcia i powinna posiadać wartość dodaną względem informacji powszechnie dostępnych w innych źródłach. Ze względu na sposób powstania IATE jakość poszczególnych wpisów jest różna, od bardzo dobrze opracowanych kart wielojęzycznych po karty uzupełnione tylko przez dwa lub trzy języki i tylko o tłumaczenie terminu. Tymczasem za wpisy wysokiej jakości uznaje się wpisy podające łącznie zarówno tłumaczenie terminu i wiarygodnie opracowane źródło tłumaczenia, jak i definicję pojęcia, kontekst użycia terminu albo komentarz do terminu. Praca terminologiczna polega zatem na stałym monitorowaniu użycia terminów i aktualizowaniu, poprawianiu lub uzupełnianiu bazy. Terminy, jak każdy inny składnik leksykonu specjalistycznego, podlegają ewolucji, przyjmują się lub nie, zmienia się ich zakres pojęciowy, wychodzą z użycia lub stają się nacechowane. Wszystkie te procesy muszą być odpowiednio dokumentowane.

¹ Dane z maja 2016 r.

1. Terminologia w Dyrekcji Generalnej ds. Tłumaczeń Pisemnych (DGT) Komisji Europejskiej

Celem DGT jest dostarczanie służbom Komisji wysokiej jakości tłumaczeń, przy czym jakość rozumiana jest jako stopień, w którym tłumaczenie odpowiada wyrażonym lub zakładanym oczekiwaniom odbiorców². Terminologia jest przy tym uważana za integralny i kluczowy element tłumaczenia, bez którego osiągnięcie wysokiej jakości nie byłoby możliwe. Sam proces tłumaczenia jest faktycznie pracą zbiorową, w którym od momentu przyjęcia zlecenia po oddanie gotowego tekstu uczestniczy wiele osób, a decyzje tłumaczeniowe i terminologiczne często podejmowane są wspólnie. W najprostszych sytuacjach w tłumaczenie zaangażowanych jest tylko dwóch tłumaczy, z których pierwszy tłumaczy tekst, a drugi przeprowadza jego weryfikację. Jeżeli jednak którykolwiek z nich ma wątpliwości lub pytania natury terminologicznej, kontaktują się oni z terminologiem swojego departamentu, który szuka odpowiedzi na ich pytania i proponuje rozwiązania, w razie potrzeby zwracając się o pomoc do ekspertów krajowych.

Prośby tłumaczy zwykle dotyczą pomocy w znalezieniu ekwiwalentu problematycznego terminu, rzadziej w utworzeniu nowego terminu. Terminolog zaczyna od opracowania pojęcia, do którego odnosi się termin w języku źródłowym, analizując najpierw tekst, w którym pojawił się problematyczny termin, rozszerzając następnie analizę na inne teksty unijne i inne teksty specjalistyczne z danej dziedziny; ewentualnie nawiązuje kontakt z osobą odpowiedzialną za tekst i prosi ją o wyjaśnienia. Jeżeli dany termin jest częścią centralnego projektu terminologicznego, pojęcia opracowuje dział terminologii i to on uzupełnia IATE o terminy w języku źródłowym i ich definicje; na podstawie tych definicji terminolodzy z działów językowych wyszukują lub tworzą terminy w swoich językach. Szukając właściwych terminów w swoim języku, terminolog konsultuje najpierw liczne źródła dwujęzyczne, papierowe i elektroniczne, pracując na zasadzie przybliżeń i na każdym etapie oceniając wiarygodność źródeł i powszechność występowania ekwiwalentnego terminu, a następnie potwierdza jego występowanie w źródłach jednojęzycznych i utrwala wyniki swojej pracy w bazie IATE.

Zdecydowana większość, około 90 proc.³ pytań dotyczy terminów naukowo-technicznych, z dziedzin podlegających regulacji. Przykładowo, szukany jest odpowiednik terminu *melting furnace*. Termin pochodzi z projektu decyzji Komisji ustanawiającej najlepsze dostępne techniki (BAT) dla metali nieżelaznych. Definicja dla terminu angielskiego podana jest w IATE. Słownik naukowo-techniczny podaje jako ekwiwalent *piec do topienia*. Zasadniczo słowniki to wiarygodne źródła, jednak każde źródło jest traktowane krytycznie i także terminy słownikowe są weryfikowane pod kątem ich poprawności, adekwatności i faktycznego użycia. Wyszukiwanie w internecie terminu *piec do topienia* nie przynosi zadowalających rezultatów w postaci wiarygodnych tekstów, w których termin ten byłby użyty w kontekście. Pewne rezultaty

² ISO 9000:2015 Quality management systems -- Fundamentals and vocabulary.

³ Statystyki wewnętrzne Departamentu Języka Polskiego DGT.

daje dopiero modyfikacja wyszukiwania: wyszukiwanie terminu angielskiego, z ograniczeniem do stron polskich i do problematycznej dziedziny. Jednym z wyników takiego zmodyfikowanego wyszukiwania jest artykuł naukowy w czasopiśmie „Rudy i metale nieżelazne”, w którego tytule występuje szukany termin i dla którego podany jest także tytuł w wersji angielskiej. To naprowadza na tłumaczenie *piec topielny* jako na prawdopodobny odpowiednik *melting furnace*. Kolejne wyszukiwanie potwierdza występowania tego terminu w tekstach specjalistycznych i naukowych na wiarygodnych stronach internetowych. Termin *piec topielny* zostaje wpisany do IATE.

Nie zawsze tak prowadzone poszukiwania terminologiczne przynoszą pożądane rezultaty. Komisja często reguluje dziedziny bardzo wąskie i bardzo specjalistyczne, w których terminologia w językach narodowych może nie istnieć, nie być rozpowszechniona, albo nie być stosowana przez specjalistów, którzy wolą porozumiewać się w języku angielskim. Dostępne źródła mogą być też nieliczne albo mało wiarygodne. Przykładem mogą tu być terminy finansowe, np. *front running*, *capped notional value*, *LTROs*. W takich przypadkach tłumacz uzgadnia z terminologiem propozycję tłumaczenia terminu wedle swojej najlepszej wiedzy i, jeżeli czas na to pozwala, propozycja ta jest konsultowana z ekspertami krajowymi. Większość departamentów językowych utrzymuje bowiem kontakty z administracją swojego państwa członkowskiego, z ekspertami w stałym przedstawicielstwie państwa członkowskiego w Brukseli lub bezpośrednio z wybranymi specjalistami z różnych dziedzin, w postaci mniej lub bardziej sformalizowanych sieci. Przy braku takich możliwości najczęściej stosuje się albo tłumaczenie opisowe, albo tłumaczenie dosłowne, często z podaniem terminu angielskiego w nawiasie. Takie propozycje często podsuwają też sami eksperci.

Tłumaczenie dosłowne jest często krytykowane, traktowane jako oznaka porażki tłumacza i przyczyna obecności tzw. „brukselizmów” w języku polskim. Tymczasem tłumaczenie dosłowne jest przy tym stosowaną celowo i świadomie strategią tłumaczenia, aby do minimum ograniczyć interpretację i zapewnić spójność między wszystkimi wersjami językowymi. Dotyczy to w szczególności tekstów, gdzie brak takiej spójności może mieć poważne skutki prawne, tj. aktów prawnych UE, dokumentów stosowanych w postępowaniach administracyjnych i prawnych, np. w postępowaniach w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego albo postępowaniach antydumpingowych, dokumentów na potrzeby zamówień publicznych albo programów dofinansowania, a także ogłoszeń o konkursach EPSO. Przykładowo termin *vehicular language*, który w innym kontekście mógłby zapewne zostać przełożony jako *język roboczy*, *język wspólny* albo *język uniwersalny*, w ogłoszeniu o konkursie został przetłumaczony jako *język wehikularny*, aby nie było wątpliwości, o jakie pojęcie chodzi. Ale też terminy o niejasnym zakresie pojęciowym albo celowo wieloznaczne tłumaczone są dosłownie., np. *Joint Referral Platform* przetłumaczono po prostu jako *wspólna platforma odniesienia*, ponieważ kontekst nie pozwalał stwierdzić, czym ta platforma będzie i jaką będzie pełnić funkcję.

Tłumaczenie dosłowne minimalizuje też ryzyko przyszłych trudności tłumacze-

niowych, gdyby pojawił się podobny termin na określenie innego pojęcia. Przykładowo w rozporządzeniu (UE) 2015/1222⁴ termin *cross-zonal* przetłumaczono jako *transgraniczny* (transgraniczne zdolności przesyłowe, transgraniczny rynek dnia bieżącego). Tłumaczenie takie wynikało z definicji tego pojęcia (*across a border between two bidding zones*), które w tłumaczeniu zawierało słowo *granica*. Jednak w późniejszych aktach z tej dziedziny obok terminu *cross-zonal* pojawił się termin *cross-border* i w ten sposób tłumaczenie, które wcześniej wydawało się właściwe, musiało zostać zmienione, co wiązało się z otwarciem procedury sprostowania. Zastosowanie od początku tłumaczenia dosłownego (*międzystrefowy*) pozwoliłoby tego uniknąć.

Innego rodzaju trudności przysparzają sytuacje, kiedy terminowi specjalistycznemu występującemu w tłumaczonym akcie prawnym nadawane jest inne znaczenie niż rozpowszechnione w dyskursie naukowym. Tak było w przypadku terminów *clinical study* i *clinical trial*. W naukowym języku angielskim terminy te są zasadniczo synonimiczne; w języku polskim stosuje się terminy *badanie kliniczne* albo *próba kliniczna*. Jednak w rozporządzeniu (UE) nr 536/2014⁵ rozgraniczono te dwa pojęcia, definiując *clinical trial* jako rodzaj *clinical study*. Zrodziło to konieczność rozróżnienia tych pojęć także w języku polskim przez zastosowanie takich terminów, które uwzględniałyby to rozróżnienie, w największym możliwym stopniu uwzględniając jednocześnie ustaloną polską terminologię z dziedziny badań klinicznych. Po konsultacjach wewnętrznych zastosowano tłumaczenie *badanie kliniczne* jako odpowiednik *clinical trial*, aby zachować spójność z terminologią z dyrektywy 2001/20/WE⁶; jako odpowiednik *clinical study* wybrano natomiast termin *badanie biomedyczne*, który nie występuje w polskim prawie, ale który został zaakceptowany przez eksperta krajowego.

Terminy prawne pojawiają się w tekstach rzadko, ale jeżeli już występują, następczą więcej trudności niż terminy naukowo-techniczne. System pojęciowy danego porządku prawnego musi być wyrażany przy pomocy języka naturalnego, a interpretacja terminów prawnych wyrażonych w tym języku naturalnym musi zawsze uwzględniać system prawny, w którym są stosowane. Dlatego tak samo brzmiące terminy należące do różnych porządków prawnych mają jednak różne znaczenie (np. terminy języka angielskiego w brytyjskim i amerykańskim systemie prawnym, terminy języka francuskiego we francuskim i kanadyjskim systemie prawnym itp.). Unia Europejska nie ma własnego języka, językiem Europy jest tłumaczenie, jak powiedział Umberto Eco. Jednak ze względów praktycznych praca nad aktem prawnym

⁴ Rozporządzenie Komisji (UE) 2015/1222 z dnia 24 lipca 2015 r. ustanawiającym wytyczne dotyczące alokacji zdolności przesyłowych i zarządzania ograniczeniami przesyłowymi (Dz. Urz. UE L 197 z 25.7.2015, str. 24–72).

⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 536/2014 w sprawie badań klinicznych produktów leczniczych stosowanych u ludzi (Dz. Urz. UE L 158 z 27.5.2014, str. 1–76).

⁶ Dyrektywa 2001/20/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 4 kwietnia 2001 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich, odnoszących się do wdrożenia zasady dobrej praktyki klinicznej w prowadzeniu badań klinicznych produktów leczniczych, przeznaczonych do stosowania przez człowieka (Dz. Urz. UE L 121 z 1.5.2001, str. 34–44, polskie wydanie specjalne: Rozdział 13 Tom 026 P. 299–309).

przebiega zwykle w jednym języku. Obecnie tym językiem jest angielski, rzadziej francuski. Dlatego terminy prawa unijnego są najczęściej zapożyczane z tych dwóch języków.

Mimo że system pojęciowy prawa unijnego wyrażany jest przy użyciu terminów zaczerpniętych z terminologii niektórych krajowych porządków prawnych, system ten jest odrębny od systemów pojęciowych prawa państw członkowskich, ponieważ unijny porządek prawny jest odrębny od porządku prawnego państw członkowskich UE⁷. Odrębność unijnego porządku prawnego jest bowiem podstawą do jednolitego stosowania prawa UE we wszystkich państwach członkowskich i musi być właściwie odzwierciedlona w tłumaczeniu. Dlatego tłumacząc z języka angielskiego (lub francuskiego) nie można kierować się znaczeniem terminu w brytyjskim (francuskim) systemie prawnym, a szukając inspiracji dla tłumaczenia, należy pamiętać o konieczności ostrożnego stosowania terminów pochodzących z prawa polskiego⁸.

Nie oznacza to, że stosowanie ekwiwalentów funkcjonalnych nie jest praktykowane; w przeciwnym wypadku wszystkie terminy musiałyby być przekładane w postaci neologizmów. W szczególności gdy termin jest definiowany lub kontekst jego użycia wyraźnie wskazuje na jego „unijny” charakter, tłumaczenie funkcjonalne może być wystarczająco dobrym rozwiązaniem. I tak termin *corruption* jest tłumaczony jako *korupcja*, choć nie istnieje wspólne dla wszystkich państw i instytucji rozumienie tego pojęcia (zob. M. Szulik 2012). Z drugiej strony przetłumaczenie *identity card* przy użyciu terminu *dowód osobisty*, pochodzącego z Ustawy o dowodach osobistych⁹, zbyt mocno osadzałoby go w kontekście polskiego systemu prawnego. Mniej nacechowanym ekwiwalentem jest *dowód tożsamości*; *dowód osobisty* to już specyficzne dla prawa polskiego określenie *dowodu tożsamości*.

Poza tym terminy prawne mogą być wysoce specjalistyczne, charakterystyczne dla tekstów prawnych i przez to łatwe do odróżnienia, ale mogą też stanowić homonimy wyrazów z języka potocznego, które w języku prawnym mają swoje odrębne znaczenie (np. *powód*, *rzecz*). Tłumacze, nie będąc prawnikami, mogą nie być w stanie właściwie zidentyfikować wszystkich takich terminów; ponadto jako niespecjaliści wykazują również tendencję do stosowania w tłumaczeniu wyrazów będących potocznymi odpowiednikami terminów prawnych (np. *adopcja* zamiast *przysposobienie*, zob. Ł. Biel 2014: 273). Terminy prawne mogą być też nacechowane politycznie; ich tłumaczenie jest w takich przypadkach mocno wrażliwe i może zmieniać się wraz

⁷ Porządek prawny to „zorganizowany i strukturalny system norm prawnych z jego własnymi źródłami, własnymi instytucjami i procedurami tworzenia, interpretowania oraz ochrony, niezależny w aspekcie funkcjonalnym od prawa międzynarodowego i prawa krajowego” (T. Jaroszyński 2011:62).

⁸ Zob. np. pkt 5.3.2 Wspólnego przewodnika praktycznego Parlamentu Europejskiego, Rady i Komisji przeznaczonego dla osób redagujących akty prawne Unii Europejskiej: „W terminologii prawnej unikać należy sformułowań, które zbyt ściśle związane są z krajowymi systemami prawnymi.” (Urząd Publikacji 2014).

⁹ Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych (Dz.U. 2010 nr 167 poz. 1131).

ze zmianą polityki unijnej. I tak termin *illegal immigrant*, użyty na przykład w konwencji o Europolu¹⁰, został później zastąpiony terminem *irregular immigrant*, jako że ten pierwszy został uznany za określenie stygmatyzujące. W związku z tym w polskich wersjach językowych przepisów unijnych również zmieniło się jego tłumaczenie z *nielegalny imigrant* na *imigrant o nieuregulowanym statusie*.

2. Kryteria wyborów tłumaczeniowych

Trudności w znalezieniu ekwiwalentu terminu angielskiego to nie jedyny rodzaj trudności terminologicznych. Drugim jest istnienie wielu wariantów tłumaczenia tego samego terminu, prowadzące do niespójności terminologii: między polskimi wersjami językowymi różnych unijnych aktów prawnych oraz między aktami unijnymi a aktami polskimi. Wybór między różnymi wariantami terminu dokonywany jest na podstawie szeregu kryteriów, z których najważniejsze to: spójność, poprawność i zrozumiałość.

Przede wszystkim tekst tłumaczenia musi być spójny wewnętrznie. Spójność dotyczy nie tylko terminologii, ale także powtarzających się zdań i wyrażeń, jednak konsekwencje braku spójności terminologicznej są dużo poważniejsze. Różne tłumaczenie tego samego terminu, szczególnie w aktach prawnych, może bowiem u odbiorcy wywoływać wrażenie, że chodzi o różne pojęcia. Jest to reguła wykładni językowej tekstu prawnego, z której nawet niektórzy, niebędący prawnikami, autorzy tych tekstów nie zdają sobie sprawy. Z tego samego powodu tłumaczenie musi być spójne z wcześniejszymi aktami prawa UE, tak aby zapewnić spójność wewnątrz unijnego porządku prawnego. I tak terminologia w aktach delegowanych lub wykonawczych musi być spójna z terminologią w akcie podstawowym, a terminologia w aktach podstawowych musi być spójna z terminologią w traktatach i innych aktach prawa pierwotnego.

Przykładowo, podczas tłumaczenia projektu dyrektywy w sprawie niektórych aspektów umów sprzedaży towarów przez internet i w inny sposób na odległość¹¹ pojawiła się wątpliwość co do tłumaczenia zawartego już w tytule terminu *sales of goods* jako *sprzedaż towarów*. Poproszony o konsultację ekspert zauważył, że powinna to być *sprzedaż rzeczy*. I choć terminolog przyznał ekspertowi rację, ostatecznie zdecydował o pozostawieniu tłumaczenia *sprzedaż towarów* dla zachowania spójności z dyrektywą 2011/83/UE¹², którą proponowana dyrektywa ma uzupełniać, a w której termin *goods* był zdefiniowany i tłumaczony jako *towary*. Uzasadnienie wniosku zawierało bowiem eksplicitne zalecenie zachowania spójności z terminologią z dotychczasowego dorobku prawnego.

¹⁰ Konwencja sporządzona na podstawie art. K.3 Traktatu o Unii Europejskiej, w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Policji (konwencja o Europolu), sporządzona w Brukseli dnia 26 lipca 1995 r. (Dz.U. 2005 nr 29 poz. 243).

¹¹ COM(2015)0635 final.

¹² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z dnia 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz. Urz. UE L 304 z 22.11.2011, str. 64–88).

Wszystkie wersje językowe aktu UE powinny być też spójne między sobą, zgodnie z założeniem, że tłumacze nie tworzą 23 aktów prawnych, ale jeden akt prawny w 24 wersjach językowych (zob. A. Doczekalska 2009: 119-120). Aby w jak największym stopniu tę spójność zapewnić, tłumacze do minimum ograniczają interpretację tekstu i starają się nie wychodzić poza warstwę językową. Wieloznaczności występujące w tekście oryginału często są zamierzone, a nadinterpretacja może prowadzić do rozbieżności między wersjami językowymi. Aby tego uniknąć, tłumacz nie rozbija też długich zdań na krótsze ani nie łączy krótkich zdań ze sobą, nie ingeruje w strukturę tekstu, np. w rozmieszczenie akapitów, nie może też poprawiać w tłumaczeniu błędów występujących w tekście wyjściowym, nawet oczywistych, jak błędy liczbowe.

Drugim istotnym kryterium wyborów tłumaczeniowych jest poprawność, która obejmuje zarówno poprawność terminologii specjalistycznej w ścisłym znaczeniu tego słowa, jak i terminologii „unijnej”. Poprawność może jednak ustąpić miejsca np. precyzji lub zwięzłości (przykładowo, termin, który bardzo często powtarza się w tekście, powinien być raczej krótki, a nie opisowy) albo właśnie spójności. W razie konfliktu między poprawnością a spójnością zwykle wygrywa spójność, jednak decyzje tłumaczeniowe i terminologiczne podejmowane są osobno dla każdego przypadku. I tak dosłowne cytaty muszą być przytoczone bez zmian, nawet jeżeli zawierają nieaktualną lub niepoprawną terminologię, ale poprawienie błędów pisarskich albo zastosowanie aktualnych konwencji pisowni wielką lub małą literą jest dozwolone. Podobnie w sytuacji wyraźnego odwołania się do konkretnego artykułu w innym akcie prawnym konieczne jest użycie terminu z tego artykułu, nawet jeżeli będzie on błędny lub przestarzały. Jeżeli jednak takich odwołań ani cytatów nie ma, a wprowadzenie odbiorcy w błąd co do tego, z jakim pojęciem ma do czynienia wydaje się minimalne, można rozważyć zastosowanie terminu prawidłowego. Na przykład w rozporządzeniu (WE) nr 1831/2003¹³ występuje termin *compounds of trace elements*, który przetłumaczono jako *mieszanki pierwiastków śladowych*, natomiast w polskim języku prawnym od dawna funkcjonuje termin *związki pierwiastków śladowych*. Nie jest to termin zdefiniowany, ale jest wymieniony jako nazwa jednej z grup funkcjonalnych. Na podstawie rozporządzenia 1831/2003 wydawane są rozporządzenia wykonawcze Komisji dotyczące zezwoleń na stosowanie określonych substancji jako dodatków paszowych. Zgodnie z zasadą spójności należałoby w nich stosować termin z rozporządzenia podstawowego. Rozporządzenie wykonawcze nie odwołuje się jednak eksplicitnie do problematycznego terminu w rozporządzeniu podstawowym, dlatego też w tych konkretnych kontekstach zdecydowano o stosowaniu terminu niespójnie z rozporządzeniem podstawowym. Rozwiązanie to niestety zwiększa wariację ekwiwalentów terminologicznych, ale jest wybierane jako mniejsze zło w sytuacji, w której żadne rozwiązanie nie jest idealne (zob. K. Stefaniak 2013).

¹³ Rozporządzenie (WE) nr 1831/2003 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 września 2003 r. w sprawie dodatków stosowanych w żywieniu zwierząt (Dz. Urz. UE L 268 z 18.10.2003, str. 29–43, polskie wydanie specjalne: Rozdział 03 Tom 040 P. 238–252).

Błędy w tłumaczeniu i spowodowane nimi rozbieżności między wersjami językowymi można wprawdzie usunąć, publikując sprostowanie¹⁴, jednak także w przypadku wniosków o sprostowanie należy wziąć pod uwagę zasadę spójności z wcześniejszym prawodawstwem i rozważyć ewentualne konsekwencje, jakie sprostowanie danego terminu mogłoby mieć dla aktów już opublikowanych. Zasadność każdej propozycji zmiany terminu zastosowanego w akcie opublikowanym jest dokładnie badana. Błędy polegające na zastosowaniu wyrazu potocznego zamiast terminu specjalistycznego na określenie jednego i tego samego pojęcia nie kwalifikują się do sprostowania. Np. zastosowanie tłumaczenia *woreczek żółciowy* jako odpowiednika *gallbladder* jest zasadniczo błędem, ponieważ prawidłowy termin stosowany w medycynie to *pęcherzyk żółciowy*. Wyraz *woreczek żółciowy* jest jednak powszechnie zrozumiałym, jego użycie nie wprowadza odbiorcy w błąd i nie ma skutków prawnych. Z drugiej strony podobnie brzmiące i wydające się synonimami terminy *dokładność* i *precyzja* mają w analizie chemicznej odrębne znaczenie i w tym kontekście nie mogą być stosowane zamiennie, dlatego zastosowanie terminu *dokładność* jako tłumaczenia terminu *precision* byłoby poważnym błędem, który wymagałby sprostowania.

Ostatnie kryterium brane pod uwagę przy dokonywaniu wyborów tłumaczeniowych to zrozumiałość. W osiągnięciu zrozumiałości tłumaczenia podstawowe znaczenie ma przede wszystkim jakość tekstu wyjściowego. Trzeba zauważyć, że teksty unijne zwykle nie są pisane przez rodzimych użytkowników języka angielskiego (lub francuskiego), a jednocześnie są efektem negocjacji na różnych szczeblach i muszą stanowić kompromis zadowolający wszystkie strony. Brak jednego autora i konieczność zadowolenia różnych stron zaangażowanych w powstawanie tekstu zwiększa tendencję do generalizacji i neutralności stylistycznej, a także do używania języka ogólnego i nienacechowanego (zob. K. Koskinen 2008). Ponadto etap redagowania tekstu i etap tłumaczenia często się ze sobą pokrywają, zatem tłumacz otrzymuje do tłumaczenia tekst, który nie stanowi wersji ostatecznej i który w trakcie tłumaczenia ulega jeszcze zmianie. Innymi słowy, tłumacze mają do czynienia z licznymi wersjami tego samego tekstu: jedne elementy są usuwane, inne dodawane, pojęcia są redefiniowane, terminologia jest zmieniana. Wiele zmian w pierwotnej wersji dokumentu wynika też z uwag tłumaczy, którzy zgłaszają zauważone przez siebie błędy lub proponują ujednoznacznienie lub doprecyzowanie tekstu.

Te niezależne od tłumacza czynniki, w powiązaniu z koniecznością zachowania przede wszystkim spójności, a potem poprawności terminologicznej, powodują, że tłumacze mają bardzo ograniczone możliwości wpływania na zrozumiałość tekstu. To powoduje również, że dopasowanie tekstowe polskich wersji językowych aktów prawnych UE, czyli relacja tych tekstów do innych nieprzetłumaczonych tekstów w języku docelowym (naturalność tłumaczenia), jest oceniane jako rozbieżne (zob.

¹⁴ Sprostowanie to akt prawny, którego celem jest dostosowanie wersji językowej aktu prawnego do oryginalnego celu prawodawcy przez usunięcie oczywistego błędu, który pojawił się w procesie przygotowywania tego aktu, jednak publikowane często miesiące a nawet lata po wejściu w życie prostowanego aktu sprostowania zasadniczo naruszają uzasadnione oczekiwania obywateli i przedsiębiorców oraz ochronę nabytych przez nich praw, jako że zmieniają znaczenie pierwotnego tekstu i działają retroaktywnie (zob. M. Bobek 2009).

Ł. Biel 2014: 289-292). Od tłumacza oczekuje się, że stworzy tekst zrozumiały i poprawny językowo, spójny wewnętrznie i poprawny terminologicznie, zgodny z wcześniejszym prawodawstwem unijnym i z innymi wersjami językowymi, a jednocześnie dający się wpasować w ramy prawa krajowego. Jednak stworzenie tłumaczenia, które spełniałoby wszystkie te oczekiwania, jest praktycznie niemożliwe.

Podsumowanie

Błędy terminologiczne mają szczególnie poważne konsekwencje dla obywateli i przedsiębiorców, którzy opierając się zwykle tylko na jednej wersji językowej mogą niewłaściwie zrozumieć swoje prawa i obowiązki. Rozbieżności między wersjami językowymi¹⁵ utrudniają harmonizację przepisów, a także spójną interpretację i stosowanie prawa, prowadzą do sporów sądowych na poziomie krajowym lub unijnym, obniżając zaufanie obywateli do prawa UE i naruszając wizerunek instytucji UE. Stąd rosnące zaangażowanie służb tłumaczeniowych wszystkich instytucji UE w pracę terminologiczną i jej integrowanie w proces tłumaczenia. Oczywiście, prawidłowa terminologia nie gwarantuje jeszcze wysokiej jakości tłumaczenia, jednak trudno sobie wyobrazić dobre tłumaczenie bez prawidłowej terminologii.

Bibliografia

- Biel, Ł. (2014), *Lost in the Eurofog: The Textual Fit of Translated Law*. Frankfurt a. Main.
- Bobek, M. (2009), *Corrigenda in the Official Journal of the European Union: Community Law as Quicksand*, (w:) „European Law Review” 34, 950–962.
- Doczekalska, A. (2009), *Drafting or Translation – Production of Multilingual Legal Texts*, (w:) F. Olsen/ A. Lorz/ D. Stein (red.), *Translation Issues and Law*. Basingstoke, 116–135.
- Jaroszyński, T. (2011), *Rozporządzenie Unii Europejskiej jako składnik systemu prawa obowiązującego w Polsce*. Warszawa.
- Koskinen, K. (2008), *Translating Institutions. An Ethnographic Study of EU Translation*. Manchester.
- Stefaniak, K. (2013), *Multilingual Legal Drafting, Translators' Choices and the Principle of Lesser Evil*, (w:) „Meta” 58(1), 58–65.
- Szulik, M. (2012), *Analiza unijnych rozwiązań legislacyjnych w zakresie prawa antykorupcyjnego*, (w:) J. Kosiński/ K. Kraka/ A. Koman (red.), *Korupcja i antykorupcja. Wybrane zagadnienia, cz. II*. Warszawa, 11–58.
- Quantifying quality costs and the cost of poor quality in translation* (2012), Luxembourg, European Commission.

¹⁵ Oczywiście, nie wszystkie błędy tłumaczeniowe to błędy terminologiczne, jednak aż w 84 proc. spraw rozpatrywanych przez Trybunał, w których chodziło o rozbieżność między wersjami językowymi, rozbieżności te dotyczyły właśnie terminologii (*Quantifying quality costs and the cost of poor quality in translation* 2012: 28).

Historia Komisji Terminologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów¹

Stanisław Gajda, Wiktoria L. Iwaszczenko
(Komisja Terminologiczna przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów)

Streszczenie

Autorzy przedstawili działalność i najważniejsze osiągnięcia Komisji Terminologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów. Komisja ta powstała w 1955 roku. Jej najważniejszym osiągnięciem jest opracowanie wielojęzycznego słownika terminologii lingwistycznej, uwzględniającego jedenaście języków słowiańskich (czeski, słowacki, polski, łużycki, ukraiński, białoruski, rosyjski, bułgarski, macedoński, słoweński, serbsko-chorwacki) i trzy zachodnioeuropejskie (angielski, francuski, niemiecki). Nad słownikiem pracowały zespoły narodowe. Opublikowany w latach 1977-1979 w Pradze słownik zawierał 2266 pojęć-terminów. Dzięki pracom nad tym słownikiem powstał drugi projekt terminologiczny: opracowanie słowiańskiej terminologii onomastycznej (realizacja w Komisji Onomastycznej przy MKS, wydanie w 1973 i 1983 r.). Wśród innych osiągnięć autorzy wymieniają wydanie numeru czasopisma, poświęconego słowiańskiemu terminoznawstwu (2009) oraz prace nad ogólną teorią terminu i zastosowaniami praktycznymi osiągnięć terminoznawstwa. Od 2013 r. Komisja Terminologiczna w nowym składzie (przedstawionym w artykule) podjęła nowe zadania, między innymi zebranie i systematyzację prac terminoznawczych w językach słowiańskich, a także stworzenie podstaw metodologicznych do budowy porównywalnych słowiańskich korpusów terminologicznych. Przedstawiono nowe czasopisma terminoznawcze, konferencje naukowe i ogólnosłowiański raport: monografię, obrazującą stan słowiańskiej terminologii na przełomie wieku XX i XXI.

Abstract

The history of the Terminology Commission under the International Committee of Slavonic Scholars

The authors presented the scope of activity and the most important achievements of the Terminology Commission under the International Committee of Slavonic Scholars. The Commission was established in 1955. Its most important achievement is compilation of the multilingual dictionary of linguistic terminology that includes eleven Slavic languages (Czech, Slovak, Polish, Sorbian, Ukrainian, Belorussian, Russian, Bulgarian, Macedonian, Slovene, Serbo-Croat) and three Western European languages (English, French, German). Work on the dictionary was done by national teams of experts. It was published in 1977-1979 in Prague and contained 2266 terms. Thanks to the dictionary compilation another terminological project was developed, i.e. ... of Slavic onomastic terminology (carried out in the the Onomastic Commission under the International Committee of Slavonic Scholars, published in 1973 and

¹ Artykuł jest poszerzoną i uaktualnioną wersją tekstu zamieszczonego na stronie internetowej Komisji Terminologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów (<http://term-in.net>) w kilku językach słowiańskich (w tym polskim). Na język polski z oryginału ukraińskiego, przygotowanego przez W.L. Iwaszczenko i S. Gajdę, przełożyła E. Wolnicz-Pawłowska, która również zweryfikowała pisownię nazwisk, zgodną z tradycją w polskim piśmiennictwie sławistycznym.

1983). Among other achievements the authors name the issue of a journal of Slavic terminology studies (2009) as well as research on a general theory of a term and work on practical application of terminology studies results. Since 2013 the Commission for Terminology in a new line-up (presented in the paper) have undertaken new tasks. These are, among others, collection and systematization of works on terminology studies in Slavic languages and constituting methodological basis for building comparable Slavic terminological corpora. The paper presents also new journals of terminology studies, academic conferences and a monograph devoted to the situation of Slavic terminology studies at the turn of the 20th and 21st centuries.

Historia Komisji Terminologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów (MKS) sięga połowy XX wieku. Decyzja o utworzeniu Komisji zapadła w październiku 1955 roku na posiedzeniu w Belgradzie. Według wspomnień A.W. Superanskiej, na IV Międzynarodowym Zjeździe Słowistów w Moskwie (1958) pracowały różne komisje problemowe, w tym także Komisja Terminologiczna. Powstaje pytanie, jaki był początek regularnej współpracy komisji afiliowanych przy MKS z podkomisjami przy komitetach narodowych. W każdym razie działalność Komisji Terminologicznej do 1960 r. określono jako „wstępną” (zob. A.W. Superanskaja 2009: 7). W latach 1958-1963 Komisją Terminologiczną kierował D.D. Błagoj; składała się ona wówczas z dwóch podkomisji: lingwistycznej (przewodniczący A.W. Isaczenko) i literaturoznawczej (przewodniczący D.D. Błagoj).

W 1960 roku w Pradze na posiedzeniu Międzynarodowej Komisji Terminologicznej (Lingwistycznej – MKTL) przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów zaaprobowano inicjatywę prof. L. Andrejczyna z Bułgarii, aby opracować słownik słowiańskiej terminologii lingwistycznej i „rozpocząć pracę nad ujednoczeniem terminologii literaturoznawczej i lingwistycznej. W tym celu należy stworzyć projekt słownika terminologicznego oraz bibliografię terminologicznej literatury” (IV Международный съезд славистов, Москва 1960: 160-161, za: A.W. Superanskaja 2009: 7).

Nad *Słownikiem* pracowały liczne zespoły narodowe²:

- Czechosłowacka Lingwistyczna Komisja Terminologiczna (bazę dla prac tej Komisji stanowił Instytut Języka Czeskiego Czechosłowackiej Akademii Nauk);
- Serbołużycka Komisja Terminologiczna (w ramach Oddziału Językoznawstwa Instytutu Ludoznawstwa Łużyckiego; w pracach Komisji udział wzięli: R. Jenč, H. Faska, F. Michałk, H. Schuster-Šewc, P. Völkel);
- Ukraińska Komisja Terminologiczna pracowała pod przewodnictwem O.S. Melnyczuka, później – O.B. Tkaczenki, następnie A.J. Bahmut (w skład Komisji weszli: A.O. Biłec’kyj, H.M. Hnatiuk, M.A. Żwotobriuch, I.I. Kowałyk, N.A. Moskałenko, W.S. Perebijnis; Komisja korzystała z pomocy W.M. Rusaniwskiego, L.S. Pałamarczuka, T.B. Łukinowej, N.P. Romanowej);

² Por. przedmowa do *Slovníka slovanské lingvistické terminologie*, Sv. 1, s. V-XIV (składy poszczególnych zespołów podano na s. XI-XIII).

- Białoruska Komisja Terminologiczna pracowała pod kierunkiem M.R. Sudnika (w skład Komisji weszli: A.I. Kisielewskij, I.I. Łuczyc-Fedorec, A.E. Michniewicz, A.I. Podłużnyj, H.A. Cychun);
- rosyjskie ekwiwalenty przygotowywał A.B. Szapiro (będący członkiem Komisji), następnie przewodniczący Komisji W.G. Kostomarov, a później A.A. Reformatskij. W redagowaniu części rosyjskiej pomagała mu V. Straková z Czechosłowacji (zob. A.W. Superanskaja 2009: 8);
- ekwiwalenty bułgarskie przygotował L. Andrejczyn w ścisłej współpracy z innymi lingwistami bułgarskimi;
- słowacką terminologię lingwistyczną opracowali współpracownicy Instytutu Językoznawstwa im. L'. Štúra Słowackiej Akademii Nauk;
- część polską nadzorował W. Doroszewski w konsultacji z pracownikami polskich językoznawczych placówek naukowych; w pracach nad kompletowaniem i sprawdzaniem materiału czynny udział brała D. Buttler i H. Satkiewicz;
- ekwiwalenty macedońskie przygotowali: B. Widoeski, R. Igrinowa-Skalowska, B. Koneski, K. Toszew;
- serbsko-chorwackie ekwiwalenty opracowali: P. Ivić, D. Brozović;
- sekcję słoweńską tworzył T. Logar, a następnie J. Toporišič; we współpracę włączali się również F. Tomšič i A. Bajec.

Odpowiedniki angielskie opracował zespół: R. Auty, L. Newman, J. Vachek, A. Skaličková, ekwiwalenty francuskie uzupełnił P. Garde, niemieckie – R. Růžička (w charakterze konsultantów udział brali również G. Bergmann, E. Eichler, E. Ising, R. Klappenbach, W. Sperber, A. Steube, D. Viehweger; prace organizacyjne koordynowała G. Walther)³.

Na kolejnym Kongresie Słowistów – jak wspominała A.W. Superanskaja – zorganizowanym w 1963 roku w Sofii, przyjęto postanowienie o stworzeniu w łonie Komisji Onomastycznej (nieistniejącej jeszcze w 1958 r.) Podkomisji Terminologicznej Onomastyki Słowiańskiej pod przywództwem Czechosłowacji. Podczas pracy nad stworzeniem rejestru haseł do słownika terminologii lingwistycznej okazało się bowiem, że terminologia onomastyczna – prócz części wspólnej z terminologią ogólnojęzykoznawczą – jest w ogóle nieopracowana (A.W. Superanskaja 2009: 7).

Wyjściowym materiałem dla przygotowania *Słownika słowiańskiej terminologii lingwistycznej* (jak zaznaczono w „Przedmowie” do tego dzieła) stał się wykaz terminów językoznawczych wraz z ich siatką pojęciową, przygotowany przez lingwistów słowackich (na podstawie publikacji *Základná jazykovedná terminológia*, Bratislava 1952). Na posiedzeniach Czechosłowackiej Terminologicznej Komisji Lingwistycznej (Československá terminologická komise lingvistická, ČSTKL) spis ten był w znacznej mierze poszerzony oraz uporządkowany pojęciowo (systemowo). Projekt *Słownika* omawiano na posiedzeniach Międzynarodowej Lingwistycznej Komisji Terminologicznej (MKTL) w Warszawie (1962), Budziszynie (Bautzen, 1963) i Lublanie (1964). Na następnych posiedzeniach przedyskutowano zasady systemowego uporządkowania terminologii w poszczególnych grupach tematycznych, a także

³ Ibidem, s. XII.

ekwiwalenty w różnych językach. Leksykograficzne zasady opracowania *Słownika*, zaproponowane przez czechosłowackie kolegium redakcyjne, uzgodniono i przyjęto na posiedzeniu MKTL; na tej podstawie rozpoczęto leksykograficzne opracowanie *Słownika*. Podstawą prac był wybór terminów i koncepcja ich systemowego przyporządkowania w pierwszym tomie; zatwierdzono to na posiedzeniach MKTL w 1967 roku w Warszawie i w 1968 roku w Bratysławie i Morawanach. W końcowym etapie prac nad *Słownikiem* uwzględniono uwagi recenzentów i rezultaty konsultacji z członkami Czechosłowackiej Terminologicznej Komisji Lingwistycznej (ČSTKL) i Międzynarodowej Lingwistycznej Komisji Terminologicznej (MKTL)⁴.

Od 1963 do 1968 roku Terminologiczna Komisja Lingwistyczna (o takiej nazwie) kontynuowała pracę pod kierownictwem A.W. Isaczenki. Przewodniczącym Terminologicznej Komisji Literaturoznawczej (o takiej nazwie) został J. Krzyżanowski.

W okresie 1968-1978 niezmiennie kierowali obu Komisjami: J. Krzyżanowski (Terminologiczna Komisja Literaturoznawcza) i J. Horecký (Terminologiczna Komisja Lingwistyczna), który swoją funkcję przewodniczącego pełnił aż do roku 1998.

W 1977 roku w Pradze wyszedł pierwszy tom *Słownika słowiańskiej terminologii lingwistycznej*. Jego redaktorem naukowym był A. Jedlička, recenzentami – J. Horecký, O. Leška, J. Vachek. Do *Słownika* weszło 2266 pojęć-terminów, ułożonych według zasady systemowości, z ekwiwalentami w jedenastu językach słowiańskich (czeski, słowacki, polski, górno- i dolnołużycki, rosyjski, ukraiński, białoruski, bułgarski, macedoński, serbsko-chorwacki, słoweński) i w trzech językach zachodnioeuropejskich (angielski, francuski, niemiecki). Główną uwagę w *Słowniku* skupiono na terminologii ogólnolingwistycznej, używanej w pracach slawistycznych. Nie uwzględniono pojęć-terminów wąskospecjalistycznych i użytych indywidualnie. W pierwszym tomie terminy zgrupowano w dziewięciu rozdziałach: pierwszy obejmuje terminy z językoznawstwa ogólnego, pozostałe rozdziały (2-7) odzwierciedlają poszczególne poziomy struktury językowej (od terminów fonetycznych i fonologicznych po terminy syntaktyczne); w rozdziale ósmym przedstawiono terminy stylistyczne, zaś w dziewiątym (w charakterze dodatku) – terminy dotyczące nowych lingwistycznych kierunków, metod badawczych i szkół. Definicje w *Słowniku* podano tylko w szczególnych przypadkach.

W 1979 roku wyszedł drugi tom *Słownika* (redaktor naukowy A. Jedlička), w którym wprowadzono alfabetyczne indeksy terminów we wszystkich wymienionych wyżej czternastu językach.

Po opublikowaniu *Słownika* – jak wspominała A.W. Superanskaja – Komisja Terminologiczna pod kierownictwem Jana Horeckiego zbierała się na kolejnych kongresach slawistów, jednak nie podejmowała merytorycznej działalności.

Równolegle w latach siedemdziesiątych XX wieku aktywnie pracowała podkomisja słowiańskiej terminologii onomastycznej. Ze strony Rosji brały w niej udział N.W. Podolskaja i A.W. Superanskaja (Superanskaja 2009: 8). Rezultatem tych działań stały się publikacje: *Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik* (Praha 1973) i *Основен систем и терминологија на словенската ономастика*.

⁴ Ibidem, s. XIII.

Основная система и терминология славянской ономастики. Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik (Skorpe 1983). Nawiązywały one m.in. do opracowania W.W. Nimczuka *Проект української ономастичної термінології* (1966). Na podstawie materiałów do tego opracowania N.W. Podolska wydała później *Словарь русской ономастической терминологии* (Moskwa 1978 pierwsze wydanie, 1988 drugie wydanie).

Poza tym do 2008 roku Komisja Terminologiczna faktycznie nie prowadziła działalności. We wrześniu 2008 r. z inicjatywy S. Gajdy na XIV Międzynarodowym Zjeździe Slawistów powołano komisję do spraw terminologicznych („SlawTerm”); w latach 2008-2013 przewodniczył jej W. Tatarinow (Rosja). W skład tej Komisji weszli: z Rosji – W. Tatarinow (przewodniczący), W. Kulpina (zastępca przewodniczącego), S. Kazarina (sekretarz), A. Lipgart, J. Marczuk, Z. Palutina; z Ukrainy – W. Dubiczyns’kyj; z Białorusi – W. Szczerbin; z Polski – S. Gajda, W. Zmarzer, J. Lukszyn; z Bułgarii – M. Popowa; z Finlandii – I. Vechmas-Lehto, I. Kudashev. Główne kierunki działalności Komisji sformułowano w „Programie na lata 2008-2013”. W szczególności Komisja postawiła sobie następujące zadania: kontynuacja opracowania ogólnej teorii terminu i jego istotnych właściwości; przemyślenie współczesnej struktury terminoznawstwa; uczestnictwo w zabiegach o ulepszenie oświaty w zakresie terminologii i terminoznawstwa; opracowanie rekomendacji co do wykorzystania terminologicznych osiągnięć terminoznawstwa w terminografii, terminodydaktyce i innych praktycznych sferach; nawiązanie kontaktów z różnymi organizacjami terminologicznymi.

W 2009 r. ukazał się pierwszy numer założonego przez Komisję teoretycznego czasopisma, poświęconego terminoznawstwu: „Славянское терминоведение” (redaktor naczelny – W.A. Tatarinow). Pojawienie się nowego periodyku zyczliwie przyjął Przewodniczący Międzynarodowego Komitetu Slawistów – O.O. Łukaszaniec. Z inicjatywy W.K. Szczerbina, jednego z członków Komisji, numer ten zaprezentowano na VI Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Współczesne problemy leksykografii” (Białoruś, Grodno 2009). W pierwszym numerze zamieszczono następujące działy: „Terminoznawstwo ogólne”, „Terminoznawstwo dziedzinowe”, „Terminografia”, „Recenzje”, „Nowości terminologiczne”, „Publikacje Rosyjskiego Towarzystwa Terminologicznego RossTerm”, „Kronika wydarzeń terminologicznych”. Na stronach czasopisma przedstawiono problematykę związaną z początkami kształtowania się słowiańskiej terminologii oraz szkół terminoznawstwa w Rosji, Ukrainie i Białorusi.

Zgodnie z postanowieniami XV Międzynarodowego Komitetu Slawistów, który odbył się w dniach 20-27 sierpnia 2013 r., przewodnictwo Komisji Terminologicznej (TK MKS) w latach 2013-2018 objęła W. Iwaszczenko (Ukraina). Komisja rozpoczęła pracę w następującym składzie:

- Ukraina: W.L. Iwaszczenko (przewodnicząca), W.W. Dubiczyns’kyj (sekretarz), I.M. Koczan, O.A. Wojcewa;
- Białoruś: W.K. Szczerbin (zastępca przewodniczącej), K.P. Lubeckaja, A.W. Zubań, L.W. Ryczkowa;

- Polska: S. Gajda, J. Lukszyn, W. Zmarzer, E. Wolnicz-Pawłowska, M. Górnicz, M. Małachowicz;
- Rosja: Z.I. Komarowa, S.D. Szelow, S.W. Griniew, A.J. Gołowanowa, J.N. Marczuk, K.J. Awerbuch, W.F. Nowodranowa, E.A. Sorokina;
- Chorwacja: M. Bratanić, M. Mihaljević, L. Hudeček, K. Lewis, S. Runjaić;
- Słowenia: M. Žagar Karer, T. Fajfar, M. J. Tomazin;
- Czechy: R. Kocourek, I. Bozděchová;
- Słowacja: J. Levická;
- Serbia: V. Jovanović;
- Macedonia: J. Strezowska.

Założenia koncepcyjne, zadania i cele Komisji sformułowano w „Programie na lata 2013-2018”. Podkreślono w nim dążenie do konsolidacji działań terminologów ze świata słowiańskiego i sformułowanie głównych kierunków badawczych rozwoju terminoznawstwa teoretycznego.

W grudniu 2013 roku z inicjatywy W.L. Iwaszczenko Komisja terminologiczna przy MKS rozpoczęła prace nad międzynarodowym projektem – zbiorową monografią *Słowiańskie terminoznawstwo w końcu XX i na początku XXI wieku*. Projekt przewiduje także zbieranie materiałów do bibliografii prac monograficznych i dysertacyjnych z zakresu terminoznawstwa oraz tej lingwodydaktyki, która skupia się na zagadnieniach terminologicznych i terminograficznych. W projekcie mowa o pracach wydanych w krajach słowiańskich w określonym przedziale czasowym. W ukraińskich publikacjach „Українська термінологія і сучасність” (2013) i „Термінологічний вісник”(2015) zapoczątkowano rubrykę „Terminoznawstwo słowiańskie”.

Z polecenia koordynatora wszystkich komisji afiliowanych przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów w latach 2013-2018 – P. Żeniucha – od września do grudnia 2014 r. opracowano stronę internetową Komisji.

Członkowie Komisji Terminologicznej przy MKS odbywają regularne spotkania robocze i posiedzenia na temat problemów organizacyjnych oraz wykonania zadań, zadeklarowanych w „Programie na lata 2013-2018”. W okresie od września do grudnia 2013 roku odbyły się spotkania robocze w Lublanie (Słowenia), Zagrzebiu (Chorwacja) i Warszawie (Polska). To ostatnie spotkanie miało miejsce podczas Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Ukrainistyka: tradycje i współczesność”, poświęconej 60-leciu utworzenia na Uniwersytecie Warszawskim katedry ukrainistyki. Kolejne spotkanie odbyło się również w Warszawie w październiku 2015 r. podczas Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Nowoczesne systemy slawistycznej informacji bibliograficznej – dziś i jutro”, w której wzięli udział członkowie dwóch komisji MKS: Komisji Bibliografii Lingwistycznej i Komisji Terminologicznej. 21 kwietnia 2015 roku Kijowie (Ukraina) na posiedzeniu Komisji Terminologicznej przy MKS zatwierdzono jej nowy skład, jak również etapowy plan pracy na lata 2015-2018. Członkowie Komisji przedstawili na tym posiedzeniu sprawozdania z działalności w okresie od grudnia 2013 do kwietnia 2015 r., omówiono również problemy związane z tworzeniem strony internetowej komisji oraz elektronicznej wersji bazy terminoznawczej na podstawie materiałów do bibliografii słowiańskiego terminoznawstwa końca XX i początku XXI wieku.

We współpracy z Komisją Bibliografii Lingwistycznej przy MKS (prze-wodni-cząca Z.E. Rudnik-Karwatowa) Komisja Terminologiczna przy MKS z poparciem ukraińskiego Komitetu Terminologii Naukowej oraz Instytutu Języka Ukraińskiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy zorganizowała i przeprowadziła 22-24 kwietnia 2015 r. w Kijowie X. (jubileuszową) Międzynarodową Konferencję Naukową „Ukra-ińska terminologia i współczesność”, w której aktywny udział wzięli członkowie obu wspomnianych wyżej komisji MKS. Znalazło to żywy oddźwięk w naukowej prasie slawistycznej: „Українська мова” (2015, Nr 2) na Ukrainie, „Rocznik Slawistyczny” (2015) i „Komunikacja Specjalistyczna” (2015) w Polsce, „Јужнословенски филолог” (2015, Nr 3-4) w Serbii.

Obecnie działalność Komisji Terminologicznej przy MKS skupia się na następu-jących zadaniach:

- 1) uogólnienie doświadczeń płynących z naukowych poszukiwań w dziedzinie terminoznawstwa w końcu XX i na początku XXI wieku; przybierze to postać inwentaryzacji i systematyzacji:
 - a) danych osobowych wybitnych słowiańskich terminologów,
 - b) fundamentalnych prac terminoznawczych,
 - c) ogólnych i dziedzinowych słowników terminologicznych,
 - d) terminologicznych organizacji i szkół,
 - e) kursów specjalistycznych, podręczników i pomocy naukowych z zakresu terminologii,
 - f) działalności terminologicznej w różnych krajach słowiańskich;
- 2) przemyślenie koncepcji jednolitej słowiańskiej przestrzeni terminologicznej, co jest wstępem do stworzenia odpowiednich korpusów terminoznawczych;
- 3) współpraca z terminologicznymi organizacjami z różnych krajów, co wymaga udziału w konferencjach naukowych, sympozjach, seminariach, obradach okrągłostołowych i projektach naukowych (grantach).

Bibliografia

- Основен систем и терминологија на словенската ономастика. Основная система и терминологија славјанској ономастики. Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik*, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје-Скопје-Скопје 1983, 412.
- Подольская, Н.В. (1978), *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва, 198.
- Подольская, Н.В./ А.В. Суперанская (отв. ред.) (1988), *Словарь русской ономастической терминологии*, изд. 2-е, перераб. и доп., Москва, 187.
- Slovník slovanské lingvistické terminologie. Словарь славянской лингвистической терминологии. Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology*, Věd. red./ Научн. ред./ Scient. Ed. A. Jedlička, Sv. 1, Praha 1977, 553 s.; Sv. 2 1979, 483.
- strona internetowa Komisji Terminologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów (URL <http://term-in.net>).

- Суперанская, А.В. (2009), *Из истории Терминологической комиссии Международного комитета славистов*, (w:) В.А. Татаринov (Гл. ред.), „Славянское терминоведение: теоретический журнал по проблемам терминоведения и терминологистики” 1, Москва-Минск, 7–8.
- Svoboda, J./ V. Šmilauer/ L. Olivová-Nezbedová (1973), *Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik*, (w:) „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV” 14, 1–280.
- Татаринov, В.А. (Гл. ред.) (2009), „Славянское терминоведение: теоретический журнал по проблемам терминоведения и терминологистики” 1, Москва-Минск, 32.

Terminology Work in Finland - TSK's Role

Katri Seppälä, Sirpa Suhonen
(The Finnish Terminology Centre TSK)

Abstract

In this article we discuss the activities and services of Sanastokeskus TSK, the Finnish Terminology Centre TSK. The Centre offers information and expert services related to terminology work and usage of special language terms. The main goals of the Terminology Centre are to produce high-quality vocabularies and ontologies as well as to develop methods for terminology work and maintain the know-how required for terminology work. Activities are grounded in thorough mastery and development of terminology theory and the practical methods derived from it.

Streszczenie

Działalność terminologiczna w Finlandii – rola Fińskiego Centrum Terminologicznego TSK

Artykuł omawia działalność i projekty realizowane przez Fińskie Centrum Terminologiczne TSK (Sanastokeskus TSK). Centrum oferuje usługi informacyjno-eksperckie związane z pracą terminologiczną i stosowaniem terminologii różnych dziedzin wiedzy. Najważniejsze cele działalności Fińskiego Centrum Terminologicznego to opracowywanie wysokiej jakości produktów terminograficznych (określanych w języku angielskim jako *vocabularies*) i ontologii oraz rozwój metod i utrzymanie *know-how* pracy terminologicznej. Prowadzone projekty oparte są na solidnych podstawach teorii terminologii oraz wynikających z niej metodach praktycznych.

Introduction

The Finnish Terminology Centre TSK is an association founded in 1974 by the Finnish Standards Association SFS, Ministry of Education, Nykysuomen laitos (Department of contemporary Finnish), Suomen Teknillinen Seura (Finnish technical society) and Finnish Chambers of Commerce. The reason for founding the association was a concern for the Finnish language in the field of technology, which was also visible in the name of the association: Tekniikan sanastokeskus TSK, Finnish Centre for Technical Terminology. During the first years, the Centre worked closely with the predecessor of the Institute for the Languages of Finland, e.g. the first employee was employed by the Institute. The first full-time director *Heidi Suonuuti*, Master of Science in Engineering, came into the Centre's service in 1978. She worked as the Centre's director in 1978-1993 and as the chair person of ISO Terminology Committee TC 37 in 1991-1997.

The association changed its name in 2004. The new name Sanastokeskus TSK, the Finnish Terminology Centre TSK, reflected the development that had taken place

during the years: the Centre's expertise was also offered to other subject fields than technology. Another change was made at the same time: private persons were also allowed to become members when earlier the membership was granted only to organizations.

During the years the Finnish Terminology Centre TSK has become a national terminology centre offering a wide variety of terminological services. Its activities include e.g.:

- the production and publication of terminologies and ontologies;
- terminology planning and guidance;
- communications related to terminology work;
- the development and training of methods for terminology work;
- international cooperation in the field of terminology.

1. Organization

The Finnish Terminology Centre TSK is a non-profit association, and it has about 50 members. All legally competent corporations as well as private persons can become members of the Terminology Centre if they wish to support and develop the Terminology Centre's activities, need its services or are interested in terminology work and its results. The Centre cooperates as an independent expert body not only with its members but also with others interested in terminology.

The Terminology Centre has a board of directors with seven members representing various organizations. The board of directors decides on membership admission on the basis of an application. The membership fees for corporations are determined by the membership category and the turnover or budget of the member organization. The membership fee for private persons is fixed.

In 2015 the Terminology Centre had six employees to do the practical work: a director, four terminologists and an IT designer. Most of its employees have a degree in language studies.

2. Clients

The clients of the Finnish Terminology Centre include public administration, business life, education and research as well as private persons needing terminological advice. The services of the Terminology Centre encompass all subject field experts regardless of their job description, since there is no subject field where good special language and terminology skills wouldn't matter. Besides subject field experts, translators, journalists and other language professionals can also benefit from the Terminology Centre's services.

The Terminology Centre develops its services and makes them available mostly in the form of separately financed projects. However, the work of the Terminology Centre always serves the public good, for example, terminologies are made available for everyone via public term banks.

The following organizations, for example, have participated in the Terminology Centre's different projects or otherwise cooperated with the Centre:

- authorities like the Finnish Food Safety Authority Evira, the Social Insurance

Institution of Finland (Kela) and Finnish Communications Regulatory Authority (FICORA);

- organizations from various special fields like land survey, banking, fire and rescue, social welfare and health care, telecommunications and information technology, education and environment;
- private sector corporations from software and telecommunications fields;
- standardization organizations (National Electrotechnical Standardization Organization SESKO, Finnish Standards Association SFS, ISO/TC 37);
- terminology centres in the Nordic countries;
- Finnish ministries like the Ministry of Education and Culture;
- language planning organizations like the Institute for the Languages of Finland;
- education and research organizations like the University of Helsinki and the Aalto University.

3. Services of the Finnish Terminology Centre TSK

3.1. Terminology projects

The Finnish Terminology Centre TSK's participation in different types of terminology projects varies from giving advice or comments to being totally responsible for the management of large vocabulary projects. The trend has been towards more and more terminologist-centered working methods, which usually gives the Terminology Centre a very active role in the projects. This is actually no wonder, since according to studies the most effective terminology projects are those with a professional terminologist doing 70–80% of the total work. The financial effects of this are in fact remarkable: the total costs of a terminology project can be cut down by some 50% simply by optimizing the work flow.

A terminology project begins normally with a careful analysis of needs, specification of goals and acquisition of necessary resources. A project group is then formed from a group of subject field experts and a professional terminologist. The production of high-quality vocabularies calls for close cooperation with subject field experts. The main task of the experts is to ensure that the contents of the vocabulary fully reflect the concepts that exist and are used in the subject field. The terminologist is responsible for preparing and analyzing the terminological material and for making proposals of concept systems and definitions for the specialists, as well as processing the actual data.

The first work phase is a term inventory, the purpose of which is to produce a compilation of preliminary terms. The term inventory is usually based on written documents in the subject field or other relevant sources. In addition to the preliminary terms, some textual support is often registered in the inventory, such as explanations, contexts and drafts for definitions.

After the term inventory, a careful terminological analysis of the selected concepts and concept systems is made, usually by the terminologist. The systems of concepts are drawn as graphical diagrams and presented to the project group for comments and

corrections. The conceptual analysis is immediately followed by writing definitions for the concepts. The definitions are written in conformity with the concept systems, which means that the definition phase takes place almost at the same time as the concept analysis.

After the definitions have been written and the term equivalents in target languages have been found, the vocabulary is ready for a comments round. The draft vocabulary is usually circulated in several organizations representing the subject field, in order to ensure the highest possible degree of acceptance after the work is published. And, of course, to reveal any mistakes the project group may have made. After the comments round and a final revision made by the terminologist or the project group, the vocabulary is ready for publication, either in print or in electronic format.

Single terms or equivalents are not the only useful outcome of terminology work. When considering various concepts, they are defined on the basis of their relations to each other. This enables comparison between concepts and seeing the big picture. In this way, a terminological glossary is also a good tool in learning a new branch of business, and it can be used e.g. in the orientation of new employees. A terminological glossary often beats a dictionary by giving words a wider context, thus making them more easily understandable.

3.1.1. Examples of terminology projects

Here are some examples of the terminology projects carried out by the Finnish Terminology Centre. The size and timetable of projects vary from small short projects to large projects that last for several years. Also the subject fields, number of languages and methods of financing vary from project to project.

3.1.1.1. Vocabulary of Comprehensive Security

The project to compile the *Vocabulary of Comprehensive Security* could be called a typical terminology project for the Terminology Centre. The vocabulary is meant for a certain special field and compiled in cooperation with the experts representing the various organizations in the field in a project that lasted for about 18 months. The Vocabulary of Comprehensive Security contains about 180 concepts in the field of security, risk management and preparedness, described by means of term entries and concept diagrams. Each concept is given a definition, followed by additional information where needed. The terms in the vocabulary are given in Finnish, Swedish and English, and the definitions are provided in Finnish.

The Vocabulary of Comprehensive Security aims to facilitate communication and prevent misunderstanding. The vocabulary seeks to make concepts clearer, harmonise terms and provide reliable equivalents in other languages to Finnish concepts. In this way, the vocabulary intends to facilitate the work of those who act in the field of comprehensive security and of those who come across the field in other ways. The vocabulary can be of use e.g. in teaching, international contexts and preparedness work.

The working group that compiled the vocabulary consisted of representatives from the Finnish National Rescue Association SPEK, Finnish Terminology Centre

TSK, Ministry of Education and Culture, Ministry of Defence, Ministry of the Interior, Ministry of Social Affairs and Health, Ministry of the Environment, National Emergency Supply Agency and the secretariat of the Security Committee. The work was supervised by the Security Committee. The project was financed by the Civil Defence Foundation and Ministry of Defence.

The Vocabulary of Comprehensive Security was published in 2014. The PDF version can be found on the Finnish National Rescue Association SPEK's web site (<http://www.spek.fi/loader.aspx?id=1c66e01d-a75e-4a9a-80ec-9816340ce752>). The concepts of the vocabulary have also been imported to TEPA term bank.

3.1.1.2. Finnish IT Terminology

Tietotekniikan termitalkoot, the Finnish Group for IT Terminology, started in 1999 as a part of the Multilingual Information Society programme of the European Commission. Its form of organization was based on the Swedish Datatermgruppen (the Joint Group for Swedish Computer Technology).

There are two groups working with Finnish IT terminology. The coordination group selects the concepts to be dealt with, suggests term recommendations and publishes them. The reference group comments the suggestions before they are published. There is also a mailing list for those who want to see the new term recommendations.

Since the beginning of the IT terminology work the languages have been Finnish and English, and the target group has been the average users of computers. In the IT field it is often so that new concepts have only English designations. The Finnish Group tries to improve the status of Finnish and the ordinary user by giving Finnish term recommendations. The concepts are also defined so that average users will understand them.

In IT field the development of new concepts and terms is fast and therefore new recommendations are needed all the time. Because of this it is better to have an ongoing project the results of which are published on the Internet (www.tsk.fi/tsk/termitalkoot). In 2015 there were about 580 term records containing term recommendations and definitions in Finnish.

3.1.1.3. Bank and Finance Terminology

Terminology is a central part of the everyday work in banks, both among the staff and in customer service. The information needs to be conveyed to the customers as clearly as possible, and it is imperative that the customers understand what their different options are and what effects they will have in the long run. Customers need to be able to trust what the clerk says – there is no room for misunderstandings when making important investment or financing decisions. In many Finnish municipalities banks have both Finnish and Swedish-speaking customers, and this has to be acknowledged in customer service and communications. The basic principle is that the customer will always be served in his or her mother tongue.

At the end of last millennium, the banking business went through major reforms and mergers in Finland and other Nordic Countries, and the inconsistency of

terminology began to cause more and more trouble for the translators who translated between Finnish and Swedish. Therefore a few translators and the Finnish Terminology Centre started terminology work to harmonize and publish banking and financing terminology. The Bank and Finance Term Bank has been available since 2002, free of charge, at <http://www.tsk.fi/bank/>.

The terminology work for the banking and financing industry is carried out in cooperation between subject-matter experts and terminologists. The coordination group consists of people working in communication in the banking and financing field, language planners and terminologists. The group decides on the subjects and concepts to be looked into, and it comments and works on the definitions and term recommendations first prepared by a terminologist. In addition to the coordination group, the material is commented by a reference group which represents the industry quite diversely.

In 2015 there were about 1000 term records in the database including terms in Finnish, Swedish and English. It also contains definitions, other concept descriptions and additional information on, for example, the use of the terms. The future aim is to add new topical concepts, update outdated concepts, clarify difficult terms, and increase the number of terms given in English.

3.1.1.4. Finnish terms into Eurodicautom term bank

Finland became a member of the European Union in 1995. Finland's membership in the EU affected greatly the Finnish Terminology Centre TSK's activities, because it increased the need for terminology work in Finnish. During 1995–2002 the Terminology Centre and its subcontractors added more than 100 000 Finnish equivalents in the Eurodicautom term bank, which is now part of the EU's IATE terminology database.

The terminology work was done in several projects which were the largest in the history of the Terminology Centre. It was obvious that the Terminology Centre's personnel could not do this work alone, but it was necessary to involve many experts outside the Centre in the work. Cooperation was needed, not just because of the size of the projects, but also because so many different special fields were covered. The subject fields included e.g. agriculture and fishing, food industry, economy and business, statistics, mechanical and electrical engineering, environment and environmental protection, civil defence, insurance, textiles and social welfare. Usually the source language used was English, German or French.

3.2. Training and consulting in terminology and ontology work

Training of subject field specialists and language specialists in terminological methods is one of the earliest activities of the Finnish Terminology Centre TSK. For instance, participants of each terminology project are given an introduction to the principles and methods of terminology. These introductory courses have evidently increased the interest of the domain specialists in the project, reduced the working time and improved the quality of the work. During the years many Finnish companies and organizations have also ordered the Terminology Centre's terminology courses

particularly tailored for their employees. Understanding terminological methods helps the employees to improve the quality of e.g. translation and technical documentation within the company.

A typical terminology course consists of theoretical and methodological presentations followed by exercises. The issues include e.g. the principles and methods of terminology work, management of terminological data and concept analysis. When choosing material for the exercises, the needs and interests of the participants are taken into account.

Apart from courses, the Terminology Centre also offers customer-specific consulting to those who are starting a terminology or ontology project or are having problems in other kinds of terminology management tasks. The purpose of the consultation is to help the customers to do their own terminology or ontology work.

3.3. Term service

One of the early activities of the Finnish Terminology Centre TSK was the term service. The idea of the service is to provide answers to questions concerning specific terminology problems. Most often the problem originates in a translation task and concerns term equivalents, for example, in Finnish, Swedish or English. Other typical questions deal with definition problems and term recommendations. It is still carried out, but its importance has diminished, with the search possibilities facilitated by the Internet. The service is offered to the organization members of the Terminology Centre.

3.4. Publications

Many of the terminologies compiled in the Finnish Terminology Centre TSK's terminology projects result in publications in the TSK vocabulary series. These vocabularies consist of term records (terminological entries) in systematic order and concept diagrams, accompanied with alphabetical indexes. The diagrams are an effective way to illustrate and clarify the underlying concept systems on which the definitions are based. The languages of the vocabularies vary according to what have been the needs in each case, but most often Finnish, Swedish and English are included. The first vocabulary in the TSK's series of publications was the *Vocabulary of Telecommunication* in 1982. At the moment there are in all 48 TSK publications; the newest one is the *Mobile Vocabulary* published in 2015.

In addition, the Terminology Centre has participated in many projects which have produced vocabularies that have been published as the customer's own publications. For example, in recent years several vocabularies of the social welfare sector have been made for the National Institute for Health and Welfare, e.g. the *Vocabulary of Economic Classifications in Social Welfare* and the *Vocabulary of Social Welfare Client Documents*.

In addition to the vocabularies, the Finnish Terminology Centre TSK has published some guides and handbooks concerning the tools and methods used in terminology work. In 1989 *Sanastotyön käsikirja* (the handbook of terminology work) was published by the Terminology Centre and the Finnish Standards Association SFS.

The handbook is still an excellent support for practical terminology work, but it is available only in Finnish. A newer publication is the *Guide to Terminology* (1st edition 1997, 2nd edition 2001) which provides a concise introduction to practical terminology work. The guide is written by Heidi Suonuuti, the Finnish Terminology Centre's former director, and it is available in many languages including English, Finnish and Swedish.

A comprehensive list of the Terminology Centre's publications is available on the Internet in Finnish (http://www.tsk.fi/tsk/fi/sanastot_ja_muut_julkaisut-67.html).

3.5. Terminfo newsletter

The Finnish Terminology Centre TSK has always considered informing about terminology one of its main tasks. The Terminology Centre publishes a quarterly newsletter called Terminfo that specializes in terminological issues. The first issue of Terminfo, which at the time was called TSK tiedottaa (TSK informs), came out in spring 1980. In 1981 the newsletter was given the name Terminfo.

The objective of the newsletter is to give information on principles and methods of terminology work, on ongoing and future terminology projects, on the usage of special language terms, as well as on literature, seminars, courses etc. in the field of terminology. Terminfo contains articles on terminology work, both from the point of view of practical work and of teaching and research. Terminfo also contains interviews and articles by visiting writers. Terminfo articles are mainly in Finnish. At first, summaries were written in Swedish and in 1991–2014 in English. Once in a while, articles in Swedish, English and other languages are published.

In 2011 Terminfo became also an electronic journal, and it was published both as a printed and an electronic version until 2014. Parts of Terminfo had been published in the Terminology Centre's website already from 1996. Until 2014 the members of the Finnish Terminology Centre got Terminfo free of charge, and anyone was able to subscribe to it. Since 2015 Terminfo has been published only as an electronic journal. The new user interface for Terminfo was published in March 2015 at www.terminfo.fi. All readers have now access to Terminfo free of charge. Terminfo's archives (from issue 1/2010 onwards) are also available on the Internet.

3.6. Services for all

In addition to projects or training ordered by specific customers with the help of the financial support from the Ministry for Education and Culture, the Finnish Terminology Centre TSK has been able to offer terminology related services which are available for the public free of charge.

Today spreading information via a website and web-based services is a self-evident and effective solution, but the Terminology Centre opened its own website (www.tsk.fi) already in 1996 and has continued publishing practical information on terminology work and its results ever since. The site includes information on the Terminology Centre's terminological services, projects, publications, and terminology work in general. Also the rules of the association and an up-to-date list

of member organizations are made available as well as some links to other websites dealing with terminology and language services.

The Terminology Centre's first actual web service was TEPA term bank. Later also the Finnish Group for IT Terminology and the Bank and Finance Terminology project have got their own search interfaces. These three term databases are the most popular parts of the Terminology Centre's website.

3.6.1. TEPA term bank

TEPA term bank contains special language terms and their definitions which are displayed as multilingual terminological entries. The Finnish Terminology Centre's own publications form the core of TEPA, but it also contains other special subject vocabularies compiled by specialists. In addition to the Terminology Centre's own publications, TEPA includes e.g. vocabularies of the Swedish Centre for Terminology (Terminologisentrum TNC) and vocabularies of the Swedish Language Department of the Institute for the Languages of Finland. The most common languages in TEPA are Finnish, Swedish, English and German. There are also some terms in French, Danish, Norwegian, Estonian, Russian and Spanish, and occasional entries in Italian, Latin, Dutch and Portuguese. At the end of 2014 TEPA had about 50 700 term records.

TEPA has been available to the public since 1987. At first, the term bank was only accessible via a modem, but in 1997 it was made available free-of-charge on the Web. TEPA is maintained with the MOT® dictionary software developed by a Finnish language service company Kielikone Ltd. With this software it is possible to publish also concept diagrams included in the vocabularies. TEPA's user interface is available in Finnish, Swedish and English.

3.6.2. Library

The Finnish Terminology Centre TSK keeps a special library which contains about 5 000 dictionaries, vocabularies, glossaries and other material dealing with terminology in various subject fields and languages. The main focus of the collections is naturally on the Finnish language, but for example English, Swedish, German and French are also rather well covered. The library is primarily intended for the Centre's in-house use but it is also open to the public by appointment.

4. Standardization

The Finnish Terminology Centre TSK participates actively in the work of ISO/TC 37 Terminology and other language and content resources which is a technical committee of the International Organization for Standardization (ISO). TC 37 has five subcommittees. SC 1, which concentrates on principles and methods of terminology work, is the most important one for the Centre's work, but the Centre also follows the work of other subcommittees and co-operates e.g. with the Finnish associations for translators and interpreters in subjects related to SC 5's (Translation, interpreting and related technology) work.

As a practitioner, the Terminology Centre has been able to test the principles and methods of terminology in practice, and this experience has proved to be valuable in

the development and standardization of the methodology. On the other hand development and use of international standards and guidelines helps to ensure high quality of terminological products and services the Terminology Centre produces.

5. Research and development activities

The goal of research and development work is to keep the Terminology Centre's know-how and selection of services updated. Although the Finnish Terminology Centre TSK is not a research institute, it is important to keep up-to-date with the theory of terminology, since the systematic application of the theory is one of the best assets in developing the methods of practical terminology work and using them in projects. In addition, the Terminology Centre carries out and participates in research projects dealing with the development of the methods and tools for terminology work. Often the R&D efforts are closely related to the standardization of the principles and methods of terminology work.

Since terminology work is a small special field, in many situations even small organizations in the field have to do research and development themselves. For example, the Terminology Centre has its own terminology management system which has been developed in-house and is tailored specially for the Centre's needs.

However, the reason why ontology work was included in the Terminology Centre's services was a result of participating in a series of the Finnish National Ontologies for the Semantic Web, FinnONTO¹, research projects in 2004–2012 and in Linked Data Finland project² in 2012–2014.

5.1. Finnish semantic web based on ontological terminology work

The World Wide Web is the backbone of the information society. However, it is difficult to produce truly useful web services because the content of the current Internet is mainly presented in a format which is meant for humans, not for machines. WWW experts have offered the semantic web as a solution for this problem. The semantic web can be understood as a contentual (meta)data layer that complements the current WWW. The presentation of information on the semantic web is based on defined concept structures, so called ontologies, that are understandable to computers. With the help of ontologies, applications can utilise effectively each other's information and functionalities and offer human users better, more "intelligent" service.

The building of the Finnish semantic web started in the FinnONTO project. The Semantic Computing Research Group (lead by professor Eero Hyvönen) working in the Aalto University and in the University of Helsinki was in charge of the project. The main financier of the project was Tekes, the Finnish Funding Agency for Innovation, and the rest of the work was financed by participating organizations and businesses.

The FinnONTO project developed Finnish core ontologies that are meant to be used freely by all who need them. The aim of the project was to build a model based

¹ www.seco.tkk.fi/projects/finnonto/

² www.seco.tkk.fi/projects/ldf/

on the structure of the ontology and described relation types. The model should facilitate the building and combining of ontologies. The main idea is that the same ontological information can be used in different applications in order to avoid duplicate work.

An essential part of the FinnONTO project was to build the General Finnish Ontology. It is based on the Finnish General Thesaurus which contains over 20 000 index terms. A widely used thesaurus maintained by the National Library of Finland was a good starting point for building a general ontology, but there was much work to be done before the material was in a machine-understandable format. Central targets were developing a systematic (upper) category structure covering all concepts, differentiating the meaning of homonymous terms and making the concept relations of the thesaurus more exact so that they can be used by a computer. In this work the concept analysis method established in terminology was used and terminologists from the Terminology Centre participated in developing the General Finnish Ontology as well as more than 10 special field ontologies built using the same upper category structure as the General Finnish Ontology. During the FinnONTO project the Terminology Centre started offering ontology work services also directly to its own customers.

After the FinnONTO project the National Library of Finland took over the maintenance of General Finnish Ontology and built a Finnish thesaurus and ontology service Finto based on the ontology library service Onki, which had been developed in FinnONTO project. The Finto service (finto.fi/en/) enables publication and browsing of vocabularies and offers interfaces for integrating ontologies into other applications and systems. As a member of Finto steering and projects groups, the Terminology Centre is actively participating in further developing of the principles of ontology work and the Finto service especially for ontology developers needs.

6. National and international co-operation

It is essential for a small organization in a small special field to co-operate with other organizations in the same field or otherwise dealing with the same issues. The Terminology Centre has long-term co-operation partners both in and outside Finland.

In Finland the Terminology Centre works e.g. with the Institute for the Languages of Finland in language planning. The Terminology Centre participates in language planning by making term recommendations in the form of vocabularies for different special fields, whereas the Institute for the Languages of Finland concentrates on the general language. The Institute for the Languages of Finland has a member in the Terminology Centre's board of directors as well as in the co-ordination group of the Finnish Group for IT Terminology and of the Bank and Finance Terminology project.

As an organization responsible e.g. for defining state administration concepts, giving term recommendations, and administering the online Government Termbank Valter (mot.kielikone.fi/mot/valter/), the Language Services Unit of the Translation and Language Division of the Finnish Prime Minister's Office is an important co-operation partner for the Terminology Centre.

The Terminology Centre also participates in the work of Core Concept Group and Concept Modelling Group of public administration in Finland. The work of these groups aims at semantic interoperability of the data systems used in public sector by defining and modelling core concepts which are commonly used in public administration organizations.

The telecommunications field has been active in terminology work since early 1990's and in most of vocabulary projects the initiative has been made by the terminology group of the Finnish Communications Regulatory Authority, while the Terminology Centre has been responsible for carrying out the project together with subject field experts.

Besides participating in the standardization work of ISO/TC 37, the Terminology Centre also participates in developing terminology standards for electrotechnical engineering in Finland as a member of SESKO's (National Electrotechnical Standardization Organization) terminology committee.

Outside Finland and ISO/TC 37 the most important forum of co-operation for the Terminology Centre is Nordterm (www.nordterm.net). Nordterm has been operating since the mid 70's as a forum of co-operation for organizations and societies in the Nordic countries which are engaged in terminology work, training and research. The objective of Nordterm is for example to participate in international terminology work and to hold courses and biennial conferences. Since terminology work has a strong and quite similar background in Nordic countries³, exchanging experiences among the Nordic terminologists is important for the practical terminology work done in these countries. Occasionally the Nordic terminology centres also work together in terminology projects. In addition to Nordterm, the Terminology Centre is also a member of EAFT (the European Association for Terminology). The summits EAFT arranges every two years offer a Europe-wide view to activities in the field of terminology.

Conclusion

Despite of the fact that the Finnish Terminology Centre has always been a small organization, it has been able to offer quite a wide selection of services during the past four decades. Even if the local and global financial depression periods have also affected the Terminology Centre, it has continued its activities and adjusted them according to the needs of the society and customers. We believe that there is a need for services based on terminological expertise in the future too and that the importance of these services could even be growing, so we hope to be able to continue our work for years to come.

³ See A.-L. Bucher, *Terminology work in Sweden* in this book.

TERMCAT (the Catalan Centre for Terminology) and its role in developing terminology work in Catalonia. Current challenges

*Jordi Bover, Sandra Cuadrado
(The Catalan Centre for Terminology, TERMCAT)*

Abstract

In 1985 a new terminology project started with the aim to ensure the development of Catalan terminology into both specialist sectors and society in general. The result was TERMCAT, as a new Catalan Terminology Centre created to provide Catalan terminology for all fields of knowledge. Which are our main projects? What do experts expect from TERMCAT? How to reach consensus on new terms? Where do we find the influencers in all fields? How do we work? How has been our development over the years? Which are the challenges for the future? These are some of the questions that came up during the process and that we will cover in this paper. The following is about our experience seen from the perspective of the director and the leader of the digital communication unit.

Streszczenie

TERMCAT (Katalońskie Centrum Terminologiczne) i jego rola w rozwoju prac terminologicznych w Katalonii. Współczesne wyzwania

W roku 1985 rozpoczął się nowy projekt terminologiczny mający na celu zapewnienie rozwoju terminologii w języku katalońskim zarówno wśród specjalistów poszczególnych dziedzin, jak i społeczeństwa w ogóle. W konsekwencji powstało TERMCAT, nowe Katalońskie Centrum Terminologiczne utworzone w celu rozwijania terminologii w języku katalońskim we wszystkich dziedzinach wiedzy. Jakie znaczące projekty realizujemy? Czego od TERMCAT oczekują eksperci? Jak dojść do porozumienia w kwestii nowych terminów? Gdzie w mediach społecznościowych znajdujemy liderów opinii dla poszczególnych dziedzin? Jak pracujemy? Jak rozwijamy się na przestrzeni lat? Jakie wyzwania stoją przed nami? To część pytań, które pojawiły się w trakcie pracy i na które chcemy odpowiedzieć w niniejszym artykule. Przedstawia on nasze doświadczenie z perspektywy dyrektora centrum oraz kierownika działu komunikacji cyfrowej.

Introduction

Following a ban lasting over 35 years on use of the Catalan language in Spain during Franco's dictatorship (1939-1975), the enactment of the Law on Language Policy in Catalonia in 1983 began promoting the use of Catalan. It soon became clear that specific attention was needed regarding its use in areas of professional specialisation; failure to do so could have led to a diglossic trap in which the same speakers who used Catalan at home would change into Spanish in work contexts – not because of legal restrictions as had previously been the case, but simply for want of the appropriate

terminology. With this remit of ensuring the availability of Catalan terminology, TERMCAT Terminology Centre was founded in 1985, little over 30 years ago. This came about under an agreement between the Catalan Government's Department of Culture, which provided financing, and the Institute of Catalan Studies, which by virtue of its role as the principal authority on Catalan language provided support and prestige. Currently the same institutions continue to underpin TERMCAT's activities, doing so in cooperation with a third body, the Consortium for Language Standardisation, which has 150 centres spread across the Catalan territory, helping to disseminate term proposals.

1.1. Our target audience

We serve public and private institutions, universities, research centres, professional associations and societies, mass media, business, companies, bodies, specialists and language professionals, all of whom may need tools and resources for producing terminological products, drafting or translating specialist texts and technical rules, or localizing data-processing products.

1.2. Main activities

TERMCAT has supervised the development of Catalan terminology over these years, essentially operating along the following lines of work, all of which are fully active at present:

- the creation of terminological products,
- terminology standardisation,
- a terminology consultation service.

The output from these three core activities (terminological production, neologisms and user queries) provides terminological resources and feeds Cercaterm, our free online consultation service, which contains almost a million term denominations and is updated on a monthly basis with new material. To perform these tasks over its thirty years of life TERMCAT has called upon collaboration from 3,700 specialists from all kinds of fields of expertise.

1.2.1. Creation of terminological products

Among various commitments undertaken by TERMCAT, one is to provide Catalan society with terminological resources in the fields of science, technology and humanities. To achieve this goal TERMCAT produces terminology dictionaries and other resources that bring together terminology from a wide range of semantic fields.

Since its creation, TERMCAT has helped to develop more than 600 products that cover a broad range of knowledge fields, from sciences, technology and industry to human and social sciences and sport. All these products are the result of coordinated work between terminologists and experts in the different sectors. They are mainly disseminated through Cercaterm, but also using alternative channels, depending on their nature and the interests of their target audiences; such channels include paper dictionaries, online dictionaries, downloadable repositories and brochures, among others.

1.2.2. Terminology standardisation

TERMCAT's aim includes the task of standardising neologisms from the special-field lexicons. The centre approaches this work in two ways:

- by approving the Catalan forms of new terms that emerge in the fields of science, technology and humanities when no form exists in Catalan or if the existing forms are inappropriate from a linguistic or terminological point of view;
- by establishing linguistic and terminological criteria to facilitate terminology work and the development of specialized languages in Catalan.

To date around 8,000 terms have been standardised in Catalan. The body responsible for this work is TERMCAT's Supervisory Council, a standing committee made up of members of the Institute of Catalan Studies, experts, and terminologists from TERMCAT. Most of the terms surveyed are loanwords from other languages, and in particular from English.

In order to evaluate the different options of introducing a Catalan alternative to a loanword, adapting the loanword to the Catalan spelling, or eventually accepting the borrowed term, TERMCAT makes an in-depth study of each term, taking into account linguistic and terminological criteria as well as usage considerations. When we study a large group of terms belonging to the same field of knowledge, we organise a thematic session with a selection of experts to reach a consensus on the terms.

Some Catalan alternatives to loanwords

big data → *dades massives*
gamification → *ludificació*
head hunting → *cerca de talents*
jet lag → *trastorn d'horari*
pit stop → *aturada a boxes*
selfie → *autofoto*
software → *programari*
spin-off → *empresa derivada*

1.2.3. A terminology consultation service: Cercaterm

Ever since it was created, one of TERMCAT's main functions has been to answer terminology doubts raised by its Catalan users. This service has always been free of charge.

The service experienced its biggest change in the year 2000, when Cercaterm was introduced. For the first time, users could access the vast majority of our terminology databases online so as to resolve their doubts on their own. This innovation freed TERMCAT's terminologists from having to answer questions that already had been asked. Cercaterm has recently experienced a new challenge, with its app version set to be the big news in 2016.

Cercaterm data

Cercaterm contains 230,000 files (more than 925,000 term denominations). Each file offers term denominations in different languages, the definition in Catalan, thematic classification, notes of linguistic and terminological interest, and, for the most recently standardised terms, an abstract of the criterion applied for the proposal.

When users cannot find an answer to their query, they can use an application providing a personal attention service, which is available on the same Cercaterm interface. Recently there has been another change to encourage interaction with users.

Every month a section is published detailing some of the most interesting queries together with their answers, ones which are yet to be disseminated via an entry in Cercaterm. The section also invites users to offer their opinions. The entry is later created and disseminated in Cercaterm, with consideration given to the contributions made by users through the suggestion box, Twitter and Facebook.

Over the course of 2016, the service gave personal responses to over 2,000 queries, and Cercaterm received almost three million visits.

The queries, in figures

Over the last 30 years:

- Over 200,000 terminological queries have been answered;
- Around 25,000 users have created a Cercaterm account;
- Advice has been sought from around 3,700 specialists, who come from all sectors and whose participation is vital in piecing together Catalan terminology that is appropriate, valid and up-to-date.

2. Current challenges: thematic committees, terminology portals and communication

2.1. Terminology committees

Here at TERMCAT we have been looking to make the most of the opportunities provided by modern technology and to create a network of field-specific experts based on fixed virtual committees, one which will allow us to respond quickly and appropriately to the different terminological needs arising in Catalan public life. Essentially, we believe that in the present time it is far more workable to organise a network of this nature, given that it is no longer necessary – as it was not so long ago – to base them around face-to-face meetings, which involve a significant degree of commitment and dedication from the specialists. New technology – and specifically social networks – allows for dynamic debate over terminological matters in a timeframe that is compatible with specialists' schedules, which are generally very busy.

We believe that the creation of unvarying technical committees – featuring representation from specialists in each field who are abreast of significant new terminology – may be the best way to keep up with the fast-paced progress of science and its terminology.

The intention to maintain a structured network of field specialists has existed since

TERMCAT was first created. Nevertheless, until the use of communication technologies became widespread its implementation was costly and arduous. However, nowadays it is possible not only to communicate anywhere and at any time, but also to register a new term in Cercaterm within just a few hours (of course, once it has passed all the necessary terminology checks). In line with this intention, TERMCAT's terminologists have recently been assigned to different thematic groups, so as to better manage this commitment.

2.1.1. What are the roles of the terminology committees?

The main job for the committees is to provide updates and fill in gaps in the terminology disseminated in their fields, with approval and involvement from respected institutions in the sector. In particular, their primary duties are the following:

- to collaborate in clearing up doubts and giving expert advice for terminology standardisation;
- to help keep the terminological information that is disseminated up-to-date;
- to identify terminological needs in the field and to help respond to them;
- to act as a node in the creation of sub-committees for speciality projects or for solutions to intermittent terminological problems;
- to help reach the greatest possible consensus on, and dissemination of, terminology in the sector.

2.1.2. Who are the members?

Terminology committees must be made up of both permanent members (specialists or terminologists) and expert advisers. The permanent members are those who are always present on the committee, and they represent institutions, professional associations, universities and TERMCAT itself.

When the permanent members deem it necessary, they may consult advisers from other institutions, from more specific working fields or from other geographical areas, or they may invite said persons to participate in their sessions. If speciality terminology projects are undertaken, the terminology committee has the authority to create ad hoc working sub-committees made up of permanent members and, if necessary, advisers.

2.2. Terminology portals

Terminology portals have been promoted as a step towards more effective communication between specialists on the terminology in the committees' working fields. A terminology portal is a website that unites all the linguistic and terminological resources that could be useful to users of the terminology in that sector, for example:

- a single online dictionary bringing together all the terminological content produced by TERMCAT to date, expansible with other dependable dictionaries in the sector;
- information from other available terminological resources (in Catalan,

Spanish, English or French);

- an area bringing to people’s attention the most frequent terminology mistakes;
- an area highlighting the terminology queries most recently answered;
- an interactive area with queries and suggestions;
- a specific Twitter account (e.g. @termdret) to help create direct engagement and encourage experts to be opinion leaders.

Last year saw work commence for the terminology committee on law, made up of representatives from professional associations and universities, and for that on medicine, the organisation of which will revolve around 61 sub-committees, one for each medical speciality. It is an undertaking that requires a great deal of effort, not only in the creation stage, but also in keeping the various communities active in a natural manner.

2.3. Communication

Digital communications and the tools which they are used with are an important reality, one that cannot be ignored; to do so would be to risk missing opportunities for obvious improvements (Twitter, Facebook, blogs, Instagram, LinkedIn, etc.). TERMCAT has sought to take an active approach to this situation, and in recent years it has incorporated use of these applications not only as a means of dissemination but also as a key axis in the processes of its terminology work.

2.3.1. Socials networks, a new focus for terminology work

In digital communication and social media there is everything to learn and a whole new world to explore. Everything is fast-moving; it is not a question of take it or leave it; if you do not take up the challenge, the user will leave you. Social media are here to stay. It is time to observe, participate and, where possible, learn about the social rules in force. From this perspective, here at TERMCAT we decided to create a new work unit focusing on digital communication, mindful of the need to communicate our content in places where our users connect and discuss with colleagues. If our users can already be found in one place, why would we stay in another parallel channel? This must be organized as close as possible to our users, something we are working towards with the creation of a digital communication committee, in charge of planning all digital content and disseminating it in the best suited social media platforms.

Opened in 2011, TERMCAT’s Twitter account now has over 10,600 followers and publishes 1,500 tweets a year. Twitter has become a means of global connections with other institutions and with current and potential users. It also allows us to reach other communities of users who otherwise would not have been identified as part of our target audience. The communication of terms increases exponentially, and these are users themselves who take the lead role in spreading term proposals among their communities. Users become opinion leaders, influential in advocating term proposals that they themselves disseminate and, on some occasions, debate with other users. The terminological discourse is enriched by user participation, while the term implementation process is made more democratic by virtue of reaching a very broad community. All users can communicate in real time with the organisation, something

that helps with decision-making, for example when it comes to approving the best alternative for a loanword. The community works as a barometer for measuring which trend may be the most successful.

In terms of digital communications, TERMCAT's expansion of its channels continued in 2013 with the opening of a Facebook page (<https://www.facebook.com/Termcat>). Currently there are over 2,600 Facebook users that like our page. It is regularly updated with new content (more than 400 posts a year), and this has succeeded in generating significant growth in interest from users.

We also publish a blog (<http://blocs.gencat.cat/blocs/AppPHP/termcat/>), which provides us with a much more direct means of interaction, linked to current affairs and users' immediate needs. It contains sections such as "Queries and answers" (which publicises real queries answered by the Cercaterm personal attention service) and "The term of the week" featuring a topical term under the hashtag *#termedelasetmana*. We also have repository profiles in SlideShare, Delicious and YouTube.

For example: How do you say #stickers in Catalan? New query and its answer (bit.ly/29mtzFu).

Fig. 1. Example of a query and its answer on Twitter

2.3.2. New formats

As communication channels change, the way in which content is presented also needs to adapt to the new terminological discourse. Accordingly, as part of our digital communication unit, we have recently started up a new line focusing on creation of the most suitable formats for terminology dissemination, making it more visual and more in touch with users' new forms of digital consumption. Its first works on climate change and alternative means of financing have been very well received by followers online. Strong motivation to continue with this line of work has been provided by positive results from impact indexes.

CANVI CLIMÀTIC
TERMES CLAU

Variació de les característiques climàtiques en un lloc, determinat al llarg del temps.
Nota: El canvi climàtic es pot produir per causes naturals o bé com a conseqüència de fenòmens provocats per l'activitat humana, que ha incrementat la concentració de gasos amb efecte d'hivernacle a l'atmosfera.

Aquests i altres termes en el proper Diccionari de gestió ambiental en línia que aviat publicarem

Captura i emmagatzematge de diòxid de carboni (CCSC)
Acció de separar el diòxid de carboni de la resta de gasos resultants de la combustió de combustibles fòssils, processos industrials i d'acumulació en formacions geològiques profundes, en condicions d'estancament, amb l'objectiu d'evitar la seva contribució a l'efecte d'hivernacle.

Efecte d'hivernacle
Fenomen que ocorre en l'escalfament de l'atmosfera a causa de la seva capacitat de retenir calor i la seva capacitat d'absorbir la radiació infraroja terrestre.

Embarnat
Element que absorbeix o emmagatzema diòxid de carboni com a part del seu cicle vital.
Nota: Els embarnats més comuns són fòssils, l'atmosfera, el sòl, els boscos i la vegetació.

Emissió de gasos amb efecte d'hivernacle
Massa total de gasos d'efecte d'hivernacle alliberats a l'atmosfera en un període de temps determinat.

Grup Inter governamental d'Experts sobre el Canvi Climàtic (IPCC)
Organització internacional creada el 1988 per l'Organització Meteorològica Mundial i el Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient, amb la finalitat de proporcionar evaluacions integrals de l'estat dels coneixements científics, tècnics i socioeconòmics sobre el canvi climàtic, les seves causes, possibles repercussions i estratègies de resposta.

CO₂ equivalent (CO₂e)
Mesura que gaia l'efecte d'hivernacle experimentat amb la quantitat de CO₂ que produiria el mateix mètode de funcionament combinat.

Escalfament global
Fenomen d'augment gradual de la temperatura de la Terra, principalment per la incrementació de l'efecte d'hivernacle.

Diòxid de carboni
Gas incolor, inodor i inactiu, format per processos biològics naturals, d'oxidació total del carboni, com a resultat del metabolisme, o per la combustió de combustibles fòssils i de la putrefacció orgànica en condicions aeròbiques.

Gas amb efecte d'hivernacle (GEH)
Component gasós de l'atmosfera, d'origen natural o antropogènic, que absorbeix i emet radiació a longituds d'ona específiques del espectre de la radiació infraroja emesa per la superfície de la Terra, l'atmosfera i els oceans.
Nota: Alguns dels GEH són diòxid de carboni (CO₂), metà (CH₄), òxid nítric (N₂O), hidrofluorcarbons (HFC), perfluorcarbons (PFC) i hexafluorur de sofre (SF₆).

Pejada de carboni
Indicador de les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle associades al cicle de vida d'un producte, servei o organització.

40% - 70% disminuït a 0
GEH

termcat
Centre de Terminologia

Amb el suport de: **Generalitat de Catalunya** i **Diputació de Barcelona**

Fig. 2. Example of a new format for terminology dissemination: #climatechange

finançament col·lectiu
crowdfunding

finançament col·lectiu amb recompensa / micromecenatge reward-based crowdfunding
Finançament col·lectiu en què els participants reben, a canvi de les seves aportacions, una petita contraprestació no dinerària relacionada amb el projecte que ajuden a finançar.

finançament col·lectiu d'inversió equity-based crowdfunding
Finançament col·lectiu d'una iniciativa empresarial en què els participants reben accions o participacions en els beneficis de l'empresa a canvi de les seves aportacions.

finançament col·lectiu de donació / microdonació donation-based crowdfunding
Finançament col·lectiu en què els participants no reben cap contraprestació a canvi de les seves aportacions.

finançament col·lectiu de préstec crowdlending
Finançament col·lectiu d'una iniciativa empresarial en què els participants reben una taxa d'interès, a canvi de les seves aportacions i recuperen la inversió al cap d'un temps preestablert.

Sistema de finançament d'un projecte per mitjà de les aportacions individuals, sovint modestes, d'un gran nombre de persones a través d'una plataforma web.

termcat
Centre de Terminologia

Amb el suport de: **Generalitat de Catalunya** i **ACCIO**

Fig. 3. Example of a new format for terminology dissemination: #crowdfunding

2.3.3. A new way of understanding and creating terminology

For TERMCAT, new social channels have not only changed the ways it publicises its output; social networks have also affected its methods for the terminology work itself. The traditional stages in dictionary productions are still the same, but the

communication channels, the relationships with experts and the potential for detecting neologisms in real time on social networks have all been cause for significant changes in the methodology.

Specialists

Twitter is a very useful source for detecting new groups of specialists and for deciding whether it is worth making contact with them. The relationships with experts in any given project take the form of a dialogue, with direct interactions and almost immediate responses. New term proposals can be discussed, with the possibility for other experts – ones who were not called upon directly – to also contribute.

For example: e-learning project. We looked into Twitter to find the best Catalan proposal for this concept. We received 300 responses and had leaders from the education sector engage in a very successful online debate about our proposal:

1. New project on e-learning (<https://t.co/qHeIw9z1uk>): How do you call it in Catalan? Vote for your #propostaelearning

Fig. 4. Example of a term proposal based on Twitter: ‘Nou projecte sobre 'e-learning' <http://www.termcat.cat/ca/Actualitat/Noticies/846/> ... Com en diríeu en català? Voteu la vostra #propostaelearning’ (Original Tweet: <https://twitter.com/termcat/status/738275167638593536>)

2. Want to see the results of the survey #propostaelearning? Thanks to all for taking part! (<http://bit.ly/1UyVku1>).

Queries service/ Current topics

Fast detection of terms currently in use that are of interest to our community of users. In addition, new terms can be discovered in real time.

Neology

Twitter is one of the main sources when it comes to detecting neologisms. The reduced

time interval between detection and dissemination of a term proposal favours implementation.

Terminologists

Terminologists' rhetoric is humanised. It is worth noting that terminologists use their own Twitter profiles to disseminate their projects and collaborations, and can interact directly with experts in the fields they are working on.

A paradigmatic example for this new social work method can be seen in *Terminologia de màrqueting digital*¹, a project in which the corpus and in many cases the term denominations were settled upon using the proposals and comments of users on social networks. The result was launched in 2014: a new Catalan language online dictionary of digital marketing. When planning this dictionary our idea was to start a new terminology project on digital marketing, using social media to contact experts, to exchange opinions with users about new terms, and to get suggestions to create the terminological corpus.

Fig. 5. The logo of Catalan language online dictionary of digital marketing

The second edition was published early 2017 and the experts committee once again met both virtually and physically to discuss which new terms to include. Digital and traditional communication work hand in hand to get the best results. The photo presents one of our meetings to talk about #màrquetingdigital <https://t.co/g5y1qkUws> @oscarvillalibre @lourdesfeans @Thinkcopy <https://twitter.com/termcat/status/750262436121501696>

¹ http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/185/Presentacio/

Terminology is thus no longer simply disseminated as a product, as a set of terms that are more or less interrelated; it has now become a project shared between TERM-CAT and its community of users. The dictionary is a result of the experience shared between the team of terminologists and the opinions gathered by our specialists and followers on social networks (see related visual storytelling <https://spark.adobe.com/page/gH5R6Fbe0cavY/>).

Fig. 6. The logo of the visual storytelling about the Catalan language online dictionary of digital marketing

compromís
engagement

ca compromís, n m
es compromiso, n m
es conexión, n f
es engagement, n m
fr engagement, n m
en engagement, n

Vincle de fidelitat que un usuari o comunitat estableixen amb una marca determinada com a conseqüència de l'experiència positiva que els genera interaccionar-hi i, en general, de l'afinitat que hi senten, que és promoguda per la mateixa marca mitjançant accions en les plataformes digitals.

TERMCAT

Fig. 7. Example of an entry from Catalan language online dictionary of digital marketing

Conclusion

Work does not stop: there are many areas of specialisation that are yet to be subjected to systematic terminological analysis, and in fields that have already been covered it is essential that the content is kept up-to-date. What is more, scientific and technological developments bring with them the emergence of new disciplines, or fields that

border upon various different areas; in these cases terminology work is useful as a means of ordering and fixing the concepts and term denominations.

It is worth its while to work on staying up-to-date, so as to continuously adapt to our new realities. For example, we have already witnessed how the eruption of social networks posed a significant challenge to organisations such as TERMCAT, multiplying the possibilities for dissemination and discussion of the term proposals. Technological advances (apps, online or digital dictionaries, cloud storage of data, etc.) inevitably lead to changes in working methods and the way in which services are offered.

After 30 years of activity, one thing we are quite convinced of, here at TERMCAT, is that terminology provides a common ground for a wide range of professions, groups of people who come with different approaches and provide varying yet complementary knowledge. In terminology work, collaboration between these groups – linguists, translators, specialists in numerous different fields – built on a solid methodological foundation is essential if we are to achieve the consensus and quality necessary for the terms proposed to be appropriate and viable in use. It is also of utmost importance to sustain and promote cooperation with other institutions focusing on language and, in particular, terminology, both in Catalonia and internationally. Doing so has helped TERMCAT consolidate its position as an influential figure in the terminology field. This type of collaboration is the essential component which shall continue to form the basis for TERMCAT’s activities in the coming years. And we would like to invite all readers to join us in this project, which we hope may live on for at least 30 years longer.

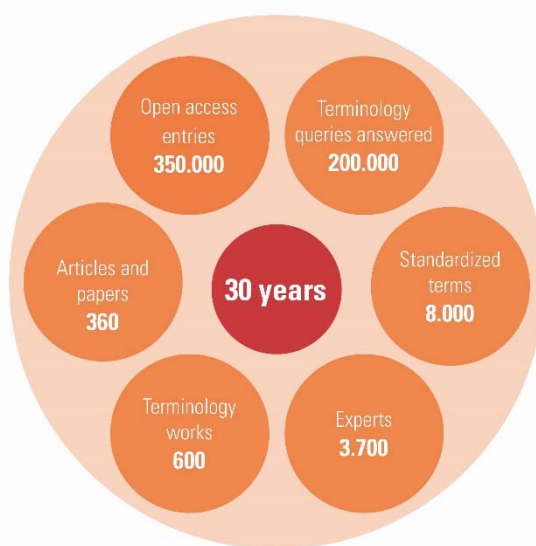

Fig. 8. Some figures from TERMCAT's 30 years of activity

References

- Bover i Salvadó, J./ Fargas i Valero, X (2015), *El TERMCAT: Trenta anys treballant en terminologia* (online). In: “Llengua i Ús” 57 (URL <http://www.raco.cat/index.php/LlenguaUs/article/view/300740>).
- Bregolato, M. (2015), *TOTH workshop 2015: An overview* (online). Luxembourg (URL <http://termcoord.eu/2015/12/toth-workshop-2015-an-overview/>).
- Cuadrado, S./ J.M. Gastó (2016), *From content marketing to engagement: Terminology in digital marketing; a collaborative social project*. In: VII Cimera de Terminologia: Xarxes socials i treball terminològic: Actes (online). Barcelona, 38-47 (URL http://www.termcat.cat/docs/AET/Pdf/VII-Cimera-AET-2014_Actes.pdf).
- Cuadrado, S. (2017), *El màrqueting digital parla català* (online). In: “Via Empresa” (18 March 2017) (URL <http://www.viaempresa.cat/ca/notices/2017/03/el-marqueting-digital-parla-catala-24560.php>).
- Cortés, M./ S. Cuadrado (2016), *Terminology work in the digital era: New challenges of the democratization of knowledge*. Paper presented at VIII EAFT Terminology Summit in Luxembourg (14 November 2016) (URL <http://www.termcoord.eu/wp-content/uploads/2016/11/prezi-EAFT-Summit-Termcat.pdf>).
- Fargas i Valero, X./ M. Grané Franch/ M. Cortés Jordana (2015), *Xarxes socials i terminologia: Com afecten les xarxes el treball terminològic* (online). In: “Llengua i Ús” 56 (URL <http://www.raco.cat/index.php/LlenguaUs/article/view/297135>).
- Oliver i Alabau, G. (2014), *Com es diu ‘community manager’ en català?* (online). Barcelona (URL <http://www.nuvol.com/noticies/fer-marqueting-digital-en-catala/>).
- Oliver i Alabau, G. (2014), *Piulem en català* (online). Barcelona (URL <http://www.nuvol.com/noticies/piulem-en-catala/>).
- Reed, J. (2014), *How social media is changing language* (online). Oxford (URL <http://blog.oxforddictionaries.com/2014/06/social-media-changing-language/#.VqXDVYsFg5A.twitter>).
- Stroe, M. (2015), *Software: Hard for National Termbanks?* (online). Luxembourg (URL <http://termcoord.eu/2015/08/software-hard-for-national-termbanks/>).
- TERMCAT, Centre de Terminologia (2014), *Terminologia de màrqueting digital* (online). Barcelona (URL http://www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/185/).
- TERMCAT, Centre de Terminologia (2014), *Elaboració de la Terminologia de màrqueting digital* (video). Barcelona (URL <https://www.youtube.com/watch?v=gx1wrZDsNLo&feature=youtu.be&list=UUx3Rv-hm2OpyXFapuC-mpdjA>).

Autorki i autorzy

Anna BAJEROWSKA

Adiunkt w Instytucie Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej (Uniwersytet Warszawski). Stopień doktora nauk humanistycznych otrzymała na Uniwersytecie Warszawskim. Ponadto ukończyła studia podyplomowe w zakresie tłumaczenia konferencyjnego na Uniwersytecie w Moguncji (Niemcy). Jej zainteresowania naukowe obejmują lingwistykę antropocentryczną, lingwistykę języków specjalistycznych, lingwistykę tekstu, terminologię (ontologie terminologiczne), terminografię, lingwistykę kognitywną, modelowanie transdyscyplinarne, teorię wiedzy oraz filozofię nauki.

Assistant professor at the Institute of Specialised and Intercultural Communication, University of Warsaw, Poland. Obtained her Ph.D. from the University of Warsaw. She also holds an MA (Conference Interpreting) from the University of Mainz, Germany. Her research interests include anthropocentric linguistics, LSP linguistics, text linguistics, terminology (terminological ontologies), terminography, cognitive linguistics, transdisciplinary approach to modelling complex linguistic problems, theory of knowledge and philosophy of science.

E-mail: a.b.bajerowska@uw.edu.pl

Jordi BOVER

Dyrektor Katalońskiego Centrum Terminologicznego TERMCAT. Wcześniej zarządzał projektami terminologicznymi Centrum i pełnił funkcję sekretarza Rady Nadzorczej TERMCAT, która stanowi organ odpowiedzialny za normalizację neologizmów terminologicznych w języku katalońskim. Absolwent filologii katalońskiej na Uniwersytecie w Barcelonie, obecnie kształci się na studiach magisterskich w zakresie administracji publicznej.

He is the director of TERMCAT, the Centre for Catalan Terminology. Previously he has been the head of the Terminology Projects dept. in the Centre and, before, the secretary of TERMCAT Supervisory Council, which is the permanent corporate body responsible for standardising neologisms from the specialty lexicon in Catalan Language. He holds a degree in Catalan Philology from the University of Barcelona and, currently, he is doing a Master in Public Administration.

E-mail: jbover@termcat.cat

Grzegorz BŹDZIUCH

Magister filologii angielskiej Społecznej Akademii Nauk w Łodzi – specjalizacja: język angielski w biznesie. Specjalista Wydziału Współpracy Wojskowej i Sojuszniczej, Oddziału Normalizacji, Wojskowego Centrum Normalizacji, Jakości i Kodyfikacji (WCNJK). Przed 1 kwietnia 2017 r. specjalista Wydziału Harmonizacji i Terminologii, przez 7 lat pełnił funkcję Sekretarza Podkomitetu Terminologii Wojskowej WKN, z siedzibą w WCNJK. Uczestniczył w pracach Rady Terminologicznej Komitetu Wojskowego NATO (Military Committee Terminology Board – MCTB), a także, z ramienia WCNJK, uczestniczył w pracach Komitetu Technicznego nr 256

ds. Terminologii, Innych Zasobów Językowych i Zarządzania Treścią, Polskiego Komitetu Normalizacyjnego.

Master of Arts in English studies of University of Social Sciences in Łódź – specialization: business English. Specialist of Military and Allied Cooperation Section, Standardization Branch, Military Centre for Standardization, Quality and Codification (WCNJK). Before 1 April 2017 was specialist of Harmonization and Terminology Section, for 7 years was the Secretary of Terminology Subcommittee of Military Standardization Committee located in WCNJK. Participated in works of NATO Military Committee Terminology Board (MCTB), also represented WCNJK in meetings of Technical Committee no. 256 for Terminology and other language and content resources of Polish Standardization Committee.

E-mail: g.bzdziuch@gmail.com

Ivana BOZDĚCHOVÁ

Profesor w Instytucie Języka Czeskiego i Teorii Komunikacji Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze. Uczyła języka czeskiego za granicą: w USA jako stypendystka Fundacji Fulbrighta (the University of New Orleans i Stanford University), w Korei jako profesor (Hankuk University of Foreign Studies). Opublikowała wiele prac naukowych z zakresu językoznawstwa, w tym dwie monografie: *Tvoření slov skládáním (Zloženia w słowotwórstwie)* (1994) oraz *Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství) (Współczesna terminologia (ze szczególnym uwzględnieniem kolokacji w terminologii medycznej)* (2009). Jest m.in. współautorką kilkunastu podręczników do nauki języka czeskiego, autorką 30 artykułów hasłowych (3 z nich poświęcone terminologii) w publikacji *Nový encyklopedický slovník češtiny (Nowy słownik encyklopedyczny języka czeskiego)* (2017).

Associate professor of Czech language at the Institute of Czech language and Theory of Communication, Faculty of Arts, Charles University, Prague. She has also taught Czech abroad: as a Fulbright Scholar in the USA (UNO and Stanford University) and as a professor in the Republic of Korea (HUFS). She published a number of linguistic works mainly on Czech vocabulary, including two monographs: *Word-Formation by Composition* (1994), and *Contemporary Terminology (with a Focus on Collocational Terms from Medicine)* (2009), co-authored several Czech textbooks, wrote 30 entries (3 of them on terminology) for *New Encyclopedic Dictionary of the Czech Language* (2017) etc.

E-mail: bozdiaff@ff.cuni.cz

Anna-Lena BUCHER

Dyrektor Szwedzkiego Centrum Terminologicznego (TNC) od sierpnia 2000 r. do lutego 2014 r., prezes Zarządu TNC od maja 2015 r. do maja 2016 r. Wcześniej, od 1976 r., pracowała jako terminolog w TNC. Z pasją! Zadania szczególne: od 1976 r. aktywny udział w pracach organizacji Nordterm – zrzeszenia krajów nordyckich

współpracujących w zakresie terminologii; w latach 1988-1995 aktywny udział w pracach ISO/TC37 *Terminology and other language resources*; w latach 2000–2002 członek Zarządu Europejskiego Stowarzyszenia Terminologicznego (EAFT). Wykrztalcenie: dyplom licencjata w zakresie języka szwedzkiego, angielskiego i historii, Uniwersytet w Uppsali i Uniwersytet w Sztokholmie; studia podyplomowe z zakresu metodologii nauk, translatoryki, dydaktyki translacji.

TNC's managing director from August 2000 until February 2014, the President of TNC's board from May 2015 to May 2016. Before that, since 1973, working as a terminologist at TNC. Passionately! Special tasks: active participation in Nordterm, the Nordic cooperation forum for terminology since 1976; active participation in ISO/TC37 *Terminology and other language resources* 1988–1995; member of the board of the European Association for Terminology EAFT 2000–2002. Educational background: BA in Swedish, English and History, Uppsala University and Stockholm University; also, university-level courses in theory of science, translation theory and analysis, translation didactics.

E-mail: annalena_bucher@yahoo.se

Sandra CUADRADO

Kierownik ds. strategii komunikacji cyfrowej w Sekretariacie Katalońskiego Centrum Terminologicznego TERMCAT oraz skarbnik w Zarządzie Europejskiego Stowarzyszenia Terminologicznego (EAFT). Specjalista ds. komunikacji i public relations. Dyplom magistra w zakresie komunikacji politycznej i stosunków instytucjonalnych (Uniwersytet Ramon Llull w Barcelonie) oraz w zakresie leksykografii (Instytut Lingwistyki Stosowanej (Institut Universitari de Lingüística Aplicada (IULA) Uniwersytetu Pompeu Fabra w Barcelonie). Pracowała jako asystent w Queen Mary College (University of London, 2002-2004), gdzie uczęszczała na zajęcia wiedzy o filmie i komunikacji (Wydział Filozoficzny). Kierowała działem komunikacji TERMCAT w latach 2004-2011. Od 2011 r. kieruje projektami w zakresie marketingu i komunikacji cyfrowej oraz rozwija działania na rzecz komunikacji i współpracy międzynarodowej Europejskiego Stowarzyszenia Terminologicznego.

Digital communication strategy manager at TERMCAT/Secretariat and Treasurer of EAFT Board. Communication and PR consultant. MA in Politics Communication and Institutional Relations (University Ramon Llull) and MA in Lexicography (IULA, University Pompeu Fabra). Worked as an assistant lecturer at Queen Mary College (University of London, 2002-2004) where she followed Film and Communication Studies (Arts Faculty). She was in charge of the Communications Department in TERMCAT from 2004 to 2011. Since then she has been a project manager in digital marketing and digital communication contents as well as she has been developing EAFT communication and international cooperation activities.

E-mail: scuadrado@termcat.cat

Mariusz GÓRNICZ

Pracownik Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, a także, od 2004 r., jeden z przedstawicieli UW w Komitecie Technicznym nr 256 Polskiego Komitetu Normalizacyjnego (narodowym odpowiedniku „terminologicznego” Komitetu Technicznego nr 37 ISO), pełni obecnie w KT 256 funkcję wiceprzewodniczącego. Zainteresowania naukowe: zagadnienia języków specjalistycznych, w tym szczególnie języka medycyny, zapożyczeń w językach specjalistycznych oraz nieterminologicznych składników.

PhD, university teacher and researcher at the University of Warsaw’s Institute of Specialised and Intercultural Communication. Since 2004, has been involved in the work of Technical Committee 256 of the Polish Committee for Standardisation (mirror committee of ISO’S “terminological” Technical Committee 37), now holds the post of Deputy Head at TC 256. Research interests: special languages, and especially the language of medicine, linguistic borrowing in special languages and non-terminological components of special texts.

E-mail: mgornicz@uw.edu.pl

Sambor GRUCZA

Profesor zwyczajny Uniwersytetu Warszawskiego. Dziekan Wydziału Lingwistyki Stosowanej UW, kierownik Zakładu Lingwistyki Języków Specjalistycznych. Opiekun naukowy Laboratorium Eksperymentalnej Lingwistyki Okulograficznej (www.lelo.uw.edu.pl). Redaktor naukowy czasopisma *Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Angewandte Linguistik*, redaktor naukowy serii naukowej *Studi@ Naukowe* i *Warschauer Studien zur Germanistik und Angewandten Linguistik*. Przewodniczący *Polskiego Towarzystwa Lingwistyki Stosowanej*, v-ce przewodniczący *Stowarzyszenia Germanistów Polskich*, członek zarządu *IVG – Internationale Vereinigung für Germanistik*. Zainteresowania naukowe: metalingwistyka, lingwistyka języków specjalistycznych, lingwistyka tekstu, translatoryka (translacja i dydaktyka translacji tekstów specjalistycznych), glottodydaktyka. Autor ponad 120 publikacji naukowych i 35 podręczników do nauki języka niemieckiego jako obcego *Dein Deutsch*.

Professor at the University of Warsaw, dean of the Faculty of Applied Linguistics, head of the Linguistics of Languages for Specific Purposes Department, founder and research head of the Eye-Tracking Experimental Linguistics Laboratory. He is also editorial head of the *Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Angewandte Linguistik*, *Studi@ Naukowe* and *Warschauer Studien zur Germanistik und Angewandten Linguistik*. President of the *Polish Association of Applied Linguistics*, and vice-president of the *Polnischer Germanisten Verband* and executive board member of the *IVG – Internationale Vereinigung für Germanistik*. His research interests are: metalinguistics, linguistics of languages for specific purposes, text and discourse linguistics, translation studies, translation teaching, glottodidactics. He is currently head of three

international research projects. He is author of over 120 publications and co-author of 35 text books in the series *Dein Deutsch* for the study of German as a second language.

Website: <http://www.ikla.uw.edu.pl/pl/ikla/pracownicy/prof.-dr-hab.-sambor-grucza.php>
E-mail: sambor.grucza@uw.edu.pl

Wiktorja IWASZCZENKO

Autorka monografii *Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу* (Conceptualna reprezentacja fragmentów wiedzy w naukowo-artystycznym obrazie świata) (2006) oraz współautorka monografii *Фразеологія і термінологія: грани пересечення* (Fraseologia i terminologia: punkty styczne) (2009). Współtwórcza dwujęzycznego słownika *Російсько-український словник, том 1* (Słownik rosyjsko-ukraiński, tom 1) (2011), redaktor naczelna czasopism *Термінологічний вісник* (Biuletyn terminologiczny) (2011, 2013, 2015), *Українська термінологія і сучасність* (Terminologia ukraińska i współczesność) (2013) oraz redaktor naukowy słownika *Зведений словник назв суб'єктів культурної діяльності в українській мові* (Metasłownik nazw podmiotów działalności kulturalnej w języku ukraińskim) (2016). Autorka ponad 150 publikacji naukowych. Dziedziny zainteresowań: terminologia, frazeologia, leksykologia, leksykografia i lingwistyka kognitywna.

The author of the monograph *Kontseptualna reprezentatsia frahmentiv znannja v nauko-mystetskii kartyni svitu* (Conceptual Representation of Knowledge Fragments in Scientific-and-Art World Image) (2006) and the co-author of the monograph *Frazeologia i terminologia: grani peresechenia* (Phraseology and Terminology: Borders of Crossing) (2009). The co-compiler of the bilingual dictionary *Rosijsko-Ukrainskyi Slovnyk, tom 1* (Russian-Ukrainian Dictionary, vol. 1) (2011), the managing editor of the collected papers *Terminolohichni Visnyk* (Terminological bulletin) (2011, 2013, 2015), *Ukrainska Terminologia i Suchasnist* (Ukrainian Terminology and Contemporaneity) (2013) and the scientific editor of the dictionary *Zvedenyi Slovnyk Nazv Subektiv kulturnoi dialnosti v ukrainskii movi* (Consolidated Dictionary of Subjects' Names of Cultural Activity in Ukrainian Language) (2016). The author of more than 150 scientific works. Her areas of research interest are terminology, phraseology, lexicology, lexicography, and cognitive linguistics.

E-mail: vicivashchenko@ukr.net

Iwona JACEWICZ

Adiunkt w Instytucie Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Uniwersytetu Warszawskiego. Absolwentka Instytutu Lingwistyki Stosowanej UW (specjalizacja tłumaczeniowa, przekład ustny w kombinacji językowej: niemiecki-rosyjski-polski) oraz Instytutu Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW, rozprawa doktorska z dziedziny translatoryki została przygotowana i obroniona na Uniwersytecie Wiedeńskim w Centrum Translatoryki. Obszary zainteresowań naukowych to: dydaktyka translacji, teoria translacji, przekład prawny i prawniczy oraz badania terminologiczne, ze szczególnym uwzględnieniem tworzenia i wykorzystywania

narzędzi terminologicznych, takich jak banki danych terminologicznych.

PhD, assistant professor at the Institute of Specialised and Intercultural Communication at the University of Warsaw, Poland. Study of Applied Linguistics at the University of Warsaw (Translation and Interpretation Studies in German-Russian-Polish) and of Journalism at the University of Warsaw, doctorate in Translation Studies at the Centre for Translation Studies at the University of Vienna. Main fields of scientific research and interests concern on translation didactics, translation theory, legal translation and terminology studies: creation and use of terminological tools (terminology databases).

E-mail: i.jacewicz@uw.edu.pl

Jana LEVICKÁ

Absolwentka filologii angielskiej i filologii romańskiej Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie, gdzie uzyskała również stopień doktora w maju 2007 r. Od 2004 r. członek pracowni Narodowego Korpusu Języka Słowackiego w Instytucie Językoznawstwa Ľudovíta Štúra Słowackiej Akademii Nauk, gdzie stworzyła projekt Słowackiej Bazy Danych Terminologicznych i opracowała jego metodologię. Uczestniczyła w kilku projektach terminologicznych dotyczących m.in. słowackiej terminologii medycznej, neologizmów w słowackiej terminologii biznesu. Jest członkiem Komisji Terminologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów oraz kilku krajowych terminologicznych grup roboczych na Słowacji.

Majored in English and French languages at the Faculty of Arts, Comenius University in Bratislava where she received also her Ph.D. in May 2007. Since 2004 she has been a member of the Slovak National Corpus department in Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences where she authored the Slovak Terminology Database project and its methodology. She was involved in several terminology projects focusing e.g. on Slovak medical terminology, on neologisms in Slovak business terminology. She is a member of the Terminology Commission of the International Committee of Slavists and several working groups of the Slovak terminology network.

E-mail: janal@korpus.sk

Marek ŁUKASIK

Adiunkt w Instytucie Neofilologii, kierownik Laboratorium Nowoczesnych Metod Lingwistyki Stosowanej Akademii Pomorskiej w Słupsku; stypendysta Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla wybitnych młodych naukowców (2015–2018); autor i redaktor kilkudziesięciu pozycji naukowych, monografii, rozdziałów monografii, bibliografii, słowników, artykułów (w tym w czasopismach recenzowanych), recenzji oraz publikacji eksperckich. Zainteresowania naukowe autora obejmują terminografię, w tym w szczególności metaterminografię, lingwistykę korpusową i jej wykorzystanie w badaniach terminologicznych, terminologie poszczególnych dziedzin, tłumaczenia specjalistyczne itp.

Assistant professor at the Institute of Modern Languages and Head of the Laboratory for Modern Methods in Applied Linguistics at Pomeranian University in Słupsk; holder of the Scholarship for Young Talented Scholars granted by the Minister of Science and Higher Education (2015-2018); author and editor of numerous research publications, such as monographs, monograph chapters, bibliographies, dictionaries, papers (incl. peer-reviewed works), reviews and expert opinions. His main research interests revolve around terminography, in particular metaterminography, corpus linguistics and the use of corpus methods in terminological studies, terminologies of specific fields, specialist translation, etc.

E-mail: marek.lukasik@apsl.edu.pl

Marta MAŁACHOWICZ

Adiunkt na Wydziale Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania naukowe: język i myślenie, lingwistyka języków specjalistycznych, w tym terminologia i jej związki z translatoryką i dydaktyką języków specjalistycznych. Autorka kilkunastu publikacji z ww. dziedzin. Terminologią praktyczną zainteresowała się po odbyciu wizyt studyjnych w Szwedzkim Centrum Terminologicznym w Sztokholmie i Fińskim Centrum Terminologicznym w Helsinkach. Członek Europejskiego Stowarzyszenia Terminologicznego (EAFT) i Komisji Terminologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów.

Assistant professor at the Faculty of Applied Linguistics, the University of Warsaw, Poland. Fields of research interest: language and thinking, linguistics of LSP including terminology and its relation to translation and LSP teaching. The author of several publications on the abovementioned fields. Her interest in practical terminology work has developed after study visits in The Swedish Centre for Terminology and The Finnish Terminology Centre. Member of the European Association for Terminology EAFT and the Terminology Commission of the International Committee of Slavists.

E-mail: m.malachowicz@uw.edu.pl

Tomasz MICHTA

Adiunkt i zastępca dyrektora w Instytucie Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach oraz wykładowca w Instytucie Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Uniwersytetu Warszawskiego. W roku 2015 uzyskał stopień doktora za pracę pt. *Struktura konceptualna wiedzy w słowniku terminologii przedmiotowej*. Jego zainteresowania naukowe obejmują zagadnienia (meta)leksykografii, terminologii, lingwistyki korpusowej oraz przekładu specjalistycznego.

Assistant Professor and Deputy Head of the Institute of Modern Languages and Interdisciplinary Research at the Siedlce University of Natural Sciences and Humanities as well as Lecturer at the Institute of Specialised and Intercultural Communication at the University of Warsaw. In 2015 he received his PhD for the thesis *The conceptual structure of knowledge in a dictionary of subject terminology* (in Polish). His research

interests include (meta)lexicography, terminology, corpus linguistics, and specialised translation.

E-mail: t.michta@gmail.com

Elena NIKULINA

Kierownik Katedry Fonetyki i Leksykologii Języka Angielskiego Instytutu Języków Obcych Moskiewskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego (Московский педагогический государственный университет). Pracuje w swojej macierzystej uczelni od 25 lat, na przestrzeni tego czasu prowadziła zajęcia z praktycznej nauki języka angielskiego, leksykologii, semazjologii. Opracowała kilkanaście kursów specjalistycznych z zakresu angielskiej frazeologii i terminologii, w jednym ze swoich opracowań wykazała powiązania terminologii i frazeologii. Wraz z wybitnym rosyjskim językoznawcą, specjalistą w dziedzinie terminologii Włodzimierzem Lejczykiem (1928–2013) opublikowała kilkanaście artykułów naukowych w języku rosyjskim i angielskim na temat istoty wybranych terminów, ich dualistycznej natury i możliwości generowania przez nie innych jednostek terminologicznych i frazeologicznych. Obecnie pracuje w Moskiewskim Państwowym Uniwersytecie Pedagogicznym, gdzie pełni rolę opiekuna naukowego studentów studiów magisterskich i doktoranckich.

Head of the English Phonetics and Lexicology Department, Foreign Languages Institute at Moscow State Pedagogical University, Russia. She has been working at her alma mater for 25 years and during this period has been teaching Oral and Written English, Lexicology, Semasiology. She has worked out several special courses on English Phraseology and Terminology and in one of her researches proved that there is a connection between Terminology and Phraseology. Together with the eminent Russian linguist and terminology connoisseur Vladimir M. Leitchik (1928-2013) she has written several articles, both in Russian and English, about the nature of some terms, their duality and opportunity to give birth to other terminological or phraseological units. Currently works at Moscow Pedagogical State University and is a scientific advisor to students, MA students and post-graduate students.

E-mail: ea.nikulina@mpgu.edu, elenik40@yandex.ru

Krzysztof NYCZ

Adiunkt w Instytucie Filologii Germańskiej w Uniwersytecie Rzeszowskim (Zakład Lingwistyki Kontrastywnej i Stosowanej); zainteresowania naukowe: komunikacja specjalistyczna, terminologia giełdowa, lingwistyka kontrastywna, wybrane aspekty lingwistyki stosowanej, fonetyka/ fonologia.

Assistant professor at the Institute of German Studies at the University of Rzeszów, Poland (The Chair of Applied and Comparative Linguistics); fields of research: languages for specific purposes, stock market terminology, comparative linguistics, selected issues in applied linguistics, phonetics/ phonology.

E-mail: knycz@ur.edu.pl

Katri SEPPÄLÄ

Dyrektor Fińskiego Centrum Terminologicznego TSK. Pracuje w TSK od 1993 r., w latach 2004-2012 współpracowała przy projekcie naukowym FinnONTO Uniwersytetu Helsińskiego i Uniwersytetu Aalto. Uczestniczy w międzynarodowej pracy normalizacyjnej w ramach ISO/TC37 *Terminology and other language and content resources* od końca lat 90. XX wieku.

Currently director at the Finnish Terminology Centre TSK. She has worked at TSK since 1993 and part-time in FinnONTO research project at University of Helsinki and Aalto University 2004-2012. She has also participated in international standardization work in ISO/TC37 *Terminology and other language and content resources* since late 1990's.

E-mail: katri.seppala@tsk.fi

Karolina STEFANIAK

Doktor językoznawstwa i tłumaczka tekstów specjalistycznych. Autorka publikacji na temat interakcji między lekarzem a pacjentem, dyskursu medycznego oraz tłumaczenia tekstów specjalistycznych i instytucjonalnych, w tym specyfiki tłumaczeń unijnych. W latach 2003-2008 prowadziła pracę naukową i dydaktyczną w Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego. Od 2008 r. pracuje w Departamencie Języka Polskiego Dyrekcji Generalnej ds. Tłumaczeń Pisemnych (DGT) Komisji Europejskiej w Luksemburgu, najpierw jako tłumaczka, potem jako główny terminolog, obecnie jako koordynator ds. jakości.

Translator and independent researcher. Author of publications on the doctor-patient interaction, medical discourse, and specialised and institutional translation, especially translation in the EU institutions. She obtained her PhD in linguistics from Warsaw University in 2008. Since 2008 she has been working in the Polish Language Department in the Directorate General for Translation (DGT) of the European Commission in Luxembourg, first as a translator, then as the main terminologist and currently as the quality officer.

E-mail: karolina.stefaniak@ec.europa.eu

Sirpa SUHONEN

Terminolog w Fińskim Centrum Terminologicznym TSK od 1997 r. Wraz z zespołem ekspertów dziedzinowych opracowała kilkanaście produktów terminograficznych (*vocabularies*) z różnych dziedzin, np. informatyki, komunikacji mobilnej, opieki społecznej i służby zdrowia, pożarnictwa i ratownictwa.

A terminologist in the Finnish Terminology Centre TSK since 1997. She has compiled several vocabularies with subject field experts in various special fields, e.g. information technology, mobile communication, social welfare and health care, fire and rescue service.

E-mail: sirpa.suhonen@tsk.fi

Paweł SZERSZEŃ

Dr hab., adiunkt na Wydziale Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego. Jego zainteresowania naukowe oscylują wokół zagadnień językoznawstwa stosowanego, w tym glottodydaktyki języków specjalistycznych (z uwzględnieniem roli mediów elektronicznych), translatoryki, lingwistyki tekstu (zwłaszcza badania nad hipertekstem) oraz lingwistyki kontrastywnej i terminologii. W ramach tej ostatniej interesują go przede wszystkim związki terminologii z glottodydaktyką, w tym problemy transferu wiedzy specjalistycznej. Jest autorem ponad 50 publikacji z ww. dziedzin, w tym dwóch monografii, oraz promotorem kilkunastu prac dyplomowych poświęconych bankom danych terminologicznych.

Associate professor at the Faculty of Applied Linguistics, University of Warsaw, Poland. His scholarly interests are focused on the issues of applied linguistics, including glottodidactics of LSP (especially the role of electronic media), translation studies, text linguistics (especially hypertext research), contrastive linguistics and terminology. In the latter he is interested mainly in the relation between terminology and glottodidactics, including the problems of specialist knowledge transfer. He is the author of more than 50 publications on the aforementioned fields, including two monographs, and the adviser of several theses on terminology databanks.

E-mail: pszerszen@uw.edu.pl

Małgorzata TRYUK

Profesor zwyczajna w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW, kierownik studiów podyplomowych EMCI w ILS UW, kierownik Zakładu Badań nad Przekładem Ustnym i Audiowizualnym ILS, redaktorka i autorka licznych tomów, monografii, artykułów i rozdziałów w językach polskim, francuskim i angielskim na temat terminologii, przekładu pisemnego, ustnego konferencyjnego, przekładu ustnego i pisemnego w sektorze usług publicznych. Tłumaczka, członek European Society for Translation Studies EST, Akademickiego Stowarzyszenia Romanistów Polskich PLEJADA oraz Stowarzyszenia Tłumaczy Polskich STP.

Full Professor of Translation and Interpreting Studies at the Institute of Applied Linguistics, University of Warsaw, Poland; local Coordinator of the EMCI Postgraduate Program at the University of Warsaw; head of the Department of Interpreting Studies and Audiovisual Translation at the Institute of Applied Linguistics; editor and author of books, papers and chapters in Polish, French and English on terminology, translation and interpreting in public services, conference interpreting and translating. Freelance translator, member of the European Society for Translation Studies EST, Academic Association of Polish Romanists PLEJADA and Polish Association of Translators and Interpreters STP.

E-mail: m.tryuk@uw.edu.pl

Ewa WOLNICZ-PAWŁOWSKA

Profesor zwyczajny, polonistka i slawistka. Pracuje na Uniwersytecie Warszawskim, na Wydziale Lingwistyki Stosowanej. Opublikowała kilkanaście książek (autorskich i we współautorstwie) i ponad 150 artykułów, recenzji i innych drobniejszych publikacji naukowych. Jest członkiem m.in. Komitetu Słowianoznawstwa PAN i Komisji Terminologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów, a także wielu kolegiów redakcyjnych czasopism naukowych. Przewodniczy Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej przy urzędzie Głównego Geodety Kraju i jest wiceprzewodniczącą Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy Ministrze Administracji i Cyfryzacji. Dziedziny zainteresowań: historia nauki, językoznawstwo porównawcze, metodologia badań językoznawczych, historia języka, onomastyka, leksykologia, polityka językowa (poprawność w sferze publicznej, języki mniejszościowe), dialektologia.

Full professor of Polish and Slavic studies. Works at the Faculty of Applied Linguistics, University of Warsaw, Poland. She has published several books (single-authored and co-authored) and more than 150 papers, reviews, and other research publications. Member of the Committee on Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, the Terminology Commission of the International Committee of Slavists, and several editorial boards of scientific journals. Chairman of the Commission on Standardization of Geographical Names Outside Poland affiliated to the Surveyor General of Poland and Deputy Chairman of the Commission for Names of Places and Physiographic Objects under the Ministry of Administration and Digitization, Poland. Fields of research interest: history of science, comparative linguistics, research methods in linguistics, history of language, onomastics, lexicology, language policy (political correctness, language minorities), dialectology.

E-mail: ewolnicz@uw.edu.pl

Miroslav ZUMRÍK

Absolwent skandynawistyki Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie, gdzie uzyskał stopień doktora w czerwcu 2015 r. Od 2015 r. członek pracowni Narodowego Korpusu Języka Słowackiego w Instytucie Językoznawstwa Ľudovíta Štúra Słowackiej Akademii Nauk. Uczestniczy w projekcie Słowackiej Bazy Danych Terminologicznych oraz projekcie tworzenia słowackiej infrastruktury w obszarze humanistyki cyfrowej. Jest tłumaczem norweskiej beletrystyki i literatury non-fiction.

Majored in Scandinavian languages and literature at the Faculty of Arts, Comenius University in Bratislava where he received his Ph.D. in June 2015. From 2015 he has been member of the Slovak National Corpus department in Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences. He is involved in the Slovak Terminology Database project, as well as initiative of starting a Slovak Digital Humanities infrastructure. He also translates Norwegian fiction and non-fiction.

E-mail: miroz@korpus.sk

Wydawnictwo Naukowe
Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej
Uniwersytet Warszawski